

незалежний культурологічний часопис

УКРАЇНА ДЛЯ УКРАЇНЦІВ, ІЛЮСТРАЦІЯ ДО ЖУРНАЛУ «ВІДРИЖКА», ПОЛЬЩА 90-ТІ

24
2002

незалежний культурологічний часопис

**Число вийшло
за участю
Фонду Гайнріха Бьолля
(Берлін)**

РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА

Тарас Возняк (головний редактор)
Ярина Боренько (куратор номера)
Юрій Бабік
Ігор Балінський
Вальтер Моссманн
Софія Онуфрив
Андрій Павлишин
Іванна Плахотнюк
Алла Татаренко
Христина Чушак

Адреса редакції:
e-mail: ji@litech.lviv.ua
e-mail: ji@is.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua

© Редакція журналу «ї», 2002

Ми стояли на пероні провінційного вокзалу, аби за кілька хвилин сісти в електричку і прослухати тиради продавців, збраків і алкоголіків, нарікання пролетаріату з картатими торбами на колінах, слова на кшталт «начепив ото на плечі, і чого? Краще би штани ото собі купило, а то роздерті на с...». Наплічник робить тебе абсолютно відчуженим елементом у електричці, залюдненій простими платниками (і неплательниками) податків. Вони тебе не розуміють. І ти їх теж... Вони навіть не подумують, що наплічник – це просто вигідно. Тому завжди носитимуть картаті в'єтнамські торби. Зранку до ночі, з гуртовні на базар, і навпаки. «Ой, а ви звідки такі, невже з-за кордону?» – овва!!! Твій наплічник робить тебе повністю «аут» зі світу, де ти нібито живеш. Тому деінде час від часу виникають групи зі своїми правилами і стилями, сформовані у відповідь на неспро-

можність великої панівної культури піти назустріч їхнім потребам (*vide – Марк Тітллей, Новий підхід до теорії молодіжної субкультури*).

Субкультури формуються завдяки простим символам повсякденної поведінки: наприклад, той же наплічник може ототожнити людину з чимось зовсім іншим. Купивши один аксесуар, починаєш міняти турецьку шкірянку на легку вітрівку, шкіряні мокасини на спортивні сандалі, а тісну у шиї сорочку на футболку незрозумілого кольору і формату XXL. Банально, але зміна стилю життя може мати великі наслідки. Адже далі може відбутися зміна мислення, а це вже набагато серйозніше. У певний момент з'являється ХТОСЬ, хто створить навколо себе середовище. Ми можемо так ніколи і не зрозуміти, ким був цей хтось, та й він, здається, цього не усвідомить. Хтось написав пісню, придумав зачіску, розповів історію... і пішло-поїхало (*vide – Андрій Пехник, Герої меча і магії*). Цей ХТОСЬ повинен бути настільки внутрішньо сильним, щоби перетягнути на себе когось із сірости і змусити йти за собою. Його артикуляція бажань, як правило, афективна. Він не формулює чітко мети і не вивішує її на програмних плакатах, не встановлює план зборів групи і не пише це на дошці оголошень, він навіть не знає, що належить до групи, яка має свою ідеологію. Але інколи ЙОМУ вдається щось у цьому світі змінити.

В ідеологію з усталеними принципами, чи навіть у певну парадигму, символи перетворюються у процесі боротьби проти ЧОГОСЬ. Чим частіше нові символи протиставляються традиційним, тим глибше вони вкорінюються у свідомість і стають невід'ємною частиною ідентичності, а інколи навіть перемагають, і що вкрай боляче – вступають у серйозний конфлікт із символами батьків (*vide – Ришард Капушцінські, Імператор*). Але це вже мова не лише

про субкультуру, а про контркультуру, яка не просто афективно, а вже й конструктивно виступає проти панівної культури, будучи часто підставою для формування політичного покоління (*vide – Оля Яворницька, Спроби створення молодіжної контркультури в українському гето*).

Історично першими у категорії молоді були студенти: період між виходом із сім'ї і створенням власної мав прірву – час незалежної соціалізації. У всьому світі бунтівники – студенти, і не тому, що вони такі розумні чи такі погані, а тому, що мають більше можливостей навчитись мислити самостійно і самостійно робити свій життєвий вибір, потрапляючи у незрозумілі конфлікти з середовищем попередньої соціалізації. Не завжди молодіжні позиції правильні, і не завжди ведуть до якогось блага – Німеччина і Франція 1968-го яскравий доказ того, у що можуть обернутися добрі наміри (*vide – Віктор Гротовіч, Паризький травень: новий вимір насильства в політиці*). 68-ий рік став у цьому столітті визначним для молодости як абсолюту, цей рік сколихнув світ в усіх його кінцях – чи не перший масовий показ молодости. Що було до цього? Закінчення деколонізації Африки і введення совецьких військ у Прагу, Познанський червень і студентські повстання у Франкфурті та Парижі, арешти літературних осередків у Києві і Москві. Що могло бути спільного між такими різними подіями? Нове покоління поставило перед батьками запитання, на які ті були не в змозі відповісти. Чому? Чому ми живемо добре, а хтось погано? Чому ми дозволяємо советам арештовувати празьких студентів? Чому ми втягуємо Мексику в боргову кабалу? Чому підтримуємо нікарагуанських контраст і чому надалі вважаємо, що Куба повинна бути країною наших казино? Максималістське бажання молодого влаштувати у світі абсо-

лютний рай перетворювались як на інтелектуальні забавки, так і на відкритий тероризм. Розкомплексовані до вульгаризму тексти і поза-системна музика, потерті джинси і брудна білизна, цигарки-самокрутки і розтоптані черевики...

«Не вір тим, кому за тридцять», – гасло студентів, які намагались зробити власну «культурну революцію» (*vide* – Ганс Маєр, *1968 рік: у ролі університетського професора*). Чисто емпіричний підхід до розуміння суспільного буття – хто не довів правоти власними діями, не має права керувати суспільством. В Україні «фе» батькам так і не пролунало з жодного боку – попри побутові негаразди, які притаманні всім і всюди, нове покоління не протиставило себе минулому і не зробило революції. І дарма, що дехто умудрився перекласти з французької студентський гімн бунтарів – це покоління нездатне на революцію (*vide* – Ярина Боренько, *Академічні заручники системи*). Ні, це справді неправильно, неетично і невдячно – образити батьків. Та це єдиний шлях підняти на сходику вище, аби не власти так, як дев'ядесятники – нічого, по суті, і не досягнувши. Все-таки світ прогресує, і кожна наступна хвиля випродує щось набагато цікавіше, ніж попередники. У час конвергенції вона зрозуміє, що життя вимагає компромісів. Щоби вижити, треба йти на угоди з владою і гро-

шима. Так робились рокові концерти під егідою комсомолу і рейверські паради під патронатом мерів міст, хоч починалось усе зовсім інакше (*vide* – Олекса Семенченко, *Альтернатива у Києві*). Відтоді ідеяка замкнутого кола тусовщиків стала комерційним проектом, і тим, хто хотів залишитись самим собою, ду-у-уже прикро з отого всього...

А що ж на Заході? Постіндустріальна демократія потроху змиває табу на всіх рівнях. Плюралізація суспільної системи призводить до розмивання панівної культури – панує множинність одиничного. Того одиничного, що писало колись язичницькі символи у вузлах і залишало зарубки на деревах. Є лише одне «але»: інформаційний вік стирає кордони і незнання. При бажанні можна легко дізнатися, як живе інший, а заспокоєння інформаційної потреби стирає реакцептацію іншого. Кожен чужий стає своїм, усі всіх визнають, автономізація суспільства розбиває будь-які поняття солідаризму; кожна людина може жити сама по собі, і її світ є її самодостатністю; кожне життя збільшується у своїй хронометричній протяжності, відповідно, можна собі дозволити почуватись молодим трохи довше. Молодіжні рухи 70-их зникають і перетворюються у комерціалізовані символи пост-індустріалізму, ознакою якого стає мультифункціональність індивіда. Тому одна з наймолодших

спроб пошуку покоління – останні з могікан соціалістичної системи, яка в силу певних причин змогла капіталізуватись – Берлінська арт-тусовка, що проходила процес соціалізації у двох протилежних системах (*vide* – Верена Вертмюллер, *Покоління Берлін – бажане чи дійсне?*).

Людина має багато облич, вона їздить по світу, лазить електронною павутиною і перемикає кількадесят каналів телепередач, надягаючи при цьому на себе різні маски. У цьому поступі є і аутсайтери, які компенсують свій страх і образу перед світом через расизм і насильство (*vide* – Александр Тарасов, *Голомозі*). Кастові норми збереглись у провінційних містечках і селах, і до цієї провінції планети належить і наш Богом забутий «совок» (*vide* – Тетяна Хома, *Гоп? Стоп!*), без власної мови і з монотонним життям «модно-наворочених» столиць, кримінальних пролетарських кварталів і архаїчних сіл (*vide* – Роман Кісь, *Ще раз про бранців барачно-казармової балаканини*), – якщо приглянутись до них уважніше, то окремі вкраплення вестернізму виявляються такою ж субкультурою. Ми занадто довго блукали у пошуках ідеї, і таки заблукали. Бо коли ідеї немає, то не ми змінюємо світ, а світ змінює нас. Так воно і трапилось.

Ярина Боренько

24 ЗМІСТ

6	Кшиштоф Зельке	ПОКОЛІННЯ
13	Ярина Боренько	АКАДЕМІЧНІ ЗАРУЧНИКИ СИСТЕМИ: ПОЛІТОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА І ПОКОЛІННЯ
26	Інтерв'ю з Даніелем Кон-Бендітом	3 1968 У 1998
37	Данута Заґродзка	ЙОШКА ФІШЕР
57	Оля (Олександра) Яворницька	СПРОБИ СТВОРЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ КОНТРКУЛЬТУРИ В «УКРАЇНСЬКОМУ ҐЕТО». УКРАЇНСЬКА КОНТРКУЛЬТУРА У ПОЛЬЩІ У 80-Х РОКАХ
67	Інтерв'ю з Володимиром Цибулько	БІДА В ТОМУ, ЩО ПОКОЛІННЯ ВОСЬМИДЕСЯТНИКІВ ПОЗА ЛІТЕРАТУРОЮ НЕ РЕАЛІЗУВАЛОСЯ ПОВНОЦІННО МАЙЖЕ НІДЕ
75	Тарасій Антипович	ЛЕМБЕРГ УБЕР АЛЕС
79	Анджей Стасюк	У БІБЛІОТЕЦІ
85	Іванна Плахотнюк	ВІРШІ
90	Кир Булычев	МИНИАТЮРИ
96	Всеволод Поліщук	ВІРШІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

6	Вікторія Бриндза	УКРАЇНСЬКІ ПОКОЛІННЯ ХХ СТОЛІТТЯ
14	Ілья Кормільцев	ПОКОЛІННЯ Х: ОСТАННЄ ПОКОЛІННЯ?
29	Верена Вертмюллер	ПОКОЛІННЯ БЕРЛІН: БАЖАНЕ ЧИ ДІЙСНЕ?
49	Віктор Ґротовіч	ПАРИЗЬКИЙ ТРАВЕНЬ: НОВИЙ ВИМІР НАСИЛЬСТВА В ПОЛІТИЦІ
59	Ришард Капушцінські	ІМПЕРАТОР
68	Ганс Маєр	1968 РІК: У РОЛІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ПРОФЕСОРА
79	Олег Марущенко, Дмитро Роцин, Сергій Юдочкін	УКРАЇНА ЗАНАДТО МАЛА, АБИ УНИКАТИ ОДНІ ОДНИХ
90		ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ПІДТРИМКУ ІДЕАЛІВ МИРУ, ВЗАЄМОПОВАГИ І ЛЮДСЬКОГО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ СЕРЕД МОЛОДІ
94	Олег Яськів	ПРОМИНАЮЧИ НАДІЮ: НОВЕ ОБЛИЧЧЯ БРИТАНСЬКОГО КІНО
100	Оля (Олександра) Яворницька	ТЕОРІЯ СУБКУЛЬТУР У СОЦІОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

24 ЗМІСТ

100	Валерій Денисенко, Валерій Терещенко	ЮРГЕН ГАБЕРМАС – ОСТАННІЙ ФІЛОСОФ СВІТУ, ДЕ ПАНУЄ «ПОСТМОДЕРНІЗМ»
109	Марк Тітллей	НОВИЙ ПІДХІД ДО ТЕОРІЇ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ
127	Олена Якуба	МОЛОДІЖНІ РУХИ ТА ЇХ БАЗОВА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ
135	Інтерв'ю з Олегом Олісевичем	ЯКЩО СВІТОВІ БУДЕ ПОТРІБНО, Я ВІДДАМ СВОЄ ЖИТТЯ НЕ ЗАДУМУЮЧИСЬ – ЗАРАДИ СВОБОДИ
154	Тетяна Хома	ГОП? СТОП! АБО ПРО ЖИТТЯ-БУТТЯ ОДНОГО СОЦГРУПОВАННЯ...
164	Александр Тарасов	ГОЛОМОЗІ
191	Тірсія Генрі	ПАНКІВСЬКЕ Й АВАНГАРДНЕ МИСТЕЦТВО
200	Андрій Пехник	ГЕРОЇ МЕЧА І МАГІЇ: ВТІКАЧІ ВІД РЕАЛЬНОСТІ ЧИ ОСТАННІ ЛИЦАРІ?
218	Христина Чушак, Володимир Бойко	З НАПЛІЧНИКАМИ НА УЗБІЧЧІ
223	Елеонора Гаврилюк	ТУСОВКА ВМЕРЛА – ХАЙ ЖИВЕ ТУСОВКА: ІДЕНТИЧНІСТЬ ЛЬВІВСЬКИХ НЕФОРМАЛІВ ФЕНОМЕН ПЕЛЄВІНА
242	Александр Геніс	ЛЮДСЬКА НОРА
252	Марек Цезари Гротовські	

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

116	Кай Мюллер	МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ
127	Олекса Семенченко	АЛЬТЕРНАТИВА У КИЄВІ
146	Максим Логаш	КОМП'ЮТЕРНА СУБКУЛЬТУРА – АЛЬТЕРНАТИВА МОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА
156	Роман Кісь	ЩЕ РАЗ ПРО БРАНЦІВ БАРАЧНО-КАЗАРМОВОЇ БАЛАКАНИНИ (НАРАТИВНІ СТРУКТУРИ ЯК ТРИБ ЖИТТЯ)
183	Оксана Кісь	УКРАЇНСЬКА СІЛЬСЬКА МОЛОДЬ У ДЗЕРКАЛІ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ
202	Віктор Пелєвін	СВЯТВЕЧІРНІЙ КІБЕРПАНК АБО «РІЗДВЯНА НІЧ- 117.DIR»
217	Даніла Давидов	ПІДЗЕМНІ МЕШКАНЦІ
223	Таня Дюкерс	ЗОНА ГРИ
229	Гарукі Муракамі	ДІВЧИНА З ІПАНАМИ
234	Любко Дереш	NARKOTИЧНІ РОСЛИНИ SXIDНОЇ ЕВРОПИ
254	Оксана Фітель	ВІРШІ

Кшиштоф Зельке

ПОКОЛІННЯ

© Krzysztof Zielke, 1996

Zielke K. Pokolenia // Pismo o sztuce życia publicznego «Polis». – 1996. – 5-6. – S. 123-129.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

УКРАЇНСЬКІ ПОКОЛІННЯ | XX | СТОЛІТТЯ

Вікторія Бриндза

© В.Бриндза, 2001

Аби схарактеризувати популярну в Сполучених Штатах концепцію зміни поколінь, поясню ключове поняття «покоління» («генерації»). Не варто уявляти його як певний тривалий стан, покоління – наче хвилі, які пересуваються у часі. Генерації – це потяги, що не зупиняються, а рухаються зі сталою швидкістю повз наступні станції (як у метро): молодість (0-21), освоєння у дорослому житті (22-43), зрілість (44-65), старість (66-87).

Коли ми уявимо собі чергові покоління у вигляді спадів і підйомів хвиль, які перекочуються через чергові фази життя (цезурами виступають народження дітей), то побачимо, що покоління «буму», яке стало двигуном молодіжного бунту 60-х років, трансформувалося у япі 80-х, зрештою у статечних родичів і правлячий клас 90-х. Нічого дивного, що сучасна молодь, перебуваючи під впливом батьків покоління піку, не бунтує проти надміру авторитарних батьків (бо таких уже немає), але й не домагається більшої свободи (бо має її аж занадто і від батьків, і від сус-

пільства), а навпаки, — **бунтує супроти надмірного лібералізму.**

Чому Америка та її покоління ХХ століття такі важливі для аналізу в інших країнах? Насамперед тому, що у другій половині століття США домінували над світом політично й культурно (Голлівуд), а також у військовій та економічній сфері (після II Світової війни США виробляли близько половини світового продукту). Причина полягає ще й у тому, що, починаючи від великої економічної кризи 1929 року, усі економічні та соціальні тенденції, які з'являються в Америці, стають визначальними для подібних явищ у решті індустриальних країн світу. Як ми побачимо нижче, засадничі напрямки, які скеровують хвилі демографічних підйомів і спадів, економічних бумів і рецесій, мають глобальний вимір.

Далі буде представлено схематичний поділ поколінь кінця ХХ століття у США, поданий на підставі книги Вільяма Стросса (Strauss) і Нейла Гоува (Howe) «*Generations: The History of America's Future 1584-2069*» («Покоління — історія прийдешнього Америки: 1584-2069»).

1) **Воєнне покоління** або **G.I.** (роки народження 1901-1924) — покоління, яке виросло в роки Великої Кризи, його

7

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Покоління — це люди приблизно одного віку, що живуть одночасно. Особи окремого покоління, які мешкають у певному регіоні, характеризуються спільними рисами в поведінці, схожим світоглядом, що пояснюється формуванням в одному середовищі, життям за одними державними та соціальними законами. Існують різні думки з приводу того, якими є часові, вікові рамки покоління. Найпоширеніша точка зору, що покоління — це 25 років, але, на мою думку, це не завжди так. Великий вплив на рамки покоління має ситуація в регіоні, ситуація в світі, адже особистість формується в конкретних умовах і в конкретний час, це визначає її унікальність і, водночас, її схожість на тих, хто є представником одного з нею покоління. Рамки поколінь прийнято визначати через різницю у віці, яку можна назвати стосунками «батьки-діти», але не всі стосунки між людьми різного віку можна характеризувати як такі. Наприклад, люди, народжені з різницею у 10-15 років, з одного боку, не вважаються єдиним поколінням, а з іншого, їхні стосунки не можна назвати стосунками «батьків-дітей». З огляду на

це, умовну межу між поколіннями в Україні у ХХ столітті можна провести не через кожних 25, а приблизно через 10 років.

Окрім того, в Україні існує низка інших складнощів: по-перше з визначенням регіону (схід — захід), а по-друге, з об'єктивністю інформації про те, що відбувалося. Упродовж значної частини своєї історії територія сучасної України була поділена на частини, у кожній з яких панувала окрема культура, традиції, і, як наслідок, тепер Україна — це об'єднання представників принаймні двох відмінних культур. Але навіть цей чинник не може претендувати на роль визначального в питанні різниці між поколіннями людей, що проживають на Україні. Совецький Союз, його розвиток, існування, занепад — усе це відобразилося на поколіннях ХХ століття, це впливає на них і сьогодні.

Статистика, на підставі якої можна було б приблизно зобразити портрет поколінь, не викликає значної довіри, недарма з'явився вислів «брехня — велика брехня — статистика», отже, потрібно орієнтуватися на власні спогади, спогади батьків, документальну інформацію, світові статистичні дані. Для з'ясування ситуації з поколіннями в Україні можна провести па-

представники воювали під час II Світової війни рядовими солдатами. Звідси назва «*General Issue*», яка означає однострій рядового або продукт, виготовлений згідно зі статутом. Це покоління — найвдаліше з-поміж тих, які мала Америка. Воно не лише скористалося найкращим в історії країни рівнем соціального забезпечення та стрімким ростом рівня освіти; мірою успіху та переваг цього покоління є те, що воно зродило цілу низку Президентів від Кеннеді до Буша-старшого. «G.I.» — єдине покоління, яке підтримувало усіх кандидатів-переможців від 30-х років до епохи Буша-старшого.

2) **Мовчазні** (народжені у 1925-1942 роках) відомі своїм підпорядкуванням усім обов'язковим правилам 50-х. Це покоління бойскаутів і бюрократів. Вони мають незначні шанси на обрання «свого» Президента [Президент Буш-молодший народився 1946 року, але значною мірою репрезентує цінності й стереотип саме цього покоління.— Прим. перекл.].

3) **Ідеалістичне покоління «бумерів»** (роки народження 1943-1960), представники якого задля втілення власних ідеалів протиставились владним елітам. Бунт цього покоління у 60-х роках трансформував культуру

Америци, а відтак і усього світу. Однак це відбулося коштом попередніх і наступних поколінь (більшість жінок цього покоління працювали, менше часу присвячуючи дітям). Тільки один із 16 чоловіків покоління бумерів служив у В'єтнамі. Решта, як і Президент Клінтон, ухилилися від набору до війська.

4) «**Покоління кризи**» (народжені у 1961-1981 роках), яке в Америці також називають «**поколінням Х**» (екс), «**ексерами**», через їхню неокресленість, або «**поколінням 13**» з огляду на домінування невдач. Це покоління найбільше в історії було вражене абортами, в дитинстві воно потерпало від браку уваги запрацьованих батьків. Це перше від XIX століття покоління, рівень освіти якого нижчий, аніж у покоління їхніх батьків. Тоді як хвороби рідко стають причинами смертності цієї генерації, частіше причиною смерті стають нечасні випадки, убивства або самогубства. Це покоління налаштоване патріотично і консервативно, а водночас прагматичне і споживацьке. Сучасна молодь, на думку Стросса і Гоува — це «банда дітей з ключем на шії, яка трансформувалася у холоднооких прагматиків», тобто репліка «втраченого покоління» епохи після I Світової війни.

ралелі із визначенням поколінь у США, однак потрібно врахувати низку чинників, які зумовлюють величезну відмінність між українською та американською націями. Здавалося б, і американська, і українська нація формувалась у процесі взаємодії численних народів та етносів, однак мета в кожному випадку була інша. Американці об'єднувались одразу із усвідомленням того, що основним завданням буде праця. Лишаючи свої домівки, люди з різних куточків світу з'їжджалися до Америки, розуміючи, що це країна, яка найкраще відображає принцип тваринного світу: «Вживе той, хто сильніший», де якнайкраще діє принцип природного добору. Українці ж, або, краще сказати, географічні українці, навпаки, витримували на собі вплив різних народів та етносів, змішуючись із ними, запозичуючи елементи їхньої культури, не звертаючи значної уваги на працю як на мету. Варто зазначити, що XX століття в Америці і Україні проходило у цілком відмінних напрямках, хоча ніби і США, і Совецький Союз, частиною якого була Україна, упродовж значної частини цього періоду мали величезний вплив на світову культуру, політику та інші сфери життя.

Військове покоління в США — це ті, хто виростав під час Великої Кризи, представники цього покоління брали участь у II Світовій війні. Американські учені Стросс (Strauss) та Гоув (Howe) вважають, що це найкраще покоління Америки XX століття, яке не лише скористалося з найбільшої в історії США соціальної допомоги і стрімкого зростання якості та рівня освіти, але перевагою цього покоління є й те, що воно породило усіх президентів від Кеннеді до Буша (старшого). Що ж стосується відповідного покоління в Україні, то тут варто зазначити дещо інші часові рамки: народжені у 1905-1913 роках і суміжно з ними народжені у 1914-1922 роках. Дитинство і початковий етап формування власне соціального світогляду перших відбувалися під впливом подій жовтневої революції та громадянської війни, других — у процесі створення Совецького Союзу. І перші, і другі переважно віддані ідеї соціалізму і комунізму, однак тут варто зауважити, що серед тих, хто народжений раніше, більшим є відсоток дисидентів, людей, невдоволених існуючим курсом держави. Можливо, це пояснюється тим, що вплив батьків, які були призначені до цілком іншого суспільного ладу, подіяв більшою мірою на тих, хто наро-

Сьогодні «G.I.» є найбагатшою віковою групою Америки. Якщо передуюче їм «втрачене покоління» було символом злидненної та короткої старости, то пенсіонери «G.I.» стали символом «пенсіонерського успіху». Багатство пенсіонерської Флориди лягає на conto наступних поколінь. Девід Коупленд у «*Покоління Х*» наводить наступні дані:

Відсоток бюджету США, який витрачається на літніх людей — 30, на освіту — 2.

Кількість працюючих на одного пенсіонера-рантьє:

в 1949 — 13;

в 1990 — 3,4;

в 2030 — 1,9.

Докір життя за кошт попередніх і наступних поколінь, який покоління «бумерів» висуває на адресу покоління «G.I.», коли йдеться про бюджетну сферу, можна скерувати і на адресу самих «бумерів», коли йдеться про родинно-приватні відносини. Адже саме вони були виховані в особливо тепличних умовах. Переважна кількість їхніх матерів не працювали та займалися вихованням дітей. Тільки 2% дітей покоління «бумерів» не отримали домашнього виховання. Тимчасом, після сексуальної революції, здійсненої «бумерами», більшість матерів почали працю-

вати поза домашніми господарствами, чим погіршили якість домашнього виховання дітей. «Покоління кризи» виховувалося переважно у яслах і дитячих садках. 1980 року лише 56% дітей росли у традиційних родинах.

Незалежно від того, як ми оцінюємо попередні покоління, з точки зору публічної чи приватної, найгірші умови склалися у «покоління кризи». Воно увійшло у доросле життя в умовах бюджетного дефіциту і розлучених родин, низького економічного приросту і нових невиліковних хвороб (СНІД, герпес). Стресс і Гоув порівнюють становище цього покоління зі становищем особи, котра приходиться на пляж увечері, наприкінці літа, повного чудових розваг. Пісок гарячий, а пляж брудний і засмічений. Випадково перечепившись через покинуту пляшку, запізнїлий пляжник ще й отримує штраф за ... засмічення. Висновок з цієї приточки такий, що поколінню кризи залишається тільки поприбирати після розваг старших.

Інтерес дослідників і політиків останнім часом зосереджений на постбумовому поколінні. Нічого дивного, адже уже двічі це покоління, яке 1996 року налічувало в США 79 мільйонів осіб, голосувало за політиків, які виступали за різкі зміни політичної та економічної системи Америки.

9

КШИШТОФ
ЗЕЛЬКЕ
ПОКОЛІННЯ

джений 1905-1913, ніж на дітей, народжених пізніше, оскільки домінування ідеї загального, суспільного ставало сильнішим із кожним роком. Невеликий відсоток тих, хто належить до цих двох категорій, живуть до сьогодні. Напевне, вони не можуть повністю усвідомити, що тепер інший суспільний лад, вони живуть спогадами і переважно вже не здатні відчутно впливати на ситуацію в суспільстві, на інші покоління. Однак, не варто забувати й того, що західний регіон (у зв'язку з історичним минулим цих земель) завжди містив більший відсоток невдоволених совєцькою системою, ніж східний.

Мовчазне покоління в Америці характеризується своєю покїрністю, підпорядкованістю існуючим правилам. Це покоління «скаутів та бюрократів». Покоління народжених у 1923-1943 роках в Україні теж не було занадто балакучим. Це покоління, в якому найбільшим є відсоток тих, хто дійсно вірив в ідею світлого майбутнього. Більшість із них зазнали впливу війни, відчували в юності та дитинстві, що таке приниження. Перемога посилила їхню довіру до держави, але не змогла нівелювати психологічної травми від споглядання бойових дій, а то й безпосередньої участі в них.

Наступним у США було ідеалістичне *покоління «Буму»*, представники якого протиставляли себе правлячій еліті в ім'я своїх ідеалів. Бунт цього покоління у 60-х змінив культуру Америки і цілого світу. Однак відбулося це, не в останню чергу, за рахунок попереднього та наступного поколінь. Що ж стосується України, то тут ситуація цілком інша. Народжені у 1943-1952 роках почали формуватися з одного боку на хвилі того, що їхні батьки, а відповідно, і вони самі теж — переможці війни, герої, а з іншого — ще під впливом жорстокого режиму Сталіна. Населення різко подїлялося на тих, хто підкорявся існуючому режимові (абсолютна більшість), і тих, хто, задекларувавши свою антисовєцьку, або краще сказати, антисталінську позицію, сидів у таборах чи, взагалі, з хвилини на хвилину очікував смертного вироку. Ті ж, хто не визнавали існуючої системи лише подумки, а не чинним опором, тобто ті, хто були політично пасивними громадянами, замикалися у собі, впадали у стан апатії, не маючи змоги ані щось змінити, ані миритися з цим, і поступово випадали з числа соціальних осіб. Сумлїнні представники цього покоління зараз почувуються, напевне, кепсько. Вони ще встигли попра-

У 1984 році виборці у віці 18-24 роки склали найбільший електоральний ресурс Роналда Рейгана. На виборах 1993 року 21% голосів, відданих за Билла Клінтона, належав американцям у віці 18-29 років.

Саме тому Стросс і Гоув свою наступну книжку присвятили «поколінню X» («*13 Generation: Abort, Retry, Ignore, Fail?*»). Пьотр Базилько, рецензуючи цю книгу в «*Жичю Варшави*», схарактеризував це покоління у заголовку: «Покоління нічних прибиральників або Великі ремонтники». Адже саме так іронічно називають себе представники «покоління кризи». «Покоління нічних прибиральників» (*janitors*) отримало свою назву від професії, яка є модерною версією фаху клозетної бабусі. Замість винаймати для миття туалетів і офісів сталий персонал, фірми платять групам неосвічених молодих людей і/або іммігрантів, які за ніч можуть обслужити кілька об'єктів. Більшість нових робочих місць, які постали у США упродовж останнього десятиліття — це або посади, які вимагають надзвичайно високої кваліфікації (на кшталт програміста чи банкового інвестора), або примітивна праця в сфері обслуговування, на зразок уже згаданих *janitors*. Саме такі робочі місця світять новому поколінню, що не тільки гірше освічене,

але й містить найвищий відсоток іммігрантів. Хоча середній дохід американців зріс між 1980 і 1990 роками приблизно на 6,5%, особи, молодші 25 років, заробляли майже на 11% менше, ніж молодь аналогічної вікової групи, яка входила у доросле життя у попередній декаді.

Назва «Нові прибиральники» добре віддзеркалює як реальне, так і символічне становище сучасного покоління американської молоді. Як зауважує слідом за Строссом і Гоувом Базилько: «Є що прибирати: тринадцяте покоління американців пожинатиме плоди егоїстичних починань своїх батьків і дідів, змагаючись із бюджетним дефіцитом, життям у розлучених родинах (...) та в отруєному довкіллі. (...)

1979 року, коли найстарші представники «*post-boom-generation*» ще навчалися у середній школі, борг США склав 829 мільярдів доларів. Сьогодні [в середині 90-х років. — Прим. перекл.] він сягнув 4,2 більйона доларів. Майже 40% двадцятикількалітніх походять із розлучених родин, а три чверті професорів американських університетів твердять, що їхні студенти «цілковиті неуки і не готові до навчання».

Нічого дивного, що це покоління дедалі критичніше ставиться до покоління своїх батьків — ідеалістичного покоління бумерів.

цювати лише за ідею, вони чудово знають, що таке колектив, мають високий рівень освіти і почуття відповідальності, вони щирі і ніяк не можуть звикнути до нечесної боротьби між конкурентами, що стає домінуючим принципом сучасного життя. Цих людей можна зарахувати до ідеалістів, до тієї категорії, де власний добробут поступається місцем порядності, чесності, відданості принципам та ідеалам. Щодо недоволеної існуючою ситуацією молоді, то вона бажала зміни керівництва, зміни кадрів, а не самої системи. «Відлига» Хрущова, акцент на тому, що це Сталін був поганим, а система насправді добра — це стало одним із визначальних положень, на які орієнтувалася тогочасна молодь.

Народжені у 1953-1967 роках виховувалися за режиму Хрущова, вони стали терплячішими, більший відсоток людей почав задовольняти совєцький лад. Але суспільство було переповнене брехнею. На відміну від сталінських часів, коли «боротьба з невірними» була принаймні відвертою, Хрущов і його наступники намагалися всидіти на двох стільцях, їхня політика характеризувалася не прямолінійністю, а двозначністю — і на словах, і, що найголовніше, у спра-

вах. Це покоління батьків сучасної молоді. Вони у стосовно зрілому віці вже почали усвідомлювати нікчемність існуючої системи, почали кепкувати з неї, коли привідкрилася залізна завіса, але переоцінки цінностей ще не відбулося, це сталося (хоча й частково) лише за часів «перебудови». Згадане покоління сформувалося під впливом старої системи цінностей, а у доволі зрілому віці йому довелось переорієнтуватися на щось зовсім інше. Як наслідок, покоління 1953-1967 виглядає приблизно так: одні переорієнтувалися і живуть за зміненою системою (це переважно люди з прагматичним світоглядом — ті, що вбачають у «перебудові» зміну командно-адміністративної економічної та політичної системи на таку, що наближається до ринкової), інші не сприймають нового ладу, змін, що сталися, вони потерпають від часткової втрати здорового глузду, часто хворі на алкоголізм, наркоманію, а багато з них загинули. Якими б різними не були люди цього покоління — усіх їх виховували батьки, які «свято вірили в комунізм», а суспільство, тобто зовнішнє оточення, переживало глибоку стадію розвитку соціалізму. Лише 70-80-ті роки стали реальним початком кінця. У цей час покоління 53-67 увійшло в той особ-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВІКТОРІЯ БРИНДЗА
УКРАЇНСЬКІ
ПОКОЛІННЯ
XX СТОЛІТТЯ

КШИШТОФ
ЗЕЛЬКЕ
ПОКОЛІННЯ

«Вони переконані, що егоїстичні «бумери» продали свої гіпістські ідеали в обмін на хорошу роботу і гроші. 31-річний Даглас Коупленд, книга якого «Покоління Х» стала «Біблією» нової генерації, каже: «Ми їх не любимо. Вони — не наш ідеал».

Покоління Х не лише найпрагматичніше, але, по суті справи, може виявитися відданішим традиційним ідеалам. Люди кризи не піддаються жодним ідеологіям. Вони значно консервативніші, ніж їхні «лівацькі» родичі, вони більше прив'язані до власних родин. Якщо існує така можливість, вони радше інвестують у майбутнє, аніж споживають. Вони самоорганізуються, не чекаючи допомоги уряду. Можливо, причина полягає у відчутті, що саме вони будуть змушені заплатити усі минулі борги.

Стросс і Гоув пророкують для «покоління кризи» нові випробування і мало надії. Можливе наростання конфлікту між «поколінням Х» і «поколінням бумерів» (особливо за умов, коли економіка, яка стала доменою постбумерівського покоління, зазнає гострої кризи — аналогічно до становища у 1929 році, який перекреслив сподівання «втраченого покоління» компенсувати труднощі важких стартових умов). Однак, Стросс і Гоув переконані, що «поко-

ління Х», як і «втрачене покоління» зможе досягнути успіху в бізнесі та військовій кар'єрі. Меншинні групи, які обрали стежу повільного кар'єрного зростання, можуть, на думку Стросса і Гоува, успішно реалізуватися в літературі й науці в якості т.зв. «мізків» (комп'ютери досі залишаються виключним полем діяльності «покоління Х»).

Стросс і Гоув вбачають надію на майбутнє лише у наступному поколінні, яке вступить у доросле життя в третьому тисячолітті. Звідси його назва — «покоління тисячоліття».

Дослідники звертають увагу, що на початку 80-х років антидитяча тенденція «покоління кризи» змінилася. Не лише почало народжуватися більше дітей, але й змінилося ставлення до них. Припинили з'являтися фільми про дітей-дияволят (як от «Дитина Розмарі» Поланські чи «Омен»), навпаки — почали продукувати кінтовори про гречних дітей, на кшталт «І хто це каже?». Студія Дізні, яка у 70-х масово звільняла художників-аніматорів, знову набуває обертів. Після хвилі підйому і контрхвилі спаду знову почала підніматися демографічна хвиля «дітей піку». «Покоління буму», яке у 70-80-х роках отримало нагоду побачити на прикладі «покоління кризи» наслідки своєї

ливий вік, коли найпотужнішим є протистояння «батьки-діти», авторитет батьків, а відповідно, і комуністичних ідей, почали піддавати сумніву, поступове падіння залізної зависи призвело до падіння авторитету, а відтак і совєцького суспільного ладу загалом. Можливо, це покоління так і не набуло психологічної зрілості. Виховане з постійною потребою авторитету, тепер воно покинуте напризволяще в егоїстичному світі, який вони самі собі створили, цілком не усвідомивши, чи то суспільство вплинуло на них, чи то вони — на суспільство.

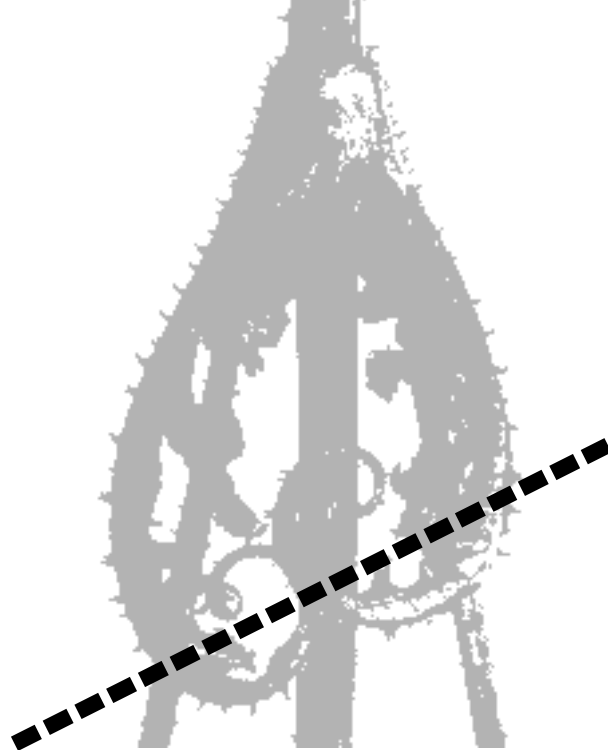
Американське покоління «Х» отримало таку назву за свою невизначеність, або *покоління-13*, з огляду на те, що воно було поколінням невдач і людей, яким не щастило. Це покоління, яке найбільше в дитинстві потерпало з приводу розлучень батьків. Це перша від XIX століття генерація, рівень освіти якої нижчий від рівня попереднього покоління. Праця молоді покоління «Х» була дуже дешевою. Нерідко молоді люди працювали прибиральниками, вночі, у тяжких умовах. Українське покоління 1968-1978 років, за аналогією до американського, можна назвати *поколінням «Х»* за невизначеність, але для його характеристики аж

ніяк не можна використати виразу «нічні прибиральники», позаяк воно зростало, вчилася в школі у безтурботному світі неринкової економіки, йому не доводилося заробляти собі на життя, воно покладалося на батьків, рівень довіри до яких був доволі високим, а рівень конфліктів на ґрунті стосунків «батьки-діти», був, відповідно, доволі низьким. Залежно від того, чи переорієнтувалися батьки, переорієнтовувались на нову систему цінностей і діти, адже перелом відбувався приблизно в час закінчення ними школи, дорослішання. Покоління 68-78 було замкнутим, сором'язливим, тихим, політично і соціально пасивним, воно не могло реалізувати себе, знайти себе у вирі суспільних змін. Розвал Союзу, здобуття Україною незалежності, пов'язані з цим економічна криза і криза свідомості людей, невпевненість у майбутньому, страх — усе це відобразилося у демографічній кризі 1990-1995 років (у Львові народжувалося близько 10 дітей на тиждень). Лише тепер це покоління пристосовується до нового ладу, працюючи переважно в економічній та комерційній сферах, але де б вони не працювали — роблять це відповідально, хоча нерідко працюють не за фахом.

сексуальної революції 60-х років, вирішило виховати власних дітей цілком інакше, ніж була вихована «генерація X». Замість лібералізму, який межував із байдужістю, ширяться домашні цінності, зростає контроль батьків за поведінкою дітей, загалом більше уваги приділяється стосункам між батьками й дітьми. Слідом за цією зміною відбулася трансформація державної політики. 1989 року Верховний Суд запровадив низку обмежень щодо законного здійснення абортів.

Негативні вчинки попередніх поколінь лягли важкою тінню на життя «покоління X». Однак, не варто зневажати цих людей. Як би там не було, їх чимало, вони не так уже й погано організовані. Крім того, ця генерація виросла в умовах політичної, економічної та родинної кризи. Досі їм вдавалося, всупереч несприятливим умовам і браку шансів, вистояти, а це означає, що вони краще розіграють навіть гірші карти, які роздала їм доля. І коли їм врешті потраплять до рук добрі можливості, то вони здобудуть справжню перемогу.

Скорочений переклад Андрюса Вишняускаса

Перші роки в школі, чи, краще сказати, перші роки життя народжених у 1979-1985 роках, проходили під гаслом: «Ще не те, але десь вже близько», більшість їхніх батьків, учителів ще боялася повірити в те, що совєцька система занепадає. Покоління 79-85 було набагато бунтівливішим, аніж попереднє, йому притаманне відверте знущання із совєцької системи і скептичне ставлення до ірраціонального, емоційного сприйняття цієї системи усіми попередніми поколіннями. Але рівень культури цього покоління доволі низький, на перший план у нього виходять матеріальні проблеми. З раннього дитинства воно зіштовхнулося з тим, що потрібно заробляти гроші, на вулицях з'явилися діти, що миють машини, стосунки між людьми стали нещирими. Розумніші, спритніші представники цього покоління ще зі школи визначаються з тим, якою буде їхня майбутня спеціальність — це переважно економічна сфера, дуже популярний фах юриста, решта задовольняються закладами середньої спеціальної освіти, технікумами. Дедалі відчутнішими стають процеси урбанізації, міста розширюються, їх заповнюють колишні мешканці сіл, з іншого боку, властиво міське населення намагається

виїхати на працю та постійне проживання за кордон. Однак частина покоління 79-85 має доволі високий рівень політичної та соціальної активності, на противагу до своїх попередників.

Американське покоління 1982-2000 і, відповідно, українське 1986-2000 років можна назвати *поколінням «Тисячоліття»*. Щодо України, то це особи, народжені в іншому політичному режимі, під час суспільних змін, вони лише зараз починають реалізувати себе, виходити на соціально-політичну, культурологічну арену. Їхнє мислення наближається до західного, цінності та пріоритети спрямовані в русло глобалізації. З одного боку, це може позитивно вплинути на розвиток економіки, її наближення до ринкової, але з іншого, не можна із впевненістю сказати, що в їхній свідомості значне місце посідатиме відчуття національної гордості, адже навіть у західних областях представники цього покоління не вирізняються високим рівнем політичної активності, декларуванням своєї національної ідентичності.

Подивившись загалом на ХХ століття в Україні, можна відзначити, що, насичене подіями, воно було водночас і трагічним, і радісним. Війна, Совєцький Союз,

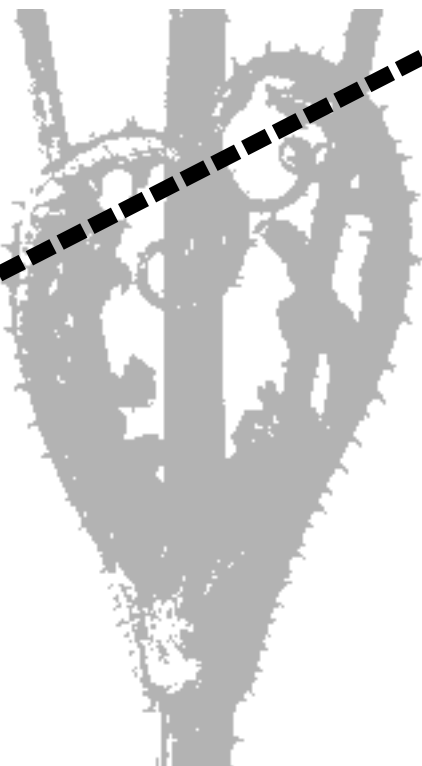

Ярина Боренько

академічні заручники системи: політологія, політика і покоління

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Чорнобиль, але, разом з тим, здобуття Україною незалежності, свобода думки, можливість відверто висловлюватися, що пройшла свій шлях від прихованих думок окремої людини, через вузьке коло близьких осіб, потім друзів, робочого оточення, до повної відкритості і навіть демонстративності. Важливо обрати певний курс для того, щоб не опинитися на маргінесі, схилившись то в бік глобалізації, то в бік етнізації, спрямовуючи вектор зовнішньополітичної орієнтації то на Захід, то на Схід, поминаючи це, знайти власну позицію, власну ідентичність.

9 березня 2001 року я було подумала, що усі мої глибокі наукові висновки про нездатність українського суспільства перебороти систему не справджуються. Що я вчинила наукову похибку, і текст потрібно змінювати. Навряд чи варто називати такі думки кон'юнктурними – кожен помиляється, і політолог – теж. Тим більше, що легко аналізувати те, що сталося, і не так уже й важко те, що є. Але невдячна це справа – робити прогнози. Тому багато хто з колег якщо вже і прогнозує, то висуває кілька «варіантів» або гіпотез, мовляв, якщо трапиться оце, то буде так, а якщо станеться отак, то буде інакше. Набагато небезпечніше стверджувати, що інакше не буде, а буде саме так, і це «так» не найкраще. Позаяк те, що було, і що є – це зовсім не те, що ми гадали. Ми собі уявляли політичні покоління – шістдесятих, дев'яностих, двотисячних, – але жодні з них так і не довершились, – це те саме, що їх би й не було. У всіх наших зламах, трансформаціях, реформуваннях і «оксамитових революціях» не відбулось необхідної для будь-якої системної трансформації якісної зміни полі-

тичних поколінь. Нові демографічні покоління приносили свою фізичну масу у систему, але жодне з них її, систему, не змінило. Тому висновки мої, на превеликий жаль, і надалі залишаються обґрунтованими – мотив «Правди!» у 2001-му є черговим фольклорним заходом, режисери якого зовсім не проти увійти у стару систему і якось із неї скористати. Навіть коштом молоді, яка знову стає заручницею політичних забавок, у які ми граємо вже більше десяти років. Чому так?

ЗАРУЧНИКИ ІДЕОЛОГІЇ: ПОЛІТОЛОГИ

Один мій знайомий професор постійно казав: політологія повинна готувати практичні висновки для життя, інакше вона нічого не варта. Професор застерігав, аби така прив'язана до щоденних подій наука не займалася моделями, відірваними від реальності, і виробляла практичні рекомендації для вирішення проблеми. Причому тут він мав на увазі аналітичну постановку питання: «чому?», а не «як?». Відповідь на запитання, чому ситуація така, а не інакша, повинна привести до вирішення проблеми:

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© И.Кормильцев, 1998

іля Кормильцев покоління X: останнє покоління?

як підтасувати ситуацію до наших намірів. А далі вже йдеться про мораль: наші наміри не повинні переступати межі, визначені демократією, бо інакше те, що ми робимо, не буде називатись політологією. Відповідно до цього, запитання: «Чому провалились акції «заправдистів»? поставлене правильно. Так само правильним було б спробувати дати рекомендації... державі, аби вона ліквідувала причину нестабільності. Але тут ми опиняємося в сліпому завулку – держава (тобто система), коли побачить, що для того, аби набутти довготривалої стабільності, необхідно змінитись, такі пропозиції відкине. Так було б «у них», якби стало очевидним, що причини криються в системі освіти. Іноді я міркую: а чому б не вчинити за аналогією і спробувати не ламати систему «згори» – все одно у низах нічого не зміниться (досвід десятирічної «трансформації» саме це й демонструє – до периферії незалежність і досі не доповзла), – а почати з освіти. Якщо змінювати середовища соціалізації молоді, то через одне покоління можна досягти більшого, ніж кільканадцятьма революціями. Але ж ні, – у

жодному з політологічних «стейтментів» і натяку немає на довгостроковий, стратегічний план розвитку. Найвіддаленішою точкою завжди залишаються наступні вибори. Те ж саме і з молодіжними вимогами – ніколи не було й натяку на те, що ми хочемо не просто жити в нормальній країні, але й учитися і працювати в нормальному університеті. І в жодному з університетів не з'явилося сили, яка б спровокувала відповідну наукову дискусію.

Маючи такий потенціал молодіжного руху і певну претензійність на творення політичного покоління, якого, скажімо, не має Росія, Україна відпочується все далі від політичного прогресу. Замість того, щоб осмислювати і робити висновки з актуальних подій, ми і далі залишаємося заручниками ідеології незалежності – недарма кожен вступ до «ваківської» статті треба розпочинати з обґрунтування доцільності теми для незалежної України. А проблема покоління, освітньої реформи, університетів немає **жодного** відношення до незалежності. І це не іронія. Говорити про неспроможність нашої незалежної держави витворити знакове політичне

15

ЯРИНА БОРЕНЬКО
АКАДЕМІЧНИ
ЗАРУЧНИКИ
СИСТЕМИ:
ПОЛІТОЛОГІЯ,
ПОЛІТИКА
І ПОКОЛІННЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

У демократичних суспільствах кожне наступне покоління – це покоління людей нового типу.

Алексіс де Токвіль

Неологізм «покоління Екс» поширився нині до такої міри, що незабаром його будуть писати (якщо вже не пишуть) у під'їздах і на парканах. Однак, як це трапляється на кожному кроці, популярність терміну зовсім не означає розуміння того, що він виражає, – так колись Фімошка Собак хизувалася хитромудрим словом «гомосексуалізм» перед своєю подругою Еллочкою Щукіною. Чи існує взагалі покоління Екс, і якщо так, то в якій дійсності? Чи ховається за цим терміном певна універсалія, а чи це назва швидкоплинної пошести в одній, окремо узятій країні?

24-а літера латинського алфавіту здавна служить загально визнаним ієрогліфом невідомої величини (істинне значення якої може бути будь-яким), універсальним заміном повного імені, псевдонімом таємниці. Можна побачити в ній і певний натяк на гнаність і неприкаяність. Хрещений батько ексерів, канадський романіст *Дуглас Коупленд*, заголовок для свого роману просто

запозичив: адже саме так у Британії на початку 60-х називалася серія бульварних книжок про «роздратовану молодь», а пізніше – група популярного американського панкера Біллі Айдола. Для Коупленда покоління Екс було явищем цілком конкретним і служило спільним знаменником для персонажів його роману: він писав про своїх молодших каліфорнійських однолітків, так званих слакерів – кажучи по-сучасному, пофігістів.

КОУПЛЕНД ДУГЛАС (НАР. 1961 Р.)

Уродженець Ванкуверу (Канада), чия письменницька кар'єра почалася зі значного авансу (22 500 доларів), отриманого ним за майбутню книгу, задуману як документальна оповідь про його покоління. Замість цього *К.* написав «Покоління Екс» – роман, сповнений тонких спостережень з опорою на маргінальну естетику, у центрі якого – доля трьох невдах. До 1995 р. книга з підзаголовком «Казки для прискороного часу» була продана в кількості 400 тис. примірників. З культового тексту, чутки про який передавалися з уст в уста, роман перетворився на явище культури, а його заголовок дав ім'я новій ері в молодіжній культурі. *К.* усталив свою репутацію, опублікувавши низку цікавих і ґрунтовних есеїв у таких видан-

покоління, корпоративно-вікову солідарність і широку соціальну активність – це те саме, що говорити про недорозвиненість цієї держави, архаїчність її системи і відсутність будь-якої політичної дискусії. Так само, як розбудовуючи державу, ми спізналися з цим на два століття, отак і з її нормативним обґрунтуванням у вигляді модерних інституцій: виборів, парламенту, президента, уряду. Усе це – всього лиш ілюстративний матеріал до нашого державного букварика, який, проте, не має динаміки – відсутні дія, діалог, особистості й групи, відсутні події.

У нашій мертвій картині, автором якої є політична наука, винувате насамперед те покоління, яке не змогло стати політичним, яке звернулось або до літератури і мистецтва, або, якщо і увійшло в політику, то не у змінену, і не задля того, щоб її змінити, а просто, щоб щось від неї взяти. Покоління, яке не «забило» собі місця в академічній ієрархії, і тому так і не стане нормальним об'єктом дослідження. Навіть найновіші спроби породити нове політичне покоління (які, до речі, не од-

мінно асоціюються зі Львовом), не спричинили до нового політичного дискурсу. Можна тут згадати хіба поодинокі спроби «Молодої України», яка обґрунтовує свій мотив «молодості» європейською традицією, і програмну доповідь Олеса Донія, який вважає, що саме покоління «оксамитової революції» повинно щось-таки визначити у тій Україні, але.... Але до річниці «революції на граніті» оксамитовий фонд «Смолоскип» видав гарненький фотоальбом із передмовою того ж «лідера» – знову мертві ілюстрації, а нормальної, парадигмально витриманої історії так ніхто і не написав. Спроби створення політичного покоління виродились у гетоїзовані маргінальні тусовки і літературні акції, про естетичний рівень яких можна багато дискутувати. Та ще банальніше – ані шістдесятники, ані студентська «революція на граніті» не перетягнули на свій бік академічного потенціалу, який зміг би знайти вихід у іншому напрямку політичної енергії – не постійно ж влаштовувати революції і не назавжди ж залишатись молодими.

нях, як, скажімо, «Нью Рипаблік», а також удосконалив свій мінімалістський стиль у романах «Планета Шампунь» і «Життя після Бога», в оформленні якого були використані заставки МТВ. У 1995 р. К. опублікував дуже вдалий роман «Раби Майкрософта», що народився з історії про шість компаній, які служать «Майкрософтові». За мотивами роману був знятий півгодинний відеофільм «Близький друг», у якому відбилися особливості коуплендівського стилю: легкий гумор і пристрасть до іронічного використання кліше мас-медій, характерні для письменника сучасної ери.

Коуплендові йшлося насамперед про їхній побут – з браком привабливої кар'єри і певних життєвих перспектив, з невпорядкованістю, яка, через відсутність альтернатив, поступово перетворюється в життєве кредо, що поєднує іронію щодо суспільства з безпорадністю перед ним, неприйняття жодних цінностей – з повною відсутністю установки на протест. Ще більшою мірою, аніж про самих слакерів, роман цей – про їхню мову, що буяє численними слівцями, які виникають і зникають як пухирці піни в бурхливому інформаційному потоці, специфічна насиченість якого сприймається як особлива прикмета кінця тисячоліття. Звідси – вжитий Коуплендом метод

«глос», коли мова персонажів супроводжується окремими вставками на полях – подібно до того як перебіг телевізійної передачі перебивається вставками реклами.

Америка жваво відгукнулася на замальовку Коупленда, угледівши в ній постановку аж ніяк не маргінальної культурної та соціальної проблеми. Літературна братія спрагло ухопилася за «ексерську» концепцію; при цьому саме поняття згодом наповнювалося дедалі ширшим а, отже, і розмитішим, змістом. Для цього, безумовно, існували певні підстави: адже наприкінці 80-х стало очевидно, що завершується культурне домінування так званого *покоління буму*. Завершується саме тоді, коли його політична могутність сягнула вершини після приходу до влади адміністрації Клінтона – зразкового з усіх точок зору «бумера». Та й на інших ключових посадах бумери досягли пори свого цвітіння, хоробро перестрибнувши через голови старших братів – покоління нинішніх шістдесятирічних, прозваного «мовчазним», – і безпосередньо змінивши у кріслах ветеранів Другої Світової.

ПОКОЛІННЯ БУМУ (БУМЕРИ)

Громадяни США, які народилися в роки післявоєнного демографічного буму (1946-1960). Саме вони були

ЗАРУЧНИКИ РЕЖИМУ: ШІСТДЕСЯТНИКИ

Як ми пам'ятаємо, совєцька держава хотіла збити цей світ дуже грамотним, тому кількість студентів після ліквідації неписьменности та індустріалізації міжвоєнного періоду після Другої Світової почала зростати. Студентами ставали просто так або за рознарядкою, здобувши робітничий стаж і за страждання на полях війни. Щось подібне творилось і у демократичному світі поза кордонами ССРСР: нарешті мирне життя, нарешті можна вчитись і більш-менш планувати власне майбутнє. Усе йшло наче спокійно, і, як це не дивно, подеколи паралельно у двох світах – демократичному і комуністичному. У той самий час, наприкінці шістдесятих, сформувалося перше післявоєнне покоління, яке, на відміну від батьків, не могло цінити того, що на землю не падають бомби, хоча б тому, що не пережило цього на власному досвіді. Натомість, це покоління хотіло чогось інакшого, – того, що попередникам навіть і не снилося, і так наприкінці шістдесятих було повсюди: і в Європі, і в Америці, і в Африці, і в забутому Богом «совку». У звичних по-

ведінкових зразках і схемах мислення трапився перелом. Стосовна стабільності внутрішнього життя, пом'якшення тоталітарних режимів у бік авторитаризму, а демократичних – у напрямку останньої фази колоніальних воєн (читай – також авторитаризму, але радше «на стороні», а не в себе вдома) змушувала подумати усіх, хто був на це здатен, що щось у тому світі не те, і що щось, можливо, треба змінювати. Поки старші покоління жили радістю, що їм вдалося подолати нацизм і встановити мир, німецькі студенти почали вбачати нову загрозу нацизму у формі злету правоекстремістської НДП, американці демонстрували проти В'єтнаму, а британців зворушувало фото голодуючої нігерійської дівчинки на шпальтах «Таймз». Західна інтелектуальна молодь почала скочуватися «вліво», і відтоді університети – це уособлення лівої політичної культури.

У протестних політичних культур східного блоку турботи були зовсім інші, їх хвилювали проблеми перших буржуазних революцій: свободи – творчості, поведінки, дій, держави... Вони виступали за

17

ЯРИНА БОРЕНЬКО
АКАДЕМІЧНІ
ЗАРУЧНИКИ
СИСТЕМИ:
ПОЛІТОЛОГІЯ,
ПОЛІТИКА
І ПОКОЛІННЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

творцями молодіжної культури 60-х, а тепер продовжують триматися за неї – звідси спроби інституціоналізувати рок-н-рол і поява «Залу слави героїв рок-н-ролу». Пік впливу бумерів на формування культури припадає на 80-і, коли благополучний економічний і соціальний статус цього покоління перетворив їх у привабливу платоспроможну аудиторію. Ідилія, в якій перебували бумери, різко обірвалася з появою покоління Екс. Для цього нового покоління ненависть до бумерів з їхнім благополуччям і спробами продовжити свою юність стала своєрідним кредо. Мас-медії підкреслили і зафіксували цей розрив між поколіннями.

Культура, звичайно, твориться не в адміністративних кабінетах, але і серед ключових фігур американської культури ми зустрічаємо блискучих представників когорти бумерів – з їх числа і Сплісберг, і чимало інших. В усіх у них є спільний знаменник, властивий усьому поколінню «свідків Вудстока», – безкомпромісний ідеалізм, породжений глибоким переконанням у тому, що людину і людське суспільство можна і треба переробити на краще. Спершу в Америці, а відтак – повсюдно. Упродовж більш ніж двадцятилітнього, рекордно довгого для динамічної американської історії царювання бумерів ця «основна

ідея» переживала непрості зигзаги: нею кидало з боку в бік – від безмежного лібералізму 60-х до нинішнього непослідовного консерватизму «*родинних вартостей*».

Родинні вартості

Термін із широким значенням, вживаний усіма консервативними течіями – насамперед щодо політиків, які дотримуються релігійних переконань і виступають проти абортів, сексуальних меншин, фемінізму, вільного сексу. Цей термін поступово став антонімом поняття «альтернатива». Виник він у 1966 р., у момент підйому молодіжної контркультури. Його запровадив Ендрю М. Грілі – письменник і католицький священник. До 1976 р. поняття «*р. в.*» стало частиною платформи республіканської партії. Через 16 років у ході чергових президентських виборів ідеал, який означений цим терміном, визначив поняття «культурної війни», оголошеної кандидатом від республіканської партії Патриком Б'юкананом.

Але у всієї породженої цією ідеєю суміші культурних реалій, строкатої, еkleктичної, яка включає в себе такі різнопланові явища, як «нові ліві» та гіпізм, япі та «нову корпоративну етику», політкоректність і «нюу-ейдж», завжди можна знайти спільний знаменник – позитивну

право ходити до церкви і розмовляти рідною мовою, писати і малювати те, що вони хочуть, і розмовляти про все-все. Покоління-68, яке сформувалося у США і Західній Європі, – це вкрай ліві намагання внести комуністичні ідеали як протипагу консервативно-буржуазному споживацькому суспільству; дисиденти Східного блоку – це праві вимоги на протипагу комуністичній системі, артикульовані у лівому стилі. Таке незрозуміле і досі коливання між лівим і правим завжди створюватиме проблеми для означення ідеологічної палітри в Україні.

Штучна індустріалізація призвела до того, що українське дисидентство ставило ранньоіндустріальні консервативні вимоги. Вимоги ці стосувалися ще тих часів, коли не було соціальних груп, а просто стани – шляхта і голота, міщанство і робітничий клас, – тому вимагати ідеологічної визначеності за спектром лівий-правий, наче й немає підстав. Дисидентські вимоги – це вимоги європейської шляхти XVIII століття, без жодних натяків на корпоративність, яка вже тоді проявилася у Європі. Со-

вецьке дисидентство боялось лівизни, боялось оцінити війни у «третьому світі», занурившись радше у свої проблеми, – лише у 80-х ми прийдемо до свого В'єтнаму, коли численних молодих ветеранів Афгану і проймаючого голосу Розенбаума про «*волос, чернее смоли*» вже не можна було не бачити і не чути.

Поки дисидентство соціалістичного світу займалося проблемами держави і буржуазних свобод, західний молодий світ дедалі лівішав і лівішав, – від театралізованих демонстративних перформансів до відкритого тероризму. Найцікавіше, що ці ліві й тоталітарні апологети західної «культурної революції», виплекані у класичному консервативному європейському стилі гунвейбіни, відчували більше солідарності з ровесниками на сході, аніж навпаки. Ті були зайняті власними проблемами, безперечно, масштабнішими, аніж європейські. Шістдесятники боролися проти тоталітаризму, тобто проти системи. В Європі тимчасом уже відбулася парадигмальна зміна – там вимоги ставили безпосередньо споживацькому суспільству, а суспільна вимога дозво-

спрямованість у майбутнє, навіть якщо це майбутнє загрожує глобальними катастрофами і конфронтаціями.

У тому сенсі ідеологія бумерів цілком укладається в контекст традиційного «піонерського» менталітету Америки, що й дозволило їй, принаймні у своєму політичному аспекті, получитися наприкінці свого польоту з ідеологією фундаменталістів у ставленні до таких соціальних тем, як «війна з наркотиками» чи проблема *мультикультуралізму*.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ

Космополітична філософія, яка відстоює збереження різних расових, етнічних і релігійних особливостей, на протипагу ідеї «плавильного казана», якої дотримувалися перші покоління переселенців у США. Консерватори і деякі ліберали, що увійшли до істеблїшменту, розцінюють *м.* як підрив основ західної цивілізації.

Вплив *м.* постійно зростає – чимало шкіл вводять обов'язкові предмети на кшталт вивчення мовних кодів і принципів культурного діалогу. Ріст афро-американсько-го й азіато-американського середнього класу, досягнення етнічних культур у різних галузях (аж до моди на вивчення їдиш чи надання переваги латиноамериканському

соусові перед звичним кетчупом), як і раніше, активно впливають на навчальні програми і на поп-культуру.

Тривала стагнація культурного вектора, нехай навіть у край продуктивна, не могла не викликати як відповідну реакцію зміну його знаку на протилежний: ідеалізм провокує цинізм, прожектерство – приземлений прагматизм тощо. Саме такої відповіді належало чекати від наступної фази культурного розвитку, і вона не забарилася. Сприяли цьому, безсумнівно, і зовнішні зміни, головною з яких стало закінчення Великого Протистояння Систем, – публіцистично чуйний легендарний рок-н-рольник Іггі Поп (теж, до речі, бумер) відреагував на це наступним куплетом: «Поверніть мені Берлінську стіну, без неї в нашому житті щось безповоротно втрачене» («Loui Loui», 1995).

Закінчення протистояння призвело до розвороту від «зовнішнього ворога» до «ворога внутрішнього». «Реставрувати» образ зовнішнього ворога не вдалося, як і замінити його чимось іншим: напівмітичний «міжнародний тероризм» на цю роль ніяк не тягне – він усе-таки радше у середині, аніж зовні. Потяг, який відчуває Клінтон до Саддама, має не менше культурологічних причин, аніж геополітичних. Проти внутрішнього ворога, чи то вірус ВІЛ, чи торговці наркотиками, чи екологічні проблеми, усією нацією

ІЛЬЯ КОРМІЛЬЦЕВ
ПОКОЛІННЯ X:
ОСТАННЄ
ПОКОЛІННЯ?

ляла більше солідаризуватися за соціальними, а не національними ознаками. Тому європейські бунтарі відчували більше спорідненості зі студентами «східного блоку», – про це згадує Даніель Кон-Бендіт, який відкрито солідаризувався з Куроном і Модзелевським.

Шістдесятники історично стали заручниками режиму, проти якого виступали. Здавалось: змінимо систему, – і суспільство зміниться саме. Але так не вийшло – режим зумів встояти, а навіть коли наприкінці 80-х і почав падати, то затягнув у систему тих, хто проти неї боровся. Суспільство ж змінювалось дуже повільно, не встигаючи іноді за системою, від чого остання часто повертала назад, а шістдесятники знову редукували свою увагу на абстрактні взаємозв'язки.

Заглибленість у системні проблеми ніби відводить шістдесятників од відповідальності за свої помилки. Чіткого критичного переосмислення руху 60-их у нас так і не відбулось, і того, до чого привело їхнє входження в систему, – теж. Європейські бунтарі відчують себе відповідальними за уль-

тралівий тероризм 70-их («Люди, які боролися за свободу, надали собі право убивати інших»), а совецким дисидентам ніби і немає за що відповідати. Одна справа – досліджувати покоління, яке прогресує, а інша – коли воно деградує разом із системою. Попри всі звинувачення покоління-68 у компромісах із державою, воно, перш ніж увійти в систему, щось таки здужало у ній змінити. Безперечно негативним був лівий тероризм, що поширився у 70-их, але окрім нього нові соціальні рухи почали створювати окремий політичний ландшафт, з'явилися екологічні та феміністичні доктрини, змінилися цілі партійні системи, з'явилися політичні актори, які виходили з нових соціальних груп, а не традиційних еліт. У східному блоці у цьому плані настав «застій», хіба що польська «Солідарність» змогла продовжити шістдесятництво на новому рівні. В Україні ж нова ера шістдесятників настала наприкінці вісімдесятих. Це був час їхнього фатального входження у систему та втрати молодості – на політичну арену вийшли дев'яťдесятники. До тих самих цінностей, які так і не змінилися із часів зас-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

в єдиному пориві боротися складно – з ним, як з нежитем, кожному доводиться боротися в міру власних сил і можливостей. Хрестові походи на нього враження не роблять.

От за таких то змінених обставин і відбулася поява ексерів, які вирости на уламках сімейного затишку, зруйнованого духовними метаннями татів і мам-бумерів, і здатних нарешті оцінити зі сторони підсумок цих метань.

Покоління ексерів, як воно описане Коуплендом, – це цілком окреслена і добре знайома авторові генерація каліфорнійських молодих людей, які не мають жодних надій придбати власний (занадто дорогий) будинок і тому плутаються під ногами в предків-бумерів, які до дітей (особливо таких) ставляться приблизно так, як герой Хармса: викопати б у центрі міста велику яму, скласти туди всіх дітей і посипати вапном. Влаштуватися на роботу з передбачуваною і занудною кар'єрою ексери не кваліються, для забезпечення власного існування вони радше полюбляють працювати «макджобами», для чого не потрібна висока кваліфікація.

Створення родини теж не по кишені і занадто зближує з ненависними батьками. Розумний компроміс між волею і безпекою ексери знаходять у концепції «серійної моногамії».

Список специфічних ексерських прийомів можна продовжувати довго – і чимало їх можна знайти в романі Коупленда. У крайній формі супуття такому способу життя сумовита безнадійність добре виражена заголовком пісні лідера групи «Нірвана» Курта Кобейна (вони також стали однією з культових ікон ексерства): «Я ненавиджу себе і хочу вмерти».

МАКДЖОБ

Термін, запроваджений у 1983 р. «МакДоналдзом» для реклами своєї програми з працевлаштування інвалідів. До кінця 80-х він став означати загальну тенденцію на ринку праці – зміщення у керунку низькокваліфікованих і низькооплачуваних видів робіт, особливо в «фаст-фуд» – їдальнях на кшталт «МакДоналдз». М. описані Дугласом Коуплендом у його знаменитому романі «Покоління Екс» (1991); відтоді це слово широко використовують в книжковій і телевізійній рекламі. Триваючий процес зникнення «синіх комірців» (робітників високої кваліфікації) обумовив збільшення прірви між доходами випускників середніх шкіл і випускників коледжів; з іншого боку, підвищення зарплат менеджменту компаній на початку 90-х призвело до зниження попиту на фахівців, які здобули вищу освіту.

тою, молоде покоління намагалося додати елементи пацифізму та екології (до фемінізму та егалітаризму в академічній та інших елітарних сферах ми не дійшли, та вже й, певно, не дійдемо), але усе це робилося не під покровом солідаризму, а державности.

Теорія гласить просту закономірність: широкі соціальні рухи після досягнення своєї цілі або затихають, або знаходять нові мобілізуючі орієнтири. Якщо говорити про покоління, то саме віднаходження нової сфери застосування відповідної енергії свідчить про його цілісність і політичність. Міт покоління-68 в Європі почав вщухати після випадків тероризму, проте існує і досі у вияві нових «позабуржуазних» політичних утворень. Міт українських шістдесятників упав тоді, коли вони увійшли в систему, не принісши у неї нічого нового. Простим прикладом тут може бути елементарний зовнішній вигляд, візуальні символи і манери поведження лідерів усіх «пост-рухівських» партій. Добре виграли ті, що залишились в літературі – принаймні ми ще можемо вважатись європейцями, читаючи дисидентські вір-

ші, наприклад: «Ах, як вони галасують, / оці малесенькі діти, / оці малесенькі діти, / що грають у великий футбол».

ЗАРУЧНИКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: «ГРАНІТНИКИ»

Новий «пробний» вибух покоління трапився у жовтні дев'яностого. Західний світ тоді вже однозначно увійшов у фазу постіндустріального розвитку, до середини 90-их їхні університети остаточно деполітизувалися, і про героїчні роки нагадували хіба що викладачі, які дивувалися, чому студенти не такі, як «ми були колись». А у нас тоді були Київ, Тбілісі й Алмати. Уже була Україна, і першим осередком реального покоління і прототипу студентства став Львів. Почало формуватися покоління, яке знало, чого хоче, але це *щось* було занадто абстрактним – хотіли незалежності, свободи і нових людей у владі, хотіли постмодерну, пацифізму, подекуди проглядали екологічні мотиви (завдяки Чорнобилію). Єдиною суто молодіжною тезою дев'ятдесятників були вимоги про проходження військової служби призовниками на території України. Пам'я-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

СЕРІЙНА МОНОГАМІЯ

Стабільне сімейне життя; візити до батьків один одного, дотримання подружньої вірності; потім – розрив і все спочатку, з кимось іншим. Поєднання подружньої вірності з відсутністю довготривалих зобов'язань – це і є *с. м.*, яка стала реакцією на принцип «вільної любові» епохи сексуальної революції. Специфічна риса *с. м.* – не адюльтер, а розрив стосунків. Саме цей тип зв'язків найпопулярніший серед нинішніх випускників коледжів – у той час як кількість традиційних шлюбів продовжує падати.

Випущені на волю силою літературного слова, коуплендівські слакери почали діяти самостійно, обросли шкірою інтерв'ю, соціологічних досліджень, коміксів і зрештою – що цілком закономірно – стали писати про себе самі. Писати, переважно заперечуючи власне ексерство, тавруючи його як узагальнюючу наліпку, вигадану усе тими ж бумерами. Для цього в них було більш ніж досить підстав – адже в поняття «покоління Екс» стали включати узагалі все нове і модне: від фільмів Тарантіно і *трансгресивної літератури* до нового сектантства нью-ейджівського зразка (скажімо, «Храму сонця») і комп'ютерних гакерів.

ТРАНСГРЕСИВНА ЛІТЕРАТУРА

Сучасна течія в літературі, що розвиває постмодерністську техніку Томаса Пінчона і мінімалізм Раймонда Карвера. Для цієї літератури притаманна апеляція до психоделії, межових станів свідомості, пов'язаних із наркотиками і сексом, до хворобливих взаємин у душі де Сада й В.Берроуза, до психічних перекручень, властивих серійним убивцям. Кількість цих книг зростає настільки швидко, що в 1994 р. крамниця «Тауер» у Нью-Йорку відкрила для продажу *т.л.* спеціальну секцію, оформлену в стилі андеграундних книжкових крамничок.

До середини 90-х вираз «покоління Екс» із усією властивою йому атрибутикою в контексті американської культури почали сприймати радше іронічно – як усяке розумне узагальнення, яке перейшло межу. Сам Коупленд у бесіді про свій останній роман «Раби Майкрософта» закликав відмовитися від цього терміну, як від такого, що вичерпав себе.

Однак ексерство сьогодні уже вийшло поза межі Нового Світу – так би мовити, пішло на експорт. Там його чекала культурна і соціальна реальність, яка неминуче відрізнялася від американської в дуже багатьох аспектах. Проте саме там цей термін здобув друге дихання, а в дея-

ІЛЬЯ КОРМІЛЬЦЕВ
ПОКОЛІННЯ X:
ОСТАННЄ
ПОКОЛІННЯ?

тались уроки Афгану. Багато чого навчили Тбілісі та Вільнюс. Але нічого не навчила історія – ніколи не треба захоплюватись недосяжним, а починати змінювати світ від себе. Не було вимоги реформування університетів; замість спробувати вплинути на профспілки, почали засновувати альтернативні «Студентські братства»; давалась взнаки архаїчна етнографічність і навіть певний етноцентризм студентства, що суттєво заважало ідеологічній артикуляції. Знову все нараз – і національне відродження, і державний суверенітет, і студентська революція. Та студенти чомусь вперто не хотіли стати студентством – прагнучи змінити державу, вони і не подумали про наведення ладу в «кампусі», а там змінювати треба було дуже багато.

Університети залишилися, змінивши вивіски та назви навчальних курсів і відкривши по декілька нових факультетів. Та все ж час дев'яностиків – це наразі єдине класичне покоління з принаймні якоюсь політичною артикуляцією, єдина група, яка володіє принаймні якимись корпоративними ознаками. У цього покоління є ідея – зробити державу,

є конкретний відлік часу – 1990, є конкретне місце зародження – Львів (нехай пробачить мені Київ, але там це було тільки гето, яке гетом і залишилось досі). Покоління дев'яностиків закорінилось у Львові в громадських організаціях і арт-бізнесі. Їх чимало у партіях і громадських структурах, але мало у «чистому» бізнесі, серед них багато літераторів і журналістів, але дуже мало науковців, подекуди вони навіть пробілились на непогані державні посади, але ніколи – на самі вершини. Нікому з активістів «оксамитової революції» не вдалося прорватися на політично значущу позицію, утворити цілісну політичну чи соціальну структуру. І все, як у отих 68-их – хтось продався і перекинувся в інший табір, хтось, бажаючи зостатися чистим, п'є вечорами коньяк і думає, що певно все було недарма. Щоби побачити характерний приклад упадку – варто зазирнути на сайт «Молодої України» у розділ «Веселі алкоголіки».

Покоління-90 суттєво урізноманітнює український літературний ландшафт і публіцистику, і тим хоч трохи робить цю країну подібною до Європи: Київ

21

ЯРИНА БОРЕНЬКО
АКАДЕМІЧНІ
ЗАРУЧНИКИ
СИСТЕМИ:
ПОЛІТОЛОГІЯ,
ПОЛІТИКА
І ПОКОЛІННЯ

ких регіонах (в їх числі, мабуть, і Росія) пік його вживання (і зловживання ним) тільки надходить.

Очевидно, у самому словосполученні «покоління Екс» міститься щось привабливе для сучасної свідомості і, можливо, ховається реальність, значно більша, аніж уявлялося Коуплендові та його коментаторам. Цьому не суперечить і розчарування Америки в концепції ексерства – адже в процесі своєї еволюції поняття це дійсно перетворилося на трюїзм, який позначає всього лиш «сучасний спосіб життя».

Перше «покоління Екс» пошилося у дурні, впавши в яму, яку викопали його батьки-бумери. У пошуках ідентичності воно зіштовхнулося з новим фактом буття – світом, у якому саме поняття ідентичності позбавлене сенсу. Але парадоксальним чином у контексті такого світу поняття «покоління Екс» здобуває нового, глобального змісту, що дозволяє йому укоренитися у світовому масштабі і перебороти свою початкову часову і географічну обмеженість. Спробуємо розкрити можливі грані цього нового, не-коуплендівського сенсу.

Повернімося спершу до дзвінкої фрази де Токвіля, якою починається ця есея. «Нові люди» де Токвіля – це ті, хто зробив свідомий вибір «нового», неприйнятого

для людей «старих». Звідси і не випадкове згадування демократії – можливість такого «негативного» вибору припускає певні гарантії з боку політичного і соціального механізму. Але вона припускає і гашеківські «свободу і прогрес у рамках помірності і законності», інакше кажучи – ідеологію, у межах якої такий вибір може здійснюватися.

А як бути, коли цих рамок *немає*? Якщо повірити на слово нещадно вихвалюваному і облаюваному Фукуямі, то доводиться дійти до логічного висновку: «межі історії» мусить відповідати «межа поколінь». Саме історія як зміна культурних і соціальних фаз – із властивою для них взаємоне прийнятністю – гарантує існування поколінь. Там, де «лінійна» історія руйнується, підмінюючись циклічною чи навіть «броунівською», відсутнє і дитя віри в прогрес – покоління. Чи віри в регрес – заміна знаку не порушує принципу осі. Традиційним суспільствам, які обертаються у колесі вічного космічного повернення, відомі тільки біологічні покоління.

Якщо кинути побіжний погляд на море статей і публікацій на тему «покоління Екс», можна наочно побачити, наскільки далеко новий, глобальний сенс цього поняття відійшов від первинного: наче оскраженілий порохотяг,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

— своєю інтелектуальною маргінальністю, а Львів — самодостатністю й нігілізмом. Але... Знову ж таки — їх занадто мало в університетах, у цей бастион усіх режимів прорватися не вдалося, тому теперішні орієнтуються на інших. І у покоління-90 немає цієї академічності, а отже й перспектив потрапити у нормальний підручник історії, адже історія пишеться академіками, а не політичними партіями, дешевими «мозковими центрами» чи арт-бізнес-структурами. І тому бажання ототожнюватися з поколінням-68, а саме з Парижем, викликає лише цинічну усмішку.

Поміж поколінням-90 і шістдесятниками сформувалися ті, чия молодість припала на сімдесяті — початок вісімдесятих: вони були ще зовсім маленькими у шістдесятих, але мали десь близько тридцяти і більше десять років тому. І знову проглядаються аналогії із західним світом. Ці роки і там не породили покоління. Це не-покоління, народжене від батьків, які були занадто свідомими, щоби пам'ятати війну, але занадто молодими, аби бути у ній солдатами. Ті, народжені у 50-их, у політичному

плані певно що найгірші. Їхні батьки, відчуваючи втрачене війною власне дитинство, віддавали їм усе, вкладали усе своє життя в дітей, які перетворились у типове покоління, котре потім охрестили «ягі». Ідея сьогоднішніх сорока- і п'ятдесятирічних найкраще ілюструється рекламним щитом партії «Реформи і порядок» на минулих виборах — хатинка, машинка, дитинка — мрія кожного українця, тобто матеріальні цінності, поставлені в один ряд із дитячим життям. І саме під цим слоганом вони у товаристві дев'ятдесятників намагалися розбудити теперішніх двадцятирічних на ідею революції.

НЕ-ПОКОЛІННЯ-00 І ПОКОЛІННЯ-13?

Кількарічне «затихання» молодіжного руху і розсмоктування «постдев'ятдесятників» у всіх можливих сферах закінчилося тим, що у 2001-му молоді спробували прищепити мотив «Правди!». При усій трагічності ситуації доводиться зауважити, що політична гра на молодих емоціях не вдалась: матеріал був зовсім не той, а академічно найпотужніші відійшли найшвидше або взагалі не приєднались. Чому?

термін всмоктав у себе широкий спектр, здавалося б, зовсім різномірних елементів — англійську рейв-культуру «хемічного покоління» і музичний стиль «брит-поп», «нову молодь» Східної Європи і — у нашому далекому краї — московську клубну публіку, відморожених малолітніх бандитів і романи Пелевіна. Чи не стає в такому разі покоління Екс своєрідною наліпкою для «споживчого коштика» сучасних і модних товарів, лише теоретично орієнтованою на певний віковий шар, але потенційно доступною кому завгодно? І якщо так, то чи не є покоління Екс тим самим останнім поколінням за порогом історії? Адже попередні «класичні» покоління характеризувалися властивим їм у силу історичних умов виховання іманентним *духовним модусом*, а для покоління Екс показовий насамперед певний рухливий і постійно розширюваний *список товарів* — куди входять не тільки матеріальні об'єкти, але й особливі, нерідко екзотичні *стилі існування*.

Для героїв Коупленда однією з найголовніших турбот є пошук унікальних предметів — тих, що не можна придбати в супермаркеті: якої-небудь фотографічної рамочки з авіабази 69-го року, пластмасової шторки зразка року 71-го тощо. Цей «технологічний антикваріат» по-

кликаний заповнити порожнечу на місці ліквідованої Історії, дати точку відліку, стосовно якої можна *бути*. Але в наш час будь-яка, найнемислиміша стилізація негайно ставиться на потік і наповнює супермаркети (у розвинутих країнах) і оптові ринки (у країнах не настільки розвинутих). Цивілізація досягла здатності продукувати будь-який товар для будь-якого споживача, причому часовий відрізок між виникненням попиту і його задоволенням виявляється нечувано малим. Звідси і сполучення *туги за дійсністю* із *нестямою шопінгу* в гігантських торгових залах, де діяльність покупця нагадує радше азартну еuforia первісного збирача, який нашттовхується в джунглях на усе нові й нові їстівні ягоди і кореневища.

А безмежне задоволення попиту припускає, у свою чергу, ту ж «гумовість ідеології», яка знімає звичайні обмеження на асортимент цих товарів. Спільним означенням для ідеології, яка обслуговує цю ситуацію, стало поняття «ню-ейдж» — закономірний підсумок шукань бумерів. Нью-ейджу вдалося увібрати в себе усе, що тільки можна було об'єднати під егідою імлістої «космічної відповідальності» людства: і самопізнання 60-х, і екосвідомість 80-х, і «сучасне варварство» 90-х. У безмежних рамках ню-ейджа пересічним і доступним товаром стали такі

ІЛЬЯ КОРМІЛЬЦЕВ
ПОКОЛІННЯ X:
ОСТАННЄ
ПОКОЛІННЯ?

ЯРИНА БОРЕНЬКО
АКАДЕМІЧНИ
ЗАРУЧНИКИ
СИСТЕМИ:
ПОЛІТОЛОГІЯ,
ПОЛІТИКА
І ПОКОЛІННЯ

Може тому, що революції влаштовують інтелектуальні посередності, а може тому, що побоялись «вилетіти з універсів», а ще тому, що до революції їх просто не допустили батьки. Є тут, проте, й конкретніше пояснення: у жодній зі спроб створити політичне покоління не було найголовнішого – не було **власної** політичної програми, елементарної корпоративної солідарності, не було потужного, витриманого в пристойних інтелектуальних і моральних рамках молодіжного лідера. Є й об'єктивна інтерпретація такої ситуації: просто не той час. Уся молодіжна енергія, що вихлюпнула на поверхню у 1990-му, ще не ре-акумулювалась у наступному поколінні, тому рік 2001 – це добре підготована акція, але не більше. Розрахунок акції на аполітичне покоління-00 був заздалегідь програшним – з цієї вікової групи вийдуть, як і з пост-шістдесятників, добрі аполітичні професіонали, враховуючи їх фактичну першість як покоління міського – перші повноцінні українські япі, без «новоукраїнських наворотів».

Але якщо акції під слоганом «Правди!» вважати генеральною репетицією вистави, яка не відбулась,

то було тут і позитивне: у молодіжних політичних перформансах нарешті зникла етнографічність і мотив незалежності, з'явилися нові форми політичного фольклору, як ото хусточки, «народний трибунал», квіти у міліцейських щитках. Та сама спроба бунту не була молодіжною, бо керували ним старі дядечки, до яких звертаються на «Ви», які фундуєть білет до Києва і дають десять гривень добових «на пиво». Ці квитки і добові завжди залишаться аргументом «проти» в оцінці львівських вилазок до Києва, – може не стільки тому, що платили, а тому, що гроші розподілялись від «дорослих» партійних структур. Ба більше, про профанаційність свідчать нашвидкуруч зліплені лідери, штучний підйом дев'яноститників, які за ці часи умудрились перебувати в усіх можливих партіях, фондах і конгресах. У Львові молодіжним проводирем виявляється тридцятилітній ветеран студентської профспілки, якому досі вдалось успішно завалити декілька молодіжних проектів. Навіть його присутність на пресконференціях у «трійці» доволі далеко дистанціює «заправдівців» від Парижа-68 – принаймні у 90-му

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

раніше табуйовані та традиційно зараховувані до соціальних маргіналіїв явища, як, скажімо, *брендінг* чи *пірсинг*.

БРЕНДІНГ

Рідкісна екстремальна форма прикрасення тіла, коли малюнки випалюють на шкірі за допомогою гарячого металу, що нагадує таврування великої рогатої худоби. Цей дивний ритуал спершу виник університетських негритянських кварталах. Інші форми *б.*, в тому числі рубцювання, виникли на лівому крилі культури сучасного примітиву (початок 90-х), як тільки татування і *пірсинг* перетворилися в явище мейнстриму і поширилися у середовищі супермоделей і поп-зірок. У деяких садомазохістських субкультурах обряд випалювання тавра свідки нерідко фільмують на відеокамеру, а відтак він виступає у ролі обцинного ритуалу відчуття насолоди через страждання.

ПІРСИНГ

Древня практика в країнах Сходу, яка поширилася в Америці спершу у низці субкультур – садомазохістів, панків і металістів, – а відтак увійшла у культуру мейнстриму. При *п.* проколюють не тільки вуха, але й інші ділянки

тіла: пупок, ніздрі, соски, брови, язик. Деякі рішучі прихильники пірсингу ризикують своїми геніталіями. Апологети *п.* твердять, що грамотно виконана процедура не завдає сильного болю і може – у випадку, коли система капілярів не порушена, – викликати приплив крові і навіть загострювати чутливість сексуального органу.

Це поставило сучасну альтернативу – чи то в культурі, чи то в ідеології – у непросту ситуацію, яка змушує згадати про один рекламний ролик зорі нового російського капіталізму: «Незважаючи на все багатство вибору, альтернативи немає». Точніше, її немає саме завдяки багатству вибору. Стелажи наших будинків (а в кого є – коминкові полицки) прогинаються під вагою об'єктів, підібраних на смітнику духу: амулети сусідять з іконами, стереосистема – з реплікою вавилонської астролябії. Так і в культурі: ми немов блукаємо між полицями, подібними до тих, які можна побачити в будь-якій езотеричній крамниці на кшталт «Шляху до себе». Тут усе на сусідніх стелажах: ось християнство, ось буддизм, а ось Блаватська та Ошо – вибирай, що більше подобається. Щось не настільки традиційне? Прошу, ось вам *веганізм*, а ось *стрейт-едж*.

Донія випустили на парламентську трибуну у светрику.

Ще один позитив – Львів знову показав, що він не такий соціально автономізований, як Схід, і тому ближчий до Європи. Львівські студенти продемонстрували неабияку корпоративну солідарність у відповідь на арешти, і такої ж солідарності не продемонстрували ані Київ, ані Харків. У цей час відстань між обома частинами України і між обома демографічними поколіннями збільшилась у не знати скільки разів. Але й цей прорив не призвів до академічного дискурсу, до діалогу між викладачами і студентами, до вимог запровадити демократію не просто в країні, а в університеті, в школі, на вулиці. До вимог навчитись, нарешті, науково оцінювати свої дії та робити з них відповідні висновки. Хоча б на прикладі Парижа, Франкфурта і Берліна тридцять три роки тому.

Та життя тихо триває, занадто тихо розмежуються світи демографічних поколінь, і занадто боляче це може вдарити потім. Здавалось би, свідомо, чи без жодних намірів, перший крок у цьому

напрямку система вже зробила – через дванадцять років з'явиться покоління дев'ятнадцятирічних випускників середніх шкіл. Сімнадцять і дев'ятнадцять у плані самостійності мислення – це вже різниця, і хто його знає, може, їхні шляхи доступу і мотивація у виборі вищої освіти зміняться. Якщо стосовне скорочення бюджетних місць, збільшення платних форм навчання і тотальна корупція зростатимуть такими ж темпами, як зараз, то... зрештою, з цього і починаються бунти – з вимоги справедливості. Через дванадцять років кількість вищих навчальних закладів і число студентів у цій країні досягне неймовірної кількості, дипломи стануть нічим, бо для їхніх власників бракуватиме відповідного заняття. Робочі місця будуть зайняті успішними у професійній кар'єрі і політично безликими (а отже – стабільними) представниками не-покоління-00, яким буде дуже далеко до пенсії – ще одна бомба сповільненої дії. Водночас це будуть діти представників останнього покоління, яке повністю соціалізувалося в епоху комунізму і яке ще може задовольнитися самою констатацією незалежності. Так само, як батьки покоління-68

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВЕГАНІЗМ

Сувора рослинна дієта, яка виключає будь-яку їжу тваринного походження. Не плутати з вегетаріанцями, які вживають яйця і молочні продукти – сир, молоко, – чи дієтами, що виключають яйця, але дозволяють молочні продукти. За даними «Веджетаріан таймз», більш ніж 12 млн. американців уважають себе вегетаріанцями, при цьому лише 10% вегетаріанців – веганісти. В. часто пов'язаний з участю в рухах на захист тварин. Батьків-веганістів багато разів ляляли за те, що вони позбавляють дітей збалансованого харчування: на думку лікарів такі діти страждають розладами травних функцій. Виробники харчових продуктів, прагнучи задовольнити потребу в продуктах, які не містять м'яса, розпочали випуск так званих «аналогів м'ясних продуктів» – як от «Псевдобекон».

СТРЕЙТ-ЕДЖ

Утримання від наркотиків, алкоголю, тютюну, м'яса (у деяких випадках – від сексу), якого дотримуються деякі неопанки. Цей рух виник в 1982 р. завдяки композиції «Головна загроза», в якій Іен Маккей – лідер знаменитої групи «Фугаці» – проголошує своєрідне кредо: «У мене є дещо краще... Я не бажаю їсти таблетки / Мені

смійно, що можна нюхати клей... Моє життя – сталевий стрижень». Ця група (і більш конкретно – ця пісня) дала початок новій субкультурі – гардкорові, який пропонує «здоровий спосіб життя» і усе ще популярний сьогодні серед білих підлітків. У 90-х мораль у душі «сталевий стрижень» приділяє особливу увагу захистові тварин і *веганізму*.

Цим своєрідним супермаркетом блукає не лише нове покоління – в міру сил і можливостей серед повсюдно вибудованих ляд йдемо і всі ми. Різниця між тими, хто старші, і тими, хто молодші, тільки в одному – перші ще пам'ятають часи, коли Бог чи Партія (залежно від національного контексту) регулярно інспектували асортимент і накладали на нього образливі обмеження. Але ці часи стрімко минають. Хоча – на відміну від Бога і Партії – і вони теж широко представлені на прилавках: у відповідних відділах. Поряд із усім іншим...

Найяскравішим символом 90-х став Інтернет (чи WWW – «*Ворлд Вайд Веб*») – негайно включений у вже й без того довгий список прикмет екстерства. Поєднання Інтернету і постісторичної фази культурного процесу на наших очах породжує нову реалію, яку ми ризикнемо назвати Всесвітнім Віртуальним Інтерактивним Супермаркетом.

ІЛЬЯ КОРМІЛЬЦЕВ
ПОКОЛІННЯ X:
ОСТАННЄ
ПОКОЛІННЯ?

інтерв'ю з даніелем кон-бендітом

з 1968 у 1998

нерукотворну природу в рамки артефакту (див. *Штучне життя*).

ШТУЧНЕ ЖИТТЯ

Комп'ютери, запрограмовані переважно не на аналіз, а на наслідування життєвих процесів і живих організмів. На сьогодні біоімітуючі комп'ютерні моделі впливають на теорію ігор, медицину, штучний інтелект, робототехніку, гнучку логіку і нанотехнологію. *Ш. ж.* також стало артефактом, який визначив стилістику комп'ютерного кічу. Варіанти програми LIFE Дж. Конвея для будь-якого персонального комп'ютера доступні через Інтернет. За допомогою програми BOPPERS Р.Ракера користувач може «монтувати» ДНК і моделювати сексуальну поведінку колоній живих організмів. Роботи над *ш. ж.* дозволяють висунути тезу про те, що комп'ютери повинні розглядатися як частина еволюції людини.

Як у вигадливому багатоваріантному паззлі, продукти духу перетасовуються на полицях Супермаркету, утворюючи химерні сполучення. Усякі дискусії про постмодернізм втрачають предмет: як ексертство — не більш ніж «сучасне життя», так і постмодернізм — усього лиш «опис сучасного життя». Він так само перестав бути стилем чи

літературною школою в звичайному сенсі, як і покоління Екс — поколінням.

Справжню автономність існування в «Павутині» здобувають такі індивіди, як *меми*: дух, що самовідтворюється, ховаючись за необов'язковими псевдонімами, позбавленими статі й національності, діє і буяє. Щоправда, досі він ще надто пов'язаний із біологічною природою своїх творців (60% ресурсів Інтернету мають порнографічний характер), але це сприймається як атавізм — хвостик чи апендикс, — який згодом, безсумнівно, відімре або буде вилучений. Або ж переросте в щось якісно інше.

МЕМ

Одиниця культурного сенсу. Термін запроваджений Річардом Давкінсом, екстравагантним оксфордським зоологом, який також є автором теорії «еґоїстичного гена» і джерелом інспірації для таких постмодерністських критиків, як Жан Бодріяр і Артур Крокер. Меметика (наука про *м.*) стверджує, що чимало явищ культури, як тривіальні (поп-пісні, чорний гумор, модні пошесті), так і монументальні (релігія, мови, філософські школи), розмножуються способом, який можна уподібнити до розмноження вірусів, — і з тією ж швидкістю. Ця ідея стала цен-

ІЛЬЯ КОРМІЛЬЦЕВ
ПОКОЛІННЯ X:
ОСТАННЄ
ПОКОЛІННЯ?

Кадрітцке (К): 1968 року Ти був «Dany le Rouge» [гра слів: «червоний» у політичному сенсі, «рудий» за кольором волосся. — Прим. ред.], пострахом обивателів Парижу. Через тридцять років ми сидимо тут, у Франкфурті, в Екоцентрі. Перш ніж ми поговоримо про трансформацію «червоного» Дені у «зеленого», просте запитання: чому Франкфурт? Що привело Тебе до цього міста?

Кон-Бендіт (КБ): Цим я завдячую своєму батькові. Коли в 1950 році він повернувся з вимушеної еміграції, з Франції, то не поїхав до Берліна, де мешкав перед 1933 роком, а оселився у Франкфурті.

К: Твій батько емігрував ще у 1933 році, відразу після встановлення нацистської диктатури. Це трапилося тому, що його переслідували з політичних мотивів, чи тому, що він був євреєм?

КБ: Мій батько був діяльним адвокатом, людиною відверто лівих переконань. У 1933 році він захищав «Rote Hilfe» («Червона допомога»), організацію, пов'язану з німецькою комуністичною партією, і саме тому опинився у «червоному списку» в нацистів. Хтось його попередив, і він встиг вчасно втекти. Отож, він був

політичним біженцем, і лише пізніше до цього додався расистське переслідування.

К: Чому в 1950 році він повернувся в ту Німеччину, де свого часу расизм практикували аж до фізичного знищення євреїв включно?

КБ: У Франції батько мусив працювати торговельним агентом. Але за покликанням він був адвокатом і хотів повернутися до своєї професії. А ще він повернувся тому, що був політичним німцем. Батько був переконаний, що хоча німці й несуть відповідальність за нацистську диктатуру, але Німеччина продовжує існувати, і вона повинна змінитися. Він хотів зробити свій внесок у цю справу. Першого ж дня, коли він прилетів до Франкфурта, батько пішов у готель і сказав портье: «Доброго дня, моє прізвище Кон-Бендіт. Чи селите ви знову євреїв?»

К: Ти знаєш, що йому відповіли?

КБ: Гадаю, що промовчали у відповідь.

К: Повернувшись із політичної еміграції, Кон-Бендіт не привіз із собою сина Данієля.

КБ: Наприкінці війни мої батьки розлучилися. Мама залишилася зі мною та моїм старшим братом у Парижі. Коли батько захворів на рак, то попросив мою

27

3 1968 У 1998
ІНТЕРВ'Ю
З ДАНІЕЛЕМ
КОН-БЕНДІТОМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тральною в монографії Дугласа Рушкова «Обережно: вірус масової інформації!» (1994); Рушков припускає, що сучасні ЗМІ подібні до живих істот, які утворюють «датасферу», в якій живуть і розвиваються *м*.

Поруч із величезним *гіпертекстом* Інтернету вже застаріли розмови письменників про створення нелінійного різноманітного роману. Роман цей написаний. Інтернет — це «Улісс» на щодень, а користувачі його — сучасні блюми-ексери в їхніх блуканнях лабіринтами смітника-супермаркету, де кожен артефакт саморушного духу привабливо упакований і відповідно розрекламований.

ГІПЕРТЕКСТ

Термін, запроваджений у 1974 р. комп'ютерним утопістом Теодором Нелсоном у книзі «Комп'ютер — машина снів» для опису електронних текстів, пов'язаних з іншими текстами. Подібні зв'язки руйнують звичну лінійну схему оповіді, властиву писаній літературі, і змушують читача/користувача, який має справу з величезним обсягом інформації, вишукувати власні шляхи. Ідея *г*. довела свою продуктивність на початку 90-х з появою «*Ворлд Вайд Веб*», де «гіпермедії» включають, окрім тексту, звук, малюнки і рухомі зображення. Пришестя *г*. у літе-

ратуру було зафіксоване у циклі оповідань Роберта Кувера, опублікованих у «Нью-Йорк Таймс бук ревію». Ці оповідання експлуатують ідею гіперлітератури з властивою їй «віртуальною уявою».

Підіб'ємо деякі підсумки. Стрімка експансія терміну «покоління Екс» поза межі середовища і часу, у яких він зародився, викликана, мабуть, реальними (і глобальними) змінами в способі життя людства, які окреслилися на початку 90-х. Народившись як позначення *покоління*, він став описувати радше *фазу розвитку* цивілізації загалом (і культури, зокрема). Про молодь йдеться усього лиш як про частину популяції, яка найбільше чутлива на новації.

А як же бути з «поколінням» у звичайному сенсі цього слова? Чи справді покоління Екс — останнє «історичне» покоління, і далі на нас чекає тотальне перетворення в клієнтів Всесвітнього Віртуального Інтерактивного Супермаркету, де національні та вікові відмінності стануть несуттєвими — ба більше, як химерно це не звучить, їх теж можна буде обирати як товар (зрозуміло, при наявності відповідних коштів)?

Будь-яка лінійна інтерполяція містить у собі помилку, засновану на недооцінці зворотних зв'язків у моделі, —

маму провести останні роки його життя разом з ним у Німеччині. Це був 1958 рік, братові тоді було вже 22, і він зостався в Парижі. Мені було тільки 13, отож я мусив їхати до Франкфурта. Я потрапив до дуже ліберального інтернату, де я й отримав після смерті батька німецький атестат зрілості.

К: Після цього Ти навчався у Франції, в університеті Нантер (Nanterre). З цього університету почався травневий бунт, який, залежно від точки зору, викликав захоплення або жах у всій Європі. Як би Ти пояснив той факт, що французький уряд явно злякався втратити владу?

КБ: Ідея революції має своєрідний магічний вплив на уяву французів. Студентський рух відкрив тоді вуличку, якою пішло напролом невдоволення усього суспільства. Поєднання загального страйку і магічного видовища революції автоматично породило страх перед втратою влади. Навіть впливові на той час політики в уряді були переконані, що комуністи рвуться до влади. Це не відповідало дійсності, бо насправді комуністи виступали проти нашого руху. Плід уяви призвів до надмірної реакції влади. Коли де Голль поїхав за кордон (у французькі війська в Німеччині),

то він лише хотів переконатися, що армія на його боці. Але це було сприйнято, як «втеча», що знову ж таки надихнуло революційні фантазії.

К: А Ти сам не мав тоді подібних фантазій?

КБ: Ні, я вбачав перспективу у тривалому соціальному русі. В одній з дискусій із Сартром я сказав тоді: «Тут не відбудеться революція з великої літери». Сартр погодився із цим. Але чимало активістів не могли змиритися з тим, що це повинен бути «лише» суспільний рух. Більшість втямила це значно пізніше.

К: Ці революціонери з «Р» пережили закінчення бунту як поразку?

КБ: Звичайно. Усе закінчилося після геніального маневру де Голля, який сказав: «Якщо є невдоволення, то стан слід з'ясувати за допомогою виборів». Цю думку він сам і заперечив пропагандистським гаслом: «Або я, або комуністи». Цим все було вирішено, позаяк французи хотіли чогось іншого, але аж ніяк не комуністів.

К: Чи не був «образ» революції, яка насувається, «сфабрикований», зокрема засобами масової інформації, які ворохобили цілу країну картиною барикад?

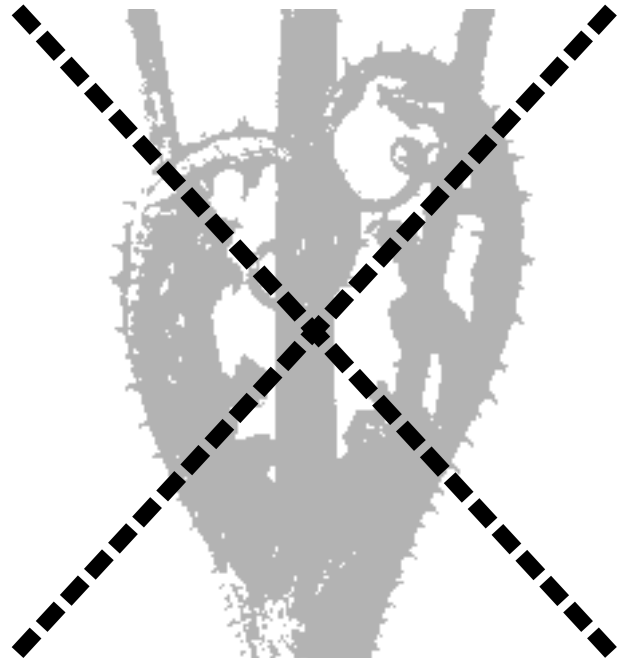
КБ: В одному з фільмів Люї Малля є класична сце-

що переконливо демонструє досвід соціальних і науково-фантастичних утопій. Світ досі не заповнений легіонами збунтованих роботів, а небо — хмарами дирижаблів. Кінець світу (у світському сенсі) — не більш ніж незбутня мрія людства.

Можна припустити, що безмежна воля неусвідомленого вибору породжує — як власну протилежність — свідо обране обмеження волі. Текст, який руйнується у власній фрактальності та мертвих петлях нескінченного самоциткування, має за противагу текст, який декларативно визначає свою інакшість стосовно предмету опису (не випадково романи основних побутописців покоління Екс дуже класичні за формою — ніхто не знає пасток краще від тих, хто їх ставить).

Не купуйте товарів, без яких ви можете обійтися, і не дозволяйте будь-якому духові віяти там, де йому заманеться. Тоді, можливо, покоління Екс виявиться не останнім поколінням в історії людства. Незважаючи на усі фукуям світу сього.

ІЛЬЯ КОРМИЛЬЦЕВ
ПОКОЛІННЯ X:
ОСТАННЄ
ПОКОЛІННЯ?

на, яка показує істерію провінціалів. «Кон-Бендіт повернувся, тепер ліві захоплять владу». Я гадаю, що таке траплялося насправді. Ніхто не знав, що ж там у Парижі діється. Усе відбувалося дуже швидко.

К: *Отож, суто гіпотетично: чи не страшно Тобі сьогодні подумати про те, що б трапилося, коли б вам унаслідок низки випадковостей усе ж дісталася влада?*

КБ: Жах. Але я думаю, що це «якщо» зовсім нереальне. Ми і на мить тоді про це не мріяли. Ми інстинктивно знали, що в тому випадку трапиться щось нове, яке немає нічого спільного із старими революційними категоріями. Це полегшило мені справу, коли довелося репрезентувати щось зовсім інше, аніж у випадку запеклого революціонера, який тільки рветься до влади.

К: *Чого досяг бунт?*

КБ: Я бачу такий підсумок: з одного боку політично ми програли. Ми хотіли подолати буржуазну (buergerliche) демократію за допомогою системи рад, яка би постійно мобілізувала людей. Ми хотіли звільнити людей від «відчуженості». Ми вірили, що треба тільки повернути первісний стан людства — і може

початися історія «справжніх людей». Але це неправильно. Реальна людина є, по-перше, суперечливою, а, по-друге, вона не хоче постійно залишатися дієюю. Вона зважає на принцип делегування повноважень у рамках парламентської демократії. Громадяни можуть організовано втручатися в політику, а водночас мають право залишатися осторонь. Тоді владу делегують політикам, яких вдруге можна й не обирати.

К: *Досі я бачу лише помилки. А де ж позитив?*

КБ: Наша справжня перемога полягала у тому, що ми цілковито змінили організацію суспільства. Ми порвали усі пута, які заважали суспільній модернізації. Раніше суспільство було просто «загальмоване» («retarde»), а Франція жила, наче тітка Івонна («Tante Yvonne»), дружина де Голля, яка репрезентувала минуле століття, що нависало над Францією, як хмара смогу. І ми її спровадили.

К: *Ти був тоді передусім «Dany le Rouge». Але Тебе також називали Дантоном травня 1968 року. А чи був Робесп'єр?*

КБ: Усі маоїстські та троцькістські групи були колективним Робесп'єром, вони хотіли бавитися в «духа

29

З 1968 у 1998
ІНТЕРВ'Ю
З ДАНІЕЛЕМ
КОН-БЕНДІТОМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© V.Wertmueller, 2001

верена вертмюллер

ПОКОЛІННЯ

БЕРЛІН:

бажане чи дійсне?

світу». А я ж, навпаки, був «живою істотою», яка хотіла поєднати життя і революцію, замість того, щоб жертвувати життям для революції.

К: Чому французький уряд вирішив вислати за межі держави саме Дантона руху?

КБ: Я був єдиний, кого можна було вислати, бо я був німцем.

К: Чому, власне? Ти ж народився у Франції, де вже на основі самого факту народження («*ius soli*») стають французами?

КБ: Це цікава історія. Мій брат народився в 1936 році, і справді, на підставі «*ius soli*» був зареєстрований французьким громадянином. А коли в 1945 році народився я, мої батьки хотіли виїхати до Америки і не зареєстрували мене. Тому я залишився особою без громадянства. І лише коли мені виповнилося 15 років, батько порадив мені набути німецького громадянства, щоб я не мусив іти на військову службу, позаяк євреї йшли до бундесверу тільки за власним бажанням. Так я отримав німецьке громадянство, на яке мав право як син німецьких емігрантів.

К: Отож, уряд мав право вислати Тебе поза межі держави, але чому він це зробив?

КБ: Я теж себе про це запитую. Мені здається, що уряд вчинив помилку, навіть якщо слідувати його ж власній логіці. Так само вважав тоді і начальник поліції Парижа. Він сказав: якщо ви хочете помилитися, то вишліть геть Кон-Бендіта. Він вбачав у мені гаранта того, що не буде смертей. Але «пас» владі зробила комуністична партія, яка в своїй газеті нависила мені наліпку «німецького анархіста». Це мобілізувало усі антинімецькі сили, які тільки були у Франції. Члени нашого руху закидали тоді комуністичній партії: для вас Кон-Бендіт є «німецьким анархістом» тому, що ви не наважуєтесь сказати: «німецьким євреєм». Коли мене таки вислали, то в Парижі 100 тисяч осіб вийшли на демонстрацію під гаслом: «Ми всі – німецькі євреї».

К: А після вислання з Франції Ти почував себе «німцем»?

КБ: Саме запитання поставлене неправильно, для мене воно так ніколи не стояло. Я жив то тут, то там. І це ніколи не відбувалося добровільно. Зміна місця проживання завжди була для мене викоріненням. Але тоді вислання стало для мене благом, завдяки якому я зміг утекти від дилеми моєї власної ролі. А вона

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

АРХЕОЛОГІЯ ОДНОГО ПОКОЛІННЯ

По чому можна було б розпізнати новий Берлін? Багато хто гадає, що змінені суспільства можна впізнати по їхніх діях. Тож соціолог Гайнц Буде запровадив поняття «покоління Берлін»¹, яке підхопили «нові м'які» (die jungen Milden) фракції СДПН², створивши, наводно за ознаками часу, часопис із національною проблематикою під назвою «Берлінська республіка». Що ж саме означає це «покоління Берлін», яке – згідно з Сузанною Гашке – «цілком незакомплексовано заперечує мисленеві й мовні стереотипи щодо політичної коректності, усталені й домінуючі протягом десятиліть»?³ Чи й справді воно, це покоління – Берлін, існує, і якщо існує, то що вирізняє його з-поміж нових старих культур яті (Yurrie), таких приміром, які існують в інших німецьких містах – Мюнхені, Гамбурзі й Франкфурті? І чому не слід застосовувати це поняття до інших берлінських елітних угруповань?

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

30

ПОКОЛІННЯ Y2K

Уже декілька років книжки на тему поколінь – «Покоління Перської затоки» Іліе (Illie, «Generation Golf»)⁴ або

«Покоління X» Коупленда (Coupland, «Generation X»)⁵ стали неймовірно популярними. Причому, запитання про добротність певної категорії суспільних поколінь постає з тією ж регулярністю, що й самі покоління. Так, приблизно в один і той самий час з дискусією навколо проголошеного Буде «покоління Берлін» у газетах «Цайт» і «Таґесшпіґель» відбувалася суперечка про дочерність встановлення меж між поколіннями. Доцауер, зокрема, називає розрізнявальні описи поколінь, які дедалі частіше з'являються, «манією розмежування між поколіннями», яка зводить загальносуспільну точку зору лише до аналізу молодіжних середовищ⁶. Роберт Ляйт зауважує щодо цього у «Таґесшпіґелі», що не існує «покоління в колективі»⁷, адже насправді когорти поколінь часто є цілковито протилежними: тоді, як одні бунтували в 1968-му, інші одружувалися і обробляли свої перші присадибні ділянки. Ганс-Петер Бартельс виступив на захист поняття суспільного покоління як «колективної одиниці, яка структурує суспільство. Без таких синтетичних базових понять усе було б ще більше непроглядним»⁸. Покоління тут – це можливий структуруючий суспільство принцип і придатне для заголовків слово, яке часто вживається у засобах масової інформації.

була дуже складною: 23-річний юнак, який за одну ніч став відомим. Те, що я тоді закохався, допомогло мені вкоренитися у Німеччині. І настільки сильно, що коли через 10 років Париж скасував рішення про депортацію, то я залишився у Франкфурті.

К: Але відтоді Ти часто виступав у Франції.

КБ: Регулярно. І коли я повернувся до Парижа, то помітив, що у Франції я залишився «замороженим» мітом. Оскільки мене вислали з Франції, я уособлював усе «добре» травня 1968 року. А весь хаос, що настав опісля, не пов'язують зі мною.

К: Що для Тебе сьогодні є революційним, чи ця категорія для Тебе вже вичерпалася?

КБ: Що таке революція? Передача влади, щоби зробити можливими реформи, які або були занедбані, або заблоковані через співвідношення сил. Якщо розглядати це саме так, то треба додати, що кращим шляхом є постійна реформа. Тоді треба робити все, щоб уникнути революційної ситуації, яка коштує «крові і сліз». І яка дозволяє революціонерам починати з «табула раза».

К: Чи Твоя відмова від принципу революції має якийсь зв'язок із Фракцією «Червоної Армії» (RAF)?

Я запитую тому, що RAF у грецьких лівих все ще є позитивним мітом.

КБ: Я знаю, і знаю чому саме. У Греції міт власного опору хунті спроектувався на RAF. І ще те, що притаманне і Франції: Греція чи Франція ніколи не ставилися критично до RAF, позаяк діяльність її була спрямована проти Німеччини. У захопленні нею бринить зрозуміла і законна ненависть до нацистів, старих окупантів. Тому її антифашистська риторика була як бальзам на душу греків.

К: А Ти знав людей з RAF особисто?

КБ: Я рідко бачив, щоб революціонери були такими нелюдьми. Я вже був знайомий з Баадером, коли він почав у Франкфурті «вивільнення» учнів профтехучилищ. Вони повністю інструменталізували молодих людей, вони їх руйнували і з «чистого еґо» втягнули в ідеологію безумства. Але те, що робило RAF, було до певної міри сформульоване ще в лавах студентського руху. Тут ми несемо певну історичну відповідальність.

К: Від «червоного Дені» до «Дені зеленого». Які політичні імпульси зробили Тебе «зеленим»?

КБ: Перехід відбувався через альтернативний рух.

31

З 1968 у 1998
ІНТЕРВ'Ю
З ДАНІЕЛЕМ
КОН-БЕНДТОМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Тим часом поняття суспільного покоління вже акцептується в суспільних науках, воно знайшло свій прояв у спеціальній ділянці досліджень – дослідженні поколінь. Це зумовлено зокрема тим, що дане поняття, всупереч своєму нещодавньому відродженню, запровадив ще у 1928 р. Карл Маннґайм у своїй статті «Проблема поколінь»⁹. Таким чином, ось уже майже 80 років це поняття відоме як суспільно-науковий структуруючий принцип. Маннґайм відштовхується тут від тези: «Індивіди, які зростають одночасно, зазнають у роки найбільшої налаштованості на сприйняття, хоча й згодом теж, тих самих провідних впливів як з боку інтелектуальної культури, яка справляє на них враження, так і з боку суспільно-політичних констеляцій. Вони творять одне покоління, одночасність, оскільки ці впливи – єдині»¹⁰. Маннґайм робить різницю між хронотопом покоління (Generationslagerung), зв'язком покоління (Generationszusammenhang) і єдністю покоління (Generationseinheit).

Хронотоп покоління – це найуніверсальніша категорія. До неї можна потрапити, «належачи (...) до одного й того ж «року народження». Вона позначає спорідненість «в історичному потоці суспільних подій»¹¹. Індиві-

дів, які належать до одного зв'язку поколінь, поєднує не лише належність до певного року народження, але й «участь у спільному призначенні цієї історично-суспільної одиниці»¹², вони в полоні тих самих ідей. Так, наприклад, усі, народжені близько 1945 р., належали до хронотопу покоління 1968 р., це люди, які хоч народилися в цей час, але не підлягали однаковим зі своїми сучасниками формуючим впливам, а отже не розділяли зв'язку поколінь: «...спільна ситуація поколінь у жодному випадку не приводить до спільного світогляду поколінь (тобто зв'язку поколінь і єдності поколінь, – прим. авт.)»¹³.

Зрештою, єдність поколінь означає для Маннґайма єдність дій: народжені приблизно в той самий час, піддані тим самим соціальним, політичним, економічним тощо впливам, користуються тими самими засобами: «Та сама молодь, зорієнтована на ту саму історико-актуальну проблематику, живе в одному «зв'язку поколінь», ті групи, які в межах одного зв'язку поколінь опрацьовують свої пережиття, кожна в інший спосіб, утворюють, відповідно, різну «єдність покоління» в рамках того самого зв'язку поколінь»¹⁴. Виходячи з цього, до однієї єдності покоління, якщо залишатися на прик-

Ми не хотіли жити для «революції», ми хотіли жити живим життям, а це щось зовсім інше. Викликом для мене став рух проти атомних електростанцій. Критика індустріального способу виробництва перевернула наші ліві позиції. Ще в 1966 році я виступав у Франції за мирне використання ядерної енергії і проти атомної зброї.

К: Чи означає цей «зелений поворот» також і на-вернення до «реальної політики»?

КБ: Я брав участь у студентських акціях, в рухові проти ядерної енергетики, в рухові за мир. З часом мені стало зрозуміло, що це має якийсь сенс лише в тому разі, якщо змінити політичні відносини, а це можна здійснити лише через демократичні інституції. Треба стати чинником влади не ззовні, а із середини суспільства. Це було уроком «німецької осені» та ізоляції лівих. Ми хотіли (з нашою історією, з нашими сенсами) прийти до створення такого блоку, який би породив нову більшість у Німеччині.

К: Після стратегії 1968 року це звучить, як «довге ходіння по інституціях». Тоді постає запитання: а хто має вплив на кого? Чи впливає інституція на того, хто ходить, чи навпаки?

КБ: Це може показати лише історія. Я думаю, що якщо справа йде правильно, то процес є взаємним. Інституції змінюють людей, але й люди змінюють інституції. Ми, зелені, змінили парламентаризм, але і парламентаризм вплинув на нас та змінив нас.

К: Який потенціал має, на Твою думку (як члена фракції «зелених» в Європейському парламенті), політика зелених?

КБ: Це залежить від політичної системи. Зелені і в Німеччині, і у Франції мають близько 7% голосів виборців. Для Німеччини це означає 50 місць у парламенті, для Франції – жодного, через мажоритарну систему виборів. Виборчий закон і федералізм німецького зразка діють на зелених як теплиця. Але екологічна криза змушує відновлювати повсюди традиційні ліві позиції. І в Парижі уже створене міністерство екології.

К: Чи існує проблема зі сприйняттям політики зелених в часи соціальної кризи і дедалі більшого безробіття?

КБ: Зелені повинні ще глибше занурюватися у соціально-політичну сферу. Сьогодні вони слабкі там, де ще залишаються впливовими традиційні комуністичні

ладі покоління 1968 р., мали б належати лише ті, які належали до АРО, захищаючи в її межах можливого, отож наприклад, в Берліні 1967 р. ця група становила щонайбільше 250 осіб¹⁵.

Притаманний усім суспільним поколінням конфлікт поколінь: «Спільним для покоління молодших (die Juegeneren), покоління скептиків (die skeptische Generation), напівсильних (die Halbstarcken), покоління 1968, 1978 рр., покоління Перської затоки (Generation Golf) є відмежування від старших – на підставі власного досвіду, із власною мовою, музикою, одягом, літературою, ідеологією, організацією. Рідко всі ці ознаки покоління присутні одночасно. Вистачає декілька прикмет»¹⁶. У цій відмінності від попередніх або наступних покоління «приходять до переконання щодо спільного походження і різних мотивів»¹⁷. Особи, які належать до одного покоління, справді мають спільний досвід. Починаючи з дитинства, вони піддаються у той самий час однако-вим впливам – дітьми вони дивилися разом *Вечірню казку* або ж *Програму з мишею*, підлітками слухали Мадонну, а пізніше – разом читали *«Покоління Перської затоки»*. «Як угруповання зі спільним досвідом і спільними спогадами, покоління на все життя консти-

туються завдяки пережиттю взаємних уподібнень, асиміляцій»¹⁸.

Новіші підходи приводять Маннгайма до змін у соціальному складі: як і в дискусії про стиль життя, звертається увага на те, що традиційні соціальні категорії, такі як прошарок, клас, середовище, перестали відповідати новій суспільній ситуації початку XXI століття, і, відповідно, назріла потреба у розвитку нових описових категорій. «Де існує клас, панує певний вимір традиції і надіндивідуального стилю; там, де переважає соціальна мобільність, легко задіюється механізм поколінь з їх модними течіями і субкультурами»¹⁹. У газеті «Цайт» Густав Зайбт коротко резюмує: «Де мало класу – там багато покоління»²⁰.

Соціолог Гайнц Буде, «творець» «покоління Берлін», наголосує на доречності твердження: «Давні соціо-структурні категорії, до яких ми звикли – клас, прошарок, середовище – завжди виводяться з уявлення про певну сталість. Поняття поколінь враховує, що існують випадкові впливи на суспільства, які протягом часу розвивають конститутивну дію...»²¹. Покоління реалізуються, зрештою, тільки тому, що «сусідні роки народження сприймаються як поєднана спільними пережиттями

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

З 1968 у 1998
ІНТЕРВ'Ю
З ДАНІЕЛЕМ
КОН-БЕНДТОМ

партії. У Німеччині, Бельгії, Австрії, де КП були слабкими, ми, зелені, маємо подвійну функцію: і екологічної, і соціально-політичної опозиції водночас. А в Іспанії зелені слабкі. У Греції — також, оскільки ПАСОК об'єднує чимало лівих. Ми завжди намагаємося ширити таку точку зору, що екологічна реформістська політика мусить містити радикальну критику традиційної комуністичної або лівої соціальної політики. І в Греції це б могло розвиватися подібним чином, але там завжди є загроза того, що все задушить жахливий традиціоналізм, який панує у всіх політичних таборах. Тому зелені можуть там зробити значний внесок в оновлення політичної культури.

К: Ти завжди грав у своєму політичному житті багато ролей. Ти був видавцем, журналістом, телеведучим тощо. Ти ніколи не був лише політиком, бо багатфункціональне життя було для Тебе важливішим?

КБ: Сьогодні — я лише політик, хоча і не цілком звичайний. Моя функція полягає в тому, щоб давати імпульси. Спосіб існування міністра із 60-годинним робочим тижнем неможливо поєднати з моїм життям. Я хочу час від часу коментувати футбольний матч або робити літературну передачу. Отож, я ніколи не

зможу бути цілком нагорі. Я можу радити, влаштовувати дискусії, виступати публічно. Але «влади» у формі міністерського управління я не матиму. І її мені не бракуватиме.

К: Чи не боїшся Ти як людина при владі втратити свою інтелектуальну свободу, котра в разі вагання зазнає жорсткого примусу?

КБ: Саме так. Тому я — член партії, але не є партійною людиною. У боснійському питанні я досить рано виступив за введення військ. Тому я перебував у меншості серед зелених, але моя інтелектуальна чесність була для мене важливішою, ніж вплив на партію.

К: Тут, у Франкфурті, у 1989-1997 роках Ти обіймав офіційну посаду в управлінні з питань мультикультуралізму, чи не так?

КБ: Коли в 1989 році ми перемогли у Франкфурті на комунальних виборах, то хотіли, разом із соціал-демократами, досягнути одного: помирити місто з іммігрантами, а іммігрантів — з містом. І все це в країні, яка заперечує, що вона є країною іммігрантів. А Франкфурт, безперечно, є містом іммігрантів, тут їх не менше 30% мешканців. Тому ми добивалися створення міського відомства, яке мало би нести за це

єдність»²². Таким чином, «досвід учасовлення соціального»²³ є причиною кон'юнктури поняття поколінь.

У 80-ті рр. почали заново відкривати — у зв'язку з поколінням 1968 р. — поняття поколінь. Те бунтівне покоління все ще служить мірилом і об'єктом відмежування для всіх пізніших, як наприклад для покоління 1978 р., яке вирізняється тим, «що запізно дійшло до бунту шістдесятих», а «згодом, у вісімдесяті, опинилося перед зачиненими дверима реформованого суспільства, яке, схоже, цього покоління цілком не потребувало»²⁴. Це відображається у спільній свідомості поколінь, або ж, що в цьому випадку вірніше — у не-свідомості: «Як ті, що належать до історично «зайвого» проміжного покоління, вони пролетіли кризь уявну іржу духу часу. Інакше, ніж старе покоління 1968 (die Alt-68er) і постмодерні «діти неону» (Neonkids), покоління 1978 р. не розвинуло ніякої популярної політичної чи культурної символіки, яка б зробила їх з ходу впізнаваними. У них немає своєї лейби, немає свого розпізнавального знаку»²⁵.

В останні роки щораз блискавичніше декларувалися все сучасніші покоління, йшлося і про дітей інтернету (Net-Kids), і про покоління X,Z,Y а також @²⁶, покоління Перської затоки і покоління 1989 року, і про покоління

— Берлін. Причому останні два неможливо розділити. Покоління 1989 р., відчутний відбиток на яке наклала подія падіння Берлінської стіни, творить, що засвідчать наступні інтерв'ю, однозначне ядро покоління Берлін.

«Кристалізаційним ядром» для покоління Берлін мав би бути, згідно з його творцем, Буде, «переїзд уряду з Бонну до Берліна»²⁷. При цьому сумнівним є, очевидно, запитання, чи може бути лише переїзд уряду достатнім моментом для утворення нового покоління. Сузанна Гашке, яка під впливом процитованої вище статті Буде²⁸, заповзлася дати визначення цьому новому поколінню, описує покоління «від двадцятирічних до сорокарічних (...), що цілком невимушено суперечать визначальним протягом десятиліть мисленневим і мовним стереотипам так званої політичної коректності»²⁹. Це покоління зорієнтоване радше прагматично, воно скептично настроєне до лівих ідеалів, що зокрема проявляється у його позиції щодо покоління 1968 р. і RAF («Rote Armee Fraktion — Фракція Червоної Армії, терористична організація в Німеччині того часу — прим. пер.): «У той час, як покоління 1968 р. та його пильні учні епічно-розлого займаються мотивами терористів (...), со-

політичну відповідальність. Як керівник я представляв його в магістраті. Але я не отримував за це платні, оскільки хотів залишатися незалежним і далі працювати як журналіст.

К: Що було Твоїм найбільшим успіхом в цьому управлінні?

КБ: Те, що я тут не вибухнув. Ми знаємо, які жахливі речі траплялися в Німеччині — підпалювали будинки біженців, турецьких родин. Нічого подібного не було у Франкфурті, хоча це місто має один з найвищих відсотків не-німців. Це не означає, що у Франкфурті немає расизму. Але нам вдалося нормалізувати імміграційну дійсність у цьому місті. Це наш успіх.

К: Ти ніколи не сумнівався в успіхові?

КБ: До цього розповім одну історію. Одного ранку мені подзвонили і повідомили, що тепер це трапилося і у нас — пожежа в будинку, де мешкають турки. Відразу ж потелефонували ліві радикали: «Бачиш, Франкфурт таки расистське місто». Але я відчував, що щось тут не так. Виявилось, що одна жінка сама підпалила квартиру, позаяк хотіла отримати нове помешкання. Але цікавими були реакції, бо хто хотів бачити це по-іншому, той відразу ж знав, що це підпал!

К: Чи входило в обов'язки вашого управління залягодження конфліктів між різними національними групами іммігрантів?

КБ: Так. На початку війни в Югославії виникли ворогуючі молодіжні групи з хорватських, сербських і боснійських підлітків. Після перших непорозумінь я запросив їх до себе, десь близько 70 юнаків. Дискусія була різкою, але врешті-решт я зміг сказати: люди, я не можу змінити вашого ставлення до цієї війни. Але ми повинні знайти вихід, аби вона не тривала і тут. Після цього сутички між бандами пішли на спад.
(...)

К: На Балканах часто можна почути аргумент, що вам, центральноевропейцям, добре говорити. Ваші національні держави виникли століття тому і вже давно стали гомогенними (або насильно гомогенізованими) суспільствами. Ми мусимо зараз надолужувати те, що ви вже давно маєте. Як би Ти прокоментував цей закид?

КБ: Цей аргумент вірний з точки зору історії. Але ті ж люди кажуть тобі після цього: до речі, ми хочемо якнайшвидше вступити до ЄС. Якщо ми зробимо це точною відліку, то поміркуймо: дивіться, ви ставите

годні дозволено і вже стало звичним окреслювати всю цю витівку тим, чим вона й була, а саме: серією вбивств, кривавим навіщенням шалом зграї невротиків»³⁰. Держава не сприймається як обмеження й утиск, опір спрямований властиво проти нав'язування все нових прав співдії (Mitwirkungsrechte)³¹. «Покоління Берлін» — це радше «позиція, ніж рік народження»³², до нього належать «усі ті, кого переповнює цікавість і наївна радість нового початку: нарешті вони змогли стати учасниками «відкритої ситуації, де не все задано наперед, не все вже колись було, і де не про все вже якимось чином зналося краще»³³.

«Я КУПУЮ, А ОТЖЕ, ІСНУЮ» — СТИЛЬ ЖИТТЯ

Дискусія навколо стилів життя набула в останнє десятиріччя ХХ ст. такої інтенсивності, що важко охопити її повністю. Стили життя окреслюються як «тематично всеохопні, (більш чи менш) інтеграційні, відповідні до спільних критеріїв надформування (і перевищення) життєвої реалізації»³⁴. Тобто стиль життя визначається як щоденна поведінка або ж організація побуту особами і соціальними групами. Щоправда, про стиль життя

у соціально-науковому сенсі говоримо щойно тоді, коли цей спосіб організації побуту, або ж виражені у ньому більш чи менш стійкі життєві установки, поділяє певна значна кількість осіб, внаслідок чого цей спосіб використовується як розрізняльний шаблон стосовно інших осіб / груп³⁵. Таким чином, стиль життя — це не лише вияв (основної) життєвої позиції людей, але завжди ще й засіб відмежуватися від інших. Об'єднуючим елементом у цьому вже не є «впорядковані системи тлумачень, які задають політичні партії, організації й медіа, а (...) субкультури, які переважно самоорганізуються і черпають свої ідентифікаційні шаблони значною мірою з індивідуальної споживацької поведінки»³⁶. Тому тут чинним є гасло «Я купую, а отже, існую», тобто споживацька поведінка як елемент витворення ідентифікації і засіб розрізнення.

Сьогоднішній дискурс стилю життя дуже істотно визначив Бурдьо, який, опублікувавши у 1982 р. книгу «Тонкі відмінності», надав цьому дискурсу вирішального поштовху. За Бурдьо, стиль життя залежить від зовнішнього образу, зумовленого класовою належністю людини та її соціальним становищем. Продовжуючи розвивати Марксове поняття капіталу, Бурдьо розглядає соціаль-

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

реальну проблему нереалізованості у національно-державному масштабі. А водночас ви бачите, що наприкінці другого тисячоліття нам потрібна форма, яка подолає національну державу. Ми не можемо повернути історію назад і відразу ж перенестися вперед. Тому я кажу, що ми повинні знайти якесь особливе рішення для Балкан, щоб ці держави могли наблизитися до ЄС і його динаміки. І тоді ЄС вправі сказати: не може бути так, щоб всередині Європейського Союзу вирішальним для державної приналежності було походження. Але тоді неможливо, аби Німеччина і надалі практикувала *ius sanguinis*.

К: Західну Європу вважають католицьким краєм. Це відмежовує православну частину Балкан, а відтак і Грецію.

КБ: Усі концепції розширення Європи, які сьогодні обговорюють, виникають від протилежної ідеї. Осереддя Європи (Kerneuropa), до якого зараз повинні приєднатися і Польща, Чехія та Угорщина – є Європою, про яку мріяли 50 років тому. Сьогодні ми повинні уявити собі Європу, якою б вона мала стати через 50 років, передбачити історичні процеси, які є необхідними. Якщо ми так далеко міркуватимемо наперед,

то ми мусимо думати і про Росію, усі Балкани і Туреччину. Це надзвичайно надумане завдання, але воно просто необхідне.

К: Ти був із делегацією Європейського парламенту в Алжирі. Яке там становище? Чи тільки ісламісти винні у злочинах?

КБ: Треба розрізнати дві речі. Існує варварський тероризм, який має фундаменталістське обґрунтування. Це – злочин проти людства. Але є і ісламізація, розвиток якої державна влада Алжиру форсувала упродовж 30 років. І є історія різанини, від часів колоніалізму через визвольну війну і до післяколоніальної однопартійної держави, в якій панувала військова диктатура. Звичайно ж, актуальну різанину можна ототожнювати з ісламістами. Але відповідальність за загальну ситуацію не можна ідентифікувати так однозначно. Тому правильною є спроба формувати національний консенсус проти тероризму, під впливом ісламістів, які готові делегітимізувати терор.

К: Тебе сприймають як класичного «наднаціонального» європейця. А зараз Ти, очевидно, маєш бажання втрутитися у справи Франції. Ти хочеш кандидувати до наступного Європейського парламенту за фран-

35

3 1968 У 1998
ІНТЕРВ'Ю
З ДАНІЕЛЕМ
КОН-БЕНДІТОМ

<http://www.jimagazine.lviv.ua> <http://www.jimagazine.lviv.ua>

не становище, а отже й стиль життя людини, в залежності від економічного, культурного – напр. освіта – і соціального (як, наприклад, суспільні відносини) капіталу, що є в її розпорядженні. Стиль життя людини проявляється у практикованих нею культурних звичках, як, наприклад, способі одягатися, облаштовувати собі житло або ж у її споживацькій поведінці загалом³⁷.

У науці існують дві різні точки зору на те, яким чином відбувається вибір/формування стилю життя індивіда. Один з цих напрямків виходить із того, що стиль життя є «продуктом історії індивіда»³⁸ і як такий залежить від структурно-варіативної належності до прошарку та класу, від прибутків та соціального становища. «Стилі життя не є свідченням свободи людини, а свідченням її не-свободи»³⁹. Людина підкоряється стилю життя, хоче вона цього чи ні; стилі життя не є зумисними.

Інша точка зору виходить з того, що стилі життя – це шаблони поведінки, які люди свідомо обирають, щоби досягти певної мети. «Стиль життя відображає сукупність вибору, за допомогою якого індивіди активно репрезентують свою прикметність стосовно інших. (...) У здатності до стилізації власного життя людина проявляє свою особисту свободу»⁴⁰. А отже, стилі життя виб-

рані свідомо, людина дивиться на себе як на поле для творчості, перетворює себе на суб'єкт власної цілеспрямованої креативності. Цю точку зору підкріплюють зокрема дослідження Петера Ноллера і Клауса Роннеберґера⁴¹ з Франкфурта-на-Майні, в ході яких виявилося, що люди, які працюють у суміжних професіях, мають також і подібні стилі життя, за допомогою яких вони виразно дистанціюються від інших професійних груп. Оскільки ці люди вже самим своїм народженням походять з різного середовища, виглядає, що стилі життя вони обирають відповідно до роду заняття.

Належність до певного стилю життя ґрунтується значною мірою на зовнішніх ознаках, таких як одяг, вибір житла (напр., у старому або ж у новому будинку в Берліні), вибір міського району, місця відпочинку і т.і., тобто на питаннях естетики. І саме в молодіжних культурах, таких як техно, гіп-гоп і скейтиери, можна говорити про вельми свідомий вибір стилю життя. Однак і для людей поза модним молодіжним середовищем має сенс приказка «Чоловіка по одезі стрічають», бо хто «хоче в житті чогось досягти», той має дотримуватись певних норм поведінки.

цузькими списками. Це було б гідним уваги поверненням до місця попередніх огидних вчинків.

КБ: Це справді так. По-перше, це було б демонстрацією європейської ідентичності. А по-друге, це був би шанс зруйнувати міт 1968 року, «освоїтися» з ним. Окрім того, я вважаю, що в часи інтелігентної мобільності це було б особливо в кайф: робити вибори у Франції. Але насамперед мене повинні висунути французькі зелені. Я кандидувавиму в будь-якому випадку — в Німеччині чи у Франції. От тільки, якби це було можливим у Франції, то це було б гарним закінченням моєї історії.

К: Ми сидимо тут, у затінку банківських хмарочосів, у цитаделі майбутнього європейського центрального банку, поміж нових ліберальних глобалізаційних пророків. Ти дозволиш організувати європейську політику під тиском неврегульованості і під диктатом філософії великих акціонерів?

КБ: Я бачу це так: оскільки ми вже маємо ту глобалізацію, то треба розглядати її як шанс. Глобалізація означає також, що люди в усьому світі мають право на добробут. Неврегульованість до певної міри також правильна. Лише коли не можна чогось врегу-

лювати, варто творити нові правила. Вирішальне запитання звучить так: хто має політичну владу, аби творити ці нові правила?

К: І яка ж відповідь на це запитання?

КБ: Єдиною силою, спроможною творити соціальні та економічні мінімальні стандарти в світовій торгівлі, є Європа. І саме завдяки своїм особливим соціальним і економічним традиціям. Це вимагає зміцнення європейського рівня, створення демократичної європейської компетенції у прийнятті рішень і, звичайно ж, європейської валюти. Усе це зробить Європу готовою до окреслення власної екологічної та соціальної позиції, — задля того, аби ми наприкінці другого тисячоліття мали позитивний вплив на хід глобалізації, а не лише скаржилися і залишалися жертвами нашого власного лементу.

Переклала Галина Томків

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ПОКОЛІННЯ БЕРЛІН

Після завершення останніх інтерв'ю з-посеред опитаних викристалізувалася структура із двох груп: особи, які поселилися в Берліні заради кар'єри, які не належать до творчих особистостей і наголошують на тому, що «це могло бути будь-яке інше місто». Цю групу називатимемо надалі «берлінськими япі». Друге угруповання становлять особи, які констатують, що «творчі нурти» Берліна важливі для їхньої власної креативності і надихають їх, а тому вони мають цілком визначене ставлення до Берліна.

БЕРЛІНСЬКІ ЯПІ

Берлінські япі — це люди, які прибувають до Берліна заради кар'єри, або ж цілі агентства, які вирішують перебраться до Берліна. Ця група не має якогось певного ставлення до Берліна, для них засадничо можливим є будь-яке інше місто, вибір впав на Берлін радше випадково. Частково вони розвинули з плином часу особливе ставлення до цього міста — мабуть-таки цінують берлінську культуру, а ще — переваги життя тут, проте зауважують поміж іншим, що для них прийнятним було б і кожне інше місто. Ця берлінська група перебуває у

стані постійного шаленого браку часу, внаслідок чого вона майже зовсім не має можливості користуватися культурними пропозиціями Берліна. Тут варто було б продовжити дослідження у напрямку відмінності цієї групи від інших творчих інформаційних та медійних еліт у великих містах. Пропоную таку тезу: Тут починається окреслений журналом «Таймс» образ «покоління Європа», де образ молодих мобільних еліт загострюється ще сильніше.

До особливостей осіб цієї групи, коли в них є час, належить пошук «доброго життя» або ж акцентування на цьому факторі, тобто існує попит на якість у всіх сферах. Вони користуються культурними пропозиціями міста, живуть у центральних районах, у високоякісних старих будівлях, у модному кварталі — особливою популярністю користується Пренцлауер Берг — і цінують високоякісні товари: «Я люблю їсти в місті і роблю це часто ... з задоволенням буваю у своєму кварталі». «Для мене важливо, щоб помешкання мало 100 кв. м (...) і щоб тут була тераса... Поза тим для мене важливий виразний дизайн, необхідні чіткі лінії, паркетна підлога, тобто має бути дерево, в мене немає фарбованих стін, усе біле (...) все мусить бути функціональним, гарні меблі з де-

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

© D.Zagrodzka, 1998

данута загролзка

ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

рева, стародавні речі (...), виразні, прості речі...». Ті, хто належить до цієї групи, дбають про свій спортивний вигляд і споживають здорову їжу – «харчі, які ми купуємо ... такі високої якості», очевидно, це типові читачі стильних журналів, таких як «Modern Living» або «Fit for Fun», а на їхніх книжкових полицях стоять потрібні книжки – так, наприклад, один із членів цієї групи зауважив мимохідь у розмові: «Не буду ж я ставити собі на полицю книжки Гайне!» Взагалі-то, вони екологічно свідомі, але не занадто: «...так, я купую і в супермаркеті, але також і в біомагазині або на ринку (...) Я не перебираю...» Цим останнім реченням «Я не перебираю» охарактеризовано загалом стиль життя цієї групи; вона вирізняється своїм до певної міри індивідуальним ставленням до життя, найважливіше – щоб життя було добрим і вигідним, наголос робиться на самореалізації, на «Я»⁴².

Це індивідуальне ставлення типових представників «покоління Перської затоки»⁴³ проявляється і в їхньому ставленні до міста Берліна: споживається те, що може запропонувати місто і квартал, проте самі вони не проявляють ініціативи і не переймаються проблемами міста, скажімо, дисбалансом між його східною і західною частинами. Так Фрідріх зауважує стосовно цієї темати-

ки і свого кварталу Пренцлауер Берг лише те, що «саме в районі Пренцлауер Берг існує ще сильне відмежування старожилів від новоприбулих». На запитання, чи був він уже раніше довший час у Східній Німеччині, він відповідає: «Ні, ані в Східній Німеччині, ані в Східному Берліні, і навіть коли я ще жив у Кройцбергу, я більше був у цьому кварталі, і відмінність тут була, коли я сюди переселився, скоріше соціальна, тут у відреставрованих старих будівлях мешкають переважно япі, а соціальна мішанина, та мультикультурність, що є у Кройцбергу, тут відсутня». Вершиною тутешньої заангажованості є участь раз на тиждень у футбольному матчі кварталу. І все ж проводиться чітке відмежування від туристів: «... я живу у кварталі Бьоцов, і мені подобається, що він не такий туристичний (...) Що я ще ціную в кварталі – то це просто наявність ресторанів, ринку, крамниць, вуличних кафешок, це, як на мене, цікаво і класно...» Ці люди споживають місто і його пропозиції, проте не вважають себе його активними творцями (Gestalter). Власне про це Фрідріх без проблем і заявляє: «... я спостерігаю за тим, що відбувається, і я просто відкритий для цих подій і вважаю, що вони, як і раніше, розвиваються цілком позитивно, все о.к.»

Йошка Фішер, який восени 1998 року став віце-канцлером і міністром закордонних справ Німеччини, роками боровся проти держави, яка врешті-решт призначила його на одну з найвищих посад. Він походить зі славетного покоління 68-го року. Він швидко освоївся у своїй новій ролі і став одним з найпопулярніших німецьких політиків.

У статечній, дещо огрядній Німеччині це призначення розбурхало емоції, але зовсім не ті, яких би можна було сподіватися, знаючи бурхливу біографію нового міністра. Йошка Фішер – приручений революціонер, він здавна присутній на офіційній політичній арені. Ба більше, він – улюбленець ЗМІ. Преса, звичайно, не відмовила собі у задоволенні нагадати про найпікантніші деталі із життя «фахового революціонера», як він сам себе колись назвав, але радше задля того, щоб зробити оповідь барвистішою, ніж налякати. «Його історія – це історія блудного сина, котрий сам себе навернув; юнака, що не бажав продовжувати освіту, але самотужки навчався упродовж усього життя; особи, яка порушувала будь-який лад, а водночас навчилася цінувати демократичний лад,

яка боролася проти можновладців, аби самій зрештою уособити владу», – написала у біографії Фішера журналістка Сибілла Краузе-Бюргер.

А яке ж суспільство не любить блудних синів? Адже саме вони найкраще підтверджують слушність обраного цим суспільством шляху. Біографія Фішера називається «Марш крізь ілюзії». Це перефразоване колишнє гасло революції 1968 року, яке запропонував її німецький лідер Руді Дучке: «марш крізь інституції» був покликаний переорати їх і загалом змінити, а ще краще – ліквідувати к бісу. Тим часом, це радше інституції змінили колишніх революціонерів (окрім екстремальних випадків), хоча й ті значною мірою вплинули на них.

Історія Йошки, його відступництва і повернення у лоно обивательського суспільства, надивовижу цікава і як доля однієї людини, і як образ генерації, непересічним представником якої він є. Вона також багато що говорить про шлях, який від початку 60-х пройшли німці. Зрештою, хоча це, може, і звучить ризиковано, вона добре демонструє схожість між недосвідченими зеленими (уже багато років це партія Фішера), які тільки-но входять у політику, і нашими [польськими] молодими за стажем політиками, – і ті, й інші мали клопоти з освоєнням у демокра-

Ставлення членів цієї групи до Берліна і «покоління Берлін» характеризується певною амбівалентністю: усі наголошують, що Берлін справді пропонує оптимальні можливості для «творців свого життя» або ж для творчих особистостей, проте одночасно нерідко ставиться під сумнів саме існування якогось особливого покоління Берлін. Ця амбівалентність пояснюється очевидно тим, що берлінські япі не є творчими особами і не залежать у своїй роботі від надихаючого оточення, а тому їхня оцінка – це оцінка з чужих слів.

А що ж кажуть про Берлін творчі особи, тобто креативні, як ставляться до міста вони?

КРЕАТИВНІ

Проведені мною інтерв'ю можуть бути підставою для вирізнення принаймні двох підгруп берлінських креативних – креативних япі (kreative Yuppies) і креативну молодь (junge Kreative). Правда, обидва інтерв'ю, які аналізуватимуться тут, належать лише до групи молодих креативних. На групу креативних япі вказує у своєму електронному листі пані Нічке. На жаль, опитати цих неформалів було неможливо, оскільки їх надто добре охороняють представники преси.

Інтерв'ю дали Кріцля і Гонза, обоє з групи «Pfadfinder» (далі назва подається у перекладі – «Стежкарство», – прим. перекл.), а ще Янні (Крістіан Дабберт) з GRACO/Overdose⁴⁴. Усі троє називають себе сучасними креативними, усі троє цінують у Берліні «творчі бродіння». Або вони працюють в нетипових мистецьких осередках – GRACO, наприклад, це спреери, які малюють графіті – або ж вони працюють нетиповими методами – «Стежкарство» займається графічним і відеодизайном, причому вони працюють переважно на ПК з векторною графікою. «Ми, і особливо Кріцля, були в Берліні першими апологетами цього виду графіки, раніше існували лише погані фотографії, погані шрифти, погані флайери. (...) ... тоді Кріцля, приміром, просто прокладав нові шляхи, робив лише те, що вважав найкращим. (...) Проте в Берліні ще два роки тому щось подібне було цілком невідомим». Вони, або ж їхні фірми/групи, завжди випереджували події, торували шлях, а Янні на запитання, чи це вони були першими в Німеччині професійними спреєрами, відповідає: «Розвиток відбувався паралельно, я б ніколи не стверджував, що ми перші, але цілком напевно, що ми – серед перших. А ще я думаю, що ми тут досягли певної висоти, яка, я

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

тичній процедурі, управлінською рутинною, умінням укласти компроміси.

УГОРСЬКЕ КОРИННЯ

Йозеф Фішер народився 1948 року в ультракатолицькій родині «вигнанців» з Угорщини, його обидві старші сестри з'явилися на світ іще на передмісті Будапешта. Фішерового батька кликали Йошкою, і малий теж став Йошкою. В роки бунту Йошка охоче розповідав про злидні своєї родини і занапащену долю батька-різника, котрий помер на робочому місці від крововиливу. Вражаюча розповідь про просякнуту тваринним лоєм і кров'ю батькову сумку, яку синові повернули після того нещасного випадку, була важливою частиною іміджу, який він собі витворював. Тепер усі вже знають, що родина Фішерів була шанованим, осілим в Угорщині від XVIII століття різницьким родом. Вони мали власний показний будинок, приватну бойню, домашню прислугу. Іншим родичам також незле велось. Однак, після війни Фішер-батько визнав своєю рідною мовою німецьку, а отже, був виселений з Угорщини. Примус не був абсолютним, значна частина родини зосталася в Будапешті. Йошчині батьки вірили, що в Німеччині їм житиметься краще. Сповнені на-

дій, вони вирушили до вітчизни предків. Після річного перебування у таборах для переміщених осіб старший Фішер орендував бойню. До 1955 року родина безтурботно мешкала собі у мальовничому Лянгенбурзі.

Щастя скінчилося, коли виникла потреба відремонтувати бойню, а старшому Фішерові забракло на це коштів. Переселення до Еффінгена, що неподалік від Штутгарту, стало для дітей чимось на кшталт вигнання з раю. Помешкання скромне, батько вперше в житті не був власником підприємства, а працював як найманий робітник на місцевій бойні. Мати, найвагоміша постать у житті Йошки, обрала для проживання Еффінген, позаяк це місто було ультракатолицьким анклавом у протестантському оточенні. Міцна і вимоглива католицька побожність матері, супроти якої Йошка бунтував і яку відкидав, залишила важливий слід у його житті. Коли його запитували, чому він не виходить з церковної громади (що в Німеччині трапляється доволі часто), Йошка відповідав: «Я туди не вступаю, то й виходити не буду». Себе він завжди називав католицьким атеїстом, але коли 27 жовтня 1998 року Гергард Шрьодер став першим в історії німецьким канцлером, котрий при принесенні присяги не покликався на Бога, і за його прикладом так вчинили сім міністрів

39

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

знаю з досвіду, в Європі єдина». До того ж вони були першими такими в Берліні.

Іхній спосіб оформлення, тобто їхні «фірми» (хоча таке окреслення дещо спірне, бо хоч GRACO існує на правах фірми, то вже «Стежкарство» – лишень мистецька група) вийшли з молодіжного середовища, а особливо з гіп-гопного і скейтерсько-спреєрного:

«Первісно ми виникли з одного більш-менш молодіжного проекту (...), в якому зустрілися декілька осіб, які малювали графіті (...). Вони трохи робили фанзіни, таким чином захоплюючись можливою нарешті і на сході, після об'єднання, культурою гіп-гопу... і власне з цього все й виникло, тоді почались спреєри, тоді розмальовувались молодіжні клуби, а потім якось люди тут почали запитувати: «Ти не міг би якось зробити мені гаражні ворота?» або ще щось таке, і з цього утворилася, ні, не ідея, вона вже була, її можна було якось продовжувати опрацьовувати, це не була думка про фаховість чи Saleout... а: «Слухайте, а створимо Graffiti Connection».

Мистецька група «Стежкарство» зійшлася подібним чином, розповідає Кріція:

«Я досить рано мав справу з Макінтошем, за комп'ютером вже років десять, роблю комп'ютерну графі-

ку і з 95 року працюю самостійно, тоді я почав працювати з флайерами і почав робити календар вечірок, але в якийсь момент полишив це, бо інші замовлення були цікавішими, обгортки до платівок, плакати та ін. (...), і тоді з'явився Гонза, а згодом – Кодек, і Мартін, і Флорі. Мартін був нашим першим практикантом, а Флорі – його другом, і обоє вже щось таке незалежне колись разом робили і називали себе візіодійниками і, ну так, минулого року... це оформилося тут на Оранієнбургерштрассе. Тобто ми стали студією, мистецькою групою з шести осіб». А Гонза доповнює: «...ми не просто позбігалися до купи, як це роблять інші, і не сказали собі: слухайте, ми створимо фірму і будемо робити рекламу, і почнемо заробляти на цьому, і це буде крутий Start-up, ні, ми вже й перед тим, кожен зокрема, класно працювали, мали досвід з флайерами і таке інше. У нас не було грошей, а потім це набрало таких обертів. Врешті-решт, всі ми просто любимо щось творити і вільно працювати».

Молоді креативні переважно не мають спеціальної освіти, вони – самоуки, «різні люди мають за собою студії, різні люди вчилися чогось приблизно в цьому напрямку». Янні з GRACO додає, що то був «плавний

уряду, Йошка Фішер виразно і без вагань проказав формулу: «І нехай мені допоможе Бог».

В Еффінгені юний Фішер швидко почав дуситися. Йому було занадто тісно в помешканні, в маленькому містечку, під сталим дрібноміщанським контролем. Пізніше він скаржився, що родичі не відчували його настроїв, не стимулювали хлопця, а суворо обмежували. Але вони робили усе, що могли, тільки що на власний розсуд. Трійко дітей ходили до гімназії, що в ті часи у робітничих родинах — а саме до такого статусу опустився Фішер-батько — не було аж надто поширеним явищем. Мати навіть ненадовго найнялася прибиральницею, аби заробити грошей коханому синові на репетитора. Але сам Йошка вирішив жити по-іншому.

ЙОШКА ТІКАЄ У СВІТІ

Як це трапляється з підлітками, молодий Фішер несподівано «з'їхав» у навчання. Коли виявилось, що він не зможе скласти іспитів, незадовго до кінця навчального року Йошка назавжди покинув школу. Тоді йому ще не виповнилося й 17 років, і в його молодечому бунті не було нічого політичного. Пересічний юнак у типовій для свого віку кризі дозрівання. Ані домашні, ані вчителі навіть не

намагалися його зупинити, хоча схоже, що це не було б надміру важко. Йошка страшенно багато читав.

1965 рік став вирішальним у його подальшому бурхливому житті.

Фішер мріяв побачити світ! Шлях до інших країн мала б відкрити йому професія фоторепортера. Однак у фотографуванні він довго не затримався, після першого ж зауваження власника Йошка гнівно спакував манелі. І вирушив у світ дослівно — автостопом до Англії, оази свободи у ті часи. У Лондоні було холодно, швидко закінчилися гроші. На зворотному шляху поліція затримала Фішера, який спав на гамбурзькому вокзалі, слушно підозрюючи, що юнак утік з дому. Викликали матір. З похнюпленою головою хлопець мусив повернутися до Еффінгена, де знайшов роботу у бюро з працевлаштування. Там, щодня у костюмі і при краватці, разом із трьома старшими колегами, котрі видавалися йому схожими на персонажів п'єси Беккета, Йошка переглядав проханья. Це було ще гірше, ніж у школі чи у фотографа. Мабуть, він непогано справлявся, бо сам директор запропонував йому службу кар'єру, обіцяючи, що коли Фішер добре працюватиме, то зможе доробитися навіть до посади референта. Але це було зовсім не те, про що той мріяв.

перехід» від часу, коли розпилювання спреїв приносило просто задоволення, і до тепер, коли вже вони все це роблять професійно під маркою фірми, «тоді треба було приймати рішення і, звичайно ж, ми постановили займатися цим, бо на той час воно приносило більше кайфу, чи більше цікавило, і тоді ми, власне, і сказали: о'кей, то робімо це, і все».

Для людей цієї берлінської групи — передусім для «Стежкарства» — важливим є факт, що робота приносить їм задоволення, а це, власне, те, на їх думку, що й відрізняє їх від людей усталених агентурних структур, і для цього їм потрібна особлива свобода. Щоб досягти її, вони не організовуються у фірми, а залишаються майстернею чи мистецькою групою. Міцніші структури, які вважаються згубними для творчості, при цьому не виключаються цілком, проте на даний момент ще не враховуються: «... ну, завжди так було, ми зустрічалися і перевіряли, чи це функціонує. А зараз воно функціонує дуже добре, і ми будемо бачити, чи колись це стане для нас економічно цікавішим». Фірма GRACO вже підпала під цей тиск, вони заснували товариство (GbR), і їхня робота буде провадитися дещо організованіше — з менеджером тощо. І все ж, Янні (GRACO) наводить як

прикметну рису свого покоління: «Що ще творить наше покоління, це перетворення гобі на професійне заняття — професіоналізувати те, що я роблю в молодіжній культурі, тобто не полишати її».

Ця група сприймає Берлін як своє рідне місто. Тут вони виростили, тут стали очевидцями об'єднання, і саме це місто мало на них вирішальний вплив. Гонза («Стежкарство») зауважує, що те, чим вони займаються, вони можуть робити тільки тут, у Берліні, бо в інших місцях їм бракуватиме інфраструктури, а також мотивації: «...звичайно, це — місто, де ми почуваємося, як вдома, або яке є найріднішим, ... і зрештою, треба цілком прямо сказати, що так працювати, як тут, неможливо більше ніде. У будь-якому разі не вийде, і якщо ти не народився у цьому місті, цього не доженеш. (...) Тоді треба було б мати набагато більше грошей, щоб взагалі втриматися». Та й «інфраструктура, в якій ми вже майже десять років, у якій ми знаємо, як і куди рухатися, і в якій ми багаторазово робили щось, звичайно, що деінде це не було б можливим».

Ті, що належать до цієї берлінської групи, щоразу наголошують на необхідності інфраструктури, співпраці, відчуття належності до групи. Тут цінується нова мис-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

Йошка знову втік. Тепер він хотів дістатися до Індії, Мекки молодих і спраглих пригод. Фішер знову автостопом вирушив до Англії, аби через Францію, Іспанію, Італію, Грецію та Югославію добратися до Кувейту. Там, як він згадує, тоді найкраще платили за донорську кров. У Кувейті його наздогнала звістка про смертельну хворобу улюбленої 23-річної сестри Марі-Франсуази. Прив'язаність до родини була у нього такою міцною, що він негайно повернувся. Йошка найнявся торгувати іграшками. У листопаді за один тиждень померли сестра і батько. Начебто саме тоді, розглядаючи закривавлену батькову торбу, він сказав собі: ні, я так жити більше не буду, ні. Йошка оселився у матері, певний час він навіть міркував, чи не здати екзамени на атестат зрілості у вечірній школі. Але щось гнало його далі.

ЙОШКА ОДРУЖУЄТЬСЯ

З політикою усе це не мало нічого спільного. Коли б Йошка покинув школу у 50-х роках, слушно зауважує його біограф, то напевне швидко повернувся б на протоптану стежу, заочно підготувався до іспитів, навчився б якійсь професії. Однак, у другій половині 60-х років кожен, хто принаймні на йоту збочив зі шляху, негайно потрапляв в

обійми революції. Фішер був втягнутий у неї опосередковано, завдяки штутгартському клубові «Вольтер», куди його привів приятель, син іспанського комунара. Клуб був одним із численних осередків, де визрівав бунт, зрештою, доволі безневинний, у колісах гречному, міщанському Штуттгарті. Це було саме те, що треба для Йошки, який прагнув порвати із усім, з чого виводився, а водночас і далі в усьому цьому жив. У клубі Фішер вперше випробував свої здібності промовця.

У «Вольтері» Йошка зустрів Едельтро, на рік молодшу збунтовану дочку поліцейського. Він її не зауважив. Але одного дня перестрів дівчину на корсо. Вона розповіла йому, що вже тікала з дому, спала в Парижі під мостами, а завтра збирається знову втекти. Йошка не хотів бути гіршим і сказав, що поїде разом з нею. Коли вони зустрілися наступного дня, у дівчини в кишені було 20 марок, а юнак взяв у дорогу канапки з язиком і спальний мішок. Молоді люди навіть не знали прізвищ одне одного. Лише на автостраді виявилось, що воно однакове — Фішер. Доля?

Автостопом вони доїхали до Парижа, відтак перебравалися до приязної та ліберальної Голландії. Там на дурничку роздавали гарячий чай і хліб з цибулею.

41

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тецька форма: вже не важливо те, що робить один, а лише те, що створюється спільними зусиллями. Тому не існує поділу праці, ніяких фахових знань — Кріцля пояснює це так: «Щоб залучати до великих проєктів якомога більше людей, треба розуміти, що все спрощує те, що ми не вузькі спеціалісти, а всі вміють усе...» А Гонза додає: «... один краще вміє ілюструвати, інший краще орієнтується в Інтернеті. Звичайно, це настільки заплутано, що жодна людина поза межами групи справді не збагне цього, отож ми — десь на тому етапі, коли навзаєм підсуваємо собі різні ідейки... але як тільки справа стає більшою і захопливішою, трапляється, що ми збираємо проєкти від кожного, щоб згодом об'єднати їх. І тоді, на останньому етапі, спеціалізація так чи інакше відпадає». Тут виразно помітною є ідентичність групи: намагання чітко відмежуватися від того, що «зовні». Варто було б поміркувати, чи цей потужний аспект співпраці і групи виводиться ще й із соціалізації при соціалізмі, чи він є радше ознакою нового покоління, яке не має жодної пошани до колишніх вартостей самотнього бійця. Щодо цього Кріцля зауважує: «Назвімо це так: інші моделі, вже предостатньо випробувані, означають незламність і огидність самостійної бороть-

би, нерозголошення своїх секретів (...), творення лише свого бізнесу і сліпу орієнтацію лише на клієнтів. Або ж заснування якогось власного агентства і розбудову структур, необхідних для агентства, якщо воно хоче отримувати великі державні дотації... Як я казав, ці моделі — випробувані і креативних вони цілком не задовольняють». Вони від них свідомо відмежовуються, випробовують, немов бавлячись, інші форми. При цьому креативна молодь цілком усвідомлює вплив певних ідеалів — «ми теж намагаємося певною мірою служити прикладом — тим, що ми робимо, тим, що ми просто робимо це інакше...» — і протиставляють цьому щось інше: «...те, що ми все ж можемо викомбінувати великі речі і честолюбство може бути десь на задньому плані. Що ми — група, і в ній ніхто ні з ким не бореться, а навпаки, ми всі робимо справу разом».

На жаль, не існує детальнішої інформації про дозвілля і споживацьку поведінку креативної молоді, однак можна, мабуть, припустити, що оскільки їх професійне заняття приносить їм задоволення і вийшло з молодіжної розваги, то працю і вільний час чітко розмежувати не вдається. Споживацька поведінка орієнтується, очевидно, на те, що є звичним серед людей цього сере-

В Амстердамі Фішери несподівано зауважили, що закохані навзаєм. З любов'ю в серці вони вирушили на теплий південь — до Марселя. Там кілька місяців жили за рахунок розмальовування килимків — Йошка рисував Христа із піднятою для благословення рукою, а Едельтро — радше абстракції. Коли їм набридло мандрівне життя, дівчина повернулася до батьків, а юнак оселився в закинутій альтанці, куди Едельтро носила йому їжу. Але сусіди підгледіли і донесли в поліцію. Довелося повернутися до матері.

Це були часи до сексуальної революції, коли ніхто не цілувався і не обіймався просто неба. Батьки, які дозволили б своїм дітям займатися коханням у рідній домівці, підлягали в Німеччині суворому покаранню. Була весна 1967 року. Суспільний контроль діяв невблаганно, світ іще залишався «порядним», і Йошина мати мусила вислуховувати від сусідів: «Ваш син дві години був удома наодинці з дівчиною, це непристойно». Але ні одна, ні друга родина не хотіли погодитися на шлюб молододі пари. Отож, молоді подалися у рай для закоханих — англійську місцевість Гретна Грін, де шлюби давали конвєрним методом, ні про що не запитуючи. Повернулися вони уже законним подружжям. Фішєрова мати, яка дуже

соромилася усієї цієї історії, зокрема перед священиком, знайшла їм невелике помешкання і трохи меблів, аби вони могли жити по-людськи.

Нєсерйозно укладене подружжя протривало, принаймні формально, 17 років. Йошка працював листоношею, пізніше знову взявся за малювання. Фішєри вдавали модних тоді дітей-квітів: «Make love, not war». Вони почали брати участь у великодних мирних маршах — цій наймасовішій маніфестації збунтованих і «прогрєсивних» того часу. Вони повставали проти школи, батьків, істеблїшменту, атомної зброї. Усе це було кумедним дїтвацтвом, безперервним гєпенінгом.

ЙОШКА ВЧИТЬСЯ

Йошка подумав було: а чи не отримати атєстат зрілості? Але саме тоді він потрапив у середовище «прогрєсивних», де будь-які екзамєни вважалися актом репрєсії. Справою чєсти було не дотримуватися жодних мїщанських умовностей, зокрема обов'язку робити кар'єру. І Йошка вирїшив, що ніякі посвідки і дипломи йому не потрібні. Однак, він був людиною амбїтною, і чим далі входив у середовище революційних студентів, тим дошкульніше відчував брак освіти. Отож, Фішєр почав відвідувати

довища: перевага надається певним маркам — так, GRACO має власну лейбу для одягу, а для «Стежкарства» штани пошиті за моделлю однієї колежанки.

Усі, в кого взяли інтерв'ю, народилися і соціалїзувалися в колишній НДР, а двоє з них (Гонза і Янні) вирости в Східному Берліні. Саме ця соціалїзація на сході Німєччини означає для них важливе джерело натхнення. Гонза, приміром, каже, що західним німцям зовсім невтямки, «якого значного розширення світоглядного горизонту зазнали східняки, адже вони спїзнали дві системи і одна з них просто розкололася по центру», і провадить далі: «...якби хтось років дванадцять тому сказав мені, що я колись створю студію для MTV, це було б щось з розряду фантастики. (...) Саме це вже є моментом, який колосально зарядив мене енергєтично. (...) Врєштї-рєшт, звїдси я й черпаю свою енергїю». Усі троє наголошують на шансі, який дає їм це зростання у двох системах — усі вони були досить юними, коли відбулося об'єднання — Кріцля зауважує щодо цього, «що ми змогли вибрати для себе з обох систем найкраще, те, що круто, а завдяки цьому маємо змогу помічати, що відбувається в новій системі, що саме ми можемо взяти для себе, і які чудові речі існували в ста-

рїй системі...» Янні з GRACO теж підкрєслює, що вони «є дїтьми об'єднання»: «...і я гадаю, це вже щось достатньо особливе, коли ти пізнаєш дві системи»

Мїсто Берлін викликає у цієї групи особливе захоплення, вони відчувають якусь напругу, яка позитивно впливає на творчїсть. Кріцля каже: «у будь-якому випадку Берлін — це мїсце, в якому вже столїттями існує творче нуртування, це пристановище для багатьох митцїв, які приїжджають сюди і з інших мїсць теж і зустрїчаються тут, бо у цьому мїсті панує певна енергїя, і то давно. У цьому мїсті щось витає в повітрі...» Цїкавим є історично-метафїзичний аспект: відчувається зв'язок з митцями минулих часів, а Берлін сприймається як об'єднуючий елемент. Для цієї групи мїсто є майже одушевлєним, з ним спєрєчаються, через нього відбувається їхня самоїдентифїкація: «Щось витає в повітрі цього мїста, і це ніщо інше як енергїя, і ми намагаємось перетворити її в собі і згодом повернути у наших образах ...» Янні з GRACO розглядає особливїсть Берліна радше скептично: «...правда, про мїсто багато говорять, а зараз воно є ще й столицєю. Думаю, його штучно роблять цїкавим». Та все ж і він мусить визнати: «...певна річ, Берлін має в собі щось. Мої ідеї йдуть від Берліна, від мїста». Об'єд-

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

лекції в університеті, ночами поглинав гори книг — він прочитав усе, що було обов'язковим для тогочасних інтелектуалів, які вважали себе прогресивними — Маркса «від дошки до дошки», Гегеля, Канта. Йошка зацікавився філософією, ходив на семінар, присвячений творчості молодого Маркса, пізніше, уже у Франкфурті, слухав лекції Адорно і молодого Габермаса. «Я здобув глибоку теоретичну освіту, можна сказати, найвищого рівня, не отримавши ні посвідки, ні диплому, і черпаю з цього джерела досьгодні», — каже Фішер.

МОЛОДІ НІМЦІ БУНТУЮТЬ

2 червня 1968 року відбулося політичне хрещення Йошки. Цього дня берлінський поліцейський Куррас застрелив студента Бенно Онезорге. Той був Богу духа винний, він не брав участі у демонстрації проти приїзду іранського шаха, а стояв збоку і дивився.

Ця безглузда смерть зіграла роль запаленого бікфордого шнура. У середовищі німецької молоді уже певний час тлів бунт. Довга, 14-річна ера правління Аденауера закінчилася, але й новий уряд нічого не хотів змінювати. Конрад Аденауер, безумовно, мав значні заслуги: він збудував демократичну, мирно налаштовану німець-

ку державу, міцно пов'язав її із Заходом, заклав підвалини німецького добробуту, але у сфері звичаїв, способі правління, формуванні еліт ця держава й надалі мала чимало спільного із довоєнною Німеччиною.

Канцлер був літнім, і еліти також були підстаркуватими. У правлячому класі було чимало колишніх нацистів. Денацифікацію проводили переважно альянти. Здобувши певну свободу дій, Аденауер дуже швидко дійшов висновку, що неможливо відбудувати державу у глибоко поділеному суспільстві без досвідчених кадрів. Він працював із тими, які були, а практично всі державні службовці були пов'язані зі старим режимом. Навколо нацистських злочинів постала змова замовчування, батьки не хотіли розповідати дітям про те, чим вони займалися у роки війни, як усе трапилося.

Коли надміру ревний поліцейський застрелив невинного студента, німецька молодь, яка бунтувала, як і поєуди в Європі та Америці, проти всеваддя старих, знайшла привід, якого досі бракувало. Сваволя поліції — це вияв насильства вороже налаштованої держави, достоту повернення до репресивної політики Третього Райху! Розпочався бунт проти усього, що старе («Не вір усім, кому за тридцять!»), а також проти ладу і закону взагалі.

43

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нуючим серед учасників цієї берлінської групи є, всупереч наголошуванню на інтернаціональних зв'язках і переплетеннях (GRACO, наприклад, став за час свого існування міжнародним підприємством з філіями в Мюнхені, Ганновері, Кельні і навіть у Варшаві), їх ідентифікація з містом. Свої ідеї вони черпають зі спільної для них і для міста історії.

Як і багато інших, Янні наголошує на інтернаціоналізмі і толерантності Берліна — «так що кожен може знайтися» — і це притягає багатьох людей, тож Берлін «ще і ще добряче перемішує людей, дає поштовх до тертя, якоїсь енергії». При цьому минуле Берліна, те, «що це місто було раніше розділене», відіграє важливу роль і уможлиблює Берлінові центральну позицію для перетину найрізноманітніших людей, «тут місцеві зустрічаються з людьми з інших міст, і в цьому, мабуть таки, найжвавіший розвиток, і місто сьогодні дає найбільше шансів молоді, бо вона тут зустрічається і власне тут виношується переважна більшість ідей». Цю магнетичну дію Берліна на креативних він виводить з того, що «тут... найшвидше помічаєш зміни».

Різне ставлення учасників цієї групи до покоління Берлін: в той час, коли юнаки зі «Стежкарства» кажуть

про себе «То ми!», Янні відхиляє цю нішу: «я не хотів би туди потрапити». Кріцля і Гонза вбачають особливість покоління Берлін у тому, як воно намагається творити щось нове, випробовувати нові структури: «...люди зустрічаються не лише з метою спільного бізнесу, ні, нам добре разом і ми всі товаришуємо, і коло людей, для яких дружба є дійсним підґрунтям і між якими відбувається справжній обмін, дуже велике... ми намагаємося в якійсь формі давати приклад тим, що ми робимо, тим, що ми просто робимо це інакше...» Проте одночасно обоє наголошують, що і в інших містах, особливо великих, живуть інші люди, які мають подібні ідеали: «...всюди по великих містах живуть люди, які пробують це теж так, бо їм більше не хочеться весь час бути лише залежними від начальства...» І Янні, який спочатку рішуче заперечує етикетку «покоління Берлін» — «кожне покоління якось вивіщує себе або ж каже «ми особливі»» — підкреслює інтернаціоналізм середовища: «...я думаю радше глобально», і далі: «...ми ж активні і в інших містах, і існують паралелі з іншими, і з тими іншими можна так само поговорити, як і з людьми з Берліна, і про таку вже аж дуже велику відмінність я б навіть не хотів говорити...». Він, як і Фрідріх з попереднього розділу, вва-

Цей бунт радикально змінив Німеччину, оприлюднив і засудив гріхи батьків, трансформував увесь спосіб життя і погляди на більшість проблем, зокрема поширив межі толерантності, а водночас започаткував низку жахів — тероризму і даремних смертей.

З тридцятирічної перспективи добре видно, що тогочасним німцям необхідно було струснутися, але студентська революція зайшла надто далеко. Вона спрямувала своє вістря проти держави, яка на той час уже була демократичною і правовою.

Помилка в оцінці повоєнної німецької держави, недосконалої та, можливо, занадто консервативної, зумовила надмірну легкість у засвоєнні учасниками бунту ідеології, яка зі свободою та демократією не мала нічого спільного. Ідеалу вони шукали у тогочасному Китаї, В'єтнамі, ворога — насамперед в «імперіалістичній Америці», втягнутій у в'єтнамську війну, та «системі» загалом. Покоління '68 із молодечим завзяттям топтало усі старі цінності, а відтак спричинилося до морального релятивізму і втрати орієнтирів значною частиною суспільства. Старі німецькі чесноти: порядок, працьовитість, послух були висміяні і дуже швидко їх замінили нові — насамперед прагнення до самореалізації індивіда, за яким хова-

лися егоїзм і втрата відчуття спільноти. Коли сучасні 50-літні, колишні революціонери, зазвичай пов'язані з лівими партіями та організаціями, міркують про те, чому в Німеччині сьогодні так важко мобілізувати людей до спільного зусилля, то визнають у цьому власну вину.

ЙОШКА СТАЄ РЕВОЛЮЦІОНЕРОМ

Йошка Фішер був одним із перших, хто усвідомив перелічені помилки. Але в період, про який ідеться, він лише відкривав свою стихію. Нею виявилася політика. Понад два роки він бунтував проти авторитетів. Тепер цим займалися усі, і це звалосся політикою. «У політиці він знайшов пояснення усьому, що протягом двох останніх років робив із матір'ю і з собою самим. Стало зрозуміло, що він дозволив потокові часу підхопити себе... Революцію він почав уважати своїм фахом, зрештою, іншого він і не мав. Йошка почав вірити, що знайшов себе у ролі фахового революціонера», — пише з певним патосом Сибілла Краузе-Бюргер.

Наслідки фахового заняття революцією Фішер дуже швидко відчув на власній шкурі. Коли у Штуттгарті він разом з Едельтро та іншими кричав: «Геть Джонсона! [Ліндон Джонсон — Президент США у 1963-1969 роках. —

жає, що дифірамби Берліну, а тим самим і лейба «покоління Берлін» форсуються штучно: «Берлін відіграє центральну роль, можливо, це відбувається лише в головах, адже люди повторюють «Берлін, Берлін», яка надумана балаканина стоїть за всім цим... (...) про це місто дійсно багато говорять, (...) мені здається, з нього роблять таке цікаве місто». Як і Фрідріх, Янні дотримується думки, що «звичайно ж те, що сюди приїжджає багато людей і що тут виникає багато ідей, є причиною багатьох тутешніх подій, люди кажуть: «у мене є ідея і я хочу тут її реалізувати», і тоді тут справді відбувається більше, аніж в інших містах».

Ставлення креативної молоді до Берліна дуже особистісне. Вони ідентифікують себе з містом, зі спільної з ним історії виводять власну ідентичність і творчий потенціал. Берлін для них означає «творче нуртування», яке незаперечно означає натхнення.

ВИСНОВОК

Аж до свого останнього інтерв'ю з хлопцями зі «Стежкарства» я, хоч і скрегочучи зубами, переконувалася, що покоління Берлін не існує. Жоден з моїх співрозмовників не хотів бути зачисленим до цього поко-

ління, майже всі казали, що це поняття — всього лиш модне слово, яке з'явилося, бо наразі Берлін — це круто.

Однак, як засвідчив вищевказаний аналіз, покоління Берлін існує. Воно складається з креативних, які черпають свої творчі сили зі специфічної ситуації в Берліні, які вміють оцінити «творче нуртування» тут і долучаються до нього. Ця група складається з креативних «диких» (kreative «Wilde»), тих, які переважно в Берліні виростили на яких це місто мало вирішальний вплив, вони частково пояснюють свої творчі ідеї своїм ставленням до Берліну або ж особливою берлінською атмосферою. Прикладом можуть бути хлопці зі «Стежкарства» (Pfadfinderei) — Кріцля і Гонза, або ж Янні з Overdose/GRACO. Усі належні до цієї групи виділили такий особливий момент, як їх соціалізація у Східному Берліні перед падінням стіни або в інших областях колишньої НДР (напр., місто Єна). Вони вважають це явище вирішальним для їх формування і надзвичайно позитивно оцінюють досвід життя у двох системах, який розширив їхню свідомість. Вони сприймають себе поколінням, яке має можливість вибору, для якого об'єднання відбулося саме вчасно, щоб не стати на заваді їхнім життєвим планам, попри все

ВЕРЕНА
ВЕРТМЮЛЛЕР
ПОКОЛІННЯ
БЕРЛІН: БАЖАНЕ
ЧИ ДІЙСНЕ?

Прим. перекл.] і «Солідарність з в'єтнамською революцією!», наскочила поліція, побила їх і потоптала ногами, а Йошку звинуватили у чиненні опору владі та порушенні громадського порядку. Він відчував себе невинним, його почуття справедливості було глибоко уражене, тим більше, що він не вдавався до насильства, тоді ще ні. Його засудили двічі до триденних виправних робіт і до шести місяців тюрми без права зміни вироку на умовний. Друге покарання підпало під амністію, але 6 днів він таки мусив відсидіти. Фішер вважав це покарання дуже принизливим, а водночас воно зміцнило його рішучість у боротьбі з державним насильством.

Одного дня листоноша поклав на сходах для Йошки і Едельтро бандероль з Китаю із замовленою ними книгою Мао всередині. Сусіди викликали співробітників управління охорони Конституції [служба державної безпеки у ФРН. — Прим. перекл.]. Фішери відчули, що за ними спостерігають і їх переслідують, ця манія була у ті часи притаманна усім революціонерам. Це стало останнім аргументом на користь рішення перебратися до Франкфурта, який, поруч із Берліном, був головним осередком бунтарського духу. Лише там Йошка став справжнім революціонером.

У німецькій пресі Фішера називають «Strassenkaempfer» — «вуличний боєць». Сам він розповідає про свою участь у боротьбі мало і з недомовками. На запитання, чи кидав він каміння і брав участь у бійках, відповідає, — я боровся. Однак відомо, що насильницька відповідь на вживання державою сили вважалася у середовищі бунтівників справою цілком виправданою. «Насильство, — пояснює постфактум Йошка, — було сумішшю ідеології, мужності і досвіду, який здобувався у сутичках з поліцією. У ті часи існував різновид революційного міту, який включав у себе В'єтнам і Че Гевару».

Значно пізніше, вже у сімдесяті роки, коли головне полум'я революції пригасло, а бої з поліцією переважно точилися за покинуті будинки, самовільно захоплені молоддю (сквоти), Фішер у дискусії з Даніелем Кон-Бендітом і Карстеном Фойгтом (донедавна провідним політиком СДПН) сказав, обґрунтовуючи застосування насильства для захисту захоплених будинків: «Поліція хотіла довести, що опір знизу неможливий. Тому у голови представників системи полетіло каміння. І тут, товариші, чітко окреслюється альтернатива між реформізмом, який зрештою виявляється практикою капіталу — у Франкфурті ми це пізнали на собі, — і тим, що дехто називає акціями

45

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

воно дало їм важливі імпульси й вони змогли вибрати для себе «найкраще» з обох систем, для прикладу можна взяти форму організації чи, вірніше, неорганізованості «Стежкарства».

Цією спільною рисою покоління Берлін є віра в особливу надихаючу силу Берліна, яку вони використовують і трансформують для власних творчих можливостей. Покоління Берлін не є пасивним у своєму діалозі з містом, ні, воно хоче вносити в місто активні зміни і бути його співтворцем. Воно полемізує з містом, ідентифікується з ним.

При цьому покоління Берлін можна поділити на різні групи, і інтерв'ю виявили принаймні дві з них: креативні япі та креативна молодь, і цілком можливо, що серед політиків і E-Business-Start-ups виявляться інші підгрупи. До креативних япі належать люди, які приїжджають у Берлін, бо їх приваблює творча потужність цього міста. Креативних поєднує спільна з містом історія. Більшість народилася тут, тут соціалізувалася, отже, ідентифікація їх із містом є, відповідно, глибшою, ніж ідентифікація креативних япі. Значення для їхнього творчого потенціалу має до того ж не сам Берлін, а їх соціалізація у східній частині міста, їх біографія — це біографія

«дітей об'єднання». Важливим є пізнання двох систем і усвідомлення, що кожна політична система — це крихка сутність. Отож, вони ідентифікують себе зі структурами, які за своїм віком або іншими критеріями видаються їм не такими крихкими — наприклад, з містом Берлін. Креативна молодь — це переважно вихідці з молодіжного середовища Берліна, вони «перетворили своє гобі на професію».

Отож, ідеться про творчу революцію, що спростовує тезу Горкса та інших дослідників течій і поколінь про те, що після поколінь протесту 1968 року і антиатомного руху зелених 80-их рр. разом з поколінням Перської затоки і поколінням @ та ін. прийшла черга на покоління, не здатні більше ні до якого бунту. Схоже, що набагато правильнішим було б твердження, що кожне покоління шукає собі власні течії й форми революції — пор. наприклад, найсвіжіші події, а саме демонстрації товстих (Blader-Demos) за свої права... Тут, здається, найбільший потенціал виявляють креативні роки дитинства і юности яких минули в НДР, їм тепер десь по 25 років і вони втілюють у життя свої плани, знову ж таки не підпадаючи під класифікації дослідників суспільних рухів.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

політруків, але що насправді означає організацію масового опору реакційній владі».

Це хороши зразок тогочасної мови, яка, напевне, здавалася цим молодим людям свіжою й украй революційною, а нам відгонить жахиттям п'ятдесятих. Взагалі, читаючи записи тодішніх диспутів, вислювлювань, заходів, людина із досвідом реального соціалізму постійно із здивуванням протирає очі. Як могли вони добровільно пертися у сюрреалістичний світ, мешканці якого були позбавлені власної волі, де панували тотальний контроль і фальшиві ідоли? Тим не менше, один заможний приятель Йошки подарував увесь свій успадкований маєток В'єтконгові.

В усьому цьому шаленстві необхідно відзначити одну позитивну рису Фішера: від початку він не схвалював і не шукав обґрунтування для терору, який народився на маргінесі революції. Він вважав його помилкою і трагедією.

ЙОШКА ЗУСТРІЧАЄ ДАНІ

Важливою подією у житті Фішера стало знайомство у Франкфурті з Даніелем Кон-Бендітом, божищем студентської революції по обидва боки Райну — у Франції та Німеччині. Він був ним зачарований. Ішлося не лише

про репрезентовану Дані ідеологію спонтанної, постійно відроджуваної революції, що давало підстави для ведення способу життя фахового революціонера, але й про його стиль життя, космополітизм, свободу. Для дрібного мішуха, яким і далі залишався Йошка, Кон-Бендіт уособлював непереможний «чарівний шарм буржуазії». Яка то була розкіш, коли брат Бендіта привозив з Франції вантажівку устриць, а він, Йошка, учився висмоктувати їх із мушель! «Разом з Дані до Франкфурту прибув анархо-синдикалізм, але також і цілком новий стиль життя», — згадує Фішер. Перш ніж наприкінці 70-х вони стали рівнорядними партнерами, Йошка подовгу мешкав у Дані, ставлячись до нього, як до старшого брата і провідника.

У брошурі «Лівий радикалізм: ліки проти старечої хвороби комунізму» Кон-Бендіт проповідував ліквідацію будь-яких ієрархічних структур всередині усіх організацій у суспільстві та революційному русі. Фішерові це дуже імпонувало, він приєднався до «спонті» — так називали групу прихильників Кон-Бендіта. Революційний рух був розколотий на масу дрібних фракцій.

Невдовзі Йошка і Дані оселилися в т.зв. «комуни». Подружжя з Едельтро розпалося, але ж подружжя було буржуазною родимою плямою. Революція, скерована

¹ Пор. також: Susanne Gaschke, «Der Stichwortgeber. Was ist die Berliner Republik, was die «Generation Berlin»? Der Soziologe Heinz Bude deutet neue deutsche Phaenomene». У: Die ZEIT, N 11, 1999, а також: Heinz Bude, «Generation Berlin. In Vorbereitung auf die neue Republik», У: Frankfurter Allgemeine Zeitung від 18.6.1998, ст. 43.

² Florian Illies, «Frueher war alles schlechter. Heute versucht die SPD zu klaeren, was die `Generation Berlin` ist», У: FAZ від 14.9.1999, ст. BS1.

³ Susanne Gaschke, «Die Generation Berlin. Was ist heute radikal? Die Familie. Junge Intellektuelle suchen neue Antworten auf die Fragen der 68er». У: Die ZEIT, N 31, 1998.

⁴ Illies, a.a.O.

⁵ Coupland, a.a.O.

⁶ Dotzauer, Tagesspiegel від 24.2.2000, цитується за: www.single-dasein.de/akt_gen.htm

⁷ Robert Leicht in Tagesspiegel від 15.10.1999, цитується за: www.single-dasein.de/akt_gen.htm

⁸ Hans-Peter Bartels, SPIEGEL від 21.2.2000, цитується за: www.single-dasein.de/akt_gen.htm

⁹ Karl Mannheim, 1928 «Das Problem der Generationen», In: Koelner Vierteljahreshefte fuer Soziologie, 7: 157-185, 309-330.

¹⁰ Mannheim, a.a.O., 163.

¹¹ Mannheim, a.a.O., 173.

¹² Mannheim, a.a.O., 309.

¹³ Heinz Bude, 2000, «Die biographische Relevanz der Generation», In: Generationen in Familie und Gesellschaft, (Hg.) Martin Kohli & Marc Szydluk, Opladen 2000, 19-35, 27.

¹⁴ Mannheim, a.a.O., 311.

¹⁵ Див. також: Bude (2000), a.a.O., 26.

¹⁶ Bartels, a.a.O.

¹⁷ Bude (2000), a.a.O., 30.

¹⁸ Bude (2000), a.a.O., 30.

¹⁹ Gustav Seibt, «Aussortieren, was falsch ist. Wo wenig Klasse ist, da ist viel Genetarion: Eine Jugend erfindet sich». У: Die ZEIT від 2.3.2000, ст. 37.

²⁰ Див. Seibt, a.a.O.

²¹ Tobias Duerr, «Von Machern und Halbstarcken. Die Bundesrepublik und ihre Generationen – Interview mit dem Soziologen Heinz Bude». In: Die ZEIT vom 20.5.1999, S. 14.

²² Vgl. Duerr, a.a.O.

²³ Duerr, a.a.O.

²⁴ Reinhard Mohr, 1992 vgl. Webpage www.single-dasein.de

²⁵ Mohr, 1992, zitiert nach: www.single-dasein.de

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

проти старих, держави, споживацтва, покликана була визволити від лицемірства та забріханости також джентельменсько-дамські стосунки. «Хто два рази спить із тим самим партнером, належить до істеблішменту», — проголошувало одне з тогочасних гасел, а істеблішмент — це щось найгірше на світі.

Первний час Йошка заробляв на життя перекладами з англійської мови (хоча й не надто добре володів цією мовою) «м'якого» порно, з милим відчуттям, що в такий спосіб він служить революції. Але справді важливим для нього було в ті часи те, що усі вони вважали революцією: брати участь у демонстраціях, захоплювати будинки, робити скандали, влаштовувати бійки, писати статті до «Бруківаного пляжу», видання, створеного Кон-Бендітом, і говорити, говорити, говорити безконечно. «Ми продикували усе, і усе було прошито політикою — і політика, і життя, і джентельменсько-дамські стосунки, і подружжя, — згадує Кон-Бендіт. — Це була перманентна дискусія про реальні та уявні проблеми».

У комуні все робили гуртом, вона також стала рідною домівкою для тих, хто покинув свої міщанські родини, аби горіти полум'ям революції. Переважно це були діти з т.зв. «порядних» родин.

ЙОШКА ІДЕ В НАРОД

Гергард Шрьодер, сучасний канцлер Німеччини, ровесник бунтарського покоління, коли його одного разу спитали, чим для нього була революція'68, відповів, що не брав у ній участі, вона радше йому перешкоджала, бо не давала змоги вчитися. Для нього, сина прибиральниці, який з величезними зусиллями зумів потрапити до вищої школи, диплом був єдиною можливістю досягнути подальшого життєвого успіху, а безконечне мітингування студентів і професорів віддаляло його від мети.

Народ помірковано цікавився революцією, щоб не сказати, ігнорував її. За зразком російських народників, Йошка вирішив піти в народ, аби пропагувати революцію. Вперше в житті він влаштувався працювати на конвеєр заводу Опеля. Чи ж не було обов'язком освічених німців допомогти людям, визискуваним істеблішментом, пізнати правду і спонукати їх до революційних виступів?!

Пригода з фабрикою була для нього особливою самопосвятою — у дитинстві завжди казали, що коли він не вчитиметься, то піде працювати на завод, і це бриніло як найгірше з можливих покарань. Тільки місія, яку він був покликаний здійснити, змушувала його витримати таке знеславлення. Але місія зазнала повного краху. Робіт-

47

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

²⁶ Horst W. Opaschowski, «Von der Generation X zur Generation @. Leben im Informationszeitalter», Hamburg-Ostfildern, 1999.

²⁷ Bude, цитується за www.single-dasein.de

²⁸ Bude, FAZ 1998, a.a.O.

²⁹ Susanne Gaschke, «Die Generation Berlin ist anders», Neue Gesellschaft, число 11/ 1999; цитується за: Arnulf Baring, «Die Achtundsechziger sind perdu. Aus politischen Zeitschriften: Die Generation Berlin macht mobil», In: FAZ vom 6.4.2000, S. 54.

³⁰ Baring, a.a.O.

³¹ Baring, a.a.O.

³² Baring, a.a.O.

³³ Baring, a.a.O.

³⁴ Gerhard Froehlich/ Ingo Moerth, Lebensstile als symbolisches Kapital? Zum aktuellen Stellenwert kultureller Distinktionen, in: Das symbolische Kapital der Lebensstile. Zur Kulturosoziologie der Moderne nach Pierre Bourdieu, (Hg.) dies., Frankfurt/M., 1994, 7-30, 13.

³⁵ Див. до цього питання напр. Meyers Grosses Taschenlexikon у 25-ти тт., 7-е опрацьоване видання 1999, гасло «Lebensstil».

³⁶ Gregor Matjan, Auseinandersetzung mit der Vielfalt. Politische Kultur und Lebensstile in pluralistischen Gesellschaften, Frankfurt/M., New York, 1998, S. 207.

³⁷ Das symbolische Kapital der Lebensstile. Zur Kulturosoziologie der Moderne nach Pierre Bourdieu, (Hg.) Gerhard Froehlich/ Ingo Moerth, Frankfurt/M., 1994.

³⁸ Peter H. Hartmann, Lebensstilforschung. Darstellung, Kritik und Weiterentwicklung, Opladen, 1999, S. 42.

³⁹ Hartmann, a.a.O., S.42.

⁴⁰ Hartmann, a.a.O., 42.

⁴¹ Peter Noller / Klaus Ronneberger, Die neue Dienstleistungsstadt. Berufsmilieus in Frankfurt am Main, Frankfurt, New York, 1995.

⁴² Поп. також: Peter Wippermann, Von der Deutschland-AG zur Ich-AG, 5. Deutscher Trendtag, 18. Mai 2000, Hamburg, unter: www.trendbuero.de

⁴³ Florian Illies, Generation Golf. Eine Inspektion, 15. Aufl. Berlin, 2000.

⁴⁴ Учасники цього креативного середовища нарікають себе новими іменами і знають виключно під цими іменами; тому справжні імена усіх трьох мені невідомі, хоча при потребі їх можна було б розшукати.

ники не хотіли ані перманентної, ані жодної іншої революції. У Німеччині тривало економічне диво, робітники, насамперед у машинобудівній галузі, отримували високу зарплатню і прагнули досягнути рівня життя середнього класу. Революція їм і на гадку не спадала. «Після трьох місяців роботи на Опелі я переконався, що наша теоретична концепція правильна. Тамтешні робітники не хотіли революції», — згадував Фішер. Вони ставилися до цієї ідеї як до цілковитої дурниці. Кращі умови праці, вища платня — так, а решта їх не обходить. Незважаючи на це, Фішер через півроку виголосив на зборах трудового колективу полум'яну промову, закликаючи робітників до страйку. Почалася бійка, аж крісла в повітрі літали. Зрештою, вилетів і Йошка — негайно і назавжди.

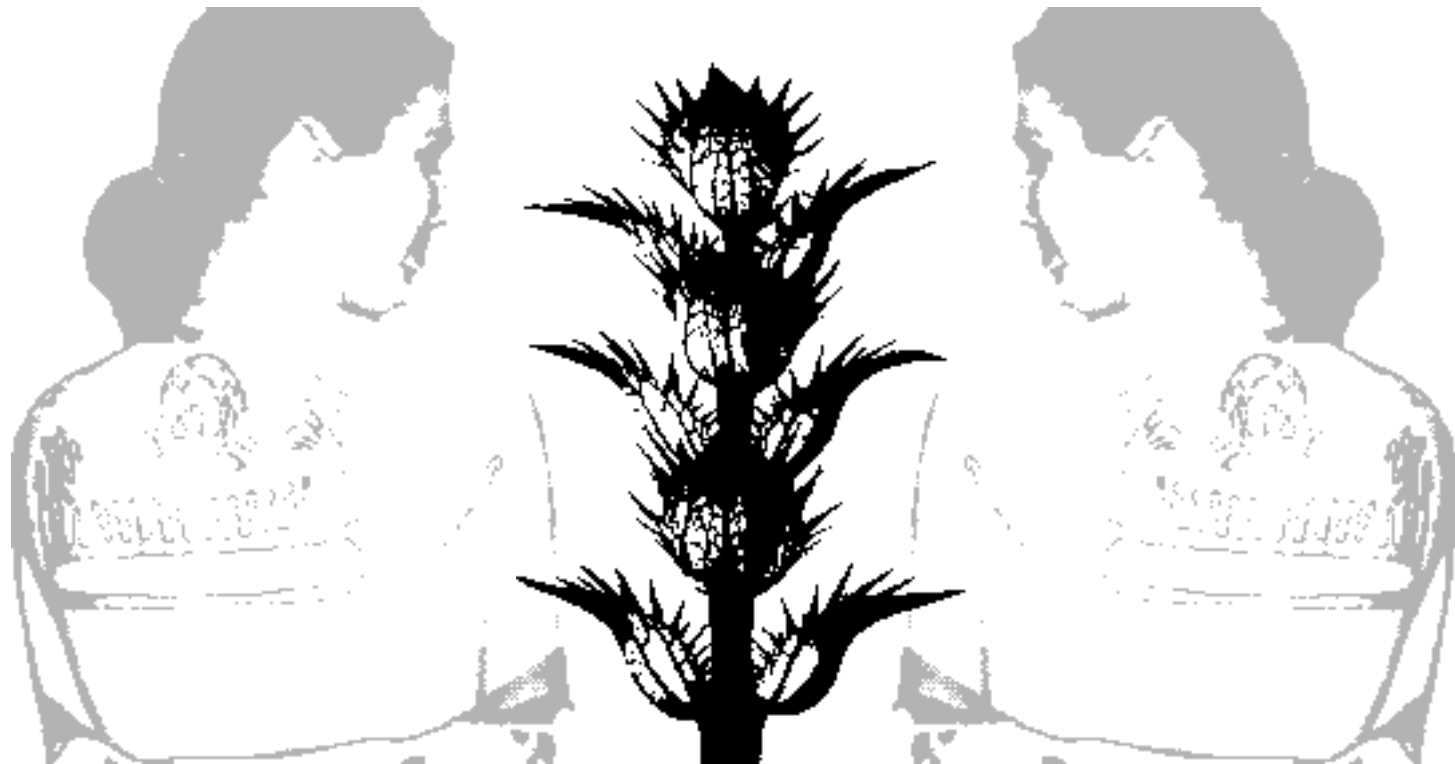
Ця конфронтація із реальним життям, після десяти років блукання в імлі теоретичних конструкцій, дала йому поживу для роздумів і знеохотила до політики. Ще повчальнішим виявився фах таксиста, яким він, за прикладом колег-революціонерів, заробляв на життя упродовж 5 років. Саме за кермом, як патетично стверджує Фішер, він пізнав людину в усій її величчю та нищоті, а те, чого він тоді довідався і навчився, стає йому у пригоді сьогодні як політикові.

ПОРЕВОЛЮЦІЙНЕ ПОХМІЛЛЯ

Революція, безперечно, умирала, наставало отверезіння, а останні сумніви розвіяв тероризм кінця 70-х років. Особливо тривожним був у Німеччині 1977 рік. Терористи з РАФ застрелили головного прокурора республіки, голову Дрезденського банку, президента спілки працедавців Шлеєра, викрали літак Люфтваганзі з пасажирами на борту, вимагаючи звільнення ув'язнених РАФ-івців. У листі, опублікованому після вбивства президента спілки працедавців, вони написали: «Ми ніколи не забудемо про кров, яку пролили Шмідт [тогочасний соціал-демократичний канцлер, який не погодився на вимоги терористів] і імперіалісти, які його оточують. Боротьба тільки-но починається. Свобода через антиімперіалістичну збройну боротьбу!»

Цей лист обурило Фішера до глибини душі. Сини, які бунтували проти злочинної спадщини батьків, чинили достоту так само, як і вони. Вони стали політичними убивцями зі спокійним сумлінням і вдаючись до аналогічних методів. «Це призвело до того, що я опинився у точці, де треба покінчити з політикою, звичайно ж, з тією політикою, яка становила досі сенс мого життя!» — написав він. Але, всупереч запевненням, він так і не зміг покинути по-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

лася, і коли він хоче щось змінити, то це можна зробити тільки ізсередини системи. Він негайно відкинув задум зелених фундаменталістів увійти до Бундестагу як антипарламентська група і там влаштовувати протести. «Чого б це революція, яка не спрацювала на вулиці, мала б функціонувати у парламенті?» – запитував Фішер.

Хоча він розсудливо полемізував і влучно оцінював ефективність революції, але йому знадобилося аж три роки, аби дорешти порвати з опозицією. Коли Йошка записався до зелених, то мало не одразу вирішив кандидувати до Бундестагу. Кон-Бендіт не захотів брати в цьому участі. Він боявся усієї цієї партійної коломийки, через яку треба було пройти. Фішер – навпаки, випробування його мобілізували. Йому вдалося здолати фундаменталістку Ютту Дітфурт, яка була головним ідеологом тогочасних зелених, і, спритно маневруючи, він опинився на третьому місці у партійному виборчому списку.

ДОЗРІВАННЯ ДО ПАРЛАМЕНТУ

У своїх перших виборах 1983 року зелені отримали 5,6% голосів і увійшли до Бундестагу. Цей момент став переломним для німецької політичної сцени, він продемонстрував, що партія висловлює прагнення, істотні для

суспільства. Ніч із 3 на 4 березня 1983 року була для Йошки виповнена емоціями, хоча він уже знав, що так чи інакше увійде до парламенту. Адже зелені вигадали собі ротацію депутатів під час каденції, аби ніхто задовго не засиджувався на парламентській лаві. Коли не в першому, то в другому турі йому було гарантоване місце у Бундестазі. Вранці виявилось, що він таки став депутатом.

Йошка одразу став журналістською сенсацією. Він сам казав, а інші охоче повторювали за ним, що депутата із такою барвистою біографією в німецькому парламенті ще не було. Інтерес до його особи був гарантований, і це йому подобалося. Безумовно, про політику він знав значно більше, аніж його колеги по партії, зелені в сенсі партійної приналежності та парламентського стажу. Недосвідчені екологи з їхніми вічовими замашками допартійних часів опинилися у Бундестазі в товаристві старих досвідчених стріляних горобців. Три тижні тривали дискусії, хто має стати головою фракції, а хто – першим спікером. Усе мусило узгоджуватися з базою, ніякого вождівства, ніякого узурпування для себе якихось особливих заслуг. Отто Шилі, теперішній міністр внутрішніх справ від СДПН, а в ті часи адвокат, оборонець РАФівців, єдиний, хто мав хоча б якийсь досвід інституційної політики, не міг стати

У березні 1968 року журналіст «Ле Монд» так описував ситуацію у Франції:

Французи змудились – вони ні зблизька, ні здалеку не беруть участі у великих змінах, що відбуваються у світі. Молодь нудиться. В Іспанії, Італії, Бельгії, Алжирі, Японії, Німеччині, та навіть у Польщі студенти влаштовують демонстрації та борються. У них прокинулось відчуття звершення, відкритого виразу свого протесту, протиставлення себе абсурдові чи принаймні відчуття цього абсурду. Дискусії, гарячі промови, виступи політиків радше смішать французьку молодь. Генерал де Голль нудиться. Лише кільком тисячам французів не нудно – це безробітні, незайнята молодь, зруйновані прогресом малоземельні селяни, жертви остаточної ліквідації підприємств і постійно наростаючої конкуренції, забуті майже всіма старі люди. Невже вибір може існувати лише між апатією і непослідовністю, застоєм і штормом? Справжнім завданням політи-

ки є не управління народним багатством так, аби завдати найменше шкоди, – політика повинна скеровувати націю, відкривати їй нові горизонти, пробуджувати запал, навіть якщо при тому доходить до незначних конфліктів. Елан і фантазія потрібні так само, як добробут і експансія.

Безпосереднім приводом до розгортання студентських виступів були щоразу гірші умови навчання у вищих навчальних закладах Франції. У період між 1960 і 1968 роками кількість студентів зросла з 205 до 600 тисяч. Проте цій тенденції не відповідали темпи розвитку системи освіти. Певний час чинилися спроби обмежити кількість студентів шляхом запровадження рестриктивної екзаменаційної системи. У 60-их роках (перед 1968-им) від 70 до 75 відсотків студентів виходили з університетів, не склавши випускних іспитів. Половина відходила вже після перших чотирьох семестрів. Окрім переповнених аудиторій була ще одна проблема – криза форми та якості освіти. Щоразу частіше з'являлись вимоги оновлення закостенілих навчальних планів і форм викладання (передовсім, йшлося про авторитарне

першим промовцем, аби занадто не виділятися. Зрештою, були обрані аж три рівноправні репрезентанти партії зелених. Йошки поміж ними не було. Досі зелені мають у парламенті двох рівноправних спікерів — і на чолі партії, і на чолі фракції завше мусить бути один «фунді», а другий «реало», особа чоловічої статі і особа жіночої. Йошку обрали адміністративним керівником фракції — він язика-тий, дасть собі раду. Ця функція давала йому контакти і змогу впливати на організацію роботи в парламенті, а також нагоду учитися. Його провідником у парламентському лабіринті став сучасний шеф ХДС Вольфганг Шойбле.

На перше засідання зелені прийшли, прикрашені галузками золотого дощу та ялини. Фішер у цьому маскарадї не брав участі. Однак перший його виступ у Бундестазі закінчився повною невдачею. Вірячи у свій талант промовця і досвід трибуна, він взагалі не готувався. Йошка безжалісно бичував коаліцію, але в його словах не було ні ладу, ні складу. Нічого, поза критикою, з його промови не випливало. Представники коаліційних партій вигуквали: «Бідна Німеччина!», зелені також залишились невдоволеними.

Фішер страшенно перейнявся і вирішив, що такого більше не трапиться. І справді, не трапилось. Невдовзі він

став одним із найцікавіших ораторів Бундестагу. Через багато років тижневик «Die Zeit» писав, що коли Фішер виходить на трибуну, увесь обслуговуючий персонал парламенту біжить до зали, «як коні у цирку, коли чують певну музику». У нього є великий талант промовця, він теплий і гострий на язик, не цурається також патосу. Як каже Елізабет Вебер, активістка партії зелених, «він мислить риторично». Свій язик Йошка гострив на канцлері, що додавало його виступам розголосу і вагомості.

Найбільшої слави він зажив своїм звертанням до головуючого у Бундестазі: «Я перепрошую, пане президенте, але ви — срака», — після того як президент по черзі викинув із зали засідань двох зелених. Він також мусив вийти. Пізніше Фішер написав листа із вибаченням, і на цьому справа закінчилась. Натомість за воротами парламенту його вітали, наче героя. Його вигук увійшов до аналів Бундестагу, а може й до історії парламентаризму загалом. Коли Йошка став міністром закордонних справ, не було газети, яка б не пригадала йому цієї фрази.

ВИЗРІВАННЯ ДО ВЛАДИ

На жаль, безперервна лафа скінчилась навесні 1985 року. Фішер мусив поступитися місцем наступникові. Він

51

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

ставлення викладачів до молоді). До цього додавались претензії на збільшення автономії вищих навчальних закладів і допуску студентів до управління ними. Чимала група студентів постійно борювалась із фінансовими проблемами: у 1968 році 40 відсотків студентів були змушені постійно працювати. Водночас шанси на професійний старт після закінчення навчання залишались невеликими: у тому ж році кількість безробітних випускників вузів становила 18 тисяч (у 1976-му їх було вже 120 тисяч). Ці протести були одними з найвожливіших подій в історії післявоєнної Франції.

Велику роль у цих подіях відіграли дві студентські організації: троцькісти та маоїсти. Їхніми засновниками були члени студентського відділення Комуністичної партії — *Union des Etudiants Communistes* (Спілка комуністичних студентів) — УЕС. Організація *Jeunesse Communiste Revolutionnaire* (Молоді комуністичні революціонери) — JCR, яка в травні 1968 належала до однієї з найпотужніших студентських груп, мала троцькістський характер. Натомість маоїсти були об'єднані в *Union des*

Jeunesses Communistes — marxistes-léninistes (Спілка молодих марксистсько-ленінських комуністів) — УЈС(м-л) і світоглядно пов'язували себе з гаслами «культурної революції» в Китаї 1966 року.

До найбільших вуличних виступів дійшло 3-го і 10-го травня 1968 року, коли після сутичок з поліцією в Латинському кварталі почали з'являтися барикади (відома ніч з 10 на 11 травня). Незважаючи на те, що сутички завжди закінчувались відступом студентів, молодь вважала їх переможними. Це відчуття підсилювалось дедалі більшою підтримкою зі сторони суспільства. 14 травня у цілій Франції вибухнув загальний страйк, у якому взяло участь біля 10 млн. чоловік. Жан-Поль Сартр так описував ці виступи:

Ці молоді люди не бажать майбутнього своїх батьків, тобто нашого майбутнього [...]; майбутнього, яке довело, що ми є хирлявими, вичерпаними, втомленими і ослабленими людьми, жертвами замкненої системи. Насильство є єдиним засобом, який доступний за кожного режиму студентам, котрі ще не увійшли в систему, яку їм підготували батьки, а

почувся глибоко нещасним, тинявся забігайлівками, пив, не знав, що б його учворити. В депутатстві він знайшов чергове своє покликання.

На щастя, через півроку зелені утворили разом із соціал-демократами земельний уряд Гессена. Потрібен був зелений міністр довкілля. І Йошка став першим у Німеччині зеленим міністром. Він наперед усвідомлював, що це завдання буде значно важчим, аніж депутатство, бо треба буде маневрувати між вимогами екологів та економічними реаліями, — і він не помилився.

Але спершу Фішер мусив якось візуалізувати свою інакшість у світі ненависних колись для нього інституцій, адже всі камери під час принесення присяги будуть скервані саме на нього. А отже — джинси, картата сорочка і тенісні туфлі! «Взутий у сніжнобіле принесу завтра свою присягу в ляндтагу Вісбадена, а потім ніколи більше не носитиму тенісних туфлів!» — написав він у своєму щоденнику тих часів, пізніше опублікованому під назвою «Урядування понад студіювання». Він завжди мав талант до самоінсценізації. Тенісні туфлі опинилися в Будинку Історії в Бонні як документ новітньої історії.

Про управлінські функції Йошка мав ще менше поняття, ніж про депутатські. Він оточив себе приятелями

франкфуртського періоду, котрі зналися на цьому так само мало, як і він. До того ж, зелена організація прагнула прилаштувати якомога більше своїх на державну службу, і Фішерові пізніше дорікали, що він небачено роздув штати міністерства. З притаманною йому працюovitістю і впертістю він узявся засвоювати премудрощі адміністраторського фаху, і коли через 14 місяців йшов у відставку, то користувався повагою навіть у старих чиновників.

Перше міністерство Йошки завершилося відставкою — наприкінці проти нього почала влаштовувати демонстрації його ж партія. Соціал-демократи не хотіли відмовитися від використання атомної енергії, чого домагалися зелені. Перша в історії Німеччини червоно-зелена коаліція закінчилася фіаско.

Цей прецедент, а також безугавні пізніші суперечки з зеленими в інших земельних урядах, давали підстави скептично дивитися на перспективу приходу червоно-зеленої коаліції до влади в усій державі. Тому до останньої миті перед минулими виборами вірили радше в альянс соціал-демократів і християнських демократів. У коаліцію серйозних людей. Але зелені виявилися вченими. Вони схвалили до кишені свої принципи, випустили вперед Йошку, і правлять.

також тим, хто й не хоче в цю систему входити. У наших спорохнявілих західних країнах лише студенти (а маю надію, що скоро і вся молодь) творять потенціал лівого протесту. Сьогодні студенти повинні задуматись над формами власної боротьби, і цього, кажучи відверто, вони цілком свідомі. Тому ми не в праві давати їм якісь поради, бо навіть якщо хтось протестував упродовж усього життя, то у цьому суспільстві все одно є дещо скомпрометованим.

Зводити барикади — це вже вкорінена даність у традиції французького суспільства. Барикади 1968-го року відрізнялись від своїх попередників XIX століття тим, що, попри сутички з поліцією, тут не було смертельних випадків. Виглядало так, ніби обидві сторони утримували себе в певних рамках, які не можна було переступити. Барикади набували швидше символічно-провокативної, а не мілітарної форми. Їх метою була демаскація репресивного характеру міщанського державного апарату. Письменник П'єр В'янсон-Понте (Pierre Viannson-Ponté) написав з цього приводу:

На щастя, Парижу було далеко до репресивного стилю японської, американської чи мексиканської поліції, яка дозволяла собі відкривати вогонь навіть до беззбройного натовпу безпосередньо у кампусах.

Ескалація досягнула своєї найвищої точки 24-го травня, коли ще донедавна виключно символічний характер виступів почав набувати рис агресивної атаки, що, знову ж таки, створило ситуацію, з якої могла виникнути (як це вже трапилось в Італії і ФРН) загроза тероризму. Факт того, що і цього разу не дійшло до подібних замахів, можна пояснити специфічним ставленням французького суспільства до вуличних протестів: у Франції бійки і сутички із силами правопорядку не належать до надзвичайних форм, у яких відбувається соціальний конфлікт (на противагу Німеччині), тут навіть можна говорити про регулярність чи «нормальність» таких форм. Додаткову роль відіграє ще й ставлення до поліції: до *fics* («мусора») тут ставляться з погордою і водночас агресивно. Інша причина того, що сутички не переросли у терористичні акти, криється у тому, що

Ще в травні 1998 року здавалося, що все втрачено. На з'їзді в Магдебурзі всупереч Фішерові, який майже не виступав, фундаменталісти проголосували постулат підвищення цін на бензин до 5 марок за літр, чим ударили в найсвятіше для німця — в автомобіль, висловилися проти участі німецьких вояків у миротворчих операціях і за розпуск НАТО, а до всього злого одна з представниць цієї фракції публічно заявила, що німці у далекі відпустки повинні їздити не частіше, як раз на п'ять років, бо треба берегти довкілля від шкоди, якої йому завдають літаки.

У соціологічних рейтингах популярність зелених почала стрімко падати. Але все швидко вдалося компенсувати. Зелені напружилися, встали муром на захист керівника парламентської фракції, хоча вони з ним дуже часто не погоджувалися. Зелені знали, що тільки з ним мають шанс, а вдруге подібна нагода може не трапитися. У переговорах по коаліцію зелені виступили із несподівано поміркованих позицій, задовольнившись «зеленими акцентами». Уряд створили на диво швидко і справно. Чи зелені нарешті подорослішали?

Канцлер Коль перед виборами викликав бурю, сказавши, що уявляє собі зелених партнерами в коаліції з християнськими демократами років так через десять. Він

також тепло висловився про політичні таланти Йошки, який добряче zalив йому сала за шкіру. Але Фішер, як і Шрьодер, шанував старого канцлера.

«Реало» Йошка Фішер шлях до реальності пройшов значно швидше, ніж інші зелені, інстинкт влади також у нього був сильніший. Його погляди на світ і економіку тверезіші та відвертіші, ніж погляди низки соціал-демократів. До того ж, він постійно вчиться.

ПАН МІНІСТР ФІШЕР ПРО ЄВРОПЕЙСКУ ІНТЕГРАЦІЮ

До посади шефа дипломатії він готувався уже давно. Фішер побував у Боснії, і побачене там справило на нього велике враження, — він переконаний, всупереч становищу колег по партії, що вояки ООН, в тому числі й німецькі, там дуже потрібні. Він віддавна підтримує стосунки з Ізраїлем. З нагоди ратифікації вступу Польщі до НАТО, коли чимало зелених голосували проти розширення, Фішер виголосив у Бундестазі полум'яну промову на користь Польщі.

Влітку 1998 року Фішер виступив у престижному німецькому Товаристві Зовнішньої Політики, окресливши власне бачення німецької закордонної політики.

53

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

обидві радикальні організації JCR і UJC(m-l) дуже вже ретельно слідували наказам Леніна і Мао, згідно з якими суспільне невдоволення мусить перерости у масову мобілізацію і масове самоусвідомлення в дусі революції. Молоді радикали були переконані, що вони перебувають близько до своєї кінцевої мети (підтвердженням цього був загальний страйк). Виходячи з цього, перехід до індивідуального терору видавався просто кроком назад.

Порівнюючи цю ситуацію з тим, як відбувались студентські протести в Німеччині, наслідком яких було виникнення Фракції Червоної Армії, можна стверджувати, що оця «нормальність» розв'язування соціальних конфліктів у Франції шляхом вуличних зіткнень із силами правопорядку стала тим бар'єром, який загальмував розвиток тероризму, своєрідним запобіжником безпеки. У Німеччині, де немає такої традиції, ескаляція конфлікту завершилась тим, що екстремісти перейшли до «вищої форми революційної боротьби» — тероризму. Те, що подібна «нормальність» призвела до хвилі замахів в Італії, пояснюється тим, що тут застосову-

валась інша форма насильства. До італійської традиції силового вирішення соціальних конфліктів належать і вбивства. Це пов'язувалось із приходом на промислово розвинену Північ методів і форм боротьби відсталого Півдня (селянські бунти і повстання). Велика прірва у рівнях розвитку цих двох регіонів ставала каталізатором загострення форми суспільної боротьби. Не варто також забувати і про методи мафії. Натомість у Франції не було ані глибоких регіональних відмінностей, ані настільки кількісного і потужного люмпен-пролетаріату. До цієї категорії здебільшого належали іноземні робітники, яких, проте (на відміну від бідноти італійського Півдня), можна було легко тримати під контролем, адже вони мали незначні можливості для правового захисту, слабке культурне підґрунтя та не користувались широкою суспільною підтримкою. Такий бар'єр має обмежену стримувальну здатність і ефективно діє лише до моменту, допустимому на рівні традиції та ментальності, коли насильство утримується на певному рівні. У Німеччині й Італії цю планку переступили учасники студентських протес-

Він почав від головної дилеми Німеччини: суперечності між стратегічною могутністю об'єднаної країни з одного боку, і силою колективної пам'яті чи прокляттям історії — з іншого. Що німці робитимуть із своєю новою могутністю? — запитують ближні та далекі сусіди.

Фішер відповів, що, звичайно ж, могутня Німеччина буде миролюбною, демократичною, пов'язаною із Заходом і Європою державою, але факт, що такі питання постають, змушує до рефлексії. Сталим елементом німецької політики повинен залишитися заснований на історичному досвіді принцип самообмеження. Країна і надалі не може безпосередньо захищати німецькі національні інтереси і вдаватися до сили при розв'язанні міжнародних проблем. Якщо молодше покоління політиків із тих партій, які переймають владу, наполягатиме на енергійнішому відстоюванні німецьких національних інтересів і спробує втілити ці принципи у життя, то Німеччина дуже швидко відчує єдиний фронт опору інших держав, — застерігав він.

З боннської до берлінської республіки треба перенести також і зв'язок із Заходом. Розрив цього зв'язку означав би руйнування дуже важливої демократичної традиції.

Третій важливий елемент — європейська інтеграція. Фішер передбачав, що в найближчі роки може відбутися руйнування загального консенсусу у цій справі, насамперед під тиском німецьких правих партій, як це трапилося в Англії та Франції. «Я голосував за розширення НАТО на Схід, бо вважаю, що вкрай необхідна інтеграція політики безпеки, але також і тому, що коли Польща, Чехія та Угорщина хочуть увійти до НАТО, то мають для цього дві причини, насамперед Польща. Одна з цих причин — Росія, інша — Німеччина. Відмова полякам була б інтерпретована цілком інакше, ніж тут».

Вирішення інших великих світових проблем стане можливим лише тоді, «коли Європа стане конкретною реальністю, і коли берлінська республіка поставиться до цієї справи з усією серйозністю і використає Німеччину як двигун інтеграції об'єднаної Європи. Це найважливіше завдання найближчого часу», — сказав Фішер.

Коли він усе це говорив, це були тільки міркування. Сьогодні він — керманіч політики, і те, якою вона є, значною мірою залежить від нього. На початку його урядування консервативна «Frankfurter Allgemeine Zeitung» посміювалася, що нерішучість його політичних заяв пострапається лише білизні його одягу.

тв, у Франції ж це відбулось значно пізніше і вже не на такому рівні.

Після загального страйку 14 травня 1968 року радикальні групи студентської молоді ще більше впевнились у правильності вибору революційного шляху. Підтвердженням цього були і сутички робітників із силами правопорядку на заводі «Рено» у Флені (Flins) під Парижем і на підприємствах «Пежо» в Сошо-Монбельяр (Sochaux-Montbéliard). Сутички у Флені розпочалися після захоплення цехів відділами поліції. Намагання керівництва переконати працівників припинити страйк були безуспішними. Під заводом почали збиратись групи студентів і працівників. Раптом поліція рушила на демонстрантів, розганяючи їх сльозозойним газом і кийками та намагаючись відтіснити їх від заводських мурів. Так розпочались заворушення, які тривали чотири дні і увійшли в історію під назвою «битва під Фленом». На четвертий день протестів, утікаючи від поліції, в Сені втопився учень Жіль Тотен (Gilles Tautin), член УЄС. Поліція, відчуваючи страх перед раптовою реакцією суспільства, покинула Флен.

11 червня кількасот робітників і студентів із УЄС захопили завод, над яким вивісили червоний прапор. Це була перемога не лише над поліцією, але й над профспілками: цього дня профспілковим функціонерам заборонили вступ на заводську територію.

У цехах «Пежо» сутички були ще завзятішими. Причиною стала заява керівництва у день припинення страйку (10 червня) про те, що виробничі втрати за попередні дні повинні компенсуватись додатковою роботою в суботу та збільшеннями темпів виробничих ліній. У відповідь робітники розпочали новий страйк і оголосили про окупацію заводу. Уночі поліції вдалось розігнати страйкарів, та наступного дня тисячі працівників знову намагались відбити заводську територію. У спонтанних сутичках з поліцією загинули двоє страйкарів: один з полісменів вистрілив із револьвера у натовп. Це викликало настільки значне обурення страйкарів (яким на допомогу прийшли робітники з навколишніх заводів), що поліція, побоюючись натовпу, який постійно збільшувався, покинула територію заводу.

ВІКТОР ГРОТОВІЧ
ПАРИЗЬКИЙ
ТРАВЕНЬ:
НОВИЙ ВИМІР
НАСИЛЬСТВА
В ПОЛІТИЦІ

І справді, певний час він залишався на роздоріжжі, вивчав ґрунт, на якому доведеться працювати. В одному з перших великих інтерв'ю для тижневика «Die Zeit» на більшість запитань він відповів по-дипломатичному ухильно. Але принаймні щодо двох справ він від самого початку займав недвозначну і окреслену позицію: щодо історичної відповідальності Німеччини, яка повинна визначати політику цієї країни (у цьому він виразно відрізнявся від нового канцлера), і щодо прав людини та захисту інакшодумців та опозиціонерів. «Ми маємо власний каталог основних вартостей, і до них належить солідарність із людьми, які у важких умовах виборюють демократію. Цей обов'язок також впливає з мирних змін 1989 року».

Щодо питання про розширення Європи Фішер говорив: «Воно майже таке ж важливе, як і впровадження євро — вперше ми подолаємо кордони холодної війни». Але ніяких дат: «Так швидко, як вийде». У наступному інтерв'ю для «Шпігеля» він висловив подібну обережність, однак зробив ляпсус, який викликав значне невдоволення у стані союзників, зокрема американських. Він сказав, що варто було б провести переговори з ними про те, аби вилучити з документів НАТО положення про можливість випереджуючого ядерного удару, позаяк ситуація в

світі радикально змінилася. Це, однак, не означає, що Німеччина хоче йти власним шляхом, заповнив він одразу. Але це нікого ні в чому не переконало. Радше викликала враження, що зелений міністр повертається до пацифістських переконань своєї партії, і це врочить клопоти з Німеччиною. Фішер не є пацифістом уже дуже давно. Ще у 1985 році, як нагадає «Die Zeit» він, усупереч більшості у партії, голосував проти виходу Німеччини з НАТО. Він також ніколи не висловлював антиамериканських переконань. Але тінь перестороги щодо зелених, яка почала було згасати, відродилася. Чим іще він може здивувати? Єдине, що справді вражає у цій загалом симпатичній, жвавій постаті, то це зовнішня трансформація, яку він втілює із залізною непохитністю. Ще недавно недбалый товстун, любитель доброї кухні та напоїв, менш ніж за три роки Йошка перетворився у худорлявого, ледь сивого пана із шляхетними рисами обличчя, котрий харчується виключно водою і листям салату. Через невдачу в коханні — його покинула третя дружина Клавдія, гарна і незалежна, бо їй набрид чоловік, якого ніколи не буває вдома і який не хотів мати дітей (у нього є двійко від першого шлюбу, але він ніколи не мав часу про них подбати) — він ґрунтовно змінив спосіб життя, перестав їсти, почав

55

ДАНУТА
ЗАГРОДЗКА
ЙОШКА ФІШЕР

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Обидві події стали переломними у розвиткові революційних поглядів французьких студентів й інтелектуалів. Виявилось, що «робітничий клас» здатний на силову відповідь та на боротьбу за власні права. Крім того, робітники протиставили себе офіційній («угодовській») лінії, якою слідували як профспілки, так і Французька комуністична партія. Події в Фленс і Сошо дозволили трактувати робітників як реального, а не лише теоретичного, суб'єкта революційної боротьби. Сартр тоді сказав:

Як вважають представники радикальних груп, у 1968 році у Франції розпочався класичний процес «класової боротьби», який мав закінчитись революцією. Організації та групи лівих, які виникли після травня'68, намагались переконати у цьому і реалізувати це на практиці. На політичній сцені знову з'явилося насильство як форма боротьби.

Особливе значення «паризького травня'68» у новітній історії Франції передовсім полягає у великому суспільному резонансі, з яким тоді зустрілись радикальні ліві. Ліві надали більш політичного характеру протестам і демонстраціям, первинним

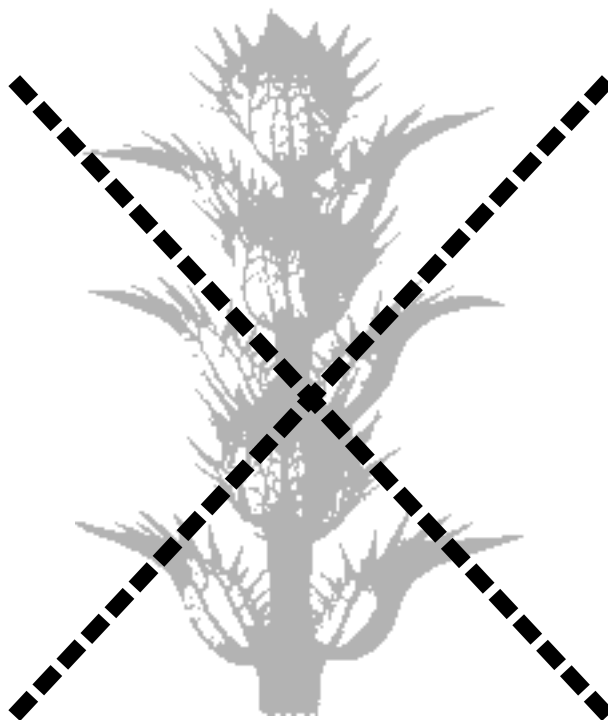
приводом до яких були вимоги чисто матеріального характеру (покращення умов у вищій школі, а також фінансового становища робітників). Настав якісний перехід від «звичайних», викликаних незадоволенням певних соціальних груп, протестів, до тотального заперечення існуючої системи. Така миттєва кар'єра радикальних лівих у студентських середовищах відбулась між іншим і тому, що академічна молодь не була на той час організована і не мала сильного, авторитетного для більшості, представника. Саме цю нішу і заповнили радикальні ліві. Їхні лідерські позиції у травневих протестах зміцнювались і робітничими виступами, які відбувались паралельно зі студентськими демонстраціями. Таким чином, це призвело до виникнення у середовищі цих груп, а особливо у їх протестних частинах, ілюзії, наче саме вони є авангардом усього суспільства. Цьому допомогла і реакція влад на заворушення в ніч на 11 травня, коли поліція відійшла, створюючи враження, що визнала свою поразку (бездіяльність поліції тривала, фактично, до кінця травня). Політика де Голля, який грав на вит-

бігати, і усе це робив настільки рішуче, що це межувало з фанатизмом. Фішер схуднув на 33 кілограми, пробіг тисячі кілометрів.

Приятелі скаржаться, що разом із кілограмами він втратив почуття гумору і гостроту язика. Його біограф пише, що він і справді страждав, але роль страждальця йому була до вподоби.

На думку преси, чимало речей він робить напоказ. Але не напоказ він усе життя вчиться і розвивається. Чим він ще може здивувати? Як представник невеликої партії він радше не має шансів стати канцлером. А президентом? Хто зна.

Переклад Андрюса Вишняускаса

римці, вдаючи, що він сприймає вимоги протестуючих, а водночас гуртуючи навколо себе політичних прихильників і готуючись до контрнаступу, справляла враження, буцім влада в Парижі перебуває у цілковитій кризі, яку ліві вважали першим симптомом перемоги революції.

Ідеологічні основи радикальних лівих ґрунтувались на таких поняттях, як марксизм, антиекономізм, антиавторитаризм, елітаризм, гедонізм та технократизм.

Марксизм. Як говорить революційна теорія марксизму, принципова зміна системи можлива лише після того, як влада перейде до рук робітничого класу. У свою чергу, цього неможливо досягнути без застосування насильства. Насильство ж залишалось абстрактним поняттям, а його реальні типи розумілись у контексті конкретних історичних подій на інших континентах: революції в Китаї, у В'єтнамі та на Кубі. Оскільки форми революційної боротьби у сучасних капіталістичних країнах не могли переймати такі зразки, то виникала потреба напрацювання власних форм. Ситуація в окре-

мих західних суспільствах була неоднаковою, то й форми боротьби різнились між собою – вони залежали як від історичної традиції, так і від типу суспільних, політичних і економічних відносин. У Франції розвинулись дві форми застосування насильства у боротьбі за політичні цілі. З однієї сторони це були вуличні заворушення та зведення барикад, а з іншої – боротьба на окупованих працівниками територіях заводів і фабрик.

Антиекономізм. У суспільних науках поняття економізму з'явилося наприкінці XIX століття і означало редукування суспільних явищ до економічних. Вимоги реформ зі сторони робітничого руху, які ґрунтувались на економіці як теоретичній основі, студентський бунт звів до тотального заперечення існуючих структур влади і прагнень до покращення матеріальних умов життя. Подібним чином радикальні ліві трактували (тобто відкидали) політику профспілок, яка орієнтувалась на покращення умов праці. Заперечення матеріальних вимог пояснюється тим, що лідери лівих (а відтак і лідери травневого бунту) усі без винятку походили з середовища інтелігенції

© О.Яворницька, 2001

Оля (Олександра) Яворницька спроби створення молодіжної контркультури в «українському гето» українська контркультура у Польщі у 80-х роках

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

(діти професорів і представників вільних професій), які просто не мали серйозних матеріальних проблем. Вимоги ж, які висувались під час травневих страйків, стосувались оплат та зміцнення позицій профспілок, що було доказом розчарування з боку лівих і призвело до антипрофспілкових настроїв.

Антиавторитаризм. Характерною рисою спротиву авторитарним структурам було відкидання і намагання побороти не лише апарат міщанського державного порядку, а також більшості організованої лівиці, включно з комуністичною партією і профспілками. Протести проти цих організацій пов'язувались із тим, що комуністи та профспілкові діячі були конкурентами студентських лідерів травня '68, а це вважалося перешкодою на шляху до самоствердження у ролі авангарду робітничо-студентського протесту. Компартії та профспілкам закидали переважно те, що вони мають «сталінські організаційні структури». Цей спротив був одним з найсуттєвіших стимулів у діяльності радикальних груп лівих (передовсім маоїстів) у майбутньому.

Елітаризм. Консервативний елітаризм деяких студентських груп перед травнем '68 (він полягав у переконаннях про те, що вони кращі, розумніші, цінніші) був замінений новим елітаризмом «робітничо-студентського авангарду». Тисячі студентів виїжджали на замські терени, аби будити свідомість робітників заводів, що вони поневолені та можливий лише революційний шлях виходу з такого стану. Цей елітаризм характеризувався (як і перед травнем '68) почуттям вищости щодо тих, кого повчали. Великий акцент робився на ролі меншости, яка готова на все і здатна повести за собою безвольну до того часу масу.

Гедонізм. Основним гаслом було: «Революція повинна приносити задоволення!» З тим слоганом пов'язаний геппенінговий і театралізований характер багатьох демонстрацій і протестів. Незважаючи на поняття «революційного акціонізму», якими озброювались ці групи, їхня діяльність містила у собі елементи гри і дитячого непослуху.

Технократизм. Ідеологічні збіги радикальних лівих із технократизмом мали небагато спільного з

Молодіжна контестація (як течія суспільної критики) представляє відмінні культурні та навчальні зразки і специфічну форму переживання цінностей. У світі вона має місце від 50-х років. У Польщі, серед польської молоді, вперше з'являється наприкінці 60-х років, натомість серед молодих українців – «випадкових громадян Польщі» або «наслідків акції Вісла» – насправді виникає на 10 років пізніше – на початку 80-х років – як **акт згуртованого бунту** (з одного боку, як *заперечення тоталітарної системи і влади в країні проживання, з іншого – як контестація українського середовища – своєрідного суспільно-культурного гето*).

Перші спроби УСКТ (Українського Суспільно-Культурного Товариства) здобути незалежність від офіційних структур вписалися в історію молодого українства ще у 1975 р. «Саме тоді студенти виконали

преславний маневр, яким вийшли поза сферу офіційності й поклонів перед ким-небудь – організували легендарний *рейд «Карпати»* (...) майже до самого кінця 80-х років утриманий в студентській стилістиці та за їхньою участю почин. Не лишив по собі ніяких джерел, бо сам з них черпав – з Лемківщини, Галичини і Холмщини». Метою рейду були мандрівки рідними землями, з іншого боку – бажання свободи, тимчасове визволення від урядових наглядців.

Потім, унаслідок серпневих подій 1980 р. – «карнавалу *«Солідарности»* поряд з розвалом комуні»¹, рік пізніше – у Щеціні 1981 р. засновано *Спілку Українських Студентів у Польщі (СУСП)*, членами якої була молодь, зосереджена у Щеціні та Варшаві. Паралельно з цим на видавничій ниві з'являються номери студентських часописів *«Апатриди»*, *«Інформаційний вісник»*, туристичних інформаторів *«Бердо»* і *«Верховина»*.

Діяльність Спілки припиняється після запровадження військового стану. Незалежна студентська ініціатива 1981 р. переноситься в структури Загальнопольської ради культури студентів національних меншин (створена у 1983 р.). Після виникнення студентської ради у

візію вирішення суспільних конфліктів за рахунок технічного прогресу. Йшлося про несприйняття авторитарно-ієрархічних структур тодішньої Франції, і, відповідно, відбувалась їх критика. Ці структури були у багатьох випадках причиною відсталості і неконкурентоздатності промислової продукції, тому багато менеджерів і інженерів не сприймали існуючу систему управління. Під впливом травневої революції це несприйняття почало набувати політичних форм – і як протест проти тодішньої форми капіталізму, і як претензії на встановлення системи «самоврядного соціалізму».

Французька крайня лівиця симпатизувала діяльності Фракції червоної армії в ФРН та італійських Червоних бригад. Особливо прихильними були маоїсти зі Спілки молодих марксистсько-ленінських комуністів. Ця спілка виробила своєрідну стратегію політичної діяльності з відповідною інтерпретацією подій травня 1968-го, а особливо двох переможних «битв пролетаріату» в Флені і Сошо. Згідно з цією програмою, «авангард» революційного руху повинен брати участь в усіх соціальних

конфліктах, пов'язаних із «авторитарно-репресивною» природою капіталізму, а також, вдаючись до відповідних доз насильства, довести ситуацію до революційної громадянської війни. Ця стратегія розвивалась і після ліквідації цієї та деяких інших організацій 12 червня 1968 року за наказом міністра внутрішніх справ Раймона Марселлена (Raymond Marcellin), який був прихильником жорсткої політики. Студенти тоді висунули гасло, яке і в майбутньому мало жвавий відгук:

Травень триває!

З польської переклала Ярина Боренько

Перекладено за виданням:

Grotowicz W. Teroryzm w Europie Zachodniej. W imię narodu i lepszej sprawy. – Warszawa – Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

ВІКТОР ГРОТОВИЧ
ПАРИЗЬКИЙ
ТРАВЕНЬ:
НОВИЙ ВИМІР
НАСИЛЬСТВА
В ПОЛІТИЦІ

1984 р. був підготований перший номер суто студентського часопису «Зустрічі» (1984-1991, головні редактори: у 1984-86 Б.Тхір, у 1986-89 Б.Гук, у 1989-91 М.Чех), який уперше присвятив свої публікації проблемам студентства і молоді, а за мету поставив формування української інтелектуальної еліти у Польщі. Формула видання зводилася до «часопису української молоді інтелігенції».

Перший його номер створив нову модель сучасного молодого українця: людину відверту, перспективну, позбавлену комплексів або «синдромів переселенця і провінціала», яка вміє і прагне насамперед відкрито говорити і захищати свої права, відмовившись від «клімату» гето. Найкращим доказом виходу поза «гетову дійсність» є польськомовний випуск «Зустрічей» і перші спроби встановлення партнерських відносин між молодими українцями та молодими поляками. А.Потребка пише: «Зустрічі» намагалися формувати світогляд і менталітет молодого покоління, а також етос молоді української інтелігенції, тобто проводу цілої суспільності у Польщі (...). Тільки молодець, спираючись на свої здобутки, може створити таку форму українства, яка буде здатна творчо ево-

лююватися й оборонитися перед інертністю»². Б.Гук сформулював основний орієнтир «Зустрічей» наступним чином: «Молодь – це багато років майбуття»³.

Разом із черговими випусками «Зустрічей» зростає молодіжний ентузіазм українського студентства. Своєрідний вибух свіжого подиху й енергії відчувається не тільки у Варшаві, але й у Гданську, Вроцлаві, Ольштині та Любліні. У 1985 р. Рада студентів української національності провела зустрічі, або т.зв. «Порейдові Зустрічі Карпати».

Виникнення у 1987 р. фанзину «Відрижка» визначає новий шлях молодого українства у Польщі – формування української контркультури, у межах якої на хвилі виникнення панк-рокових гуртів у Європі постали українські варіанти панк-гуртів «Оселедець» (Битовів) і «Free Contact» (Гданськ), музичне видавництво «Кока» (Варшава), альтернативний театр «Контакт» (Гданськ), відбулися славні концерти «Українські ночі».

Несподіване виникнення молодіжного гурту «Оселедець» та його промоція на гданському «Молодіжному Ярмарку» (осінь 1985) вперше в історії українства у Польщі визначає шлях молодіжної контркуль-

59

ОЛЯ
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
СПРОБИ
СТВОРЕННЯ
МОЛОДІЖНОЇ
КОНТКУЛЬТУРИ
В
«УКРАЇНСЬКОМУ
ГЕТО»
УКРАЇНЬКА
КОНТКУЛЬТУРА
У ПОЛЬЩІ У 80-Х
РОКАХ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© by Ryszard Kapuściński, Warszawa 1978.

Перекладено за виданням: Ryszard Kapuściński. Cesarz. «Czytelnik», Warszawa, 2000. Wydanie XII.

ришард капушцінський

ІМПЕРАТОР

тури. «Оселедець» виріс на хвилі творчого поживлення двох ельбложан — М.Фоліусевича та Б. Петрухи — спершу учасників субкультурних заходів і рухів польської контркультури, а відтак головних ініціаторів української музичної революції. З плином часу група більшала, до неї приєдналися О.Наконечна, А.Туцький, М.Будзинський.

«(...) Оселедець, що було близьке козацькому чубові, як і панковому ірокезові»⁴, вважають першою групою, яка свідомо попрощалася з традицією виконання українських евергрінів, віддаючи перевагу авторському матеріалові. Діяльність «Оселедця» насамперед була скерована на провокацію, «закладену у безпардонних епітетах», зосереджену на «праві першого кавалка, який мав бути теж відреагуванням на громаджених емоцій»⁵.

Це не лише:

Δ віддзеркалення кризь призму текстів міжпоколінного конфлікту — конформізму дідусів і батьків контра провокаційної, непокірної постави молодих, їхньої безкомпромісної контестації:

«наші люди дуже чемні (...),
дуже милі (...),

дуже чесні (...),
дуже гнилі»⁶,

але, перш за все, це:

Δ бунт проти фальшивих цінностей, облуди сучасного світу:

«назвали світ безліччю понять (...)

і кризь зуби лукаво цідять:

найгордіше звучить людина (...);

Δ висміювання політиків і політичного лицемірства:

«(...) а в кого більш кам'яна пика,

в кого менш дрижачі руки,

хто кого продав на муки (...);

Δ нагадування про «старшого брата»:

«Тихо, не говори (...)

за тебе думає хтось»;

Δ усвідомлення присутності вічного цензора — державного наглядача:

«Лякайтесь відчинених вікон

Лякайтесь теж гучномовців!

Заскорузлий міщанський бетон,

Армія — тупих безголовців.

Схеми всюди, схеми повсякчас —

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Від перекладача:

12 вересня 1974 року відбулась детронізація короля Ефіопії Гайле Селлас'є і владу перейняв Тимчасовий військовий комітет. Короля не стратили — він спокійно доживав свої дні в неволі і бездумно повторював: «Якщо революція відбувається для добра людей, то я підтримую революцію». Проте його численним урядникам різних рангів — скарбникам і доглядачам звірів, охоронцям і кухарям, лакеям і писарям — доводилось роками переховуватись від переслідувань революційного уряду. На прикладі монологів прислужників правителя автор «Імператора» відтворює атмосферу імператорського двору і настрої, які панували напередодні революції в Ефіопії — одній з найбільш бідніших країн світу. Важливу роль у революційному підйомі відіграли і студенти — африканське покоління шестидесятників. Але, як і у багатьох інших країнах, спроби реформування суспільства закінчувались терором.

РИШАРД
КАПУШЦІНСЬКИЙ
ІМПЕРАТОР

60

Вечорами я вислуховував тих, хто знав двір імператора. Колись вони були двораками, або мали право доступу до палацу. Небагато їх залишилось. Частина пішла під

розстріл. Інші втекли за кордон або сидять у в'язниці, яка знаходиться у підваллях того ж палацу: із салонів їх перевели додолу. Були і такі, що крились у горах або, переодягнені під монахів, жили в монастирях. Кожен хоче пережити це по-своєму — які в кого можливості. Лише жменька з них залишилась в Адіс-Абебі, де, як виявляється, найлегше обійти настирливу чуйність влади.

Я приходив до них вечорами, коли вже стемніло. Потрібно було постійно міняти автомобілі і одяг. Ефіопі дуже недовірливі і не хотіли повірити в щирість моїх намірів: а я лише хотів віднайти світ, який змінили кулемети Четвертої дивізії...

Р.М.: Якась манія, друже, охопила цей шалений і безмежний світ, манія розвитку. Усі хочуть розвиватись! Кожен думає, як би ото розвинути, та не так просто, як у праві Божому, яке гласить, що людина народжується, розвивається і помирає, але хоче розвиватись нечувано швидко, динамічно і потужно, розвиватись так, аби всі дивувались, заздрили, кивали головами. Звідкіля це взялося — невідомо. Люди, як осліплені, неначе стадо бездумних баранів — тільки довідаються, що на іншому краю землі хтось

Воно долею, та лише для вас.
Не вистромлюйте назовні пику!
Не слухайте пісню гидку і дику!

Ваша підла псевдокультура,
Всі Ви умурзані в прогібіцію,
Ваші морди позичені від шура –
Ревіть тепер: покличемо міліцію»⁷.

Діяльність «Оселедця» виходить поза межі українських концертів (українських «Маланок», «Молодїжних Ярмарків»), переноситься на ґрунт фестивалю національних меншин у варшавському клубі «Рів'єра – Ремонт», «Смичконаліїв 87», де цей гурт виступає поруч із культовими капелами польського підпілля «Девтера» і «Дезертера», багатьох інших альтернативних акцій.

Спадщина «Оселедця» зібрана у записах кількох надцяти концертів, які підтверджують спостереження одного з членів групи, М.Сесенка, про те, що, «коли розглядати капелу в контексті світової сцени, а навіть польської, то отримали б ми образ амбітного, талановитого, (...) але не надзвичайного рок-бенду»⁸, од-

нак, безперечно, «Оселедець» надихнув пізніші молодіжні капели – «Dies Irae», «Сотню»; «Повіі»; «Free Contact», а на його хвилі виникла славетна «Відрижка».

Фанзін «Відрижка» відіграє величезну роль у формуванні нової доби молодого українства у Польщі – доби української контркультури, попри прокультурні заходи «Зустрічей». Контекст виникнення української контркультури пояснюється у першому номері вищезгаданої «Відрижки»: «(...) контркультура – твориться у межах кожної нормально діючої культури як альтернатива (...), яка згодом з небажаної вагітності перероджується у повнокровний вид тієї культури»⁹, тобто виникнення контркультури сприймається автором статті як натуральне явище у контексті діючої культури.

Бюлетень «Відрижка», «творений під впливом володарного панк-гасла: «do it yourself» – «зроби це сам»¹⁰, віддзеркалює контекстаційні настрої серед молодого українства. «(...) В принципі неформальна, значить і її зміст неформальний. (...) Критерій добору матеріалу суто особистий. (...) Це, може, не є андерґраунд в такому розумінні, до якого ми привикли –

ОЛЯ
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
СПРОБИ
СТВОРЕННЯ
МОЛОДІЖНОЇ
КОНТРИКУЛЬТУРИ
В
«УКРАЇНСЬКОМУ
ГЕТО»
УКРАЇНСЬКА
КОНТРИКУЛЬТУРА
У ПОЛЬЩІ У 80-Х
РОКАХ

розвинувся, і собі налягають, штурмують, вимагають, щоб їх теж розвивати, щоби піднести і зрівняти, а вистачає, мій друже, аби хтось не помітив тих жадань, відразу маємо бунт, крик, невдоволення, переворот, протидія, фрустрація. Але ж монархія наша існувала сотні, навіть тисячі років без явного розвитку, а однак і владу шанували, і поклонялись їй богобоязнено. І цар Зера Якоб, і Товодрос, і Йоганес – перед усіма кланялись. Кому б то прийшло до голови впасти перед монархом лицем вниз і благати, щоби розвивав! Та світ тепер став такий мінливий, ото ж зробив наш пан з цього вірний висновок і щедро наслав отого розвитку, оцінюючи користь і красу дорогої новизни, а оскільки завжди мав слабкість до всякого прогресу, навіть більше – любив він прогрес, ото ж і цього разу найшло на нього добродіє бажання діяти, та ще й неприховані амбіції, щоби з роками ситий і радісний люд скандував, прославляючи його заслуги, – гей, ото він нас так розвинув! Ну і в годину розвитку – між четвертою і п'ятою після обіду – виявляв наш пан особливе пожвавлення і зацікавленість. Приймав він у себе каравани економістів, фінансистів, директорів, спілкувався, запитання різні ставив, захоплювався, хвалив. Одні планували, інші будували, пішов, одним

словом, розвиток не на жарт. Невтомний пан постійно в розїздах, то новий міст відкриє, або летовище, і надавав він тим об'єктам своє ім'я – міст імені Гайле Селласіє в Огадені, лікарня імені Гайле Селласіє в Гаразі, зал імені Гайле Селласіє у столиці, і так завжди, що не з'являлося, усе отримувало ім'я імператора. А він же і камінь закладав, за ходом будівництва слідкував, стрічки перетинав, при урочистому пуску трактора участь брав та все запитував, захоплювався, вихвалявся. У палаці вивісили карту розвитку країни, на якій – якщо всевладний пан натискав кнопку – запалювались лампочки, стрілочки, зірочки, крапочки, а все це блимало, мигало, так що достойні могли натішитись, хоча дехто вбачав у цьому просто дивацтва монарха, але, для прикладу, різні іноземні делегації, чи африканські, чи то світові, помітно пожвавлювались при вигляді карти і, вислухавши пояснення імператора про лампочки, стрілочки, зірочки і крапочки, спілкувались, запитання різні ставили, захоплювали, вихваляли. І так це все і йшло би роками, на радість нашого достославногопана і його достойників, якби не наші нещасні студенти, які з часу смерті Германе все частіше почали підносити голову, говорити дурниці, нерозумно і нахабно виступати проти палацу. Оті жов-

радше камеральне доповнення укркультури, хоч не один із згадуваних творців прямо виводиться зі справжнього андергранду»¹¹.

«Хресний батько» бюлетеню В. Наконечний, разом із редакційною панк-колегією, в гумористичний спосіб зображає життя української молоді у Польщі, обмежене мурами національного гето, консервативного, спаціфікованого, заляканого гето — релікта минулої епохи¹², і світосприйняття старшого покоління українців. Фанзін висміює комплекси і стереотипи, заковані попередніми поколіннями, зневажає примітивізм і обмеженість духовних авторитетів:

«(...) Вчора цілий день думав ім. (...) з Канади прислали мі касету з віршами. Найбільше подобалася мі *Ревета стогне...* Гарно хтось написав. (...) Думав їм, чи не бути колись єпископом. Але, певно, ні. У нашій Рідній Церкві багато таких, як я, отців. І навіть ліпші є. (...) Не казала прийти, коли, Ісус вже не відходить від мене»¹³.

Молода людина, вихована на чергових номерах бюлетеню, вміє критично думати. Вона переосмислює історію і вбачає поколінєву прірву. Вона хоче

жити свідомо, самостійно, керуючись своїми законами. Вона опирається інструментальним, виховним методам старших: «Факт, що старші дістали колись в дупу, ніяк не давав їм права настільки ужитково трактувати своїх малят. (...) Старші сплодили діток, щоб дітки їх потім розвеселяли»¹⁴.

Існування у контркультурному середовищі допомагало молодим українцям вийти поза межі автистичного, «нацменського» світу, давало свободу, допомагало відродити самосвідомість, силу і нову якість цінностей. «Вихід поза себе» — це форма і зміст нової «нацменської гідності нацмена»¹⁵. Вона дає можливість альтернативної молодости, а відсутність обмежень — творчу енергію. Молодь усвідомлює, що «старі форми суспільного життя — народні танці, співи, історія України — далеко не повністю заспокоюють знати як діяти. Після короткої народно-національної ейфорії (участі в концертах, вогнищах, спільний спів, алкоголь, усі навколо це наші) прийшло відчуття *неповноти* відчуваного»¹⁶.

Це, зрештою, доказ того, що «ми спроможні на оригінальність і не чужий нам люксус самостійної думки»¹⁷.

тодзьобі, замість того, аби виявляли вдячність за монарше добро і розвиток в освіті, почали зрадливо мутити воду своїми фантазіями і пустослівством. На жаль, друже, невесела то правда, що не бачили вони, як пан наш повів країну шляхом розвитку, студенти почали звинувачувати палац в демагогії та брехні. Як можна, казали вони, говорити про розвиток, коли народ у нензі, цілі провінції мруть з голоду, мало хто має бодай пару черевиків, заледве жменька підданих уміє читати і писати, хто серйозно захворіє, то помре, бо ні лікарень, ні лікарів немає, довкола темнота, варварство, усіх принижують і топчуть, деспотія і сатрапія, відчай і безнадія, і так далі в такому стилі, дорогий прибульцю, закидали, спотворювали, а щоразу агресивніше, гостріше і впертіше виступали проти, користуючись добротою великодушного пана, який рідко коли наказував стріляти до отої збунтованої черні, яка щороку все більшою масою вилинала зі стін університету. Накінець настала пора, коли вони виступили із зухвалою забанкою — реформування. Розвиток, проголосили вони, неможливий без реформ. Треба селянинові дати землю, ліквідувати привілеї, демократизувати суспільство, викоринити феодалізм і визволити державу з-під чужоземної

залежності. З-під якої такої залежності, запитую я, якщо ми і були незалежні. Були ми незалежною державою три тисячі років! Ото вже ця безвідповідальна і безцільна балаканина. Зрештою, запитую я знову, як реформувати, щоби все це не завалилось? Як порушити, щоби воно не впало? Чи вони, один з другим, задаються таким питанням? З іншої сторони, водночас розвивати і нагодувати важко, бо звідкіля ж брати гроші? Ніхто не ходить по світу і не розкидається доларами. Монархія мало що продукує і не має чим торгувати. Отож як наповнити казну? Ось проблема, над якою постійно і настирливо задумувався наш володар, надаючи їй найбільшого значення, що і проявлялось під час міжнародної години.

Z.S.-K.: Рік минув після повстання в Годжамі, яке продемонструвало потворність нашого люду і навело страху на найвищих достойників, та й не лише на них, але на нас теж, бо і у нас, простих служників, мороз пробіг по шкірі. Саме в цей час спіткала мене ще й особиста біда, бо син мій, Гайлу, у ті жахливі роки студент університету, почав думати. Так і є, він почав думати, а мушу тобі, мій любий друже, зауважити, що здатність думати була у ті часи

Окрім «Оселедця» та «Відрижки», важлива роль у контркультурному житті молодих українців належить уже згаданим артефактам: театральній групі «Контакт» (Гданськ), панк-роковому гуртові «Free Contact» (Гданськ), музичному видавництву «Кока» (Варшава), славним концертам «Українські ночі» та «Молодіжним Ярмаркам» (Гданськ), які втілюють у життя власну експресію, голос нового покоління, не кружляючи лише біля пісень про «(...) щебетаючих соловейків, іванків та румянків в густій корчмовесільній підливі неново й наново повторюваних народних стандартів»¹⁸. Нова течія — «Українські ночі» — у 1989 р. стає опозицією до організованих УСКТ-івськими діячами фестивалів. Вона гуртує біля себе польську і українську молодіжну контркультуру, серед представників якої зустрічаємо «*Szelest spadających papierków*», театр «Контакт» і запрошених з України гостей — гурти «ВВ», «Брати Гадюкіни» та театр «Не журись» як альтернативу «Гуртові Кульчицького».

Неоціненну роль у 1989 р. відіграють групи «Free Contact» і «Наслідки Акції Вісла», які доповнюють контркультурну творчість 80-х років і закривають славетний розділ українських контестаторів.

«Free Contact» насправді сприймається як клітина театральної групи «Контакт», натхненої революційним колективом «Free-Rew-Kol». «Безболісне народження» гурту зазвичай відбувалося на «Молодіжному Ярмарку» у Гданську, де в сцені метафізичної стіни, прикритої невинним насправді українським графіті, викричано-виспівано твір «Несамовитий» на слова В.Стуса. Ця пісня не є банальним «гея-гея», «угага», «(...) але протестом проти роблення з цікавого, метафізично від'їханого фацета ще одного, що »за неньку Україну»¹⁹.

«Наслідки Акції Вісла» — (...) одна з цікавіших капел, інспірованих справжньою українською традицією *гارد-кору* (...), мабуть останній український гурт-загін зі славного козацького-кашубського міста Битова»²⁰. Програмна ідеологія групи віддзеркалюється в авторських текстах, серед яких віднаходимо відгомін «акції Вісла» та прогресуючого процесу асиміляції:

«(...) Де наші села? Погоріли!
Де наші церкви? Повалили!
Де наша молодість? По тюрмах!
Хто наші діти? Яничари!»²¹

63

ОЛЯ
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
СПРОБИ
СТВОРЕННЯ
МОЛОДІЖНОЇ
КОНТРУЛЬТУРИ
В
«УКРАЇНСЬКОМУ
ГЕТО»
УКРАЇНСЬКА
КОНТРУЛЬТУРА
У ПОЛЬЩІ У 80-Х
РОКАХ

страшною проблемою, а може й небезпекою, і найясніший наш великий пан у своїй турботі про добро і щастя підвладних ніколи не забував боронити їх перед тією крамолою. Чого ж люди, які повинні беззастережно віддаватись справі розвитку, мали марнувати час, порушувати свій внутрішній спокій і забивати голови всілякими неправильними думками? Нічого доброго не могло появиться з факту, що хтось вирішив думати чи з необережності, чи демонстративно приєднався до товариства мислячих. А таку власне необережність вчинив мій син, і першою це помітила моя дружина, материнський інстинкт якої підказував, що над нашим домом збираються грозові хмари, і яка одного дня сказала мені, що певно Гайлу почав думати, оскільки ходить він весь час явно засмучений. А так то тоді було, що той, хто розглядався по монархії і задумувався над тим, що його оточує, ходив невеселий і засмучений, з якимсь неспокійним виразом в очах, ніби передчуваючи, що трапиться щось незрозуміле, несподіване. Найчастіше такий вираз був на обличчях студентів, які — і тут це треба сказати — приносили нашому панові щораз більше неприємностей. Аж дивно, чому поліція не натрапила на цей слід, на зв'язок між здатністю думати і настроєм, якби це вчасно

відкрили, то могли б легко знешкодити усіх думаючих, які своїми наріканнями, поголосками і злісною відмовою у виявленні задоволення життям принесли стільки клопотів на голову вельми любого пана. Однак імператор, демонструючи більшу оперативність, ніж його поліція, розумів, що засмученість може схилити до мислення, знеохочення і деструктивності, тому він і розпорядився організувати по цілій країні забави, танці і маскаради. Сам достойний пан наказав освітлювати палац, робив для бідних забави, заохочував до веселощів. А коли всі понаїдалися, повитанцювалися, то хвалили свого пана. І тривало то роками, і так ті веселощі позабивали людяні голови, що коли вони зустрічались, то пересміювались, обмовляли маскаради, переповідали байки і тільки тих розмов і було, що про забави. Хоч бідно, та ми бавимось. Хоч голодно, та не холодно. Хоч голі, та все ж веселі. І лише тим, хто щось думав і бачив, як усе старіє, порохнявіє, топиться у болоті і обростає лишасм, було не до забав і не до вибриків. При тому вони ще й додавали іншим неприємностей, схилили їх до думання, але інші, хоч і немислячі, були мудріші, не давали себе в це втягнути, і якщо студенти починали говорити і переконувати, то інші закривали

Гурт мав змогу презентувати свою творчість перед публікою «Українського Молодіжного Ярмарку 89», який наприкінці 80-х років перетворився у рок-панківську сцену. З огляду на підтримку «неукраїнської традиційної творчості» на початку 90-х років ця імпреза зазнала гострої критики з боку «нацменської» старшини.

Насправді конфлікт зі старшими дедалі більше поглиблює прірву між поколіннями та зміцнює поколінневі стереотипи. Підсумки «XVIII Молодіжного Ярмарку» на думку голови тамтешнього ОУП підтверджують тезу, що об'єднання молодого і старшого покоління українців у Польщі насправді нагадує утопію. Голова гданського гуртка, з огляду на те, що, «на нашу біду, ансамблі [на Молодіжному Ярмарку] в більшості мали в своїх програмах рок-музику, а (...) молоді артисти (...) вийшли на сцену, вдягнені як на копання картоплі», запевняє, що «якщо не буде цікавих ансамблів у нас, треба буде скористатися ансамблями з України»²² – в розумінні традиційного «гопсьюп», «умпа-па» або «тинди-ринди» у виконанні популярних у ті часи гуртів «Млин» та «Рекрут».

Театральна група «Контакт» (або група однодум-

ців²³), створена П.Павлицем і П.Тимою у 1987, продовжує лінію контркультурної молодости, зображену у спектаклях «Сам Сам», «Похорон поета», «Місто Київ»; «Гданська психодрама», «Румунія, Революція, Росія». Перший спектакль сприймається, як: «проба українського катарсису, відкинення боязні півполяка, півукраїнця». «Похорон поета» – результат захоплення творчістю В.Стуса, «його болем, що довів до смерті»²⁴. Спектаклі виходять поза формулу українських імпрез. У ширшому колі «артистичних однодумців» їх розглядають як бунт проти дійсності, неприйняття системи і влади. Театр, українські панк-гурти, як зрештою і сама українська контркультура 80-х років, – це явище ефемерне, яке разом із відходом зацікавлення та емоцій відходить на початку 90-х років у стан небуття.

Контестаційна творчість молодих поляків і українців 80-х років виникла на хвилі «Солідарности», з появою якої народилися нові ідеї, певні типи поведінки і схеми мислення. Популярними стають революційні кадри: друк і розповсюдження підпільних книжок і газет, касет, фотографій, значків, приватні семінари та зустрічі з опозиційними діячами, різного роду провокації та демонстрації. Вони відбуваються у період вій-

перед ними вуха і зникали чимдуж. Бо навіщо ж знати, якщо краще не знати? Навіщо говорити, якщо краще промовчати? Навіщо втручатись у справи монархії, якщо і у своїй хаті скільки роботи? Ото, мій друже, як побачив я, у яку небезпечну халепу влізає мій син, старався його відхилити, витягнути з того, захоочував до забав, посилав на виправи, я би навіть волів, щоб він вів якесь нічне життя, аніж приєднувався до тих змов і маніфестів. Можеш собі уявити мій пригнічений стан від відчуття того, що батько в палаці, а син в підпіллі, що я виходжу на вулицю і від власного сина, який бунтує і цілить у мене камінням, мене охороняє поліція. Я йому говорив – дай спокій з тими думками, воно ж ні до чого не приведе, кинь думати, стань таким же розкутим, глянь на інших, що слухаються мудрости, живуть спокійно, усміхаються, не хмурять чола, бавляться, якщо і мають якісь турботи, то аби кишеню чимось набити, а до таких клопотів і намірів пан наш завжди з розумінням ставиться і постійно думає, як би це життя полегшити. А як це так – відповідає мені Гайлу – може бути суперечність між мислячим і мудрим, якщо він не думає, значить – немудрий. А тому і мудрий – відповідаю я йому, – тільки він свою думку скерував у безпечне

русло, убік, туди, де тихо, а не поміж жорна, які все перемелюють, і так там цю думку влаштував, прилаштував, що ніхто і не вчепиться, і не оскаржить, а він вже сам забув, де вона є, і без неї, думки, навчився жити. Та де там! Гайлу вже жив у іншому світі, бо на той час університет, який був розташований біля палацу, перетворився у справжній антипалац, і лише відважні туди приходили, бо територія між імператорським двором і студентським бастионом дедалі більше нагадувала поле битви, на якому тепер вирішувалась доля монархії.

Z.S.-K.: Одразу після повстання в Годжамі принц Кас-са хотів зібрати лояльних студентів і влаштувати демонстрацію на підтримку імператора. Все було вже приготоване, портрети і транспаранти, але раптом найдостойніший пан довідався про це і різко зупинив принца. Не могло бути й мови про якісь демонстрації. Почнеться підтримкою, а завершиться протестом! Почнуть з овацій, а закінчать стріляниною. І прошу, мій друже, ще раз всеугодний і найсвятіший продемонстрував свою гідну подиву проникливість розуму. Та в загальному хаосі не вдалось відкликати той захід. А коли рушив похід на підтримку імператора, який

ського стану, зумовлені існуванням незалежного політично-культурного руху, а це сприяє формуванню рокового андерграунду, випускові маніфестів і фанзінів, чи нарешті виникненню студентських опозиційних організацій, згуртуванню молоді у пацифістські або анархістські суб-групи. Участь у неформальних, ефемерних чи навіть інтервенційних групах, які «розв'язують» конкретні проблеми, організують різноманітні акції, протести, геппенінги, вважається чимось природним. Тому здається, що присутність молодих українців у суспільно-політичній революції тих часів, у поєднанні з творчим вибухом, не розглядається через призму «класичної епохи»²⁵ українства у Польщі, а радше сприймається, як свого роду евенемент в його історії, позаяк через кілька років, коли відгули емоції, а «еміграція вимела наприкінці 80-х років настільки багато молодих українців, що годі інакше її назвати як лише масовим екзодусом», а при цьому «дійсність взяла за морду»²⁶, життя українців повернулося до т.зв. *норми* — тобто безпечної пасивності. Щоправда, низка осіб на початку 90-х років намагалися відродити славетний дух молодіжної контекстація, вдаючись до художніх маневрів у межах

«Прикордонної зони» у Мриголодах (1994-95); свою діяльність продовжує «Союз Української Незалежної Молоді», виникла скавтська організація «Пласт», виходить молодіжний часопис «Сон і Мисль», але насправді ніхто вже не зможе повернути до життя контр-культурний дух, навіть харизматична постать славетного закерзонця Б.Гука та його амбітні й вартісні статті у «Сну і Мислі».

¹ В.Наконечний.

² А.Потребка. Молодіжна проблематика в українській пресі та українські часописи в Польщі. — *Вісник Закарпаття*. — Ч. 7/2001.

³ Б.Гук. На березі чекання. — *Зустрічі*. — Ч.4.

⁴ М.С. «Оселедець», тобто реbelie в гетто. — *Сон і Мисль*. — Зима 1993.

⁵ М.Семенко. «Оселедець, тобто реbelie в гетто». — *Сон і Мисль*. — Весна-Літо 1994.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ *Відрижка*. — Ч. 1/1987.

¹⁰ В.Наконечний. Чому зараз не видно української молоді?

Оля
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
СПРОБИ
СТВОРЕННЯ
МОЛОДІЖНОЇ
КОНТРАКУЛЬТУРИ
В
«УКРАЇНСЬКОМУ
ГЕТО»
УКРАЇНСЬКА
КОНТРАКУЛЬТУРА
У ПОЛЬЩІ У 80-Х
РОКАХ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

скадався з полісменів, перевдягнених під студентів, в колону увірвалась збунтована студентська маса, і ця ворожа чернь поринула в сторону палацу, і не було вже іншого виходу, як виставити проти них військо і наказати йому навести лад. У нещасливому зіткненні пролилась кров, і загинув лідер студентів — Тілагум Гізав. І яка ж іронія у тому всьому — загинуло декілька полісменів, зовсім невинних! Я пам'ятаю, коли це відбувалось, наприкінці грудня шістдесят дев'ятого року. Наступний день я пережив неймовірно важко, Гайлу і всі його друзі пішли на похорон, а такий натовп зібрався при труні, що вийшла з цього ще одна демонстрація, а не можна було дозволити, аби в місті продовжувались такі заворушення і бунти, отож найдостойніший пан вислав бронетранспортери і наказав швидко навести порядок. А у процесі отого швидкого наведення порядку загинуло біля двадцяти студентів, а я вже і не порахую, скільки було пораниених і арештованих. Пан наш вирішив закрити на рік університет, чим врятував життя багатьом молодим людям, бо якщо б вони і далі вчилися, то збирались би, штурмували би палац, і монарх знову змушений би був відповідати бійнею, стріляниною і пролітою кров'ю.

Z.S.-K.: Велике незадоволення, а навіть осуд, обурення, панувало в палаці з приводу такої нелояльності зі сторони європейських урядів, які дозволили містеру Дімблебі і його команді наробити стільки розголосу з приводу голодної смерті. Частина достойників була за те, щоби і надалі усе заперечувати, але це вже було неможливо, оскільки сам міністр заявив кореспондентам, що найясніший пан надає проблемі голоду першорядного значення. Краще вже піти іншим шляхом і закликати закордонних благодійників допомогти! Раз у самих немає, то нехай інші подадуть, скільки можуть. І не пройшло багато часу, як почали надходити відгуки. То якісь літаки зі збіжжям прилетять, то кораблі з мукою і цукром. Приїхали лікарі і місіонери, різні люди з благодійних організацій, студенти із закордонних університетів, а також переодягнені під медиків кореспонденти. Усе це посунуло на північ, у провінцію Тігре і Волло, а також на схід, до Одагени, де, як розповідали, голодною смертю гинули цілі племена. У монархії розвинувся великий міжнародний рух! Одразу зауважу, що в палаці з цього приводу надмірного задоволення не спостерігалось, бо ніколи не варто пускати стільки чужоземців, вони ж усьому дивуються, та ще й критикують.

- ¹¹ *Відрижка*. — Ч. 1/1987.
- ¹² М.С. «Оселедець», тобто ребелія в гетто. — *Сон і Мисль*. — Зима 1993.
- ¹³ *Відрижка*. — Ч. 1/1987.
- ¹⁴ *Ibidem*.
- ¹⁵ Гасло за «Відрижковим» словником, але авторським змістом.
- ¹⁶ Отто Т. Транс-епоха-експрес. Події, музика, люди. — *Сон і Мисль*. — Весна-Літо 1994.
- ¹⁷ *Відрижка*. — Ч. 1/1987.
- ¹⁸ М.С. «Оселедець», тобто ребелія в гетто. — *Сон і Мисль*. — Зима 1993.
- ¹⁹ *Відрижка*. — Ч 5/1990.
- ²⁰ *Ibidem*.
- ²¹ *Ibidem*.
- ²² Чи буде Молодіжний ярмарок? — *Наше Слово*. — 2 січня 1994.
- ²³ *Відрижка*. — Ч. 1/1987.
- ²⁴ *Ibidem*.
- ²⁵ Поняття створене Б.Гуком у статті «Чому немає українського студентського руху?». — *Вісник Закарзоння*. — Ч. 7/ 2001.
- ²⁶ М.С. «Оселедець», тобто ребелія в гетто. — *Сон і Мисль*. — Зима 1993.

Інтерв'ю з Володимиром Цибульком

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

І уяви собі, містере Річард, що передчуття наших достойників не обдурило. Бо коли ті місіонери, лікарі, фельдшери і медсестри — як я вже говорив, то були переодягнені кореспонденти — попали на північ, то побачили, як потім розповідали, речі для них нечувані, а саме: тисячі помираючих з голоду, а поруч ринки і магазини, повні їжі. Є їжа, є їжа, говорять, тільки був поганий урожай, і селяни мусили віддати все панам і нічого собі не залишили, а спекулянти скористались зі ситуації та так підвищили ціни, що мало хто може купити хоча б жменю збіжжя, і звідси усі біди. Прикро, містере Річард, оскільки звідси випливало, що наші намісники були тими спекулянтами, а як це так можна, назвати спекулянтами представників найяснішого пана? Офіційний і спекулянт? Ні-ні, так же не можна говорити! Тому, коли заяви отих місіонерів і фельдшерів дійшли до столиці, в палаці одразу почали говорити про висилку тих благодійників і філософів. Але як — говорять інші — просто вислати? Не можна ж переривати акцію допомоги голодаючим, раз сам найясніший пан надає їй першорядного значення! І знову невідомо, що вдіяти, вислати — погано, залишити — теж недобре, така от утворилась ситуація, зовсім неясна і незрозуміла, аж тут —

новий грім рознісся. Тепер ці місонери і фельдшери б'ють на сполох, що нібито вантажі з мукою і цукром не доходять до голодуючих. Щось таке відбувається, говорять благодійники, що допомога зникає по дорозі, і потрібно в'яснити, де саме вона пропадає, і вже вони самі розпочинають розслідування, втручаються, розумієш, і муть навколо воду. Знову виявляється, що спекулянти усі вантажі на своїх складах тримають, ціни загинають, і все до своєї кишені запихають. Як це все викрили, сказати сьогодні важко, хіба що десь мав статися витік інформації. Все ж було визначено так, що монархія загалом приймає допомогу, але сама займається розподілом дарів, а куди піде мука і цукор, нікому не треба знати, бо тоді це трактуватиметься як втручання. А тут наші студенти вирушають на бій, виходять на вулиці, демонструють, викривають корупцію, закликають винуватих під суд віддати, ганьба! ганьба! ганьба! кричать, голосять про кінець монархії. Поліція б'є, арештовує. Крик, бунт. Тими днями, містере Річард, мій син, Гайлу, рідко бував дома. Університет вже був у стані відкритої війни з палацом. Цього разу почалось все із зовсім банальної справи, від малої, ніякої події, такої незначної, фактично нульової, що ніхто би її і не зауважив, ніхто б

РИШАРД
КАПУШЦІНСЬКИЙ
ІМПЕРАТОР

© В.Цибулько, 2001

Біда|в|тому,|що|покоління восьмидесятників поза|літературою не|реалізувалося повноцінно|майже|ніде

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

навіть не подумав, а однак надходить певно такий момент, коли найнезначніша подія, якась дрібничка, будь-яка дурниця, викликає революцію і розв'язує війну. Тому і правий був наш комендант поліції, генерал Ілма Шібеші, коли казав шукати діри усюди, не лінуватись, а ретельно шукати, дмухати на холодне і ніколи не відходити від засади, що коли із зерна проростає паросток, то одразу, не чекаючи, допоки підросте, слід його зрізати. Але і генерал шукав та, видно, не відшукав. А незначна подія полягала у тому, що американський корпус миру організував в університеті показ моди, хоча усі зустрічі і збори були заборонені. Та американцям достойний пан не міг відмовити, і от – студенти використали цей показ, аби зібратись у натовп і рушити на палац. І відтоді вони вже не дались затягнути себе домі, вже мітингували, затято і поривчо штурмували, і вже не відступали. З цього приводу генерал Шібеші рвав на голові волосся, бо навіть йому таке не спало на гадку, щоби революція з показу мод могла розпочатись! Але саме так у нас трапилось. Батьку, говорить мені Гайлу, це початок вашого кінця! Ми не можемо так жити далі. Ми покриті ганьбою. Країна тоне в корупції, люди помирають з голоду, на кожному кроці темнота і варварство. Нам соромно

за цю країну, говорить, ми соромимось тієї країни. Але, говорить, нема у нас іншої вітчизни, ми самі повинні витягнути її з болота. Ваш палац скомпроментував нас перед світом і цей палац не може існувати далі. Ми знаємо, що у війську неспокійно, і в місті заворушення, і зараз ми не можемо відступити. Не можемо більше соромитись. Так воно є, містере Річард, тими молодими, шляхетними, але водночас безвідповідальними людьми, рухало почуття сорому за батьківщину. Для них існував вже лише двадцятий вік, а може навіть цей очікуваний вік двадцять перший, у якому запанує благословенна справделивість. Усе інше їм вже не підходило, воно їх дратувало. Вони не бачили довкола себе того, що хотіли б побачити. І тепер, видно, вирішили так облаштувати цей світ, аби можна було глянути на нього із задоволенням. Ех, ті молоді, містере Річард, занадто вже вони молоді!

З польської переклала Ярина Боренько

І: Володю, ти один з найяскравіших представників і визнаний лідер свого покоління. Як ти його окреслюєш, які риси вважаєш для нього притаманними і що, по-твоєму, відрізняє покоління народжених на початку 60-х в Україні від інших поколінь, зокрема покоління їхніх батьків-шестидесятників?

Цибулько: Якщо говорити про покоління, як його окреслили літературні критики, восьмидесятників – це проста назва, але найбільш недвозначна, вона прив'язує це покоління до певного, найбільш переломного часу змін, – то я думаю, що трансформація особистостей найяскравіших представників цього покоління співпала в часі з політичною і суспільною трансформаціями, трансформацією думки та світогляду не тільки покоління восьмидесятників, але й усього, можна сказати, українського совєцького народу.

Які найхарактерніші ознаки цього покоління?

По-перше, скепсис, а часом і відверта іронія щодо совєцької влади. По-друге, самодостатність у знаннях і, напевно, легкість, коли йдеться про зміну професій, профе-

сійних середовищ або навіть середовищ за інтересами. Потретьє, перевага літераторів, – тих, хто формував це покоління в слові, а я вважаю, що саме література і сформувала це покоління.

Згадаймо шестидесятників із їхнім феноменом авторської пісні, згадаймо 70-і роки із феноменом БАМ-комсомолізації, повної комуністичної забичености молодих людей, приблизно таких за віком, якими були восьмидесятники на старті, та навіть порівняймо найяскравіших персонажів літературного життя 60-х, 70-х і 80-х.

60-і роки породили менше літературних феноменів, але більше феноменів літературно-народознавчо-політичних. Вони намагалися відтворювати, відроджувати, а до певної міри і герметизувати усе національне, що ще можна було зберегти – такою була ідея фікс 60-х років.

Для 80-х років ідеєю фікс була українська культура як елемент загальноєвропейської культури або й загальносвітової. Але, для того, щоб така думка чи система оцінки з'явилася, досить добре попрацювали шестидесятники, а особливо – яскрава, феноменальна група спротиву, найвидатніші представники якої лежать на Байковому цвинтарі в Києві: Стус, Литвин, Тихий. Василь Стус був найви-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© Н.Мayer, 2001

ганс маєр

1968 рік:

у іропі

університетського

професора

разнішою, найзнаковішою постаттю покоління шестидесятників, у тому сенсі, що він, як і Шевченко, не відділив власне життя від літератури – як писав, так і прожив, на відміну від своїх дещо старших колег.

Цей феномен для восьмидесятників – жити як писати, писати як жити – він виявився, мабуть, одним із найбільш цементуючих для покоління. Але, зцементувавши, з одного боку, світогляд, він, з іншого боку, мало не навіки відбив у цього покоління не те, що тягу до політики чи до розуміння політики, але навіть призвів до відкидання політики як ще однієї форми самореалізації. По суті, серед восьмидесятників так і не з'явилося яскравих політиків, є лише невеличка група тих, хто балансує між політикою, бізнесом і літературою, – їх усіх можна на пальцях полічити.

В чому біда? Біда в тому, що це покоління поза літературою не реалізувалося повноцінно майже ніде. Такого впливу на державну політику, який чинили шестидесятники, восьмидесятники не мають. Вони зробили справжній літературний прорив, в тому сенсі, що українські восьмидесятники породили дуже добру, справжню прозу і надзвичайно професійну поезію – у цих площинах Україна реалізована чи не найяскравіше, порівняно із літературною про-

дукцією сусідів-поляків чи росіян. Але, як це не сумно, покоління восьмидесятників – я б не називав його ані літературним, ані культурологічним, ані політичним, а просто українським, бо воно віддало себе усього без решти в ім'я України – в українській політичній системі, в системі визнаних державою цінностей це покоління ніяк не фігурує, не кажучи вже про вплив на прийняття державних рішень. Ось що є справжньою втратою.

І: Може ще не пора? Може вони активізуються, досявши віку 50-60 років?

Цибулько: Уже пізно. На жаль, політика і економіка стрімко професіоналізуються, а більшість представників покоління восьмидесятників знають ціну фаховості, і, досягши істинного, найвищого рівня майстерності в літературі, вони не підуть на те, аби бути напівмайстрами або підмайстрами в політиці. Це той випадок, коли в політику можна приходити або молодим, або вже не приходити ніколи. Дуже рідко стається так, що в політику приходять у зрілому віці і встигають швидко реалізуватися.

Далі мені б хотілося поміркувати про дещо інший формат цього покоління, вийшовши за межі українофільсько-го чи українського середовища, – про покоління у форматі

69

БІДА В ТОМУ,
ЩО ПОКОЛІННЯ
ВОСЬМИ-
ДЕСЯТНИКІВ
ПОЗА
ЛІТЕРАТУРОЮ
НЕ
РЕАЛІЗУВАЛОСЯ
ПОВНОЦІННО
МАЙЖЕ НІДЕ
ІНТЕРВ'Ю
З В.ЦИБУЛЬКОМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

«Не вір тому, кому за тридцять!» – таким був своєрідний пароль руху 60-их. Цей рік я пережив у Берліні і Мюнхені, мені вже було за тридцять. Як на тодішні мірки я був достатньо молодим – 37 років. Певний час я навіть був наймолодшим професором у мюнхенському університеті, тому мені постійно доводилося вести протоколи засідань ради «геронтократичного» економічного факультету. Це було важким завданням, особливо тоді, коли доводилось викладати слова професорів на папері – складність полягала у тому, що в протоколі мало міститись те, що вони думали, а не те, що говорили.

До подій 1968-го я був неготовий, тому сила, з якою вони розвинулись, вразила мене ще більше. Академічні святкування і засідання були зірвані безпрецедентною наругою над традиціями. Лекції теж зривали. Починалась війна академічних станів. Старий університет раптом ніби помер. І що прийшло на зміну? Тоді цього не знав ніхто, і насамперед ті, що так самовпевнено говорили про «критичну науку», «трипаритетність» і «демократизацію». Лише згодом почали оцінювати те, що трапилось цього неспокій-

ного року. А щось трапилось – і перш ніж ми це зрозуміли, це «щось» уже минулось.

Від середини 60-их політичний ландшафт Німеччини змінювався. Аденауер відступив; Ерхард був при владі тимчасово, ніби і популярний, та йому бракувало лідерських задатків. Економічний спад злякав відданих до традиції і вже звиклих до стабільності німців. Правоекстремістська НДПН продемонструвала небезпечний успіх. Пізніше, у 1967-му, у відповідь на успіх правих радикалів створилась «Позапарламентська опозиція» (АПО). Велика коаліція ХДС/ХСС і СДПН під керівництвом канцлера Кісінгера (1966-69) розпочала нову перетасовку карт, поставила нові акценти у німецькому питанні та східній політиці; опозиційні вільні демократи під керівництвом Вальтера Шееля готувались перейти на сторону соціал-демократів. Після виборів до бундестагу 1969 року вже запанувало переконання, що ера Аденауера остаточно завершилась: Брандт став канцлером, перервалась коаліція соціал-демократів і лібералів; християнські демократи перейшли в опозицію.

Передумовою політичних пертурбацій були глибокі зміни у суспільстві, які виявлялись то у револю-

цілої держави. Хтось через призму УГКЦ дивиться на Рим і на Європу і комунікує з Європою через релігійну площину. Хтось через Російську Церкву комунікує з Москвою. Хтось комунікує з невідомо чим, оскільки прихід із демократизацією значної кількості агресивних релігійних новоутворень призвів до виключення із суспільного балансу певної суми людей. Очевидно, нація повинна і на той вівтар ще скласти таку жертву, аби думати про майбутнє.

Економічна площина, власне, площина споживання. Я почав із Церкви, бо релігійний світогляд до певної міри формує економічний, а етичний – світогляд споживання. Система українських цінностей повинна бути прив'язана до певної системи споживання. Не йдеться про купування виключно українського хліба і таке інше. Йдеться про те, що суспільство повинно складати певну систему запитів – культурних, економічних, інформаційних – своїй еліті, аби еліта, відповідаючи на запити суспільства, пропонувала якийсь власний проект, який би ставив українського реципієнта в систему такого глобального запиту, щоб еліта, відповідаючи на цей запит, виводила націю в лави найсильніших, найрозвинутіших націй, – власне в цьому полягає місія еліти.

Саме покоління 80-х сформувало певну модель поведінки. Але воно не сформувало справжнього масового запиту на, скажімо так, продукт українського інтелекту, воно не сформувало певної моди, хоча була спроба формування такої моди, яка співпала з політичними іграми в суспільстві, і тут трапилося так, що покоління, а може й суспільство загалом, обманулося у тому, що політики в своїх інтересах досить вдало використали оцю несовєцькість творчого покоління задля досягнення власних цілей. Творчому середовищу у певний момент здавалося, що воно вже справді реалізується для нації. Але не минуло після 91-го і чотирьох років, і українська книжка фактично майже зникла повсюдно, сучасні українські ідеї українськими політиками неглибоко шануються, або не до кінця їм зрозумілі, або просто не вкладаються в систему інтересів політики. Зрозуміло, тупим суспільством керувати значно легше, і, скажімо, якщо врахувати політичну мотивацію, тобто мотивацію досягнення мети, і мотивацію при консервації досягнутої мети, – це вже зовсім інші форми мотивації та аргументації. Тому ми потрапили між молот і ковадло в дуже дивній формі: спершу ми тішили себе, наче ми вже готові до стрибка, ми зафіксували цю готовність, а тут ви-

ційних формах, то у вигляді театралізованого фарсу; це зміни у мові, звичаях, зміни серед громадськості і соціально-політичних інституцій. Студентський бунт запровадив американські форми протесту (teach-in, seat-in) на перевантаженій академічній сцені. Вимоги участі, діалогу, паритетності у процесі прийняття рішень призвели до гострих конфронтацій у середовищі вищої школи. Смерть берлінського студента Бенно Онезорга, який брав участь в антишахській демонстрації, від кулі полісмена 2-го червня 1967-го року викликала загальнонімецьку солідаризацію навколо несприйняття політичного істеблішменту. Багато де протести супроводжувались відкритим насильством. Бунт і його основне ядро, тоді легендарна, а тепер уже забута СДС (Німецька соціалістична студентська спілка), взяла на себе роль своєрідного носія форми мислення і мовлення. Захоплення навчальних аудиторій віталось як початок нового часу, а слово «критичний» розповсюджувалось із надприродною швидкістю, отож здавалось, щонайкритичніший розум цього не витримає.

«ЛІВИЙ ФАШИЗМ»

Тоді я був представником Баварії у Німецькій раді з питань освіти, яка була однією із земельно-федеральних інституцій, сформованих великою коаліцією, і перед якою стояло завдання підготувати план реформування системи освіти. Ми здебільшого мали засідання у Берліні, часто у приміщенні рейхстагу. Таким чином, я пережив події червня 1967 року у безпосередній близькості до того, що відбувалось: звістка про смерть Бенно Онезорга, потужна студентська демонстрація, яку вона викликала, жорсткі дії поліції, які призвели до обурення громадськості, а це у свою чергу – до відставки начальника поліції. Я також добре пам'ятаю похорони Онезорга в Гановері і промову Юргена Габермаса, улюбленого молодого промовця, але також критичного провідника бунту. Саме тут вперше прозвучали слова «лівий фашизм»; мова йшла про Руді Дучке, якого я бачив багато разів на берлінських демонстраціях і який через свою фанатичну рішучість, ревне переконання і подеколи безцільний акціонізм завжди був мені чужим. Проте я знав і інші думки: один мій достатньо розсудливий колега, Карл Дітріх Ердманн, слідкуючи за словами Дучке, шепотів

явилося, що вже ніхто нікуди не стрибає, вже немає потреби в стрибку, в розвитку. Очевидно, що, починаючи від Львова і закінчуючи Донецьком, усі мріють про якусь нову якість. Це мікростагнація після 99-го року.

З одного боку, всі ми пам'ятаємо розмови про «нового» Президента Кучму. Але, з іншого боку, в площині культури, гуманітарних відносин ми ніякої зміни так і не побачили. Ми побачили «нового» Президента в економічному комплексі, зокрема в аграрній сфері, але, я гадаю, що держава дозріла до зміни поколінь, хоча б для початку не у всій вертикалі державної влади, а принаймні в гуманітарній сфері, до спроби активізувати одну із сфер. Ми бачимо, який імпульс дала аграрній сфері модель із приватизацією землі, – це справді радикальний, серйозний крок. Зараз треба думати насамперед про економічну модель, яку держава може забезпечити в гуманітарній площині. Економіка гуманітарної сфери дещо відрізняється від просто економіки. Скажімо, в українському випадку загальноліберальні принципи не повинні поширюватися на гуманітарну сферу. Українська книжка за умов певної недорозвиненості, недосамоозначеності суспільства, не може бути домінуючою. За умови відсутності державного про-

текторату на мову, за умови відсутності єдиної помісної Церкви, ми не можемо виформувати стереотип споживання чи книжки, чи музики, чи освіти. Тут держава повинна взяти на себе всі протекційні функції без виключення.

Нові політики, які приходять, – продукт українського незалежицького кар'єризму, – вони з підручників знають твердження про необхідність формування єдиної політичної нації як суб'єкта держави. Досвід попередніх десяти років зводився, фактично, до того, що різні гілки влади дбали про те, аби не дай Бог не витворився українець як українець, не дай Бог буде єдина Церква, єдина мова, не дай Бог буде єдиний світоглядний первень, єдиний кістяк. А доти, доки Україна існує у площині малих груп, здається, що легше їх зіштовхувати лобами і балансувати поміж різними групами. Це глибоко помилкове твердження. Саме в системі геополітичних ігор раптом цілому поколінню восьмидесятників, які, окрім літераторів і художників могли породити цілу купу талановитих політиків, не вдалося реалізувати цих енергій. Що найдивніше, статус інфантів у тіні батьків-шестидесятників був настільки затишним, що в певний момент інфанти перестали помічати свій застарілий інфантилізм. Сорокалітні зберігають інфантильну

БІДА В ТОМУ,
ЩО ПОКОЛІННЯ
ВОСЬМИ-
ДЕСЯТНИКІВ
ПОЗА
ЛІТЕРАТУРОЮ
НЕ
РЕАЛІЗУВАЛОСЯ
ПОВНОЦІННО
МАЙЖЕ НІДЕ
ІНТЕРВ'Ю
З В.ЦИБУЛЬКОМ

мені на вухо: «Це молодий Лютер! Молодий Лютер!». Замах на Дучке, що відбувся наступного року, стривожив і жажнув мене; власне, це була прелюдія до великодніх заворушень 1968 року, коли студентські протести дійшли і до широкої громадськості.

Ескалація (яке слово для цього часу!) лише розпочиналась. Це проявилось, між іншим, і в Мюнхені, коли на початку зимового семестру 1967-68 рр. під штурм трибун, сміх, шипіння, запускання повітряних і мильних бульбашок і марні намагання Баварського державного оркестру під диригуванням Майнгарда фон Цаллінгера дограти до кінця святкову увертюру Брамса, провалилась передача ректорської посади від Карла Беккера до Людвіга Коттера. Ми, професори, сиділи одягнені у свої мантиї (тоді ще так було!) в іншому кінці Великого залу університету; студентські групи захоплення використали стратегічне положення і зібрались на балконі. Гельмут Кун назвав це потім зворушливими словами «Кінець забави»; фактично, це була цензура. Мали пройти роки, навіть десятиліття, щоби в німецьких університетах знову відбулись академічні свята. Вища школа втратила свою представницьку функцію. Особисто я не мав жодних сантиметів щодо мантиї, і зви-

чайно, що деякі ритуали з університетської історії варто було критично проаналізувати. Але кожна інституція потребує хоч мінімуму форми, а організована неформальність аж ніяк не була для мене альтернативою. А й взагалі, чи досягала колись Німеччина справжньої середини між уніформною і неформальністю?

Я багато що добре пам'ятаю з того часу, зимового семестру 1967/68. Перше, що пригадується, це *teach-in*, яке організувала AStA (студентська профспілка – прим. перекладача) 18 грудня на знак протесту проти депортації іранського докторанта Фаразі, якого поліція збиралась через дав дні вислати з країни у зв'язку з його неявкою під час візиту шаха в Мюнхені; коли виявилось, що ректор не бере участі в акції, студентські групи посунули на його лекцію з вимогами висловити свою точку зору і зайняти позицію з цього питання; Беккер перервав лекцію. Врешті-решт, Фаразі не депортували. Наступною подією був *teach-in*, організований СДС 25 січня: тут уже мова йшла про звинувачення у «лівому фашизмі», до якого залучались усе ширші кола. Запрошеним професорам – Куртові фон Фрітцу, Гельмуту Куну і мені – довелось вислухати різкі напади зі сторони речника бун-

свідомість, вони не готові приймати глобальних рішень, брати відповідальність навіть за найпростіші рішення. Це лякає. Багато моїх ровесників приречені до кінця життя залишатися пахолками в інших, – спочатку у старшого покоління, а в якийсь момент несподівано вони зрозуміють, що їм доведеться помирати пахолками уже в їхніх дітей, – ось основна трагедія цього покоління.

І: В спину дихає нове покоління. Яким воно бачиться тобі? Чи окреслилося вже покоління 20-30-річних?

Цибулько: Це покоління не окреслилося як явище культурне чи літературне, але як явище економічне, політичне воно дуже яскраве та самодостатнє, бо, погравшись у мистецтво, природа відігралася на дітях як на економістах і політиках. Це втішно. Але мені здається, що кожне покоління, кожна хвиля, кожна весняна молода трава, яка приходить на землю, повинна бути великим єдиним комплексом: і економіка, і мораль, і етика, і обов'язково мистецтво як те, що перше означає, визначає межі покоління, пояснює його відмінність, те, що у цього покоління ніхто не відбере.

У чому феномен тих, хто дихає в спину? Їх ніхто не окреслив як покоління, не сформулював словесно, їх ні-

то не означив у мові, не відобразив у лінії, фарбі, кольорі, і, що особливо важливо, у синкретичних жанрах, як-от кіно. Найпопулярніший жанр покоління двадцятилітніх – це відео-кліп. Плюс концепт-арт, концепційне мистецтво, яке є вузько лабораторним, а зовсім не мистецтвом для майданів, але участь покоління тридцятилітніх у економіці та політиці робить його і майданним, і форматним, і глобальним.

Людей 80-х можна було виводити на майдани, читати їм на стадіонах вірші, і це сприймалося. На тридцятилітніх не підуть на стадіони й на майдани. По-друге, після великого емоційного викиду кінця 80-х – початку 90-х та економічної депресії, яку пережили тоді люди середнього віку, українська людина як феномен поринула у пошуках своєї суті углиб себе. Вона стала людиною-лабораторією, людиною-скепсисом, людиною автоаналізу, тобто особою, яка аналізує події радше для себе, а зовсім не задля того, аби поділитися результатом пошуків із цілим суспільством і діяти згідно до цього автоаналізу. У нас з'явилися мільйони світоглядів, які переважно співіснують, але не корелюють між собою, хіба що за наявності в кишені схожої суми грошей, почерез однакові грошові знаки, однакові телеканали, завдяки яким вони насправді спілкуються поміж собою.

тарів у Мюнхені Райнера Ендіса. Сцена перетворилась на трибунал – із закликами бойкотувати нашу діяльність в університеті. Психологічно цей вечір вплинув на мене серйозно і надовго. Причиною такого мого стану була не лише елітарна зверхність та демагогічні випадки студентського речника, а й антисемітські, ледь замасковані під антисіоністські, випадки проти єврейських колег (і емігрантів) Гельмута Куна і Курта фон Фрітца. Трохи пізніше, вже у Берліні, я довідався, що і там професори-євреї, Ернст Френкель і Ріхард Левенталь, відчували напади студентських груп. Ще раз я відвідав у Берліні Ернста Френкеля: кількомісячні зриви занять деструктивно вплинули на його душевний стан, і зрештою він виїхав з Берліна. Тоді він сказав мені таке: «Знаєте що, якби я міг, я б емігрував зараз так само, як у 1933-му; мене стримують лише берлінські робітники». Потім, коли 23-го лютого у Мюнхені відбувся вибух на святі Гешвістер-Шолль-Файер – один із заходів післявоєнного університету, який творив його ідентичність, – мені увірвався терпець. Тоді, перебуваючи у своїй мюнхенській квартирі, я сказав одній журналістці: «Цим людям я університету не віддам. Я органіую контрвиступ».

КОНТВИСТУП

Так я і зробив, відповідно до своїх можливостей, – тоді у 1968-му і пізніше. Разом зі своїми колегами я написав «Мюнхенський маніфест» – це була контрпозиція до концепції реформування вищої освіти, оголошеної Габермасом. Разом із декількома сміливими асистентами – тут слід згадати імена Раймунда Баумгертнера, Гайнріха Оберройтера і Вольфганга Квінта – я організував опір проти зриву лекцій, часом це нам вдавалось, а часом не дуже. Це тривало декілька років, аж поки ці акції зриву не вщухли. У доповіді про завдання збитків навчанню і дослідницькій діяльності, який я склав разом з Паулем Боккельманом і Вольфгангом Клеменом (це було аж 63 сторінки!), ми зробили такий висновок щодо літнього семестру 1969 року: в результаті систематичних деструктивних і терористичних екстремістських акцій зірвано вісім лекцій з приблизною кількістю слухачів 1500 чоловік; перешкоджено проведенню біля сорока процентів усіх лекцій і семінарів, передовсім на філософському, економічному і правничому факультетах, так що вони або були перервані, або коштом неймовірних зусиль їх вдалось довести до кінця (один професор читав лек-

Ми дожилися до режиму пасивного спілкування. Ми впливаємо в себе через ліжку очей коктейль, який бовтається в телевізорі, через вуха впливаємо радіопередачі. Самі, не маючи гарної школи автоаналізу, намагаємося у навалі інформації віднайти якісь знаки, зерна, а насправді більшість людей стають дедалі більш розгубленими і шокованими буттям. Після такого розбалансування особистих і суспільних інтересів настає час того, що я б назвав часом фашизації (хоча й не люблю надуживання цим словом): простих рішень, простеньких ідей, простої поведінки. І це лякає ще більше ще й тому, що в умовах технологізації вродання людини в світовий масив інформації технологія простих рішень, простих ідей, простої поведінки і простих слів може підірвати врешті-решт саму ідею гуманізації людини, тобто послідовного вичавлювання з неї звіра. Бо інформація, полегшений доступ до неї дають ілюзію рівності. Але, разом з тим, прості ідеї, прості гасла, проста поведінка – це ілюзія. Це дві моделі фашизації – або через інформацію, уявлення про свою могутність, або прості ідеї, просту поведінку, прості гасла, просте вбивання простих людей, прості легіони і прості погроми простих крамниць інших простих людей.

Ї: Ти аналізував переважно покоління всередині українського соціуму, всередині держави. Чи якось воно виявилось назовні, чи може воно бути конкурентоздатним у світовому контексті, чи являє воно собою щось вагоме у глобальному світі.

Цибулько: Поки що це дуже камерний феномен, закритий, і в цьому сенсі цікавий для світу. Але насамперед як певний приклад, модель, – ось, є й таке. Насправді, те, чим Україна могла б означитися в світі, самовисловитися, іншої форми як еміграція цвіту покоління саме у 90-х роках, – це фактично виключення з внутрішнього вжитку, переключення на зовнішній ринок робітничої еліти – подивіться на Чехію, Польщу, Іспанію, Росію, скільки там працює українців.

У світоглядному сенсі українська людина фактично деморалізована. Але деморалізація поступово минає, люди пристосовуються. В чому полягає внесок України у цей світ? Україна виступила великим донором, віддавши багато продуктивних людей, людського капіталу світові. Я не можу сумувати з цього приводу: Україна жива там, де є українці. І якщо держава не в стані сформулювати свою інформаційну політику, спосіб представлення себе світо-

73

БІДА В ТОМУ,
ЩО ПОКОЛІННЯ
ВОСЬМИ-
ДЕСЯТНИКІВ
ПОЗА
ЛІТЕРАТУРОЮ
НЕ
РЕАЛІЗУВАЛОСЯ
ПОВНОЦІННО
МАЙЖЕ НІДЕ
ІНТЕРВ'Ю
З В.ЦИБУЛЬКОМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

цію під бомбардування яйцями і помідорами). Поліція у цей час ще до університету не приходила. Зате були там лікарі: у багатьох професорів траплялись серцеві напади і їм була потрібна медична допомога. Приміщення двох інститутів були повністю захоплені і спустошені, у шістьох інших все було сплюдроване і знищене; зірвана факультетська нарада, те саме – із засіданням сенату... Громадськість практично нічого не довідалась про ці події. Те, що університет перетворився у місце, де право діяло лише теоретично, стало вже звичним явищем. Усі були задоволені хоча б з того, що не трапилось нічого справді виняткового, лише якісь напади і протиправні дії.

Я не заперечував, що німецьким університетам потрібна була реформа, яка змінила б їх лише кількісно, а не якісно. У всіх своїх тодішніх виступах я ставив конкретні вимоги у реформуванні. Але я не сприймав трьох речей: насильства як засобу реалізації політичних цілей; ідеологічної односторонності і несприйняття інших точок зору; і перш за все – зухвалих випадів проти традиції правового регулювання університетського життя. Елітарна бундючність СДС і прихильників, неприховані шкурницькі інтереси за-

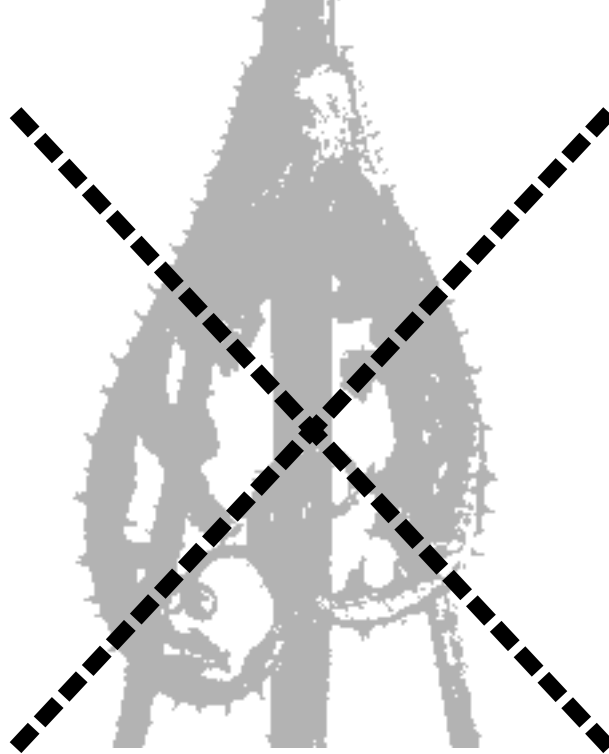
гальнофедеральної конференції асистентів, несміливість великої частини професури, страх «мовчазної більшості» у вищій школі, загальна резигнація, страх перед конфліктом чи перед безпомічністю держави – усе це демонструвало необхідність серйозно подумати про те, як повернути в університет спокій і мирний робочий ритм. Мова йшла не про те, щоб відкинути державне регулювання, але і не про те, щоби все робити виключно з державою.

МУЖНІСТЬ І СОЛІДАРНІСТЬ

Той, хто перебував у вирі подій 1968 року, зробить власні висновки. Багато що розчаровувало, гнітило і мучило, та дещо подавало надії. За місяць можна було втратити друзів, опинитись у безвиході. Хтось пристосовувався, а хтось просто боявся. Кожен з нас мав колег, яких після того важко було впізнати. Та, з іншого боку, з'являлись нові зв'язки, часом між людьми з різних політичних таборів – була солідарність, була мужність і готовність чинити опір. З багатьма соціал-демократами я ділився своїми переживаннями про розвиток освіти і про загрозу правовому порядку, тут я нагадаю про Ріхарда Льовентала, Германа

ві, то українська нація через присутність української людини у світі, по суті, далеко не найгірше себе представила. Авторитет українців – це не лиха слава українських повій чи бандюків, а знаність українських музикантів, співаків, танцівників, які покинули театри в Україні та виступають на кращих сценах світу. Українські художники виставляються на кращих вернісажах планети. На жаль, українська книжка не виходить в найпрестижніших видавництвах світу, але, я думаю, що місія літератури полягає насамперед у формуванні внутрішнього світогляду, розгортанні внутрішнього гуманізму, що більш виправдано, аніж би ми просто бавили світ.

Розмовляв Андрій Павлишин

Шмітта-Фоккенгаузена, Германа Люббе і Томаса Ніппердея, з якими пізніше, 1970 року, я заснував Спілку свободи науки. Трохи важче було з інтелектуалами: я вів інтенсивне листування з Гайнріхом Бьоллем стосовно 1968 року і його «Катаріни Блюм», але у той же час Гюнтер Грасс та інші такої готовності до дискусії не виявляли. Відійшла в тінь Гільде Домін, яка пізніше, у 1972-му, писала до Жана Амері: «У внутрішньому дворі гайдельберзького університету висить «Розбий морду спокою». Викладачів обзивають «противними», на них кричать... Шлях до людяності не пролягає через нелюдськість».

У серпні 1968-го я поїхав зі студентами у навчальну поїздку до Швеції й Данії. Це були чудові дні, проведені у країні фйордів. Уже коли ми повертались до Стокгольму, один студент привітливо-саркастично сказав: «А що, як ми зараз скинемо нашого професора Маєра у воду – як ви на це?». Це все були жарти, але тоді від цього могло стати моторошно. Та все-таки після 1968-го багато що змінилось, можна сказати, помутніло у моїх відносинах із студентами і колегами. Але, з іншого боку, співпраця стала тіснішою, з'явилося більше взаєморозуміння, зв'язки стали міцнішими.

Я й сьогодні із задоволенням згадую про те, що тоді, під час літнього семестру 1968-го, у часи протесту проти надзвичайного стану, коли через «активний страйк» у більшості студентів не було занять, я читав свої лекції. Мені видавалось неправильним отримувати професорську зарплату і нічого не робити. Одного ранку перед важкими дверима Великої зали мене перестріла група студентів з «Червоних бригад політичної науки» і хотіла заблокувати мені вхід. Я разом зі студентами, які хотіли бути на лекції, пройшов вперед і спробував відчинити двері. Нарешті нам це вдалось і група з неймовірними криками відійшла – один із тодішніх слухачів (сьогодні він ректор одного з баварських університетів) якось нагадав мені про цей випадок, хоч я уже й забув про нього. Зрештою, я мав щастя: їх тоді було не так багато. Це тому, що моя лекція починалась о дев'ятій, а о тій порі революція зазвичай спала, принаймні, її більша частина.

РАНИ СПІВЧУТТЯ

Та було дещо таке, від чого опускались руки: кампанії проти старших, вразливих учених, які не могли витримати таких навантажень, були навіть самогуб-

ГАНС МАЄР
1968 РІК: У РОЛІ
УНІВЕРСИТЕТ-
СЬКОГО
ПРОФЕСОРА

© Т.Антипович, 2000

тарасій антипович

пемберг

убер

алес

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ства (я знаю про два, у Франкфурті і Берліні). Насамперед виникало запитання, як так раптово у середовищі молодих (та й, на жаль, не лише молодих) мешканців країни з такими науковими традиціями деградували розум і наука, щоби на зміну прийшли нові глухі сентименти, ідеологічний фанатизм і гучні демарші. У 1969 році, тоді вже в АStA керували ліві, я побачив, як вони сидять по-турецькому на землі, у ритуалізованій формі, під ритмічні викрики «Хо-Ши-Мін» розкидають листівки — просто якась маячня. Я ставився до них з таким же співчуттям, як в молодості до Мартіна Гайдеггера, коли побачив його у Фрайбурзі. Після 1945 року він був засуджений до виправних робіт з прибирання вулиць — за його необдумані діяння у часи Третього Райху. Нові світоглядні течії приходять на зміну старим, але сума людських помилок і політичних дурниць, як на мене, завжди залишається незмінною. Я з вдячністю і подивом згадую свого дідуся по маминій лінії, який був звичайним селянином і вїтом, — його у 1933 році арештували нацисти, та він ані на секунду не засумнівався у своїй правоті. Чому він був політично мудрішим від Мартіна Гайдеггера і Герберта Маркузе?

СВІТ НОВОЇ МОВИ

Що залишається після 1968-го? Якщо подивитись у ті часи з точки зору сьогоdnішнього, то слід зазначити зміни у мові і свідомості, крайню поляризацію, усунення широкого (подеколи вже аж занадто гармонійно-привітного) консенсусу і вихід на поверхню суперечностей і живих конфліктів. Раптом знову заговорили про «бідний і багатий світ» (а не про розвинені країни і країни, що розвиваються), про «капіталістів» і «робітників» (а не про соціальне партнерство), про «могутніх» (а не про обраних чи призначених посадовців). Розвинувся зовсім інший мовний світ — аж до рівня тодішнього бундестагу. Після двох десятиліть егалітаристських тенденцій відбулося відчуження політичної мови від її тодішньої основи, тобто від її базування на конституційних інститутах; розвинулась емоційна, водночас провокативна і формалізована, німецька мова; увесь світ раптом заговорив мовою Маркса і Енгельса.

«НОВЕ СТАРЕ»

Те, що сьогодні децю драматизовано називається «студентським бунтом», було лише видимою озна-

Впадання у мемуари в часі, коли жанр максимально втратив актуальність, та ще й у віці, коли згадувати майже нема чого, треба вважати великим свинством. Але, можливо, саме така оцінка і спонукає до подібних писань. Усі події реальні, імена переважно видозмінені...

Нас було: я і Аскела. Я, щоб ви знали – Товтак (це мені таке ім'я). Аскела – самі розумієте, хто. Ми ковтали шнапси в підземному бункері «Домової Кухні», «Домовухи» (далі в тексті – ДМ). Брали пляшку горілки, дві пива і порцію пельменів, просотаних оцтом. Нам було того цілком достатньо. Ми були аскети. За сусіднім столом світило достигле вишневе лице богеміста Ягоди. На протилежній стіні височіла народницька баба у віночку, стрічках і з короваєм. Фотографічна джоконда в стилі кіч. Так і припрошувала вийти з бункера через її безвимірну плоть. Шнапси діяли. Посміхалося стигле

личко Ягоди, посміхався Аскела, посміхалася баба з короваєм. Я завше соромився посміхатися, але теж посміхався...

ДМ у Львові більше не існує. На цьому місці тепер МакДоналдз (далі в тексті МД) – дешеве їдло для тих, хто його вигадав, і дороге незадоволення для нас. Я нічого не розумію в східних філософіях, рівно, як і в західних. Я не люблю всі ці теорії, екзерсиси, екзегези, опуси. Особливо ж не розумію кабали і тори, але саме переставляння літер зіграло в нашому випадку зловісну роль. МД, як відомо, – то зовсім не ДМ, а скорше навпаки. Львів шляхом цього переставляння позбавлено ще однієї меки, чакри. Не стало одного з інфернальних вимірів міста, весь урбаністичний космос просів на один поверх. Хто відповідь за це перед бункерним народом? Які шамани канцелярій, які алхеміки з державних веж, які мольфари галицького підприємництва підсунули цей вишкірений акваріум МД замість потаємної вологости ДМ?..

Але тоді шнапси, як я вже казав, діяли. Обличчя достигали, застигали. Суцільний червень посеред

кою далекоюсяжних змін політичної тектоніки. Коли в Бонні керувала велика коаліція, на периферії заявила про себе «Позапарламентська опозиція». Свою революційну силу вона черпала не з настроїв більшості, а з «осмисленої свідомості». Центром її діяльності був університет, який повинен був стати вільним простором для розгортання відкритого дискурсу, де б готувалася суспільна реформа і революціонізувалися політичні структури. Це все нагадує старі німецькі ідеалістичні зразки, в основі воно було радше неполітичним, аніж політичним (спершу у супроводі вимог про автономію і імперативний мандат в освітніх радах). Але багато людей – серед них були і політики – вважали це «старе» чимось «новим» і перспективним. Протиправність і насильство виправдовувались ідеєю добра. Бунт заявив про себе як «лікувальний захід» і стимул до розвитку творчого потенціалу суспільства. Так з'явився міф покоління 68, який і досі не втратив свого значення.

Ключовим словом цього часу була «демократизація». Усе треба було демократизувувати – сім'ю, школу, церкву, університет. «Демократизація» стала символом боротьби проти статусу-кво, встановлено-

го принципами права і парламентаризму. Знову випливали на поверхню двоякості старої Ваймарської республіки: наприклад, дихотомія «конституційне право – конституційна дійсність» і протиставлення «формальної» та «реальної» демократії. Модель процесів, які відбувались на рівні мислення і мови, була та сама: брались слова з буденного політичного лексикону (які якраз не були достатньо гострими з точки зору практики), тоді чисто нормативно, по-німецьки, «до поняття», і це все розбивалось об неправильну дійсність. Таким чином, обґрунтовувалась теза, що наші конституції не відображають «суспільних протиріч», а лише їх «формально інтегрують».

МЕТАМОРФОЗИ РЕВОЛЮЦІЇ І ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ

Врешті-решт, з роками (і це теж Ваймарський синдром) у політичну мову ввійшли організаційні, технічні і навіть парамілітарні поняття, наприклад, волюнтаризм і акціонізм, якими озброїлись нові політичні рухи. До цих понять належать і відоме «перифункціонування», систематичне «обненадійливість», означення власників посад і мандатів як «панувальників» і багато іншого. Знаковим є те, що парамілітарна ідіома спершу зас-

зими. Блював Аскела чи ні – це мене не цікавило. Ми були друзі. Чи блював я, сказати теж не можу. Що могло вигнати нас із цього раю «для ніщих і шутів»? Тільки мистецтво, хоч і звучить це слово зараз дещо непатетично.

Одвічний львівський фестиваль «Контрасти» (а, може, то був і не він) багатьох вабив хаосом програми, однак ми, Аскела з Товтаком, були людьми перебірливими. Чому ж тоді вивозили з катакомб? У храмі Лазаря, над вулицею Коперніка мав грати Циндровський. Аскела виношував до нього великий сентимент. Я не завдавав собі клопоту з'ясувати, хто цей Циндровський і чому він там грає. І те, блював Аскела чи ні, мене також не цікавило. Ми були друзі. Ми просто йшли. Ходою старих обважнілих лижників розтинали древню містечкову сльоту...

Прийшли зарано. Аскела всівся на гойдалку в сусідньому з храмом дворі. Гойдався. Може, й побльовував стиха – хіба я знаю. Я смиренно долав хвилини на лавці. Коли добіг час початку концерту, в шлунку вже відчувалася рухомість магми. Усе воно

було нав'яне вчорашнім гороскопом, де якісь фари́сеї застерігали, мовляв, некорисно Ракові вживати продукти бродіння. Ніколи не можна вірити віщуванням зірок. На Циндровського треба було заходити вже або ніколи, через обмежену кількість місць.

Ми, Аскела з Товтаком, засіли на другому поверсі. Очі були на рівні перил, крізь які виднілися якісь дуже червоні картини. Коло сцени сиділа, знову ж таки, баба в кольорових стрічках, а, може, й цілих дві. Це видиво переслідувало нас, активізуючи й без того антимистецькі рефлексии. Та ще той стиглий плодово-ягідний колір картин...

Циндровський заграв на роялі. Сидячи, хилитався, як і належить маестро. Полинув спів. Весь час я думав, що співає баба в стрічках. Усе було нормально. Вокал гамував нудоту. Це велике щастя – вилізти бункерним щуром посеред свята музики. Аскела сумирно куняв. Світ розвиднявся. Аж тут крізь дірку перил я помітив, що баба не має мікрофона, не рухається і майже не дихає. Співав Циндровський! Ледь гугнявим жіночим сопрано, чи як

ТАРАСІЙ
АНТИПОВИЧ
ЛЕМБЕРГ УБЕР
АЛЕС

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тосовувалась і у сфері шкільної та вищої освіти й виховання: там ще тоді, коли політичні концепції лівих були лише академічними фантазіями і предметами семінарських дискусій, йшла мова про «перенаправленість соціалізаційних зразків», «когнітивні операційні модули» і «навчальні стратегії». У 70-их на порядку денному були вже не тільки «дискусії про стратегію» – поряд з метафорами революційної гри на сцені з'явилась нова дійсність «збройної боротьби» RAF, яка вже не просто бавилась науковими категоріями. Екстремуми зближувались: багато тез із програмного документу RAF «Служити народові» взято з ранніх творів Ернста Юргена – зв'язок акціонізму, пафосу смерті і естетизму лівих груп у своєму мовному виразі набував форм, подібних до тих, що і у крайніх правих.

Багато що з надбань 68-го зараз втратило ціну. Значною мірою це спричинено зсуванням частини руху у бік акціонізму і тероризму. Та багато що залишилось: нова ціннісна оцінка конфлікту, гостра дискусія. Нового змісту набули такі старі поняття, як вільний простір, поразка, партиципація, емансипація; зрештою, клімат, сприятливий для змін, який дещо спрощено

можна звести до такої формули: до 1968-го необхідність змін треба було обґрунтовувати, після 1968-го – це данина традиції.

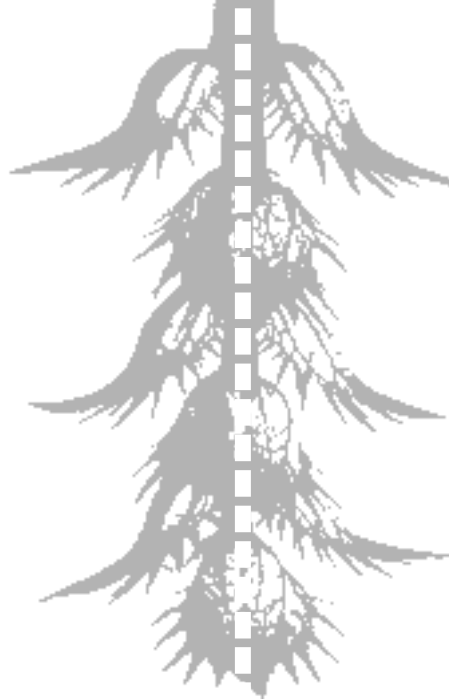
1968-ий не був подією століття. Насправді безпосередній вплив був незначним також тому, що лідери руху говорили жаргоном, незрозумілим простому народові. Громадськість досить швидко забула про революційні ігри дітей бюргерів, у які вони бавились у стінах університетів. Академічні стовпи не означають, що на них тримається увесь світ. Але – опосередкований і довгостроковий вплив бунтарів не можна недооцінювати. Так, 1968-им роком датується невпевненість у вирішенні проблеми насильства – це означає, що з цього часу відкритим залишається питання про можливість, допустимість, необхідність і конечність силових дій держави стосовно дій окремих груп громадян. Після бунту вища школа відчутно політизувалася: паритетність, резулювання партиципації, корпоративні структури, зміни в академічній ієрархії; на задньому плані усього цього знаходиться робота, дослідження і конкуренція наступних років.

Одне було все-таки позитивом: 1968-ий змусив політичний істеблшмент захищати ідею конституцій-

його там! Я в'мент протверезів. Хто після такого не повірить у диво мистецтва?..

Всі наші бункери і храми є малими моделями пекла і раю. Пройти всю різницю між ними, навіть на хитких ногах – то і є «дорога до штуки». У місті обцасів і бруківки дві названі сфери завжди перебували поруч і в необхідній рівновазі. Не знаю, як зараз. І досі бачу цей буфонадний кадр, де ми, Аскела з Товтаком, п'яно гупаємо в браму мистецтва, так і не вгледівши, що вона відчинена. Кажу собі: «Лемберг убер алєс». ТАМ ми були наполегливі у своєму безумстві.

Листопад, 2000

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ности і демократії, залучаючи до цього більше фантазії, інтелігентних методів, а не обмежуючись аргументом «все має бути так, як є». А це вже щось. Сам я зробив для себе багато важливих висновків, наприклад, що завжди вартує виступити проти, і не обов'язково поступатись агресивним групам тиску, які, може, лише на перший погляд здаються такими потужними. На порушення права треба дивитись не як на хлоп'ячі витівки. Не можна звикати до несправедливості. Університет не є територією, вільною від впливу права. Права і обов'язки простих громадян повинні стосуватись і вищої школи. Автономія навчальних установ не може бути використана для того, щоби переступити право. А до цього у 1968-му було дуже близько. Те, що ми цю небезпеку подолали (і багато в чому силами самих університетів), є для мене ще одним доказом життєвості нашої демократії, яка завжди знаходить сили попередити необдумані спроби насильницького вирішення проблеми і бути здатною до реформування.

ГАНС МАЕР
1968 РІК: У РОЛІ
УНІВЕРСИТЕТ-
СЬКОГО
ПРОФЕСОРА

78

Переклала Ярина Боренько

Текст базується на доповіді, виголошеній 23-го червня 1998 року в рамках колективного курсу лекцій у мюнхенському університеті під назвою «1968 – 30 років опісля». Опубліковано в щомісячнику «Die politische Meinung», №378, травень, 2001.

© А. Сясиук, 1998

анджей стасюк

у бібліотечі

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© Молода дипломатія, 2001

олег марущенко
дмитро рошин
сергій юлочкін

**україна|занадто|мала,
аби|унікати|одні|одних
(майже|невідомий|харків'янин, XXI|сторіччя)**

У першій половині сімдесятих років жінки носили короткі спідниці і взуття на грубих незграбних підшвах. Дівочі постаті були тендітні й легкі. Видавалося, що лише прив'язані до ступнів абсурдні тягарі не дають їм відірватися від землі. Найменший вітерець міг підхопити їх і піднести, якщо не до неба, то бодай над золотисто-зеленими кронами беріз, що росли довкола круглого майдану, де повертав автобус: ельч!, за свою форму прозваний огірком. Зелено-золоті дерева, червоний автобус, сіра, викладена цементними плитками, дорога. Одразу поруч була бібліотека. Туди заходилося вищербленими сходами, які стерегли дві бетонні кулі. Двері бряжчали розхитаними шибам.

Полиця із літерою «Д» була при самій підлозі. Тільки з цього місця можна було, не викликаючи підозри, спостерігати за худими, обтягненими на рівні кісточок тонкими пасками, ногами бібліотекарки, за її ступнями, ув'язненими у двох кусках деревини, що скидалися на маленькі труни. Я думав над Дюма і дотикав Достоєвського. Вклякнвши на зеленому лінолеумі, серед запаху пилюки, старого паперу і тер-

пентини, я побіжно гортав «Братів Карамазових». Подибувані імена викликали в мені страх. Особливо Фьодор. На корінці, на титульній сторінці, а потім і в тексті. «Фьодор» був чимось темним, грізним і глухим. Як підвал або відлуння в мороці. Я брав два томи і клав їх перед бібліотекаркою. Їй не треба було запитувати моє прізвище. Я був частим гостем. Виходив зболений і замріяний. Жінка була надто гарна. Для тринадцятирічних хлопців старші років на десять жінки завжди є предметом гіркою і болісного обожнювання.

Я повертався додому і намагався подолати кілька сторінок. Вони здавалися мені безнадійно нудними. Мене заповнювало лише ім'я: Фьодор. Але цього стимулу було недостатньо, аби прочитати щось таке товстезне та ще й подібне на щоденник, бо Фьодор із книги і з обкладинки був для мене однією і тією ж особою. Згодом я зрозумів свою помилку, щоби потім щораз охочіше до неї повертатися.

Два архаїчні, обгорнуті в сирій папір, товсті томи залишалися на столі. Я йшов шукати забуття у товаристві приятелів, для яких слово «бібліотека» було порожнім звуком або фрагментом топографії, який миналося по дорозі до значно цікавіших місць. Але

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

України: сприйняття молоді». Сподіваємося, вам також буде цікаво. Ми не коментуємо того, що Ви прочитаєте нижче: кожен це зробить самостійно.

Отже, не проходьте повз соціологічні дані...

Дано: колектив з 35 осіб, що представляє два регіони України, утворюючи таким чином дві опитувальні групи.

Треба: виявити основні тенденції зміни їх світоуявлень у процесі спілкування з представниками протилежного регіону.

Метод: «заслана» група з трьох осіб, про яку відомо, що це «бестії соціологи», але мета їх перебування достоту невідома.

План роботи: 1-ий етап – масштабне опитування кожної групи до моменту їх зустрічі; 2-ий етап – виявлення образотворчих здібностей учасників проекту та їхнього ставлення один до одного; 3-ий етап – зовсім немасштабне опитування кожної групи вже після детального ознайомлення з обидвома регіонами України та їхніми мешканцями.

Соціологічні випробування:

1) «Зустрілись якось мешканець Сходу України та мешканець Заходу України. Та почали вони говорити про

Коли запитують, навіщо існує наука соціологія, соціолог зазвичай відповідає: «А хто ж іще, аналізуючи думки всього населення, повідомить кожному із вас, що саме треба думати з того чи іншого приводу?»

«Засланий» соціолог – велика проблема для персоналу організації. Діє він, як правило, таємно від працівників, аналізуючи їхні точки зору, орієнтації та поведінку й доносячи усе це, врешті-решт, до замовника такого спостереження. Інформація, здобута соціологом саме таким чином, вважається дуже достовірною.

Коли ж соціолог дещо розкриває карти, і всі знають, хто він такий, але не знають насправді, які саме в нього наміри, працювати стає трохи важче, але й цікавіше. Ну скажіть, до представника якого ще виду діяльності після виконаної ним роботи може підійти людина та сказати, що його професію взагалі треба скасувати, бо вона суперечить індивідуальному прояву кожної людини?

Насправді весело і цікаво було нашій невеликій соціологічній групі працювати в рамках проекту «Єдність

ОЛЕГ
МАРУЩЕНКО,
ДМИТРО РОЩИН,
СЕРГІЙ ЮДОЧКІН
«УКРАЇНА
ЗНАДТО МАЛА,
АБИ УНИКАТИ
ОДНІ ОДНИХ»

коли збігав тиждень — час достатній, аби уникнути сміховинности, цього демона прищавих підлітків — я йшов віддавати позичене.

Автобус стояв на своєму місці, із звично на ті часи увімкненим мотором, берези втратили трохи золоті і набули зеленої літньої барви, а я був упевнений, що раннього четвергового пообіддя у бібліотеці більше нікого, крім нас двох, не буде. Коли я піднімався покришеними цегляними сходами попри порепані кулі і натискав на клямку галасливих дверей, то хотів стати невидимим. Зрештою, я таки був трохи невидимим, бо вона ледве підводила погляд, а її привітання було таке ж тихе й сонне, як і усе, всередині. Постійно напівпорожня склянка чаю була єдиною ознакою життя на педантично впорядкованому столі. Сукняні музейні тапки принижували мене настільки, що я якнайшвидше ховався серед полиць. Блукаючи між «Г» і «М», безшелесно пробираючись від «фізико-хімічних» до «природничих», я намагався вловити запах її парфумів. Він змішувався із запахом нових видань, складених на столику зліва від неї. Я бачив їх здалеку і знав, як вони пахнуть: гостро, приємно і спокусливо. Із найдалшого кутка, де сходилися «мандрівничі» і

«фантастично-наукові», я вслухався у найслабший шелест. Єдиним звуком був тихий стукіт склянки об блюдце. Щопівхвилини чувся ніжний приглушений дзвінок. То був годинник тієї бібліотеки. Часом у просвіті між «О» і «Р» я бачив її випростану, відвернену спиною постать. Плечі і голова із темним розпущеним волоссям у рамці дальнього вікна — пастельне, біло-зелене тло для чіткого портрету без обличчя. Не завжди я набирався достатньо сміливості, аби повторити підступ із Дюма, Достоевським чи Добрачинським. Тоді я задовольнявся першою-ліпшою книжкою, наприклад, Лондоном. З місця, де він стояв, можна було побачити частинку правого профілю, блідо-медову пелюстку ніздрі, яка визирала з-поза м'якого овалу схованої у тіні щоки. Мартін Іден крав мій сон, а мати твердила, що я пушу нас по світу з торбами, хоча жарівка у моїй кімнаті мала тільки 60 ват.

Одного дня бібліотекарка зникла. Вийшла заміж за працівника міліції й виїхала. Цей несподіваний союз Краси і Сили не викликав у мене заздри, тільки збільшив тугу. Це було природно, що справжня жінка відходить із справжнім чоловіком.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

своє життя. Напишіть діалог, який, на Ваш погляд, міг би відбутися між ними» (твір – 1-ий етап).

2) «Завершіть, будь-ласка, наступні речення» (тридцять три штуки на 1-ому етапі, та лише чотири на 3-ому).

3) «Як Ви вважаєте, якою мірою наведені нижче якості притаманні мешканцям Східного (Західного) регіону України» (всього вісімнадцять пар якостей – 1-ий та 3-ій етап).

4) «Намалюйте, будь ласка, українця; Ваш малюнок повинен відображати основні характерні риси даної етнічної групи» (2-ий етап – «образотворчий»).

ВИПРОБУВАННЯ ПЕРШЕ

З усіх запропонованих методик ця вирізнялася найбільшою «свідомістю» при виконанні. Кожному треба було придумати спеціальну ситуацію діалогу мешканців двох регіонів, де кожен персонаж мав говорити та робити те, що вважає за необхідне сам автор тексту. Тому цікаво було проаналізувати не тільки зміст діалогу, а й ситуацію, у якій цей діалог відбувається, рольову структуру діалогу (хто нав'язує свої точки зору, хто «веде» діалог тощо), хто якою мовою говорить та багато іншого.

Рольова структура діалогів була досить нескладною. Майже в усіх випадках в обох групах діалог розпочинав представник «свого» регіону, саме він і «вів» діалог. Окремо варто зазначити, що тексти, написані львівською групою, значно коротші «харківських», трохи «бідніші», іноді навіть зовсім куці.

Аналізуючи діалоги, робимо висновок, що поділ України на два регіони – річ для «східняків» не зовсім очевидна. Мешканці Заходу України самі собі створюють проблеми, напругу в країні, діють переважно агресивно. Під «українською» ідеологією насправді, на думку харківської групи, ховається відвертий націоналізм (у негативному значенні слова). Оцінка «західняків» коливається від «хороших» до «фашистів», що мешкають в красивому європейському місті.

Ситуація зі студентськими мітингами підіймалася у багатьох діалогах учасників груп. Харківська частина вважає, що ці мітинги куплені; та й взагалі, навіщо мітингувати, якщо все й так добре. Львівська група вважає «західняків» справжніми патріотами, а Львів – центром українського патріотизму; «східняків» звинувачують у політичній пасивності, тяжінні до Росії (навіть порівнюють мешканців Сходу України з росіянами). На від-

На її місце прийшла страшенно худа, веснянкувата і бридка дівчина. Її волосся було кольору обкладинок серії сучасної світової прози. Тоді ті майже квадратного формату книги були оправлені у сірувате полотно. Вона носила вельветові штани і легкі черевички на пласкій підшві. Її руки, що лежали на столику, визирали із куценьких рукавів обтислого светрика і скидалися на каучукові моделі скелету із природного кабінету. Але моє зачарування не минулося. Зблідла його виразність, але сила не зменшилася. Ідучи витоптаню навскіс запущеного травника стежкою, я і далі відчував несміливість, а здолання вищерблених сходинок було актом, у якому зливалися воєдино воля, хоробрість і бажання. Всередині панувала така ж застиглість, але тепер її час від часу порушував не стукіт склянки, а шелест сторінок. Бібліотекарка постійно читала. Вона сиділа зі схиленою головою, два мишачого кольору пасма волосся торкалися відкритої книги, а довкола панував розгардіяш скріпок, кольорових фломастерів, читацьких формулярів та бланків. Із напханої торбинки висипалися гребінці, хустинки, помади, пудрениці, пилочки, ціле королівство косметики, геть безсиле проти її зовнішності.

Щоразу я виривав її з глибокого сну. Вона дивилася на мене відсутнім поглядом, не розуміючи сенсу моєї присутності. Ми обоє були однаково збентежені. Так, наче її читання і мій візит були чимось компрометуючим. Вона віднаходила мій формуляр, який завжди був формуляром мого дальшого чи ближчого сусіда за алфавітом, а коли вона врешті на нього натрапляла, виявлялося, що записані там книги не мають нічого спільного із принесеними мною. Я ніколи не чекав на з'ясування цієї плутанини. Я втік між полиці й мене огортала паніка. Десять тисяч корінців становили лабіринт, з якого я не міг втекти. Бо тепер мене збивала з пантелику не врода бібліотекарки, мова йшла про щось більше – про її душу. Бачачи її занурену у читання, я був переконаний, що вона знає усі книги місцевої бібліотеки, ба – усі книги світу, знає їхній зміст і цінність, а моє незнання, посередній смак і простацькість раніше чи пізніше будуть викриті. Із тісного ряду книг я вибирав то одне, то інше, і уважно вивчав звучання назви, елегантність авторового прізвища, деколи перегортав кілька сторінок, довше спиняючись на змістові. Я приміряв книги, як жінка приміряє капелюшки або шалики. Дзеркалом було моє уяв-

міну від харків'ян, львівська група у своїх діалогах проявила позицію несприйняття України як єдиного цілого, мотивуючи це різними історичними долями регіонів держави. Ба більше, аналіз львівських текстів виявив тенденцію до сепаратизму – відокремлення галичини від України.

Харківська група вважає, що реальної конфронтації між регіонами немає, а вся ворожнеча підігрівається ЗМІ, скажімо, як у ситуації з мовною проблемою. Ця тема також дуже часто ставала предметом діалогів. Харків'яни вважають проблему надуманою (підігрітою ЗМІ), проте відзначають, що хоча вони й готові говорити тією мовою, якою до них звертаються, все-таки зручніше розмовляти російською. Мешканці Сходу в діалогах харків'ян постійно виправдовуються, що розмовляють російською мовою, комплексують з мовної проблеми: в цих діалогах постійно можна зустріти таке запитання «східняка» до «західняка»: «А що, правда, наче у вас у Львові на вулицях можуть побити, якщо будеш розмовляти російською?» Далі, у цих же діалогах, автор-харків'янин в образі «західняка», як правило, намагається заспокоїти (сам себе), щось на зразок: «Та є трохи. Але за це не вбивають».

У львівських діалогах мовна проблема постає таким чином: «східняки» не вважають мовну проблему важливою. Засновуючись на цьому припущенні, в діалогах львівських авторів мешканець Заходу дуже часто ставить умову, що діалог має відбуватися тільки українською мовою.

До речі, мова діалогів – теж річ цікава. П'ять діалогів харків'ян написані одночасно обома мовами (у львів'ян таких 6), приблизно однакова кількість діалогів в обох групах написані лише українською мовою. Проте у харків'ян чотири діалоги були повністю «російськомовними» (у львів'ян – жодного). А у львівській групі була в діалогах своя родзинка: в деяких випадках тексти були написані російською, але українськими літерами.

ВИПРОБУВАННЯ ДРУГЕ

Незакінчені речення. Їх мета – витягнути з респондента майже «підкіркове» сприйняття предмету дослідження. На закінчення кожного речення була відведена хвилина, тому часу на те, щоб детально розмірковувати над змістом речення, не було.

Аналіз відповідей на незакінчені речення показав, що до свого візиту до Львова харків'яни вважали мешкан-

ОЛЕГ
МАРУЩЕНКО,
ДМИТРО РОЩИН,
СЕРГІЙ ЮДОЧКІН
«УКРАЇНА
ЗНАДТО МАЛА,
АБИ УНИКАТИ
ОДНІ ОДНИХ»

лення про розум потворки за столиком. Це було та кож і грою. Я міг вибрати три карти, три книги, і з них треба було створити ідеальну композицію. Вишукану, неповторну і таку, яка б сподобалася їй. Дивно, як не спалахнуло поєднання Мейстера Екхарта і Пісень Мальдорора, не вибухнув плячок із першого тому «Капіталу» й «Божественної комедії» або не пропала мої долоні канапка із двох Каренін із скибкою жовтого Бодлера між ними...

Вона, здається, не помічала небезпечної амуніції, яку я клав на край столу. Вона записувала номери книг із такою байдужістю, ніби я позичав «Анну із Зеленого Пагорба»² або п'ятитомник пригод Соколиного Ока. Я не дочекався ані найменшої іскорки зацікавлення у її очах, що скидалися на вологе скло. Я виходив пригнічений. Дорогою додому складав нові плани. Навіть хотів попросити дванадцять томів енциклопедії з додатком. На щастя, я не схибнувся. Я не читав усіх тих книг із незаплямованими метричками. Мене врятувала нудьга, яка тоді віяла від більшості сторінок, що у старшому віці віщують божевілля.

Потім прийшов час взуття на дерев'яних підосвах і довгих спідниць. Жіночі постаті, втрачаючи на котячій

зграбності, набували поважності пам'ятників. Широки й важкі мешти без п'ят робили ходу плавною. Жінки човгали і хляпали. Але бібліотеки зовсім не змінилися. Я тоді ходив до чотирьох чи п'яти. У всіх царювали бібліотекарки. Я тоді вже читав Бодлера і заходив у будь-які двері без колишнього тремтіння. Але відчуття, що жіночість нерозривно поєднана із читанням, не залишає мене до сьогодні. Гностична Софія – жіночого роду. Не можна виключати, що саме у бібліотеках вона спокутує мить власної гордині, коли на початку всіх часів намагалася пізнати Непізнаване. Вона сидить, п'є чай і впорядковує каталоги не божественної мудрости, а крихти цілком людської. Або ж, якщо подивитися на це зі сторони віруючого, а не еретика, то бібліотекарки лише повторюють жест Єви: подають хлопцям плоди із Дерева Пізнання, і жест цей триватиме аж до кінця усіх часів, тобто, до кінця існування бібліотек. Покоління хлопців та бібліотекарок, перебуваючи в таємному і хвилюючому союзі, шукатимуть повернення із вигнання, до якого їх присудила першоспокуса.

Бібліотеки, в яких працюють чоловіки, чимось схожі на канцелярії. До них приходять, залагоджують кон-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ців Західної України загадковими, незвичайними, витонченими, цікавими, класними, патріотичними і більш європейськими, хоча й занадто традиційними і замкнутими у своїй культурі.

У той сам час львів'яни уявляли собі мешканців Східної України далекими, незрозумілими, а також занудами і снобами, «змоскаленими лохами з конкретним потенціалом», «пасивними ослами сірого кольору», «аборигенами, яким дали трактор», і взагалі – «не пацанами». Лише у двох відповідях харків'яни були названі милими, приємними, добрими та відкритими. Характеризуючи мешканців Східної України, львів'яни найчастіше згадували їх пасивність, суржикомовність та змоскаленість.

Харків'яни ж основними рисами мешканців Західної України вважають знання української мови та культури, патріотизм, активність, а також деяку зацикленість на своїй національній ідеї та нетерпимість до інших поглядів.

Крім того, майже всі харків'яни ще до знайомства із Західним регіоном, відзначили, що мешканцям Західної України перш за все не вистачає толерантності, широти поглядів та бажання піти на взаємний контакт і компроміс.

У більшості відповідей так чи інакше підіймалось те саме мовне питання. Так, львів'яни вважають, що на Сході України люди розмовляють «рідкісним діалектом, що нагадує суміш білоруської та татарської мов і мають величезні запаси російської мови, які потрібно знищувати на державному рівні – «хай знають, але не спілкуються» (!).

Дуже великі розбіжності у відповідях львів'ян та харків'ян викликало питання щодо майбутнього України. Кожен мешканець Львова не має сумніву в тому, що у 2025 році Україна буде існувати як незалежна держава. Майже всі вони вважають, що до цього часу Україна вступить до ЄС, а життя стане набагато кращим.

У той же час більше половини харків'ян на запитання, якою вони бачать Україну у 2025 році, відповіли, що буде класно, якщо вона (Україна) взагалі буде. Та й інші відповіді не відзначаються оптимізмом – у 2025 році Україна буде: в боргах, менш заселена людьми і, можливо, почне саджати на руїнах сади.

Перелік з тридцяти трьох незакінчених речень був запропонований до очного знайомства представників двох регіонів. Наприкінці роботи школи кожному довелось повторно закінчувати ще декілька речень. Резуль-

кретні справи і виходять. Не з'являється бажання повернутися. Борхесівське бачення Раю і Вічності — похмура і нерухоме. Лабіринт затиснених і стлумлених розповідей веде нас на чергові поверхи чергових відділів і буттів, але тиша коридорів скидається на тишу смерті. Ніщо не оживляє ці безодні. Ні стукіт підборів, ні запах парфумів, ні шелест плаття. Нема причин, аби зняти щось одне чи інше з полиці. Нема першопричини, нема першоспокуси.

Я забув закінчити ту розповідь. Я не попросив дванадцяти томів із додатком. Я вперто і безнадійно конструював свої інтелектуальні бомби, абсурдні складові частини для яких я тепер брав із «фізико-математичних» і «медичних», включно із атласами анатомії. Я чув, як вечорами мати говорить батькові: «Знаєш, він зносить додому якісь свинства». Але бібліотекарка не говорила нічого. Поглинута читанням і відсутня, вона, наче продавщиця у крамниці, поспіхом приймала і видавала товар. У сферах, до яких вона піднімалася, вона була недосяжною.

Одного дня я зайшов, і її не було за столом. Підкрадаючись до нього, я відчував себе злодієм. Книж-

ка лежала корінцем догори. Це було «Рандеву зі смертю» Агати Крісті. Шафка з детективами стояла поруч із її кріслом, а я раніше не звертав на це уваги.

Переклала Христина Чушак

¹ Марка автобуса (*прим. пер.*).

² Для поляків ця книга — щось на зразок «Повнолітніх дітей» для нас.

тати були досить цікавими. Харків'яни відзначили, що мешканців Західного регіону України вирізняє «непотрібна нікому заполітизованість», а не вистачає їм «толерантності», «простоти». Львів'яни, в свою чергу, вважають «східняків» пасивними (політично), «хоч і цікавими», відзначають, що вони відчували суттєву відмінність між регіонами в менталітеті та мові. Саме української мови та політичної активності, на думку представників львівської групи, не вистачає мешканцям Сходу України.

ВИПРОБУВАННЯ ТРЕТЄ

Метода семантичного диференціалу, якщо називати це науковою мовою, була, за нашими спостереженнями, найбільш цікавою для респондентів, яким треба було оцінити мешканців обох регіонів згідно з запропонованим переліком протилежних якостей (18 пар). Найголовніше те, що учасники опитування мали оцінити саме МІРУ належності цих якостей мешканцям Сходу та Заходу України.

Одна з пар якостей була особливою: «хороший — поганий». Насправді вона планувалася як оцінювальна (брудностереотипна — як ще по-іншому можна на-

звати однозначний розподіл на чорне-біле?) модель; проаналізувавши образ за допомогою попередніх 17 пар, респондент мав наприкінці визначитись: то все ж таки «він» (представник регіону) хороший, чи поганий?

Особливість методи полягала в тому, що респонденти спочатку аналізували мешканців іншого регіону, при цьому й гадки не маючи, що їм доведеться аналізувати «своїх» також. Групи виконували завдання як до очного знайомства, так і після детального ознайомлення з обома регіонами України та їх мешканцями (хоча при повторному виконанні «своїх» не аналізували). Таким чином, ми мали можливість прослідкувати, наскільки змінилися ці уявлення та відобразити результати графічно.

На графіку 1 зображені уявлення харківської групи про Захід (безперервна лінія) та Схід (пунктир) України до ознайомлення з Західним регіоном та його мешканцями. Головна риса — на всіх позиціях уявлення про представника іншого регіону позитивніші, аніж уявлення про «свого». Особливо велика різниця проявилася у категоріях «чесний», «працьовитий», «багатий», «ввічливий» і — найголовніше — «хороший». Більш-менш рівновага спостерігалася у таких якостях: «урівноважений», «столичний», «спокійний».

ОЛЕГ
МАРУШЕНКО,
ДМИТРО РОЩИН,
СЕРГІЙ ЮДОЧКІН
«УКРАЇНА
ЗНАДТО МАЛА,
АБИ УНИКАТИ
ОДНІ ОДНИХ»

*Я увійду в небес просторі храми
І помолюсь над зламаним веслом*
Зоряна Гладка

Прозорий ранок сьогодні плакав
І провіщав сльозу грози...
А я навчилась в морі розгортати дивні хвили
Навіть зламаним веслом.
...Червону кімнату встеляв зелений паркет
І сонцем сяяла блакитна люстра.
Жовті обличчя, бездумні очі,
Солоний подих — круговерть проминулої ночі...
...Вона уже горіла без дозволу!
І раптом спалахнула мертва вічність.
Круглий годинник вибив шосту ранку —
Годину, коли застиг кривавий усміх на устах.
Багряний шепіт наповнив кімнату,
Із жовтих облич закапав віск.
Червона кімната здалася рожевим маревом,
Зелений паркет — трав'яним килимом,
Блакитна стеля — бездонним небом.
Солоний подих нагадав морський прибій.

Ранок втирав сльози.
І тільки хвили не підкорялись зламаному веслу.
19. 09.94

На зупинці, наче Месію,
люди чекають на трамвай.
Кожен дивиться у свій бік,
переконаний у правоті.
Приїжджає сподіване чудо,
а в трамваї Месії нема,
є лише лжепророк —
це кондуктор.
Люди ж вірять, сідають в трамвай.
Тільки я не сідаю —
я знаю,
що Месія утік в попереднім трамваї.
Піду за ним шукати —
може, наздожену...

27.04.97

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Зовсім іншу картину ми бачимо на графіку 2, де зображені уявлення львівської групи про Схід (безперервна лінія) та Захід (пунктир) України до ознайомлення зі Східним регіоном та його мешканцями. Якщо харків'яни вважали мешканців Західного регіону умовно кращими за себе, то львів'яни таким сприйняттям представників Сходу України не відзначилися. В цілому, обидві криві прямують досить схожим шляхом, навіть крива, що відображає мешканців Заходу більш позитивно розташована. Найбільшу різницю (на користь «західняків») ми спостерігаємо у таких якостях, як «багатий», «працьовитий» та особливо «чистий». Проте в діаді «хороший – поганий» обидві криві зупинилися в одній точці.

В кінці роботи школи респонденти оцінювали лише мешканців протилежного регіону. На графіку 3 зведені уявлення харків'ян про Захід України до (безперервна лінія) та після (пунктир) ознайомлення з цим регіоном. Ми бачимо, що майже усі показники сприйняття погіршилися (особливо – «урівноважений», «спокійний», «столичний» та (!) «хороший»). Приблизно на тому ж рівні залишилися уявлення про такі якості, як «чуйний», «дружелюбний» та «багатий». Цікаво, що ті якості, зав-

дяки яким на графіку 1 «західна» крива значно «випередила» «східну», цього разу були значно переоцінені в гірший бік.

А от зміни у сприйнятті Східного регіону львівською групою за час тривання проекту менш помітні (зведені на графіку 4). Друга пунктирна крива не набагато негативніша за першу (фрагментарно – навіть позитивніша). Проте дві категорії здали значно свої позиції: «чесний» та «дружелюбний».

ВИПРОБУВАННЯ ЧЕТВЕРТЕ

Виявлення етнічних стереотипів за допомогою проєктивного малюнку – зовсім нова методика, в якій аналіз зроблених малюнків – праця творча. Це як прогноз погоди: кожен може побачити щось особливе, виділити щось важливе для себе, чого інша людина може навіть і не помітити. Тому наведений нижче варіант – лише наша версія аналізу.

Час на виконання малюнку не обмежується, як і спосіб, у який цей малюнок може бути зроблений. Під час аналізу ми створили 8 змістовних груп. Основне завдання аналізу полягало в тому, щоб поділити малюнки на елементи-символи, які вже потім поділити по зміс-

ОЛЕГ
МАРУЩЕНКО,
ДМИТРО РОЩИН,
СЕРГІЙ ЮДОЧКІН
«УКРАЇНА
ЗНАДТО МАЛА,
АБИ УНИКАТИ
ОДНІ ОДНИХ»

ОДНАКОВО ВСЕ МИНАЄ

Пізні лілеї незріло квітчають
могильне шамрання надокучливости.
Погляди надгробних фото
пронизують желатину неба
до космічних кісток
і залишають в атмосфері
шрами прикрих докорів.
Наго тхне сороміцькою безпорадністю
від мохових простирадел каліченої хтвисти.
В надрах поцейбічності вінків
народжуються міжпланетні,
стійкі до часу і токсичних викидів бактерії.
Ґрунт під политими квітами ідей
перетворюється в сироватку
кислого молока незадоволености,
поволі утворює збиті докупи
кістки молодих зачинателів,
погашених вапном.
Блискавкою замкнена герметичність думки
непровокована ще на ексцентричні стоки. Даремно.
В гамаку тропічно погойдується Неторканість

і крізь соломинку смочке мило
не з тої опери, наче вдова.
Беззаперечність згаслого існування
вибухово втрачає невагому дійсність
залитої воском пори.
З кута площі розсіяно крутиться світло ВСІМ.
«Ніщо не минає безкарно» —
право так помилятися
залишають за собою ВСІМ ображені померлі.
Але насправді по-іншому.

29.01.97

БР-Р

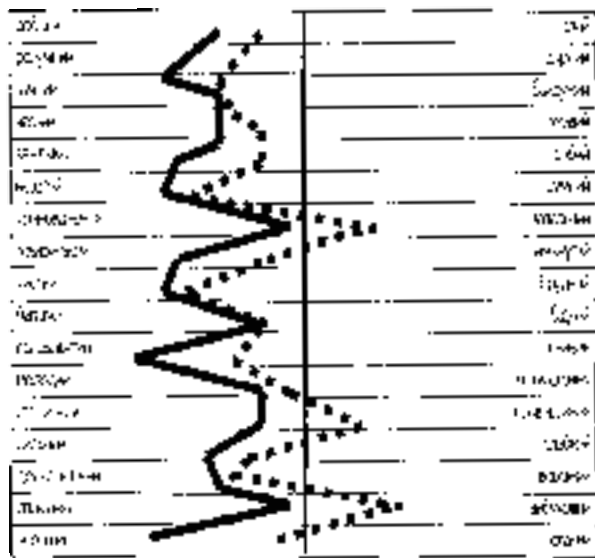
А коли йде дощ,
то біля вас сумно й незатишно,
а тут ностальґійно і старовинно.
Зате нам, коли йде дощ,
сумно й незатишно,
а вам, мабуть, ностальґійно.
Ви нас не втішаєте,
а лише усміхаєтесь
і ще раз пильно дивитесь

87

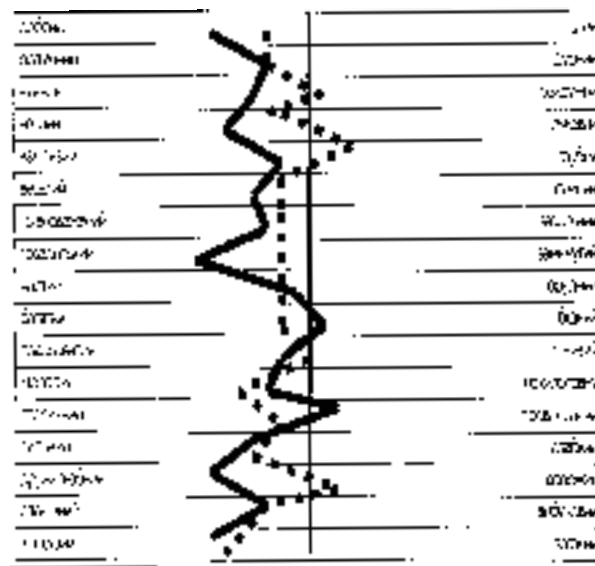

ІВАННА
ПЛАХОТНЮК
ВІРШІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Графік 3. Схід України про Захід до (неперервна лінія) та після (пунктир) ознайомлення з Західним регіоном.

Графік 4. Захід України про Схід до (неперервна лінія) та після (пунктир) ознайомлення зі Східним регіоном.

на наші рамена,
де виблискує на пальцях
прабабусин перстень.
Ви кажете: «Анумо ще:
я вас запитаю, а ви так само відповісте!»
Ми мотаємо голівкою,
мугичемо «ні» і, зрештою,
покірно повторюємо фразу.
Тоді вам дуже весело від того,
і ви так гарно смієтесь.
А ми дивимося на вас,
які ви вже дорослі, і як ви
по-дитячому регочетесь, наче вас хто лоскоче,
і нам стає так наївно-радісно від того,
і ми з вами разом заливаємося сміхом.
А потім ми мусимо йти геть,
і вам уже час.
...Дощу немає, і нам так сумно,
ми хочемо бути там, де в дощ незатишно,
і тільки ностальгуємо і втираємо нечемні слізки.
Ми хочемо, щоби був дощ.
щоби ми з вами були десь там,
де не сумно і не ностальгійно,

щоб ми тоненько казали: «Бр-р!»
і ви нам нагадували,
що дощ не вимовляє літер «Р»,
щоб ми одне одному розповідали нісенітниці
щоби біля нас пахло травнем,
щоб ми бажали вам виростити сонях, і
ви казали, що хочете змокнути...
...Біля нас ностальгійно...
Ми з вами як на долонях у нашого міста
граємося в гру з ниток;
а в грі по-діагоналі не стрічаються
ні спогади, ні погляди, ні долі.
А ви уже забули про той сонях,
він змок у моїх споминах
і тепер у нього на раменах
схрещені зелені лапаті пальці,
а на них — мій прабабусин перстень.
Для нас залишається тільки лушпиння,
бо ви їдете надовго,
залишаєте наше місто такі щасливі,
що сонях мимоволі здригається
і каже: «Бр-р!», трясє жовтогарячими косами.
А ми нічого не кажемо і

товних групах. А групи ми виділили такі: 1) людина та окремі елементи зовнішнього вигляду; 2) їжа, напої; 3) алкоголь; 4) національно-побутові символи (хата, піч, стил, скатертину, рушники тощо); 5) національно-культурні символи (державна символіка, предмети відпочинку тощо); 6) праця в побуті (предмети праці); 7) негативна символіка; 8) техніка.

Перше: абстрактність або конкретність. Приблизно кожен п'ятий малюнок (20% від загальної кількості) можна вважати абстрактним, а це набагато вищий показник, ніж зазвичай реально існує у подібних дослідженнях (не більше 5%). Робимо комплімент групі – адже, чим вищий інтелектуальний рівень людини, тим більше вона тягнє до абстрактного світосприймання.

Найцікавішою для нас була наступна особливість художніх творів: жоден з 20 отриманих малюнків не включав у себе предметів праці. Нами була знайдена лише одна лопата, але вона була такою маленькою, що нею можна знехтувати. І це, мабуть, без коментарів.

Найпоширенішим елементом була людина та окремі елементи її зовнішнього вигляду. Не набагато «відстала» національно-культурна символіка – домінували прапори, як правило, українські, а також національно-побу-

тові символи-елементи. А ось техніка, що завжди присутня у спектрі елементів образу представника будь-якої нації, цього разу (хоча є два винятки) була проігнорована. Всупереч очікуванням, майже не були представлені їжа та напої, в тому числі алкогольні. Щодо останніх треба зробити невеличку ремарку: «алкогольних елементів» було п'ять, чотири з яких припали на малюнки харків'ян, а їх усього то було п'ять (проти п'ятнадцяти львівських)...

Вразила нас кількість елементів так званої негативної символіки: дванадцять «негативів» на двадцять малюнків – це набагато. Чого тут тільки не було: босі ноги, ланцюги, знак радіації, замок на ротовій порожнині, зброя, могила... Знову ж таки, цікавим є так званий регіональний аспект: лише один елемент негативної символіки припав на малюнки харківської групи, всі інші відобразили львів'яни.

Коли запитують, навіщо взагалі існує наука соціологія, соціолог зазвичай відповідає: «А хто ж іще, аналізуючи думки всього населення, повідомить кожному з вас, що саме треба думати з того чи іншого приводу?»

Насправді весело і цікаво було нашій невеликій со-

ОЛЕГ
МАРУШЕНКО,
ДМИТРО РОЩИН,
СЕРГІЙ ЮДОЧКІН
«УКРАЇНА
ЗНАДТО МАЛА,
АБИ УНИКАТИ
ОДНІ ОДНИХ»

тільки помічаємо, що лущиння
схоже на стулені долоньки,
устроєні в тасмицю з горіховим серцем.
Згодом ви повертаєтесь, дощ зупиняється
і біля вас тепер затишно й гамірно.
Ви дивитесь як тут зле і мовчите.
Хоч зараз ваша черга говорити «Бр-р».

01.05.96

89

ІВАННА
ПЛАХОТНЮК
ВІРШІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ціологічній групі працювати в рамках проекту «Єдність
України: сприйняття молоді». Сподіваємося, вам також
цікаво було. Ми не коментуємо того, що Ви щойно про-
читали: кожен це зробить самостійно.

Але не проходите повз соціологічні дані...

МИНИАТЮРЫ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

КОМІСІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ООН

**ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ПІДТРИМКУ ІДЕАЛІВ МИРУ,
ВЗАЄМОПОВАГИ І ЛЮДСЬКОГО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ СЕРЕД
МОЛОДІ**

ПРОГОЛОШЕНО РЕЗОЛЮЦІЄЮ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН №2037 (XX) ВІД 7 ГРУДНЯ 1965 РОКУ

Ети мініатюри написані в самому началі 60-х рр. і ніяк не предназначались для печати. Імена в них относятся к моим друзям і знакомим — ими і огранічивалась аудиторія.

Мы ждали Женю и Илью. Но Илья пришел один и сказал, что Женя, наверное, не придет, потому что его превратили в слона.

Но Женя пришел. Он долго топтался в коридоре, путался хоботом среди сумок и сундуков и сломал стул с синим верхом.

Было два часа ночи, и шел мокрый снег. В конце Лаврушинского переулка мы увидели за прутьями ограды человека в белом. Он лежал, уткнувшись головой в лужу. Босые пятки посинели. У человека были большие крылья и легкое сияние вокруг головы. Одно крыло было сломано, и перья висели на черных сучьях лип.

— Посмотри, ангел упал, — сказал Женя.

— Он мертвый, — сказал я.

Женщины прошли вперед. Им не хотелось смотреть на мертвого.

Метеорит пробил восемь этажей и, шипя по-змеиному, упал ко мне на стол. Я поднял голову и через дырку в потолке увидел голубое небо. Я подождал, пока метеорит остынет, отнес его на крышу и заткнул им дырку.

Жил-был бык. Он был дальтоником и бросался на зеленое. Когда пришла весна, он вытоптал зеленые насаждения на Ленинском проспекте. Чтобы успокоить быка, садовники прикрывали липы красными знаменами.

После парада по городу разъезжали ракеты и бронетранспортеры, увешанные детскими воздушными шариками и убранные живыми цветами. Офицеры в джипах сажали себе на колени детей. Было весело.

Потом радисты получили приказ, закрылись люки танков, офицеры осторожно высадили из джипов детей, и колонны развернулись на толпу.

91

КИР БУЛЫЧЕВ.
МИНИАТЮРЫ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Генеральна Асамблея,
виходячи з того, що категоріями Статуту Об'єднаних націй людина визнає себе зобов'язаною оберігати майбутні покоління перед страхіттями війни;

виходячи надалі з того, що Статутом ООН підтвержене визнання фундаментальних прав людини; гідності людської особистості та рівності поміж людьми і народами;

підтверджуючи принципи, закладені у Загальній декларації прав людини; Декларації про незалежність колоніальних країн та людей; Декларації ООН про усунення усіх форм расової дискримінації; резолюції Генеральної асамблеї ООН №110(II) від 3 листопада 1947 року про засудження усіх форм пропаганди, яка спрямована на провокацію війни і загрозу миру; Декларації прав дитини; Резолюції Генеральної асамблеї ООН № 1572(XV) від 18 грудня 1960 року, які мають особливі положення щодо виховання молодих людей у дусі миру, взаємної поваги та людського взаєморозуміння;

виходячи з того, що цілями Організації об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури є підтримка миру і безпеки при сприянні співробітництву серед народів шляхом розвитку освіти, науки і культури, і визнаючи роль і внесок цієї організації в освіту молодих людей у дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру;

беручи до уваги факт, що жертвами у катастрофах і нещастях, які спіткали людство, є молоді люди, яким довелось страждати чи не найбільше;

з переконання у тому, що молоді люди хочуть бути впевненими у своєму майбутньому, і що мир, свобода і справедливість належать до першочергових гарантій, завдяки яким їхні бажання справдяться;

пам'ятаючи про значну роль, яку молодь відіграє у кожній сфері людських стремлень і про факт, що саме вона покликана керувати долею людства;

пам'ятаючи між іншим і про те, що в наш вік великих наукових, технологічних та культурних досягнень, енергія, ентузіазм і творчий потенціал молоді повинен сприяти матеріальному і духовному прогресу усіх людей;

Женя поймал рака и хотел отвезти его на продажу в Париж. Но оказалось, что на раков очень большая пошлина. Пришлось опустить рака в ведро с водой и поставить ведро на кухню.

Рак много ел и скоро вырос из ведра. Он стучал по ночам клешнями и кусал гостей за ноги. Гости требовали, чтобы Женя купил рака намордник.

Потом рак искушал Женю и вышел во двор. Во дворе была весна.

Великан был такой большой, что чистил зубы сапожной щеткой, пил чай из ванны, вместо тапочек носил байдарки, думал, что кинотеатр «Россия» — комната с телевизором, и застревал, проползая в пешеходные туннели.

Он любил вспоминать, что восемь матерей скончались, рожая его.

Космонавт Н. рассказывал, что Вселенная замкнута, и ее пределы сравнительно недалеко от Земли. В таких местах можно как в зеркале увидеть самого себя.

Но время в разных частях Вселенной движется неодинаково. Поэтому Н. увидел себя старым и

толстым, с погонами генерал-лейтенанта авиации. Он обрадовался, что будет получать хорошую пенсию, и спросил:

— Будет ли война?

Генерал-лейтенант ответил, что не знает.

На Красной площади встречали царя, который был проездом из Комсомольска. Милиционеры едва сдерживали толпу. Миша, который был в мундире камерюнкера, провел меня к царю.

Царь попросил снять звезды с кремлевских башен, но милиционеры его не послушались, и тогда царь приказал замуровать себя в кремлевской стене.

Миша замешивал раствор, и по лицу его текли слезы.

В Москве, в зимнем зале ЦСКА проходили бои гладиаторов со львами. Нила кинула на арену жемчужное ожерелье. Ожерелье упало на шею льву, и ни один гладиатор не осмелился снять его оттуда.

Но оставшийся неизвестным пионер спустился на арену и вернул ожерелье Ниле.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

з переконання у тому, що молодь повинна знати, поважати і розвивати культурну спадщину власних країн і усього людства;

тим більше з переконання у тому, що освіта молоді та молодіжні обміни, обміни ідеями у душі миру, взаємоповаги і людського взаєморозуміння допоможуть покращити міжнародні відносини і зміцнити мир і безпеку;

Проголошує цю Декларацію підтримки ідеалів миру, взаємоповаги і людського взаєморозуміння серед молоді.

Принцип I

Молоді люди повинні виховуватись у душі миру, справедливості, свободи, взаємоповаги і взаєморозуміння з метою підтримки рівних прав для усіх людей і народів, економічного та соціального прогресу, роззброєння і збереження міжнародного миру і безпеки.

Принцип II

Усі засоби освіти, включаючи також виховання батьків і сім'ї як особливо важливі, навчання і інформування, спрямовані на молодь, повинні вкорінювати у них ідеали миру, гуманізму, свободи і міжнародної солідарності і усі інші ідеї, що сприяють зближенню людей, знайомити молодь з роллю, яка покладена на ООН у збереженні та підтримці миру та сприяння міжнародному взаєморозумінню і співробітництву.

Принцип III

Молоді люди повинні виховуватись з усвідомленням людської гідності та рівності, без огляду на расову приналежність, колір шкіри, етнічне походження чи віросповідання і у повазі до основних прав людини і прав людей на самовизначення.

Принцип IV

Обміни, подорожі, туризм, вивчення іноземних мов, недискримінаційне партнерство міст і університетів та інші подібні заходи повинні сприяти об'

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО
ПІДТРИМКУ
ІДЕАЛІВ МИРУ,
ВЗАЄМОПОВАГИ
І ЛЮДСЬКОГО
ВЗАЄМО-
РОЗУМІННЯ
СЕРЕД МОЛОДІ

Близорукий человек никогда не снимал очков на ночь, потому что боялся, что не разглядит снов.

Однажды он разбил очки, а в эту ночь во сне показывали конец света, и на стенах было написано, когда это случится.

Я ехал на электричке в Москву. Вдруг она сошла с рельсов и поехала по лесу. Ветви деревьев бились о стекла, и вокруг пели птицы. Пахло земляникой. Некоторые пассажиры волновались, что они опоздают на работу. Уже шел девятый час, а мы все ехали по Сокольникам, оставляя широкую полосу примятой травы.

Электричка остановилась у метро, и все вышли. Только детей пришлось передавать с рук на руки, потому что там не было высокой платформы.

Утром, когда я шел в ванную, я увидел на полу в коридоре свежий помет крокодила. Помет был еще теплым на ощупь. Я пошел по следам. Следы привели меня на кухню. В кухне крокодила не оказалось, но у плиты стоял высокий стройный человек в бирюзовом ментике ингерманландских гусар и жарил яичницу.

Он меня и съел.

Я клеил обои и случайно заклеил между ними и штукатуркой зашедшего ко мне в гости Володю.

Мы долго звали его пить чай, но он не шел. Потом мы догадались, в чем дело, но было жалко рвать новые обои, и мы выпустили его, пробив стену со стороны лестницы.

Я завтракал на кухне. Вдруг послышались глухие удары в ту стену, которая выходит на улицу. Я не успел допить чай, как в стене обозначилось отверстие.

В него пролез конец толстого кабеля. Это был спецкабель. Потом в отверстие проникли спецлюди и приказали мне молчать.

До сих пор я молчал. Но сегодня, наконец, кабель прополз через кухню и уполз в соседнюю квартиру. Я считаю своим долгом рассказать обо всем людям.

Я долго стоял перед памятником Грибоедову у Кировских ворот. Как живой, думал я, поддаваясь обаянию реалистического искусства. Как живой.

93

КИР БУЛЫЧЕВ.
МИНИАТЮРЫ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

єднанню молодих людей усіх країн у їхній навчальній, культурній і спортивній діяльності у дусі цієї Декларації.

Принцип V

Національні і міжнародні молодіжні об'єднання повинні допомагати сприянню реалізації цілей ООН, особливо в плані міжнародного миру і безпеки, дружніх відносин між народами на основі поваги до суверенітету держав, остаточної заборони колоніалізму і расової дискримінації та інших порушень прав людини.

Молодіжні організації, згідно з цією Декларацією, повинні, кожен у своїй галузі, всіляко підтримувати недискримінаційність у роботі та освіті молодого покоління відповідно до цих ідеалів.

Такі організації, відповідно до принципів свободи асоціацій, повинні сприяти вільному обміну ідеями у дусі принципів цієї Декларації і цілями ООН, зазначеними у її Статуті.

Усі молодіжні організації повинні діяти згідно з принципами цієї Декларації.

Принцип VI

Освіта молоді повинна у першу чергу спрямовуватись на розвиток усіх їх здібностей та набуття молодими людьми вищих моральних якостей, глибоко пов'язаних з благородними ідеями миру, свободи, людської гідності і рівності, вкорінених повагою і любов'ю до людства і його творчих досягнень. У цьому плані важливу роль відіграє сім'я.

Молоді люди повинні усвідомити свою відповідальність перед світом, який покликав їх визначити свій розвиток і випромінювати почуття впевненості у щасливому майбутньому людства.

Переклала Ярина Боренько

Памятник вздохнул и сказал:
— Ты меня разгадал.
И сошел с пьедестала.

Однажды у меня был длинный пушистый хвост, лучший в Москве. Даже из Подольска приезжали люди полюбоваться на него. Его у меня украли в гардеробе ресторана «Янтарь». Я до сих пор сужусь с администрацией ресторана, которая не хочет компенсировать потерю, потому что, согласно правилам, хвосты на хранение не принимаются.

К нам за столик сел сержант милиции. Он был немолод, худ, обветрен, и ел бутерброд с красной икрой. Сержант обламывал те кусочки хлеба, на которые не попало ни икры, ни масла.

Потом он приподнял по очереди погоны, а под погонями сидели большие тараканы с печальными глазами. Сержант дал каждому таракану по кусочку хлеба. Тараканы быстро грызли хлеб и косились на красную икру, которую доедал сержант.

На параде седьмого ноября, на Красной площади, когда прошли танки и тяжелая артиллерия, на-

ступила тишина. Потом на опустевшую площадь медленно въехала моя пишущая машинка.

Военные атташе разных стран заволновались на трибунах.

— Фотографируйте, фотографируйте, чего уж там, — говорили им.

Маршал Гречко взял под козырек. К тому времени, когда машинка поравнялась с собором Василия Блаженного, места иностранных корреспондентов опустели.

Через два месяца был подписан договор о всеобщем и полном разоружении.

Я так спешил на свидание, что у меня выросли крылья. Я обрадовался, что приду на свидание с крыльями за спиной, но не заметил, что мне их помяли и общипали в автобусе. Я долго поправлял и чинил их за углом и даже опоздал.

Она была так этим рассержена, что не заметила крыльев.

Комета Галлея столкнулась с Солнцем и разбила его на мелкие кусочки. Люди подбирали кусочки, выпавшие на Землю, и устанавливали у себя дома.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© О.Яськів, 2001

олег яськів
**проминаючи надію:
нове обличчя
британського кіно**

Потом даже в гости ходили со своим солнцем.

Мой друг был в командировке в Днепропетровске и познакомился со скифской бабой. Он привез ее в Москву и женился на ней.

Им дали квартиру на первом этаже.

Во Франции на выборах победили нудисты. С тех пор там члены кабинета ходят голыми и даже в таком виде наносят официальные визиты.

Когда московское телевидение передавало репортаж о прибытии в Москву французского министра иностранных дел, то вместо министра появлялась надпись: «Перерыв по техническим причинам за пределами Советского Союза».

Проводя опытное бурение в Антарктиде, английские ученые на глубине полутора километров нашли чемодан с книгой Эмиля Золя «Нана», китайским термосом и запиской на русском языке:

«Вернусь через двадцать минут. Зонтик не раскрывайте, одна спица сломана».

Эта тайна еще не разгадана.

Город Саратов по решению общественных организаций ушел под воду, в Волгу. Наверху остался только один дом образцового быта, взятый на сохранение жильцами.

Дом плавает посередине реки, и от него идет кабель вниз, к городу Саратову.

В Ялте было очень жарко. Я, как приехал, пошел к набережной, спрятался под тенистым кустом и проспал в холодке два часа.

И только теперь узнал, что как раз в то время известный ялтинский волшебник Алаканзар сбился с ног, разыскивая интеллигентного человека, которому можно поручить управление страной амазонок.

Будильник всегда звонил в семь утра, — заводили его или нет, ставили на семь или на девять-двадцать — он всегда звонил в семь утра. В конце концов, Ниле это надоело, и она отнесла его на ночь в ванную. Но в семь утра он подошел к ее постели и зазвонил.

КИР БУЛЫЧЕВ.
МИНИАТЮРЫ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Нове британське кіно, за рідкісними винятками, має молодіжне обличчя. І значною мірою не через вік авторів, а через енергію і тематичну палітру, яку воно пропонує сьогодні. Нехай це кіно не реагує на всі запити суспільства, але в безкомпромісності його оцінок, сміливості стилю вчувається подих «молодих розгніваних» Тоні Річардсона, Ліндсней Андерсена, Девіда Ліна, Керола Ріда, котрі наприкінці п'ятдесятих — на початку шістдесятих вивели зі сплячки британське кіно, започаткувавши острівний варіант «нової хвилі». У цій спадковості здорових традицій — гарантія успішності нового британського кіно, без жодних застережень на примхи кон'юнктури або біологічне старіння самих авторів. Дійсність ніколи не буває настільки справедливою, щоби вона могла не викликати спротиву в молодих, позаяк критика, як і революція, — явища молоді. Така нелояльність до середовища є запорукою успішності творчості. Вона відповідає смакам молоді, ба навіть слугує стилем. Відображати інтереси молоді стало особливою естетичною модою. Відтак прихід нових імен у британське кіно не забарився.

До знакових для британського кіно фільмів, які визначили різницю між новим і старим, можна зараховувати «Trainspotting» Дені Бойла, «Кислотний будинок» Джона Маккігана, «Карти, гроші та два пістолі» Гая Річі та «Я тебе хочу» і «Метелики» Джона Вінтерботема. Перші два складають шотландську складову і саме через особливу ситуацію цієї амбітної провінції вирізняються соціальною гостротою та протестними настроями. Їхня смислова навантаженість особливо близька сучасній українській духовності, чи радше неуховності української молоді. Фільм Гая Річі, обравши за координати цінностей криміналізацію суспільства, певним чином виправдовує усмішне просування на українському кіно- і телеринку менш вартісних російських криміналізованих фільмів та серіалів. Обидва фільми Джона Вінтерботема, на відміну від попередніх, акцентують на транснаціональності головних проблем молоді, ба навіть намагаються анексувати різницю в інтересах різних вікових груп суспільства, вибравши в епіцентрі молодь через притаманну їй підвищену вразливість та агресивність.

З-поміж названих фільмів ключовим маніфестом нового британського кіно можна вважати фільм «Trains-

© В.Поліщук, 2001

ВСЕВОЛОД ПОЛІЩУК

ВІРШІ

potting» Дені Бойла. В ньому вперше по-новому була актуалізована тема молоді, причому найпроблемнішою її частини. Всупереч запевненням медіа про позитивність і прагматичність сучасної молоді, реальність (або нереальність) у кіно постала іншою. Вперше майже через три десятиліття після «шестидесятників» на передній план виходить бунтарська, неконструктивна молодь. Як і тоді знову її викличний нігілізм та сліпа опозиційність стає присудом суспільству, альтернативою до його моралі. Наркотики та алкоголь – лише особлива форма анестезії душі, декларування іншого способу бунтарства, нереволюційної пропозиції змінити суспільство (в цьому і принципова відмінність сучасної молоді від концепції «молодих розгніваних»). Апатія та зневіра поширюється не лише на матеріальні здобутки цивілізації, але також і на цінність національної окремішності культур (щось надто знайоме впізнається в оцінці шотландців як майстрів підстригати овець та пити віскі).

«Кислотний будинок» – гранична межа, до якої можна дійти у запереченні позитивності людської природи, перемоги добра над злом та іншими недостатньо обґрунтованими упередженнями людства. В трьох кінонеллах

максимально гротескно зображаються збоченість людських природних потягів, цинічна експлуатація безвольності людської доброти та неоднозначність батьківських інстинктів. Характерно, що обидва фільми стали екранізаціями творів культового шотландського письменника, ідейного натхненника творчого процесу переоцінки цінностей суспільства безпеки і достатку, можливо, ще одного регіонального «патріарха» Ірвіна Велша.

«Карти, гроші та два пістолі» Гая Річі – модель ситуації, коли людина потрапляє в умови, які ширші за її можливості та амбіції. Несподівано з'явилися гроші, і що з ними робити? Спокуса випадковості, яка не знаходить вирішення. Одвічне роздвоєння – життя чи гроші, зафіксоване (буквально стоп-кадром) в останній сцені, коли герой алегорично зважає життя (звисаючи на одній руці з мосту) та гроші («золотий» дзвоник у телефоні, до якого відстань у ціле життя).

«Я тебе хочу» – пісня печалі та людської самотності, маніфест евклідової геометрії, згідно з яким паралельність людських доль непорушна. Причиною цього, в даному випадку, є соціальна нерегульованість суспільства, яке травмує молодь та штовхає на злочини. Роздратованість на

ОЛЕГ ЯСЬКІВ
ПРОМИНАЮЧИ
НАДІЮ:
НОВЕ ОБЛИЧЧЯ
БРИТАНСЬКОГО
КІНО

* * *

З лаврових листочків складаю хреста
Далі склею і вчеплю на спину
Ця гра у Месію є дуже проста –
Поета чи Блудного Сина.

Потім скину і ними матраца наб'ю
І на ньому почну спочивати
І наснитися мені, що уроки даю
найпростішої гри – в герострата

ТАНЕЦЬ

а вона танцювала сама
заплющивши очі
а вона танцювала сама
забувши про стіни слова і свічу
забувши навіть про музику
аж та мусила згадати про неї
мусила лунати у такт деревам її ніг
котрі хитали вітром
акорди тонули у хвилях її рук

котрі плюскотіли про щось
зрозуміле їй
але незрозуміле тим
що танцювали парами
та й як могли зрозуміти її
та й як могли хоча б почути її
пара
та що не вміла почути
той що не знав як сказати
пара
той що хотів забути
та що не вміла згадати
і ще пара
тих що знайшли таки спільне
бо кожен мав в носі іншого

а збоку вогник свічі
мріяв про руки
котрі зігріє
думав що він багаття
був схожий на всіх
крім неї

97

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

себе і середовище за нереалізовані мрії обертається руйнуванням міту щастя молодости. Безрадінний, стурбований та напружений вираз окреслює обличчя більшості персонажів. В ньому – підстава для виправдання деструкції молоді за допомогою наркотиків, алкоголю, злочинності.

«Метелики» – балада про втечу від суспільства в сторону, де править жорстокість. Втечу здійснюють молоді дівчата, втілення краси (такої ж нетривкої, як у метеликів), серця яких озброєні ненавистю до узаконеної несправедливості. Естетизація насилля доведена до барокової розкішності та вишуканості, що особливо вражає. Цей фільм – як перезвук або передбачення синхронної хвилі насилля в американському кіно, яка легалізувалася з початком дев'яностих завдяки Девіду Лінчу, Квентіну Тарантіно, Роберту Родрігесу, Тоні Скотту, Джиму Джармушу та іншим талановитим і переважно молодим кіномитцям.

Свобода в суспільстві дається взнаки – кожен із фільмів є в основі своїй антибуржуазним.

У згаданих фільмах нової британської хвилі пропонується перегляд традиційних моральних координат і суспільних цінностей. Найманій вбивця – батько-одинак, добро-

чесні дрібні буржуа, вихідці з робітників (основи суспільства) – збоченці, прості дівчата, головне завдання яких народжувати та виховувати дітей, – приховані вбивці тощо. Відсутність інтелекту на обличчях юнаків уніфікує образи вулиць, роблячи їх такими схожими на вулиці українських міст.

Життєве середовище фільмів шокує своєю невідповідністю з усталеними стереотипами щодо заможного суспільства. Деякі загальні плани індустріальних районів ніби скальковані з «робітничих фільмів совєцького соцреалізму». Те ж стосується й інтер'єрів помешкань. Ніби у змові режисери уникають ознак буржуазності у відтворенні матеріально-предметної культури фільмів. Таким чином, акценти цінностей переводяться на рівні чистого людського існування, незахищеного ніякими матеріальними ілюзіями. Екранні ситуації – слова, мовчання, жести, звуки – перетворюються у протоплазму життя, що робить таке кіно «чистішим», його мову – універсальною.

Однак від цього життя не стає прекраснішим, якщо зважити на пануючі у фільмах критичні настрої. Таке послання режисерів – докір уже не матеріальній, прагматичній та утилітарній цивілізації, а чомусь іншому. Навряд чи

КОХАЮ

більше не сниться мені
небо найсиніше
якого ніколи не бачив

запах найніжніший
квітки
якої ніколи не нюхав

слова найтихіші
що їх ніколи не мовив

а сниться мені
та
якій в очі дивився
та й неба не бачив

та
якій квітку дарував
та й понюхати не встиг

та
з якою прощався зітханням
бо слова всі забув

УСМІХ

Знайдеш його нестримне відображення
лише в найповільнішому з дзеркал,
котре не знає ще облич образених
й не чуло ще зловтішного «ха-ха».

У ньому стільки доброго неспокою
і очі в нього як у малюка.
Приклею теплим словом йому ноги я,
щоб він до тебе знову утікав.

ТЕПЕР

прокидаюся зранку
нікого не чекаю
ні до кого не поспішаю
не вишукую слів
та вже й не гублю

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ці претензії сягають аж до Бога (характерна відсутність будь-яких релігійних мотивів, а відтак оцінок у сюжетній канві фільмів), радше до людської природи. Насторожує лиш те, що матеріалом цих психофізичних досліджень слугує молоде покоління.

Тематичний спектр як і аудіовізуальні виміри нового британського кіно дуже схожі до відеокліпової культури, яка ось уже упродовж десятиліття нав'язує стереотипи поведінки молоді. При цьому маємо справу з естетикою насилля, вираженою високою художньою мовою. Наркотики, секс, насилля, безробіття, злочинність – основний перелік занять головних героїв. Відтак мерехтіння кадрів, неестетичні форми, «неправильні ракурси», сленг, радикальний музичний супровід – характерні ознаки такого кіно.

У кіно ми можемо спостерігати, наскільки тісно переплетені традиції музичної та екранної культури. Приклад нового британського кіно є найпоказовішим, оскільки спадкоємність музичних традицій у кіно очевидна. Можна навіть припускати, що музика нав'язує кіно його часові ознаки, як от ритм і монтаж; насичені рок-композиціями саунд-треки створюють паралельний до екранного реаль-

ний культурний пласт, на якому малюються візерунки надуманих художніх сюжетів. Історичну правду, якщо така є у кіно, слід шукати саме в музичній та ще у предметній проекції фільму. Британське кіно найсміливіше використовує сучасну рок-музику, щоби підсилити реалізм зображуваного. При цьому, хоча й втрачаються особливості музичної мови у кіно, проте, досягається злиття з глядацькою аудиторією на рівні впізнавання відчуттів.

Осучаснення мотивів підсилюється яскравим музичним супроводом, який однозначно ідентифікує їхнє британське походження. Це ж стосується і фактури облич головних персонажів. Дотримання єдиного стилю в останньому увиразнює соціальну групу, на яку спрямоване основне посилення фільмів, – робітники, люмпени, здебільше, дрібна буржуазія. Характерно, що не згадуються ні в який спосіб фермери, а до великого капіталу ставлення скептичне і навіть вороже.

Функції лінгвістичної мови як носія духовної структури світу передаються кінематографічній мові, яка загалом вже виробила власну комунікаційну культуру, почасти альтернативну мовленевій. Контрапунктний монтаж, який несе ширші функції, ніж сам лиш супровід, залучення пред-

ОЛЕГ ЯСЬКІВ
ПРОМИНАЮЧИ
НАДІЮ:
НОВЕ ОБЛИЧЧЯ
БРИТАНСЬКОГО
КІНО

© В.Денисенко, 2001
© В.Терещенко, 2001

валерій денисенко
валерій терещенко

юрґен габермас – останній філософ світу, де панує «постмодернізм»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© О.Яворницька, 2001

оля (олександр) яворницька теорія субкультур у соціологічній перспективі

Світ давно найменованний та означений. Він бурхливий у своїй сталості та застиглий завдяки своєму розвитку. І не зрозуміло, його поступ – це множення явищних характеристик чи зміна сутнісних ознак в лабіринті знань та практик.

Філософська наукова думка продовж усієї своєї історії завжди тяжіла, з метою упорядкування досліджуваного матеріалу, до певних спроб систематизації та типологізації процесів соціокультурного розвитку, виділення в ньому, в інтересах наукового аналізу та співставлення, певних віх. «Бінарні опозиції» Ф. Ніцше відійшли в історію, і для багатьох сучасних дослідників привабливішою виявляється тричленна формула «премодерн – модерн – постмодерн», які є фундаментально важливими фазами європейської культурної свідомості, трьома духовними, найзагальнішими ситуативними особливостями розвитку історії Європи. Вони символізують багатовіковий процес становлення європейської духовності з моменту її зародження і до

теперішнього зламаною рубежу тисячоліть, використовуються як своєрідний «фрейм» та «концептуальна рама».

Якщо узагальнювати суть поняття модерн, то в нього вкладається досить суперечливий зміст. І спектр думок з цього приводу є досить вражаючим: для одних модерн – це насамперед ера технократизму та панування розуму (на думку А. Тойнбі, ця нова фаза починається близько 1870 року); для інших – руйнація минулого у всіх його проявах; для третіх – модерн пов'язаний зі світовими війнами, екологічними катастрофами, руйнацією індустріального і формуванням нового масового (постіндустріального) суспільства, котре в найрозвинутіших західних суспільствах стало соціологічним фактом приблизно наприкінці п'ятдесятих років ХХ ст. Така ситуація вкрай утруднює визначення місця модерну в соціокультурному розвитку європейських країн.

На загальну думку дослідників, модерність включає певні інтелектуальні рухи, політичні напрями й соціокономічні тенденції та передбачає постановку оптимістичних соціальних цілей. Модерн ХХ століття усюди – як у ключових секторах науки і мистецтва, так і у своїх найважливіших теоріях культури та соціальних діагнозах – якраз, на

Існування молодіжних субкультур довгими роками сприймалась як патологія, або присутність чужих і ворожих елементів. Властиво, до кінця 80-х років не було відомо, як досліджувати і чи взагалі досліджувати різноманітних диваків, які усякими способами намагалися віднайти своє місце у світі.

Зараз зацікавлення субкультурними групами у світі зростає.

З огляду на хронологічні обмеження стаття розглядатиме явище молодіжних субкультур через призму загальних соціологічних теорій та класифікації цих течій на прикладі тих світових субкультур, які формулювали і подальше формують світогляд молодих поляків і українців у Польщі.

МОЛОДІЖНА РЕВОЛЮЦІЯ 50-Х РОКІВ

Молодіжна революція 50-х років ХХ століття на Заході заперечує тезу Ф. Моріака про спільні міжпоколінні відмінності попередніх епох.

Молодь 50-х років, на відміну від своїх однолітків у минулому, не захотіла прощатися із безтурботним

молодечим життям, не виявляла інтересу до тієї моделі життя, яка була створена їхніми попередниками, не сприймала молодості, як перехідної стадії у біологічному розвитку людини з дитини в дорослу особистість, але усвідомила цінність молодості самої по собі – поза усякими обмеженнями¹.

Відкинуті молодим поколінням структури соціального ладу були замінені новими, своєрідними ідеями, які насамперед приваблюють зовнішніми відмінностями.

Одяг, зачіска, своєрідний мовний код, музичні переваги стають характерними рисами поколіннявої спільноти. Феномен молодіжної революції полягає не стільки у поколінневих, скільки у культурних відмінностях. Це фактично невід'ємна риса цивілізаційного, демографічного чи нарешті економічного розвитку. В першу чергу це пов'язано із виникненням специфічних умов серед молоді генерачії 60-х років, які значно поменшили роль традиційних зв'язків. Автономізація системи цінностей, спричинена браком зв'язку між декларованими цінностями та життєвою практикою їхніх батьків, започаткувала своєрідну спільноту із притаманними кожному поколінню відмінностями².

думку Ю.Габермаса, піддавав критиці характерні для Нового часу універсальний детермінізм, сподівання на прогрес, вироблення загальнообов'язкових стандартів та уніфікацію суспільства, заперечував їх і, як результат, прокладав шлях мотивам, які просякають нині у постмодерні все, аж до повсякденного життя. Якщо довести ці міркування до логічного завершення, використовуючи пафосну формулу В.Вольша «постмодерн збігається з модерном ХХ ст., відрізняючись від нього лише інтенсивністю», то для часу з кінця ХVІІ – до початку ХХІ ст. можна вжити одне поняття – модерн, виділивши в ньому такі фази: модерн Нового часу – новаційний модерн початку ХХ сторіччя – плюралістичний модерн другої половини ХХ сторіччя.

Традиціоналістський «модерн Нового часу» є процесом створення, культивування, збереження і дотримання традицій в усіх сферах соціокультурної дійсності й насамперед у мистецтві. Новаційний модерн початку ХХ ст. характеризується запереченням традицій та культурної спадщини всього попереднього минулого й опорою на новації. Для плюралістичного модерну другої половини ХХ ст. притаманним є поєднання традицій та новацій у гармонійній єдності («як недовіра до метанаративів» за Ж.

Ліотаром), переосмислення попереднього досвіду людства та його поєднання з принциповими нововведеннями. Такими ознаками постмодернізму є заперечення концепції одностилевості та однорідності, до яких зобов'язувала доба модерну Нового часу і новаційний модерн, та проповідування «радикального плюралізму». Розмаїття, багатостилевість, еkleктизм, відмова від стилістичних домінант – ось та парадигма, на якій вибудовується постмодерністський дискурс. А окрім цього ще й інтерес до історії і традиції, що виявляє себе в надмірно неперевершеній актуалізації уваги до ретро, до закоханості в конструкти свідомості, що спираються на цитування, повтори, пародії, колажі тощо; породження культу інтертекстовості, коли кожний текст відсилає до попередніх творів, грає з контекстами і специфічно їх коментує; чутливість до таких рис, як складність, поліперспективність та двозначність, замість простоти, чистоти, суперечності та функціональності; і, наостанок, захоплення програмним змішуванням культур: низької та високої, «неліквідної» та комерційної, елітарної та призначеної для загального вжитку.

Таким чином, проблемою постмодернізму є вирішення основного: західна цивілізація (в лоні якої він розвивався і

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Події молодіжної революції 60-х років діаметрально змінили характер наукових пошуків у суспільних науках. На зміну класичним теоретичним концепціям, із позицій яких відбувалося соціологічне вивчення молоді, приходять теорії *ad hoc*. Емпіричні студії зосереджуються на вивченні соціальних конфліктів і трансформації суспільства.

У наукових дискусіях багато місця посідають генераційні конфлікти, соціальна зміна, молодіжна **суб** або **контркультура**. Дослідники і теоретики різних шкіл і напрямків досліджують молодь як соціальний феномен різними способами.

Функціоналісти (Ейсенштадт, Тенбрук, Шельські) розглядають молодь, як сполучник між сім'єю та суспільством. Вони приписують групам однолітків реорієнтаційну та інтегруючу функцію, тому теза щодо субкультур не має стосунку до функціональної теорії. Щонайбільше, можна погодитися з її поміркованим варіантом і розглядати молодіжну субкультуру як фрагмент культури.

Марксист у своїх теоріях досліджують субкультури як ідеологію, що приховує антагонізми у капіталістичному суспільстві, тому на практиці категорично

відкидають усі теоретичні концепції, пов'язані з існуванням молодіжних субкультур.

Прихильники *теорії соціального конфлікту* використовують молодіжні субкультури для пояснення міжпоколіннєвих конфліктів (*Бугофер*).

Молодіжні теорії, зорієнтовані на *процеси соціалізації* у контексті стратифікаційної специфіки, приймають відмінність субкультур у співвідношенні до соціального походження молоді.

Теоретики соціальної дії насамперед звертають увагу на поведінку особистості у співвідношенні з іншими особистостями і взаємодію з ними. Важливе значення вони приписують ціннісно-нормативній структурі суспільства, яка виступає як регулятивний комплекс, що координує і керує структурою. У контексті теорії дії субкультури виявляються як своєрідна рамка інтеракції у співвідношенні до зацікавлення і потреб молоді.

Насправді статус теоретичної конструкції, яка пояснює дійсність (у цьому контексті – субкультуру), міцно пов'язана з особистим зацікавленням кожного дослідника і прийнятої ним теорії. Саме поняття молодіжних **субкультур** виникло в англомовній соціології

ВАЛЕРІЙ ДЕНИСЕНКО,
ВАЛЕРІЙ ТЕРЕЩЕНКО
ЮРГЕН ГАБЕРМАС
— ОСТАННІЙ
ФІЛОСОФ СВІТУ,
ДЕ ПАНУЄ «ПОСТ-
МОДЕРНІЗМ»

паростком якої є сам постмодернізм) у своїй історії є цілісною системою неперервних зрощуваних та прогресуючих норм, традицій, розуму, смаку тощо чи система дискретних, якісно різнорідних структур соціально-політичного, економічного, культурологічного характеру, що поетапно змінюють себе впродовж загального прогресування людства.

Можна по-різному розв'язувати цю складну проблему, відкидаючи, інколи зневажаючи і нехтуючи нею, виходячи зі своїх вузько національних переконань та традицій, чи підіймаючи її на щит розуму та практики як невід'ємну характеристику стилю життя, але жодного разу побіжно про неї говорити неможливо.

І коли постала необхідність пошуків шляхів осмислення функції, ролі, місця, духу модерну в Європі кінця ХХ сторіччя, найдосконалішою, з нашої точки зору (але не завершеною), дискурсною системою осмислення цього складного феномену стала по-різному сформульована, по-різному узагальнена, але поліфонічна за своєю системністю дискусія між Ю.Габермасом та Ж.Ліотаром щодо відповіді на просте запитання: що таке постмодерн, яке його місце та стан у найрозвиненіших соціумах, які його ситуа-

тивні характеристики, форми та способи дистанціювання від історичної конкретики?

Але таке узагальнене трактування проблеми постмодернізму не є аксіоматичним і ставить більше проблем, аніж дає відповідей.

Ідеї постмодернізму продуктивно працюють у таких сферах як мистецтвознавство, літературна критика, конкретно-історичні дослідження тощо. Разом з тим, з нашої точки зору, їх методологічне застосування у сфері соціальної філософії є проблематичним. Більшість «класичних» праць теоретиків постмодернізму (П.Бурдьє, Ж.Дельоза, Ж.Дерріди, М.Фуко, Ж.Лакана, Ж.-Ф.Ліотара) носять персоніфікований характер, що унеможлиблює їх об'єктивізацію. Саме через їх позамежову позицію відносно сформованих способів і форм розумової діяльності.

І можна сміливо констатувати, що в сьогоденні Юрген Габермас є ледь не єдиним філософом, який спромігся сміливо і обгрунтовано заявити про свою приналежність до тієї європейської традиції, що стала підставою сучасної Європи.

В сучасній українській культурі ми щораз більше і більше чуємо голоси, просякнуті ідеями постмодернізму, що

та розглядається як процес, що відбувається у кримінально орієнтованому середовищі із протиправними нормами поведінки (В.Міллер)³. Однак згодом зміст цього поняття було значно розширено і адресовано до ширших верств населення, тих норм, цінностей, звичаїв, які визначають тип і спосіб мислення, а також поведінку певної соціальної групи молоді, тобто те, що характеризує її особливе світосприйняття та стиль життя, разом із відповідними соціальними інститутами їх відтворення. Найголовніше, що відзначається: «(...) за допомогою субкультури відбувається соціальна ідентифікація членів певної спільноти»⁴. Термін: **молодіжна субкультура** визначає позитивні або негативні явища. Субкультура утворюється в результаті відповідного ставлення певної групи до процесів, які відбуваються у соціальній структурі суспільства та у домінуючій у ньому культурі. Тези щодо субкультур передбачають певний рівень автономії молоді. Частина теорій відкидає стратифікаційну специфіку процесів соціалізації і класовий характер суспільства, відмінності інтересів, потреб, освітніх і професійних виборів молодих людей. Сучасні теорії субкультур висупають проти екстремально функціоналістичних де-

фініцій молоді. Багато уваги приділяють теоріям соціального конфлікту і соціальної дії — тобто надають молоді своєрідний простір діяння і специфічну функцію соціалізації.

Загалом прийнято розглядати теорію субкультур у двох вимірах: **контркультури** (як крайній варіант) та **альтернативи** (поміrkований варіант).

КОНТРКУЛЬТУРА

Радикальний варіант теорії субкультур — це теорія **контркультур**.

Теорія **контркультури** стає антитезою традиційних культурних зразків⁵. Вона об'єднує усі субкультурні групи поколіннєвим зв'язком — почуттям відмінності від попередніх генерацій. Фактично ця концепція надає культурної автономії, гостро критикуючи дотеперішній розвиток західної цивілізації: промисловість, урбанізацію, розміри, кількість, ефективність, швидкість — тобто **парадигму ненасичення**⁶. Критична думка контркультури формулюється на різних методологічних концепціях і принципах. Головним гаслом контркультури є необхідність відродження природної людини з не буржуазним світосприйняттям та ставлен-

загалом збіднюють наші уявлення стосовно багатоголосся та поліфонії європейської культури. А тому хотілося б познайомити українського читача з деякими думками, що надають, з нашої точки зору, завершеної та цілісності в розумінні стану сучасної європейської думки.

У 80-х роках минулого століття відбулась відома дискусія з приводу можливості використання терміну «постмодернізм» стосовно філософії, основними опонентами в якій були Ж-Ф.Ліотар та Ю.Габермас. Основні аргументи Ю.Габермаса були викладені в програмній статті «Модерн – незавершений проект» (читач може познайомитись з її змістом в 4 числі часопису «Вопросы философии» за 1992 рік). У 1983-1984 рр. Ю.Габермас прочитав лекційний курс у Франкфуртському університеті, в якому виклав основні ідеї свого розуміння підстав філософського постмодернізму. Ці лекції стали основою книги «Філософський дискурс сучасності: 12 лекцій», яка була видана в 1985 році. Пропонуємо ВАшій увазі переклад однієї з лекцій. Переклад здійснено за виданням: Habermas Juergen. Der philosophische Discurs der Moderne: 12 Vorlesungen, FaM, 1985.

Ю.ГАБЕРМАС

УСВІДОМЛЕННЯ МОДЕРНОСТІ ЧАСУ ТА ЙОГО ПОТРЕБА В САМОВІДНАЙДЕННІ

У відомій передмові до видання своїх творів з філософії релігії Макс Вебер ставить «проблему універсальної історії», якій він присвятив все своє академічне життя, а саме: питанню чому поза Європою, «науковий, художній, політичний або економічний розвиток не пішов тим шляхом модернізації, який є властивим для Заходу»¹. Для Вебера суттєві (тобто не випадкові) стосунки між модерном і тим, що він називав «західним раціоналізмом»², були самоочевидні. Він описав «раціональність» як процес розчаклування, який привів Європу до розпаду релігійної свідомості та знайшов своє втілення в мирській культурі. Так само як сучасні емпіричні науки, автономні мистецтва, теорії моралі та права, які базуються на принципах, культурні сфери вартостей набули форми, яка зробила можливим вивчення процесів у відповідності з внутрішньою логікою теоретичних, естетичних і морально-практичних проблем.

© J.Habermas, 1995

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ням до дійсності, тобто відстоюється думка про необхідність звернути особливу увагу на духовні цінності людини. В основному контркультура — це критика і заперечення⁷, контестація молоді, яка за словами Е. Фромма⁸ «(...) не була безплідною. Її супроводжували надія, віра, стійкість характеру». Насправді, контркультура — це «(...) бунт проти самотнього життя в юрбі»⁹, тобто хворобі цивілізації, яка вирощує невротичну особистість, це «(...) пересторога перед смертю духовної людини від споживацького пересичення, нудьги та ілюзії достатку, які породжують фрустрацію»¹⁰.

Серед адептів контркультури можна виділити дві основні підгрупи представників бунту і втечі:

- соціально-звичаєвого бунту — **гіпі, панки, перси, бітники;**
- ізоляції від суспільства — **рокери, гітовці, кілери, скінгеди.**

Контестатори соціально-звичайового бунту

Багато сучасних андерграундних напрямків виникли із протестних установок «**beat generation**» — артистично-інтелектуальної формації, яка з'явилася у 50-

х роках у США, на хвилі протесту проти основних складових «американської гордості» — масової культури, вільного ринку та демократії. Радикальні постави бітників найкраще відображені у поемі А.Гінсберга: «*Howl*». Загальновідомо, що ідеологія бітників дає початок усім пізнішим емансипістським рухам: сексуальній революції, пацифістським, антиядерним чи феміністичним рухам. Субкультура бітників є традиційним прихистком для митців, а також геїв, наркоманів, алкоголіків, або й навіть злодіїв¹¹. Відтак одні з них шукають сенсу життя у творах А.Шопенгауера, Ж.Жене, а інші сподіваються завдяки «*андерграундним вольностям*» зазнати сильних вражень — наркотичної ейфорії, рафінованого сексу або нового музичного кайфу. Деякі дослідники молодіжних субкультур приймають тезу, що без виникнення субкультури бітників не було б руху гіпі¹².

Період кінця 50-х років позначений виникнення першої субкультури «стиляг» (у Польщі їх звали «**бікіняжи**» — через барвисті краватки у стилі *бікіні*, у Британії «**тедді бойз**» або «**джиттер-багерз**»¹³), яких спершу помилково асоціювали з бітниками. Вони відрізнялися з-поміж інших молодіжних груп своєрідним одя-

ОЛЯ
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
ТЕОРІЯ
СУБКУЛЬТУР
У СОЦІОЛОГІЧНІЙ
ПЕРСПЕКТИВІ

Те, що зобразив Вебер, було не тільки секуляризацією західної культури, але й розвитком сучасних суспільств із точки зору раціоналізації. Для нових структур суспільства була характерна диференціація двох функціонально взаємопов'язаних систем, які сформувалися навколо організаційних підстав капіталістичного підприємства та бюрократичного державного апарату. Вебер розумів цей процес як інституалізацію вартісноорієнтованої раціональної економічної та адміністративної діяльності. У такій мірі, як культурна та соціальна модернізація впливала на повсякденне життя, традиційні форми життя, які в період раннього модерну диференціювались насамперед за професійною підставою, поступово зникли. Модернізація життєвого світу детермінована не тільки структурами вартісноорієнтованої діяльності. Еміль Дюркгайм і Джордж Герберт Мід розглядали раціональний життєвий світ, як такий, для якого характерним є рефлексивне ставлення до традицій, що вже втратили свій квазіприродний статус; універсалізація норм діяльності та спільні вартості, які звільняють акт комунікації від вузько обмежених меж і збільшують поле вибору та, нарешті, моделі соціалізації, що зорієнтовують на формування абстрактної еґо-ідентич-

ности, і, разом з тим, визначають індивідуалізацію дитини, яка розвивається. В загальних рисах це картина модерності, як її зображували класичні соціальні теоретики.

Тепер тема Макса Вебера виступає в іншому світі; в основному це пов'язано з наслідком діяльності тих, хто використовує його та його роботи в сенсі критичного дискурсу. «Модернізація» як технічний термін став заангажованим лише в 50-х роках. Це – свідчення теоретичного підходу, що ставить проблеми Вебера, але розвиває їх засобами соціально-наукового функціоналізму. Концепція модернізації звертається до ряду процесів, що є кумулятивними і взаємозалежними: до формування капіталу і мобілізації ресурсів; до розвитку продуктивних сил і збільшення продуктивності праці; до встановлення централізованої політичної влади і формування національних ідентичностей; до поширення прав політичної участі, міських форм життя і формального навчання; до секуляризації цінностей і норм, і так далі. Концепція модернізації абстрагується від двох моментів веберівської теорії «сучасності». Вона відокремлює «модерність» від її сучасного європейського походження і зображує її як нейтральну просторово-часову модель для процесів соціального розвитку вза-

гом (вельветові піджаки, вузькі штани, сильно налакована зачіска – т.зв. *плерез*), інтересом до джазу, а водночас нахилом до інтелектуальних напрямків західної культури: мистецтва, філософії, кінематографії, рок-музики.

Субкультура *гіні* заявила про своє існування голосною музикою, барвистим одягом, життям у спільноті (найпопулярнішою спільнотою була «*Strawbery Fields*»). Гіні проголошували гасла свободи, радості життя та безмежної любові до усіх людей без огляду на расу і віросповідання. Фактично майже 70% гіні були представниками «*middle class*» – студентами юридичних, економічних, медичних, політологічних напрямків¹⁴, але в їхньому середовищі обертались також сезонні гіні, дезертири, злочинці, т.зв. «*голубі птахи*», шизофренки, райдерси, божевільні (напр. Ч.Мансон). Рух гіні у Польщі був доволі ефемерним явищем, після недовгого існування він самоліквідувався, між іншим, з огляду на зростання індивідуалізму, бажання самоідентифікації, самореалізації – тобто всупереч спільнотовим формам життя. Процес формування польського варіанту гіні тісно пов'язаний із політичним подіями жовтня 1956, а потім березня

1968 року, коли відбулася зміна політичної свідомості молоді, з'явилися гасла радикалізації настроїв, бажання значної лібералізації, а паралельно з тим відбулася переоцінка ідеології контркультури у мистецтві. Молодь боролася за право на самореалізацію у незалежних, неформальних інституціях. Разом із виникненням пацифістських ідей з'являються екологічні, філософські групи, які створюють своєрідний мовний код. Модною стає індивідуальна втеча від суспільства. Музична контестація орієнтується на тексти Дж.Генрікса, Б.Дилана, культурної у 70-х роках групи «*Джем*». Лідер групи, Р.Ріедель, єдиний з польських вокалістів співав про страждання, прагнення свободи, корумпований, злий світ, пересичений компромісами, фальшю і насильством.

У 80-х роках з'являються т.зв. *нео-гіні*, або *гіні-пацифісти*, які адаптують гасла антикомерціалізації, пропагують орієнтальні релігії, поміж ними трапляється багато прихильників Гарє Кришна. Місцями зустрічей нео-гіні у Польщі є травневі злети на краківських «*Ювеналіях*», липневі «*Фамі*» в Свиноуйсцю, Мазурах і Бєщадах, прощі на Ясну Гору (Ченстохова).

Поперси – субкультура, яка переважно охоплює

галі. Ба більше, вона розриває внутрішні зв'язки між сучасністю й історичними умовами західного раціоналізму таким чином, що процеси модернізації більше не можуть сприйматися як модернізація, історична об'єктивізація раціональних структур. Джеймс Колеман бачить її переваги в тому, що концепція модернізації, яка є узагальненою в термінах теорії еволюції, більше не обтяжена ідеєю завершення сучасності, тобто цільового стану, після якого мусив би реально постати модерний поступ³.

Дійсно, саме дослідження модернізації сприяло поширенню вираження «постмодерного» навіть серед соціологів. З точки зору еволюційно-автономної модернізації, що саморозвивається, соціологи можуть легше розпрощатися з концептуальним горизонтом західного раціоналізму, у якому виникнула сучасність (модерність). Але як тільки внутрішні зв'язки між концепцією модерності і саморозумінням модерності, сформованим в межах горизонту західного розуму, зникли, ми можемо співвіднести процеси модернізації, що продовжуються автоматично, з віддаленою точкою зору дистанційованого постмодерного спостерігача. Арнольд Гелен висловив це за допомогою афористичної формули: передумови Просвітництва

мертві; їх наслідки продовжують існувати. Виходячи з цієї позиції, модернізація суспільства, що здійснюється автономно, відокремила себе від імпульсів культурної сучасності, а цим самим втратила свою життєву силу; вона тільки виконує функціональні закони економіки і держави, технології і науки, що, як вважається, поєднані у систему, на яку не можна вплинути. Постійне прискорення соціальних процесів виступає як зворотна сторона культури, що вичерпала себе і набула форми кристалічного існування. Гелен називає сучасну культуру «кристалізованою», тому що «можливості, які вона концентрує, були розвиті у своїх основних формах». Навіть контрможливості й антитези були реалізовані й асимілювалися таким чином, щоб надалі зміни в передумовах ставали усе малоімовірнішими. Якщо у вас склалося таке враження, ви будете відчувати кристалізацію... навіть у сфері настільки дивовижно динамічній і повній розмаїття, якою є сучасний живопис»⁴. Оскільки «історія ідей закінчилася», Гелен з полегшенням повідомляє, що «ми досягли постісторії». Разом із Готфрідом Бенном він дає пораду: «Підрахуйте ваші запаси». Цей неоконсервативний відхід від дійсності спрямований не на той динамізм соціальної модернізації, якому ніщо не стоїть на зава-

підлітків і зорієнтована на зразки масової культури. Вона віддзеркалює вплив ЗМІ на стиль життя. Поперси фактично повторюють зразки західної поп-культури, тому важко віднайти у їхньому середовищі оригінальні, цікаві автоманіфестації. З'явилася ця субкультура наприкінці 70-х років серед прихильників «*new romantic music*».

Панки виникли у 70-х роках у Великій Британії. Ця субкультура швидко знайшла послідовників серед молоді у Західній Європі, а наприкінці 70-х років її представники з'явилися у Польщі. Основою розвитку панківського руху були молодіжні клуби (зосереджені на культі Й.Роттена із «*Sex Pistols*», популяризації у Польщі творчості «*Дезертира*», «*TCA*», «*Опозиції*», «*Pick up*», «*Москви*», «*Процесу*», «*Екзекуції*», «*Абадон*», «*Шелькі для Гелькі*») та артистично-супільні маніфести, видання — т.зв. **зіни**, або **фанзіни**. «*Raising Hell*» (Велика Британія); «*One world*» (США, Австралія, Нова Зеландія), «*Trust*» (Німеччина), «*VÖGYŰ*» (Угорщина), «*Caladeshnikov*» (Франція), «*Azotox*», «*Гангрена*», «*Затхлина*», «*No alternative*», «*Ріота*», «*Апсік*», «*Корек*», «*Мала повія*», «*Фенактіль*», «*Дада живе*», «*Відрижка*» (Польща)¹⁵. Панки нега-

тивно ставляться до панування матеріальних цінностей, корупції, політиків. Вони засвоїли анархістські гасла світу без кордонів, урядів, поліції, суду, соціальних та економічних обмежень. Згадані гасла часто зображені на майках і різноманітних вишивках. Панкове «*ars amandi*» — це «*no smoke*», «*no drink*», «*no drug*», «*no fuck*». Більшість фанзінів твориться на основі професійної авангардової газети «*Fall out*» сюрреалістичного американського графіка В.Сміта. Всі вони зображують невдоволення і протест, виступаючи проти соціально-політичної системи, домагаючись соціальних реформ і місць праці. Значною мірою вони наголошують на конфлікті інтересів молодь-старшина, підкреслюють антагонізми поміж загальноприйнятими юридично-побутовими нормами. У 80-х роках виникає група **наці-панків**, які пропагують націоналістичні гасла. У 90-х роках рух панків виявляється у більш екстремальних формах — агресії наймолодших, яку підтримує специфіка нового стилю «**grunge**» — **генерації X** (прихильники бридоти, агресивної поведінки, нецензурних слів, фани м.ін. К.Кобайна).

Гіт-люди (український аналог — **гопники**) з'являються на початку 70-х років у великих міських агло-

ді, а на зовнішню оболонку культурного саморозуміння сучасності, яке повинно бути надолужене.

У цілком іншій політичній формі, а саме анархістській, ідея постмодерності репрезентується теоретиками, які не розуміють, що відбувається роз'єднання сучасності і раціональності. Вони також говорять про кінець Просвітництва; вони також рухаються за межами горизонту традиції розуму, в котрій європейський модерн колись усвідомив себе; вони визначають свій поступ постісторією. Але на відміну від неоконсерваторів, анархістське розлучення із сучасністю звернене однаковою мірою як до суспільства, так і до культури. Оскільки материк основних концепцій, що просякнуті веберівським західним раціоналізмом, потопає, то для них розум розкриває свою істинну ідентичність, він виявляє себе як підпорядкована й одночасно безпосередньо поневолена суб'єктивність, як прагнення до інструментального панування. Руйнівна сила такої критики, що зриває маску розуму перед явною волею до влади, руйнує підстави, які втілювали дух модерності в соціальній формі. З цієї точки зору, модернізація суспільства не може пережити кінець культурної сучасності, із якої вона бере свої витоки. Вона не може самовтримувати себе пе-

ред «споконвічним» анархізмом, під чийм прапором крокує постмодерність.

Наскільки б протилежними не були ці дві інтерпретації теорії постмодерності, їх об'єднує те, що вони відкидають основний концептуальний горизонт, у рамках якого сформувалося саморозуміння європейського модерну. Обидві теорії постмодерності претендують на вихід із горизонту, залишають його як парадигму минулої епохи. Гегель був першим філософом, що розвинув чітку концепцію модерності. Ми вимушені за будь-яких обставин звернутися до нього, якщо маємо потребу зрозуміти внутрішні стосунки між сучасністю і раціональністю, що для Макса Вебера залишалися самоочевидними і котрі сьогодні піддаються сумніву. Ми повинні прояснити концепцію модерності Гегеля, щоб мати можливість з'ясувати, наскільки є виправданою амбітність тих, хто у своїх дослідженнях виходить з інших передумов. У всякому разі, ми не можемо апріорно відхилити підозру, що постмодерна думка просто потребує вищого статусу, у той час як вона залишається фактично залежною від передумов модерного саморозуміння, сенс якого виявив Гегель. Ми не можемо споконвічно нехтувати можливістю того, що неоконсерватизм і есте-

107

■ ■ ■ ■ ■
ЮРГЕН ГАБЕРМАС
УСВІДОМЛЕННЯ
МОДЕРНОСТІ
ЧАСУ ТА ЙОГО
ПОТРЕБА
В САМО-
ВІДНАЙДЕННІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

мераціях (вперше у Варшаві). Вони швидко знаходять прихильників і послідовників серед кільканадцяти тисяч учнів (найчастіше професійних шкіл), неповнолітніх злочинців (мешканців виправних закладів). *Гітники* популяризують у середовищі 14-20-літньої молоді агресивний стиль життя. Більшість із них вживають специфічний сленг. Світогляд гітників заснований на трьох моральних принципах: відкидання гомосексуалізму, винищення донощиків, гіпі, пацифістів, гвалтівників, зневага до соціальних молодіжних організацій, які загрожують свободі. *Гітовці* асоціюються із силою, рішучістю, нонконформізмом, відвагою. Здавалося, що наприкінці 70-х років польська міліція остаточно вирішила питання девіантної поведінки серед гіт-молоді. Сьогодні у Польщі немає молодіжних груп, які б окреслювали себе як гітовські, однак це зовсім не свідчить про зменшення агресії серед покоління молодих поляків, навпаки, поліцейська статистика наводить щораз більше випадків злочинів, які були вчинені дедалі молодшими дітьми.

Голомозі (скіни) пов'язані із крайніми націоналістичними рухами, зосередженими на гаслах ксенофобії та ненависті до національних і релігійних меншин.

З одного боку — це субкультура втечі, ізоляції від суспільства, з іншого боку — це невід'ємна частина суспільства. Найбурхливішим періодом в історії польських скінів був кінець 80-х років, т.зв. «*доба трансформації*», пора дестабілізації морального та соціального ладу. Тоді з'являються гасла «*Польщі для поляків*», які практично свідчать про підтримку тоталітарного порядку. Субкультура голомозих у Польщі — це продукт великих міст. Спершу їхня агресія була скерована супроти лише *панків-анархістів*, пізніше вона доповнюється шовінізмом.

Популярна субкультура скінів охоплює:

- **скінів-фашистів;**
- **скінів «ой».**

Насправді важко віднайти конкретні відмінності між вищезгаданими групами. Фактично *скіни-фашисти* і *скіни-ой* виступають проти демократії, мріють про авторитарного провідника, присутність політичної поліції та армії. Скіни-націоналісти наголошують на своєму патріотизмі, традиційній вірі, відстоюванні національних цінностей. Ідеологія насильства і культу сили у голомозих у Польщі спрямована на досягнення «*шляхетних результатів*», поглиблення польського пат-

тично інспірований анархізм під стягом розлучення із сучасністю, просто пробують повстати проти неї. Може, поступаючи в шатах постпросвітництва, вони швидше репрезентують собою традиції ушанованого антипросвітництва.

¹ M.Weber. Die protestantische Ethik, Bd. 1, Hbg. 1973.

Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.

² J.Habermas. Theorie des kommunikativen Handelns, Ffm.1981, Bd1, 225.

³ Art. Modernization, в кн.: Encycl. Social. Science, т.10.

⁴ A.Gehlen. Ueber kulturelle Kristallisation, в кн.: Studien zur Anthropologie und Sociologie. Neuwied 1963, 321.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ріотизму, ендецької свідомості, міту «поляка-католика», концепції Польщі «*Od torza do torza*». Преса і музика голомозих, а точніше заголовки «*скінзівів*» і назви скінівських музичних груп прекрасно віддзеркалюють ідеологію окремих засновників-лідерів: «*Скінгед-Сармат*» (Варшава), «*Хрестоносець*» (Гданськ), «*Білий Фронт*» (Щецінек), або більших націоналістичних організацій: «*Арійського Фронту Збереження*», «*Національної Партії Щербець*», «*Польської Національної Спільноти*», «*Шторму 68*», «*Фаланги 88*», «*Слов'ян*», «*Депортації*», «*Конквісти*». Веб-сторінка www.zigzag.pl/rafalpan подає безліч конкретних випадків насильства голомозих від кінця 1989 р. до I половини 2001 р. Тільки перелік принаймні частини тих кільканадцяти зафіксованих поліцією випадків, які трапляються кожного місяця зайняв би чимало місця. Однак схема завжди однакова: «Місто Х, Вулиця У, два відомі поліції *наці-скіни* вчинили замах на життя хлопця, одягненого в катану з вишивкою «*Музика проти расизму*»¹⁶; «Місто Х, Вулиця У, вісім відомих поліції *наці-скінів* вчинили замах на життя громадян Болгарії» тощо. У багатьох районах великих міст можна знайти десятки написів на кшталт: «*Jude raus*»,

«*Біла Армія*», «*Голокост і Ваффен СС повернуться*»¹⁷. Якщо взяти до уваги усі незголошені інциденти, число випадків насильства скінів зростає до кількох тисяч випадків щороку¹⁸.

Official hooligans – football hooligans (шарфники, вболівальники, ультрас) відносяться до псевдо-фанів окремих футбольних клубів, позбавлені раціонального мислення та індивідуальної самоідентифікації. Любов таких вболівальників до футбольної групи насправді є всього лиш приводом для боротьби з фанами протилежних груп. Молодих шарфників не цікавить результат матчу, а кількість здобутих шарфів протилежних клубів і актів насильства супроти «не своїх». Територіальний вплив цієї групи визначається різноманітними гаслами на стінах будинків, на зразок: «*Господь прощає, Лехія (Арка, Легія, Відзев)*». Солідарність футбольних фанів міцно пов'язана із механізмами психології натовпу, і тому має численних прихильників на вулицях і стадіонах. Пересічний шарфник поза межами стадіону не витримує тиску буденності, обов'язків, конкуренції.

Блокерси – жителі міських районів, т.зв. *міських спалень*. Як свідчить назва, блокерси мешкають у ба-

ОЛЯ
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
ТЕОРІЯ
СУБКУЛЬТУР
У СОЦІОЛОГІЧНІЙ
ПЕРСПЕКТИВІ

© M.Tittley, 2001

марк тітлей

новий підхід

до теорії

МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

гатоповерхових житлових будинках із блочних конструкцій. Вони полюбують музику реп і гіп-гоп, чим різняться від т.зв. *дресяжів*.

Дресяжі (від польського слова «*дрес*» – спортивний костюм) – молоді люди, одягнені в спортивні костюми, які у такому вигляді відвідують паби, дискотеки, парки, професійні школи. Вони часто бувають учасниками дискотечних бійок, крадіями авто, у їхньому середовищі важливу роль відіграють «*фірмові лахи*» (найчастіше дешеві підробки під автентичну фірму) та золоті браслети.

Графітники – молодіжні субгрупи, які розмальовують стіни, тунелі, поїзди своєрідними малюнками. Досі тривають суперечки, якою мірою творчість молодих графітників є актом нищення, а якою – альтернативним мистецтвом.

АЛЬТЕРНАТИВА

Поміrkований варіант теорії конфлікту – це теорія альтернативи Ф.Тенбрука¹⁹ (на основі теорії дії), яка приписує молоді культурну автономію у межах домінуючої культури. Теорія ця означає перехід контркультури в альтернативу.

В межах теорії Тенбрука **альтернатива** означає зменшення ролі молодіжних бунтів і різних форм маніфестації. Вона насамперед звертає увагу на самореалізацію людини як особистості та заспокоєння нею позаматеріальних потреб конструктивними напрямками нової дійсності²⁰. Альтернатива фактично стосується переорієнтації та збагачування кожної окремої культури ідеями інших цивілізаційних осередків або призабутих культур.

В першу чергу теорія альтернативи стосується синтезу традиційної та молодіжної культури²¹. Вона охоплює усе, що спонукує людину і суспільні групи до різноманітних акцій, які, можливо, не мають співвідношення із раціональними зразками поведінки. Інколи поняття альтернативи зображує еквівалент бунту субкультури або контркультури, можливо авангарду та інновації. Альтернатива пропонує нові моральні, естетичні або ідеологічні моделі, та розвиток нових якостей свідомості²². Вона зорієнтована на суб'єктивні переконання, ієрархію цінностей, різновиду поведінки. Прихильники альтернативи виступають проти реіфікації суспільства, відкидають споживацькі стандарти. Вони протиставляють анонімності світу екзистенційні

Ця стаття вивчає новий підхід до розуміння формування молодіжної культури та молодіжної субкультури, який заперечує ідеї, що побутують серед загалу ще з 50-их років. У своїй розвідці я намагаюся узгодити декілька робіт (більшість з них можна знайти в Інтернеті), які піддають сумніву ідеї, що їх популяризував Centre for Cultural Studies (Центр культурологічних студій) у Бірмінгемі, Великобританія. Усі коментарі чи лінки до подібних рецензій надсилайте мені, Маркові Тимплею (Mark Tittley), на адресу mark@btc.co.za

1. Формування субкультури та культурологічні студії
2. Формування субкультури та глобальні зміни
3. Формування субкультури та продуктивне сприймання
4. Формування субкультури та ітеративний дискурс
5. Формування субкультури та творче вираження
6. Формування субкультури та нові категорії

цінності та креативність, акцентують єдність із природнім світом. Найвідоміші гасла альтернативи стосуються пацифізму, медитативної зосередженості, містицизму. Носіями вищезгаданих гасел стають представники субкультурних груп, зорієнтованих на різноманітні зразки життя і діяння. Найчастіше за все вони є учасниками екологічно-пацифістських або феміністичних рухів; спільнотних експериментів; експериментальних груп. Вони підтримують «анти-мистецтво» (геппенінги, паратеатри, музичну альтернативу); різного роду релігійні групи (напр. дзен), секти; політичні групи, натхнені традицією «Нових Лівих»; чи нарешті групи, специфіка яких полягає в інтеграції анархізму, маоїзму чи лєнінізму; прихильники альтернативної медицини, дієтики.

Феномен альтернативи полягає в її різноманітності, а водночас комплексності. Програмне «недокриття», антидоктринерство, спонтанні акти в ім'я свободи підтверджують, що альтернатива — це позачасове явище, незалежне від політичної сцени²³.

Теорія альтернативи виокремлює:

альтернативну релігійну терапію — кришнаїтів, рас-таманів, сатаністів, метал;

ВСТУП

Грент МакКрекен (Grant McCracken) у своїй праці «Plenitude: Culture by Commotion» («Повня: культура, породжена сум'яттям») вирізняє три риси сучасного світу:

(а) усюди панує *Відмінність*: «світ — збуджений і мінливий», «оселя з багатьма кімнатами¹», місце великого розмаїття та відмінностей»;

(б) наш світ *динамічний*: «усе перебуває у майже безперервному русі»;

і (в) це — світ, який *творить*: «десь глибоко у цій культурі існує постійний генеративний імпульс».

МакКрекен вважає, що раніше ми могли поділити світ на категорії на підставі класів, психологічних типів, покоління, способів життя та ін. Але світ, здається, все сильніше протистоїть нашим класифікаторським схемам. Коли ми роззираємося довкола, то бачимо без ліку різних варіантів та гетерогенність. МакКрекен називає це *plenitude* (повнею). Він стверджує, що у 1950-их роках було лише дві категорії підлітків: або ти належав до головного річуща культури, або ж був Джеймсом Діном². Ти мусив вибрати й бути або таким, або іншим. Зате нині існує багато варіантів, які відрізняються своєю інтенсивністю.

екологічно-пацифістську альтернативу — *альтернативних християн, анархістів, відмовників від військової служби*;

креативну альтернативу: *електронні гуру, мистецтво жарту, геппенінговий рух, «Оранжева Альтернатива», графітники.*

Альтернативна релігійна терапія стосується індивідуального самовдосконалення особистості у межах життя у спільноті, яке охоплює різноманітні форми тренінгу свідомості, психотерапії, вишкোলів, тобто усе те, що забезпечує психічну рівновагу. Найчастіше присутність членів різного виду терапевтичних груп тісно пов'язана з кризою авторитетів (її відсутністю) і браком самоакцептації, або акцептації групи. Людина, яка шукає допомоги у т.зв. терапевтичних групах (точніше: *сектах*) насправді стає жертвою «духовних майстрів»²⁴. Усім чудово відомі прізвища харизматичних провідників: Д.Джонса («The People's Temple»), Ч.Мансона, Д.Кореша, М.Дейвіда («Діти Господа»), М.Цвігун і Ю.Кривоногова («Біле Братство»), Б.Кацмайора («Небо»). У Польщі досі не вирішено проблеми величини і кількості діючих сект. З огляду на герметичний характер неформальних релігійних груп важко опе-

У цитованому нижче розмовці з книжки Грент МакКрекен показав дещо з того розмаїття, яке він відкрив, коли розпочав вивчати підлітків:

«Коли я почав розмовляти з бі-дівчатами (b-girls), готами (goths), панками й скейтерами (skaters), то виявив, що вони мають зовсім різні цінності, світогляди, точки зору. З'ясувалося, що відмінності у моді, одягові — зовнішні відмінності — позначають відмінності внутрішні, відмінності у цінностях та їхній градації.

Часом експерти тільки перешкоджають нам побачити глибину цих відмінностей. Деякі стверджують, що вчинками підлітків керує бажання здобути визнання однолітків. Вони вважають, що важливою є тільки гризьяка непевність цього життєвого етапу, а все інше: зачіски, одяг, мова, проведення вільного часу, музичні смаки — це просто дивацтва та данина моді — такі собі неістотні «шум та шаленство» старшої школи, вульгарне мавпування, необхідне, щоб належати до спілки. (*Заувага: Цей абзац розкриває погляд на молодіжну культуру як на природну послідовність — Вплив однолітків*).

Другий табір приховує глибину відмінностей у інший спосіб. Вчені, які до нього належать, наполягають на тому, що причина такого сильного та жвавого розмаїття у під-

літковому світі зводиться до одного. Всі ці нові стилі самопрезентації, поведінки, зовнішності — насправді вияв міжвікової та класової ворожнечі. Підлітки переступають межі. [Stuart Hall and Tony Jefferson, eds., *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain* («Протистояння через ритуали: молодіжні субкультури у повоєнній Британії») (London: Hutchinson, 1976). Феноменальний опис скінгедів міститься у праці Діка Гебдіре (Dick Hebdige) *Hiding in the Light: Youth Surveillance and Display* («Ті, що ховаються у світлі: спостереження та образ молоді») у *Hiding in the Light: On Images and Things* («Ті, що ховаються у світлі: про образи та речі») (London: Routledge, 1988). Але зверніть увагу на цю характерну фразу: «Коли незадоволена неповнолітня особа із гето, а точніше — незадоволена безробітна неповнолітня особа, вдається до символічного чи справжнього насильства, вона послуговується єдиною можливістю, яку має: можливістю збентежити. Можливістю похизуватися — похизуватися своєю небезпечністю». Див. також Пол Вілліс (Paul Willis), *Learning to Labor: How Working Class Kids Get Working Class Jobs* («Навчаючись важко працювати: як діти з робітничого класу стають робітничим класом») (New York: Columbia University Press, 1981). Я не ствер-

рувати конкретною інформацією. Офіційно відомо про діяльність «Аманда Марга» (пророк Тарака Брагма), «Християн», «Центру Відновлення Життя» (пророк Бруно Гринінг); «Комітету Миру Шрі Чімнея», «Сім'ї», «Неба», «Сім'ї любові»; «Сян Мун Муна» (таємні осередки у Кракові, Глянові під Краковом, Ізабеліні). Як подає *Репорт Бюро Національної Безпеки* секти «Небо» і «Сім'я» звинувачують у пограбуванні майна своїх adeptів, «Сім'ю любові» звинувачують у змушуванні членів секти (включно з дітьми) займатися проституцією, «Християн» — у численних випадках викрадення неповнолітніх, «Сян Мун Мунові» приписують зв'язки із таємними корейськими службами і торгівлю зброєю²⁵.

Рух свідомости Кришни (кришнаїти) виник як складова частина «*Governing Voda Commision*» — організаційної структури Руху Кришни з центральним осередком у Врндавана (Індія). У Польщі з'явився наприкінці 70-х років, але був зареєстрований щойно у 1988 р. як релігійна спільнота «*Товариство Свідомости Кришни Бгакті*». Польський варіант кришнаїтів протистоїть насильству, бореться за свободу і припинення воєнних акцій (він представляє цінності, які прого-

лошували та практично втілювали гігі), виступає із актами солідарності зі своїми братами у всьому світі.

Растамани (растафаріани) на противагу світоглядів руху «*Гаре Кришна*» не покликаються на давню традицію, ані не творять формалізованих організаційних структур. Членство у растафаріанському русі не визначається приналежністю до певної раси, більшість визнає культ регею, маріхуани і довгого волосся. Всі демонструють нонконформізм і свободу. Зараз у Польщі трапляється чимало молодих людей, яких надихає растафаріанський рух, але схоже, що ця ідеологія не має конкретного зв'язку з виглядом, чи властиво, модою на растафаріанський вигляд (напр. *дреди*).

Сатаністи як містично-релігійна субкультура з'явилася у Польщі на початку 80-х років разом із популяризацією музики *heavy-metal*, хоча деякі дослідники вбачають аналогії між рухом сатаністів та «*Рухом Люцифера*» ще у міжвоєнний період²⁶. Вперше ідеологія сатанізму зосереджується на культі божества і не займається боротьбою з християнством, а просто зображує контестацію молоді супроти інституції Церкви. Щойно пізніше шириться т.зв. практика «*чорних мес*», ритуальні вбивства, профанація трупів, убивства тва-

джую, що у світі підлітків нема протистояння чи що такий погляд неправильний. Я лише кажу, що це не може бути наперед визначеною і незмінною вихідною точкою наших досліджень та їхнім постійним результатом. Ще інші критичні зауваги можна знайти у таких працях: Sue Widdicombe and Robin Wooffitt, *The Language of Youth Subcultures: Social Identity in Action* (Мова молодіжних субкультур: соціальна ідентифікація в дії) (New York: Harvester Wheatsheaf, 1995); John Davis, *Youth and the Condition of Britain: Images of Adolescent Conflict* (Молодь і становище Британії: опис конфліктів між неповнолітніми) (London: Athlone Press, 1990) (*Заувага: цей абзац розкриває погляд на субкультуру як на протистояння – Протест*).

В обох випадках ми не хочемо бачити того, що насправді відбувається. А те, що відбувається, просто вражає. Сум'яття на поверхні підліткового світу походить від глибшого, систематичного процесу оновлення, який викидає на поверхню різні типи підлітків, кожен з яких має власні ідеї, цінності та ідеологію. Ці типи чітко виражені, їх легко вирізнити, для них властива узгоджена підтримка і енергійне управління. Якщо вплив однолітків або протест були б справжніми причинами повні підлітково-

го світу, у всьому цьому не було б необхідності, воно було б добровільним. (*Заувага: Цей абзац упроваджує новий погляд на молодіжну культуру – Насиченість*).

Зважте на такі особливості різних культур. Гіпі 90-х років, так само, як і гіпі 60-их, надають перевагу пасторальності, природності, духовності й невимушеності, спонтанності, рівності та щедрості. Цей набір цінностей чітко виражений і дуже послідовний. Рокери майже все це відкидають. У найгіршому випадку рокерів переповнює бажання домінувати та ворожість до всього інакшого, чужого чи невідомого, і через це хлопaki з «*This Is Spinal Tap*»³ виглядають, як ерудовані добре виховані особи. Вони слухають гучну музику, яка скидається на гімн і музику племен, тоді як музика гіпі – духовна й ніжна – лине до невідомого. Отож і тут «зовнішній вигляд» – це водночас і «мова», формулювання особливого погляду на світ.

У певному сенсі *бі-хлопці та бі-дівчата* – це ті ж рокери, тільки сформувалися вони в американському гето, що й вплинуло на зміну їхнього стилю. Бі-хлопці приймають насильство, яке панує на вулиці. Вони культивують зовнішність бандита, подобу, яка є випереджувачим ударом. Їхній образ декларує таку твердість, що рокери про

рин. Сьогодні субкультура сатаністів у Польщі нараховує кільканадцять тисяч послідовників, серед яких сатаністи *ідеологічні та перверзійні, контастаційні та насильницькі*.

Металс – фани музики *heavy-metal*, натхненні сатаністами. Характерні риси, які дозволяють відрізнити металс від членів інших альтернативних груп, – це довге волосся, короткі борідки, шкіряні штани і катани, масивні чоботи («мартенси», «гляни»), срібні аксесуари (серед них багато окультних елементів, пентаграм). Зараз у Польщі дуже популярний «*gothic rock*», інспірований елементами магії, середньовічних легенд, германських і скандинавських мітів. Фани «*чорної готики*» інколи нагадують вампірів (чорний одяг, білий макіяж).

Екологічно-пацифістична альтернатива – апотеоз діяльності неформальних організацій, які підтримують недержавний, анархістський характер суспільного життя, захищають природний світ від промислової експансії, від втручання людини в натуральне життя. Захист екологічних ідей у сучасному світі зводиться до утопії, яка не віднаходить підтвердження у наукових теоріях постіндустріальної епохи. У 80-90-і роки

у Польщі виникли 160 різноманітних екологічних неформальних організацій (серед них: «*Лабораторія Живої Архітектури*», «*Академія Життя*», «*Зелені Бригади*», «*Визвольний Рух Тварин*», «*Світло-Життя*»), були влаштовані численні маніфестації та пікети. Кількість організованих акцій підтверджує існування сильного екологічного середовища, протестно-наступального та освітньо-просвітницького²⁷.

Альтернативні християни – рух соціального протесту, який безпосередньо пов'язаний із релігійною символікою і суспільною наукою Католицької Церкви.

У Польщі цей рух відомий як «*духовна оаза*» (інспірований італійським «*Movimento Oasi*» 50-х років). Його осередками є «*Оази Дітей Господа*», «*Рух Живої Церкви*», «*Оази Живої Церкви*», «*Рух Світло-Життя*». Декого приваблює легенда руху альтернативних християн, для інших він цікавий як культурна, туристична, інтелектуальна форма проведення вільного часу.

Відмовники від військової служби (обджектори) є сучасним варіантом радикальних *еко-пацифістів*, організаторів і активних учасників різного роду демонстрацій, протестів, пікетів. Групи відмовників зосереджені на негативному ставленні до обов'язкової вій-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ОЛЯ
(ОЛЕКСАНДРА)
ЯВОРНИЦЬКА
ТЕОРІЯ
СУБКУЛЬТУР
У СОЦІОЛОГІЧНИЙ
ПЕРСПЕКТИВІ

МАРК ТІТТЛЕЙ
НОВИЙ ПІДХІД
ДО ТЕОРІЇ
МОЛОДІЖНОЇ
СУБКУЛЬТУРИ

неї можуть тільки мріяти, а гіпі — жахатися. Та ближче до суті: ідеологія бі-хлопців та бі-дівчат — це відповідь на особливі умови гето — расизм і бідність, отож, вона створена в і для культурних обставин, геть несхожих на ті, в яких виникли рокери чи гіпі. Це — широкий і послідовний світогляд.

Головне для *готів* — самоаналіз та меланхолія. Вони схильні поетично висловлюватися про «гарну смерть» та симпатію до вампірів. Та якими б театральними не були готи, вони не (або ж не лише) ламають комедію та драматизують своє становище. Їхній світогляд — послідовний, визначений і привабливий, він включає потойбічні сили та створіння, яких нема у космології гіпі, рокерів та бі-хлопців. У чорних пелеринах, з чорним фарбованим волоссям і підведеними очима ця спільнота підлітків відрізняється від інших не лише виглядом, а й омовлює власний відмінний культурний всесвіт.

Дехто вважає, що *панки* — це азійські монахи нашого суспільства. У найліпшому випадку, це молоді люди, які зрелища міщанського світу, щоб навчати решту про зрадливність бажань та ілюзорну природу матеріального світу. Панки скажуть вам, що вони самі роблять татування, щоб приголомшити рокерів, і самі ж роблять пірсинг,

щоб вибити нас із в'язниці суспільних стандартів. Вони порушують правила, щоб їх виявити. І цьому притаманний нігілізм, який би жахнув гіпі, вразив рокера, спантелчив бі-хлопця і викликав огиду у гота. Але їхній нігілізм добре сформований, це світ сам для себе.

У кожному з цих випадків ми бачимо складне культурне ціле, щось значно більше, ніж поверхові відмінності. Кожна з цих груп є тим, що, за браком ліпшого терміну, я б назвав «малою культурою». Це правда, що багато з цих груп вдаються до протестів, але цікаво те, як по-різному (та при цьому внутрішньо злагоджено) вони це роблять. Тож пояснювати всі підліткові субкультури як один і той самий акт протесту — це узагальнювати саме там, де нам слід зважати на особливості. Себто, це означає жертвувати ґрунтовними поясненнями кожної окремої культури заради спритненської загальної істини.

Дозвольте мені ствердити, що в майбутньому підлітки належатимуть не лише до однієї культури, вони постійно рухатимуться від однієї культури до іншої, а навіть час від часу «змішуватимуть» ці стилі. Але зауважимо, що це — не постмодерний *pastiche*. Бо існують основні групи підлітків. Вони залишаються сталими й завжди актуальними, характеризуються певними

ськової служби. Найвідоміші акції, ініціаторами яких вони виступили, полягають у пікетуванні Кабінету Міністрів, маршах на Бельведер і голодуванні разом із «Федерацією Зелених», «Федерацією Анархістів», рухом «Свобода і Мир» наприкінці 80-х років. Бунт відомників назавжди вписаний в історію молодіжної альтернативи і вищого шкільництва.

Анархісти — носії утопічних мрій про суспільство свободи, ідейні нащадки М.Бакуніна, П.Кропоткіна, М.Стінера, члени «Руху Альтернативного Суспільства», «Анархістської Федерації», «Анархістського Інтернаціоналу», прихильники руху «Свобода і Мир», «Польської Соціалістичної Партії РД» та «Оранжевої Альтернативи». Серед анархістів є чимало т.зв. *псевдо-анархістів* (зорієнтованих на псевдо-альтернативу) і груп, які підтримують певні форми політичної боротьби.

Контестатори рока (або панк-рокери) — інспіровані героєм Т.Вейтса — *Голомом*, мутантом індустріальної епохи, вони виявляють високий рівень емпатії: співчуття для бомжів, алкоголіків, життєвих фрустрацій, самотніх, обділених любов'ю людей. Польський варіант рок-контестаторів поширюється від початку 70-х

років у середовищі фанів «Sex Pistols», «Dolls», «Валек Джемсей Панк Рок Бенд», «Джему», «Перфект», «Грудей», П.Кукіза, «Біг Циц».

КРЕАТИВНІ СУБКУЛЬТУРИ

Альтернативна автокреація — форма самовдосконалення і самореалізації молоді за допомогою андерґраундової рок-музики, або пара-журналістики. Сильно пов'язана із екзистенційними питаннями, рефлексією над існуванням суб'єкта, групи, а в її межах — субгрупи.

Культура дії (буття у дорозі) — молодіжні фестивалі, місця зустрічей (Фестиваль у Яроціні, студентські «Баганалії», «Ювеналії», «Фама» у Свіноуйсцо тощо). **Геппенінги (пара-театри, «мистецтво жарту»)** — ефемерне явище, втілене у розмаїтих акціях, маніфестаціях, графіті. Виникла в період військового стану у 1981 р. Протистоїть суспільству, його пасивній поставі у своєрідних, сюрреалістичних акціях на зразок «*pure nonsens*». Жартівлива конвенція більшості акції (своєрідного театру життя, «*teatru wygtupu*») насправді стає носієм важливого, антикомуністичного змісту. Серед різного роду маніфестації дуже часто трапля-

цінностями, діяльністю та стилями. Ми (поки що) не живемо у світі, де б кожен підліток сам творив себе за допомогою відкритих ним нових культурних та естетичних засобів. Адже коли відбувається змішування та поєднання, то це завжди змішування та поєднання готового матеріалу. (Іншою мовою, мовою лінгвістики, морфеми з'являються, як то морфемам і пристало, напівготовими). «Чувак, та це ж готи» — цей акт розпізнавання можливий, часто має місце і необхідний.

Цей огляд дуже поверховий, але його, напевне, достатньо, щоб вказати на дві речі. По-перше, підлітковий світ аж тріщить від відмінностей. По-друге, культура сум'яття не просто викидає назовні різноманітність. Вона породжує глибші культурні типи, кожен з яких має власну думку про світ, кожен сам становить цілу культуру у зменшеному розмірі, витворює власний погляд на світ. Якщо видимі відмінності вражають, то від глибших відмінностей просто забуває дух. Загалом, культурам це невластиво. Вони, фактично, призначені цьому запобігти. Повня — це новий і потужний вірус.

Чи припущення МакКрекена, що «підлітки належати-муть не лише до однієї культури, вони постійно рухатимуться від однієї культури до іншої, а навіть час од часу

“змішуватимуть і поєднуюватимуть” ці стилі» може бути ключем до нашого розуміння того, як формується молодіжна субкультура у 90-их, та й не лише у 90-их роках?

Далі у своїй книжці він засуджує *теорію субкультури*:

«Існує маленька групка соціологів, які вивчають «субкультури». Спершу видається, що ця концепція відповідає нашим завданням, але насправді, всупереч сподіванням вона перетворюється у вправління в самообмеженні. Цю спільноту вчених цікавлять лише певні аспекти певних субкультур. І як результат, повз увагу проходить справжній характер повні.

Показовою тут є постава професора Брейка (Brake): «Субкультури існують там, де існує певним чином організована й визнана сукупність цінностей, поведінки та дій, на які реагують як на відмінні від прийнятих стандартів». [Mike Brake, *Comparative Youth Culture: The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada* (Порівняння молодіжних культур: соціологія молодіжних культур та молодіжних субкультур в Америці, Британії та Канаді), London: Routledge & Kegan Paul, 1985, Page 8. Ключовим текстом тут є Dick Hebdige, *Subculture: The Meaning of Style* (Субкультура: значення

ються транспарентні написи: «*Kto o tobie wie — pan z SB*», «*Twoich dzieci strzeże kto — pan z MO*». Найбільш відомими «*геппенерами*» стають члени вроцлавської неформальної організації: «*Оранжева Альтернатива*» (згуртовані біля популярного «*Майора*» В.М. Фридриха). До найвідоміших акцій «*ОА*» можна зарахувати заходи під гаслами: «Соціалізм в карнавалі — карнавал в соціалізмі», «Ми не хочемо політичної гранди — тільки карнавальної самби», «Упиймося на очах у влади».

Наприкінці 80-х років у різних міських осередках з'являються нові «варіанти» вроцлавської «*ОА*» (в тому числі «*Біла Альтернатива*» у Познані; «*Молодіжна Автентична Артистична Сцена*» (т.зв. «*MASA*») у Валбжиху.

У 90-х роках фактично важко віднайти різко визначені приклади *альтернативи і контркультури*. Загальні зміни, тісно пов'язані із системним переворотом, спричинились до деструкції сенсу життя — тобто виникнення *постмодернізму*. *Постмодернізм* визначає *декадентство* ХХ століття (у формі відсутності раціоналізму, зменшенні пізнавальних та артистичних пасій), *релятивізм, хаос, нігілізм, безмежну свободу*.

Тому молодь 90-х років (т.зв. «*покоління трансформачії*») — це молодь, об'єднана поколіннєвим зв'язком у контексті спільних переживань або моральної вразливості. Поколіннєвий зв'язок підтримується кризь призму критичного ставлення до негативних наслідків системної трансформації (безробіття, зубожіння суспільства, корупції, девіантної поведінки серед однолітків). Молодь старається адаптувати до сучасних вимог бізнесу, матеріальної кар'єри. Гостро критикує популярний у 80-х роках етос «Солідарності».

Ця молодь не така ідейна, вона насамперед дбає про матеріальні цінності, працю (в сенсі міщанського етосу і споживацьких цінностей). Вона живе моментом у секуляризованій суспільній системі, дбає про гарний, здоровий вигляд, розумний погляд — тобто реквізити, необхідні у сучасному світі бізнесу. Переважно сучасні молоді нагадують «япі» епохи Рейґана — покоління, орієнтоване на кар'єру, гроші, славу — тобто місце серед владної еліти. Вона вихована на програмах МТВ, мультиках із Бардом Сімсоном, комп'ютерних іграх і чаті. Щоправда, на вулицях великих міст можна зустріти різних молодих людей, які своїм зовнішнім виглядом прагнуть продемонструвати свою

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

стилю), New York: Methuen, 1979]. Ці вчені заявляють нам, що субкультури розвиваються у відповідь на «домінуючу смислову систему». Вони намагаються відокремитись від головного річища культури за допомогою актів протистояння, протесту, відмови. Зрозуміло, що деякі субкультури схилилися до протистояння і сформувалися через нього, але якщо сприймати їх лише так, то це спричинить проблеми. [Цією різницею майже завжди нехтувала Бірмінгемська школа]. Адже головне річище культури перестає бути центральним. Ми живемо у світі, де спільноти все більше накладаються одна на одну, де існує океан можливостей. Головного річища нема – зате є багато течій. Руйнуються «домінуючі смислові системи». Усе менше зрозуміло, чому мають опиратися «ритуали протистояння».

І це – погана новина для теоретиків субкультури. Головна причина наукового почину зникає. Субкультури вже не можна розглядати як такі, що «відштовхуються» від масиву культури. Нині їх можуть викликати й інші мотиви, спричинені іншими намірами. Та якщо культурні відмінності викликає тепер не політичне протистояння, тоді що? Теорія «оселі» не в змозі відповісти на це. Теоретики субкультури не можуть пояснити існування тих, хто

захоплюються хороводами, фанатують від гольфу чи ловлять морських окунів, так само як і інших «субкультур», які вони так перебірливо ігнорували. Незрозуміло навіть, чи зможуть вони пояснити існування у світі повні опозиційних підлітків».

Грент МакКеган пропонує нам не ставитися серйозно до спроб звести все розмаїття культури до певних категорій за допомогою нової всеохопної ідеї, як, наприклад, це зробили Гейл Шігі (Gail Sheehy), вирізвивши 9 (включно із «Бурхливими тридцятими» й «Спокійними шістдесятими») чи Майкл Адамс (Michael Adams), виділивши 12 (включно із «Матеріалістами в пошуках гострих переживань» та «Новими любителями акваріумних рибок») категорій.

Він закликає не протистояти сучасній культурі, а охоплювати її, постійно досліджувати, класифікувати та пояснювати нові суспільні різновиди. Чи зможемо ми створити світ, де «розмаїття стає багатством, а не провокацією, приводом радше для допитливості, аніж для антагонізму»? Цей світ прославляв би повно.

Інші автори також звертаються до нового бачення молодіжної культури та молодіжних субкультур.

інакшість, а отже і незалежність, однак часто-густо відмінний одяг чи специфічна зачіска не мають нічого спільного із давньою субкультурною групою та її ідеологією, а просто є формою звертання уваги на себе у щораз більш анонімному, матеріалізованому світі.

¹ Wertenstein-Luławski J. To tylko rock'n roll. – Warszawa, 1990.

² Misztal B. Grupy rówieśnicze młodzieży. – Wrocław, 1974.

³ Соціологія – короткий енциклопедичний словник. – Київ, 1998.

⁴ Ibidem.

⁵ Hollstein W. Die Gegengesellschaft. Alternative Lebensformen. – Bonn, 1979.

⁶ Wyka A. Alternatywny światopogląd i praktyka społeczna. – Wrocław, 1991.

⁷ Wertenstein-Luławski J. To tylko rock and roll. – Warszawa, 1990.

⁸ Fromm E. Rewolucja nadziei. – Poznań, 1996.

⁹ Riesman D. Samotny tłum. – Warszawa, 1981.

¹⁰ Horney K. Neurotyczna osobowość naszych czasów. – Warszawa, 1976.

¹¹ Jędrzejewski M. Młodzież a subkultura. – Warszawa, 1999.

¹² Ibidem.

¹³ Medejski J. Socrealizm a bikiniarze // Życie literackie. – 47/1987.

¹⁴ Jankowski K. Hippiesi w poszukiwaniu ziemi obiecanej. – Warszawa, 1972.

¹⁵ Dunin-Wąsowicz P., Katarzyński J., Sobczak J. Xenofobia – antologia artzinów. – Warszawa, 1993.

¹⁶ www.zigzag.pl/rafalpan

¹⁷ У варшавському районі «Урцус» (Ibidem).

¹⁸ www.zigzag.pl/rafalpan/2000

¹⁹ Tenbruck F.N. Moderne Jugend als sociale Gruppe, 1962.

²⁰ Jawłowska A. Drogi kontrkultury. – Warszawa, 1975.

²¹ Paleczny T. Bunt «nadnormalnych». – Kraków, 1998.

²² Reich D. Zieleni się Ameryka – Warszawa, 1976.

²³ Paleczny T. Bunt ponadnormalnych. – Kraków, 1998.

²⁴ Richtle J., Tajemniczy świat sekt i kultów. – Warszawa, 1994.

²⁵ Raport o stanie Bezpieczeństwa Państwa, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. – Warszawa, 1995.

²⁶ Jędrzejewski M. My śmiecie. Git ludzie. Skini. Satanisci. Krysznaci. – Warszawa, 1993.

²⁷ Gliński P. Polscy zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian. – Warszawa, 1996.

1. ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Гордон Тейт (Gordon Tait) у своїй праці «*Education Research and Youth Subculture Theory*» («Дослідження освіти та теорія молодіжних субкультур») критикує підхід теорії субкультури. Коротко: загальноприйнято, навіть у Австралії, ідентифікувати молодіжні субкультури (одне з досліджень вирізило боганів (Bogans), нердів (Nerds), скеггів (Skeggs), джоків (Jocks) і готів (Gothics); інше — боджів (Bodgies) та віджів (Widgies), субкультури серфінгістів, окерів (Ockers), диско-маніяків (Discomaniacs), дітей вулиці (Street Kids), лутсів (Louts) і леджендів (Legends) та ін.) на підставі одягу, музичних смаків, мови та способів поведінки. Теорія субкультури підпорядковує собі дослідження молоді з середини 70-их, коли її вперше популяризували автори з Centre for Contemporary Cultural Studies (Центру сучасних культурологічних студій) у Бірмінгемі (CCCS). Фундаментом цього підходу, що виник на підставі низки описів окремих груп, є ідея боротьби проти гегемонії та спроби повоєнної молоді вирішити соціальні проблеми та суперечності, викликані їхнім матеріальним становищем. Атри-

бути ж стилю кожної субкультури утворюють частину коду, за допомогою якого її члени спілкуються із «доброрядним» світом.

Цю працю критикували, бо (а) скидалося на те, що єдиними змінними, які використовувалися у цьому субкультурному рівнянні, були клас та вік, а на такі фактори, як гендер та раса / етнічне походження, не зважали; (б) вина теорії субкультур полягала в тому, що вона романтизувала групи і тим натякала, що «звичайні дітиська» — надто сірі та пасивні, щоб їх досліджувати; і (в) CCCS дотримується глибоко детерміністської позиції, мовляв, члени субкультур поводитимуться певним чином і дотримуватимуться певних цінностей відповідно до свого економічного класу.

Подальші критичні зауваги підважують фундамент, на якому зведений субкультурний аналіз: застосування теорії субкультур критикують за те, що вона (1) зводить усе до одного, (2) узгоджує все зі стандартами, (3) має тенденцію до дихотомії.

А. *Зведення до одного* — група у моделі теорії субкультур, що складається з різних осіб, розглядається як єдність із особливими кодами поведінки та способами спілкування із зовнішнім світом. Але «молодь» не є од-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

кай мюллер

МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ

норідним об'єктом. Слід пам'ятати, що поняття «молодь» з'явилося для позначення об'єкта урядового регулювання, щоб вирішити юридичні, освітні, медичні та психологічні проблеми. Напевне, найпридатнішим для застосування є той підхід до молоді, який визнає, що вона виникла як додатковий результат суспільного розвитку, який характеризувався тим, що Мішель Фуко назвав урядовістю (governmentality) — себто молодь творять взаємопов'язані прийоми, які управляють часовими, інституційними та силовими відносинами й класифікують, розрізняють та відносять окремі особи до різних категорій. Сучасне суспільство характеризується спеціальними методами контролю за часом індивідів — як-ось у школі чи на роботі. Кожна теорія, яка не ставиться поважно до впливу діяльності суспільства на молодь, буде неадекватною. Анормальна поведінка, антисоціальне поводження, неврози, ексцентричність, надто велика кількість друзів або їх відсутність, сварливість або замкнутість, надмірна або недостатня засмученість чи страх — усі ці відхилення від стандартів пов'язані, бо означають непристосованість. Отож, це наштовхує на думку, що дуже часто таких відхилень можна уникнути за допомогою урядових дій та втручання, покликаних сприяти правильному вихованню

молоді. Така тенденція зводить все до одного — це проблема теорії субкультур.

В. Узгодження зі стандартами — субкультурний підхід до молоді є водночас помітно нормативним. Суспільні, юридичні, психологічні та медичні стандарти зміцнюють саме через моделювання патологій та визначення їхніх меж (як-от, непристосованості, про яку йшлося вище). Цей процес особливо очевидний, коли його адресатом є молодь. Проте нормальність є не чимось об'єктивним, а оцінкою: отож, така концентрація уваги на молодих правопорушниках і віднесення деяких з них до різних субкультур — це частина процесу, в якому індивідів безперервно характеризують і оцінюють у порівнянні зі суспільними стандартами. У суспільстві, поряд із процесом об'єднання молоді й «узгодженням» її зі стандартами, відбувається й процес диференціації.

С. Дихотомія: остання тенденція теорії субкультур — послуговуватися глобальними протистояннями, як-от домінування — підкорення, протистояння — улягання, впорядкованість — експресивність, молодь — старші. У випадку СССР, існування субкультури пояснюють на підставі складних відносин, які, як вважається, існують між домінуючими та підпорядкованими суспільними класами,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

1.1. Молодіжні субкультури — від післявоєнного періоду до 70-х років XX століття

1.1.1. Поняття субкультури

Унаслідок різноманітного соціального походження різних груп, класів і прошарків у комплексному суспільстві неможливо узяти за точку відліку гомогенність культури. Здебільшого трапляються різноманітні часткові культури, які відображають різноманітне суспільне становище та походження її творців. Ці часткові культури переважно перебувають у співвідношенні взаємного підпорядкування та домінації, що впливає із претензії часткової культури на універсальність (зазвичай, культури середнього класу). Теорія субкультури намагається з'ясувати співвідношення між домінантною культурою та субкультурою.

Як приклад, тут можна навести проєкт Центру сучасних культурних студій (Centre of Contemporary Cultural Studies), який засновується на моделі двох культур — північної та опанованої. Ці дві культури означають як базові, з яких розвиваються усі інші субкультури. «Аналіз таких феноменів, як наприклад, молодіжні субкультури нижчих прошарків, повинен враховувати як їх пов'язаність

1. ВІД МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ДО МОЛОДІЖНОЇ КУЛЬТУРИ

Перш ніж упритул підійти до розгляду молодіжнокультурної поведінки та форм її вираження, необхідно пояснити поняття молодіжної культури. Для цього необхідно простежити його розвиток, який віддзеркалює зміни умов життя молоді на тлі процесу загальносуспільних змін.

При спробі наблизитися до поняття субкультури, а в цьому контексті — до молодіжної субкультури, натрапляеш на труднощі, бо «субкультура» не має чітко визначених меж і є доволі розпливчастим поняттям. Проте, власне тому, що цей термін пов'язаний із генерацією молодих людей, він посідає особливий статус і його не можна оминати. Навіть якщо у фаховій літературі і висловлюються сумніви щодо вартісності наявних тлумачень субкультурних концепцій, для того, щоб провадити дебати про молодіжну культуру, необхідно спробувати окреслити межі цього поняття.

між поколіннями, між тими, хто улягає суспільним правилам, та тими, хто цього не робить. Членів субкультур зображають як таких, що постійно шукають механізмів, якими можна пробити ідеологічний та поколіннєвий гніт над ними і тим самим створити для себе простір. Більше того, ця форма протистояння через особисте вираження часто протиставляється характерному «нормальному» уляганню законам суспільства. Молодих людей не лише протиставляють дорослим, а й поляризують різні групи молоді через їхні стосунки з дорослими, наприклад, на «готів» та «скегтів», які, відповідно, «унікають та ненавидять дорослих» та «жорстоко їм протистоять, оскільки вони представляють собою владу» з одного боку, та «нормальних» із «добрими аж до чудових» стосунками з дорослими, які навіть «радіяться з дорослими з приводу проблем», з іншого боку. Це приховано вказує на поляризацію між тими, хто протистоїть і тими, хто улягає суспільним стандартам. Ця форма дихотомії наперед визначає результати досліджень молоді і має тенденцію приховувати складнощі суперечливих питань. Автор робить висновок: «важливо сказати, що у сфері молоді та освіти було зроблено багато потрібної роботи. Проте у цій розвідці я стверджую, що при дослідженні «молоді»

надто часто автоматично застосовують теорію субкультури. Вона вже неадекватна. У рамках ширшої соціологічної полеміки відмовилися від більшості ідей та аргументів, які підтримували субкультурний аналіз. Праці таких авторів, як Мішель Фуко, творять тепер значно продуктивніше підґрунтя для розуміння «молоді», ніж звернення до романтичних та надмірних «ритуалів протистояння», описаних CCCS.

2. ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА ГЛОБАЛЬНА ЗМІНА

Конні МакНілі (Connie McNeely) у праці «*Understanding Culture in a Changing World*» («Розуміти культуру в мінливому світі») робить огляд книжки Венді Грісволд (Wendy Griswold) «*Societies in a Changing World*» («Спільноти у мінливому світі») і стверджує, що «світ, відображаючи процеси глобалізації, стає усе більше взаємопов'язаним. Парадоксально, але ця глобалізація одночасно впливає на процеси об'єднання та фрагментації». У цьому якраз і може полягати один із головних факторів диверсифікації, яку ми можемо спостерігати у світі молодіжної культури. Скидається на те, що у відрізаних від ЗМІ

із базовою культурою робітничого класу, так і домінують буржуазною культурою». Ця інтенція була важливим фактором для молодіжних студій, про які йтиметься нижче. На підставі розмаїття субкультурних форм були визначені критерії систематизації:

- а) добровільні та вимушені субкультури (скажімо, у місцях позбавлення волі);
- б) субкультури із свідомими або виразними політичними вимогами, які ставлять собі за мету або відродження попередніх суспільних стосунків (регресивні субкультури), або подальший розвиток наявного типу суспільства (прогресивні субкультури);
- в) раціоналістичні та емоційні субкультури;
- г) злочинні та легальні субкультури.

1.1.2. Молодіжна субкультура і ненормативна поведінка

Хоча й існують певні сумніви щодо ефективності подібної систематизації для розуміння субкультур, останній пункт має особливе значення для виникнення поняття молодіжної субкультури. Злочинна або ненормативна поведінка молодих людей призвела до того, що часткові молодіжні культури опинилися у центрі наукових

досліджень. У 30-50-х роках у США проводилися соціально-наукові студії, у процесі яких вивчали виникнення молодіжних банд у великих містах, особливо у Чикаго. Тут вперше розглядалася ненормативна поведінка молоді. Студії показали, що члени таких банд живуть за своїми власними нормами та правилами, які є відхиленням від базової культури. Таким чином, було закладено наріжний камінь визнання базовою концепції субкультури, за якою «нетипова поведінка трактується як конформізм щодо певних поведінкових стандартів підсистеми суспільства, яка не визнається суспільством загалом, насамперед його владною частиною».

1.1.3. Значення концепції молодіжної субкультури

Після Другої Світової війни термін «молодіжна субкультура» увійшов у обіг у соціологічних молодіжних дослідженнях у ФРН. Базою, звичайно, стали студії про природу американських злочинних угруповань. Проте, економічний підйом у ФРН був також важливим фактором для виникнення молодіжної часткової культури, і це стало вагомою підставою для наукового розгляду феномену субкультури та поширення конвенції субкультури. Зростання добробуту викликало прорив тінейджерської

та всіх інших засобів, що поширюють інформацію та ідеї, спільнотах значно менше розмаїття. Швидкість, з якою сьогодні поширюються у світі культурні об'єкти та ідеї, помітно впливає на кількість вирізнюваних молодіжних субкультурних груп.

Светлана Кілмова (Svetlana Kilmova) у своїй праці «*Youth, Socialization and Social Change*» («Молодь, соціалізація і суспільні зміни») стверджує, що швидкість змін у суспільстві впливає і на створення субкультурних груп. У суспільствах, де темп суспільних змін повільний, перехід до дорослості проходить рівно й молоді схожа на своїх батьків. Нове покоління і покоління батьків — єдині та солідарні. У суспільствах, де відбуваються швидкі суспільні зміни, гладкий перехід до дорослості вже не можливий, з'являється значна несхожість із поколінням батьків. У цій ситуації індивід уже не може слідувати тому зразкові, з яким ідентифікували себе його батьки, оскільки він більше не вписується до суспільного контексту. А що молоді усвідомлює, що досвід минулого нічому їх не навчить, то шукає нові актуальні ідентифікації. І це знову ж таки вказує на позитивну роль, яку відіграє молоді у творенні своєї культури.

3. ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА ПРОДУКТИВНЕ СПРИЙМАННЯ

Цей новий підхід пропонує автор рецензії на працю «*Reconstructing Pop / Subculture*» («Реконструюючи поп/субкультуру»). Він стверджує: «Нова книжка професора культурології Ван Кейгла (Van Cagle) «*Reconstructing Pop / Subculture*» пропонує загальну теоретичну схему, яка поєднує поняття продуктивності зі сприйманням і переглядає важливі співвідношення між стилем, молодіжною культурою, гегемонією та протистоянням, зосереджуючись на способах, якими фани підхоплюють запропоновані мас-медіа напрямки та засвоюють їх через тренування. Водночас у цій книжці описується історія напруженості, що виникла у Західній культурі у 60-их і 70-их роках — між різними угрупованнями, які були змушені вступити у відверту конфронтацію. «Тут акцентується на способі, яким молоді люди творять свою культуру у міру того, як отримують образи та ідеї зі ЗМІ або масової культури (продуктивність із сприйманням). Молодь підхоплює концепції, якими їх постачають ЗМІ, засвоює їх через активний і творчий процес, створює новий продукт. Цей новий підхід до молодіжної культури — оптимістич-

119

МАРК ТІТТЛЕЙ
НОВИЙ ПІДХІД
ДО ТЕОРІЇ
МОЛОДІЖНОЇ
СУБКУЛЬТУРИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

культури, а «зростаюча купівельна спроможність молоді призвела до виникнення нового ринку товарів і послуг».

На цій ранній стадії розвитку молодіжної субкультури відхилення від звичних цінностей та норм були настільки незначними, що деякі дослідники взагалі заперечували тезу про молодіжну часткову культуру, посилаючись на існуючі широкомасштабні засоби впливу та контролю зі сторони дорослих. Проте із зростанням культурних товарів мас медіального характеру — музика, танець, мода — тінейджерська культура перетворилася на міжнародний молодіжний стиль-рух, якого не міг уникнути ніхто. Цей рух продукував та споживав не лише різноманітні варіанти моди та музики. Історичний процес диференціації субкультури породив у 60-70-х роках молодіжні рухи, які діяли у суспільно-політичній сфері. «Таким чином, поняття молодіжної субкультури охоплює дуже різні феномени, які можна уявити собі, як шкалу від Peergroups 50 років, тінейджерських культур і мейнстріму поп-музики, молоді, яка визначилася із принциповим відкиданням суспільних вартостей аж до радикальної постановки питання і відмови від конвенційного порядку та усталених життєвих звичок, скажімо у неоманьєристських та постмодерністських середовищах».

Тим часом ці феномени молодіжних (часткових) культур набули значення, якому поняття молодіжної субкультури більше не відповідає. Під назвою «Прощання із поняттям молодіжної субкультури» Баске і Ферхгоф наводять різні аргументи проти використання цього терміну: вираз «субкультура» передбачає стосунки підпорядкування між елітною, високою культурою та менш цінною і значною субкультурою; ця оцінка вже не функціонує, що ще треба показати.

Виникає враження, що цілком можлива чітка диференціація між автентичними субкультурами, які розвиваються знизу, і культурно-промисловими, ринковими та контрольованими, менш автентичними культурами моди і споживання. Це також вже не зовсім так, бо ми спостерігаємо дедалі зростаючу диверсифікацію молодіжнокультурних форм виразу. Молодь не бере на себе ролі творчих продуцентів культурних форм виразу, і не перебуває у ролі повністю контрольованих ринком споживачів. Стосунки між культурним товаром, який пропонує ринок, і молодими реципієнтами можна охарактеризувати як постійно змінні стосунки взаємовпливу. Культурні товари є сировиною, над якою має працювати творчий потенціал реципієнта, щоб розвинути якісно нові культур-

ніший, ніж старі, які, здавалося, стверджували, що молодь є лишень пішаками у руках ЗМІ, а їхня культура — це просто реакція-рефлекс (бунт або протистояння), який вони, фактично, не можуть контролювати. Згідно з новим підходом, молодих людей сприймають як таких, що змішують та поєднують запозичені у ЗМІ образи та ідеї, які хочуть використати у творенні ідентичності, що слугуватиме їм у їхньому плаванні від дитинства до дорослості.

4. ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА ІТЕРАТИВНИЙ ДИСКУРС

Позитивний погляд на формування молодіжних субкультур знаходимо у праці Стіва Мізраха (Steve Mizrach) «*Iterative Discourse and the Formation of New Subcultures*» («Ітеративний дискурс і формування нових субкультур»). Він стверджує: «Нові субкультурні жаргони не виникають просто так, несвідомо й без поштовхів — це суміш запозичень із попередніх молодіжних культур, глобальної попкультури, мас-медіа та інших джерел. Усе набуте таким чином перебуває у постійному процесі оновлення, бо люди додають нові поняття через потребу опи-

сати у своїй субкультурі почуття, дивну поведінку, міжгрупову ворожнечу та суперництво, нестійкі ідентифікації та ін. Субкультурні жаргони існують не лише для того, щоб виключити стороннього, їхнє завдання — дослідити і випробувати нові можливості та варіанти для головного річища культури загалом. Молодіжні субкультури 90-их створили опозиційні дискурсивні системи — але вони не просто відкидають загальну культуру, а радше кидають їй виклик, через що вона мусить адаптуватися і змінитися. Субкультурний жаргон — це «лінгвістична лабораторія», тому що субкультурні поняття неминуче просочуються у загальну культуру».

5. ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР ТА ТВОРЧЕ ВРАЖЕННЯ

Шірлін Нордін (Shirlene Noordin) у праці «*The Mat Rockers*» («Рокери на матах») наводить приклад того, як молодь використовує культурну індустрію чи масову культуру, щоб створити свою ідентичність. У Сингапурі погано (або й взагалі не) освічені юнаки-малайці із робітничого класу, які не бачили перспектив на майбутнє, використовували культуру рок-музики та «важкого металу», щоб

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ні форми виразу, які призначені для продажу. Таким чином, «культурні товари є каталізатором, а не продуктом; вони є проміжною ланкою у культурних справах, а не остаточним їх визначенням».

Неможливою також видається диференціація субкультур як обмежуючих часткових сегментів, які є похідними від домінантної культурної форми. Через стирання і переходи між колишніми субкультурами, через їхній взаємовплив та суттєво підвищену релевантність до гегемонної (не локалізованої) культури, концепція субкультур втрачає свій описовий та пояснювальний характер.

1.2. Молодь 80-90-х років — молодіжно-культурна диверсифікація

Для всебічної характеристики ситуації підостаючого покоління у 80-90-х роках потрібно звернутися до змін у суспільстві загалом, які значним чином вплинули на молодіжну фазу. Бек формулює це так: «Те, що відбувається упродовж останніх двох десятиліть у ФРН (і можливо в інших західних індустріальних державах), не можна зрозуміти в рамках притаманної існуючій поняттєвій системі зміни свідомості та становища людей, вибачайте за словесного монстра — це треба сприймати як поча-

ток нового модусу усупільнення, як різновид «зміни вигляду» або «категоріальної зміни» у стосунках між індивідом та суспільством».

Ми також спробуємо представити зміну життєвих умов молоді таким чином, щоб можна було прослідкувати історичний перехід «від специфічних, зумовлених середовищем молодіжних субкультур, до індивідуалістичних молодіжних культур».

1.2.1. Зміни у молодіжній фазі на тлі загальносуспільних змін

У сучасній дискусії про ситуацію молоді дуже часто вживають такі ключові слова, як втрата традиційного життєвого середовища, плюралізація життєвих стилів, деструкція життєвої фази молоді. За цими термінами стоїть тренд загальносуспільних змін останніх двох десятиліть.

За Бьонішом і Мюнхенмаєром (1987), одним із центральних факторів соціальної зміни є освітня експансія як результат освітньої політики початку 70-х років. Результатом цієї політики було продовження тривалості навчання, що в свою чергу спричинило тривале перебування молодих людей у гомогенних вікових групах. Таким чином, «буття молодим», в основному, реалізується у шко-

створити окрему від домінантної малайської культури ідентичність. «Метал» та рок разом із пов'язаним із ними стилем стали емблемами цієї субкультури, що була відгуком молоді на проблеми, які стояли перед малайцями з робітничого класу. То був притаманний поколінню вираз альтернативної системи цінностей. Цю молодь усунули на маргінес суспільства, тож вона створила альтернативну систему цінностей, у якій по-своєму визначила успіх та невдачу. Але вони не були контркультурою, бо зберегли деякі риси домінантної малайської культури. Ця субкультура вмирає тому, що через «обуржуазнення» середнього класу і все більшу кількість молоді, яка вступає до університетів та проходить професійне навчання, у молодих людей відпала потреба у такому відгуку. Крім того, тепер існує ліпша локальна мережа, яка вирішує проблеми, що з ними у 80-их роках стикалася молодь із робітничого класу. У міру того, як молодь ставала дорослою, а соціальний контекст змінювався, більшість залишала цю субкультуру, що була відгуком покоління робітничого класу на тогочасні проблеми. Сама стаття і її заголовок узагальнюють такий погляд на субкультуру: *Час-то субкультури — це творче вираження маргінальними групами культурних відмінностей.*

Стів Мізрах (Steve Mizrach) у своїй праці «*Technology and the Transformation of Identity*» («Техніка та трансформація ідентичності») стверджує, що кібернетична епоха сприяє творенню нових ідентичностей, як-от кіборг (cyborg), слекер (slacker), віртуал (virtual), мутант (mutant) та медіант (mediant). Він закінчує свою статтю словами: «Ці п'ять різних сутностей не виключають одна одну, ми можемо очікувати, що громадяни постіндустріальної епохи будуть мати деякі або й усі риси цих ідентичностей одночасно. Отож, у майбутньому можна очікувати, що особиста ідентичність буде складатися з кількох, орієнтуватиметься на певну сферу, буде більш гібридною та технологізованою, більше орієнтуватиметься на електронне вираження, а менше — на роботу, а також менше базуватиметься на фізичних ознаках. Багато теперішніх субкультур (кіберпанки (cyberpunks), рейвери (ravers), сучасні примітивісти (modern primitives), зіппі (zippies)) вже експериментують із цими новими видами ідентичностей, наче проводять якусь репетицію або вправляються перед тим, як це стане розповсюдженим явищем. Як і завжди, у своєму мікросвіті ці субкультури показують, куди у майбутньому прямуватимуть більші частини суспільства.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

лі або інших освітніх закладах і визначається великою мірою досвідом буття учнем. Розмежуванню теоретично-когнітивної навчальної роботи і практичної роботи на соціальному рівні відповідає «розмежування генерацій». Оскільки молоді люди тривалий час перебувають у одновікових гомогенних групах, то зростає значення соціальних умов та форм обігу. Вони пізніше переходять до фахового життя і до гетерогенної вікової групи, що веде до посиленого формування неформальних молодіжних субкультур. Тут можна знайти простір для самореалізації, якої бракує у школі, вузі та вдома.

Ця освітня експансія вплинула також на зростання кількості висококваліфікованих фахівців, а водночас — до знецінення їхніх дипломів. Враховуючи загальну рецесивну ситуацію на ринку праці та місце навчання, виникла незрозуміла ситуація: сучасна молодь стоїть перед необхідністю отримати кваліфіковану освіту як передумову та гарантію доступу до ринку праці, а з іншого боку, вже не спрацьовує благословенна державна зрівнялівка освіта=робота=реалізація власного життєвого проекту. Харитативні державні інтенції, наче в освіту варто інвестувати, уже не функціонують у всіх випадках. Ця парадоксальна ситуація, у свою чергу, впливає на продовжен-

ня молодіжної фази, оскільки серед молодих людей існує тенденція до продовження тривалості свого навчання через непевність переходу від навчання до професійної діяльності. Підсумовуючи, можна сказати, що «очікування, пов'язані з дорослішанням», значно поменшали у зв'язку з непевними перспективами на майбутнє. Оскільки зв'язка «молодь — поступ» уже не діє, молодіжна поведінка визначається посиленою зорієнтованістю на сучасний момент. Молодість уже не розглядається як час підготовки до статусу дорослого, коли молода людина відмовляє собі у певних речах, відкладаючи їх втілення аж до часу, коли матиме забезпечену екзистенцію. Ці часи безповоротно минули, не в останню чергу також завдяки усвідомленню глобальних загроз.

Уже згадане розмежування генерації зумовлене не лише пізнішим вступом молодих людей до вікових гетерогенних груп, але є особливо динамічним через те, що перевага у знаннях та досвіді старшої генерації меншають або взагалі зникають через прискорені технологічні та суспільні зміни. Знання та приписи, до яких звикли старші покоління, у багатьох випадках не мають в очах сучасної молоді жодного значення. На відміну від своїх батьків, молоді люди змушені сьогодні значно більшою

Субкультури допомагають розвиватися домінантній культурі. Хоча вони аж ніяк не є відповіддю людей, загнаних у безвихідь, що за допомогою ритуалів протистояння з усіх сил борються за життя, проте, як здається, багато субкультур, перебувають на самому вістрі — і ведуть ціле суспільство в нові площини розвитку.

6. ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА НОВІ КАТЕГОРІЇ

Джозф Бредшоу (Geoff Bradshaw) у своїй праці «*Majoring the Margins, Minorin the Norm: Rethinking the Culture Concept with the Grateful Dead*» («Збільшуючи маргінес, зменшуючи стандарт: переосмислюючи концепцію культури разом із Grateful Dead») стверджує: «Згідно з традиційною термінологією, на групу людей, як, скажімо, фани Grateful Dead, чіпляють ярлик «субкультура». Проте начепити групі ярлик «субкультура» — означає припустити, що вони перебуває у відносинах підпорядкування із невизначеним «стандартом» (у цьому конкретному випадку) американської культури. Але ж на якій підставі ми повинні приймати ці ієрархічні відносини?» Він показує, що американська культура — далеко не гетеро-

генна культурна цілість. Проте його стаття, приділяючи багато уваги проблемам таких традиційних категорій, як культура / субкультура; більшість / меншість; стандарт / маргінес, зовсім не допомагає знайти нові способи опису груп у суспільстві та їхньої взаємодії. Але все ж таки вона є різким контрастом до домінантного у 70-их та 80-их роках розрізнення культури та субкультури, бо ґрунтується на розумінні розмаїття у суспільстві, яке викликає нове — базоване не на понятті ієрархії, а на рівності, толерантності і традиційному антропологічному внескові культурного релятивізму, ставлення до культурного плюралізму чи мультикультурности.

Переклала Христина Чушак

¹ Біблійна ідіома, яку використовують для позначення сучасної багатомірної культури (прим. пер.).

² Джеймс Дін (1931-1955) — американський кіноактор, культовий герой підлітків, символ підліткового протесту проти цінностей середнього класу (прим. пер.).

³ Американська кінокомедія про рок-групу невдах гіпі.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

мірою долати одночасно завдання, зорієнтовані на розвиток їхньої особистості та питання соціального існування. На ці соціальні екзистентні запитання батьки часто не мають готових відповідей. Суспільний розвиток знецінює знання, які передаються від покоління до покоління, і цей процес дедалі прискорюється.

Крім того, існують такі життєві сфери, де молодь має перевагу над старшою генерацією: мода, спорт, споживання благ модерної цивілізації, розваги, секс. Відповідно, для цих сфер молодь є основною цільовою групою і виступає носієм тренду. Характеристики, які притаманні молоді та молодості, стали настільки важливими, що «багато дорослих переймають типовий для молоді людини спосіб поведінки та її життєвий репертуар». У процесі «усамостійнення молодіжної фази» ми констатуємо плюралізацію молодіжних життєвих ситуацій, стилів та цілей. Картина сучасної молоді дуже неоднорідна. У вступі до актуального молодіжного дослідження Югендверку німецької фірми «Шелл» читаємо: «Молодіжні дебати та молодіжні студії у Західній Німеччині останнього десятиліття виробили базовий консенсус, згідно з яким недостатньо описувати молодь і молодіжну зміну в глобальному масштабі, охоплюючи вікову групу від 15 до 24 років.

Відбулася дуже помітна диференціація різних молодіжних життєвих ситуацій та стилів життя». Видається доречним вести мову про «молодь у множині». Можна констатувати «деструктуризацію» та «індивідуалізацію» молодіжної фази, які призводять до того, що молодість уже можна визначити як статус із чітко окресленим профілем. Той факт, що у молоді дедалі частіше виникають питання про забезпечення власного існування, свідчить про те, що молодь за даних соціально-політичних умов стає окремою групою, яка є одночасно і реципієнтом, і донором.

1.2.2. Поняття молодіжної культури

1.2.2.1. Історичне значення «молодіжної культури»

Поняття молодіжної культури якнайтісніше пов'язане із рухом «*Wandervogel*» (перелітних птахів. Цей громадський молодіжний рух започаткувало товариство «*Wandervogel — Ausschuss fuer Schuelerfahrten* / Перелітні птахи — комісія учнівських мандрівок», засноване у 1901 р. у берлінському районі Штегліц. Його мета полягала у втечі від тісняви великого міста та його небезпек: надмірної самоізоляції та байдкування, зловживання алкоголем та тютюном, не кажучи вже про ще гірші вади».

ДОДАТОК

1. Що таке культура і субкультура?

Пристосовуючись до мінливих реалій життя, *культура* безперервно розвивається. Культуру розглядають як модель для дійсності і саму дійсність. Зміни у культурі виникають через взаємодії між окремими особами. Окремі особи — це творіння і водночас творці культури. У результаті переговорів суспільство досягає консенсусу щодо сенсів. Проте беруть участь у цих переговорах і впливають на зміни не конкретні особи, а підгрупи та субкультури. *Субкультури* — головні складові соціальної взаємодії, на рівні яких і виникає оновлення культури. Ці ідеї асимілюються суспільством в міру того, як вони отримують ширше визнання. Субкультури містять системи внутрішніх правил (групові правила і стандарти), які дозволяють їхнім членам ідентифікуватись один з одним. Субкультури можна розглядати як властиві поколінням загальні форми ідентифікації, які перетинаються з іншими маркерами колективної ідентичності, як-от раса, стать, клас, сексуальна орієнтація. Культурний консенсус з'являється тоді, коли члени субкультурної групи мають спільні погляди. У широкому розумінні, субкультура

— це будь-яка група у складі більшої, збірної культури, члени якої мають інтереси, що відрізняються від інтересів тих, хто належить до головного річища культури. У вужчому розумінні це — будь-яка відмінна за стилем та ідентичністю група.

2. Як можна розпізнати субкультуру?

(1) Субкультурам притаманні суворі внутрішні правила і заходи, спрямовані на остракізацію, які забезпечують їхню стійкість.

(2) Субкультурам властивий структурований процес навчання, протягом якого кандидати вчаться, як стати членами.

(3) Субкультурам притаманний дуже виразний ступінь автентичності, який творить настільки міцні суспільні межі, що групу можна назвати субкультурою. Майбутні члени мають показати досвідченим членам, що вони розуміли альтернативні правила, що вони — «свої».

(4) Субкультури формуються навколо добровільних об'єднань.

(5) Субкультури творять власні субінтерпретації норм загалу — вони або повністю відкидають їх на користь власних, або трішки їх змінюють, щоб надати сенсу способо-

123

МАРК ТІТТЛЕЙ
НОВИЙ ПІДХІД
ДО ТЕОРІЇ
МОЛОДІЖНОЇ
СУБКУЛЬТУРИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Крім того, під час мандрівок розвивався новий досвід незалежності та особистої свободи.

Рух «*Wandervogel*» намагався створити вільний для самореалізації простір, тобто модифікував наперед задані суспільством способи мислення, поведінки та відчуттів у одновікових групах».

Поняття молодіжної культури було впроваджене реформаторським педагогічним крилом руху «*Wandervogel*», найвизначнішим представником якого був Густав Вайнекен. У сенсі революції у школі «молодіжна культура» була противагою існуючим ієрархічним структурам батьківського дому та школи. Нова педагогічна ідея покликалася на визначити принцип партнерських стосунків «учень — учитель» або «діти — батьки». Тому підкреслювалася самостійність молодіжної фази, яка, за Вайнекеном, відіграє для дітей значну роль. Як важливу причину виникнення громадянського молодіжного руху варто назвати суспільну ситуацію буржуазії на межі століть. Швидка індустріалізація Німеччини принесла із собою суспільні зміни, «в яких середній клас відчував загрозу з двох боків: зі сторони індустріально-технологічної — через тенденцію до монополізації, та зі сторони дедалі сильнішого робітничого класу».

Обидва ці суспільні явища поставили під загрозу цінності та норми буржуазії, що, з точки зору молоді, вело до відкриття життєвого горизонту. Ідентифікація із традиційними життєвими проєктами батьків була усе складнішою, оскільки втрачала цілісність внаслідок «швидких соціальних та нормативних змін». Позаяк дорослий світ не міг більше допомогти у віднайденні «цієї» нової ідентичності, молодь була узалежнена від вільних секторів, попередньо не зайнятих дорослими. У цих вільних секторах молодь однієї вікової категорії намагалася замінити застарілий ціннісний канон старшої генерації. Рух «*Wandervogel*» був середовищем, де могла відбуватися необхідна для досягнення ідентичності робота, а також випробування нових життєвих можливостей та ідей однокласців.

Оскільки на стадії виникнення концепція молодіжної культури була тісно пов'язана із буржуазним молодіжним рухом, головна увага молодіжних досліджень доволі довго була зосереджена на проблемах розвитку буржуазної молоді: «Ця орієнтація знайшла свій вираз у конотаціях поняття молодіжної культури. «Молодіжну культуру», яка розвивалася у колі «*Wandervogel*», ототожнювали із молоддю або навпаки, простір для молоді, який

ві життя своєї субкультури. Жодна субкультура як така не є відхиленням. Групи, що певним чином відходять від норми, притаманний активний процес залучення нових членів. Вони формуються навколо єдиного харизматичного символу чи літератури.

3. Які є види субкультур?

Субкультурні групи бувають двох типів:

(1) *Всеохопна інституція* — це соціальний простір, у якому члени субкультури живуть і працюють із односторонніми — відрізані від загалу. Вони живуть замкнуто і відокремлено. Це — втеча від суспільства. Втеча.

(2) *Діяльність у суспільстві* - тип, протилежний до (1). Його члени не схвалюють правил загалу, але діють у його межах. Це — навернення суспільства. Протистояння.

Інший погляд на відмінності серед субкультур виділяє такі два типи: *естетична субкультура* й *опозиційна субкультура*. Естетична субкультура просто відрізняється від культури загалу. Натомість опозиційні субкультури протистоять певним суспільним інститутам або звичаям.

4. Чому формуються субкультури?

Групи субкультур формуються через потребу втечі від загалу і намагаються знайти нове значення речей — вони постають з колективної і майже стихійної потреби по-новому визначити щось важливе для суспільства. Люди у пошуках розв'язань знаходять інших із подібними проблемами і починають усвідомлювати, з якою субкультурою вони хочуть себе ідентифікувати. Долучитися до неї чи ні — то справа кожного зокрема. Адаже слід зважити на можливість остракізації з боку загалу.

5. Які існують теорії формування субкультур?

(1) Субкультуру визначають з марксистського погляду у контексті класу.

(2) Субкультуру визначають з марксистського погляду, але без класової структури.

(3) Субкультуру визначають як протистояння гегемонії — це субкультура на вищому рівні.

(4) Пост-структуралісти визначають субкультуру як індивідуальне або групове протистояння. У 70-их роках пост-структуралісти розглядали вищий клас як такий, що горне до себе робітників, і тим мотивує їх разом із нижчим класом ставати заможнішими. З цього і виникла суб-

розвивався у реальному історичному часі, ототожнювали із цією культурою. Тому дикі банди молоді із робітничого середовища та різні форми організованої культури цієї молоді доволі довго перебували поза увагою творців концепції молодіжної культури».

1.2.2.2. Аспекти сучасного значення поняття молодіжної культури

У процесі сучасної дискусії навколо поняття молодіжної культури треба пам'ятати таке: у Вайнекена молодіжна культура є також педагогічним і соціально-політичним поняттям. Цей історичний компонент, напевне, змінився у цьому понятті, але сенс його змінився:

«Культура у сучасних молодіжних культурах означає (...) створення стилів у медіях, «освітній» сенс яких залишається дискусійним серед педагогів: консум, поп і рок, мода і створення нових соціальних пріоритетів».

Проте існує намагання звернути більше уваги на феномен молодіжно-культурних форм самовиразу. Такі автори, як Вілліс, ставлять у центр молодіжно-культурну поведінку і, разом з нею, сферу молодіжної культури, вказуючи на життєво важливі моменти культурної практики. Вони намагаються критично підійти до багатократ-

но ускладненого характеру інтернаціоналізованих та масмедіально визначених молодіжних культур як до сфери чистого споживання. Вони визначаються як життєві сфери молоді, у яких «індивідуальні ідентичності» продукуються і репродукуються там, де може відбуватися необхідна соціальна та просторова локалізація окремої особи у суспільних групах». Ферхгоф також вважає, що стиль розвиває ідентичність молоді людини. Він займає місце ослабленої нестримною ерозією функції сприяння ідентичності традиційно-колективних життєвих форм».

На противагу первісному поняттю молодіжної культури у Вайнекена, яке стосувалося буржуазної молоді й виключало робітничу молодь із своєї концепції, сучасна концепція молодіжних культур намагається включити молодь усіх станів та класів. Саме Центр сучасних культурних студій у Бірмінгемі, де працює Пол Вілліс, звертає особливу увагу на пролетарські або робітничо-молодіжні культури. Варто зауважити, що їхня концепція молодіжної культури виходить з умов життя англійської робітничої молоді, і тому лише в обмеженому обсязі може бути перенесена на стосунки в ФРН. Ця концепція передбачає, що «молодіжні культури насамперед є підодинамиами класової базової культури». У ФРН неможливо провести чіт-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

культура — щоб вирішити конфлікти між класами. Спільним тут є протистояння домінантній культурі. Якщо культура — це суспільне творіння, відтворення сенсу, значення та свідомости, то домінантна культура мусить бути найбільш поширеною культурою — культурою, якій все до снаги.

6. Чому формуються субкультури?

Щоб вирішити суперечності в основній культурі, якщо вона вже не забезпечує наступне покоління дієвою ідеологією. Субкультура набирає форми у власній музиці, моді та ритуалах, які здатні творити. Теорія просотування стверджує: напрямки творяться на вершині суспільної структури, а потім «просотуються» на інші рівні. Наприклад, вершиною структури можуть бути модельєри, моделі, рекламні агентства та відомі особистості. Молодь отримує інформацію з телепередач про моду, музичних кліпів та журнальних реклам.

7. Яке майбутнє субкультури?

Процес суспільної реінтеграції відбувається через перетворення субкультури на товар або через інтелектуальну стагнацію. Деякі групи можуть досягти стану, коли

вони вважають себе культурою. Ті, що відходять від групи, реінтегруються у суспільство. В міру того, як споживання альтернативних культур зростає, субкультури вливаються у головне річище. Тож молодь, щоб залишатися іншою, мусить постійно створювати для себе нову ідентичність. Медіа так швидко забезпечують нас величезним масивом інформації, що нові субкультури поглинаються ними майже в самому зародку. Перенасиченість ЗМІ може ліквідувати існування молодіжної субкультури. А це б означало кінець креативности, яка дуже важлива на цьому етапі життя. Культура знову й знову використовує нею створене — те, що колись належало альтернативним субкультурам, відроджується у головному річищі, як от ретро, рейв і панк. За допомогою засобів масової комунікації, наприклад, друкованих медіа та телебачення, домінантна культура включає в себе культуру, яка тільки-но з'являється. Згідно з теорією гегемонії, ті, чия ідеологія домінує, постійно забезпечують загальну згоду зі встановленим суспільним порядком. Найпоширеніші суспільні цінності з часом змінюються у міру того, як члени опозиційних другорядних груп включаються до домінантної культури. Таким чином, зазвичай без жодних збоїв, підтримується суспільний порядок, а контроль домінантної

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ке розмежування поміж класами чи станами, і тому неможлива однозначна локалізація класових базових культур. Тим не менше, ця тенденція набула поширення у ФРН, у наукових дослідженнях 70-х років. Результатом стало акцентування побутово-культурних життєвих практик молоді.

1.3. До структури молодіжно-культурної поведінки

Спираючись на Кларка та Леві-Стросса, Нахтвей використовує поняття *bricolage* (з фр. «майстрування») для характеристики структури молодіжно-культурної практики. Він аналізує процес майстрування, але протиставляє його фаховій діяльності інженера: «Робота інженера залежить від того, чи він матиме у своєму розпорядженні необхідні засоби — інструменти і сировину, на роботу ж ремісника не впливає обмеженість його засобів».

Ремісник відзначається тим, що «може обійтися дослівно тим, що має під руками, тобто обмеженим вибором інструментів і матеріалів, які є ще й гетерогенними, бо вони випадкові та не пов'язані з даним проектом, ані з жодним іншим проектом».

У суб'єктивному виборі інструментів та матеріалів відображається особистість ремісника. У контексті молодіжно-культурної практики інструменти та сировина мають сенс і містять певне «повідомлення». Вибір інструментів і матеріалів, з одного боку, визначається властивими їм закодованими значеннями та повідомленнями, а з іншого боку — можливостями, які пропонують ці закодовані матеріали до майстрування або комбінацій, аж до виготовлення нових повідомлень. Ці можливості, звісно, обмежені, тобто значення матеріалів неможливо перекодувати довільним чином, кожна річ зберігатиме свою особливу історію. Але треба мати на увазі, що значення предметів піддається перекодуванню, і вони таким чином набувають характеру сировини, яка надається до роботи. «Ця діалектика обмежености та інновації, обмежености та розмежування є важливою для нашого контексту, бо робота ремісника відкриває поле для дії, яким володіють речі та об'єкти щоденного життя».

Необхідні для бріколажу сировинні матеріали — це «виготовлені для ринку культурні мас-медіа та товари». Процес реструктуризації сигніфікованих об'єктів є процесом надання нових значень, перекодування культурних товарів (музика, танець, кіно, мова, одяг тощо), коли вони

групи якщо і змінюється, то поступово. Внаслідок розвитку поняття гегемонії, виникла концепція залишкової та культури, яка тільки-но з'являється:

(1) *залишкова культура* — це витвір попередньої суспільної формації, яка залишається частиною домінантної культури, але збереглася як анахронізм.

(2) *культура, яка тільки-но з'являється*, містить нові значення, цінності, звичаї та досвід, які можуть бути альтернативними або опозиційними до домінантної культури.

Домінантна культура ефективно всотує ці культури до гегемонної — відбувається процес їхнього включення. Інколи, включивши таку культуру, домінантна культура змінюється.

8. А що стосовно субкультур та класу?

У минулому вища освіта була пов'язана з класом — що вищим був клас, до якого ти належав, то доступнішою була для тебе освіта. Нині, завдяки грантам та стипендіям, це змінилося. Місця, де люди купували, *були* пов'язані з класом — по тому, до яких крамниць ходила людина, можна було визначити, до якого класу вона належала. Нині ж мобільність більша, а через регулювання

вступають у нові взаємозв'язки. Згідно з Ферхгофом, «цей процес виробництва стилю тотожний для молоді із процесом розвитку ідентичності».

«Якщо і під цією перспективою зберігати термін бріколаж, то робота над ідентичністю як формою певної системи ставлення до себе і до світу є формою фрагментарного майстрування».

Таким чином, зростає тенденція до відкритого характеру ідентичності, яка відзначається дедалі більшою кількістю зламів і тріщин, змінами та орієнтацією на власне життя. Життя як перспектива однієї прямої лінії для багатьох молодих уже належить до минулого.

Переклала Софія Онуфрів

економіки та заходи уряду, спрямовані на підвищення добробуту, класової структури майже не існує.

9. Які відмінності існують між субкультурами?

(1) Одні субкультури пов'язані з територією, а інші — ні.

(2) Одні мають систему підготовки нових членів, інші ж — ні.

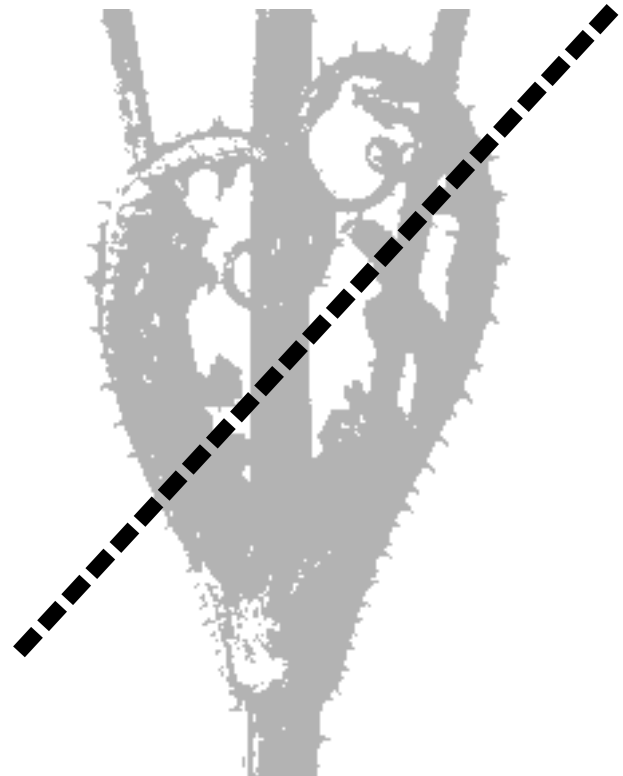
(3) Одні займаються залученням нових членів, інші — ні.

(4) Одні субкультури ієрархічні, інші ж — ні.

(5) Одні вдаються до повстання, інші — до протистояння або ізоляції.

Переклала Христина Чушак

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© О.Якуба, 2001

олена якуба

**МОЛОДІЖНІ РУХИ ТА ЇХ
БАЗОВА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ**

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© О.Семенченко, 1994
© «Зустрічі», 1994

олекса семенченко

**альтернатива
у києві**

Сучасні молодіжні рухи в Україні можна назвати своєю різноманітні напрямки і якісно відмінні види діяльності молоді. Саме поняття «молодіжна культура» є багатозначним і має безліч синонімів. Так, у залежності від ідеологічної спрямованості, говорять про «молодіжну культуру», про «часткову молодіжну культуру», «молодіжну субкультуру» і навіть про «контркультуру».

Порівняно безпечне поняття «молодіжна культура» у більшості випадків характеризує порушення відносин між молодими людьми та їхніми батьками; радикальний же термін «контркультура» означає серйозний конфлікт між молоддю і суспільством, що за певних обставин може перерости у свого роду «молодіжну революцію».

Термін «неформальний молодіжний рух» не цілком тотожний терміну «молодіжна субкультура», позаяк є ширшим поняттям. Неформальним молодіжним рухом можна назвати систему молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної діяльності у взаємоз-

в'язку між собою і з суспільством загалом. У свою чергу, молодіжний неформальний рух є частиною ширшого середовища «андеграунду».

Деякі дослідники вважають, що неформальний молодіжний рух, андеграунд і молодіжні субкультури – це явища одного порядку, чи взагалі – терміни, тотожні за своєю суттю. Однак, на мій погляд, ці поняття відрізняються. Андеграунд – це контркультурне середовище, до якого належать не тільки молодіжні субкультури, але й специфічні спільноти людей, які за віком не підпадають під поняття «молодь». Окрім того, андеграунд – це не тільки середовище культурних ініціатив, але явище як соціальне, так і політичне. Він відбиває ту суспільну активність, що не вписується в загальну соціальну і політичну систему. Молодіжні субкультури є передовими спільнотами андеграунду. Фактично вони визначають характер і напрямок андеграунду.

Молодіжна субкультура – будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, норми і цінності.

Молодіжна контркультура – об'єднання молоді, що має всі ті елементи культури, що й субкультура, але чий

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Щодо української літератури часів, які звикли називати «застійними» (тому приєднуюся), то сьогодні маємо приблизно таке її бачення літературознавцями:

- 1) існування соцреалізму (ставлення негативне),
- 2) «шістдесятники», їхня творчість як протиположна до пункту 1 (ставлення позитивне),
- 3) відсутність «урбаністичної» літератури,
- 4) політизованість літератури: або підтримка панівного ладу (п. 1), або його заперечення (п. 2).

Третя сила, яка являла собою цікаве творче явище, представники якої, проте, не підпадають під пункти 1 і 2, залишаються поза увагою. Ця третя сила перебувала збоку від політичної боротьби, становила альтернативу тогочасній культурі, творилася у місті, і, звичайно, перебувала в андеграунді, бо там у ті часи перебував майже весь народ.

У цій статті хотів би оглянути те, що робилося в альтернативі в період «застою», а також показати, у що вона вилілась у наш час. При цьому визначу собі такі обмеження:

- 1) місце дії – Київ,
- 2) час дії – приблизно 1965-1985 роки,
- 3) зачіпаючи альтернативу в різних видах творчос-

ти, все-таки зупинюся на літературній і літературоподібній альтернативах. У різних місцях цієї статті кілька разів так чи інакше виникне улюблене нині мовне питання.

Бачення літературознавців і тих, хто поділяє їхню думку, спирається лише на друкованих тоді творах (офіційно, у самвидаві чи за кордоном). Таким чином, враховуються два табори літераторів – співців «комуни» або «застою» і борців проти комуни, до яких могли належати як представники самих її співців (у певні періоди), так і люди, які за свої переконання пройшли всі муки пекла. Авторитет останніх – величезний, повага до них – всезагальна і заслужена. Проте їхні страждання, біль за Україну і народ часто брали у полон їхні твори, а це позбавляло їх привабливості як для читачів з інших країн (особливо, позакомуністичних), так і з незаангажованих політично прошарків: міських пияків, наркоманів, хуліганів, збоченців та інших виродків того часу із високою освітою, які десь, колись, якось вхопили краєчок айсберга світової культури (щось прочитали в книжці, почули на коротких хвилях чи хтось в університеті розповідав), а також втратили клепку з голови, чому й стали потенційними споживачами відповідного типу літератури.

ОЛЕНА ЯКУБА
МОЛОДІЖНІ РУХИ
ТА ЇХ БАЗОВА
ТИПОЛОГІЗАЦІЯ

норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей.

По суті, молодіжні субкультури – це результат пошуку своєрідної, нової ідентичності, створення нового стилю. Джерелом цього стилю можуть бути романтизовані чи ідеалізовані образи іншої цивілізації чи культури («культурні міти» або «культурні утопії»). Для молодіжних субкультур Заходу джерелами «нового стилю» стали культури Азії, Африки й американських індіанців. Це було радше конструювання, ніж запозичення: об'єкт чужої культури очищувався від рис, які не сприймалися середовищем, поповнювався власними інтерпретаціями культурних феноменів. Тому результат міг кардинально відрізнятись від оригіналу.

Джерелом конструювання «культурних мітів» вітчизняних молодіжних субкультур став насамперед Захід.

Причина появи молодіжних субкультур спільна як для західних країн, так і для України. Молодь завжди прагне до спілкування з ровесниками, намагається втекти від духовної самотності в родині, у суспільних інститутах, іноді це спроба піти від суспільства загалом. Цю самотність переживають як діти забезпечених батьків, так і вихідці з малозабезпечених родин. Окрім духовної са-

мотности молоді людини існує і соціальний підтекст – визначення ролі та місця молоді в суспільстві. Розквіт молодіжних субкультур на Заході збігається з кризою суспільних цінностей індустріальної епохи, самих основ капіталістичної системи. Молодим пропонували слухняно успадковувати приклад своїх батьків, що будували для них світ споживання і достатку, ініціатива не схвалювалася. Протест американської молоді шістдесятих років відбувався під гаслом Сартра: «Вони украли в мене сенс життя!».

Дослідники сходяться на думці, що андеграунд формується з тих, хто «випав» із суспільства. Багато дослідників підкреслювали роль дезадаптації, невміння увійти в трудовий чи навчальний колектив, конфлікти в родині у формуванні альтернативних молодіжних спільнот¹.

В.Тернер, міркуючи про громади західних гіпі, зарахував їх до «лімінальних спільнот» (від лат. «limen» – поріг), тобто тих, які виникають і існують у проміжних областях соціальних структур (у нас такі структури прийнято називати маргінальними). «Лімінальні» особистості – особи з невизначеним статусом, які знаходяться у процесі переходу, чи «випали із суспільства».

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

В інтерв'ю для газети «*Tygodnik Literacki*» (ч. 22-23 за 9-16 червня 1991 року) Віктор Неборак назвав фільм Фелліні «*Амаркорд*» як приклад можливості нормального життя з усіма проявами людських переживань, де сміх – не на останньому місці, навіть за умов фашистського режиму Муссоліні. Політика відходить на другий план.

Саме нормальним життям, у якому сміх переважав би сльози, а останні з'являлися б лише у виняткових ситуаціях, хотіла жити, незважаючи на абсурдність навколишнього світу, молодь років «застою». Її частина спромоглася створити власний світ, який з одного боку більш-менш відповідав її уявленням про «нормальне» життя, а з іншого – становив захист від навколишнього ідіотизму. Цей світ – альтернативна творчість.

Проте така творчість була б неможливою, якби навіть за існуючої в Україні системи не знайшлося кількох «схронів», у яких вона могла б зароджуватися, і джерел, якими вона могла б підживлюватися, і на які не наклала своєї волохатої руки панівна ідеологія. Тут треба зазначити, що за умов тоталітаризму найкращим полем для альтернативи була література, для творення якої потрібні лише ручка і папір (може, ще гітара або горілка).

Основним сховищем, де творилася альтернатива в Києві, були художницькі майстерні, дешеві кав'ярні в центрі міста і навколо університету, університетські дискотеки, нарешті, приватні помешкання.

Місце творення кшталтувало відповідний жанр літературної альтернативи:

- 1) приватні помешкання – музичну гіпісівську альтернативу;
- 2) кав'ярні – «алкогольну» альтернативу;
- 3) університетські дискотеки – «дискотекову» альтернативу;
- 4) майстерні – художньо-літературну альтернативу.

МУЗИЧНА ГІПІСІВСЬКА АЛЬТЕРНАТИВА

«Кинь мені вухо, –
і я заспіваю
не гірш, ніж Еміль Горовець».

(Сашко Примо, «*Little Help of My Friends*»)

Почнемо з музичної альтернативи гіпі. Вибух рокової культури на Заході збігся у часі з приходом в Україну прогресу у вигляді примітивних радіоприймачів і магні-

У періоди змін тими, хто випав, стають до тієї чи іншої міри значні прошарки. Зміни завжди несуть із собою стан нестабільності, невизначеності. Іноді це зачіпає ледь не кожного. Не усі йдуть у гіпі, але багато хто проходить через контркультурний стан (потрапляє у зону дій контркультури).

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

Типологізація молодіжних субкультур в Україні ускладнюється кількома факторами. По-перше, існуючі в західній науці підходи до цієї проблеми не можуть бути застосовані до українських молодіжних субкультур, тому що західні учені виходили з досвіду діяльності неформальної молоді в умовах розвинутої демократії та стабільної економіки.

Російські учені виділяють на постсовєцькому просторі такі типи субкультур:

за ціннісними орієнтаціями:

Δ романтико-ескапістські (гіпі, толкієністи, за деякими винятками байкери);

Δ гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, реperi тощо);

Δ кримінальні (гопники, урла);

Δ анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні (анарх, металісти, сатаністи тощо).

за історичним критерієм:

Δ традиційні, що мають довгу історію в країні (гіпі, панки, бітломани тощо);

Δ нові, які виникли упродовж останнього десятиліття (толкієністи, уніформісти, металісти тощо).

На підставі даної типологізації можна коротко охарактеризувати деякі молодіжні субкультури, що відіграли значну роль у становленні цілого покоління людей.

СИСТЕМА

Гіпі стали тим середовищем, у якому виростили найрізноманітніші «нові» молодіжні субкультури, вони дали поштовх молодіжному протестові і привнесли ідеали толерантності та розкнутості в сучасне суспільство. Система є складною структурою, яка займається творчим пошуком і перманентним духовним протестом проти несправедливості держави і суспільства, це свого роду всеоюзна молодіжна субкультура гіпі.

Систему не можна назвати у повному сенсі угрупованням: у її надрах постійно йдуть перегруповання, зникають одні об'єднання і формуються нові. Люди пере-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

тофонів, польських, ендеєрівських електрогітар і платівок. Знову відчинилося вікно в Європу, яке, за Богданом Жолдаком, хоч і було прорубане колись для росіян Петром I, проте пізніше звузилося до розмірів квартирки, а соціалістичні наступники імператора спромоглися навіть забити її дошками й поставили ґрати. Рок-музика несла творчу свободу, тексти приголомшували нечуваними досі можливостями. Усі, хто міг, побачили, що можна писати вірші мовою не «поетичною», а «нормальною». Писати, наприклад, про кохання, не уникаючи жодних тем і настроїв, які супроводжують сексуальні стосунки. Писати про проблеми, проте без розпачу – мовою, де все називається своїми іменами. Пісні найкращих груп вивчали напам'ять. Були люди (наприклад, Володимир Діброва), які знали усі твори «Beatles» – як нотно, так і текстуально. Для багатьох людей найбільшим захопленням було слухати, здається, щосереді двадцятки гітів світової служби Бі-Бі-Сі. Це не дивно. Ця музика була одним із небагатьох каналів волі.

Отже, ідея Шевченка про Перебендю, який співав за могилою, щоб його ніхто не чув, одержала завдяки КГБ такий творчий розвиток.

Усе назване уможливило виникнення кількох рок-груп у Києві, які співали англійською мовою гіти відомих західних груп, проте, іноді клали українські тексти на музику тих-таки гітів. Однією з таких груп була «Друге дихання», що складалася з кількох київських гіпі.

Власне, від цієї групи походять твори, які започаткували т.зв. «хамські пісні» або «опохаблення». «Опохабленням» вважався іронічний текст на мотив популярної пісні західної групи. Відомими текстовиками таких пісень були: Максим Добровольський, Василь ґармидер, Єгор Ярошевський, Сашко Прима. Свої хамські пісні вони писали на музику «Beatles», «Deep Purple», «Animals», «Procol Harum».

Ці тексти зберігали вільний дух року. Ось уривок тексту М.Добровольського на музику «Procol Harum»:

Уже ніколи не напиться,
в когось на сватбі не блювать,
з міліціантами не биться,
дівок усяких не ловать*

* ловать (сленг) – кохати, від англ. «love».

ОЛЕНА ЯКУБА
МОЛОДІЖНІ РУХИ
ТА ЇХ БАЗОВА
ТИПОЛОГІЗАЦІЯ

РОМАНТИКО-ЕСКАПІСТСЬКІ СУБКУЛЬТУРИ

Цей тип молодіжних субкультур характеризується орієнтацією на створення паралельного світу, свого роду «міту». Міт будується на підставі певних творів (переважно «фентезі») чи запозичених світоглядних концепцій інших культур. Серед них можна виокремити «ігрові» молодіжні субкультури. Рольова гра (role playing game) наближена до імпровізованої театральної постановки. Фактично це втілення в життя слів В.Шекспіра: «Увесь світ – театр, а люди в ньому – актори». Ця субкультура створює свій паралельний «світ», у якому «ховається» від реалій суспільства.

Ігрові молодіжні субкультури – це щось середнє між клубом аматорів певного автора (Дж. Р. Р. Толкієна), історичної події (реконструкціоністи) і послідовників традицій певної етнічної культури (індіаністи) чи релігійно-містичного руху. У середовищі індіаністів і толкієністів (меншою мірою серед реконструкціоністів) популярне апелювання до практики релігійних культів, описаних у творах авторів «фентезі» або притаманних індіанцям США, чи до синтетичних релігій і культів, розроблених на основі певних світоглядних концепцій.

ходять із групи в групу. Це радше певне середовище спілкування. Проте, Систему можна розглядати як спільноту, оскільки присутні такі ознаки, як спільна мова (сленг і символіка), мережа комунікацій – особисті зв'язки, поверхові знайомства (настільки приривчаючись до облич на тусовці, що вже підсвідомо впізнаєш «своїх»).

Сленг і символіка складають основу внутрішнього комунікативного середовища Системи, відокремлюючи її від зовнішнього світу. При цьому символіка Системи надзвичайно різноманітна, у її фонді можна зустріти символи, які прийшли з різних релігійних груп (наприклад, від крішнаїтів чи баптистів), молодіжних рок-течій (атрибути року, панк-року і важкого металу), а також різних суспільно-політичних рухів: пацифізму, анархізму, комунізму тощо. Особливим символом є фенечка – свого роду знаковий код, за кольором, стилем, розміром якої можна визначити не тільки приналежність до певної тусовки, але й індивідуальні характеристики господаря. Фенечка, як і пацифік, є символом миру і дружби, це подарунок на щастя.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

прис.:

Бо завтра вирушаю
вечернім рейсом в «мир иной»,
щоби за всю оцю життя
вернутись нарешті додому.

Значну кількість таких творів писали т.зв. «суржиком», але на цьому я зупинюся пізніше. Інтерес до «*Procol Harum*» виник в Україні приблизно в середині 70-х років, після їхніх гастролей у Польщі, після чого в Києві з'явилася платівка польського виробництва (це – щодо джерел надходження інформації).

Величезною подією у житті цього середовища була поява на екранах кінотеатрів фільму «*Oh, Lucky Man!*» («О, щасливчик!»), де вперше можна було живцем побачити рок-групу («*Animals*» із Алланом Прайсом). Тут-таки з'являється текст «*Ловкий мен*» Василя Гармидера, досить близький до оригіналу – настільки, що сам Василь називає його авторським перекладом:

Якщо у тебе бутерброд
Не впа на пол, – попав у рот, –
Ти – ловкий мен.

Якщо себе застрахував, –
Назавтра ногу поламав, –
Ти – ловкий мен.
Тільки нікому про це не хвались:
Люди позаздрять, – самі захотять:
Будуть усі собі ноги ламать,
Та хвигу з того мать.
Якщо колись на літак запізнився,
А він у Стамбулі чомусь приземлився, –
Вмієш в житті угадати момент, –
Ти – ловкий мен.

Визначною подією був текст до опери «*Jesus Christ – Superstar*». Він належить багатьом авторам, але ініціатором був Максим Добровольський. Текст був дуже наближений до оригіналу за змістом, проте перенесений на український ґрунт. Проілюструю це таким уривком з «*Pilate's Dream*»:

Я снів,
що стрів у Василькові
якогось чувака,
що лежав просто неба та й мовчав,

РЕЛІГІЙНО-МІСТИЧНІ СУБКУЛЬТУРИ

Релігійно-містичні молодіжні субкультури є синтезом містичних і релігійних культур із традиціями і цінностями окремих молодіжних субкультур. У таких субкультурах обов'язково повинен бути лідер, що є головним «гуру». Чисельність таких груп незначна.

Серед представників цього типу молодіжних субкультур яскравим прикладом є «братерство кандидатів у справжні люди» (БКНЛ), що є симбіозом утопічно-комуністичних ідей, релігійної практики і психологічної обробки.

До цього ж типу субкультури можна віднести гіпі-комуни, сатаністські культури, неопоганські та синтетичні толкієністські культури.

ГЕДОНІСТИЧНО-РОЗВАЖАЛЬНІ СУБКУЛЬТУРИ

Гедоністично-розважальні субкультури ще називають музичними молодіжними субкультурами, здебільшого їхні адепти складаються з підлітків. Їх об'єднують спільні музичні смаки, легке, безтурботне ставлення до життя, прагнення жити сьогоднішнім, «прикид» (особливості зовнішнього вигляду, одягу та рухів). Зазвичай ці люди не надто добре розуміються на тому, що вони

слухають, для цього існують лідери тусовок, які знаються не лише на нюансах музики даного напрямку, але й на ідеологічних положеннях руху. Переважно це ді-джеї та власники великих авдіотек.

Необхідно відзначити, що такі молодіжні об'єднання нестійкі і залежать від популярності тих чи інших музичних напрямків.

ЕПАТАЖНО-ПРОТЕСТНІ СУБКУЛЬТУРИ

Початок епатажно-протестних субкультурам поклали панки. Саме вони стали пропагандистами ідеї «шок-протесту». Пізніше цю ідею підхопили металісти, трешери, сатаністи. Окремо в цій когорті стоять байкери, які віддають перевагу романтиці мандрів. Треба відзначити, що епатажно-протестні субкультури часто переходять у радикально-деструктивні. Їхня приналежність до першого чи другого типу визначається лише мірою неприйняття навколишнього середовища і готовністю до силових дій. Класичним представником даної субкультури в Україні (зокрема у Харкові) залишаються панки, які, на відміну від панків 80-х, увібрали в себе традиції й ідеї різних субкультур андеграунду, насамперед гіпі, і зменшили свою агресивність.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

й не мовив ні хвиґа.
Я щось було хотів його спитати,
та тільки він нараз
до мене повернувся, щось сказав
і трохи поблював.
Та врешті добрі люди в штатськiм
узяли його за таз
та пов'язали* бідолаху
та запхали в ГАЗ, –
відвезли нараз.
Я встиг лиш вгледіть
у кожнім їх обличчі
отого чувака.
Щось в серці калатнулось, –
я здригнувсь,
по-бистрому проснувсь.

Weight». Причому, ці речі настільки популярні, що зараз уже важко встановити їхнє авторство. У цих текстах вперше з'являється явище, про яке докладніше я розповім нижче, – т.зв. звуконаслідування. Викликано воно було тим, що люди, які не знали іноземних мов (у цьому випадку англійської), намагалися писати так, щоб на слух українські слова були схожі на англійські з оригіналу. Прикладом може бути приспів «*Carry That Weight*» – «ґей, додому гирі тягни!» (тут він, до того ж, близький до оригіналу за значенням), або назва пісні «*Yesterday*» («Їсти дай»). Інший такий приклад – приспів з «*Yellow Submarine*»:

Батько робить, а я – ні:

на чорта воно мені?

З батьком п'ємо ми вино, –

мати плаче вже давно.

прис.:

Ми з Миколою їли «Поморин»

(сполучення останніх двох слів звучить

подібно до «yellow submarine»).

ОЛЕКСА
СЕМЕНЧЕНКО
АЛЬТЕРНАТИВА
У КИЄВІ

132

Величезну кількість текстів написано на музику «*Beatles*». Справжніми шедеврами були слова до «*Girls*», «*Come Together*», «*Yellow Submarine*» і «*Carry That*

* пов'язати (сленг) – заарештувати

Проте, написання слів на вже готову музику ставило обмеження, тому хлопці писали й власну музику до своїх

РАДИКАЛЬНО-ДЕСТРУКТИВНІ СУБКУЛЬТУРИ

До цього типу можна зарахувати ті молодіжні субкультури, що мають чітку лінію асоціальної поведінки й орієнтовані на застосування силових методів. Зазвичай серед них діють різноманітні політичні організації, що намагаються перетягнути їх на свій бік, політизуючи їхню діяльність.

Треба розрізнити два підвиди цього типу субкультур:

1) існують чітко асоціальні об'єднання (нац-панки, червоні панки, анархо-панки). Вони вже за своєю суттю мають деструктивний характер і відзначаються радикалізмом;

2) існують молодіжні субкультури, що постали на базі певного інтелектуального ядра, яке виробляє ідеологію об'єднання, у якому за логікою розвитку подій неминуче повинна виникнути радикальна політизована сила, орієнтована на «пряму дію».

СВАВІЛЬНО-САМОСУДНІ МОЛОДІЖНІ ФОРМУВАННЯ

Ці формування являють собою групи, переважно вихідців з робітничих родин, які за допомогою сили ведуть боротьбу з різними проявами відхилення від ідеа-

лів соціалізму (природно, відхиленнями в їхньому розумінні). Вони виникали, як правило, на базі територіальних формувань. Об'єктом їхнього «фізичного впливу» були представники заможної «золотої молоді» (діти парт- і госпноменклатури), гіпі, панки, націоналісти, металісти тощо.

Цей тип молодіжних субкультур упродовж останнього часу значно трансформувалася. В сучасній Україні в чистому вигляді цього типу субкультур немає. Вони зникли на початку дев'яностих років. Тим часом гопники (гопота) продовжили традиції люберів. Однак вони не є сформованою молодіжною субкультурою.

ГАКЕРИ

Гакери [«зламувачі», від англійського *to hack* – ламати, рубати; у російській мові прижилася часто вживана в Україні форма «хакер». – Прим. ред.] є новим типом молодіжної субкультури. По суті, в Україні вона тільки формується, у зв'язку із порівняно нерозвиненістю інформаційних комунікацій і комп'ютеризації.

У спеціалізованому середовищі поняття «гакер» має доволі вузьке значення, цим терміном зазвичай називають комп'ютерного злочинця, який «зламає» сайти,

133

ОЛЕНА ЯКУБА
МОЛОДІЖНІ РУХИ
ТА ЇХ БАЗОВА
ТИПОЛОГІЗАЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

текстів, а потім виконували їх під гітару, створюючи явище бардівської культури, або т.зв. «бардака». Всеукраїнської, ба, всеімперської популярності набули такі шедеври як:

Огурець, огурець!
Ти – начало і кінець.
(Максим Добровольський)

або:

Я в міліції служу,
гав-гав!
(Сашко Прима)

Сашко Прима писав музику середню між колядками і ресторанно-бульварною, на неї накладав тексти, написані від імені простого сільського хлопця. У наш час щось подібне можна почути у виконанні «ВВ».

Така творчість була настільки популярною, що тексти, передаючи із вуст в уста, часто змінювали, а імена авторів перекручували. Наприклад, саме лише ім'я Максима Добровольського мені вдалося почути в Киє-

ві у таких версіях: Макс, Максимов, Макасин. Сашкові Примі пощастило із прізвиськом – його люди запам'ятавували з першого разу. Іноді відкладалася вбік гітара, тоді писалися вірші:

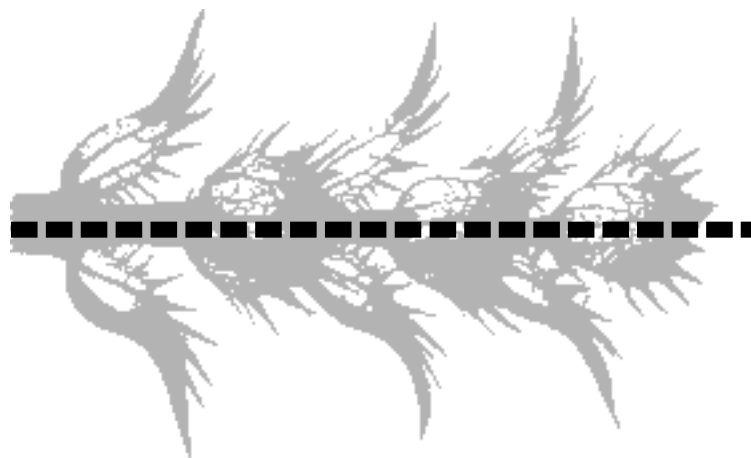
Тільки ти не ламай ручонки
і траву перестань жувати,
ще й битися головою об стіну, –
я не буду твоїм оп'ять!
Я не буду твоїм вірним другом,
ти мене не проси об цьому.
Якби, навіть, об цьому попросила, –
я на дверки вказав би пальцем.
Я на дверки вказав би, ще й, може,
почав бульки вдогонку крутити,
бо твоєї нахальної, хамської поведінки
до сих пор не могу простити.

А образ твій, –
його я не забуду:
два зелених п'ятна під очима твоїми –
то мечта,

обманює банківські системи охорони, запускає в мережу віруси. Термін «кракер» точніше передає західне розуміння цієї субкультури. *Кракери* – це ті, хто робить світ віртуальної реальності доступним для всіх бажаючих. Саме вони ламають захисні коди на ліцензійних іграх, роблять доступними платні сайти й Інтернет. Існують так само ламери і геймери; перші проводять значну частину свого часу біля комп'ютера, але не мають досить знань про нього, другі – фанати віртуальних ігор. Саме другий тип може претендувати на статус молодіжної субкультури. Субкультура гакерів перебуває на етапі становлення.

Переклав А.П.

¹ Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. – К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – С. 339.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

твій прохвиль невеличкий, гречесько-орлиний,
бородавок десь сімнадцять коло рта.

(Сашко Прима)

Популярними були вірші Єгора Ярошевського (або Єгора Бельведерського). Києвом досі мандрують такі рядки з його поеми:

Покохались молодята:
Цілувались тощо...

Єгор Ярошевський уславився тим, що ще в шкільні роки написав на день народження комсомолки-героїні Зої Космодем'янської такого ризикованого вірша до піонерської стіннівки:

Вранці зимою
страли Зою –
комсомолку Космодем'янську,
підпільницю партизанську.
І в дощ, і в сніг,
і в різну негоду
у німця в тилу робила погоду.

Проте, ніхто з учителів навіть подумки не наважився звинуватити піонера Ярошевського в провокації.

У цьому вірші виразно «запахло політикою». Так, політика, як і будь-який бік людського життя, час від часу з'являлася в альтернативі. Проте, політичної заангажованості тут не було: все робилося зі смаком, іронією, дистанцією.

Проілюструємо це двома прикладами. Ось іще одне місце – з «*Jesus Christ*»:

А ось під'їжджає жовто-блакитне
авто, авто, сідайте в авто,
жовто-блакитне, націоналістичне,
авто, авто, сідайте в авто.
Що це за дивна людина
у сірім кашкеті, у сірім пальті?
Це – мент*, це – мент, тікайте, це – мент...

Або слова до «*Черемшини*»:

Знову кулемети чути в лісі...
З автомата я луплю по стрісі.

* Мент (сленг) – міліціонер.

© О.Олісевич, Я.Боренько, Я.Плахотнюк, А.Павлишин, 2001

«Якщо світові буде потрібно, я віддам своє життя не задумуючись – заради свободи»

інтерв'ю з олегом олісевичем

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

А вівчар жене отару гаєм.
Гримнув вибух, – і його немає.

А отії хлопці коло броду
комсомольців кидають у воду.
А вони пісні свої співають
та з-під води бульбашки пускають.

В останньому випадку знайшла відображення не так політика, як нудьга від офіційного набору затверджених і дозволених для привселюдного виконання українських народних і естрадних пісень, що набили оскомину своєю солодкавістю і придуркуватістю.

Отже, незважаючи на аполітичність явища взагалі, політика як один бік життя у вигляді гарного гумору все-таки потрапляла до творів; особливо це помітно в алкогольній альтернативі.

Гіпі ж підкреслювали свою аполітичність. Це були т.зв. «похуїсти» – інтелектуали, які або ніде не працювали, або працювали на чорних роботах, що звільняло їх від будь-яких обов'язків щодо панівного ладу. Така робота давала можливість використовувати мозок лише для себе та свого товариства. Ці люди могли також навчатися

(або ні) в університеті чи інститутах – це не мало значення. Творення альтернативи не було у них свідомим заняттям, вони просто робили те, що могло найкраще вберегти від нудьги, коли стало зрозуміло, що для самозбереження треба шукати в житті якогось вакууму, знаходити або створювати власний світ. Але це не означає, що хлопці не відчували, що є альтернативою. Вони бачили, які скандали зчиняли університетські викладачі, коли зі своїми віршами вдавалося вийти на сцену фестивалів «Плюти» чи «Козинка», які щоліта відбувалися у таборі відпочинку Київського університету. Одночасно вони знали про популярність власних творів, які часто у спотвореному, переінакшеному, доповненому вигляді чули від незнайомих із інших міст, які не могли повірити, що існують живі люди, які це написали.

Значить, хтось потребував їхньої творчості.

Очевидці минулого живуть серед нас. Вони знають, із чого усе починалося, навіщо відбувалося і хто брав участь у тих подіях. Ідеться про рух гіпі в Україні. Сьогодні нам трапилась нагода порозмовляти з людиною, яка має найбільший стаж гіпування у Львові – це Олег (Алік) Олісевич.

ВСТУП – ІДЕОЛОГІЯ

Я. Б.: *Розкажіть, будь ласка, з чого усе почалося взагалі. І трішки про себе – що вплинуло на світогляд, з якого віку Ви гіпували.*

Я захоплювався філософією та ідеологією, подібною до гіпізму, з дитинства. Мене тягнуло до чогось романтичного й оригінального: я любив читати книжки про індіанців, мені подобався їхній зовнішній вигляд, довге волосся, вбрання. Також мене приваблював образ Ісуса Христа.

Пам'ятаю, у 60-х роках за совдепії організували військово-спортивні табори – тобто з дитячих кімнат міліції важких підлітків відсилали на місяць-

півтора на перевиховання, на муштру. А такі підлітки були в усіх кінцях міста (відомо, що то не мамині синочки) – от вони і захоплювалися ідеями гіпі, поглядами – і в музиці, і в одязі. І хоча в той час важко було щось дістати – і платівки (вони дорого коштували), і джинси – але молодь діставала, цікавилась тим.

Джинси, наприклад, у 60-х роках присилали з-за кордону. До речі, недорого вони і коштували. Пам'ятаю, у 68-му році мені дали 5 карбованців (на той час це були гроші!), щоби якісь дрібнички купити. А у знайомого хлопця були вже добряче потерті «Левіси» – мені вони дуже подобалися – от я їх за 3 карбованці купив, одягнув. Татові не показав, прийшов до школи, там побачили – і вигнали мене, сказали: «Поклич батьків». Тоді я і з дому втік. Мене не було 2-3 тижні. Я не хотів і додому приходити, і джинси не хотів втратити, але міліція мене спіймала, в дитячу кімнату повели, потім додому. Ті джинси мені тато спалив. Відтоді я собі сказав: баста! Я назло буду все робити. І суспільству, і батькам, і всім.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

АЛКОГОЛЬНА АЛЬТЕРНАТИВА

До митця зайшов митець
Впив пляшку – і ... кінець.

(Володимир Цибулько)

У той-таки час літературне життя вирувало в київських кав'ярнях. Натхненні романтикою дворів і підворотень, схилів Дніпра зі «стакановими» деревами і сутичками з «ментами» у холодну пору творчі сили заходили до кав'ярень із сидячими місцями, щоби випити дешевої кави з дешевим вином, горілкою або коньяком, – і тоді запалені мізки починали продукувати шедеври. Довгі зимові вечори давали змогу писати не лише поезію, але й фундаментальні твори. Крім того, кав'ярні виконували функцію передавача або тиражувальника творів, написаних удома. Запалені мізки з оточення вихоплювали почутий від когось геніальний рядок, який потім роками міг «ходити» Україною, хоча ні імені автора, ні назви твору, ні його суті вже ніхто не міг згадати.

Алкогольна альтернатива кав'ярень відображалася в усьому комплексі поведінки її представників. Роками

тут творилася альтернативна ленініана, яка почалася із жанру скульптурного авангарду, коли майже одночасно один поет помив власною сечею ноги скульптурі вождя на вокзалі, а інший необережно задушив морську свинку Надежду Константиновну – дружину вождя. Завершилася ленініана натхненими віршами Цибулька:

Товарищ Ленін!
я від Вас хуюю
і хочу бути грамотним, як Ви.
Як ніч переночую в мавзолеї,
так цілий день щось п'ю від голови.

Така творчість називалася «неопиздуватизмом», що декларувало ставлення до офіційної культури.

В одній з кав'ярень протягом кількох років створювався роман «Хроніка хроніків». Дві перші книги писали вдвох Сергій Курикін і Сашко Ковальчук, а ілюстрував неймовірні події Сашко Кравченко. Все це відразу ж зачитувалося і показувалося велелюдній компанії під дзенькіт склянок і вигуки «Будьмо!».

У веселій компанії колективно писалися навіть вірші. Всесвітньо відомий Юрко Позаяк більшість із надруко-

«ЯКЩО СВІТОВІ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

У той час – навіть з погляду минулого – усе заборонялось, старше покоління з усім боролось. Воєнне покоління наших батьків було виховане у непохитному дусі марксизму-ленінізму. А це було так незвично – довге волосся, рок-музика – усе це впливало на розумовий розвиток молоді. Тому з цим боролись партійні органи, а з ними заодно і батьки – бо були виховані у тій системі.

У отих уже згадуваних військових таборах я зустрів старших хлопців – по 15-16 років (9-10 клас) – які мали трохи довше волосся, захоплювалися рок-музикою. Їх переслідували, виганяли з тих таборів. Тоді я замислився: за що, чому це так? Саме тоді я вперше почув слово «гіпі» і почав цікавитися цим рухом, розпитувати старших хлопців. Бувало, ми слухали по радіо рок-музику (поляки її транслиювали вільніше).

У нашому місті, як і в інших, одночасно виникали гуртки молоді, яка тягнулась до чогось романтичного. Звісно, влада скрізь боролась із ними, бо такі погляди «псували» юнацтво, яке мало будувати соціалізм, прямувати до комунізму. Та попри все,

дедалі більше з'являлось людей, для яких ставали близькими ідеали гіпізму. Зароджувалась не просто субкультура, а контркультура.

У деяких містах цей рух розвивався бурхливіше, в інших – менше, але заціпов він розум молодих людей майже всюди: це ж природно – протівитися диктатові, який здійснюють над тобою.

Ми намагалися виразити себе в одязі – шили собі з брезенту широкі штани (кльош – 60 см), вишивали на них квіточки, метеликів. Були різні вигадки – вшивали ліхтарики у штани, ідеш – і світишся.

Наприкінці 50-х – на початку 60-х старше від нас покоління молоді називали «стилягами». Ці люди слухали джаз, рок-н-рол. Поруч із стилягами можна було зустріти вихідців із середовища художників, богемної публіки, яких можна зарахувати до бітників – вони цікавилися поезією, збиралися до хатах (*флетах*), слухали музику, вели цікавий і романтичний богемний спосіб життя.

Багато хто із західних істориків-соціологів запитує, чи є різниця між гіпістським рухом у них і у

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ваного нині читав у кав'ярні («Як смішно всі внизу || голівки задирають! – || З балькона я стрибнув...» [з «Алкохоку»]), згадуваний вище Василь Гармидер («Та врешті-решт || ще варить жбан, || і я придумав добрячий плян, || де ті грошики дістать, || щоб їсти, пити й баб гм-гм...» [з «Money» ABBA]) і молодий гебрійський поет Натан Склярський написали прекрасну революційну пісню «*Будьонівський марш*», яка починалася словами:

Стрімкий будьонівський бекіцер!
Гевулт! Вейз мір! Азохен вей!
Тремтить денкінський офіцер, –
В атаку красний йде єврей!

а закінчувалася приспівом:

Шолем, шолем. Гуляй Полем
козаки йдуть...

Подібні шедеври спонукали до творчості й оточення. Натхнений розповсюджуваними в профкомі путівками до Індії, Юрій Портной «видав» при каві такий – чи не єдиний – свій вірш:

Колись мені ні сіло і ні впало
на думку спало їхать до Непалу.
Це дуже небезпечний шиз і шал,
коли єврею мариться Непал.

І ось уже я мрію, як іду
по Леніна проспекту в Катманду,
як я виходжу з їхнього кіна,
як напиваюсь їхнього вина.

Непалку я жадаю обіймати,
непальцем я для неї хочу стати,
і, винісни тягар такого тесту,
залишусь біля піку Евересту.

Наведених прикладів досить, щоб зрозуміти, що кавово-алкогольне життя було зовсім непоганим притулком для альтернативи, – воно позбавляло ідеологічних кайданів і давало змогу знайти *in vino* цікаву поетичну форму:

Обух
Бух!
Ух!

нас, у колишньому Совецькому Союзі. Звісно, є паралелі, але у багатьох моментах існують розбіжності. У нас гіпі більше переслідували, з ними боролися аж до розпаду Союзу, до 91-го року.

У 67-ому році у Сан-Франциско відбулися великі збори гіпі, де зібралися понад 20-30 тисяч осіб (нам зараз це навіть важко уявити). В Америці, як не дивно, спочатку цей рух також не сприймали: відловлювали людей, били, але процес уже пішов. У музиці почали виникати такі світила як Дженніс Джоплін, Джиммі Гендрікс, група «Велвет Андерграунд» та інші. Протест американської молоді був спрямований проти буржуазного способу життя. У нас була буржуазія комуністична – отож, у нас то був протест проти комуністичної системи. І наші патрони – совєцькі, які панували тут – знали, що гіпізм небезпечний для їхньої партії, що він «розкладає» молодь зсередини. Всі уже звикли, що партія каже останнє слово: коротко стригтися, як в армії, і поводити себе отак і отак – ні кроку вправо, ні кроку вліво, бо інакше – розстріл. Ми не мали права бути собою, а лише стадом баранів.

На Заході із свободою легше, бо там поважають індивідуальність кожної людини. Гіпізм там упав на ґрунт доволі значного прошарку бітників – їхніми ідеологами були Джек Керуак, Ален Гінзберг, які у своїх творах описували бітниківський спосіб життя.

У нас наприкінці 60-х були тільки невеличкі групки людей, які мислили інакше, міркували (чи здогадувались), що «там» не все так погано, як про це каже совєцька пропаганда, а у нас не все так файно – у суспільстві панує подвійна мораль. Скажімо, усі і 30, і 35 років тому знали, що, аби потрапити до престижного вузу (медінституту чи на юридичний факультет) треба заплатити хабара. І коли прийшов час вступати до вузу, я власне міркував над запитанням: «Навіщо я живу? Чого я хочу в цьому житті?» Тільки-но я уявив на хвильку, що маю стати ґвинтиком велетенської машини, то одразу і сказав собі: ні, я не буду нікому підпорядковуватись, підлаштовуватись під систему. Зрештою, я усвідомлював, що мав би стати рабом, якого завжди цькували б, якому б не дали закінчити вуз – подібно зі

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Страх
Трах!
Ах!

Штик!
Тик!
Ик! –
БІЛЬШОВИК!

(Ю. Позаяк, «Стилізація 1981»)

ДИСКОТЕКОВА АЛЬТЕРНАТИВА

«В бані сало плава,
Ох – он – он – он!»
(Вадим Стасюк з *Vamos a la Playa «Righeira»*)

Дискоотеки, які функціонували при гуртожитках університету, були місцями справжньої свободи. Владоможці найвищого рівня намагалися цю свободу усилію обмежити. ЦК комсомолу розсилав списки західних груп, пісні яких забороняли використовувати на дискоотеках під усиліюкими приводами. Проте таких заборон рідко дотримувалися. Комсомолові явно бракувало

фахівців, які розпізнавали б на слух ту чи іншу групу. Заборона ж майже всіх західних груп на радіо і телебаченні призвела до цікавого явища в альтернативі. Совєцька ідеологічна машина за своєю звичкою щороку знаходила для пропаганди власних ідей позитивних західних виконавців – буцімто борців за мир, соціалізм тощо, що дуже часто виявлялося влітку (у таборах), коли той чи інший кумир десь висловлювався на тему совєтів (а тем таких, звичайно, не бракувало). Так от, ці вибрані виконавці тиражувалися до таких масштабів, що їхні твори звучали десять разів на день по радіо, а крім того їх було чути з усіх вікон, в усіх містах, поїздах і трамваях. Люди, позбавлені смаку, записували «гіти» таких груп на стрічку п'ять разів поспіль, щоби не гаяти часу на пошуки улюбленої пісні під час вечірок.

Усе це не могло не дратувати прогресивне студентство і вимагало якогось захисту. Самозахист вилився в іронічних українських або українсько-англійських текстах цих груп, які потім хором виконувалися на дискоотеках, або ж на стадіонах під час футбольних матчів.

Творчість в основному полягала у «звуконаслідуванні», про яке вже йшлося вище. Крім того, на український штапт переробляли назви улюблених груп, або пріз-

«ЯКЩО СВІТОВІ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

мною чинили ще зі школи, відколи у 10-річному віці примусили постригти відпущене за літні канікули волосся.

Уже приблизно від 14 років почали складатися стосунки з батьком. Я підростав, а він мені пояснював, що таке моє життя може погано закінчитися, що не слід себе протиставляти школі. Мій батько належить до покоління, яке пережило сталінські концтабори. Він відсидів 10 років за те, що два роки прожив оstarбайтером у Німеччині. Під час війни його забрали з Києва, а коли прийшли «визволителі», то, звісно, запитали: «Як то так – молода людина, 20-річна, і не у Совецькій Армії, а працює на німців?!» А він же не винен був ні в чому – його схопили під час облави і послали на сільськогосподарські роботи.

Зрозуміло, батько боявся, що я повторю його долю. Але я йому сказав: «Я не зможу жити так, як усі, не зможу. Не зможу робити те, що мені наказують. Чому не можна, щоб я носив той одяг, який мені подобається? Таке волосся, яке мені подобається?»

Я. Б.: А чи виникали якісь міркування щодо компромісу із батьками? Все-таки, батьки заслуговують на любов і поступки з боку дітей.

Щодо компромісу, ситуація для мене була складною, адже я з дитинства ріс бунтарем.

Коли мені було 7 років, я втратив матір (вона померла від туберкульозу легенів у 43 роки). Мати була інтелігентною людиною, читала багато книг, як на той час, цікавилася літературою. За словами батька, вони завжди жили у злагоді. Батько хотів мене добре виховати, сам не міг дати ради, отож, одружився вдруге. Мачуха була мені далекою людиною, ні в чому не схожою на матір, – провінціалка, молодша від батька на 12 років (мабуть, це його і приваблювало, він сподівався, що вона мене догляне). Потім у них з'явилася донька, моя зведена сестра, і їй приділяли більше уваги, тож я змушений був провести 1-2 клас в інтернаті.

Там теж трапився інцидент. Раз на місяць до інтернату приходили перукарі й стригли хлопчиків під чубчик – то жах! Я запротестував, заплакав, що не дамся. Мене того вечора залишили у спо-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

вища їх членів. Наприклад, «Credence Clear Water Revival» по-українськи називали «Креденс блювота ригайло», «Rolling Stones» – «Роги стогнуть». Членів «Beatles» називалися Джон Ленін і Павло Макаренко, а склад «Queen» (або, як їх називали, «Цар»): Хведір Меркурій, Браян Травень, Джон Диякон, Роджер Швець.

Дискотеки почали з'являтися у Києві приблизно 1978 року. Саме тоді було змінено гнів на милість у ставленні до «Beatles», яких почали представляти як справжнє мистецтво на протипагу тогочасній музиці.

Ідеологи вже забули статті десятирічної давности на зразок «Жучки-ударнички», і вже давно неіснуючі (як «Beatles») ідоли заповнили етер. Відповідно до цього status quo постали тексти до «Can't Buy Me Love» («Кинь бабі лома») «Girl» («Дівча»), які студенти співали, перекрикуючи гучномовці:

Ми зустрілися з тобою біля бочки з квасом,
Ти була у сірому пальті.
Ми наїлися з тобою пиріжечків з м'ясом, –
Ой, які вони були смачні.
Дівча... Дівча...

Відповіддю на тотальне панування «Boney M» був, наприклад, текст до «Sunny» («Сало»):

Сало,
Сало до картоплі й до борщу,

який закінчувався приспівом на мотив «I love you», або «Belfast»: «Пиво в пузо не лізе...» [Такі мішані українсько-англійські пісні пізніше стали поштовхом для написання мішаних поезій (наприклад, «Англійська балада» Позаяка, або «Трагедія народу» Семена Либоня).]

Приспів «Пий квас» показав, що алкогольна тематика радше рідна, ніж чужа і для дискотекової альтернативи. Десь у рік Олімпіади прийшов час на «Chingizkham» – і тут потерпіли москалі:

Москву, Москву
Закидаєм бомбами,
Буде вам Олімпіада,
А-ха-ха-ха-ха!

Епоха, яку досі не можу згадувати без здригання, – це роки засилля «італійців». Від їхніх «шедеврів» схова-

кої, але потім я таки втік з інтернату, сховався на горищі – там переховувались старші хлопчики. Мене шукали три дні, знайшли, знову віддали до інтернату. Я плавав, бо не любив насилля, ставлення викладачів і батьків до дитини як до своєї власності. Вони самі не йшли на порозуміння – не те, щоб я не хотів, але й вони його не шукали. Ти готовий їх вислухати, а вони лише: це має бути так і край! Робили усе, щоб втиснути мене у ті рамки, «щоб як усі». Я зміг знайти спільну мову з батьком тільки у старшому віці, перед його смертю. За деякі свої вчинки просив пробачення – у юному віці всі відчувають порив революційного бунту...

Я. Б.: *Як Ви гадаєте, де той бунт зароджується? Пригадую, коли стригли хлопців, вони плакали від жалю. Зараз молодь радше пристосовується, а не плаче. Чому тоді Ваш протест зародився, а сьогодні – ні?*

Я й сам багато над цим думаю. Дехто із моїх ровесників мають уже дорослих дітей, віком 20-23 роки – вони вже навіть не тінейджери, своїх діток мають... Інколи, як починаю розмову з деким із

дітей моїх ровесників, то сам дивуюся: моє покоління – покоління бітників і гіпстерів – дало імпульс, щоб молодь не була стадом, ми домагались, щоби молодь мала право самореалізуватися, вдосколюватися, одягати те, що хочуть, носити зачіски, які хочуть – але якийсь парадокс...

Я. Б.: *Вони воліють залишатися однаковими...*

Так. Я гадаю, що це пов'язано із поширенням у нас після здобуття незалежності існуючим і в Росії (у Прибалтиці, можливо, ситуація інша) напрямком кримінальної «культури», насаджуванням зовнішніх атрибутів – усі ці коротко стрижені «бройлери» виглядають як зеки. І не лише візуально – у них і поведінка подібна, і словниковий запас, власний сленг, і музику вони відповідну слухають. Ба більше – молоді люди часто входять до кримінальних угруповань; ходити на «розборки» у них вважається престижним, вони займаються розбоями, вбивствами...

Я. Б.: *Усі?*

Більшість із них. Я себе відчуваю барометром тридцятирічної давності. Можливо, цей протест зародився тоді, а не тепер, бо це було «в диковинку»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тися було неможливо, треба було хіба що іти до лісу. Дискотекова альтернатива заколосилася «Хвельичитою» («*Felicità*») («Перечитав вчорашню «вечірку» від нірки до нірки»), «*Lasciate Mi Cantare*» («Здавали ми склотару»), «*Ci Sara*» («Чий сарай?»).

Нарешті, «дістала своє» за любов до себе советів Мірей Матьє: «Чим Бамбула сере?» – так звучало запитання в приспіві до її «*Ciao, Bambino, Sorry!*».

Великого поширення в «дискотеці» набули також коротенькі віршики, в яких фігурували рокові зірки, їх авторство – невідоме:

1. «Мені різали апендикс, – Я волав, як Джиммі Гендрікс»
 2. «Спалахнула в Штатах криза, – Нема в продажу «Бі Джиза»
 3. «А до нас на елеватор Приїздила Сюзі Кватор».
- (йдеться, звичайно, про S.Quatro)

своїх віршах Віктор Неборак, Семен Либонь, Олег Той, який написав цикл українського репу – «реп'яхи»:

Один до одного туляться,
Їх черга нагадує кому –
Ці люди не мають дому,
Ці люди завжди сутуляться.

ХУДОЖНЬО-ЛІТЕРАТУРНА АЛЬТЕРНАТИВА

«Купатись, чи не купатись?»
(«Гамлет», Лесь Подерв'янський)

Однак найзручнішими місцями, де тоді можна було зібрати альтернативні творчі сили, були художницькі майстерні. В одній з таких майстерень збирався гурт, який очолював Володимир Діброва. Ці люди влаштовували альтернативні художні виставки, на які примудрялися запрошувати іноземців, залишаючись при цьому на свободі (за іноземцями тоді дуже пильно стежили). Також влаштовували читання («читки») віршів, прози, п'єс. Найпопулярнішими були твори Корнійчука, Біля-Білоцерківського. Володимир Діброва та його оточення

«ЯКЩО СВІТОВИ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

– хвиля гіпі, захоплення їхньою музикою (*Led Zeppelin, Deep Purple*) – під цим впливом молодь організувала андерграундні фестивалі, пригадую, я їздив у Пярну, Вільянд, Тарту, у Прибалтиці завжди комуністична влада менше давалася взнаки.

Я. Б.: *За які гроші Ви їздили?*

Тоді багато грошей не треба було. Я підробляв натурником в Інституті декоративно-прикладного мистецтва, заробляв 130-140 карбованців на місяць. Половину з тих грошей (50-60 карбованців) я відкладав собі на літо (влітку роботи не було). Їздив автостопом. Наприклад, зі Львова до Мінська, з Мінська – до Вільнюса, Риги, Таллінна. На початку 70-х років у нас, в Совецькому Союзі, утворилась т.зв. «система» (ми її так називали) – велика когорта людей, які вирізнялися своїми культурними цінностями, поглядами, поведінкою. Я маю на увазі гіпі. На початку 70-х вони влаштовували свої зібрання і фестивалі у Таллінні (там у центрі є гірка, на якій усі збиралися) – майже як в Амстердамі, де у 71-72 роках було дозволено зробити молодіжний центр усієї Європи (влада дозволила влашту-

вати кемпінги, переносні вбиральні – їх поліція не чіпала) – це була Мекка гіпі з усього світу. 76-го року в Голландії легалізували маріхуану (легкі наркотики), згодом Амстердам став еротичним центром – тому у них вся молодь до такого свободоловства тягнулася, а у нас, в совецькій імперії, усі тягнулися до Естонії – бо там знаходили більш демократичне ставлення до себе.

Хоча траплялися й інциденти: через те, що туди з'їжджалося дуже багато людей, міліція намагалася декого затримувати, висилати із Таллінна у 24 години. Іноді затриманих здавали у спецрозподільники, незважаючи на те, що у них були із собою документи (як правило, у спецрозподільники забирали т.зв. бомжів – людей без документів – а щоб з'ясувати особу, їх могли затримувати до 30 діб). Міліціонери просто брали паспорт, ховали його до кишені і казали: «У тебе немає документів, ми тебе забираємо і будемо тримати 20-30 діб».

А була ще така практика – зі мною трапилось: 72-й рік, Вільнюс, ідемо вулицею (здавалося б, Литва!), підходять міліціонери у цивільному і вимагають

добре розуміли, що ці п'єси можна прочитати і поставити так, що вони стануть справжнім авангардом. Але Володимир Діброва пішов далі. В Інституті іноземних мов він поставив *«Носоріг»* Йонеско англійською мовою, що й дозволило виставі стати величезною подією у театральному житті України. Очевидно, керівники інституту, а тим більше чиновники від культури, були неспроможні розпізнати слово «носоріг» англійською мовою, так само, як прочитати слово «Йонеско» не те, що в англійській, а й в українській чи російській (тим паче румунській чи французькій) транскрипції. Володимир Діброва читав, звичайно, й власні твори, тепер відомі в Україні.

Серед найвизначніших постатей альтернативи був і Богдан Жолдак. За часів брежневізму він зробив неможливе – спромігся «виставити» свою п'єсу на сцені театру ім. Франка. Богдан Жолдак каже, що світова політична ситуація зіграла тоді на нього одного. У Києві 1980 року відбувся футбольний турнір Олімпіади, а в театрах не було жодної п'єси в національному стилі. Ситуацією скористався режисер Ігор Афанасьєв, який згадав про *«Конотопську відьму»* Жолдака.

Цікавим явищем у літературній альтернативі були самі художники. Літературні провокації влаштовував,

наприклад, Анатолій Степаненко, який на відкритті своєї виставки подав як вірш назви власних картин, записані в стовпчик, після чого на його пропозицію публіка влаштувала серйозне обговорення. Зі своєї «машини часу» в комплексі з дивними віршами знаній у Києві пан Телячяк. Поширеним серед київських художників був *«Ілосалохухізм»* – навіть не теорія, а спосіб артистичного життя. *«Ілосалохухісти»* зараз розпорошені по всьому світу (включно з Москвою). Ця течія знайшла відображення в малярстві, театрі й літературі. Її батьком був художник Лесь Подерв'янський, слава про якого як драматурга гриміла і продовжує гриміти по всій Україні (разом із містом Севастополем). Його п'єси, мов лавина, накривали нашу Вітчизну, при цьому, звичайно, видозмінюючись. Ось уривок з *«Гамлета»* у версії Богдана Жолдака:

«Дійові особи: Гамлет – кацап... Виходить Гамлет у косоворотці, назустріч – Тінь батька.

– Ти, довбаний у дупу педераст! Чому ти досі ще не вбив отого сраного Полонія, якого мамка привела за хрін до мене сплячого, і той насцяв мені огидною сечею в вухо, від чого я сконав у страшних муках. Чому ти досі не розтяв його сокирою навпіл? Чудак ти сраний!

документи, а тоді, навіть не глянувши: «Прошу з нами в машину, у відділення міліції». Там дивляться на руки – чи не наркомани (чи немає слідів від заштриків). А коли вже нема до чого причепитися, саджають у велику машину, якою зеків перевозять (навіть не «бобік», а велика така, з решітками), завозять у шкірвендиспансер, – подивимось, чи нема у тебе якихось болячок – і там також 30 днів тримають. А потім приходиш за документами, а тобі кажуть: немає у тебе документів – і знову на 30 діб у спецрозподільник. Отак 2 місяці й відсидиш.

Було багато подібних випадків із моїми знайомими, а одного разу міліціонери, які спеціалізувалися у Таллінні на тих, хто навідувався на гірку, й забирали, якщо хтось там курив «травку» чи коловся, затримали дівчинку з наших у райвідділ, де троє-четверо слідчих згвалтували її. Потім вона намагалася шукати справедливості (це був 75-й рік), писала до прокурора Естонії, то її викликали і пояснили, що вона чинить наклеп на «нашу доблесну міліцію» і що «такого не могло бути». А за те, що написала заяву, здали її в «дурку».

То був жахливий час. За твоє самовизначення могли побити, забрати документи. У кожному місті були утворені комсомольсько-оперативні загони (дружинники з червоними пов'язками). Вони (14-18-річні, 18-27-річні – були різні загони, як правило, зі студентів різних факультетів) мали своїх кураторів і на початку 70-х «боролися з буржуазною культурою»: затримували людей із довгим волоссям, у футболках із написами, американськими прапорами, зривали ті футболки, знімали хрестики, били, могли волосся обрізати, могли просто познущатися. У Львові було 5 чи 6 районів, у кожному з яких був комсомольсько-оперативний загінчик. Вони мали свої автобуси чи мікроавтобуси (їх постачав ЛАЗ), їздили майданчиками, дивились, як молодь себе поводить, яку музику слухає, і забирали тих, хто їм не подобався – хто носив хрестики, наприклад. Були бійки. До речі, багато хуліганської молоді брали приклад з гіпи. Тогочасні хулігани носили довге волосся. Найбільш хуліганськими районами були Збоїща, Левандівка, Голоско.

Я. П.: Коли ви усвідомили, що ваше коло – це

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

– О, тату, я не міг цього зробити. Я – гуманіст!
– А це ще що за довбане у дупу слово, якого зроду я не чув?
– Це значить, тату, що всі люди на землі брати, окрім жидів й татарів...»

Часто популярною ставала лише якась ідея з п'єси Подерв'янського. Наприклад, Буратіно з однойменного твору був гомункулом, викинутим гомосексуалістами. Далі перерахую лише декілька назв творів пана Олесья: трагедія «*Кацапи*», п'єси «*Король Літр*», «*Павлік Морозов*».

Подією була епопея «*Князь Хуй*», написана разом із паном Лапинським до 1500-ліття Києва. Князь Хуй – це четвертий брат Кия, Щека та Хорива, незаслужено забутий нащадками, очевидно, з причини свого дивного імені. І ось до великого ювілею справедливість було відновлено.

Тут настав час згадати про мову альтернативників. Я вже згадував про суржик, англійську і мішану англо-українську мову; у цитованих вище творах можна було помітити мати, сленгові вирази. Вживали також т.зв.

російську мову (наприклад, у п'єсі «*Кацапи*»: «Канстантін, ну што ти там, ф самам деле!»), їдиш, евбазівський діалект, церковнослов'янську мову (у віршах Позаяка). Проте основою для цих усіх вкраплень була таки українська мова.

Що стосується суржику, то, по-перше, важко було пройти повз мову, якою говорила чи не половина Києва. По-друге, він мав ту властивість, що його розуміли навіть «ті росіяни, які з усієї сили удавали, що української мови вони не знають і не *понімають*» (Богдан Жолдак). По-третє, для декого, як от для Сашка Прими, він також був певним захистом, бо у властей літературна українська відразу викликала підозру щодо буржуазно-націоналістичної орієнтації її носія, суржик натомість давав право сказати: не чіпайте мене, бачите, я свій...

Англійська й інші іноземні мови в українській альтернативі мали подвійну природу. В «дискотеківій» альтернативі англійські слова використовували для збереження колориту, а також для контрасту в англо-українських поєднаннях: «Like a river flowing to the ocean, I'll come back, падлюко, так і знай!» Друга функція – уникнення зайвих вух, коли ставилися п'єси небажаних авторів. Дехто писав англійською мовою, бо виходив з переко-

ОЛЕКСА
СЕМЕНЧЕНКО
АЛЬТЕРНАТИВА
У КИЄВІ

«ЯКЩО СВІТОВИ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

система зі сформованими цінностями, як Ви особисто і Ваші друзі уявляли собі прийдешнє покоління через 10, 20 років? Чи замислювались ви над тим, які погляди будуть у ваших дітей?

Як хто. Деякі замислювались. Ті, у кого народжувались діти.

Я. П.: Їх виховували як маленьких гіпі?

Так, звичайно. Дітей брали зі собою на наші збіговиська, у комуни (деякі комуни їздили до Прибалтики, в Середню Азію, навіть на Памір); жили на хуторах. Коли діти виростали в такому оточенні, то бачили ставлення батьків до себе не з позиції сили, скажімо, не як батька, а як брата. З ними поводитись так, щоб вони не відчували диктату, їм могли лише пояснювати: отого не роби, бо це завдає шкоди людям. Одночасно ніхто не наказував дитині: будь таким, як я – вона могла вибирати.

Рух гіпі базувався, фактично, на християнських засадах любові та братерства. Не випадково багато гіпі тягнуться до різних філософських, релігійних течій – буддизму, християнства, кришнаїзму. Гіпі – це як дерево, а від нього відходять корені.

Я. П.: Гіпізм – це форма існування?

Так, це стиль життя у суспільстві. Але я не нав'язую себе суспільству, я не кажу: люди, будьте такими, як я. Звісно, у мене є свої недоліки, але я намагаюся над ними працювати, вдосконалювати себе. Усі повинні щось віддавати один одному. Серед гіпі мене можуть теж не розуміти – особисто мені закидають, що я займаюся політикою [керівник Львівської групи *Міжнародної Амністії* – Я. П.]. Але ж треба виходити за межі умовностей! Натуральний гіпізм – без умовностей. Я, наприклад, маю друзів серед різних альтернативних субкультурних течій: панки, бітники, рокери, байкери, представники пацифістських організацій. Коли Україна виборювала незалежність – 87-88 роки – чомусь не видно було тих сміливців, які зараз б'ють себе у груди. Був Чорновіл, Горинь, ще кілька старших дисидентів – і все. А пізніше до нас приєднувались інші – демократичний фронт ми утворювали, Народний Рух з того зародився. Але цю спадщину перехопили люди, які прагнули чисто політичної кар'єри.

Я дуже хотів щось зробити для спільної справи.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нання, що певні поетичні форми можуть вдало наповнюватися тільки нею (наприклад, лімерики Позаяка):

«Ayatollah Faruk Ranmadhi
Invited his friends for a tea
But 10 ton TNT
At 19 GMT
Detonated and spoiled his tea».

Щодо матів і сленгу, то навіть ті, хто не знав творів іноземної літератури в оригіналах, читали Гашикевича «Швейка», де чорним по білому писалося все всіма мовами. Які ж могли бути обмеження у творах для внутрішнього використання? Ця лексика є в альтернативі абсолютно природною, а звинувачення в епатуванні публіки, які з'явилися після виходу деяких авторів з підпілля – просто неповажні. З іншого боку, цнотливість редакторів друкованих тоді творів настільки «набила їм ока» (а разом й редагованій ними поезії), що у віршах відкидалися такі сполучення слів, як «то є блуд» (зле виглядає «є» з наступним «б» – дивно, чому взагалі дозволяли слово «блуд»)! Такий стан речей не міг не викликати стихійного протесту в альтернативі.

Я вже згадав про вплив західної рокової культури на альтернативників. Далі зупинюся на літературі, яка їх надихала. Поставлю на перше місце Курта Воннегута. Девізом Максима Добровольського було: «Усі ми живемо на планеті Воннегута». Справді, Воннегута читали всіма можливими іноземними мовами, найчастіше російською в журналі «*Иностранная литература*», або робили «самопальні переклади».

Крім «настільних» книжок Гашика й Ільфа та Петрова, великий вплив мав Геллер із «*Catch 22*» в «*Иностранной литературе*», у драматургії – Йонеско, Беккет («*И. л.*» і самопальні переклади [Діброва]). Справжньою подією була незбагненна поява 1967 року у «*Всесвіті*» скороченого варіанту «*Улісса*» Джойса в перекладі Григорія Кочура.

З поетів популярними були українські футуристи двадцятих років, особливо Михайль Семенко, тексти якого переписували й цитували. В ознайомленні з Семенком, як не дивно, допомагали популярні в «*Перці*» 70-х років пародії на нього, які дозволяли розумній людині скласти уявлення про самого поета.

Великий вплив на альтернативу мала вільніша від

Все почалося з прав людини – я на власній шкурі відчув, що таке тоталітаризм, коли мене забирали через дрібниці: за довге волосся, за одяг, за хрестик (бувало, мені закидали: «Чому не сховаєш, навіщо афішуєш, як не соромишся?» А я їм у відповідь: «Ви ж не соромитеся своїх партійних квитків», або: «От по Вас видно, що Ви – міліціонер, форма, погони тощо, дуже приємно, а я – християнин». Так мені політику і не змогли пришити).

Коли почалася «перебудова», 20 вересня 1987 року (на день Львова) відбувалася демонстрація, ми написали гасла: «СССР – Америка – ядерне роззброєння», «Перебудову – в дію!» Ходили так чотири години, на нас дивилися з підозрою, хотіли блокувати, але нічого зробити не могли. Це була одна із перших демонстрацій в Україні. Потім двох із наших виключили з університету.

У мене були знайомі у групі «Довір'я» – московської дисидентської групи, членами якої були Храмов, Саша Рулевой (теж гіпі), Андрій Сахаров з ними співпрацював. Ця група існувала ще від 1982 року. Якось приїхав Саша до нас на сейшен у Прибал-

тику, почав розпитувати, як тут у нас із «перебудовою». Кажу: «У нас нею і не пахне». У Москві тоді вже відчувалася свобода. На Арбаті я бачив багатьох художників, письменників, музикантів, які співа-ли пісні революційного змісту. А ми: хутір є хутір.

Моя настанова змінилася, коли я вперше взяв участь у політичній демонстрації. Було це так. Одного разу, подорожуючи – як завжди – автостопом, мій знайомий, Олег Сало (тепер він у центрі медитації Махаріші у Львові) і я, приїхали із Таллінна до Риги (Москва – Пітер – Таллінн – Рига). Там у нас був знайомий – Міхаїл Бомбін – відома людина, один із перших гіпі в Ризі (зараз йому десь під 50 років; волосся завжди мав до пояса, носив окуляри, своєю жвавистю нагадує нашого Ромка Чайку). Він тоді був нелегальним репортером радіо «Голос Америки». От ми у нього зупинилися ночувати, а він мені й каже: «Знаєш, завтра у нас буде демонстрація» (а це було 23 серпня – річниця пакту Молотова-Ріббентропа).

Коли ми прийшли, я був просто вражений – 10 тисяч осіб, наймасовіша демонстрація у Совецько-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

догм культура колишніх соціалістичних країн (передусім Польщі і Югославії). Це можна пояснити, по-перше, спорідненістю мов (для українця нема проблеми у розумінні, наприклад, польської), по-друге, кращими каналами доступу інформації (наприклад, вільно можна було передплатити «*Szpilki*» з антисовецькими карикатурами й оповіданнями; на довгих хвилях можна було приймати Варшаву не гірше, ніж Київ).

Альтернативникам подобався Станіслав Ежи Лець, вони захоплювалися театриком «*Zielona gęś*» [цикл іронічних творів, стилізованих під драматургію, К.І.Галчинські. – Прим. ред.]. Ну і врешті-решт, популярними були польські і югославські рокові групи, тексти яких перекладали або наслідували:

По стінах бігають таргани,
На ліжках попіл від сигарет,
Я не сплю, я не бачу сну,
Десь давно в мені вмер поет.

І далі:

Я плюнув в стелю, – харчок завис,
Чому моя доля така?

Цікаво, чи є десь художній свист,
Щоб розбудив мертв'яка?

(Юрій Позаяк, уривок з наслідування Бори Джорджевича)

Іншим великим джерелом натхнення для альтернативи була офіційна совецька пропаганда. Не випадково Прима й Лапинський, наприклад, працювали саме на телебаченні. Там вони діставали творчий заряд.

Напрямки пропаганди народжували відповідну тематику. Так, постійна критика уявного культу насильства в західній культурі викликала появу т.зв. садистської поезії в альтернативі.

Мені в дитинстві мама виколола очі,
Щоб до повідла в шафі я не був охочий.
Тепер не бачу я ні кольору, ні неба,
Проте я чую, їм і нюхаю, як треба.
(переклад з російської Василя Гармидера)

Цей жартівливий садизм був єдиною можливою для альтернативи помстою за всю сіро-чорну совецьку дійсність:

Ай, що було на Печорську того тижня!..

«ЯКЩО СВІТОВІ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

му Союзу на той час! У центрі Риги навколо пам'ятника Свободі (як у Львові – Міцкевичу) вся площа оточена автобусами і потрійним кільцем міліції, а навколо – сила-силенна людей – кричать латиською, дехто російською. Міліціонери вихоплювали фотоапарати, не дозволяли знімати ту подію. Довкола повно КГБешників. Щоб не напружувати атмосферу, вони дозволяли по одному класти до пам'ятника квіти. Люди проходили через кордон «ментів» метрів тридцять – і назад. Юрба кричить: «Свобода, свобода!» Я кажу Олегові: «Купімо квіти від України». Мені тоді довелося зіграти іноземця – начебто я зі Швеції приїхав (там були скандинави серед людей): у мене сумка була із написом «Liberty» латинкою, та й взагалі, вигляд нестандартний. Підходжу, стоїть якийсь капітанчик, я до нього звертаюсь ламаною російською з англійським акцентом, мовляв, хотіли б квіти покласти, вшанувати пам'ятник, ми приїхали здалеку. Підійшов мордатий полковник. Мені відступати нікуди: або пропустять, або заберуть у спецрозподільник. Пояснюю ще й йому. Він дозволив, але «Па одному человеку». Я йому

доводжу, що нас двоє. Пустили обох. І цей прорив так сильно на мене вплинув... Поки ми йшли тих сорок метрів, бачили, як люди повиплазили на дерева, нам махають... Ми квіти поклали, повернулись – і показали знак свободи (два пальці). Думаю, ну все. Виходимо, а там – КГБешники стоять, не знають, брати нас, чи ні, починають торсати за рукави, але люди на них натискають. Зрештою, нас побоялися заарештувати, хоча кількадесят люду тоді таки забрали.

Я й подумав: чому б у Львові нам такого не зробити? От ми тоді і зібрали однодумців у львівську групу «Довіра». До речі, у першій демонстрації з нами був Олесь Старовойт – теперішній редактор Львівського телебачення.

ТУСОВКА

А.П.: *Аліку, у 70-х рр. у Львові склалась певна тусовка. Може, Ти розкажеш про деякого із цих людей, твоїх друзів, про ваше середовище?*

Як я уже казав, у Львові, як і в інших регіонах нашої совдепівської імперії, були люди, які жили за

ки КГБ, який постарався якнайкраще мікрофонізувати дійсність.

Тим не менше, остання організація не надто переслідувала альтернативників (зіграли роль аполітичність, «схрони», мова і т.п., словом усе вищезгадане). І дійсно, навіть чіпати людей, які, мов давньоруські ченці, сховались у печері, писали літопис свого покоління?

І яка біда з того, що колись кілька сторінок із цього літопису можуть з'явитися друком відірвано від контексту явища, не даючи про нього жодного уявлення?

Останнім часом, до речі, в газетах, рідше в часописах, зовсім рідко в книжках починають з'являтися твори альтернативників, яких безпорадні критики, незважаючи на зовсім традиційні форми, зараховують до авангарду, включаючи до загального культурного контексту. Це ставить перед альтернативою запитання: як бути далі? Отже, якщо ти – літератор, то мусиш щось писати, причому, щось, чого від тебе чекають як від так званого авангардиста? Залишається одне, – каже Жолдак, – примудритися написати щось таке, що знову скине тебе в андеґраунд.

Дякую пп. Гармидеру, Жолдаку, Кривенку і Склярському за допомогу у збиранні матеріалу для цієї статті.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Упіймали міліціанта
та й розп'яли.

Він лежить, а у долонях –
власний мозок.

Поль Маккартні вбив дитину,

З'їв свій «Нохлер»

ґен, бачиш палець із неба –

То знай,

Буде в цей рік зверхвисокий врожай –

Всьо к тому!»

(Добровольський, Прима, Ерік Клаптон)

За відсутності змоги, потреби і часто навіть самої думки про друк (що, до речі, уможливлювало появу самого явища, бо є підозра, що, думаючи про друк, багато хто писав би зовсім інакше – нічого не поробиш: та чи інша кількість процентів панівної ідеології всмоктувалася з молоком матері), твори альтернативи переписували від руки, поширювалися усно й у магнітофонних записах. Дивовижна річ, але за низького розвитку техніки, Совецький Союз, мабуть, мав найбільшу в світі кількість магнітофонів на душу населення; і це – завдя-

принципами гіпі-культури. Спочатку їх було небагато, але поступово досить великий прошарок молоді уподобав цю культуру. Можливо, вони не на 100 відсотків слідували гіпістським ідеалам, але уже на початку 70-х років утворилася наша т.зв. система. Ми влаштовували сейшени в Естонії, Латвії. Ми пропагували здоровий спосіб життя – проти наркотиків, алкоголю, бо, на жаль, були й такі, які свободу трактували трохи специфічно.

Я.П.: *Ви маєте на увазі, що серед Ваших знайомих гіпі були такі, хто вживав наркотики?*

Серед моїх знайомих – ні. Але були люди, які вживали наркотики, і я їх не можу назвати гіпі.

Були й такі, хто приєднувався до руху, носив довге волосся, мав відповідний вік – 18-21 рік, але потім ці люди ставали звичайними обивателями. Це не були, властиво, гіпі, вони просто були у такому віці, коли все цікаво, подобається усе романтичне. Але то була лише бравада.

На багатьох моїх знайомих ці ідеї та цей спосіб життя дуже вплинули, і хоча вони переважно стали звичайними обивателями, завели дітей, у них з'я-

вились обов'язки – але інший погляд на речі залишився, вони не борються із тими нюансами, проти яких виступали їхні батьки.

Щодо наркотиків. На Заході рух був скомпрометований від самого початку, від серпня 69-го року, після Вудстока, де було вбито одного із учасників – агресія заповонила свідомість деяких груп гіпі – людей, які наслідували чисто зовнішні атрибути руху. Саме такі особи вживали наркотики. Їм ніхто цього не забороняв – це ж не була партійна структура: не було статуту, правил, списків, членських внесків. Нікого не включали до складу і не виключали з лав. Усе трималося на авторитеті. Правда, траплялися анекдотичні випадки: «Як у вашу партію вступити? Як і вас внески?» – запитували.

Я.П.: *Але ж були у Вас авторитети?*

Так, це були люди, які заслуговували поваги за свій спосіб життя, за свою любов до «соплемінників», до інших людей; які не компрометували ідей гіпізму, бітниківства...

У Львові у 67-68 роках був відомий Славик Ярьесько на прізвисько Шарнір. Він був інвалідом від наро-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

максим логаш

комп'ютерна субкультура – альтернатива модерного суспільства

«ЯКЩО СВІТОВІ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

дження, ходив на милицях. Одягався у шкіряні джинси, шкіряну куртку або довгий плащ, мав довге чорне волосся. Він був трохи старшим від мене – років на вісім, зараз йому було б 52. Він одним із перших організував групу напрямку гіпі. Збирались на Личаківському цвинтарі, біля знаменитої арки.

Тоді, у 68-му, все починалось із благородних гіпістських ідей. Так було 2-3 роки. Для мене він теж якийсь час був авторитетом. Але згодом ідеї любові перестали його влаштовувати, він захотів їх упорядкувати в радикальнішому напрямку – і вийшло щось неонацистського зразка. Тут, у Львові, тоді проходили зйомки якогось фільму. Люди Шарніра підставляли собі одяг, нашивки есесівські, зброю. Вони влаштовували у Брюховичах з'їзди, до них приїжджали з інших міст.

У 1971 році відбувся гучний судовий процес над Славіком Яреськом. Багатоох, ясна річ, повиганяли з університету. Процес був скандальним, відомим на весь Совецький Союз. Після закінчення процесу рештки групи почали збиратись біля Домініканського собору (на сходях).

Шарніра можна схарактеризувати як радикального ідеолога гіпі. Він вважав, що пасивним способом не можна змінити систему. То був бунтар проти системи, який діяв з допомогою зброї. От у них були членські внески.

Я.П.: *Ви його особисто знали?*

Так, але у нас нічого спільного не могло бути, тому що я вважав, що він компрометував ідеали гіпізму, які він змішував із соціал-націоналізмом.

Я.П.: *Хто були Ваші друзі, хто з них ще був авторитетом?*

Легендарна людина бітниківського плану – Ігор Венцеславський, на прізвище Пензель. Він – напівполяк. У нього довжелезна борода, як у ZZ TOP, крилатий капелюх. У березні 2001 йому виповнилося 52 роки. До бітниківського способу життя він дійшов у доволі зрілому віці (бо я взагалі шнурок – з дитинства мене щось бунтувало). Ми познайомились у 75-у році, до того часу були знайомі лише візуально. Пензель уже повернувся з війська, в армії був сержантом, командував ротой. Любив рок, але перевагу віддавав джазові. Фактично, він ство-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Львів завжди був знаний величезною кількістю кав'ярень та кнайп. Але останнім часом серед висок із класичним написом «Кафе», «Чанахи», «Бар» тощо, почали з'являться й незвичні – «Ігровий клуб», «Інтернет-кафе», «Комп'ютерний клуб». Їх швидко зростаюча популярність серед певних кіл молоді приваблює дедалі більшу увагу ЗМІ, влади, бізнесових кіл. Спробуємо розглянути це явище та відповісти на питання: «Що таке комп'ютерні клуби і що робиться всередині?»

Під терміном «комп'ютерний клуб» ми розуміємо наявність у певному приміщенні певної кількості комп'ютерів, об'єднаних у локальну мережу, які використовуються для надання комп'ютерних послуг за схемою: «заплатив – сів на певний час за комп'ютер – пішов, коли час вийшов». Це визначення дещо спрощене й узагальнене, тому розберемо, які ж бувають клуби і які в них утворилась комп'ютерна субкультура.

Комп'ютерні клуби (КК)

Сьогодні КК за кількістю комп'ютерів і переліком послуг можна розділити на три великі групи:

1. Великі КК

Кількість комп'ютерів у деяких значних КК у містах СНД (як, скажімо, Москва, Санкт-Петербург) сягає 120-160. Такі «комп'ютерні міста» працюють цілодобово, мають у своєму складі кафе або бар і вміщують в собі інші напрямки комп'ютерної індустрії та індустрії розваг: комп'ютерні магазини, білярдні зали, дискотеки тощо. Такі клуби, як правило, мають власні Інтернет-сайти та можуть надавати послуги провайдера. Розраховані вони на величезну кількість поточних відвідувачів і часто нагадують систему «Мак-Доналдз» – масово, якісно, дешево, швидко, зручно.

2. Середні КК

Те, що особисто я називаю «власне КК». Кількість комп'ютерів 10-30, як правило – Інтернет, може бути невеличкий бар, або, принаймні, холодильник із пивом, прохолоджувальними напоями. Такі клуби

рив групу гіпі-байкерів у Львові. Кожного року вони збирались по 6-7 мотоциклів і їздили колишнім Союзьким Союзом – у Прибалтику, Пітер, Москву. Одного разу з Пензлем трапилась історія. То був 1982 рік, при владі – Андропов. Львівська група байкерів із довжелезними бородами: Пензель, Стах – схожий на Деміса Русоса – чорна борода, чорне густе волосся до плечей, огрядний – кілограмів під 120, Володя Вішневській (також поляк) – волосся до пояса, борода, Юра Рубчик – працює двірником, а колись був кочегаром – уся ця компанія їхала з Києва, завернули на кемпінг. Тут до них підійшли – хлопці подумали, що то туристи із Заходу, а виявилось – іспанські анархісти. Вони – англійською, іспанською – наші не знають. Щось там на мигах порозумілися, ті їх запросили на вино – і до ранку. А наступного дня – лишили мотоцикли і пішли Київ оглядати. У Печерському районі підходить до них полковник міліції, вимагає документи, і навіть не дивлячись: пройдемо зі мною – заводить їх у Печерський райвідділ міліції, де їх усіх три години фотографують, як злочинців – фас, профіль,

знімають відбитки пальців, запитують, навіщо вони, «бандеровці», приїхали до Києва... Наказали їм за 24 години виїхати з Києва. Коли вони повернулися на кемпінг, їх уже чекала чорна «Волга» – знову почалися допити: «Чому ви розмовляли з тими іспанцями? Ви знаєте, що вони – анархісти?» Пензель каже: «Та ми вперше чуємо, що то – анархісти, бо ми й порозумітися не могли». А йому відповідають: «А нам шість заявок надійшло (навіть від чехів є заявка), що ви їм щось антисоюзьке розповідали». Змушували написати на іспанців цидулку, щоб у тих зробити обшук в машині. Пензель відмовився. Тоді трьох львів'ян посадили до київської в'язниці на 15 діб «за порушення громадського порядку своїм зовнішнім виглядом». А ще їм пришили «словесний націоналізм». Коли ж Пензель повернувся до Львова, його наостанку ще й обшукали – шукали заборонену літературу і зброю.

Ще хотілося б згадати людину, яка уже померла – Володю Петрова. Він був високим, струнким хлопакою, завжди мав багато *феньок*, їздив автостопом по цілому Союзу.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

намагаються створити власний стиль в інтер'єрі, клубній політиці, ставленні до відвідувачів. Це робиться з орієнтацією на коло постійних клієнтів (100-300 чоловік), чим подібні КК дуже нагадують невеличкі та середні бари з девізом: «Почувайте себе, як удома!»

Середні клуби часто диференціюють напрямки роботи – переважно Інтернет, або переважно ігровий напрямок. Це проявляється в деталях інтер'єру та технічних особливостях комп'ютерів: під Інтернет немає потреби ставити потужні, а отже дорогі комп'ютери, водночас, користувачі Інтернету полюбляють тихі кабінки, де можна розкласти записну книжку, документи, необхідні для роботи, та інше. В ігрових же клубах інтер'єр робочого місця не займає чільного місця серед потреб клієнтів, тут потребують потужних комп'ютерів із якісним графічним зображенням та звуком.

ташовані в приміщеннях студентських гуртожитків, помешканнях, у вільних приміщеннях офісів або крамниць. Віртуальний клуб може бути створений шляхом поєднання кількох комп'ютерів, які стоять у різних квартирах одного будинку, їхніми власниками для проведення вільного часу (так була створена свого часу одна з найсильніших команд Львова з комп'ютерного спорту 9BNet, названа за номером будинку). Маленькі клуби нечасто приєднані до Інтернету, і взагалі, часто створюються не задля потужної комерційної діяльності з перспективою розвитку, а задля можливості підзаробити та проводити час із друзями.

Після короткого ознайомлення із самими клубами, придивімося ближче до відвідувачів.

Клієнти клубів

Переважно відвідувачами клубів є підлітки та молодь у віці 12-25 років. Школярі цікавляться виключно забавками, а студенти полюбляють і побавитись, і посидіти в Інтернеті. Щодо жіночої половини людства, то в комп'ютерних клубах вона реп-

МАКСИМ ЛОГАШ
КОМП'ЮТЕРНА
СУБКУЛЬТУРА –
АЛЬТЕРНАТИВА
МОДЕРНОГО
СУСПІЛЬСТВА

«ЯКЩО СВІТОВИ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

Серед львівських гіпі був ще один Славик – Потопляк (блондин) – якого часто плутали із Яреськом. Він також був інвалідом від народження і ходив на милицях. Але Яресько завжди носив чорний шкіряний одяг, схилився до нациків, а цей Славик – ні, він їздив з нами у Таллінн, Вілянд.

Хотілося б ще згадати Ігоря на прізвисько Фред. Він трохи нижчий від мене, з борідкою, волосся до плечей; захоплюється буддизмом, часом заходить у «Ляльку» на різні імпрези. Приємно згадувати таких людей.

Юра Рубчик (я уже про нього згадував) тепер усамітнівся, живе на самоті.

Володя Яворський – гіпі, який подався у політику (я його, до речі, свого часу звів з В.Чорноволом). У нього було прізвисько Волмор. Він скрізь їздив з нами, про нього приємно згадати, він – дуже файна людина, незважаючи на те, що відійшов від нашого способу життя. Кілька років тому я зустрів його у Києві, він мене не цурається, вітається, ми обмінюємося новинами. Цілком інакше з нашими політиканами, які зараз при владі, з якими

ми свого часу багато разом зробили – вдають, що мене навіть не знають, коли збираються на різні святкування в Оперному [де Олег працює освітлювачем. – Я.П.]; дехто, правда, кивне, але так, щоб інші не бачили (бо можуть запитати, звідки той мене знає). Це все наш снобізм містечковий – хуторяни добрались до влади – хоч забули, завдяки кому, і вдають, що я їх компрометую своїм виглядом і своїм ставленням до життя. Але я ніколи не йшов на поступки жодній системі!

КРАПКИ

А.П.: *Аліку, відомо, що культовою крапкою у Львові була «Вірменка» – туди сходилися і навіть з'їжджалися люди звідусіль. Може, пригадаєш щось про легендарну «Кофейню»?*

Так, з радістю. У мене навіть зберігається публікація – у 98-му році відбувалося святкування двадцятиріччя «Вірменки». Але я можу сміливо стверджувати, що «Вірменка» не з 78-го працювала, а з 79-го. Я – людина педантична, веду записи, фіксую події, збираю замітки, та й пам'ять у мене непога-

резентована надзвичайно бідно, причому дівчат та жінок цікавить переважно Інтернет, а ігри – надзвичайно рідко. Відсутність комп'ютера вдома не характерна для відвідувачів клубів, як помилково вважають, і багато клієнтів КК мають комп'ютери вдома або на роботі. Отож, КК відвідують не лише задля того, аби посидіти за комп'ютером. Диференціація за напрямками «ігри» та «Інтернет» потребує розгляду категорій клієнтів цих груп.

Шанувальники Інтернету

Простори Інтернету використовуються відвідувачами клубів або для пошуку інформації будь-якого напрямку, або для спілкування. Причому, за кількістю використаного клубного часу друга категорія шанувальників Інтернету явно переважає. Чому? Сучасне суспільство не дає можливості для повноцінного безпосереднього спілкування молоді, часто обмежуючи молоду людину занадто вузьким колом псевдодрузів, змушуючи шукати якусь альтернативу. Інтернет-простір надає можливість спілкування з величезною кількістю людей в різних за-

камарках світу. До того ж, віртуальний контакт призводить до повного розкриття людини в спілкуванні, не обмежуючи її в словах та виразах. Класичний приклад цього явища – молода (бувала) дівчина (вже не дуже), тендітна (товста), синьоока (кароока), скромна (нахабна) і інтелігентна (інколи просто тупа) в буденному житті, у чат-просторі криє співрозмовника багатоповислою нецензурщиною, отримуючи задоволення від того, що може викинути свої емоції повністю і без обмежень. З іншого боку, віртуальний контакт дає можливість фантазувати, описуючи співрозмовнику той образ, ким хотілось би бути, таким чином, мрія людини стає реальністю принаймні у віртуальній Інтернет-спільноті. Ця ситуація добре змальована у карикатурі, де на різних кінцях Інтернет-мережі сидять чоловік та жінка. Чоловік (лисуватий, з відвислим животом, у подертих штанах та брудній майці, сидить в пошарпаній хаті): «Я – «Супермен!» Синьоокий блондин із пишною чуприною. В мене сильне, м'язисте тіло, мужній погляд. На мені костюм від Келвін Клайн. Зараз я сиджу, попиваючи бренді на

на. Я добре пам'ятаю, що «Вірменка» як культова крапка з'явилась у серпні 79-го, а з вересня там почала збиратись публіка богемного плану: художники, поети, фотографи. Серед них з'являлися сноби – я їх називав «напівбогемниками» – люди, які лише там крутилися, випендрювалися, шмаркачі, що трохи почитали Єсеніна, Пушкіна – і вже вони «щось», генії з великими амбіціями. Мені це дуже не подобалось.

Розповім ще про інші місця, де ми збиралися.

У 80-му році відкрили «Молочарню» на Коперніка. Ми почали збиратись паралельно з «Вірменкою» і там. Проіснувала ця крапка зо три роки.

Ще була крапка на площі Ринок – «Булка» (хлібна крамниця, тепер там – піцерія), де ми збиралися приблизно до 84-го, а потім знову «повернулися» на Вірменку.

Важливим місцем зустрічей був «Святий Сад» – явище унікальне, я вважаю, у цілій історії субкультур України, може важливіше, ніж Прибалтика. Він знаходився у подвір'ї монастиря Кармеліток Босих [тепер – церква Архангела Михаїла – Я.П.]. Мо-

настир був нечинний, там зробили гуртожиток технікуму. Сад був справжній – хоча й закинутий – із деревами, квітами.

Було ще одне місце, де ми збиралися – скверик біля колишнього пам'ятника Галану по вулиці Шота Руставелі. Там ми собі сиділи (або лежали) на лавах, приходила молодь, яка цікавилася рухом, приїжджі гіпі. Це були 75-78 роки – поки з'явилась «Вірменка».

З 73-го був відомий бар «Нектар» – туди також приходила богемна публіка.

«ВУЙКИ»

Для Львова велику роль відіграла рок-група «Вуйки». Вона з'явилась у 75-му році. Засновником її був Ілля «Лемко» (зараз на Радіо Люкс працює), потім до них прийшов «Джубокс» (редактор музичного відділу на тому ж радіо), покійний «Джаґер» – непоганий гітарист (він помер кілька років тому), помер також їхній ударник Карло – дуже класна людина – на прізвисько «Кацамоня». До речі, він – аргентинець (його батьки приїхали в Україну у 50-

своїй віллі». Жінка (страшна, целюлітна, вицвіла, в бородавках, сидить в зашмальцованому халаті): «Я – «Мегазірка»! Шикарна брюнетка з даними 90-60-90 та тілом Афродіти. На мені – сукня від Валентино, я сиджу за комп'ютером у власному салоні краси». Так виникають імена Суперблонді, SexuFox, HotMan, або й зовсім непристойні. Найчастіше на це явище можна натрапити у чатах із сексуальною тематикою або загальнотематичних. Але загалом тематика Інтернет-чатів та форумів найрізноманітніша, і часто навколо певного чата збирається коло людей, які постійно *відвідують його*, створюючи віртуальні клуби: фан-клуб поп-зірки, науковий гурток або клуб шанувальників пива.

Часом це призводить до того, що людині стає цікавіше спілкуватись із своїми знайомими в Інтернеті, аніж із тими, кого вона бачить щодня, а отже, така людина може відмежовуватись від оточуючих, намагаючись весь вільний час витратити на спілкування в Інтернеті. Трапляється й таке, що віртуальні знайомства переростають у безпосередні.

Фактично, ту людину, яка заходить до КК лише

задля того, щоб «посидіти в чаті», можна віднести до субкультури КК лише умовно, адже вона є пасивним суб'єктом у клубних відносинах, для неї клуб – лише засіб отримати доступ до Інтернету і вона, принаймні спочатку, майже не спілкується з іншими відвідувачами клубу.

Шанувальники комп'ютерних ігор

Це ті, на кому, власне, тримаються клуби як певний феномен, це ядро відвідувачів будь-якого ігрового клубу, а отже – осердя даної субкультури, субкультури з власною ієрархією, законами, ба навіть іменами. Життєдіяльність даної субкультури в середовищі КК називається «ігровий рух» і базується на комп'ютерних іграх.

Комп'ютерних ігор сила-силенна, сьогодні їх класифікують, використовуючи різноманітні методи, беручи за основу такі чинники й параметри, як, наприклад, тип зображення, кількість учасників, графічна основа, технічна база, першоджерело гри тощо. Нас цікавить власне загальний поділ ігор за кількістю гравців, які беруть участь у грі, та їхніми

«ЯКЩО СВІТОВИЙ БУДЕ ПОТРІБНО, Я ВІДДАМ СВОЄ ЖИТТЯ НЕ ЗАДУМУЮЧИСЬ – ЗАРАДИ СВОБОДИ»

их роках). Він був кремезним, чорнявим (справжній латиноамериканець) веселуном. На жаль, «Кацамоня» захопився наркотиками і від них помер. «Джаргер» також помер від наркотиків. Серед тих хлопців був і «Святий» – Сергій, який тепер поїхав до Америки.

Група «Вуйки» зуміла завоювати прихильність «золотої» молоді, у Сад почалося паломництво студентів – з універу, з художніх інститутів. Ці люди тягнулися до гіпі, а «Вуйки» могли цілий день грати, обмінюватися новинами чи просто лежати на травичці (до 100 людей). А поруч, за муром – обком партії. Це було щось неймовірне!

«Вуйки» грали у школах, по клубах – але до пори, до часу. Перший рок-фестиваль (справжній – братерський, схожий на міні-Вудсток) відбувся у червні 76-го року. Подорожуючи Прибалтикою, я запросив біля сотні людей на той фестиваль. Вони приїхали – це було таки видовище! Ми тоді підключили електрику від монастиря (технікуму). Публіка танцювала, а хтось собі лежав, потягував пивце – розважалися до години дванадцятої. Музику було

чути аж у центрі. Найцікавіше те, що наряд міліції прийшов, подивився і пішов собі – бо ніхто ж не бешкетував.

Потім був другий фестиваль – у 77-му році – який влаштувала група «Вуйки». Тоді з'їхалося до трьохсот чоловік. Міліція теж не перешкоджала. Правда, о дванадцятій прийшли і попросили бути тихіше, бо музику далеко чути (у нас були гучні колонки).

«Вуйки» стали легендарною групою – вони грали багато своїх речей українською мовою (рок). Грали, звичайно, твори *Led Zeppelin*, *Deep Purple*, *Doors*. Оголосили: зробимо день пам'яті легендарного співака Джиммі Гендрікса – 18 вересня (77-й рік). Це вони так лише сказали, а своя «пошта» відразу «рознесла», і до Львова почали з'їжджати люди. Зчинився переполох в органах – начебто гіпі хочуть зірвати святкування дня возз'єднання Східної України і Західної. Що тут було! Нашу групу пов'язали. За нашими підрахунками, було заарештовано біля 500 чоловік. Приїхали КГБешники із Києва, із Москви. Нас, тих, що пішли до Личаків-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ігровими взаємовідносинами. За цим принципом ігри поділяються на дві групи: *сінглплеер* та *малтіплеер* – один гравець або декілька гравців. Перш ніж перейти до огляду цих груп ігор, визначимось із термінологією та іншими особливостями ігрового руху.

Деякі терміни ігрового руху:

Нік, або нікнейм (від англ. *nickname*) – ім'я, яким гравець підписується в грі. В даному випадку воно є більшим, аніж просто підпис в грі – «нік» є паспортною частиною людини як суб'єкта даної субкультури. Мало хто знає конкретного гравця, скажімо, Андрія Бикодрайка – його знають, як MegaBoss'a. І якщо цю людину з кимось знайомитимуть, то відрекомендують так: «Це – MegaBoss. Він їздив минулого місяця до Києва на чемпіонат з Quake III і файно там виступив». Тому в клубі рідко можна почути звернення по імені. «Нік» одночасно дає можливість підсвідомо чітко відокремити життя людини в клубі і поза клубом.

Клан – слово, яке часто лякає батьків, коли дитина каже: «Мене взяли до клану!» Насправді це

просто певна компанія гравців, які тренуються разом, виступають разом як команда на змаганнях та турнірах із комп'ютерних ігор та проводять гуртом багато часу. Кожен клан має власну назву, яку гравці «клану» розташовують під час ігри біля «ніка», наприклад, – MegaFuck-[LSD]. Найзнаніші в Україні клани не просто грали разом, а часто брали надзвичайно активну участь у формуванні ігрового руху, організовуючи чемпіонати та офіційні зустрічі команд, відкриваючи власні Інтернет-сторінки, де висвітлювали ігрові новини. Деякі з часом відкрили власні клуби. Серед найвідоміших кланів України слід назвати KPD, MASK, HR, MAN, SYS, DMM.

Кланова війна – офіційна зустріч двох кланів, про яку заздалегідь повідомляють. Перемога в клановій війні піднімає популярність клану, робить його відомішим. Зустрічі серед найсильніших і найвідоміших кланів, як бої боксерів-професіоналів у надважкій вазі, трапляються не часто. Вони приваблюють увагу шанувальників комп'ютерних ігор, результати та демо-фільми з таких боїв уміщають в Інтернеті.

ської арки, історичного місця львівських гіпі (50 чоловік) фотографували п'ять різних інстанцій. Так от, ми прийшли, сидимо біля арки, дивимось – нас хтось фотографує. Ми думали: туристи, а хтось каже: «Менти». І справді – ідемо колоною по Пекарській, а ззаду, на відстані 100 м – «бобік», цивільні машини. Коли дійшли до готелю на Ульянівській – там «ментів» купа, почали кричати: «Главный, кто главный?! Главного – ко мне!» Ми почали сміятися – який у нас може бути «главный», але потім зрозуміли, що нас хочуть заарештувати. Ми думали, що коли багато людей, то нас не чіпатимуть – ага! Нас усіх забрали у Червоноармійський райвідділ міліції й до ночі фотографували, знімали відбитки пальців і розпитували, навіщо ми хотіли зірвати святкування Дня міста. Людей тоді арештували багато – з поїздів знімали. До 500 чоловік забрали у спецрозподільники, на Кульпарків, у вендиспансері...

А.П.: Чим закінчилась історія з «Вуйками»?

«Вуйки» проіснували з 75-го по 81-ий рік. У 79-му з ними трапилась неприємна історія в Кри-

му. Там був великий сейшен гіпі – сотні людей. І у той сам час мав приїхати відпочивати Брежнев. КГБешники почали усіх виловлювати, конфіскували апаратуру, «Лемка» викликала потім неодноразово на Дзержинського [тепер вул. Вітовського – головне управління СБУ, колись КГБ – Я. П.], мали з ним бесіду: що то ви за антисовецька група? Що то за гіпі? То ж усі антисоветчики! В одній із львівських шкіл, на вулиці Любинській, у 81-му році виключили електрику, тоді молодь на знак протесту влаштувала демонстрацію: трошили автобуси, троллейбуси по вулиці – скандальна історія. «Вуйки» змушені були припинити свою діяльність.

ЗАКІНЧЕННЯ

Я.Б.: З точки зору сьогодення: що таке свобода і що таке насильство?

Свобода – це відчуття, розуміння того, що ти не можеш диктувати волю іншим людям, а інші не диктують тобі.

Насильство – це коли суспільство, група людей чи окрема особа проявляє нетерпимість щодо ін-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Тато, батько, «атец» – суперечливий термін, чіткого й однозначного визначення якому нема. Це радше віртуальна регалія, якою нагороджують тих, хто досягнув великих успіхів у чемпіонатах та офіційних поєдинках, або суттєво вплинув на формування ігрового руху.

Ламо, ламак, ламер (від англ. *lammer*) – також неоднозначний термін, що найчастіше означає – невдаха, той, хто часто програє, той, що нічого не вміє. Цей термін не є образливим, радше саркастичним. Тому абсолютно нормальною є ситуація, коли 12-річний школяр, вигравши поєдинок в StarCraft у 25-річного власника лотка на ринку, називає його ламером – він констатує факт перемоги, яка можлива лише в віртуальному світі комп'ютерного спорту. Але в офіційних війнах відомих кланів намагаються все ж уникати навіть сарказму в постматчевих обговореннях, підкреслюючи повагу до противника, незважаючи на поразку чи перемогу.

Тепер розглянемо принципіві моменти ігор типу сінгплеєр (*Singleplayer*) та малтіплеєр (*Multiplayer*).

Сінгплеєр

Більшість ігор сьогодні підтримують обидва режими, дозволяючи людині самій грати проти комп'ютера, або з друзями по мережі в одну й ту ж гру.

Ми згадаємо лише той прошарок сінгплеєр-ігор, які найчастіше використовують у клубах і яких вимагають клієнти.

Отже, коли людина, заходячи в гру, тисне на кнопку «*singleplayer*», вона чекає від гри захопливого сюжету, що може нагадувати казку або динамічний бойовик, виконавцем головної ролі в якому буде сам гравець, яскравості та естетичності зображення, якісного звуку та енергійної музики в супроводі. Ясно, що всім цим можна насолодитись і вдома, маючи власний РС у себе в кімнаті, але тільки в КК гравець зможе емоційно обговорити труднощі проходження останнього рівня, отримати купу цінних порад та поради, в свою чергу, щось із власного досвіду. Спробуйте просто спитати у компанії школярів, які сидять у клубі, хто з героїв найсильніший в Diablo II, і ви почуєте цілу лекцію на цю тему, яка емоційно розгортатиметься по ці-

«ЯКЩО СВІТОВІ
БУДЕ ПОТРІБНО,
Я ВІДДАМ СВОЄ
ЖИТТЯ НЕ
ЗАДУМУЮЧИСЬ –
ЗАРАДИ
СВОБОДИ»

ших людей, іншої раси, релігії, інших політичних уподобань. Ти можеш бути негром, жидом, українцем, але якщо ти не зачіпаєш інших своїми діями – тоді, і тільки тоді, ти є людиною і маєш право на життя і самовизначення.

Я.Б.: *Уявіть собі, що до Вас приходять якийсь чоловік і каже: «Знаєш, я можу зробити так, що в усьому світі буде свобода – така, якою ти собі її уявляєш, – але для цього потрібно тільки одне – віддай мені своє життя». Ви віддасте?*

Якщо це буде потрібно для світу. Якщо справді більше не буде війн, насилля одних над одними – я віддам, навіть не задумуючись.

Я.Б., Я.П., А.П.: *Дуже дякуємо за розмову.*

*Розмовляли – Ярина Боренько (Я.Б.)
Яня Плахотнюк (Я.П.)
Андрій Павлишин (А.П.)*

22.10.01. Хаза Аліка Олісевича

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

лому клубу, переростаючи в загальне обговорення із протилежними точками зору на це питання.

Отже таким чином, сінгплеер-ігри в межах КК перестають бути просто грою для однієї людини – вони стають підґрунтям для спілкування. Особливо це стосується RPG ігор, які до певної міри нагадують тамагочі. В цій категорії ігор гравець створює власний персонаж, яким він керує упродовж гри, допомагаючи йому забезпечити себе одягом, зброєю, їжею, керуючи ним в сутичках та в розмовах із комп'ютерними персонажами. Як правило, у момент гри людина підсвідомо ототожнює себе з комп'ютерним персонажем, переживаючи його поразки і перемоги як власні. Часто гравець навіть називає персонажів своїм власним ім'ям. Але не будемо заглиблюватись у психологічні аспекти RPG ігор, лише підкреслимо, що саме вони дають багате підґрунтя для спілкування між клієнтами клубів.

Класична картина з життя клубу – двоє гравців обговорюють своїх героїв, як власних вихованців, перераховуючи нові речі для них та останні пригоди своїх «пасинків».

Сінгплеер-ігри займають своє стабільне місце в клубах, формуючи навколо себе специфічний ігровий рух. Особливістю цього руху є його певна флегматичність, тобто стосовна спокійність та врівноваженість у відносинах між суб'єктами, порівняно із рухом, який формується навколо малтіплеер-ігор. Це пов'язано із відсутністю безпосереднього протистояння та боротьби між гравцями, відсутністю переможців та переможених, а звідси і меншої емоційності у стосунках.

Малтіплеер

Режим гри, який дозволяє одночасно брати участь в грі двом або більше гравцям за допомогою мережі. В КК це – локальна мережа (LAN), що з'єднує кілька комп'ютерів в єдиний ігровий віртуальний простір, де й відбуваються події. За типом взаємовідносин гравців режим малтіплеер поділяється на два види – *co-operative* та *death-match*.

Co-operative: режим, який дозволяє гравцям виступати разом проти комп'ютерних ворогів. Цей режим не надто популярний, зазвичай гравці по-

тетяна хома
(за участі олександра хоми)
гоп?істоп!
або проіжиття-буття
одного соцугруповання...

© Т.Хома, О.Хома, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ступово шукають можливість «насолити» одне одному, перетворюючи *co-operative* у протистояння. Це пов'язано із відсутністю в більшості ігор реального опору з боку комп'ютерних опонентів команди гравців. Виключенням є такі ігри, як Diablo II або Commandos, де режим співдружності реалізований надзвичайно цікаво, фактично автори саме балансуванню цього режиму приділили найбільше уваги, і це їм вдалося. Але ще раз підкреслюю – сьогодні ці ігри залишаються винятками у КК.

Death-match: режим гри, при якому гравці протидіють один одному, найчастіше через відсутність комп'ютерних опонентів взагалі. Залежно від кількості гравців та їхніх взаємовідносин *death-match* режим може бути трьох видів – дуель (*duel* – два гравці грають один проти одного), кожен за себе (*free for all* – більше двох гравців грають кожен за себе) та командна гра (*team* – всі гравці поділяються на дві команди і грають команда на команду). Власне *death-match* режим і збирає найбільшу за кількістю, найемоційнішу, найрухливішу та найгаласливішу аудиторію в КК. Азарт боротьби лю-

дини з людиною в комп'ютерному просторі, наявність переможців та переможених – все це породжує вир емоцій, відносин, спілкування та суперечок. Це іноді відлякує від власне ігрових КК шанувальників Інтернету чи тих, хто ще не цікавився іграми взагалі. Як можна щось написати в чаті чи знайти щось на науковій Інтернет-сторінці, коли поряд триває емоційна боротьба 4 на 4 в StarCraft, яка супроводжується галасом, вигуками: «Танки зліва!... Прикрийте з повітря!... Де підтримка, грана мама!?» Часом це закінчується тим, що шанувальник Інтернету або намагається приходити у спокійніший час, або шукає виключно Інтернет-клуб, або, не витримавши спокусливого запаху адреналіну, приєднується до гравців, автоматично знаходячи нових знайомих.

Отже, маємо всі підстави говорити, про створення нової постмодерної суспільної субкультури, породженої комп'ютерним світом, із системою власних пріоритетів, інтелектуальних парадигм розвитку та доволі широкого кола прихильників-носіїв певної ідеології. Вони прагнуть до легалізації своєї суб-

МАКСИМ ЛОГАШ
КОМП'ЮТЕРНА
СУБКУЛЬТУРА –
АЛЬТЕРНАТИВА
МОДЕРНОГО
СУСПІЛЬСТВА

Гопніки. Вони заважають нам жити.
З однієї *хіпоблудської* пісні

Він іде вулицею... Погляд-як у вовка, *кепарік* [кепка. – *Ред.*] на лобі, руки – в кишенях, крок – швидкий, полохливий. Він не дивиться у вічі. У нього далеко не легке життя: батько – сидить «на зоні», мати цілий день на базарі – їй треба дбати про молодшу сестру. Він сам про себе може подбати, а от сестра... І в бурсі вже дістали. Піти хіба із пацанами *стрелканутися* [пояснення сленгових слів гопників міститься наприкінці статті. – *Ред.*]...

Приблизно такими ми бачимо їх щодня на вулицях провінційних міст. Їх неможливо не помітити, бо їх багато, про них неможливо не чути, бо хоча б ув одного із сусідів вони поцупили «Піонер» з машини, їх нереально забути, бо вони – наше дзеркало, відбиток нашого хворого суспільства...

ХТО ВОНИ?

Професор Преображенський не любив пролетаріат. Його представники ходили по мармуровій сходовій клітці його під'їзду, не знімаючи «калош». Я не професор Пре-

ображенський, але також не люблю пролетаріат, точніше, ново-український пролетарський варіант молодіжної субкультури. Хоча, мабуть, це цілком адекватно, коли у пересічної людини при розмовах про субкультуру не виникає асоціацій із тими хлопцями, що один одного називають авторитетним словом *пацан*. Це і зрозуміло. Субкультура – це результат протесту, бажання соціальних змін або, принаймні, уваги. Найчастіше це щось яскраве, насичене змістом і викликами, у будь-якому випадку, це завжди щось *ІНШЕ* і особливе. *Пацани* – такі, як усі. Вони сірі та непомітні, звичайні й буденні, а головне – вони масові. Повний набір ознак пересічності, і жодних претензій на «субкультурність». Проте, це лише на перший погляд.

Моя генерація (ще піонери, але вже ніколи – комсомольці) добре пам'ятає часи свого пізнього тінейджерства, коли загальом світ важливих людей поділявся на два табори: *нормальні пацани* і *неформали*. Останні, у свою чергу, мали багато підвидів, проте головною в цьому поділі залишається ідея протистояння. *Нормальних пацанів* завжди було більше (тоді, в часи, коли Союз тільки розвалився, ми ще не звикли бути різними), а *неформалам* було важко жити, їх били за інакшість, змушували стригти волосся,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

культурної спрямованості і доволі часто створюють сильні колективи однодумців. Важко оцінити їхню роль у створенні нового світу цією культурною потугою, бо ця генерація ще не сказала власного слова у створенні нового світотлумачення. Вони породжують систему нового мислення, систему новітніх оцінок та рішень, часто не пов'язаних із мораллю. Вони зорієнтовані на штучний світ із ідеальними законами математизованого простору-часу. Головне – досягти результату, адже ігри вимагають насамперед результативності, й естетика відходить на другій план, а етика зникає взагалі. З одного боку це добре, бо розвивається раціоналізоване мислення, швидкість реакції, піднімається рівень логічного сприйняття проблеми тощо. Але водночас зникають «смак» та «запах» світу. Мислення переходить зі щабля якісно повнішого на рівень можливо глибший та точніший, але без сумніву набагато бідніший. Система образів, породжувана вільним мисленням перед ще несхопленим світом є потенційно багатшою на можливі вирішення проблем. А чим більша кількість варіантів вирішен-

ня нематематизованих схем, тим жвавіше людський мозок відгукується на запити світу і творить своє розумове буття. Система ж комп'ютерної реальності прагне якомога більшого підкорення мислення своїм вимогам та потребам. І людина переходить до стану тимчасової залежності від світу іншого мислення, втіленого у віртуальній реальності.

втягати кульчики з вух і взагалі, вважали *лохами*. Одразу ж хочеться зазначити, що це не стосується дітей багатих батьків (*мажорів*), вони – інший світ, і участі у грі не беруть. *Братва*, більш-менш серйозні бандити, які роблять гроші, теж не рахуються. Вони будуть цікавими для нас лише як зразок життя для гопів (кожен гоп мріє стати серйозним бандитом, тому такою важливою є атрибутика життя *братви*: *мобіллка* (або *труба*), *гайка*, *цепура*..

Час минав, усе змінювалося, сьогодні молодь розмаїта, і різниця – не лише у тому, на якому боці барикад ти стоїш (з *пацанами*, чи з *лохами* і *хіпоблудами*). Якщо ти походиш із більш-менш успішної сім'ї, то у тебе значно ширший вибір того, як облаштувати власне життя, де себе шукати, у що трансформувати свій підлітковий протест, яку музику любити, як одягатись, аніж це було років 10 тому.

А якщо ні?.. Тоді, як і повсюди, вулиця пропонує свої варіанти, проте український (чи все-таки, пост-совєцький?) варіант – специфічний. Відколи стартонув проект «Україна», партійні ділки перетворились у політиків різних рівнів і бізнесменів, учителі та інженери пішли на базар, а найважче довелось робітникам заводів. Сьогодні в Укра-

їні чимало сімей, які не можуть дати навіть мінімуму своїм дітям-підліткам. А їм хочеться бути «як усі» (*нормальними пацанами*, а не *конченими штріхами*). І вони стають «як усі» – міні-суспільство *нормальних пацанів* приймає їх, пропонуючи правила гри, завдяки яким можна вижити і не почувати себе ізгоєм, а інколи навіть утримувати власних батьків.

СИМВОЛІКА

Набагато простіше спершу кинути погляд на зовнішні речі, вони інколи дають змогу побачити більше, ніж намагання зазирнути углиб. Адже стиль життя, одяг, зачіска, музика, яку слухають, кіно, яке люблять тощо, і є головними ознаками, що виділяють субкультуру як таку.

Почнемо з одягу. Гопи не надто перебірливі у смаках. І хоча є певні елементи одягу, що змінюються, загалом, представники цієї субкультури дуже консервативні у своїй моді. Якщо на зміну зеленим штанам, модним 5 років тому, прийшли сьогодні джинси *в абтяжку* [тобто щільно припасовані до фігури. – *Ред.*] то *кепарік*, проста сорочка та курточка (бажано шкіряна), залишаються незмінними. Вони завжди одягнуті однаково або дуже подібно. Для цього є

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

роман кісь

**ше|раз|про|бранців|
барачно-казармової**

балаканини

(наративні|структури

як|три|ї|життя)

ТЕТЯНА ХОМА
ГОП? СТОП!
АБО ПРО ЖИТТЯ-
БУТТЯ ОДНОГО
СОЦІУГРУПО-
ВАННЯ...

кілька простих пояснень. По-перше, із суто матеріальних мотивів. Зазвичай гопи – люди небагаті, а одяг такого типу ужитковий і для праці, і для *діскацекі* [дискотеки]. Крім того, є чимало інших речей, на які можна витратити гроші (*водка, тьолкі*). По-друге (і це вже психологічне пояснення) – типовий страх крадія виділитись у натовпі. По-третє, страх бути собою, а значить опинитися поза системою, поза спільнотою собі подібних, а отже увійти з цією спільнотою у конфлікт.

Зачіска дуже коротка, універсальна – економія людської уваги та шампуню. Коріння цієї моди сягає в'язничної практики голити ув'язнених. Погляд – вовчий, зацькований, нахабно-боязкий – залежно від ситуації. Дивно те, що навіть ходять вони подібно. Часто горбляться, руки тримають у кишенях. Гопи водночас ніби ховаються від зовнішнього світу у своїй ході й шукають, яку користь можна осягнути в той, чи інший момент.

Музика – переважно російська «попса» низького ґатунку. Вона близька їм, вона на них розрахована, вона «оспіває» їхні проблеми. Деякі гопи слухають реп (ідейно ця музика також їм дуже добре підходить). Вкрай рідко у цьому середовищі можна почути рок, дуже важкий, агре-

сивний і злий; він наче робить їх сміливішими (а може, не такими боязкими?) Ну і, звичайно, метри – *Шуфа* [М. Шуфутінській] та *Гарік* [Г. Кричевський].

Гопи мають власні норми поведінки (*панятія*) і спрацьовують ці норми часто набагато краще, ніж закони в нашій державі, хоча й не існує спеціальних процедур прийняття, реалізації та захисту *панятій*.

Головних *панятій* три (перепрошую за дослівний переказ):

1. *Мамку не продай.*
2. *Ацько не падставь.*
3. *Не сучь.*

Панятія поширюються лише на *пацанів*; якщо ти – *пацан*, то мусиш дотримуватися цих норм, а якщо порушиш їх і не матимеш достатньо авторитету, аби щось змінити, – тебе відкинуть на маргінес гопівського суспільства. Витокі *панятій* – у *воровському* «кодексі честі», який у наші дні майже відмер.

Взагалі, кожен гоп мріє стати справжнім бандитом – *автарітетам*. Щаблі кар'єрного зростання наступні: спочатку *старший пацан*, відтак *реальний*, зрештою – *автарітет*. А починають гопи як дрібні крадії магнітофонів із машин,

Насамперед – декілька попередніх уваг до цього есею про життя-буття однієї із околиць Азіопи на безпосередньо-комунікативному рівні (ситуативному рівні повсякденної вербально-діалогічної поведінки).

Перше. Вважаю, що саме із живих актів контактування (чи як це ще кажуть соціопсихологи – актів символічної інтеракції) ЗІТКАНА ДІЙСНА ТКАНИНА (і поспіль «вибудовується» певний ментально-поведінковий світ із притаманними йому своїми смислами) РЕАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУРНИХ УТВОРЕНЬ. Ці останні у перспективі бачення субкультури як ПРОЦЕСУ і є, властиво, БЕЗПЕРЕРВНОЮ ЦИРКУЛЯЦІЄЮ у певних «колах» (мезокомунікативних колах), у певних відносно замкнутих «ланцюжках» спілкування (вони ж – розмаїті «тусовки», злодійські «бригади», групи наркоманів, котрі «тусуються» чи «кентуються» вкупі, певні політичні клани, чи то клани промисловців – тінювників, чи то просто кола підлітків «фанів» поп- та рок-зірок, чи то скажімо якісь пост-панківські утворення, чи то кола запізнілих скін-гедів, або ж «голомозих» і т.д. і т.п.) СВОЇХ ВЛАСНИХ СПОСОБІВ ТЛУМАЧЕННЯ СВІТУ. Властиво, таке пере-перетлумачення світу (та «себе» в цьому світі) це не тільки РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗАГАЛЬНОВІДОМИХ ре-

чей, явищ та ситуацій, але й свій власний «набір» (у широкому сенсі – свій власний «репертуар», – своєрідний у кожному колі, у кожній тусовці) типових реакцій на стало повторювані ситуації. Це також самі ІНТЕРПРЕТАТИВНІ МОДЕЛІ: різні субкультурні «прошарки» наділяють начебто «ті самі» факти різними смислами, різною відносною значущістю у їх повсякденні. Із цим, між іншим, напряду пов'язана і певна тематизація спілкування. Хтось безперервно гомонить про те, як вони «бухалі» (чи то «врезалі-вмазали» «пачьорнаму») три дні поспіль та у які пригоди у зв'язку з цим «влетелі» – аж і до того, що й ... можливо «труба – віли, – менти павязали...» хтось безперестанку нанизує – «вербалізує» (а це теж конструювання певного субкультурного СВІТУ зі своєї «мережі» конструктив-смислів та специфічних поєднань-констеляцій оцих останніх) усі фізіологічні деталі розмаїтих злягань із «тьолками» («біксами», «халявами», «сосками» і т.д. і т.п.), вибудовуючи свій квазімаскулінний (а властиво – фалосоцентричний світ). А хтось із отих «кончених» (ще в сімдесятих роках їх було повно навіть і по таких невеличких містечках як Червоноград, чи Пустомити), котрі уже «плотно присіли на іглу» безперестанку теревенить про свої наркотичні переживання,

або вириваючи сумочки у жінок у темряві, чи просто обдираючи п'яниць. Частина прибутку йде *старшим пацанам*, які виконують роль *криші* і залагоджують проблеми з іншими *пацанами*. З віком та якщо не зовсім природа обділила розумом *пацани* починають курувати певні території чи різновиди кримінальної діяльності на відповідній території. Проте, лише небагатьом особливо обдарованим вдається пробитися у світ справжніх кримінальних грошей. Але це вже інша історія не про наших героїв...

ФОТОГРАФІЯ ДНЯ

Вони не встають досвіта. Хіба *мамка* стала не з тої ноги і виганяє у *бурсу* [заклад професійного навчання: училище, ліцей чи коледж]. Це не так уже і зле, *бурса* – одне з головних тусовочних місць гопів, там можна зустрітися з *пацанами*, обговорити минулі події, спланувати майбутнє (*тіпа, кагда на стрелку, кагда трудітса*). Деколи там вчиться *девчонка* (про роль цієї загадкової істоти в житті *пацана* див. нижче).

А після *бурси* (або замість неї) – звичайні трудові будні. У кожного гопи вони різні, проте є дві основні групи занять, які приносять їм сталий дохід. Перша – дрібні кра-

діжки. Через своє боягузтво гопи рідко зважуються на грабіж та інші злочини, що потребують публічності, хоча вони не роздумуючи відбирають гроші у літніх людей чи знімають годинники з п'яних. Частина гопів *сидить на кармані* у транспорті, інші цуплять електроніку з автомашин, дехто краде мобільні телефони. Інша група занять окреслюється дієсловом *розводити*. *Розводити* (найвдаліший, хоча й не цілком адекватний відповідник цього слова в українській мові – «дурити, обманювати») можна *лохів*. Проте гопи рідко *напрягають* себе придумати щось, що претендує на шахрайство. Вони просто ставлять інших у ситуацію, коли ті повинні віддати гроші відповідно до їхніх власних норм поведінки, *понятій*. Ви, мабуть, уже чули не одну історію про те, як хтось підібрав гаманець на вулиці, і чим усе це скінчилося. Будь-який процес заробляння грошей називається *трудітса*.

Як правило, вечірній час, коли стемніє, – найсприятливіший для «роботи», особливо якщо гопи промишляє тим, що зриває золото, відбирає сумки, виймає магнітофони з машин або б'є по голові перехожих та знімає з них цінний одяг. Тому *відриваються* гопи не як усі нормальні люди ввечері, а вдень, вночі, або навіть уранці (щоб до темряви

– про усі оті «таски», «торчки», «приходи», «волни», чи то про усі технологічні «тонкощі» приготування напівфабрикатів героїну, чи то «ширки» (ще тридцять літ тому були це по всій імперії розмаїті «ацетонки» та «ангідридки», чи, зрештою, скажімо, про тривіальне «закативаніє кальос» – ковтання психотропних та галюциногенних пігулок. Натомість активні «державотворці» (котрі «стоять на державницьких позиціях», поділяють так звану «державницьку ідеологію» і почати навіть і щиро вірять у те, що займаються «державотворенням») теж в'язнуть, грузнуть у своєму (теж, на жаль, не менш, а в багатьох відношеннях ще більш ілюзорному) світі «генерування» своєї «павутини смислів»... Це переважно павутина необюрократичних (новономенклатурних) вербальних конструктів, що на неї підвішують самі себе (свою ідентичність, свою соціальну роль, свій власний врешті-решт світообраз або ж «картину світу») «будівничі держави». Їхні дискурсивні стратегії та їхні нарративні структури часом далекі від світу «пріблатньоннава базара», чи то «варавской фені». Але у нашу постколоніальну добу (коли ми усе ще фактично залишаємося тільки віддаленою комунікативно-цивілізаційною околицею Азії) нерідко взаємно інтерферують і

новобюрократична риторика «державотворців» драців-павлюків, і пріблатньонне (а часами і «абарзело» – круте, аж геть такі «варавское») ВИБУЛЬКУВАННЯ БЛЯ... – БЛЯ... – БЛЯ... із казана на Банківській. Це теж контактування-комунікація (хоч і у тій самій орбіті «местних» субкультурних версій Азії) – від Карпат і до «Ахотскава моря».

У кожного свій сенс (і свій смисловий масштаб) навіть для людської радості й щастя. Якийсь із нових «розкопувачів» вуличних смітників (онде кілька металевих ящиків на коліщатах із аббревіатурою ЖЕК-130) безмірно втішений тим (дійсно щасливий день!), що відшукав в одній зі сміттярок дійсно ЦІЛИЙ СКАРБ (аж двадцять порожніх пляшок, що їх викинув хтось туди із підвалу учора). А хтось – серед прохожих – якась із «нових крутих» – не може натішитися (безмірно щаслива, – теж ЩАСЛИВА!), що мовляв «вчора прісмастрела для себя абалденнає кальцо» за якихось там півтори тисячі доларів. Своя «траєкторія руху» у соціопросторі (хтось – від смітника до смітника, а хтось...). Своє коло спілкувальників... Свої власні інтерпретативні моделі... Свої інтенції та очікування... Свої реакції та свої смисли... Свої «радоці»... Свої горизонти вартощів... Міс-

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНІ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

ТЕТЯНА ХОМА
ГОП? СТОП!
АБО ПРО ЖИТТЯ-
БУТТЯ ОДНОГО
СОЦІУГРУПОВА-
ВАННЯ...

проспати). Розваги у них доволі одноманітні: *водка* (за 3 гривні в бабки біля базару), *двор* або *девчонка*, *діскацка* і спілкування з *пацанами*. А наступного дня захоплено оповідають іншим *пацанам*: «*Как я вчера набухался, вася...*» Коли немає грошей, можна просто посидіти у дворі (чомусь гопи полюбляють перила підвальних сходів), поплювати, полузати насіння і *пабазарить*. Все про те ж: *водка*, *девчонка*, *другі пацани*.

РОЛЬ ЖІНКИ В ГОПІВСЬКІЙ СУБКУЛЬТУРІ

Рівень розвитку громади визначається ставленням у цій громаді до жінки. Так сказав хтось, і я впевнена, це був чоловік, позаяк подібне твердження відокремлює жінку від громади: є громада, яка складається з чоловіків, і є жінка – об'єкт, до якого можна ставитись по-різному. І буцім, якщо «громада» стоїть на високому щаблі розвитку, то вона шанобливо і поблажливо ставиться до жінок, якщо ж ні – зневажає їх і гнобить.

Намагаючись аналізувати гопівське суспільство, неможливо оминати міжстатеві відносини. По-перше, тому, що *девчонкі* творять власну субкультуру, тісно і невідривно пов'язану із гопівською, по-друге, за своєю природою –

це явище, яке могло виникнути і успішно виникло тільки на пост-совецькому тлі, з тією лише різницею, що було обумовлене гендерним стереотипом.

Усі дівчата та жінки з нашої казки поділяються на дві категорії: *тьолкі* та *девчонкі*. Перші – переважно тупувати та легковажні. Їх легко затягнути в ліжко, що гопи переважно і роблять. Для опису статевих стосунків у світі *пацанів* замість слова «секс» доречніше користуватися поняттям «копуляція». *Тьолкі* не користуються повагою, їх зневажають, на них плюють, а вони терплять, мусять терпіти, бо потрібна хоч якась *криша*. *Девчонкі* – справа інша. Вони розумніші, менш доступні, тому користуються повагою. Можна навіть сказати, що гопи бояться *девчонок*, бо через них зазвичай буває найбільше *проблем* – вони вміють маніпулювати гопівськими почуттями.

У *девчонок* власні клопоти, вони живуть за своїми *поняттями*, проте існують і функціонують у тому ж соціальному просторі, що й гопи, їм притаманна та ж однаковість в одязі, зачісках, мові. Проте *девчонкі* рідко беруть участь в *делах*, позаяк *бабью вери нет*. У кожному гопівському угрупованні найбільшою повагою користується та *девчонка*, котра має *солідну кришу*, – найчастіше це означає, що

то – СВІТ БАГАТЬОХ СВІТІВ І БАГАТЬОХ (корелятивних із ними) субкультурних утворень. А живе КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ (є субкультура наркоманів, субкультура волоцюг-жебраків, субкультура отих «крутих», що місцями інтерферує й зростається зі злочинною субкультурою, субкультура студентів – теж із «нашаруваннями» казармово-зонівських фразем та інвективних зворотів і т.д. і т.п.), – ЦЕ І Є ПОВСЯКДЕННЕ СЕНСОУТВОРЮВАННЯ, повсякденне генерування та самовідтворювання і неперервна трансмісія власної мережі СМИСЛІВ у спілкуванні та через спілкування у цих ОКРЕМИХ (хоч і не цілком відокремлених) світах... Мовленнєва поведінка репрезентантів різних субкультур є не лише ЗОВНІШНІМ ВИРАЖЕННЯМ, чи маркером цих субкультур... Комунікативна поведінка не лише «оформляє» певний спосіб життя, певні поведінкові стилі, але й ФОРМУЄ ЦІ ОСТАННІ, – є їх СМИСЛОВОЮ ЗАКВАСКОЮ... Витворює певний «гомін» смислів, їх внутрішню суголосність, їх пере-гукування, їх «гру». До певної міри навіть і саму можливість ПОРОЗУМІННЯ (КОН-СЕНСУАЛЬНОСТІ).

Тому, власне, зятятому рокерові чи металістові важко збагнути ура-патріота «державотворця». А якомусь фа-

нові гіп-гопу, що «тащіцца» від шаманського нагнітання скоромовкою вистрілюваних рим, мабуть непросто втямити «неримовану» поезію Олега Лишеги чи симфонічні глибини творчості Лесі Дичко. Різні смислові конфігурації. Різні способи тлумачення світу, різні обрії експектацій, предиспозицій та запотребувань. Навіть і різні способи й форми ритуалізації повсякденної поведінки, ритуалізації самих дискурсів (самих звичних моделей ви-словлювання-діалогізму) і т. д. і т. п.

Друге. Азіопа (а далі я вживатиму «стягнену» форму АЗОПА), – це, річ ясна, не географічна, а цивілізаційна категорія. Що таке Азіопа, як етос, яко менталітет і яко певні поведінкові взірці (у тому числі і взірці комунікативно-діалогічної поведінки) ОКРЕСЛИТЬСЯ, сподіваюся, яко певна – у моєму розумінні – «контурна мапа» смислів та ціннісних орієнтацій – вже у процесі самих наших подальших роздумів... Тому я не є прихильником попередньої експлікації понять та дефініцій. Скажу лише (для початку), що ладен тут означити Азіопа (цивілізаційно-культурний конгломерат постсовецької, – але усе ще «завантаженої» спадщиною советизму Азіопи), яко те культурно-цивілізаційне лоно, чи СЕРЕДОВИЩЕ (середовище повсякденної

вона «зустрічається» з впливовим *пацаном*, проте інколи це може бути також наслідком її вміння знаходити спільну мову з протилежною статтю.

Коло інтересів пересічної *девчонкі* – *пацани, подружки* [подруги], *кішка, діскацека*...

ГОПИ І НАСИЛЬСТВО

Ця тема, мабуть, найцікавіша, оскільки насильство – клей гопівського суспільства. Потреба у захисті, стадний інстинкт, слабкість та страх переростають у різноманітні види насильства в процесі реалізації гопівських норм поведінки. Ви коли-небудь бачили на вулиці самотнього гопя, який би виглядав упевненим у собі? Самотній гоп – це явище вкрай рідкісне, і так само рідкісними є випадки, коли вони відважуються на щось самотужки, головню через невміння нести відповідальність за свої вчинки. Лише керуючись стадним інстинктом або під впливом алкоголю та наркотиків гопи чинять насильство. З іншого боку, той факт, що внутрішня ієрархія гопівського суспільства будується на базі примітивних ознак сили (хто сильніший, той і головніший), свідчить про вирішальну роль насильства в їхньому середовищі.

Іноді таке поєднання слабкості та насильства серед гопів має вкрай трагічні наслідки. Двоє моїх знайомих загинули від цієї grimучої суміші: напевне, останнє, що вони побачили у перспективі тьмяної вечірньої вулиці, – три фігури з короткими зачісками, які тікали у темряву з їхніми шкіряними куртками в руках, і кривавий туман, який заклав їхні очі після удару по голові чимось важким...

ГОПИ І ВЛАДА

Коли я запитувала їх про владу, то аж ніяк не сподівалася почути міркування на тему «Монтеск'є і його теорія розподілу влад». Проте примітивність розуміння гопами цього поняття просто шокувала мене. Хоча в процесі розмови я зрозуміла, що нічого дивного в цьому немає. Оскільки газет вони не читають, новин по телебаченню не дивляться, на вибори не ходять, то єдине джерело, з якого висновуються уявлення гопів про владу, – це саме життя.

Владу вони класифікують на два основних різновиди: внутрішню (всередині самого середовища) та зовнішню (носії цієї влади не належать до середовища гопів). Докладніше про останній різновид. Образ цієї влади, як пра-

інтеракції, соціалізації та інтерсуб'єктного з-дня-на-день снування певної павутини сенсів), у межах якого перебуває сьогодні не тільки Донецьк, Горлівка чи Кривий Ріг, але й також Київ, Львів та Ужгород. Україна сьогодні реально не виокремлена ще із своєї зануреності (і на макрорівні, і на сублокальних рівнях, і на усіх стратифікаційно-групових рівнях) у цивілізаційно-культурний конгломерат Азопи...

Трохи метафоризуючи це поняття, можна було б сказати, що кавенівські «девчонкі с Житомира», як і численні (на євразійський кшталт скроєні «Насті», «Сдінственіє», «Наталі», «Ват так» і т.д. і т.п.) нині є куди дівішими чинниками соціалізації (зокрема факторами КОЛЕКТИВНОГО ПРОГРАМУВАННЯ СВІДОМОСТІ), аніж затлумлений «Лізами» та «Московські камсамольцями» наш єдиний тижневик «ПіК». Енкультурація в урбаністичному середовищі (а саме у ньому виношуються усі ембріони нашого цивілізаційного майбутнього), яко ВРОСТАННЯ У КУЛЬТУРНО-ПОВЕДІНКОВІ ВЗІРЦІ (у тому числі «входження» у системи вартостей, смислів, конвенцій та норм) здійснюється ще в більшій мірі, аніж у брежнєвські часи на азово-дніпро-московській основі. Або ж інакше кажучи:

становлення нового урбанізму яко БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО КОМУНІКАТИВНОГО ДОВКІЛЛЯ ТА ТРИБУ ЖИТТЯ сьогодні означає ФОРСОВАНЕ ДОРΟΣІЙЩУВАННЯ УКРАЇНИ. В аспекті власне нашого розуміння культури, яко ЖИВОВОГО (у тому числі вуличного, молодіжного, студентського і т.д.) самого СЕРЕДОВИЩА контактування, середовища ІНТЕРПРЕТАЦІЇ, СЕРЕДОВИЩА СЕНСОУТВОРЮВАННЯ ТА СЕРЕДОВИЩА ТРАНСМІСІЇ АРТЕФАКТІВ, ЗНАКІВ, СМИСЛІВ ТА ЦІННОСТЕЙ сьогоднішня азопізація України (уже не тільки міста, а й села) майже однозначно обертається остаточним звуженням лінгвокультурної сфери живого українського діалогізму. Певне втримання цього останнього у лінгвокультурних гето (у вужчих мезокомунікативних колах дисперсійно-громадівського типу) не міняє загальної погоди повного домінування російсько-євразійської вуличної субкультури. Зрештою, і у версії субкультурного гето (не тільки у Києві та у Дніпропетровську, але вже – розплющимо ширше очі! – також і в «нашому» Львові!) українство МАРГІНАЛІЗУЄТЬСЯ ТА КРЕОЛІЗУЄТЬСЯ. Воно набуває двозначно-амбівалентного («с азіранієм па старанам») та аморфного, неструктурованого, дифузнопіджинізованого – навіть на рівні так чи інакше «пріблат-

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

ТЕТЯНА ХОМА
ГОП? СТОП!
АБО ПРО ЖИТТЯ-
БУТТЯ ОДНОГО
СОЦІУГРУПО-
ВАННЯ...

вило, втілений у типовому міліціонері, найчастіше звичайному «патрульнікові». І відносини між гопами і цією владою зовсім не такі, якими б мали бути стосунки між представниками криміналітету (нехай навіть і дрібного) та представниками закону. Гопи не люблять *мусорів* за те, що останні створюють їм *проблеми*, а *мусори* вдають, що не люблять гопів, бо так треба. Подібні стосунки любові-ненависти між ними, приправлені матеріальною співпрацею, існують доволі давно. Я не вірю в те, що міліція не може розкрити елементарних злочинів. Мені значно легше повірити в те, що міліціонерам із їхньою низькою платнею вигідніше спотворювати статистику, *поклеївши* [необгрунтовано інкримінувавши] певну кількість справ, у яких обвинуваченими виступають нещасні *лохи*, нездатні відкупитися хабарем, а з іншого боку – періодично отримувати прибутки від того, що *натруділі* гопи на підпорядкованій їм території. Це припущення підтверджують кілька відомих мені фактів, коли пацани необережно цупили щось не у того, в кого можна, і річ (не без допомоги міліції) знаходили миттєво. Спробуйте здогадатися як.

КОМУНІКАЦІЯ

Загалом, будь-який гоп може цілком обійтись меншою кількістю слів, аніж містив словниковий запас Елочки-людожерки. Не знаю, в чім тут річ – чи в бідності емоцій та думок, висловлюваних ними, чи в різнобарвності смислового навантаження кожного слова або виразу залежно від тону, яким їх вимовляють, обставин, за яких відбувається спілкування, чи в інших чинниках. Більшість гопів спілкується російською, навіть якщо вони походять з україномовних сімей. Мені здається, причин тут кілька, а найголовніша – в тому, що зразком поведінки для них служить т.зв. *братва*, серйозні бандити, які мають значні гроші, а вони рідко (чи ніколи?) говорять українською. Російська чи російська із густим матюковим флером для гопи – це щось на кшталт *мобіллки*, *цепури*, *понтової кішки* і *девчонкі*, помальованої на блонді, це ще один понт, породжений комплексом меншовартости. Хоча, якщо бути справедливим до кінця, то необхідно зазначити, що українізація бере своє, і серед молодняка сьогодні можна знайти певну кількість гопів, які пересипають матюки українськими словами.

Одразу хочу перепросити осіб, добре ознайомих із субкультурною лексикою, за можливі «архаїзми», вживан-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ньонної» балачки, чи то «базаров» та «приколов», – особливо в середовищі молоді – характеру. Те, що ще вчора (у брежнєвсько-андропівські часи) було зонівсько-злодійським арго (чи ж то арго «шпілевих» – цебто картярів, чи то наркоманів, а почасти і так званих «фарцовщиків») сьогодні активно «інфільтрувалося» у свідомість і передсвідомість, у дискурсивні стилі та інвективні стратегії, у саму смислову тканину нашого учнівсько-студентського середовища, а почасти навіть і в кола української гуманітарної квазіеліти. Нагадую ще раз, що йдеться не просто про «бруталізацію», а про лінгвокультурну креолізацію (смилову, соціопсихічну, ментальну, чи навіть і «епістемну»), самої ЛОГОСФЕРИ, СЕМІОСФЕРИ ТА ПОВСЯКДЕННОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСТВА, а почасти і так званих «інтелектуалів». Йдеться, нагадую, про дійсне СЕРЕДОВИЩЕ (середовище, що зіткане із реальних комунікативних потоків і спілкувально-контактних ланцюжків), де культура (криптостудентська СУБКУЛЬТУРА, молодіжна субкультура) розгортається ЯКО ПРОЦЕС. Процес рецепції, тлумачення (а також ре-ре-інтерпретації та трансмісії значень і символів, семіотично маркованих комунікативних актів, певних смислових конфігурацій, лінг-

вокультурних конструктів /констеляцій конструктів тощо.

У цьому контексті можна було б навіть і дещо спрощено стверджувати, що «даганяють базар» або ж «ведуться», або ж ладні поділяти спільну втіху з того, що «прикаливаюцца» (цебто мають спільність у розумінні та посідають готовність і відкритість до взаємного комунікування, а також «тащацца», «вилавлівають таску» зі спілкування тощо) САМЕ ТАМ І ПОСЕРЕД ТИХ, ДЕ УЖЕ ПОПЕРЕДНІЙ ДОСВІД ТАКОГО КОМУНІКУВАННЯ (та певна випрацювана в лоні такого досвіду СУГОЛОСНІСТЬ СЕНСІВ) ВХОДИТЬ У СПІЛЬНИЙ (спільний для певного мезокомунікативного і субкультурного кола) ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТЕЗАУРУС ТА СПІЛЬНИЙ (відносно спільний) ДЕПОЗИТАРІЙ КОНЦЕПТІВ ТА МІНІ-РИТУАЛІВ МОВЛЕННЯ, способів входження у контакт та виходу зі спілкування, норм та конвенцій, що регулюють ПРОКСЕМІКУ СПІЛКУВАННЯ (спільні – для певних категорій комунікантів СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ СПІЛКУВАННЯ, котрі теж можуть бути «заряджені» певними смислами). Ми вже не кажемо навіть про те, що спільна кінесика і міміка спілкування теж зазвичай бувають виразно семіотизованими і

ня яких у гопівському середовищі вважається ознакою *лоховства*, проте гопниківський сленг надзвичайно гнучкий і швидко змінюється.

МАЛИЙ СЛОВНИК «ГОПІВСЬКОЇ» МОВИ

Бик – мешканець сільської місцевости.

Бадяжить – багато пити.

Базар – розмова.

Барига – жлоб, продавець, комерсант.

Блатовати – афішувати свою «крутизну» (скажімо, бити вікна).

Босьяк – малолітній крадій.

Братва (похідне у однині *братан*) – банда.

Волк – «крутий» пацан.

Вонь – дезодорант.

Вор – пацан, який *трудітса*.

Гад – погана людина (*гадом буду!* – формула присягання).

Гайка – перстень.

Глюк – щось веселе.

Гон – весело чи брехня.

(Прошу звернути увагу, що всі синоніми слова «весело» або «смій» починаються на літеру «Г» – від *га-га-га*).

Даун – дурень.

Дура – дівчина; не дуже розумна дівчина.

Дурь – маріхуана.

Жлоб – людина міцної тілобудови.

Жулік – особа, яка *блатує* (Ти шо, жулік?!?)

Зек – пацан у зоні.

Зона – місце відбування покарання злочинцями, в усвідомленні кримінальних середовищ «дом родной».

Йож – дурень.

Качелі – «стрелка», на якій відбувається бійка.

Кішки – одяг.

Комерсант – той, хто платить за *кришу*.

Криша – захист бізнесменів одним бандитським угрупованням від інших, рекет; в широкому сенсі – покровительство, захист.

Лось – дурень.

Лох – той, з кого *утруділі* гроші.

Макруха – убивство.

Мусора = *менты* – мільйонери.

Нари – ліжко.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

можуть маніфестувати субкультурну окремішність групи, спільноти чи певного суспільного стратуму. Усі зазначені моменти, котрі створюють ОБ-РАМЛЕННЯ («frames») КОМУНІКАТИВНОГО СВІТУ ГРУПИ (межі цього світу окреслюються власне межами певних ефективних комунікацій, а не лише «фіксованих» соціорольових позицій комунікантів) зав'язуються врешті-решт на КОН-СЕНСУАЛЬНІСТЬ У КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТАХ, У ПАНІВНИХ КОНТЕНТ-ОДИНИЦЯХ САМОГО ТЕМАТИЧНО-ЗМІСТОВОГО СПЕКТРУ СПІЛКУВАННЯ (вкупі із релятивною значущістю відповідних тем чи сюжетів діалогізму).

На мою гадку, у своїй сукупності (саме у динамічно-функціональних, у повсякденних своїх дискурсивно-нарративних розгортаннях) цей комунікативно-груповий (субкультурний) депозитарій смислів, вартостей і соціонормативних регуляторів складає саму основу (динамічний каркас) певної локальної культури чи субкультури. Зрештою у тріаді СМИСЛИ – ЦІННОСТІ – НОРМИ і відповідні вартості та способи поцінування (вкупі зі соціонормативними приписами) теж О-СЕНСОВЛЮЮТЬСЯ. Цебто наділяються певними СМИСЛАМИ, що притаманні груповому (субкультурному) СЕНСОУТВОРЮВАННЮ та відповідній

інтерпретативній активності певних кіл комунікантів. Отож, і ЦІННОСТІ, і НОРМИ (вкупі із поведінковими конвенціями та взірцями) теж врешті-решт ВЕРБАЛІЗУЮТЬСЯ. Вони набувають своєї «категоризації» та «закріплення» у відповідних нарративних побудовах, фраземах, приповідках-пареміях тощо. Врешті-решт те, що у дуже схожий спосіб «базарять» (і, фактично, про те саме «базарять») та ті самі моделі «приколов» чи схеми сперечальності (навіть із тими самими інтонаціями) вжитують і у Хабаровську, і у Горлівці, і у Львові, і у коридорах якогось новоспеченого у Рязані коледжу, і у коридорах національного університету імени Шевченка засвідчує тільки те, що Азопа, яко певне цивілізаційно-культурне поле (а не лише штучний, мертвонароджений есенгівський конгломерат) – це є безумовна реальність. Між іншим, корелятивний з цим факт ПРАКТИЧНО ПОВНОЇ ВІДСУТНОСТІ ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКОЇ ВІДЕОІНДУСТРІЇ І ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКОЇ ВІДЕОПРОДУКЦІЇ (як і численні інші структурно-функціональні та інфраструктурні лакуни і «діри» в цивілізаційно-комунікативному полі України) тільки додатково підтверджує те, що ми і надалі (уже більше як десятиліття) залишаємося тільки віддаленою околицею Москви та Петер-

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНІ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

ТЕТЯНА ХОМА
ГОП? СТОП!
АБО ПРО ЖИТТЯ-
БУТТЯ ОДНОГО
СОЦІУГРУПО-
ВАННЯ...

Начальник – той, хто може будь-яким чином вплинути на справи гоп (міліціонер, таксист тощо).

«Наши!» – «свої пацани».

Не прав! – визнання вини у чомусь поганому або поведінці всупереч панатіям.

Неформал = *хіпаблуд* = *панк* – представник будь-якої іншої субкультури.

Общак – щось спільне (*общакова водка*).

Поц – несправжній *пацан*.

Плуг – той, кого «нагрузили», обтяжили проблемами.

Работать – красти, обмановати тощо.

Разводить – дуже вправно *базарити* або *дурити*.

Стрелка – зустріч (часто для вирішення непорозумінь між бандами або їх окремими членами).

Стрьом – щось негарне.

Стучать = *Сучить* – стучати, закладати, доносити в міліцію.

Сука – дівчина, міліціонер або той, хто *стучить*.

Труба – мобільний телефон.

Трудітса = *работать*.

Тьолка = *баба* = *дура* – дівчина.

Шмон – обшук.

Шо? – відповідь на всі питання.

Фуфло – підробка.

Хмирь – погана людина.

Отже, що це? Субкультура чи її сурогат? Лише форма і жодного змісту? Коли наявні всі зовнішні ознаки, атрибутика у вигляді сленгу, стилю життя, одягу, зачіски, способу мислення, і абсолютно відсутні осмисленість, свідомий виклик, протест, бажання змін. Ба більше, наявне різке несприйняття чогось інакшого, неформального.

З іншого боку, що є первинним у творенні субкультури та її визначенні? Самі її носії, чи суспільство, яке породжує їх? Хто зна, чи з'явилися би коли-небудь гіпі, якби не було війни? І чи коли-небудь звичайне російське слово «пацан» наповнилось би сучасним змістом, якби не 70 років «совка» і 10 років «України»?

Все-таки це субкультура. Субкультура парадоксу. Масова, проте інша; непомітна, проте існуюча і дуже «костиста», без свідомого протесту. Субкультура, яка заважає жити. Створена нами і проти нас самих.

бурга. А те, що хоч так-сяк об'єднує мешканців України (і етномаргіналів, і лінгвокультурних креолів, і навіть так званих «свідомих» українців, і тих, що уже цілковито зросійщилися) – це СПІЛЬНА СОВЄЦЬКА СПАДЩИНА... У тому числі це також і мовленнєво-дискурсивна та субкультурно-вулична давня наша «АБЦАГА», наш «БАРАК» і наша «КАЗАРМА». Веркосердюківські та мамадурські покручі – це і типологічно, і субстанціонально (за самою фактурою своєю) те саме явище. Не постколоніальне і не постсовєцьке явище, а явище все ще ЄДИНОЇ (і навіть більш єдиної, ніж будь-коли) АЗОПИ. Це, сказати б, явище просто «розташованих у Малоросії» наратививно-дискурсивних СМІТ-ТЕЗВАЛИЦ ОДНІЄЇ Й ТІЄЇ САМОЇ АЗОПИ. Із тією хіба що різницею, що до панівних тем про те, як «бухалі» і як «накачалісь» (та у які пригоди у зв'язку із цим втрафіли); а також до балачок, у котрих «тьолка» чи «бікса» втілюється у наскрізь маскулінно-барачних та маскулінно-казармових конструктах та стереотипах трохи чи не суцільної вульви (іноді дещо ускладненої образами «стерви», демонізованої істоти, «мразі», «животнава», чи то – в кращому разі – лише знаряддя і засобу для переживання безконечних оргазмів тощо) додалися ще «приколи» про отих «крутих»

чи так званих «нових», про «рекет», про «кідал», про «чувака», що «зеленью шуршавіт», про «бакси» в усіх їх можливих і неможливих застосуваннях і способах добування тощо. Культурно-цивілізаційне (комунікативне) поле Азопи – і в усій своїй диверсифікованості (на рівні груп, занять, способів життєдіяльності та способів життєтворення) і водночас в усій своїй згомогенізованості та пласкій зуніформізованості (казармово-барачно-бандитській зоднаковілості), та зонайрадикальнішій змішаності (де президенти закликають до все нових і нових «зачістак» і нових та нових «макрух», аби скрізь і тотально «мачить в сартіре»), – усе це культурно-цивілізаційне поле ЗАБУР'ЯНИЛОСЯ-ЗАРОСЛО У ЦІЛКОМ ОДНОРІДНИЙ СПОСІБ – від Карпат і «да Ахотскава моря». Ті ж самі «сімена» можна вилущити врешті-решт і з трьохсот годин балачок наших зонайкрутіших державних «мужів» на касетах майора Мельниченка. Чи не так? Та сама «авца галімая», те саме «сварганім» і достоту точнісько таке ж «н-у-у ти мерін в натуре» і у «бандітскам Петербурге» і в нашому тихому Ужгороді.

Третьє. І, здається, останнє у цих попередніх увагах. Уважний читач уже, мабуть, звернув увагу на те, що і ко-

александр тарасов

ГОЛОМОЗІ

© А.Тарасов, 2000

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

мунікативне «циркулювання» певних смислів (а також певних способів їх поєднання, чи то смислової гри), передача та самовідтворення елементів групової семіосфери (наприклад знакового смислу того, чому у певній категорії юних хлопців у Львові чи десь у Києві одна половина голови пострижена на коротко, а друга половина із довгим волоссям і як це пов'язане зі символічним знакуотворенням у певному субкультурному колі і т.д. і т.п.), цебто СУБКУЛЬТУРА ЯК ПЕВНИЙ ЗГУСТОК ПОВСЯКДЕННО-КОМУНІКАТИВНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ (див. **ПЕРШЕ**) з ОДНОГО БОКУ і так звана АЗОПА, яко ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-КУЛЬТУРНЕ МЕГАПОЛЕ КОМУНІКАЦІЙ – з ДРУГОГО БОКУ внутрішньо взаємопов'язані тим, що в основі одного і другого лежить засадничо спільна ІНТЕРПРЕТАТИВНА АКТИВНІСТЬ. Інтерпретативна активність тих, що сприймають, тлумачать і передають культуру. У цьому відношенні і смисловий «інвентар» (чи то певна мережа сенсів, якими наділяються певні денотати – речі, артефакти, події тощо), і самі способи категоризації, потрактування та «оцінювання» світу («картина світу» плюс лінгвокультурні конструкти) – Є У ДУЖЕ БАГАТЬОХ ПОСУТНІХ ВІДНОШЕННЯХ СПІЛЬНИМИ І НА РІВНІ МАСОВОЇ СУБКУЛЬ-

ТУРИ (її рецепції, її впливу, її соціалізуючого ефекту, її «фольклоризації» тощо), і НА РІВНІ ТАК ЗВАНОЇ «ВУЛИЧНОЇ» СУБКУЛЬТУРИ, чи то, скажімо, молодіжно-студентських субкультурних утворень. Бурхлива інфільтрація «пріблатньоннасті» у це останнє середовище (поруч із абсолютним та безконкурентним домінуванням русофонної «попси» та русофонних «шансонів», – з гугнявинкою та з «хріпатцой», – дуже схожих до тих, що їх ще у совєцькі часи розплоджували культурні «барди» та ресторанны «лабухи») Є ДЛЯ МЕНЕ ТІЛЬКИ ІНДИКАТОРОМ ТОГО, що Азопа сьогодні дуже впевнено наступає. Отож, і шагрєнева шкіра власне українського лінгвокультурного середовища (середовища ітерпретативної активності та власного сенсоутворення) НЕВІДВОРОТНО СКОРОЧУЄТЬСЯ, СТИСКАЄТЬСЯ, чи – у кращому разі – ховається в українське «гето» – на островіці «громадівського» спілкування.

Азопа «вповзає» не просто у довкілля (у так званий соціопростір). Азопа вповзає у мзки, у серця, у дискурс, у комунікативну поведінку, у відтворювання сенсів. У нове сенсотворення. Українське (навіть у Львові та Луцьку) або маргіналізується та креолізується, або ж опиняється аж геть на загумінках інформаційно-комунікативного поля.

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНІ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

НОВА ПРОТОФАШИСТСЬКА МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА В РОСІЇ

Росія – країна арійців! Годі, позбиткувались із нас усякі жиди і більшовики. Ми, арійці, тут господарі. І ми будемо господарями. Коли ми прийдемо до влади – ми усіх вишикуємо по-під стінами і всім скажемо: «Жиди і комісари – крок уперед!» І всіх жидів і комуняк – з кулемета. Потім скажемо: «Вузькоокі та чорнодупі – крок уперед!» І всіх вузькооких і чорнодупих – на копальні та лісоповал. Нехай працюють... Хай живе Тисячолітній Великий Райх Арійської Нації!..

З промови неназваного промовця-скінгеда на мітингу *White Power* [Влада Білих] у Москві навесні 1997 р.

Чи траплялись вам групи молодих людей з голеними головами, в однакових чорних джинсах і мас-

кувальних куртках без комірв, у високих армійських черевиках, з нашитим на рукаві прапором рабовласницької Конфедерації? Це й є голомози, а ще – скінгеда [Від англ. skin head – голена голова]. Самі себе вони називають коротким словом «скін».

Про них майже не пишуть, але поміж підлітків великих міст вони – уже легенда. Дорослі намагаються їх не помічати, причому не лише пересічні обивателі, але й представники закону. Але вони заявляють про себе самі, стаючи дедалі нахабнішими й агресивнішими. В листопаді 1998 р. в Архангельську судили групу наці-скінв, котрі навесні того ж року створили організацію, яка поставила за мету вигнати силоміць з Архангельська усіх «чорних». Члени групи – підлітки від чотирнадцяти до вісімнадцяти років – носили пов'язки зі свастикою і давали «присягу арійця»... Всього за два тижні вони здійснили понад десяток збройних нападів на «кавказців» (одній з жертв було завдано сімнадцять колото-різаних ран). Лідери кавказьких громад Архангельська прийшли до місцевого міліцейського керівництва і попередили, що коли це триватиме й далі, то вони можуть не стримати своїх земляків від масових заворушень, – після чого в архан-

165

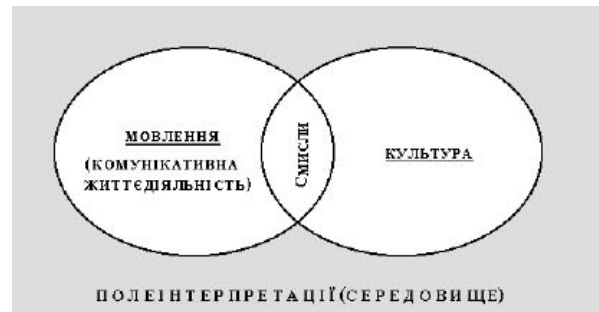
АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

При цьому, розгублюючи «по дорозі» (у процесі отого «естественнава» витіснення) якісь останні вже залишки свого колись відносно поважного (а тепер уже «лохівського», третьосортного) соціопрестижного статусу.

Твердження здається аксіоматичним (особливо після Рікьора): **СЕРЕДОВИЩЕ КУЛЬТУРИ Є СЕРЕДОВИЩЕМ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**. Люди тяжіють до певних спільнот і груп (зокрема так званих референтних груп), а також один до одного насамперед саме тому, що **МАЮТЬ СПІЛЬНИЙ СВІТООБРАЗ**. Йдеться про спільні «фільтри» селективного сприймання і бачення світу; спільні конфігурації смислів; схожі інтенції та схожі конвенції. Цей спільний СВІТООБРАЗ («WORLDVIEW»), що випрацюується саме у полі інтерпретації (на основі більш-менш напруженого діалогізму) є радше наслідком **ПРИЧЕТНОСТИ ДО СПІЛЬНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ЛАНЦЮЖКІВ**, у межах яких комунікативні акти є «згущенішими», частотнішими, щільнішими, а отже і суггестивнішими. Цю внутрішню єдність **СПІЛКУВАННЯ – ІНТЕРПРЕТАЦІЇ – ДОВКІЛЛЯ – СЕНСОУТВОРЮВАННЯ – КУЛЬТУРИ** (а мережа смислів, властиво, і є глибинним ядром культури) я б волів умовно зобразити тут у вигляді двох кіл, котрі почасти перетинаються. У вигляді

радше двох кругів – **ДІАЛОГІЗМУ** (спілкування) та **КУЛЬТУРИ** – що мають **СПІЛЬНИЙ СЕГМЕНТ** – сегмент **СЕНСОУТВОРЮВАННЯ**: павутина смислів «снується» у нішах живих комунікативних актів. Ось ця простенька схема:

Цю дуже умовну квазімодель можна було б потрактувати і так: немає **ДІЙСНОЇ ЖИВОЇ КУЛЬТУРИ** (культури як реального колообігу смислів, вартощів та артефактів, культури яко процесу) поза **ІНТЕРПРЕТАЦІЄЮ КУЛЬТУРИ**. Тобто, насамперед, поза живим діалогізмом. Живе культурне середовище мусить бути середовищем діало-

гельських правоохоронних органах, природно, «усіх познімають». Міліцейському керівництву останній аргумент видався дуже переконливим – і групу швидко виявили і заарештували. На суді, однак, усі відбулись умовними термінами і лише 18-річного лідера групи, Зикова, засудили до семи років ув'язнення. Цікаво, що факт створення расистської організації судові «довести не вдалось».

У Москві в попередньому ув'язненні перебуває ще одна група скінгедів – так звані «чистильники». Всі вони також підлітки: молодшим – років по шістнадцять, старшому – дев'ятнадцять. Група проводила «зачистку» Москви від бомжів, які начебто «поганили образ столиці» – їх наці-скіни, не довго думаючи і не зважаючи на національність, убивали. Точна кількість вбитих невідома, позаяк смерть бомжа зазвичай залишається нерозслідуваною. Поки що слідство висунуло звинувачення в трьох убивствах і одній спробі убивства.

Скінгедом був і затриманий у Москві у вересні 1999 р. Міхаїл Науменко, котрого звинувачують в тому, що він планував на День міста здійснити вибухи в кількох православних храмах і в синагозі...

Навіть якщо б справа обмежувалась тільки цими фактами, то й тоді не можна було б залишати без уваги цей, м'яко кажучи, далеко не безневинний молодіжний рух. Однак, згадані епізоди – лише мала частина з-поміж багатьох акцій та актів насильства, які чинять голомози. Тому варто розповісти про них якомога докладніше.

ХТО ВОНИ, РОСІЙСЬКІ СКІНГЕДИ?

Вони з'явилися на початку дев'яностих років. У 1992-му в Москві було всього близько десятка скінгедів. Поводились вони тихо і переважно просто красувались у центрі міста. Це був чистий продукт підліткового мавпування: наші перші скіни старанно наслідували західних скінгедів, про яких дізналися із соведьких ЗМІ доби перестройки. Тоді було модно розповідати про англійських, німецьких, а дещо пізніше – і про чеських голомозих.

Однак на початку 94-го скінгеди неочікувано стали якщо не масовим, то численним і помітним явищем (про те, чому це сталося саме тоді, йтиметься згодом). А далі наче лавина з гір зійшла. На кінець 1999 р. в Росії нараховувалось більше двадцяти тисяч

гізму. Ось чому нинішнє ДОГАСАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В МІСТАХ (збайдужіння до неї, некомерційність всього українофонного), витіснення всього властиво українського розмаїття субкультурними утвореннями азопоїдного штибу (навіть у Львові та Станіславі) є лише наслідком того, що українське постколоніальне попелище в містах є ЗГАРИЩЕМ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА. Тут уже буквально ... дотліває правдивий (автентичний) український діалогізм (цебто спілкувальні практики власне українського, а не креольсько-суржикового, не піджинізованого, чи то «пріблатньонова», типу). Діалогізм, що у ньому ледве-ледве блимають-миготять власне українські смисли та вартощі. Адже якраз СЕНСОУТВОРЮВАННЯ (генерування смислів) та постійне живе їх пере-перетлумачування УРУХОМЛЮЮТЬ КУЛЬТУРНИЙ ПРОЦЕС; урухомлюють «кров» культури. Змушують її циркулювати від творця (чи то інтерпретатора) до реципієнта. Від одного етнофора (носія живого лінгвокультурного досвіду) до іншого етнофора. Від старшої та середньої генерації до генерації висхідної. Від однієї спільноти (стратуму, мезокомунікативного кола) до іншої групи людей. Власне культура як ТРАНСМІСІЯ КУЛЬТУРИ (і насамперед як

від-творювання – урухомлювання її смислових мереж) перетворює самих реципієнтів (а вони продовжують бути водночас і тлумачами і трансляторами артефактів, символів та інтерпретативних моделей) у СПІВ-УЧАСНИКІВ КУЛЬТУРИ: розуміння, реагування, пере-перетлумачування, – це і є їх УЧАСТЬ В КУЛЬТУРІ (субкультурі), у живих процесах розгортання цієї останньої. Сама можливість сенсоутворювання (спільного генерування та спільного по-діляння смислів) актуалізується власне на ґрунті дуже тонкого ДОСВІДУ ПСИХОКУЛЬТУРНОЇ СУГОЛОСНОСТІ СМИСЛІВ УСІХ ТИХ, ЩО Є КОМУНІКАНТАМИ (сперечальниками, інтерпретаторами тощо) у межах певного КУЛЬТУРНОГО (локального, субкультурного) СВІТУ СИМВОЛЬНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ. Усіх тих, що ладні провадити і провадять живий діалог і почувають навіть потребу у такій співпричетності та співналежності. Потребу у «belonging together» бодай на рівні комунікативної поведінки у певних колах тих, що спілкуються. Кожне лінгвокультурне (субкультурне) середовище – що я ладен тут наголошувати знов і знов – власне і «зіткане» із таких актів. Саме так відбувається становлення (чи, сказати б, скристалізування на рівні відносно виокремлених ідентичностей) певних етнолокаль-

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

скінгедів: до чотирьох тисяч у Москві, бл. трьох тисяч у Петербурзі і від двох тисяч до тисячі з лишком — у Нижньому Новгороді, Ростові-на-Дону, Ярославлі, Пскові та Калінінграді. І ще у двох десятках міст — менш ніж тисяча в кожному.

Переважно (відсотків на вісімдесят) скінгеди — це старшокласники, учні ПТУ чи безробітні. Більшість із них об'єднані в маленькі банди за місцем проживання чи навчання, що не є повноцінними політичними організаціями. Однак, в Москві існують дві політизовані жорстко ієрархізовані скінгедські організації: *Скин-легион* і *Blood & Honor — Русский филиал*. В кожній — від ста до півтори сотні осіб. Приблизно стільки ж членів у петербурзькій організації *Русский кулак* і нижегородському угрупованні *Север*, дещо менше — в ярославському угрупованні *White Bears* [Білі ведмеді]. Існують і дрібні, але добре дисципліновані та структуровані скін-групи — скажімо, *Русская цель* у Москві (числом не більше двадцяти п'яти осіб). Є навіть група наці-скін-феміністок *Русские девушки*.

У голомозих є власна преса. Так, у 1998 р. близько сотні скінів з груп *Белые бульдоги* і *Лефортовский фронт* створили третє значне скін-об'єднання Мос-

кви — *Объединенные бригады 88* і одразу ж розгорнули бурхливу діяльність на інформаційному фронті. Вони видають журнал *Белое сопротивление* і створили в Інтернеті сайт *Русские бритоголовые*. І це далеко не єдині скін-видання. Існують також журнали *Подполье*, *Отвертка*, *Стоп, Я — белый*, *Streetfighter*. Наполовину скінгедським є ультраправий контркультурний журнал *Слохои*. Є й інші, окрім *Русских бритоголовых*, розраховані на скінів, ультраправі сайти в Інтернеті, включно з «російським дзеркалом» американського скінгедського сайту *Stormfront*.

Бурхливо розвивається музична скін-культура. В музиці наші голомози — шанувальники стилю ой! [1]. Найбільше музичних скін-груп у Москві: *Штурм*, *Коловрат*, *Белые бульдоги*, *Радагаст*, *Вандал*, *Дивизион*, *Крэк* тощо. Популярна також панк-ой!-група *Terror*. Вони й задають тон. Конкуренцію москвичам складають хіба що дві групи з Петербурга і Ярославля, які спершу звалися однаково — *Tottenkopf* (на честь дивізії СС «Мертва голова»). Відтак ярославці скоротили назву своєї команди до *TNF*, а невдовзі ця абревіатура уже розшифровувалась як *Terror National Front* — і це також вельми показова назва.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

них культур (чи субкультур). Це вже світ тих, котрі так чи інакше почувають свою внутрішню співпричетність до поділяння відносно спільної картини світу (схожого світообразу, конвенцій та ціннісних орієнтацій). Це світ тих, що ладні обстоювати сенс свого власного сенсоутворювання... Сенс свого власного світу сенсів: його не тільки націокультурну, чи то групову, але й екзистенційну значущість (принаймні для себе). Принагідно зазначу тут безумовно присутню (принаймні для мене) річ: навіть на макрорівні (на рівні нації як СУСПІЛЬСТВА, а не тільки певної вужчої — у сенсі Тьонніса — СПІЛЬНОТИ) цей СВІТ, де здійснюється соціокультурне сенсоутворювання, є не просто УЯВНОЮ чи то УЯВЛЮВАНЮ спілкою людей (як це нині вже навіть і модно повторювати за Бенедиктом Андерсоном), а світом, котрий НА ДІЛІ ОБ'ЄКТИВУЄТЬСЯ, В-ТІЛЮЄТЬСЯ у цілком МАТЕРІАЛЬНИХ (хоч емпірично не завжди наочно спостережуваних) взаємоопосередкованих комунікативних ланцюжках та внутрішньо «згущених» (внутрішньо усучільнених в межах комунікативного поля етносів та локальних культур) цілком МАТЕРІАЛЬНИХ інформаційних потоків, яко ЦІЛКОМ РЕАЛЬНОГО СУБСТРАТУ НАЦІО (ЕТНО-) СЕНСОНОСНИХ МЕРЕЖ...

Від євразійських субкультурних формацій, що ними просякло уже не тільки наше міське довкілля, але й саме наше єство, часами уже годі буває одскіпатися. Всі оті «Наш мір» і «Вот так!», всі оті шалено розтиражовані попсові й рок-гурти на кшталт «Блестящих» чи то переклонованих із них «наших місних» «Капучіно» (із вочевидь притьмянілим полиском після подвійного пере-переклоновування зі «спайсових» британських «дівчаток із перцем») дійсно врешті-решт можуть створити (і створюють вже вкупі з кавеєнівщиною, вкупі із примітивним виглуплюванням телевізійних оповідачів анекдотів, вкупі із безконечними «ментовськими» та «бандітськими» петербургами і т.д. і т.п.) враження, що це якраз і має бути САМЕ «ВОТ ТАК!». Що це вже і є властивий «НАШ МІР». Що це вже не «Московській камсамолець в Україні», а до-комсомолована Україна десь попід Москвою. Що не мине навіть ще одна «десятилітка» вповзання і наповзання Азопи у наші міста, і трохи чи не за законом сполучених посудин всі оті вельми хвацькі «девчонкі с Жітомира» будуть добудовані та розбудовані (на те й «розбудова держави!») «камандамі», «тусовками» та «бригадами» наших правдиво «львовських пацанов», львовських «крутих старіков» та не менш «пріколь-

Тексти пісень скін-груп надзвичайно агресивні, зазвичай доволі примітивні і не створюють надмірного естетичного враження. Наведу текст пісні з репертуару групи *Terror* (автор — Олег Абрамов (*Гастелло*), колишній директор клубу *Секстон*, особа, добре знана в рок-тусовці і загалом у «контркультурних колах»):

Стало много кавказцев,
Поднял голову негр.
Но за улицы наши,
За девчат с дискотек,
Против негра и турка,
Да за русский народ
Встал не мент и не урка,
Не префект-«патриот» —
Бритоголовые идут!

Черний «бомбер», злий ветер,
Бритый лоб, камуфляж.
Здесь не будет мечети —
Будет русский пейзаж!
Перебьет без пощады
Всех кавказских чертей!

Мы за русский порядок —
Ради наших детей.

Такий текст, звичайно, підпадає під ст. 282 КК («розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі»), але ніхто ніколи не намагався притягнути до відповідальності жодну з музичних скін-груп. До речі, порівняно з іншими, тексти *Гастелло* — дуже помірковані і взагалі ледь не є «зразком високої літератури».

В одязі наші скіни наслідують своїх західних однодумців. Особливістю російських голомозих є любов до прапора рабовласницької Конфедерації, який нашивають зазвичай на рукав чи на спину куртки-«бомбера». Менш поширені нашивки у вигляді свастики, кельтського хреста, портрета Гітлера, числа 88 (тобто *Heil Hitler!*) чи літер WP (*White Power*). Скіни зазвичай не носять з собою ніякої зброї (щоб не «притягнули» [до кримінальної відповідальності]), але в бійках користуються ременями з обтяженою пряжкою, намотаними на руку. Останній «крик» скін-моди — прикрашати ремінь начебто декоративним ланцюгом. Насправді ланцюг робить цей імпровізований кастет небезпечнішим.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

них чувачков» із Галіції. «Працес» вже давно «пашол». Так, що можуть уже святкувати перші свої перемоги речники новомосковського євразійства Дугін, Панарін, чи то якийсь Плешаков. Адже цей останній (а пан професор завідує сектором геостратегічних досліджень Інституту США і Канади РАН) ще в першій половині дев'яностих років взяв був на своє озброєння трохи перефразовану стратегему Маккіндера: «Кто контролирует Евразию, — тот контролирует мир». А усі оті «НАСТІ», «ВАТ ТАК» чи «САВСРШЕН-НА ССКРЕТНА» (ім'я ж їм — легіон); всі оті змодельовані на азопоїдний кштатт «девчонкі с Жітоміра» (а кавее-нівські та білякавеенівські штучки все дужче фольклоризуються поміж студентства, мімікруючи щось на штиб молодіжної субкультури), вся ота телекаламуть МАМА-Дурництва та веркосердюцтва (укупі з «приколами наше-ва гарадка» чи соло-гастролями Лоліти із програмою «Ат-валі» на підтримку усіх інших євразійських навал) свідчать уже, що принаймні ТРИ РІЗНОВИДИ ОТІЄІ ПЛЕШАКОВ-СЬКО-ЄВРАЗІЙСЬКОЇ КОНТРОЛІ НАД СВІТОМ ІЗ УСПІХОМ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ ВЖЕ У НАШІЙ ГАЛИЧИНІ. А саме: а) КОНТРОЛЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНА; б) ПОВНА КОНТРОЛЯ ІНФОРМАЦІЙНА; в) МАЙЖЕ УЖЕ ВСЕОСЯЖНА

КОНТРОЛЯ КОМУНІКАТИВНА. І все ж особливо прикро, наскільки духово анемічною, малорухливою, хирлявою у соціокультурному плані виявилася українська творча та гуманітарна еліта, котра за майже уже чотирнадцять років відносної свободи думки та ви-слову так і не спромоглася випрацювати навіть і отієї бодай «малої закваски» (закваски новоукраїнських смислів, закваски цінностей та інтерпретацій новоевропейського типу) для заквашування тіста нашого модерного урбаністичного середовища. На жаль, наша інтелігенція не подужала окреслити загальної схеми ані прискореної цивілізаційно-культурної модернізації українства, ані деколонізації самого нашого міського середовища. Натомість ми були переможені (і цю поразку треба визнати) ДАВНЬОЮ ЄВРАЗІЙСЬКОЮ КАЗАРМОЮ, ДАВНІМ СУБКУЛЬТУРНИМ «АБЩАКОМ» (і «АБЩАГАЙ»); давнім кримінальним «БАРАКОМ» та зонівськими «приколами». Сучасний та постсучасний «абщак» таки переміг наш наївний (наскрізь ретроспективний) неоромантизм. А «крутой чувачок» переміг нашого вічного Грицька Позіхайленка, що замріявся про Сагайдачного. Національна ідея дійсно не спрацювала (навіть у Львові та Тернополі). Не спрацювала вона у першу чергу тому, що не була розгорнена

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНІ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

А про те, що діється у головах наших голомозих, можна судити із записаних мною пілотних інтерв'ю. Особливо підкреслюю, що моїми співрозмовниками були московські скінгеди, тобто логічно припустити, найрозвинутіші, найписьменніші та «найцивілізованіші».

Перше інтерв'ю я взяв у метро у групі з п'яти хлопців, відволікаючи їхню увагу від темношкірої студентки (напевне, дравідки). Ось цікавий уривок з цієї бесіди:

— Ми захищаємо свою країну, от!

Я: Ні, я серйозно питаю. Ну от ця, скажімо, студентка з Індії — вона ж не напала на нашу країну, вірно? А коли б і напала — що вона одна зробить?

— Слухай, він нам мізки...

— Ні, він справді не в'їжджає...

— Коротше, значить, пояснюю. У всьому винні більшовики. Ясно, так? Це була така єврейська змова. Євреї хочуть захопити весь світ. І ні хріна не робити, а тільки з усіх соки смокати. Для цього вони влаштували в Росії революцію...

— Бо в Росії їх довбали...

— Еге, бо в Росії їх затискали, а в Америці там

усякій — ні. Вони в Америці всі мільйонерами стали. А в нас вони, значить, всі на параші сиділи...

— Платон, дай я! Вони, значить, влаштували в Росії революцію, щоб царя скинути — і замість, значить, царів стати самим. Щоб тільки для них все було ніштяк [гаразд], в натурі [звичайно ж]. Тому що всі комуняки — це жиди: Карл Маркс був жид, Троцький, Ленін...

— Ні, Спайдер, Ленін, це... башкиром був...

— Сам ти... Я точно знаю: Ленін жид був, у нього і прізвище таке... типово жидівське... тики я, блін, це, не пам'ятаю, яке... [2]

— Дійсно, нам навіть історичка про це казала...

— Оно... ну, загалом, вони революцію вчинили — і почали війну...

— Громадянську...

— Спайдер, не лізь...

— ...щоб побільше росіян винищити. Але їх там також багато замочили [убили], однак вони війну [такі] виграли. Росію, значить, відмінили, в натурі, і влаштували «совок»... Але Сталін в цей план в'їхав [тобто зрозумів його суть] — і вирішив їх зупинити, врятувати Росію...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

функціонально. Не була експлікованою як ідея ПОЛІМОРФНОГО ТА ПОЛІВАЛЕНТНОГО НОВОУКРАЇНСЬКОГО УРБАНІСТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА. З усіма необхідними ланками, сферами, рівнями (чи ж то навіть і закутками) функціонування і «високої», і «низької» української культур (як, зрештою, і власне українського інтелектуально-культурного постмодернізму, не затисненого у жодні лещата зааксіологізованого маніхейського мислення та «поділу» на «високе» й «низьке»). До усієї цієї нашої неспроможности СТАВАТИ СОБОЮ (до чого спричинилася аберація завуженого чи то ретроспекціоністського, чи то етатистського потрактування «національної ідеї») додався і наш традиційний український консерватизм. Консерватизм, що закорінений у непридатну для сучасного урбанізму психіку рустикальної малорухливості думки і чину. Рустикальної розпруженості внутрішнього життя. Але це вже окрема тема. Українська вечорнично-варенична задушевність виявилася елементарно заслабкою (і навіть порівняно менш структурованою, менш внутрішньо здиференційованою) для того, аби протистояти аж геть «нахрапістому» натискові «Ват так» і «АТВАЛІ!» Та попри усе це, — велетенські фабрики тотальної азопізації — понад півто-

ри сотні тюрем і тисячі нібито «наших» «ваєнних» казарм на відміну від усіх львівських великих промислових підприємств НЕ ТІЛЬКИ НЕ ПРИПИНЯЛИ ВИПУСКАННЯ СВОЄЇ ПРОДУКЦІЇ (своїх «базаров» і «ПРІКОЛОВ», своїх поведінкових взірців, своїх консервованих у власному соці й власне тому таких «соковитих» фразем та лексем); але й з великим успіхом перейшли на осучаснені «лінії» та «конвеєри» РОЗШИРЕНОГО (нечувано РОЗ-ШИ-РЮ-ВА-НО-ГО) ВІДТВОРЮВАННЯ І «ВАРАВСКОЙ» «ПРІБЛАТНЬОН-НАЙ» БАЛАКАНИНИ. Як я уже згадував, увесь цей субкультурний «товар» знайшов для себе далеко ширше закреслену «сферу споживання» і повсякденного вжиткування. І в коридорах національних університетів, і в коридорах влади. Скрізь. Середовище, міське наше довкілля, де здійснюється — нагадую — повсякчасний «колообіг» смислів, культурних взірців і вартостей (правдивих чи фальшивих, автентичних чи напливових, то вже інше питання) є середовищем колективного програмування свідомості. Середовищем енкультурації. Наші мізки та серця — навіть і мимохить — нашпиговуються чужинськими смислами, чужинськими схемами мислення і світорозуміння, реагування та оцінювання. «Впорскнуті», інтроектовані взірці сприй-

Я: Зачекай-но. Сталін був грузином...

— Сталін був осетинином. А осетини — це арійці. Як і росіяни. Осетини насправді звучать аланами. Це такі стародавні арійці... Загалом, Сталін Леніна отруїв (!), Троцького розстріляв (!)...

Я (не витримавши): А Маркса?

— Ну, ти чьо, мужик, ми до тебе, як до людини, а ти до нас, як до сизарів чухнорилих [смердючих алкоголікв]! Маркс тоді за кордоном був (!), зрозуміло ж!.. Загалом, Сталін жидів притис — і став Росію відбудувати...

Я: Не розумію я дечого. Сталін очолював компартію...

— Він маскувався, второпав? Йому всі ці комунячі запаморочки були по барабану, в натурі. Ну не міг він жидів відверто знищити, бо на нього всі б одразу напали: і Америка, і Англія, і все таке... Сталін в це одразу врубався [зрозумів], він, знаєш, який розумний був? Ну і боявся також, так. Тому що жиди уже весь Захід захопили. В Америці хто тоді президентом був, знаєш?

Я: Рузвелт.

— От. Це жид. Типово жидівське прізвище. Це по-

сада така у них в синагозі — котрий, це... ритуальні жертви... ну, загалом... мочить [вбиває]... [3] Тому він [4] доручив це діло [5] Гітлерові... Гітлер був... ну... відморожений, він нічого не боявся. Сталін спеціально йому всіх жидів залишив, щоб той їх ліквідував. Але Гітлер шизанувся [збожеволів] і вирішив слов'ян також знищити... Загалом, ми його перемогли...

— Платон, ти разбазарився [надміру розговорився]... Дай я. Значить, так: євреї Сталіна отруїли... Така була «справа лікарів»... Їх навіть пов'язали [заарештували] усіх... Але Сталін помер — і вони викрутились, всіх випустили.

— Та не хомутали ваще там нікого!

— Відчепись, Туліп, чуєш, задовбав. Хомутали. Потім тіпа [начебто] відпустили. Я чьо, дебіл? Я це в школі відповідав, на уроці... Після Сталіна був Хрущов, так? У нього дружина була єврейка. Хрущов почав помалу розвалювати країну — як більшовики з самого початку й задумали. Ото зараз вони її розвалили. І тепер вони до нас спеціально завозять всіх чорних, всіх в'єтнамців там, китайців, кавказців і все таке... СНІД там усякий, типа, наркотику... Щоби російський народ вимер, а ці чорні уже тут як тут, типу місцеві...

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

маються відтак уже яко бажані та очікувані. Хочемо того чи ні, все ж ми продовжуємо далі ВРОСТАТИ У ЄВРАЗІЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ КОНГЛОМЕРАТ. У конгломерат, що йому притаманна, як і колись (у старожитні часи) пістрявій одежині гетери, здатність принадувати, особливо на рівні масової культури та казармово-лагерної субкультури, на рівні вербальної поведінки.

Не тільки в міській, але вже і в сільській середовищі ми пришвидшеним кроком простуємо буквально «розриваючи» і «шматуючи» власні свої смислові мережі, зрікаючись власних своїх українських вартостей (українського способу говорити і міркувати, української пісні, української книги). Зрікаючись власної своєї української мотивації, власного досвіду, власної закорінености. А, отже, зрікаючись вкупі із цим і самої своєї гідности яко суб'єкта, що посідає якусь внутрішню духову автономію. Принагідно зазначу тут, що всезагальна світоглядна дезорієнтованість в Україні (тут лише олігархічна стагнарократія та залежні від неї чиновники, «державці» і ціла свита колаборантських політиканів та «політологів» — включно із продажними «націоналами» ВИРАЗНО ЗНАЮТЬ ЧОГО ХОЧУТЬ), а власти-

во ЦІЛКОВИТИЙ БРАК ПЕВНОГО ГОРИЗОНТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ, ЦІННОСТЕЙ ТА ОЧІКУВАНЬ є лише НАСЛІДКОМ цієї страхітливої соціокультурної змаргіналізованости, хаотизованости (збруталізованости, варваризованости) та лінгвокультурної скреолізованости українського цивілізаційного поля. Адже маргінал (у тому числі етно-маргінал), який за класичним визначенням Роберта Парка стоїть на МЕЖІ двох світів (хоч і не сприймається жодним із них за свого повноправного учасника), маргінал із невідмінною ідентичністю та наскрізь сконформізованим та внутрішню амбівалентним «азіранієм па старанам» НІКОЛИ НЕ МІГ І НЕ ЗМОЖЕ (якщо не здемаргіналізується) ДОСТОЙНО УТВЕРДИТИСЯ У ВЛАСНІМ СВОІМ ВНУТРІШНІМ ЛОКУСІ БОДАЙ ВІДНОСНОЇ АВТОНОМІЇ ДУХА. Те, що «ПО-МІЖ», те, що «АНІ-ТУДИ-АНІ-СЮДИ» (цебто є національно, соціокультурно, ба навіть ЕКЗИСТЕНЦІЙНО ЗНЕКОРІНЕНИМ) не може бути надійним підложжям будь-якої гідности: і національної, і людської. Адже ЕТНОМАРГІНАЛ (як, зрештою, і соціально змаргіналізова людина) є неминуче тією чи іншою мірою людиною здеіндивідуалізованою та здеперсоналізованою. Отож лише відносно цілісна особа (але аж ніяк не маргінал!) — особа, що для неї

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

[1] Назва стилю прийшла з Англії. *Ой!* на конкі – це вигук зі спини, щось на зразок *Гей, мужик!*

[2] Треба розуміти, що йдеться не про прізвище «Ульянов», а прізвище «Бланк», але чому воно «типово жидівське», я не второпав.

[3] Боже, про кого ж йдеться? Невже про різника?

[4] Очевидно, Сталін.

[5] Очевидно, знищення євреїв.

ПОРОДЖЕНІ КРИЗОЮ І НАСИЛЛЯМ

Повернімося з 2000 р. на початок 1994-го, коли всього за кілька тижнів кількість скінгедів у Росії зростає на цілий порядок, якщо не більше.

Назовні це було пов'язано з подіями вересня-жовтня 1993 р., коли Ельцин дуже наочно показав усім, що в будь-якій дискусії найпереконливіший аргумент – насильство. Знайшлися підлітки, котрі засвоїли це дуже міцно. Сьогоднішні студенти, які навчаються на гуманітарних факультетах різних московських університетів, згадують, що саме ті їхні однокласники чи приятелі-школярі, котрі невдовзі стали скінгедами, 4 жовтня стояли у натовпі роззяв, з патологічним задоволенням спостерігаючи зблизька розстріл танками

парламенту. На зростання числа московських скінків вплинули, між тим, не стільки розстріл парламенту, скільки наступний період «надзвичайного стану» в Москві, коли на вулицях панував поліцейський терор, який швидко набув відверто расистських (формально – антикавказьких) рис.

Уже 4 жовтня дії армії та ЗМОПу набули подекуди відверто расистського характеру. Скажімо, депутат парламенту Олег Румянцев, один з лідерів російських соціал-демократів і один з розробників російської конституції, був схоплений на вулиці пропрезидентськими десантниками і по-звірячому побитий (йому, зокрема, зламали щелепу і відбили нирки). Причому офіцер-десантник, котрий керував побиттям, радісно кричав: «Ага, попався, жидівська морда!» Два студенти-ліванці – Хануш Фаді та Саліб Ассаф – були, як виявила спеціальна слідча група Генеральної прокуратури, що вивчала події вересня–жовтня 1993 р., побиті та розстріляні ЗМОПом 4 жовтня тільки за те, що мали яскраво виражену неарійську зовнішність [1].

В період «надзвичайного стану» будь-яка законність у Москві була відсутня, конституційні гарантії не дотримувались, порушення прав людини (незаконні

внутрішня духовна автономія є ПОЦІНОВУВАНОЮ ЦІННІСТЮ, є ЗНАЧУЩОЮ! – ладна також поціновувати ГІДНІСТЬ, ладна прагнути її, мотивуватися нею, обстоювати її. Тому маргінал, що для нього гідність втрачає свій ОСОБЛИВИЙ АКСІОЛОГІЧНИЙ СЕНС (цей сенс вимивається із ества самою «отарністю» маргінала – його повсякчасною зорієнтованістю тільки «на інших», тільки на безпосередньо докільля) ВТРАЧАЄ ТАКОЖ І БУДЬ-ЯКУ ДУХОВУ СВОБОДУ. Саме наша хронічна уже (більш ніж наполовину) етнозмаргіналізованість (та корелятивна із нею культурно-комунікативна ЗНЕКОРІНЕНІСТЬ) породжує нині такий масовий (навіть і в наших університетських осередках) різновид духового рабства, як потрапляння трохи чи не у повну залежність від азопоїдних (барачно-казармових) нараційних структур. Ба більше того, вже не ми орудуємо чужинськими отими (і дійсно ЧУЖИМИ за самою своєю лінгвокультурною СМИСЛОВОЮ «ЗАРЯДЖЕНІСТЮ») «ПРІКОЛЬНИМИ» та «кльовими» лексемами та фраземами, а вже ці азопоїдні лінгвокультурні конструкти та цілі комунікативно-вербальні блоки ЦІЛКОВИТО ОПАНУВАЛИ НАМИ, ОРУДУЮТЬ НАМИ. Вони окупували вже саме наше ество, нашу «внутрішню людину». Вони підпорядковують

собі нашу думку, наші поведінкові реакції. Вони вже авторитарно диктують нам САМУ ТЕМАТИЗАЦІЮ БЕСІДИ, самі її смислові доміанти. Вони якимось майже непомітно знову загнали нас у евразійську вербально-комунікативну «абцагу». Вони без жодного нашого внутрішнього спротиву буквально «впрягли» нашу думку в постсовєцько-азопоїдний ментальний «інвентар». І вже не ми послуговуємося азопоїдними дискурсивними практиками (вкупі із певною «стилістикою» «самих комунікативних актів: згадаймо хоча б «рішучий» рвучкий рух розчепірених «по-зонівськи» пальців), а властиво вони самі ПОСЛУГОВУЮТЬСЯ НАМИ: вони «ВКИДУЮТЬ» нас у нуртування чужих життєвих форм, чужих реакцій, чужих смислових конструктів та зовсім чужого нам безперестанного вибулькування отого всезагального («АТ КАРПАТ І ДА АХОТСКАВА МОРЯ») южмашівсько-рязансько-колимського казана («БЛЯ-БЛЯ-БЛЯ»). Вони самі (ці дискурсивні та інвективні практики) ВСЕРЕДИНІ НАС, АЛЕ БЕЗ НАС, БЕЗ НАШОЇ УЧАСТИ (без участі полоненого ними, інтоксикованого ними та геть спаралізованого ними нашого «Я») по-своєму заартикульовують те, що мимохить стає вже ВАЖЛИВИМ для нас у повсякденних наших балачках, а також у самих спосо-

обшуки, арешти, пограбування, побиття і тортури з боку міліції та ЗМОПу) носили масовий характер. Тисячі осіб — переважно з неслов'янською зовнішністю — були заарештовані, побиті, пограбовані та депортовані з Москви. Усіх їх гамузом записали в сумнозвісні *лица кавказской национальности*. ЗМОП і міліція задоволено грабували ятки і палатки, які належали *лицам кавказской национальности*, на московських ринках ЗМОП неодноразово проводив справжні погроми, під час яких у «кавказців» відбирали гроші, дорожочинності й товари, нещадно били. Крім уродженців Кавказу, в числі постраждалих виявились також уродженці Балкан, Середньої Азії, громадяни Індії, Пакистану, Ірану, а також євреї та араби. З приводу арешту, побиття і пограбування дипломатів з Об'єднаних Арабських Еміратів посольство ОАЕ навіть заявило протест МЗС Росії. Аналогічні протести були зроблені і посольствами Вірменії, Грузії та Азербайджану. Кілька англомовних газет, включно з *Moscow Times*, не змовляючись, назвали вміщені в них статті: *Racist Pogroms in Moscow* [2].

Численні скарги на сваволю навіть не розглядалися. Постраждали, єдиним «злочином» котрих були

расові особливості, виявилися позбавленими права на захист своїх інтересів у суді. Одна така історія — незаконний арешт, пограбування, звиряче побиття двох громадян Грузії, азербайджанців за походженням — детально описана в *Левой газете*, з доданими документами. В суді, а відтак у прокуратурі заяви від цих громадян Грузії прийняти просто відмовились. В цій же публікації описані звирячі масові побиття незаконно затриманих — у низці випадків з важкими наслідками (у одного із затриманих — за національністю таджика — в результаті побоїв був зламаний хребет) [3].

Надивившись, як ЗМОПівці грабують і безкарно б'ють ногами людей з «недостатньо арійською» зовнішністю, і послуховавши відповідну «патріотичну» риторичку органів влади, підлітки-двійчники зі «спальних» районів, з неблагополучних родин швидко знайшли «приклад для наслідування».

Ще відвертіший вплив на зростання кількості скінів мала перша Чеченська війна і супутня їй на урядовому рівні великодержавна проімперська, націоналістична пропагандистська кампанія.

Зі скінами ніхто не боровся. Поки ЗМОП «розби-

бах реагувати, тлумачити та діяти. Бо ж, властиво оті балачки, що майже мимоволі занурюють нас у свою каламуть (як, зрештою і у складніші ігри розмаїтих кругодіючих своїх смислових інтерференцій). Бо ж ота уся балаканина (знаного уже нам штибу: «єсть базар, братуха») СТАЄ І САМИМ НАШИМ ПОВСЯКДЕННЯМ І САМИМ НАШИМ ЄСТВОМ, і частиною нашої комунікативної поведінки. А отже і присутньою сенсоутворюючою складовою самого способу нашого життя та самого нашого місця (їдеться про соціокультурний локус) у цьому довкіллі. У довкіллі, котре власне снується-тчеться таким діалогізмом. Структурується (у тому числі аксіологізується) цим спілкуванням. Спілкуванням, котре «нашаровує» на безпосереднє середовище спілкування властиві ТІЛЬКИ ТАКИМ НАРАЦІЯМ, тільки таким жестам та інтонаціям специфічні «бліки» та «тіні», специфічні смислові конфігурації. Конфігурації, котрі не просто виражають ту або іншу думку (реакцію, заклик, чи то якесь спонукання), а стають САМИМ НУТРОМ СИТУАЦІЙ, ЖИТТЄВОГО СЕРЕДОВИЩА І САМОГО ЖИТТЯ. Самим нашим повсякденням. Тому, коли говоримо про так звану «українську культуру» або про реальний ПРОЦЕС, то МАЄМО САМЕ ТАКЕ СО-

ЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ. Іншого, на жаль, покищо не маємо. У цім середовищі ДОМІНУЮТЬ ЄВРАЗІЙСЬКО – МОСКОВСЬКІ СУБКУЛЬТУРНІ УТВОРЕННЯ (у тому числі, усі оті «базари», «приколи», міський русофонний фольклор, євразійські треш-культурні смаки, євразійський масовізований газетярсько-журнально-телевізійно-рекламний кіч тощо). Таким чином величезна більшість із нас (і не лише етномаргіналів-хохлів, але й вельми нерідко – українських інтелектуалів-гуманітаріїв) СТАЮТЬ БРАНЦЯМИ ЧУЖИХ ДИСКУРСИВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА МИСЛИТЕЛЬНИХ СХЕМ. Чужих смислів та способів оцінювання та поцінування. Бранцями неукраїнського світу. Бранцями того шляху, що може припровадити нас ДО ОСТАТОЧНОЇ САМОВТРАТИ. Наше чимраз глибше і глибше втягування у євразійщину, наше просякання нею вже й на «КАПІЛЯРНОМУ» рівні (як метафорично каже про цю внутрішню колонізацію самого нашого духа Оксана Пахльовська) стає вже нині трохи чи не добровільним нашим ВБІГАННЯМ З РОЗГОНУ (та в нечуваному ще в історії нашій засліпленні) в чужі «п'ятістенкі», в чужі кошари, в чужі духовні «лагеря», що ОБВЕДЕНІ ПО ПЕРИМЕТРУ І ЗАТИСНЕНІ У КУЦІ КОНСТРУКЦІЇ «ТІПА-КАРОЧЕ-АБАЛДЄЛ-ПРІКАЛІ-

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАНЧО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

рався» з «кавказцями», скіни, слабші та боягузливіші, обрали собі з жертв вихідців з Середньої Азії чи з країн «третього світу» — насамперед «чорних» і «вузькооких». Спостерігалось певне розмаїття по містах. У Москві скіни нападали переважно на африканців та індійців, у Петербурзі — на африканців, непальців, китайців, у Нижньому Новгороді — на мешканців Середньої Азії, переважно біженців з Таджикистану. Повсюди, особливо в Нижньому Новгороді, міліція ставилась до скінів більш ніж поблажливо, відмовляючись заводити карні справи проти них. У Нижньому таджики взагалі боялися звертатися в міліцію — це закінчувалося арештом за «незаконне перебування» з подальшою вимогою хабаря, а якщо взяти було нічого — побиттям і депортацією. Приклад цей особливо цікавий тим, що нижегородським губернатором в ті часи був відомий неоліберал Борис Немцов. Немцов, як відомо, зібрав мільйон підписів проти війни в Чечні — а в той же час у нього вдома процвітав расистський терор!

Звичайно, на розквіт скінгедського руху вплинули не тільки політичні події. Два чинники створили базу для швидкого росту й утвердження скінів у молодіж-

ному середовищі в Росії: економічна криза і розвал системи освіти.

Катастрофічний економічний спад, починаючи від 1991 р., перетворив мільйони людей в Росії на безробітних. Ще більша кількість людей формально не вважалася безробітними, але були ними фактично: підприємства або простоювали, або наймані робітники по півроку-рік не могли отримати зарплати. Переважна більшість населення, яке раніше жило якщо не багато, то задовільно (згідно з західними уявленнями, на рівні middle class і low middle class [4]), несподівано стала жебраками.

Все це викликало навіть не майнову, а психологічну катастрофу: за довгі десятиліття совєцького досвіду люди звикли до гарантованої повної зайнятості, державного патерналізму в галузі освіти і охорони здоров'я, а також в галузі інших соціальних програм — скажімо, до субсидованих, часто символічних, цін на основні продукти харчування, дитячі товари, житло, комунальні послуги, громадський транспорт тощо. Втративши звичний спосіб життя, населення Росії стало швидко дичавити: злочинність, алкоголізм і наркоманія затопили країну. Батькам, зайнятим однією дум-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВАЛІСЬ-КЕНТАВАЛІСЬ» В абсолютно сліпі кути духовного рабства та бездумного конформізму із його беззастережним пере-перемавповуванням. Азопіуючись навіть у балацці своїй, взоруючись (чи то свідомо, чи позасвідомо) на оті лінгвокультурні паттерни усіх отих «насть», марініних, крутих пацанов, веркосердючок чи — хай навіть — і «девчонак с Жітомира» ми неминуче втрачасмо — повторюю ще раз — не лише українскість і певну цілісність, але й також і нашу екзистенційну свободу духа. Як писав був ще С. К'єркегор, ми завсіди **НАПОВНЮЄМОСЯ ЗМІСТОМ ТОГО, ЩО МИ ОБИРАЄМО**. Якщо ми вже сьогодні обираємо отой «пріблатньонний» нікчемний «базар» (і вельми охочі до того аби «потусуватися», «пабазарить» і «прикалоцца»), якщо нам смакує ота маскультівсько-євразійська жуйка «насть», марініних, «бандітських петербургов» та «блестящих», то й заслуговуємо ми мабуть на разі тільки на те, аби й далі бути у чужій євразійській кошарі. Заслуговуємо тільки на те, аби й далі практично не мати свого власного миського соціокультурного середовища в усій диверсифікованості та поліморфності його запотребувань і смаків, в усій поліфункціональності та полівалентності форм та способів культурного «споживання» та участі у

культурі. Українство (на рівні реципієнта) саме тому, між іншим, і не має **ЗМАГАЛЬНИЦЬКОЇ ПОТУГИ В МІСТАХ** (по суті **ВІДДАЄ** молодь русофонній масовій культурі та азопідним субкультурним утворенням), що усе ще продовжує бути структурно та функціонально бідним. Згідно із універсальним кібернетичним законом, що був сформульований ще Шенноном, тільки ті інформаційні системи є достатньо тривкими, стійкими щодо «зовнішніх збурень» (за Шенноном — **РЕЗИСТЕНТНИМИ**, або ж **МЕТАСТАБІЛЬНИМИ**), які посідають певний «запас» необхідної внутрішньої складності та розмаїття (так званий **ЗАКОН НЕОБХІДНОЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ**).

Отож, попри вибоїни та калюжі у нашій коломийській чи у нашій бережанській асфальті додаються іще — перепрошую — вибоїни у самих наших мізках і, відповідно, у **ЛОГОСФЕРІ** самого нашого «спріколізованого» отими «**НАШІМИ**»/НЕ **НАШИМИ** «гарадками» культурно-інформаційного довкілля. Вибоїни, по самі вінця позаповнювані євразійською каламуттю. До речі, тротуарно-вуличні «стенди» із «камсамольськіми правдами», «інтересними газетами», «савершенна секретними» московськими поміями і нашими «рідними» поміями «бульваров» (але теж із несклад-

кою — як вжити, стало не до виховання дітей. Сімейні сварки і насильство в родині перетворилися на норму. В кілька разів зросла кількість психічно хворих. В депресивних регіонах навіть виникла черга на госпіталізацію у психіатричні лікарні — і черга чимала: люди чекають по 2-3 роки. Втечі з дому через голод, побої та нестерпні умови існування — як і відмова від дітей — стали масовим явищем: сьогодні в Росії принаймні 4 млн. безпритульних дітей. Це страшно багато, якщо згадати, що після громадянської війни 1918—1921 років у всьому Совецькому Союзі було 6 млн. безпритульних.

Паралельно з розвалом економіки йшов процес розвалу системи освіти і виховання. З одного боку, це, звичайно, було наслідком економічного краху: в СРСР уся шкільна система була державною, і якщо доходи держави за останні 10 років знизилась у 8—10 разів, це не могло не відбитися на фінансуванні школи. Відтак за останні роки через фінансові причини в країні щороку закривалося по 400—450 шкіл і відповідно більша частина учнів з цих шкіл була позбавлена змоги продовжувати освіту. Уже в 1997 р. в Сибіру, скажімо, за офіційними даними воєнкоматів,

від 7 до 11% новобранців були неписьменні. На 1999 р. ситуація помітно погіршилась. Скільки дітей шкільного віку уже не відвідують школу — невідомо (офіційних даних чи то немає, чи то вони засекречені). Але за даними відділу МВД Росії з попередження правопорушень серед неповнолітніх, кожен третій правопорушник шкільного віку станом на весну 1999 р. не мав навіть початкової освіти! [5]

Але куди серйознішим фактором виявилось те, що в Росії під приводом «боротьби з тоталітаризмом» заборонили виховну роботу! Саме поняття «виховна робота» пов'язали чомусь із комсомолом і піонерською організацією, які розпустили, не створивши нічого їм на зміну. Я зовсім не закликаю знову всіх насильно загнати в комсомол і організацію «юних лєнінців». Однак варто нагадати, що вони займалися не лише ідеологічною роботою, але й усією іншою молодіжною діяльністю — мистецтвом, спортом, туризмом тощо. Комсомол влаштував і проводив спортивні змагання, рок і фольк-фестивали, закуповував обладнання і надавав приміщення для різних занять молоді, починаючи з гуртків юних шахістів чи авіамоделістів і закінчуючи танцювальними і спелеологічними.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ним для «вирізання» євразійським «душком»); всі оті стєнди із «настямі» та «єдінственнімі» (в «трусішках» і «БЄЗ ТРУСІШЕК»), — то лише ЗОВНІШНІЙ ІНДИКАТОР НАШОГО ДІЙСНОГО ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ. То вже радше своєрідний «термометр», що тільки нагадує про глибинну соціопатію (націопатію) українського соціокультурного організму загалом: все українське — майже на нульовій позначці (не більше одного-двох відсотків); все русофонне — «зашкалює» геть поза 95 %. І вся річ не лише у своєрідній ІНФОРМАЦІЙНІЙ ОКУПАЦІЇ Азолою нашого міського соціокультурного середовища (вкупі зі середовищем мас-медійним). Вся річ у тім, що у нашій збранізованій черні (усі думки та почування котрої обертаються у куцях «чотирикутниках» «тіпа-кароче-прікол-в натуре») ВИРОБИЛАСЯ УЖЕ ПОТРЕБА З РОЗГОНУ ВЛІТАТИ В ОТІ ЄВРАЗІЙСЬКІ КОШАРИ. У дуже значної частини наших любих рідних галичан (і який вже отам П'ємонт!) ВИРОБИВСЯ ВЖЕ НАВІТЬ І ОСОБЛИВИЙ СМАК ДО ОЦІЄЇ СОЧЕВИЧНОЇ ЮШКИ. Усі оті корита та коритця ВОНИ ВЖЕ МАЮТЬ ЗА СВОЇ ВЛАСНІ, ЗА ОЧІКУВАНІ, ЗА ЖАДАННІ. А сьорбання і цямкання отого масового споживача біля заслинених «ліз» та «наталі» якнайкраще може

засвідчити: у нас в Галичині є ще кому «пріабщацца» (чи то зі смаком «хавати») азопоїдну жуйку. Взірці МЕТРОПОЛІЇ (а вона і далі для більшости — МЕТРОПОЛІЯ ДУХА) ПРОДОВЖУЮТЬ ЗАЛИШАТИСЯ ВЗІРЦЕВИМИ, ЕТАЛОННИМИ, БА Й СОЦІОПРЕСТИЖНИМИ ТЕЖ.

Що ж залишається все-таки НАШИМ (або принаймні відносно нашим) у цім «субглобалізованім» морі, котре не втихомирюється (як не вщухає, зрештою, і вітер зі Сходу) і хвилі котрого викидують переважно мул та шумовиння Азопи? Може оця хвацька телевізійна реклама «Stimorol» У ПОТРІЙНІЙ СВОЇЙ ЗАХІДНО-СХІДНІЙ «вестернізованій» та все ж азопоїдній і водночас «пріблатньонній» потворно-калічній креолізованости: «ТИ ВІДРИВАЄШСЯ У НАЙКРУТІШИХ НІЧНИХ КЛУБАХ»?.. Хтось «атриваєцца» і зажовує свій «балдьож» стіморолами, а хтось жує-пережовує-ремигає ще передколоніальну жуйку ВЗІРЦЕВОЇ МЕТРОПОЛІТАЛЬНОЇ ТЕЛЕВІЗІЇ із її «крутими» субкультурними домішками. Один із так званих «українських» телеканалів в своїй доволі популярній ранковій передачі всерйоз запропонував був глядачам обміркувати ідею запровадження і на нашому криптоукраїнському екрані — ЗА ОБРАЗОМ І ПОДОБОЮ МОСКОВСЬКИХ ПЕРЕДАЧ («А чим же

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

Так от, під приводом «деідеологізації школи» Міністерство освіти заборонило у своїх документах навіть саме поняття «виховна робота». Педагогіка була зведена до дидактики. Спершу вчителі були щасливі: з них зняли половину навантаження при збереженій зарплаті. При цьому мало хто з них задумався над тим, що все це має характер абсурду, позаяк більша частина виховного комплексу в школі не мала ніякого стосунку ні до совєцької влади, ні до комуністичної ідеології, а була звичною приналежністю традиційної європейської цивілізації, походючи в основних компонентах ледь не від Аристотеля.

Результатом стала друга психологічна катастрофа: за десятиліття реформ в Росії виросло нове покоління – асоціальне і аномічне (тобто переконане в тому, що не існує взагалі жодних норм суспільної моралі). Для цього покоління характерний цілковитий розрив з традиціями, з суспільними цінностями і соціальними установками. Паралельно зі здичавінням батьків відбулося здичавіння дітей. Але, якщо батьки, вироджуючись, все ж намагались розв'язувати якісь завдання колективного виживання (як мінімум, на рівні родини), то «діти реформ», не маючи соціального досвіду

дорослих, швидко перетворювалися в стадо біологічних осіб, лише номінально якое пов'язаних одні з одними, – осіб аморальних, егоцентричних, нездатних до комунікації, примітивних у своїх запитах, жадібних, озлоблених і дедалі тупіших.

Природно, це супроводжувалося катастрофічним злетом дитячої та підліткової злочинності, наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, проституції, епідеміями захворювань, які передаються статевим шляхом [6]. Учителі, котрі вчора раділи відміні виховання, схопились за голови – вони першими зіткнулися з новою поведінкою нової молоді, яка не хотіла вчитися, ляляла вчителів матюками, а коли ті надто набридали – біла.

Але несміливі спроби рядових учителів змінити становище наштовхнулись на жорстку протидію міністерських чиновників, котрі вважали, що все гаразд, і події розгортаються в правильному напрямку. При трьох міністрах підряд – Ткаченкові, Кінельові та Тихонові – Міністерство освіти вело боротьбу з виховною роботою і намагалося здійснити під прапором «варіативної освіти», вигаданої заступником міністра Асмоловим, таку «реформу», яка звільнила б державу від фінансування системи освіти і, називаючи речі своїми

ми гірші за них!», – запально вигукував наш мало-російський телеведучий) – грандіозного ТЕЛЕКОНКУРСУ «СТЕРВА ВСКА». Стервозність ота надто уже по-євразійському «разухабістая» і «нахрапістая», аби їй противитися десь на євразійській околиці. Значно простіше просто розпорпувати-визбирувати оту теле-здохлятину десь по наших загумінкових інформаційних звалищах. Отож, чи ж не «атарваца» і нам у щонайкрутіший спосіб? Тисячі і сотні тисяч тих, що «атриваюцца», «тацацца» і геть «адуренна» з-дня-на-день, з дня-на-день «балдеют» у клубах, у барах, у кабаках всуціль (чи ущент!) скабакізованої України (а кабаки – це вже теж осередки колективного програмування свідомості і ресоціалізації на євразійський кшталт), прищеплюючи і підживлюючи скрізь по містах абсолютно чужо нам психологію духовного босяцтва. Психологію, котра засадничо не змінилася у порівнянні із тією, що її досить яскраво був відтворив (ще майже 160 літ тому) на прикладі розмаїтих «молодцев», «удальцов», чи то просто розбишак-разінців у своїх історико-народознавчих студіях Микола Костомаров.

Стихія духовного босяцтва (навіть поміж студентів). Стихія «розкопувачів» вуличних сміттярок, стихія простяг-

нених зусебіч нещасних жебрацьких рук. Чи ВІЛЬНІ ми на проспекті Свободи у Львові від звідусіль простягнених жебрацьких рук? Чи вільні від нашого гарячково-надсадного борсання у тенетах чужих фразем і «класних приколав»? «Адже хто ким переможений – той тому і раб», – так мовив був ще муж віри Апостол Павло.

«Зажгі мене, зажгі мене!!!», – несамовито волає якась попсова «среднепалосная» (а може й наша доморощена?) співачка, десь з-попід отих трьох великих червоних парадного шатра? «А ребята здорова накачалась!». А на іншому розі – вже інше пронизливе поп-репетування:

«Между Севером и Югом,
Между летом и зимой...»

І ще далі, ще пронизливіше і з пригасаючою реверберацією:

«Между небом и землей,
И землей... И зем-лей...»

Оце і є СИТУАЦІЯ НАШОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-КУЛЬТУРНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ. Нашого отого вічно-жалюгідного «міжду»... Без внутрішньо утвердженої в собі цивілізаційної САМОСТІ. Без власної гідності.

іменами, дала б можливість міністерським чиновникам отримувати зарплату, нічого не роблячи і ні за що не відповідаючи. Міністр Кінельов мав дуже туманне уявлення про доручену йому сферу і дивував усю Росію тим, що від інтерв'ю до інтерв'ю твердив, всупереч очевидним і загальновідомим фактам, що в справі освіти в Росії спостерігаються значні успіхи і ситуація щодня кращає. Серед журналістів Кінельов сумнозвісний тим, що на запитання: «А чи ви хоч раз у житті бачили сільську школу?» відповів, ніскільки не ніяковіючи: «Звичайно. От нещодавно я був з візитом у Голландії — і там нас водили у сільську школу».

За Кінельова учителі масово тікали зі шкіл, не витримуючи злидарських зарплат і піврічних затримок їх виплати — з одного боку, і хамства та принижень (у тому числі рукоприкладства) з боку визволених п. Асмоловим від «тоталітаризму» учнів — з іншого.

При наступниках Кінельова, міністри Тіхонові, стала активно запроваджуватися реформа системи освіти, відома як «реформа Асмолова–Тіхонова», — незважаючи на те, що переважна більшість учителів, понад 85%, висловились проти неї (всеросійське опитування учителів провела *Учительская газета*). Коротко

вона зводилася до такого: держава остаточно усувається зі сфери фінансування системи освіти, а засоби на навчання підростаючого покоління повинні надходити з трьох джерел: з місцевих бюджетів, з кишень батьків і з рахунків місцевих промислових підприємств [7]. Те, що це — маячня, напевне, розуміли і самі автори реформи: у місцевих бюджетах в Росії повсюди — велетенський дефіцит; місцеві підприємства переважно або збанкрутували, або не мають на рахунках ні копійки грошей, розплачуючись з контрагентами бартером; батьки більшості дітей у провінції також сидять без грошей. Подекуди в Росії навіть не полінувались і прорахували наслідки запровадження «схеми Асмолова–Тіхонова». Виявилось, що в Алтайському краї вона приведе до того, що шкільну освіту зможуть отримати не більш ніж 12% дітей, а в Челябінській області — не більше 21% [8]. Усе це було прораховано ще до 17 серпня 1998 р., тобто до падіння реальних доходів більшості населення в чотири рази.

«Реформа» неминуче вела до перетворення Росії в країну неписьменних. А отже — в країну агресивних націоналістів, бо давно доведено, що ксенофобія долається тільки освітою і вихованням.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Врешті-решт усе те, що ми нині начебто вільно «обираємо» веркосердючівські монструозно-калічні покручі (ці типові взірці колоніальної креолізації) чи «зрощену» у сіамський спосіб газету-виродок «Сталіца» (шалено розрекламована по телеканалах «Две сталіци – адна газета!», — та й Євразія – додамо ми – теж «єдіная – ат Карпат і да Ахотскава моря») чи, нарешті, «приколи нашева гарадка», — **УСЕ ЦЕ ПОЧИНАЄ РОЗПОРЯДЖАТИСЯ НАМИ** (розпоряджатися нашими бажаннями та думками, нашими очікуваннями та інтенціями), починає вимальовувати **ДЛЯ НАС. (І ЗАМІСТЬ НАС) ПЕВНІ ГОРИЗОНТИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І СКЕРОВУВАТИ, СПРЯМОВУВАТИ НАС ДО ЦИХ ЄВРАЗІЙСЬКИХ ОБРІВ**. Зрештою, усі ці «обрії» загніздилися вже у кожнім помешканні, де є телевизор чи відео і де наші думки вже теж повилловлювані і полонені безконечними московсько-«ментовськими» серіалами, романтикою бандитських петербургів і мудрими та досвідченими агентами російських спецслужб. Де (хоч один) власне український герой нашого часу, де хоч один український буржуй?

До чого це все? А до того, читачу, що **САМА НАША ПОВСЯКДЕННА ВБУДОВАНІСТЬ У ВІДПОВІДНІ ТЕЛЕП-**

РОГРАМИ стала уже інтегральною складовою (до того ж вагомою!) нашого міського повсякденного соціокультурного середовища, що у нього ми повсякчас занурені. Середовища, котре уже не тільки (а може навіть і не стільки) підживлює нас емоційно, духовно, творчо, скільки впорскує у нас – углиб самого нашого ества – євразійські (чи хай навіть і неоевразійські) духовні токсини. Токсини посутньо контрукраїнські. Токсини тим шкідливіші (хоч дехто і вважає їх лише продуктом розпаду советизму та колоніалізму Москви), що вони (цебто токсини ці) **ПАРАЛІЗУЮТЬ САМЕ БАЖАННЯ. ПАРАЛІЗУЮТЬ САМЕ БАЖАННЯ БАЖАННЯ СОТЕНЬ ТИСЯЧ І НАВІТЬ МІЛЬЙОНІВ УКРАЇНЦІВ**. Бажання дійово, активно, наступально творити щось своє, будувати свою **УКРАЇНСЬКУ** (новевропейського типу) **КУЛЬТУРУ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЮ**. Ставати на ділі (у тім числі і на рівні реального комунікативно-діалогічного середовища) **НОВИМ ОСЕРЕДКОМ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**, а не залишатися лише загумінком Євразії, або ж лише тільки одним із сегментів субкультурного сміттєзвалища Москви та Петербурга.

Ота наша **ВБУДОВАНІСТЬ** у російські бандитсько-ментовські телесеріали, ота посполита зануреність у російські

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНІ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

На щастя, втілити новинку повністю не вдалось. «Реформа» спіткнулась на вищій школі. Бурхливі студентські виступи проти цієї реформи відбулися восени 1997 – навесні 1998 р. в Новосибірську, Воронежі, Єкатеринбурзі, Ульяновську, Челябінську, Оренбурзі, Іркутську. Показово, що центральні ЗМІ старанно замовчували ці масові виступи.

Однак, щодо середньої школи основний задум «реформи Асмолова–Тіхонова» – передача фінансування з рук держави до рук місцевої влади (муніципалізація школи) – був здійснений цілком. Водночас у Росії була ліквідована створена в совєцькі часи розгалужена система позакласної освіти і виховання – всіх цих «будинків культури», «палаців культури», «палаців піонерів» тощо. В минулі часи ця система охоплювала загалом до чверті дітей шкільного віку – і більш-менш успішно виявляла серед дітей усіх соціальних прошарків таланти і постачала їх у сферу мистецтв, на фахову сцену, в науку – за виявленими здібностями. В селищах і невеликих містах (особливо в Сибіру і на Далекому Сході, де довгими суворими зимами життя доволі нудне) така система виховання і освіти охоплювала більшість дітей.

Але протягом останніх десяти років уся ця система була знищена. Споруди «палаців культури» були скуплені *новими русскими* і переобладнані в нічні клуби, казино, ресторани, жажливо дорогі та доступні лише незначній частині населення [9]. Дитячі гуртки були викинуті на вулицю і загинули. Школярі поза школою виявилися полишеними на самих себе – і стали масовою здобиччю злочинного світу і наркомафії. Виникла гігантська кількість мікроскопічних молодіжних банд, котрі й перетворювались часто в банди скінгедів – позаяк кожна така банда була націлена проти «чужих» (хай навіть з сусіднього подвір'я), а вже всякий чорношкірий був «чужим» заздалегідь.

Отже, скінгеди в Росії – продукт не національних, а соціальних змін. Це особливо добре видно з того факту, що банди голомозих виникли саме в значних і найрозвинутіших містах – там, де зосереджені основні багатства і де особливо помітне соціальне розшарування. Підлітки з бідних родин, дивлячись на несподівано розбагатілих чиновників і бандітів – *новых русских* – заздрили їм і ненавиділи їх. Але зачепити захищених особистою охороною багатіїв боялись і спрямовували свою ненависть на доступніший об'єкт – «іногородців».

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

газетно-журнальні потоки, оте наше борсання у підвиванні-нуртуванні московської попси є приблизно такою ж профанацією та понівечуванням самої природи нашого українського культурного середовища, як понівечення нашого українського могутнього Дніпра, «ВБУДОВАНОГО», «ПІД'ЄДНАНОГО», «ПІДКЛЮЧЕНОГО» до каскаду гідроелектростанцій та до цілої вервечки гнилих штучних морів... «Нема Дніпра, лишилася вода...», – писав колись поет-шістдесятник Микола Вінграновський... **НЕМАЄ ДІЙСНОЇ ДУХОВНОЇ ПОТУЖНОСТІ, НЕМАЄ СПРАВЖНЬОГО ЕТИЧНО НАПРУЖЕНОГО ЖИТТЯ** – залишилися лише споживачі ментовсько-бандітських телесеріалів, споживачі розрекламованих жуйок, споживачі мамадурницьких виглуплювань (не таких вже й безневинних виглуплювань, якщо їм вдалося спорудити на українському телеканалі **ЩЕ ОДИН ЦЕХ ДО – РОСІЙШУВАННЯ УКРАЇНЦІВ**). Споживачів, що нині вже поспіль і трохи чи не цілком вбудовані у що завгодно, але тільки не в українське культурне поле.

Чим більше ми «пронизані» євразійськими комунікативними взірцями (на кшталт «тіпа-кароче-в натуре»), чим більше ми нашпиговані враженнями (а також і узалежнені від інтерпретативно-діалогічної «зануреності» в О-МОВ-

ЛЮВАННЯ цих вражень) російського відео («буржуїв», «ментів», і геть там усіх «братків» і «братішек» вкупі із «братом-2»); чим більше ми піддаємося внутрішній тиранії російських зворотів (а властиво зворотів російського «пріблатньонного» соціолекту); чим більше підпорядковується саме наше єство диктатурі російських «крутих» слововживань; чим більше ми занурені у саму євразійсько-московську тематизацію спілкування, тим більше і більше ми востаємо у євразійське поле сенсоутворювання, тим більше ми влипаємо у культуру (чи субкультурне утворення) **НЕУКРАЇНСЬКУ**; тим менша наша спів-участь, наша залученість у рідній культурі; **ТИМ БІЛЬШЕ І ВСЕ ЗАГРОЗЛИВІШЕ РОЗМИВАЄТЬСЯ І «РОЗРІДЖУЄТЬСЯ»**, стає розпоросеним і дисперсійним наше власне поле сенсоутворювання – культуротворення, тим більше стискається і стискається, як Бальзакова шагренева шкіра наше, властиво, українське довкілля, тим більше хирляюю, якоюсь млявою та анемічною стає поява чогось нового у нашому власному українському сенсоутворюванні; **ТИМ ГЛИБШОУ СТАЄ ХРОНІЧНА ВЖЕ КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ, А ОТЖЕ І КРИЗА НАЦІЇ**. Адже нація це те, що **ЗАКОРІНЮЄТЬСЯ НАСАМПЕРЕД У КУЛЬТУРІ**. За умови, річ

І ось що прикметно. У невеликих робітничих містах, побудованих зазвичай навколо одного-двох значних промислових підприємств, які потерпають від найжорстокішої кризи у зв'язку з банкрутством, є, звичайно, молодіжні банди, але скінгедів там не було і немає. Лише останнім часом з'являються «перші ластівки» — як наслідують столиць — і то виключно в містах-супутниках, які оточують мегаполіси... В цих містечках бідні усі, там немає *новых русских*, там нікому заздрити. Місце ненависти в цих помираючих містечках посила відчай і туга...

Не менш важливе і те, що останні десять років у Росії спостерігається процес, який не можна назвати інакше, як реабілітацією фашизму. Як не сумно, цією реабілітацією займалися не лише праві, але й ліберальні ЗМІ. У боротьбі з комуністичною ідеологією ліберали в 90-ті роки помітно перегнули палку вправо, настирливо рекламуючи консервативні та ультраконсервативні цінності та відповідних мислителів — нерідко безпосередніх предтеч фашизму, як-от: Іван Ільїн, Іван Солоневич, Лев Тихоміров, Константін Победоносцев і Константін Леонтьєв. Чи, скажімо, давно забутого публіциста початку ХХ століття Міхаїла Мень-

шикова, відвертого протофашиста, расиста і антисеміта, розстріляного більшовиками як ідеолога *чорної сотні*.

І звичайно ж, не в комуністичній пресі (яка завжди пишалася перемогою над Гітлером), а саме в ліберальній почалася кампанія за реабілітацію генерала Власова, якого певний час навіть намагалися зробити «головним героєм» цієї війни (як «борця з тоталітаризмом») — за зразком України, Естонії, Латвії та Литви, де національними героями були проголошені місцеві націоналісти, які воювали в складі військ СС проти Совецької Армії. Але в Росії громадська думка виявилася менш піддатною для такої пропаганди, і ліберальна влада вимушена була проголосити «головним героєм» війни маршала Жукова.

Загалом, якщо в совецький період уславлення дій Червоної Армії під час II Світової війни носило нав'язливий і майже маніакальний характер, то в дев'яності роки ця тема стала «невигідною» і «нецікавою». Ліберальні журналісти навіть публічно розмірковували на тему, що, може, й не варто було перемагати фашистів — коли сьогодні в Росії люди живуть гірше, як в Німеччині.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ясна, якщо є вже цей власний цивілізаційно-культурний ґрунт. Адже нація, котра ЗНЕКОРІНЮЄТЬСЯ-ЗНЕКУЛЬТУРЮЄТЬСЯ (втрачає свій ґрунт, свій живий життєвий субстрат у власнім доквіллі та у його соціокультурному самовідтворюванні) просто «випадає» з історії людства.

Куди ж тепер? «О, Боже мій! Куди ж мені? Куди?!», — чомусь нагадався мені ДОСЛІВНО рядок зі знаменитої поеми «Вертеп» (1969) Григорія Чубая, приятеля моєї юности (мабуть тому нагадалося, що «сімдесятинику» Чубаю чи не першому в нашій літературі вдалося вибудувати образ загальної кризи цивілізації та людини, і далеко не тільки совецької). Отож, КУДИ?! Немає вже куди. Бо і в останньому закапелкові останнього університетського гуртожитку на Пасічній (а Чубай ще тоді, у 1970 році читав був і тут свої андеграундні речі) МИ ПОЧУЄМО ЗНОВ І ЗНОВ НЕСТЕРПНЕ ГУДІННЯ ТОГО САМОГО КОНВЕЄРА. Конвеєра від Карпат і «да Ахотскава моря»:

«ТІПА – КАРОЧЕ – ПРІКОЛ
ТІПА – КАРОЧЕ – ПРІКОЛ
ТІПА – КАРОЧЕ – ПРІКОЛ...»

А ще трохи далі — цілу ніч (до п'ятої ранку) якраз «для крутих чувачков» — бар «Індіго» закликає-завиває (саме

напередодні дня святого Миколая) із плакату реклами: «ATTENTION! ATTENTION!», ГЕЙ АМІГО, ТУСУЙ ДО НАС В ІНДІГО!

РАЗОМ ІЗ НАМИ ЗУСТРІЧАЙ СВЯТОГО МИКОЛАЯ!
ГРАНДІОЗНЕ ЕРОТИЧНЕ ШОУ!
ШИРОКИЙ ВИБІР АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ!

Якщо відомий шведський соціоантрополог Ульф Ганнерш (Hannerz) креолізацію самого міського доквілля у Стокгольмі (у зв'язку насамперед із напливом азійських, африканських, так званих, «нових мігрантів» та «латиносів») назвав був подвійною креолізацією¹, то евразійсько-субкультурно-блатну (із поверховими нашаруваннями вестернізації та американізму) КРЕОЛІЗАЦІЮ НАШИХ ВЛАСНИХ ЕТНОМАРГІНАЛІВ можна було б назвати КРЕОЛІЗАЦІЄЮ ПОТРІЙНОЮ.

Потрійну креолізацію у Львові (із цілком хаотичною взаємною дифузиею розмаїтих субкультурних, а також нібито західних та нібито американських складових) варто було б прослідкувати не тільки на рівні мовлення-спілкування (та й загалом комунікативної поведінки), але й на

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

В шкільних підручниках почалося сум'яття і різноглосья на тему II Світової війни. В одних писали, що агресором був Гітлер, в інших — що Гітлер всього лиш випередив напад Сталіна. В одних писали, що Совецька Армія визволила країни Східної Європи, в інших — що Сталін поневолив східноєвропейські народи. В одних писали, що ССРСР разом із західними демократіями розгромив фашистський тоталітаризм, в інших — що війна призвела до посилення тоталітаризму в Європі. В одних підручниках поняття «фашизм» і «сталінізм» розділяли, в інших, навпаки, об'єднували під загальною назвою «тоталітаризм». Учителі розгубились. Хтось взагалі обходив на уроках ці теми, хтось розповідав так, як йому здавалося правильнішим чи вигіднішим. Позаяк загальною тенденцією було «бичувати совєцьку владу і комуністів», то багато учителів через кон'юнктурні міркування не стільки оповідали про злочини фашистів, скільки невтомно розвінчували Сталіна. На сторінках педагогічних газет не раз писали, що деякі вчителі відмовляються викладати новітню вітчизняну історію, не знаючи, яка концепція «правильна».

Як наслідок, у головах підлітків утворилась повна плутанина.

Нещодавно по одному з каналів російського TV розповіли, що зусиллями шкільних реформаторів час, відведений у школі на вивчення *Великої Отчественной войны*, був скорочений в шість разів і доведений до двох-трьох уроків! Відтак показані по TV школярі про війну нічого не знали чи молюли несамовиті дурниці — називали, скажімо, героєм Другої світової війни ... Леніна!

Так, у країні, яка втратила у війні проти фашизму 35 мільйонів осіб, фашизм з предмета загальної ненависти та презирства перетворився у загадку та захоплюючу тему для підлітків. Ліберали так захоплено боролися з «червоною небезпекою», що не помітили, як самі, власними руками, створили моду на фашизм. Я особливо підкреслюю відповідальність лібералів за те, що відбувається, не задля того, аби якось «обілити», скажімо, КПРФ і Зюганова. Вони так само не зробили нічого для протидії розквітові скінгедського руху, а своєю націоналістичною риторикою могли лише непрямо сприяти цьому. Але не КПРФ перебувала усі останні роки при владі і не вона контролює у нас ЗМІ.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

рівні кабацько-клубної семіосфери (вкупі з іконосферою): зокрема рекламних плакатів і оголошень нічних барів, дискотек та молодіжних рок-клубів (див. декілька репродукцій у додатку до цього есею). На усю оцю несусвітню мішанину (а вона заманіфестовує водночас і наше постколоніальне варварство) можливо «накладається» також і якесь глухе далеке відлуння притаманного постмодерній добі щонайрадикальнішого еклєктизму та всеосяжного аксіологічного релятивізму — аж до негації усіх «умовностей», поділів та проти-ставлень...

Сьогодні вже безліч наших, т.зв. «свідомих» галичан-українців добряче захрясли таки, захрясли усім єством у зовсім новій (ущент азопізованій) газетно-журнально-книжковій логосфері. Ця остання є водночас СЕМІОСФЕРОЮ не тільки у тому розумінні, що тут у знаковий спосіб кодуються і самовідтворюються певні конфігурації смислів (у тім числі ті символні та іконічні смисли, що імпліковані у візуальних ілюстративних рядах та у «мові» самого дизайну). Йдеться також про ту семіосферу (сферу семіосису), де русофонні мас-медійні носії (йдеться про журнали та газети насамперед) також ЗАМАНІФЕСТОВУЮТЬ СПІВНАЛЕЖНІСТЬ ЛЮДЕЙ ПЕВНОГО КОЛА (їх читачів-

реципієнтів) ДО ПЕВНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО (СУБКУЛЬТУРНОГО) СВІТУ. Тому саме ЧИТАННЯ, скажімо, «Наталі» може набувати у цьому контексті навіть і сенсу ритуального жесту. Усі оті «Насті» та «Атдахні!» починають уже маркувати, починають уже СИМВОЛІЧНО О-ЗНАЧУВАТИ БЕЗПОСЕРЕДНЬО У САМОМУ СОЦІОПРОСТОРІ ПРИЧЕТНІСТЬ ТА СПІВ-НАЛЕЖНІСТЬ ЇХ ЧИТАЧІВ-РЕЦИПІЄНТІВ ДО ПЕВНОЇ «ПРАДВІНУТАЙ» категорії людей. До категорії із доволі виразним — а отже і сильним — соціопозиційним статусом у межах сьогочасного новорурбаністичного доквіллія. Всі інші — поза цим колом — зазвичай маркуються гетеростереотипами на кшталт «ЛОХ» і «РАГУЛІ».

Для відповідної верстви (а у віковому відношенні це переважно передсорокарічні) уся ця МАСОВАНА НАВАЛА АЗОПИ (НАВАЛА ЛІНГВОКУЛЬТУРНА, А НЕ ЛИШЕ СУТО ІНФОРМАЦІЙНА) НЕ ТІЛЬКИ ВИЛІПЛЮЄ ПЕВНІ КОЛЕКТИВНІ УЯВЛЕННЯ, ПЕВНІ СМИСЛИ ТА ОРІЄНТАЦІЇ, НАКИДУЄ ПЕВНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ТА СМАКИ, але й починає вже навіть і виформовувати деякі ПОСУТНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ КООРДИНАТИ САМОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.

[1] *Московский Апокалипсис. Материалы Парламентских слушаний Духовно-нравственная, морально-правовая и экономическая оценка трагических событий 21 сентября – 5 октября 1993 года и их последствия для России.* – М., 1996. – С. 72, 75. Див. також: *Свободная мысль.* – 1997. – № 10. – С. 109.

[2] Расистські погроми в Москві (англ.).

[3] *Левая газета.* – 1993. – № 16.

[4] «Середній» середній клас і «нижчий» середній клас (англ.).

[5] *Известия.* – 1999. – 24.03.

[6] Реальні масштаби соціального лиха офіційними структурами і центральними ЗМІ замовчуються. Скажімо, в Москві, за даними обслідування, проведеного ЮНЕСКО, усі 100% обстежених школярів-старшокласників були знайомі з наркотиками. В підмосковному м. Відноє 98% обстежених старшокласників приймають наркотики систематично. В чотирьох районах Алтайського краю, які прилягають до Казахстану, також 100% обстежених старшокласників – наркомани. Середній вік наркомана сьогодні знизився до 13 років. Неприродна смертність (смерть від убивств, самогубств, алкогольної та наркотичної інтоксикації) у віковій категорії до 25 років в 16–25 разів (залежно від регіону) перевищує аналогічний показник в цілому для популяції, зареєстрований приріст кількості наркоманів – від 6,5 до 12,5 разів,

алкоголиків – від 80 до 160%, ВІЛ-інфікованих – від 12,5 до 18 разів, хворих пранцями (сифілісом) – від 26 до 28 разів, гонореєю – від 12,5 до 32 разів.

[7] Див. також: *Учительская газета.* – 1997. – № 37.

[8] *Алфавит.* – 1998. – № 1. Це при тому, що ще у 80-ті роки латиноамериканські учені розраховували, що нині для простого підтримання уже досягнутого рівня економічного і культурного розвитку країни необхідно, щоб не менше 25% населення мали вищу освіту!

[9] Невеличкий приклад. На початку вулиці *Правди* в Москві на віддалі 500 метрів один від одного були розташовані два будинки культури – БК ім. Чкалова і БК фабрики Ява. У них працювали більше 60 дитячих гуртків і студій. Сьогодні і там, і там – казино.

ТЕРОР ГОЛОМОЗИХ

Порівняння наших скінів із зарубіжними дає чимало поживи для міркувань. Перші голомози з'явилися в Англії наприкінці 60-х років. Із сьогоднішнім іміджем скінгеда – хуліганістського молодика, тупого расиста, фашиста і антисеміта – вони не мали нічого спільного. Радше навпаки.

Скінгеди «першої хвилі» були субкультурою робітничих районів Британії, що виникла як молодіжна

Повсякчас підживлювана, розгойдувана, інспірована усім цим гра азопоїдних смислів (гра, що є ерозійним чинником щодо власне українського сенсотворення) здійснюється не лише через їх калейдоскопічно-мерехкотливу інтерференцію, не лише через їх атракційно-пістряву та суггестивно-вразливу всепроникність, але й також у тому, що ця, начебто спонтанна гра московсько-євразійських смислів сама здатна ВИ-ГРАВАТИ НАШОЮ ДУМКОЮ. «Гратися» нашими аспіраціями, бажаннями та спонуканнями. Наша власна поп-продукція, наше власне сенсоутворення у ділянці «масової» української культури (котра, властиво, не стала масовою, не стала масовою навіть в україномовному Львові) не встигає уже відстрілюватися від нестримної інвазії чужих смислових мереж, шалених інформаційних потоків (укупі із притаманними їм цінностями та оцінками, певною картиною світу та певними способами його тлумачення). Не здатна стримувати уже (або ж принаймні якимось селективно «перетравлювати») це абсолютно зухвале (з огляду уже хоча б на так звану «самостійність» України) напливання усіх отих і кабацьких, і лагерних, і з кримінальною та з перверзійною «грязотцой» потоків азопізації та ДО-РОСІЙЦУВАННЯ Укра-

їни. Єдиний (за дванадцять років відносної свободи друку) наш український молодіжний рок-журнал «Галас» погаласував неповні два роки, а відтак – притих і замовк цілком, Навіть і львівська молодь, котра із величезними зусиллями почала була нарешті видавати дійсно добру молодіжну газету «38 градусів» (хоч після кількох чисел – градуси впали до нуля), а сьогодні розпочала чудовий проект молодіжного журналу «Торба», на жаль, вимушена буде либонь у дуже скорому часі знову «піти з торбами». Між іншим, ПОВНИЙ БРАК ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ (політики, котра б керувалася стратегемами поступової деколонізації нашого соціокультурного середовища) – це теж прояв тотальної азопізації України – азопізації самих наших урядовців і чиновників. Підкреслюю ще раз і ще раз: навіть у Львові геть усе (і в першу чергу те, що пов'язане із масовою культурою, поп-культурою, молодіжною субкультурою та комунікативною поведінкою) сьогодні все з більшим та більшим прискорюванням та інтенсивністю АЗО-ПІЗУЄТЬСЯ. Протягом жовтня (2001 р.) мури львівських вулиць та паркані рясніли афішами русофонних співачок (Валерія, Альона Свірідова, Лоліта із уже згадуваною солопрограмою «АТВАЛ!») і ... жодної із відомих українських

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНИ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

класова культура протесту проти офіційної буржуазної культури і контркультури тих років. Підлітки з робітничих районів дивилися на британську контркультуру як на «випендрювання» «матусиних синків» з родин «середнього класу» і з багатих родин — розваги маєтних нероб, які роблять вигляд, наче вони проти буржуазного суспільства. Таке уявлення про британську контркультуру було, відверто кажучи, близьке до істини.

На відміну від активного бунтарства молоді в інших західних країнах, увесь молодіжний протест в старій добрій Англії «пішов у гудок». Ніяких масових молодіжних рухів чи масових організацій в Англії не виникло. Я вже не кажу про барикади чи міських партизанів, як у Франції та Італії. Все замінила рок-сцена, *Бітлз*, *Роллінг Стоунз*, *Ху* — і велетенська армія інших рок-груп, які намагалися пробитися до успіху. Гіпі та байкери виглядали в Англії несправжніми — та вони такими й були: жалюгідним наслідуванням заморського оригіналу. Англійські гіпі переважно «пластиковими гіпі», тобто «домашніми», вони гіпували тільки по вік-ендах, а решту тижня жили звичним конформістським життям. Байкери (їх тоді звали

«рокерами») теж ніяк не тягнули на окрему «страшну» субкультуру: це були хлопці з high middle class, достатньо багаті, щоб купити дорогий важкий мотоцикл і скористатися ним всерйоз раз на рік — влітку, в період відпусток, коли британські «рокери» з'їжджали кудись на узбережжя: в район Брайтона, Істборна, Борнмута й інших курортних місць.

Щоправда, в Англії наприкінці 50-х — на початку 60-х з'явилися дві «доморощені» молодіжні «тусівки» — тедз [1] і модз [2]. Але їх нараховувалось небагато. І ті, й інші були вихідцями з «робітничої аристократії» чи з «нижньої третини» «середнього класу», і найголовнішим для них був одяг — дорогий і стильний (у кожного зазвичай була лише одна пара одягу). Діти «суспільства споживання», вони відчайдушно заздрили багатим і хоча б на вихідні намагалися забути про домашні проблеми, нудну роботу — і виглядати багатими неробами. Обидві тусовки ненавиділи одна одну і регулярно влаштовували масові бійки.

Скінгеди зневажали і тих, і інших — як «зрадників свого класу». Їх і били саме як «зрадників». Аби підкреслити свою класову приналежність, скінгеди ви-

співачок. Жодної співачки із Чехії, Польщі, чи, скажімо, сусідньої Угорщини.

Попри етномаргіналізацію та потрійну креолізацію, попри тотальну варваризацію, хаотизацію (аж до синдрому АНОМІї, як розуміли її Дюркгайм та Роберт Мертон), попри зросійщення, попри окупацію думок і сердець казармово-барачно-блатними дискурсами та катастрофічного, масового уже «випадання» у нараційні пастки «приблатнюнної» балаканини, — до усього цього на нашу галицьку голову додається ще і ПОДВІЙНА НАША ПРОВІНЦІОНАЛІЗАЦІЯ: ми все більше стаємо нині «третьою» провінцією від Горлівсько-Київської провінції Азопи... Околицею околиці.

Біля якоїсь продюсерської агенції у Львові (вдалося «підслухати», бо ще один «крутий» вибіг із мобільником на поріг офісу): «А хто со зв'язав прієхал? Ага, Вентік, штолі? А Ірена є там?» А чи є ще Галичина в Галичині? Чи є ще Україна в Україні? Де ми? «О Боже мій, куди мені? Куди?!».

Як це не парадоксально (особливо із погляду виключних поціновувачів високої культури), але НАШЕ ВПЕВНЕНІШЕ ТА ТВЕРДІШЕ СПИНАННЯ НА ВЛАСНІ СВОЇ КУЛЬ-

ТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ НОГИ (без отого сьогочасного нашого гарячкового «хапання» за субкультурні підпори та субкультурне «поруччя» азопоїдних форм спілкування) може збутися лише як одночасне і паралельне зі СТАНОВЛЕННЯМ УКРАЇНСЬКОГО (на українській комунікативній основі) нашого власного МОЛОДІЖНО-СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ ТА ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКОЇ ВУЛИЧНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НОВОУРБАЇСТИЧНОГО ТИПУ (зі своїм власним спектром смислів, нарацій, символів, поведінкових стилів тощо). Висока ж культура (на українофонній основі) немінуче нидитиме, ставатиме все плиткішою та плиткішою (а може навіть і неприродною, неорганічною, декоративно-ритуальною) БЕЗ ПОВСЯКЧАСНИХ ІМПУЛЬСІВ ТА «ЗУСТРІЧНИХ ТЕЧІЙ» із боку живої УКРАЇНСЬКОЇ (саме української) ВУЛИЧНОЇ СТИХІЇ, українського міського (але дійсно українського!) ПОСПОЛИТОГО ЛЮДУ, ЧИ Й НАВІТЬ І ВЛАСТИВО УКРАЇНСЬКОГО ВУЛЬГУС-у. Саме те, що міська вулиця ставатиме поступово ЖИВИМ УКРАЇНСЬКИМ ІНТЕРПРЕТАТИВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ, беззаперечно, засвідчить, що НАРЕШТІ ЗБУВАЄТЬСЯ РЕАЛЬНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ. Що зросла «вага» українства (у тім числі і соціопрестижний статус україн-

робили власний стиль одягу: «донкі» — тепла грубошерста куртка чи напівпальто зі шкіряною кокеткою (одяг докерів), грубі штани, довга, до колін, маринарка «зут» і важкі міцні високі черевики будівельників і докерів. Стильним зачіскам «матусиних синків» скінгеди протиставили короткий бобрик (зазвичай з бачками) — голомозими їх, власне, обзивала тодішня довговолоса молодь. А вони пізніше перейняли зневажливу кличку як самоназву.

Найцікавіше, що скінгеди «першої хвилі» любили чорношкірих. Вони слухали «музику чорних» — вест-індську і ямайську музику стилів ска, реггей і рокстеді. В клубах і на концертах скінгеди товклись впереміжку з мулатами і неграми — і ніяких конфліктів не було. Уродженці Вест-Індії жили в тих же кварталах, працювали на тих самих заводах, училися в тих же школах, розмовляли тим самим «кокну»... У відчайдушних бійках скінгедів з рокерами на межі 70-х чорношкірі вест-індці брали участь пліч-о-пліч з англосаксами й ірландцями: діти робітників проти дітей буржуазії.

Невдовзі скінгеди зникли: покоління подорослішало, набуло родин і дітей і, як кажуть в таких випадках, «перебісилося». «Друга хвиля» виникла напри-

кінці 70-х років. Вона була породжена економічною кризою, а також тим, що захоплення панк-культурою дійшло нарешті до робітничих районів. Молодь з бідних родин стала витісняти з панк-сцени дітей «середнього класу».

Внаслідок жорстокої економічної кризи до середини 80-х років цілі графства у Англії перетворились в «зони соціального лиха» (їх сором'язливо називали «депресивними регіонами»). Саме тут розквітла субкультура скінгедів «другої хвилі». Діти безробітних, самі безробітні, підлітки з депресивних регіонів не бачили жодних перспектив — вони знали, що роботи немає і не буде, грошей немає і не буде. Єдиною розвагою було побитися з іншими подібними — але з сусіднього району. Так встановився новий канон одягу скінгеда. В цьому одязі все суворо функціональне, пристосоване для «стрітфайтінгу» — вуличної бійки: цупкі чорні джинси, дешеві, міцні, на яких погано видно бруд і кров; важкі шнуровані армійські черевики на товстій підошві, зручні для бігу, вони також служили зброєю в бійці, а голена чи стрижена «під нуль» голова — також і для того, аби противник чи поліція не могли схопити за волосся... Іншими словами, між

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

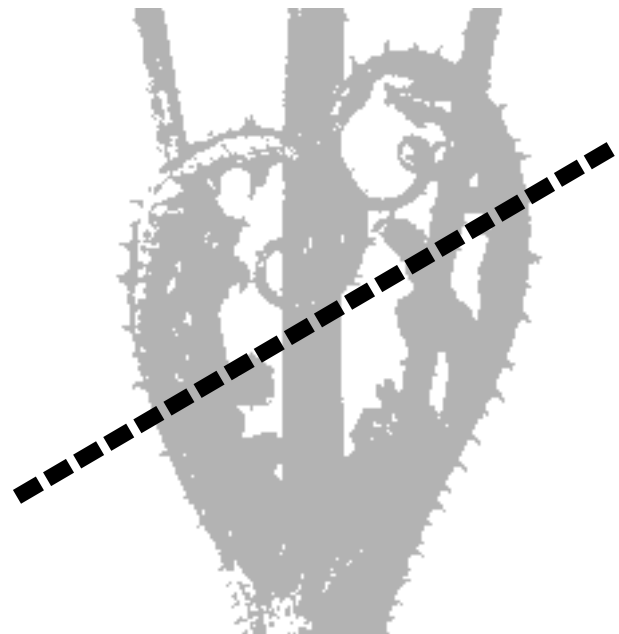
ського слова) в очах самих комунікантів... Що вивільняються наші думки і серця (саме наше єство) із чужих дискурсивних пасток.

Однак ця жива стихія нового українського сенсоутворення (стихія, що здатна генерувати наш новий урбанізм) як середовище і як сам стиль життя іще не прокинулася. Тим передчасніше говорити ще і про якесь так зване «національне відродження». На жаль. Чи можливе відродження без правдивого духовного звільнення? Без суверенності самого нашого духа?

У тому сенсі, як це тлумачив був колективне НАВІЮВАННЯ та НАСЛІДУВАННЯ (мімесіс) один зі засновників соціальної психології Габріель Тард.

РОМАН КІСЬ
ЩЕ РАЗ ПРО
БРАНЦІВ
БАРАЧНО-
КАЗАРМОВОЇ
БАЛАКАНИНИ
(НАРАТИВНІ
СТРУКТУРИ ЯК
ТРИБ ЖИТТЯ)

¹ Hannerz Ulf: Double Creolizing// To Make the World Safe for Diversity. Towards an Understanding of the Multi-Cultural societies. Ed. By Eke Daun, Billy Ehn, Barbro Klein, Stockholm, 1992. Див. Ще його ж книгу «Cross-national Connections. London, 1998».

скінгедами «першої хвилі» і скінгедами «другої» не було нічого спільного, окрім назви.

Наприкінці 70-х у Великій Британії активізувались неофашисти, які швидко стали для скінгедів зразком для наслідування. З іншого боку, і неофашисти почали активно працювати серед скінгедів. Фашисти дали гроші на створення скін-клубів. Самодіяльні скін-групи, які тяжіли до пост-панку, стали співати пісні з відверто расистськими текстами. Улюбленим гаслом скінгедів стало гасло «Збережемо Британію білою!». Сформувалось поняття «наці-скін». У наці-скіна з'явилась власна чисто скінгедська музика — в стилі *ой!*. Тут зі своїх помешкань вилізли скінгеда «першої хвилі», озлоблені тим, що їх «добре ім'я» кожного дня лають ЗМІ, називаючи «фашистами». На вулицях британських міст відбулися запеклі сутички між «старими» і «новими» скінгедами. Негідну роль при цьому зіграли британські ЗМІ, котрі вперто подавали ці сутички як «побоїща між ворогуючими бандами наці-скінів». Взагалі, натхненні пошуками сенсації, магічними «трьома С» (секс, скандал і страх), британські масмедії рекламували наці-скінів так широко, як ніколи не рекламували жодний молодіжний рух Англії.

Результатом цих вуличних сутичок «старих» з «новими» стала поява двох скін-рухів — з одного боку, наці-скінів («нових»), з іншого — «ред-скінз», «червоних скінів» («старих»). «Ред-скінз» майже повністю перейняли новий, зручніший одяг наці-скінів і зовнішньо відрізняються від них тільки нашивками з портретами Леніна, Че Гевари, Нельсона Манделі чи назвами своїх організацій і лівацьких груп, на котрі вони орієнтуються. «Ред-скінз» сьогодні активно діють в Англії, ФРН, Франції, США, Польщі, Іспанії (в Країні Басків). Виникли великі міжнародні об'єднання «ред-скінз». Однак західні ЗМІ намагаються про них не згадувати, а от про наці-скінів говорять і пишуть багато і часто.

У першій половині 80-х років наці-скіни з'явились у Скандинавії, Голландії, ФРН, Австрії, США, Канаді, Австралії, згодом — у Франції, Бельгії, Данії та Швейцарії.

Цікава історія руху в США. Перші скінгеда завелися тут ще в 70-ті роки. Расистами вони не були — крім скінгедів-білих, скінгедів-негрів, скінгедів-пуерториканців, скінгедів-євреїв, скінгедів-латиноамериканців, були й групи зі змішаним расовим складом. Всі мирно уживались і довго не розуміли, чому в ЗМІ про скінів

183

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© О.Кісь, 2001

Оксана Кісь
українська
сільська мода у дзеркалі
гендерних відмінностей

говорять як про фашистів. Але до 1984 р. і в США з'явилися групи наці-скінів. Американські дослідники одностайно відзначають, що наці-скіни в США були породжені американськими ж ЗМІ, які настирливо рекламували «подвиги» британських скінгедів-фашистів. Особливо шкідливу роль зіграло TV, молодіжні музичні журнали, а також газети *Бостон глоб* і *Вашингтон пост*.

В Європі форпостом руху наці-скінів стала ФРН. Якщо британські чи американські наці-скіни були знані побиттям чорношкірих і азіатів, то німецькі скінгеди одразу прославились убивствами. Їх жертвами були, як правило, турки і курди – гастарбайтери, іноземні робітники. Бували, втім, також випадки убивств тунісців, циганів, тамілів і пакистанців. У Баварії навіть стався напад на італійця – скіни облили його бензином і підпалили. Регулярними стали напади на турецькі та курдські культурні й молодіжні центри, бари і кафе. Цікаво, що наці-скіни ніколи не нападали на місцеві відділення турецької фашистської Партії націоналістичної дії.

Після розпаду «Східного блоку» скінгеди з'явилися у Польщі, Чехії, Угорщині, Хорватії, Словенії, Бол-

гарії. Особливо багато наці-скінів у Чехії та Хорватії. Тут жертвами їх терору зазвичай стають цигани. У Чехії насильство скінгедів над циганами стало постійним тлом суспільного життя. Одного разу наці-скінам вдалось навіть влаштувати справжній циганський погром, а двадцять циганів загинули страшною смертю – були облиті бензином і спалені живцем. У Хорватії справа дійшла до того, що з країни, рятуючись від скінгедського терору, втекли практично всі цигани (втім, у Хорватії наці-скінів покривав президент Туджман, відомий своїми симпатіями до фашизму).

[1] Власне, «тедді-бойз» і «тедді-гьолз», від *Teddy* – ласкавого зменшення імені Едвард; йшлося про британського короля Едварда VII (правив у 1901–1910 роках); тедз наслідували в одязі моду часів короля Едварда.

[2] Від англ. *modern* – сучасний; назва підкреслювала, що тедз (вороги модз) – «несучасні».

СУСПІЛЬСТВО ЗАПЛЮЩУЄ ОЧІ

У світлі того, що відомо про західних наці-скінів, поява голомозих у Росії мала б, здавалось, стривожити якщо вже не владу, то хоча б громадськість.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Юність – культурно-історичний феномен, який можна збагнути лише крізь призму вікового символізму, тобто системи уявлень та образів, у яких культура сприймає, осмислює і легітимізує життєвий шлях індивіда і вікову стратифікацію суспільства. Віковий символізм, на думку І.С.Кона, охоплює такі взаємопов'язані елементи:

Δ *нормативні критерії віку*, тобто прийняту культурою термінологію, періодизацію життєвого циклу, а також вказівки щодо діяльності і завдань його головних етапів;

Δ *аскриптивні вікові властивості, чи то вікові стереотипи* – риси і властивості, приписані культурою особам певного віку, що постають для них як норма;

Δ *символізація вікових процесів* – уявлення про те, як відбувається чи повинне відбуватись зростання, розвиток і перехід індивіда з однієї вікової стадії до іншої;

Δ *вікові обряди* – ритуали, за допомогою яких культура структурує життєвий цикл та оформлює взаємини вікових верств, класів та груп;

Δ *вікова субкультура* – специфічний набір ознак та цінностей, за яким представники певної вікової верстви усвідомлюють та стверджують себе як «МИ», що відмінне від усіх інших вікових груп [Кон, 1998, с. 17].

Спіраючись на пропонувану структуру вікового символізму, спробуємо простежити відповідні його аспекти на матеріалі молодіжної культури доіндустріального українського села, звертаючи особливу увагу також і на виразні гендерні відмінності, що простежуються в межах усіх згаданих компонентів.

ДІВКИ ТА ПАРУБКИ

Парубками та дівками називали в українському селі молодих людей віком 14-18 років [Сявавко, 1974, с. 62]!. Вік парубкування та дівування співпадав із періодом активного статевого дозрівання [Кабакова, 1999, с. 36-37] і означав для молоді перехід у категорію, яка за своїми соціальними характеристиками суттєво відрізнялась від попередньої вікової групи, що об'єднувала хлопців та дівчат (підлітків віком до 12-13 років – у різних місцевостях по-різному). Однак сама категорія парубків/дівчат неоднорідна, оскільки в її межах існувало дві підгрупи – молодших (переддівки та під-

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

Однак, на відміну від інших хоч трохи ідеологізованих молодіжних субкультур (гіпі, панків, байкерів, брейкерів, трешерів, «кислотників» тощо, з якими у нас або боролися, або, як мінімум, докладно і широко освітлювали в пресі), скінгеди в Росії залишаються для «дорослого» світу темою невідомою і, схоже, табуованою. Не тільки преса про них намагається не писати, але й вітчизняна академічна наука не бажає їх вивчати. Скажімо, в Англії, на батьківщині скінгедів, про них написані уже сотні три книг і тисячі статей. У США, не встигли ще наці-скіни прийти на зміну «ред-скінз» — як тут же було опубліковане фундаментальне дослідження, оплачене урядом і видане спеціально для поліції та інших федеральних служб. У нас, незважаючи на перетворення скінгедів у помітне і, по суті, вже масове явище, ніхто ними не займається.

З одного боку, це цілком зрозуміло. Більшість наших соціологів — це жінки середнього віку, котрі елементарно бояться підходити до скінгедів: скіни — найагресивніша з-поміж запозичених молодіжних субкультур — на запитання «А чому ви ненавидите негрів?» можуть і по писку дати... Та й нащо займатися «польовими дослідженнями», якщо легше заробити на жит-

тя давно освоєним ділом — проведенням фокус-груп на замовлення західних фірм, які намагаються з'ясувати особливості російського ринку?

Учені, які професійно займаються проблемами молоді, скажімо, з Інституту молоді, на запитання про скінгедів позичають в Сірка очей, зітхають і починають пояснювати, що на дослідження немає грошей — держава не дає, а різні фонди на цю тему теж чомусь грантів не виділяють. «От в совєцькі часи, коли нам спустили вказівку вияснити, що таке гіпі...» — мрійливо згадував один співробітник Науково-дослідного центру при Інституті молоді...

І влада, і особливо преса довгий час намагалися взагалі не помічати скінгедського терору. Ба більше, складається враження, що і міліція, і влада співчують голомозим. Чой Юн Шик, президент Асоціації південнокорейських студентів, які навчаються в Москві, та Гебріел Котчофа, президент Московської Асоціації іноземних студентів, одноставно твердять, що десятки, якщо не сотні разів московська міліція відмовляла іноземним студентам — жертвам скінів — у відкритті карної справи. Полковник Міхаїл Кірілін з Центру зв'язків з громадськістю ФСБ і Владімір Вершков з прес-

парубчаків до 15-16 років) та старших молодих людей, що вже досягли шлюбного віку і могли одружуватись [Балушок, 1998, с. 82]. Перший етап розглядався як період, коли молодь опановувала властиві віковій моделі поведінки, поступово прилучалась до молодіжної субкультури села. Хлопці та дівчата 12-14 років об'єднувались в окремі гурти за статево-віковим принципом (однолітки-верстваки), наслідуючи у всьому молодь старшого віку. Сенс цього першого етапу (до 15 років) — періоду неофітства — активна підготовка хлопця до ритуалу ініціації, що означатиме офіційне прилучення його до парубоцької громади села та здобуття ним статусу повноцінного парубка. У цей час хлопці зазнавали усіляких знущань та принижень зі сторони старших парубків, їм також забороняли одягати властивий парубоцький одяг, палити тютюн, вживати алкоголь тощо [Балушок, 1998, с. 81-105]. Однією із головних ознак дорослості вважали появу у хлопця вусів та бороди (вторинних статевих ознак, прикмет статевої зрілості). Відтак перше гоління супроводжувалось певним ритуальним дійством та святковою трапезою у колі сім'ї [Бондаренко, 1993, с. 246].

Характерно, що між рідними братами та, відповідно, сестрами різного віку також зберігалась подібна вікова сегрегація. Так, у багатьох місцевостях (зокрема на Херсонщині, Наддніпрянщині, Поділлі) дотримувались черговості вступу братів до парубоцької громади (молодший починав парубкувати лише після одруження старшого), або ж брати вступали до різних парубочих громад [Ястребов, 1896, с.192, 112; Боржковський, 1887]. Подібна практика стосувалась також і дівчат-сестер. Н. Заглада відзначала, що «у деяких місцевостях України спостерігається цікавий стосунок між сестрами підлітками і сестрами дорослими: підлітки не носять певних ознак дорослого віку (головних уборів), вони мусять підстригати волосся на голові; вони не вступають у дівочку громаду і виходять заміж тоді, як вийде старша сестра» [Заглада, 1929, с. 74]. Подібна практика поступового долучення дівчат-сестер до гурту відданиць відома чи не у всій Україні.

Прикметною рисою парубоцтва/дівочтва як соціально-вікової категорії було суттєве розширення особистої свободи та зниження міри контролю за поведінкою молоді зі сторони дорослих. З іншого боку,

служби ГУВС в один голос заявили кореспондентові газети *Moscow Times*, що їхні служби не розглядають скінів як щось небезпечне [1]. Можливо, існування скінгедів можна звалити власні злочини. Так, саме скінам був приписаний напад на табір таджицьких біженців у Підмоскові в травні 1997 р. (коли, між іншим, було убито немовля), хоча очевидно, що погром у таборі проводили фахівці.

Можна навести також чимало прикладів, коли різні видання (газети *Век*, *Деловой вторник*, *Трибуна*) відмовлялись публікувати статті про скінгедів, розцінюючи їх як «чорнуху», саме явище — як «нетипове», а тему — як «дугу сенсацію».

Але навіть тоді, коли влада змушена реагувати на скінгедський терор, а ліберальна преса — освітлювати інциденти, відверто расистське насильство націскінів дивним чином перетворюється в «рядове хуліганство». Скажімо, 17 жовтня 1998 р. група голомозих по-зврячому побилла сина посла Республіки Гвінея-Бісау. Побиття зупинили перехожі, з їх допомогою були затримані два скіни — шістнадцяти і вісімнадцяти років. Але міліція впевнено заявила, що по-

биття начебто не було пов'язане з кольором шкіри постраждалого, а газета *Московский комсомолец* опублікувала статтю під красномовною назвою *Сина посла Гвінеї-Бісау побилли не на расовому ґрунті...*

Політика замовчування (і прихованого сприяння) щодо скінів навела голомозих на думку про безкарність. Коли у квітні 1998 р. скіни розіслали до редакцій московських газет факси, де повідомляли, що на честь чергової річниці від дня народження Гітлера вони «кожного дня убиватимуть по негру», більшість газет ніяк на це попередження не прореагувало, а ті, що відгукнулись — скажімо, *Независимая газета*, — сприйняли їх як щось екзотичне, але несерйозне. Насправді ж тієї весни в Москві вперше в історії російського скін-руху була проведена скоординована кампанія єдиних дій, яка викликала міжнародний резонанс, — посольства ПАР, Беніну, Судану, Індії та Нігерії надіслали офіційні ноти протесту МЗС Російської Федерації в зв'язку з терором скінгедів. Але у вітчизняних ЗМІ ніхто навіть не спробував оцінити розміри цієї кампанії — а між тим, за підрахунками Асоціації іноземних студентів, тільки щодо темношкірих студентів упродовж місяця після 20 квітня чинилось у середньому по чотири акти

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

зберігалась загальна підпорядкованість усіх неодружених молодих людей батьківській/материнській волі: і парубки, і дівчата зобов'язані були беззастережно виконувати господарські розпорядження батьків і дотримуватись призначених ними заборон та обмежень, коли такі були. Цікаво, що оскільки хлопці, стаючи парубками, виходили з прямого підпорядкування батьків і багато часу проводили поза домом, батьки часом зволюкали із дозволом на їх вступ до парубочьких громад [Камінський, 1928, с. 10-11]. З іншого боку, дорослий парубок здобував нові права в сім'ї та громаді, зумовлені новим його статусом: інколи він міг заробляти та витратити гроші на власний розсуд, брати участь у зборах сільської громади і користуватись правом голосу, заступаючи батька за його відсутності, за провину перед громадою його карали за вироком сходу, а не віддавали на виправлення батькові [Боржковський, 1887, с. 771]. Парубок користувався повагою у батьків, для яких ставав першим радником у господарських справах, і в молодіжному середовищі — молодші хлопці та дівчата звертались до нього на «Ви» і перші вклонялись при зустрічі [Ястребов, 1896, с. 115].

Подібна ситуація простежувалась і у ставленні до дівчат. У цей період мати скеровує зусилля дочки на приготування посагу (скрині), призначаючи їй певну «денну норму» прядіння та вишивання: лише за умови її виконання дівчина отримувала право відвідувати молодіжні зібрання, а за невиконану роботу могла навіть зазнати тілесних покарань.

Дівчина «на відданні» — період максимального та найяскравішого вияву креативного потенціалу, апогей творчої активності, мотивація якої зумовлена домінуванням установки на одруження. Таким переважно дівочим заняттям вважали вишивання, особливо у період між сватанням та весіллям² [Волинь, арк. 3,11; Полтавщина, арк. 46, 55, 59]. Російська дослідниця Т. Бернштам взагалі вважає шиття/вишивання особливою прерогативою дівчат-відданиць, чи не головною прикметою їх повноліття та готовності до шлюбу [Бернштам, 1999].

Якщо перехід хлопця до категорії парубків і вступ його до парубочої громади супроводжувався досить виразними ініціативними ритуальними діями (випробуваннями фізичної сили, психологічної витривалості, господарських навичок, ритуальними діями) [Ба-

ОКСАНА КІСЬ
УКРАЇНЬСЬКА
СІЛЬСЬКА
МОЛОДЬ
У ДЗЕРКАЛІ
ГЕНДЕРНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

насилства в день. Один негр був убитий, і труп його був скинутий до каналізаційного люку в районі Даниловського ринку. Міліція не захотіла пов'язувати цей випадок зі скінгедським «місячником».

Треба дуже постаратися не побачити такого зв'язку. Дві жінки з родин пакистанських дипломатів у ті ж дні були жорстоко побиті двадцятьма скінгедами на Арбаті. У тому ж районі, тоді ж, при пасивності міліції була по-звірячому побита шкінами вагітна громадянка Індії, у котрої після побиття стався викидень. Врешті, в Філях у травні був побитий і потрапив у госпіталь чорношкірий морський піхотинець Вільям Джефферсон з охорони посольства США. США — не країна «третього світу». Вперше міліції довелось виявити оперативність і затримати винуватця. Ним виявився двадцятидворічний Семен Токмаков, лідер скін-групи *Русская цель* (зовні він далеко не виглядає суперменом). Відтак група скінів напала на Генерального секретаря Соціалістичної партії Великої Британії Пітера Таффара, котрий приїхав у Москву для читання лекції. Соціалістична партія розіслала факси про цю подію ЗМІ всього світу. Вибухнув скандал. Про скінів написала газета *Москов таймс* і розповів Станіслав Кучер у своїй

програмі на ТВ-6. Далі замовчувати випадки расистського терору в Москві виявилось неможливо.

Та й і С. Токмаков був затриманий лише тому, що сам дав інтерв'ю знімальній групі TV, яка прибула на місце події. В інтерв'ю Токмаков розповів про свої расистські погляди і говорив, що негри — це «зло». Навіть маючи цей запис, міліція «шукала» Токмакова цілих два дні і довго намагалася заперечувати расистський характер інциденту.

«Справа Токмакова» сприяла тому, що скінгеди утвердились у своїй «правоті» та безкарності: вітчизняні ЗМІ приділяли «справі» дуже мало уваги, зате увага західних журналістів не просто зробила Токмакова і групу *Русская цель* найвідомішими російськими скінгедами, але й сильно підняла престиж групи в скін-русі. Закінчилось усе тим, що члени *Русской цели* стали погоджуватися на інтерв'ю із західними журналістами тільки за долари.

Суд над С. Токмаковим тривав неймовірно довго — з 9 вересня 1998-го до 27 вересня 1999 р. — і закінчився тим, що він був засуджений умовно і звільнений з-під охорони в залі суду. Новоявлений «герой» потрапив до регіонального списку виборчого об'єд-

лушок, 1998, с. 81-105], то здобуття статусу дівчини зазвичай було позбавлене відповідного оформлення³.

ФОРМИ СПІЛКУВАННЯ ТА МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ

Вечорниці, досвітки та «вулиця» — це та частина молодіжної культури села, що викликала жваве зацікавлення дослідників ще наприкінці XIX ст. [Сумцов, 1886; Іванов, 1907; Кузеля, 1906; Гнатюк, 1919]. Саме завдяки побутуванню на значній частині України інституту *вечорниць/досвіток* (восени-взимку) та *вулиці* (навесні-влітку), що були невід'ємною складовою молодіжної культури в центральних регіонах України, на Поліссі та Слобожанщині, сільська молодь мала змогу досить повно реалізувати потребу у спілкуванні з протилежною статтю⁴.

В межах інституту *вечорниць/досвіток/вулиці* процес соціалізації набуває якісно нових вимірів: змінюється його спрямованість: головний акцент зміщується з трудового виховання на сферу комунікативну, провідними темами стають проблеми спілкування із протилежною статтю, кохання, заміжжя. Як уже згадувалось, у цей період молодь отримує певну свободо-

ду дій, вже не перебуваючи постійно під контролем батьків. Водночас зростає міра особистої відповідальності дівчини за власні вчинки та поведінку, вимоги до якої зі сторони інститутів соціального контролю стають жорсткішими.

Назагал, дівчата починали відвідувати вечорниці з 13-15 років. На одних вечорницях гуртувались, як правило, дівчата-однолітки (верстваки)⁵, і саме дівчата відігравали першорядну роль в організації та проведенні вечорничних зібрань упродовж призначеного для цього періоду⁶. Зазвичай усі турботи, пов'язані із влаштуванням вечорниць були сферою відповідальності дівчат: вони визначали місце щоденних зібрань (хату), домовлялися із господарями, забезпечували необхідні витратні матеріали (тріски чи гас для освітлення, солому чи дрова для опалення), а також продукти для приготування спільної вечері (борошно, яйця, олію, сало, крупи, м'ясо тощо). Крім того, саме дівчата дбали про чистоту у вечорничній хаті (білили її, мазали піч та долівку, прикрашали інтер'єр, прибирали тощо), і, що найголовніше, вони ж відшкодовували господарям дому своєрідну «орендну плату»: один день на тиждень (четвер) дівчата прями для них

нання «Спас» на чолі з «самим» Баркашовим (список, як відомо, зусиллями Мінюсту зі скандалом був знятий з реєстрації).

Ясна річ, усе скінчилося тим, чим і мало скінчитися: скіни перейшли від нападів на «чорних» до нападів і на «білих» також. Згаданий інцидент з Пітером Таффом був не першим і не єдиним, хоча й найвідомішим. Першими «білими» жертвами скінгедів стали ліваки, насамперед — анархісти, з якими наці-скіни постійно зіштовхувались у молодіжному середовищі як з «конкурентами». Упродовж двох останніх років у різних містах Росії скіни систематично нападали на них — і на вулицях, і в приміщеннях.

Ось лише кілька прикладів. Навесні 1998 р. бл. десятка скінів з'явилась у Музей Маяковського на відкриту лекцію, яку проводила троцькістська група «Комітет за Робітничий Інтернаціонал», і вигукнули від входу: «Хто тут євреї — виходь!» У відповідь їм вигукнули: «Ми тут усі євреї!» — і зал встав як один. Прикинувши співвідношення сил — у залі було чоловік шістдесят — скінгеда відступили.

Влітку того ж року скіни побили в метро московського школяра Іллю Будрайтсіка тільки за те, що на

ньому була модна майка, на якій була відтворена обкладинка диска рок-групи *Rage Against the Machine* [2] з портретом Че Гевари. «Ах ти, гад! — кричали скінгеда. — Че Гевару носиш, комуніста цього проклятого! *Rage Against the Machine* — це також комуністи, у них там негр грає!» Сам Будрайтскіс, литовець за походженням, виглядав цілком по-арійськи, але, на лихо, йому зустрілись політично дуже грамотні скіни.

Однак і ця тема виявилась забороненою у нашій пресі. В кількох виданнях я наштотхнувся на одну й ту ж ситуацію. В одній редакції мою статтю про скінгедів вимагали переробити, позаяк у ній йшлося про потурання російським скінгедам з боку нинішніх органів влади (ляяти «демократичну владу», виявляється, не можна — це означає «лити воду на млин комуністів»), а також розповідалось про напади скінгедів на ліваків (що особливо не подобалось редакції). Вважалося, що «ідейно невитримані» частини треба переписати. На ідеологічну цензуру совєцького зразка я не погодився. Стаття не вийшла. В іншому виданні з невеликої оглядової статті про скінів були ретельно вилучені всі приклади терору наці-скінів проти лівих. На жаль, про це цензурне втручання я дізнався уже постфак-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

(«відпрядали») [Пирятин, арк. 69; Полтавщина, арк. 2, 23, 30, 42, 52; Іванов, 1907, с. 185 та ін.]. Внесок хлопців, що неодмінно приходили на вечорниці, обмежувався лише запрошенням музик⁷, а також забезпеченням вечорничної громади горілкою для вечері та соломою (обмолоченими снопами), які використовували для ночівлі⁸.

Прикметною рисою українських *вечорниць/досвіток* слід вважати явні гендерні відмінності у поведінці дівочих та парубочих гуртів, що виявлялись насамперед в статичній, очікувальній позиції дівчат на протигагу активності та мобільності парубочих ватаг: «хлопці на яку хоч [улицю] ходили, а дівчата не ходили по чужих же улицях — дівчата на своїх», «хлопці можуть піти на другі досвітки кудись, а дівчата нікуди не мають права йти, тільки ж на свої. А до цих дівчат другі ж якісь хлопці йдуть», «дівчата на місці сиділи, на своєму кутку» [Полтавщина, арк. 61, 30, 1, 40].

За таких обставин доволі парадоксальним видається той факт, що повсюдно хлопці певного кутка села розглядали місцеві вечорниці як «свої», перешкоджаючи візитам сюди сторонніх парубків [Пол-

тавщина, арк. 30; Пирятин, арк. 64; Богуславський, 1855, с. 22].

Про той факт, що парубоча громада певного кутка села розглядала місцевий вечорничний дівочий гурт як свою «колективну власність» свідчить також інший цікавий специфічний вечорничний звичай, що його зафіксувала у 1934 році Н. Заглада під час своїх етнографічних студій на Поліссі (Чорнобильський р-н Київської обл.): «Хлопці з собою приводили чужих хлопців, один хлопець на вечурках рахувався за хазяїна і угощав чужих хлопців своїми дівчатами (...) Як яка дівка приглянеться чужому хлопцю, то він шепне тому, хто його привів; і вже той тягне ту дівчину на куль [солому] і так угощає його своєю дівчиною (свого села), а той (в свою чергу) так робить у себе. Як дівка не хоче з хлопцем тим ночувати, то її насильно заставляють; свій хлопець ще поб'є, лає її й каже: «Як я був у них, то мені давали дівку, а ти не хочеш». Йому стидно перед чужим хлопцем (...)» [Заглада, 1934, арк. 87-88]⁹. На Покутті існував інший парубочий звичай, що перегукується із попереднім: парубку, щойно прийнятому до парубочої громади, остання «виділяла» в перший день дівчину, з якою він танцював [Косташук,

ОКСАНА КІСЬ
УКРАЇНЬСЬКА
СІЛЬСЬКА
МОЛОДЬ
У ДЗЕРКАЛІ
ГЕНДЕРНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ

АЛЕКСАНДР
ТАРАСОВ
ГОЛОМОЗИ

тум. Після такого досвіду мимоволі починаєш підозрювати, що деякі наші ліберали зацікавлені в існуванні скінгедів, поки скінгеди б'ють ліваків і не чапають їх самих, лібералів.

Події у нас в країні розгортаються точнісінько так, як вони розвивалися в Чехії та Польщі. Там теж наці-скіни спершу били «чорних» (циганів), відтак почали бити анархістів, а тепер б'ють взагалі будь-кого, хто висловить обурення їхньою «діяльністю». Але в Чехії наці-скінам протистоять місцеві анархісти, котрі, на відміну від наших, «круті» і на розправу швидкі. Один чеський анархіст, на якого півтора року тому напали в шинку скіни, просто вийняв пістолет і підстрелив двох скінгедів, після чого, природно, сів у в'язницю. А в Польщі наці-скінам протистоять «ред-скінз».

У Росії «ред-скінз» практично немає. Невеликі групи «ред-скінз» з'явилися нещодавно лише в Белгороді і Воронежі. Створена зусиллями краснодарських анархістів група «ред-скінз» успішно біла місцевих наці-скінзів, але до осені 1998 р. через «запаморочення від успіхів» розвалилася. Інших прикладів немає.

А влада з наці-скінами не бореться. Немає і антискінгедської пропаганди. Урядове телебачення тавру-

вало в останні роки шахтарів, американців, комуністів, ваггабітів — кого завгодно, тільки не фашизуючих голомозих. Про відсутність шкільної освіти уже йшлося вище. У мене виникає враження, що влада свідомо чи підсвідомо не бореться зі стихійною фашизацією підлітків.

Невже нашими лібералами, які перебувають при владі, рухає той «великий страх», що рухав їхніми однодумцями у 20-ті роки в Західній Європі? Закінчилось це погано. Мені доводилось багато разів читати запізнілі скарги італійських і німецьких лібералів першої половини століття — от, мовляв, ми-то гадали, що ці фашисти будуть бити комуністів, послужать їм противагою, стануть додатковим захистом від «червоної небезпеки», заради цього ми заплющували очі на їхні «подвиги», заради цього ми давали їм гроші, а вони, невдячні...

У прямому зв'язку зі скінгедським терором аналогічні запізнілі скарги уже чутні в Польщі та Чехії. От, скажімо, відомий в минулому діяч *Солідарности* Анджей Словік скаржиться: «Коли ми добились ліквідації викладання ідеологізованих гуманітарних предметів, ми були переконані, що чинимо правильно: но-

1929, с. 23]. До того ж, дівчина не мала права відмовити, навіть якщо хлопець їй не подобався [Балушок, 1998, с. 91]. Вважаємо, що така іммобільність дівчат на противагу значній свободі пересування хлопців в юнацькому віці є логічним продовженням започаткованої ще на ранніх етапах соціалізації лінії на гендерну диференціацію сфер та форм прояву активності (внутрішня зона, дім, статичність — «жіноча»; зовнішня, поза домом, динамічність — «чоловіча»).

Через згадані вище обставини між різними вечорничними дівочими гуртами розгорталось суперництво на ґрунті завоювання симпатій парубків. Так, наприклад, обираючи хату для зібрань, дівчата зважали також і на її розташування, віддаючи перевагу тій, що стоїть «на видному місці, над вулицею, щоб зручніше було парубкам заходити» [Пирятин, арк. 74]. Дівчата, що краще співали, скоріше здобували прихильність хлопців і використовували свої вміння для привернення їхньої уваги [Воропай, 1993, с. 330; Полтавщина, арк. 52; Волинь, арк. 9]. Коли ж хлопці часто навідувались на одні вечорниці, нехтуючи іншими, між різними дівочими гуртами виникала певна ворожнеча: дівчата виспівували сороміцькі пісні на адресу су-

перниць чи навіть вимащували двері ворожої «штаб-квартири» кізяками [Пирятин, арк. 67, 71].

З іншого боку, виразним свідченням пасивно-очікувальної позиції дівчини та невизначеності її майбутньої долі можна вважати також і ворожіння про одруження, що були інтегральною складовою дівочої субкультури¹⁰.

Той факт, що нам не вдалось відшукати вказівок на існування специфічно-парубочої мантики відповідного спрямування можна розглядати як підтвердження нашого припущення про те, що прогнозування власної долі було більш актуальним саме для дівчат на тлі загальної невизначеності ситуації та неможливості дієво на неї впливати, управляти нею чи контролювати її перебіг.

Особливо яскраво гендерні відмінності поведінки парубків та дівчат за ознакою «пасивність/ініціативність» ілюструє звичай влаштовувати «ярмарки на дівчата», що мав поширення на території бойківсько-гуцульського пограниччя, а також у середовищі руснаків на території Угорської Руси [Кузеля, 1914]. Скласти уявлення про те, як усе відбувалось, можна з опису такої події, яка відбувалась щороку навесні, на свято

вих підручників не було, нові, некомуністичні, концепції не встигли розробити. Хіба могли ми подумати, що все захопить Церква — причому найправіші сили Церкви, люди з середньовічною свідомістю — і що наші діти почнуть голити голови, зачитуватися біографією Отто Скорцени, носити шкіряні куртки зі свастикою і, скандуючи: «Поляк є католик!», бити циганів і українців?» [3].

За ним слідує і активіст «оксамитової революції» в Чехословаччині Франтішек Кваснічка: «Ми різко хитнули вправо вісь суспільної свідомості. Ми старанно відштовхували все, що, як нам видавалось, мало стосунок до лівих ідей, — навіть якщо це була ідея расового рівноправ'я чи просто слово «солідарність» <...> Ми самі скоротили до мінімуму <...> історію війни (Другої світової. — А.Т.) і окупації, щоб не дратувати багатого західного сусіда (Німеччину. — А.Т.) <...> вивчення гуситських воєн — раз їх так любили уславлювати комуністи <...> в школі перестали говорити про колоніальні завоювання — і, відтак, про те, що негри й індіяни — такі ж люди, як і ми, європейці... Ми самі породили «голячків» (голених. — А.Т.), ми самі винні в циганських погромах і двадцяти циган-

ських Гусах (йдеться про чеських циганів, спалених скінгедами живо. — А.Т.) [4]».

Схоже, наші ліберали не хочуть учитися на чужому досвіді.

Переклав Андрій Павлишин

[1] Див.: Allen N. Moscow Skinhead Violence. — *The Moscow Times* — 1998. — 23.03.

[2] Бунт проти машини (англ.).

[3] *Parada*. — 1993. — № 50.

[4] *ANTIFA-Listy*. — 1995. — № 22.

27 січня 1998 — 14 грудня 1999 р.

Перекладено за виданням: *Дружба Народов.* — 2000. — № 2.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Юрія (6 травня) у містечку Перегинськ Долинського повіту (сучасна територія Івано-Франківської обл.):

«На кожний ярмарок сходяться численно дівчата, що вже на відданю [з матерями] і легіні. Дівчата уставляються рядами коло моста, як можна найкраще причепурені, а легіні переходять попри них і приглядаються їм (...) Як котра котрому сподобається, то зараз починається на місці відповідна розмова. Коли легінь цілком не знає дівчини, а се трапляється часто, то наперед питає, хто вона і звідки вона, а потім виходять з нею з гурту на розмову (...) В цей спосіб розпізнається багато молодих людей з околиці Перегинська, а такі знайомства кінчаються звичайно вінчанем (...) Парубки приходять нераз навіть дуже здалека» [Кузеля, 1914, с.1-2].

ЕРОС, СИЛА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Зауважимо, що статеве виховання в межах традиційної української родини практично не здійснювалось: морально-етичні засади християнства, по суті, табували обговорення відповідної проблематики в колі сім'ї. Загальновідомо, що батьки намагались усіляко обмежити знання дітей у цій царині: вони не

лише не демонстрували власних почуттів та потягів у присутності дітей, але навіть розмови між матір'ю та дочкою щодо питань фізіології жінки, особливостей її статевої сфери та репродуктивних функцій вважались неприпустимими. Така поведінка батьків була вмотивована засадничою універсальною культурною нормою — табу інцесту [Агапкина, 1999, с.418]. Уникнення кровозмішання, запобігання виникненню щонайменших сексуальних імпульсів (хоч би й підсвідомих) між родичами було наріжним каменем у побудові стосунків поміж батьками та дітьми, а також між різностатевими підлітками в межах однієї сім'ї. Часом саме ці міркування спонукали батьків відряджати власних дітей відповідного віку ночувати на вечорниці [Іванов, 1907, с. 209; Полтавщина, арк. 31]. Табу інцестуальних контактів покликано до життя й іншу звичаєву норму, згідно з якою рідні брати та сестри не мали права відвідувати ті самі зібрання молоді: пильно стежили за тим, аби на одних *вечорницях/досвітках* була не більш як одна особа з однієї хати [Полтавщина, арк. 40; Гнатюк, 1919, с. 45; Воропай, 1993, с. 28; Іванов, 1907, с. 186]. Таке відокремлення посилювалось і згаданим вище звичаєм формування вечорничних гуртів за ві-

ОКСАНА КІСЬ
УКРАЇНЬСЬКА
СІЛЬСЬКА
МОЛОДЬ
У ДЗЕРКАЛІ
ГЕНДЕРНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ

тірсія генрі панківська й авангардне мистецтво

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ковим принципом — «більші парубки з більшими дівками, менші — з меншими» [Пирятин, арк. 65, 74].

Вечорниці/досвітки/вулиця були осередком найповнішого, самостійного та інтенсивного спілкування молоді з характерним еротичним підґрунтям, що помічено багатьма дослідниками [Ястребов, 1896, с. 119; Іванов, 1907, с. 188; а також: Гуцульщина, Пирятин]. Потужна установка на одруження та психофізіологічні особливості юнацького віку визначали загальну спрямованість діяльності та умотивовували поведінку присутніх, уся повнота розмаїтих виявів якої окреслюється терміном «женихання».

Ініціаторами усіяких розваг з еротичним підтекстом (ігри, жарти, загадки, оповідки тощо) були переважно хлопці. На *вечорницях/досвітках* та «вулиці» молодь, окрім суто емоційного, здобувала також і перший досвід безпосереднього тілесного контакту із протилежною статтю (йдеться насамперед про такі пестощі, як поцілунки, обійми, доторки до інтимних місць). Такі дії вважались природними та допустимими, і не лише тоді, коли закохана пара залишалась наодинці.

«*Вулиця має два ступені. Перший — це підготовка до справжньої вулиці. Тут гуляють хлопці й дівчата від*

12 до 15 років. Вони привчаються тут співати гуртом, як поводитись з дівчиною і починають парубкувати (хлопці), цебто вже мацають дівчат за груди і за інші місця. Вони проводять дівчат додому, але ще довго не стоять під лісою (...) Друга ж ступінь вулиці — *це вже справжні дівки та парубки від 16 до 25 років. (...) Зібравшись на колодку, дівчата сідають всі вмісті купкою, а хлопці (...) кожний з них старається впасти дівчині в пелену, хоч вона й сперечається, але це нічого не помага, бо «чия сила, того й право» — такий лозунг вулиці. Ото всівшись на колінях дівчини, обнявши її, він починає з нею розмову (...)* Поспівали пісень, ну що ж далі робити? *І от хлопці (...) починають лапач дівчат різно і скрізь спідницю, і попід нею (...)* Улиця *розходиться (...)* Хлопці не зивають, щоб не пропустити її дівчини, з якою він умовився провести її додому (...) [Пирятин, арк. 62-63].

Парубки вважали нормою те, що «хлопцєви нияка дівчина не може одказати, щоб не поцилуватись» [Гнатюк, арк.2]. На Гуцульщині розповідали, що «хлопці берут дівок перевертают та й грают си на постели. Заголеют дівок. Перстені відбирают. Котрий ни може, шо туго — вин йме палец у рот — таки стєгне. Тай

Панківське й усе авангардне мистецтво є протидією як канонічним теоріям і технікам мистецтва, так і суспільству, яке їх продукує. Обидві течії, трактуючи митця як революціонера, орієнтуються на майбутнє; це вважається доречнішим баченням світу, ніж його відображення традиційними засобами. Ці течії також створюють відповідне артистичне середовище-соціальну верству зі специфічним ставленням до мистецтва. «Авангард» відповідає панківській ідеї «нової хвилі». Обидві полягають на активній діяльності на межі творення нової естетики.

Створюючи важливу для себе естетику, перші панки використовували багато з тих революційних методів, які брали на озброєння представники авангардного руху початку двадцятого століття: незвичні форми, відсутність чіткої межі між мистецтвом і повсякденним життям, зіставлення, здавалося б, несумісних речей і способів поведінки, навмисне провокування публіки, наявність митців-дилетантів або довершеність техніки, і крута реорганізація (або дезорганізація) або часткове прийняття існуючих стилів і методів.

Панківська сцена викристалізувалася наприкінці 1970-х років спочатку в Англії, проте її корені, безперечно — північноамериканські. Наприкінці 1960-х — на початку 1970-х такі нью-йоркські групи, як «Velvet Underground» (її соліст Лу Рід пізніше став відомим як «Хрещений батько панку»), «The New York Dolls» і «The Ramones» почали створювати новий вид року, що був свідомо вуличним і песимістичним щодо майбутнього. Монолітний біт, розриваючий звук і зв'язок із нью-йоркським авангардним мистецьким середовищем, поставили цю нову музику збоку від більш оптимістичної за світобаченням і бездоганної технічно основної течії року. З успіхом «Mercer Arts Center», «CBGB's», «Max's Kansas City» та інших форумів андерграунд-року, Нью-Йорк став орієнтиром для нових груп з усієї країни.

Цікавим прикладом є Irgy Поп з детройтського «Iggy and the Stooges», який став відомим завдяки тому, що виснажував публіку, ріжучи себе під час виступів битим склом. Англіїці прийняли форму, відповідну до власної ситуації, і розвинули те, що стало відомим як панк-рок. Через найвищий рівень безробіття від часу Другої світової війни, постійно зростаючу дорожнечу життя, іронія, песимізм, і аматорський стиль нової естетики андергра-

шкіру стегне, ек схоче, а мусит перстень видоймити. Тай таки дівку переверне (трусів ни було тогди), каже: «Я хочу в тебе 2-3 волоски вмикати...» Хлопці вхоп'є дівок (...), верже [дівку] на постіль, накочаєси, накусаєси ей, націлюєси та й пустит... Та й далі приде. Але ек би шос так казав хлопец, то вона могла в писок дати... Шо в'на си коцюбит, нидаєт, а вин таки далі, поки не вмиче... Декотрий — ні, мав культуру, то таке не робив, а декотрий — робив. А хлопці собі у дримби йграют, співають. И разом співають з дівками хлопці. Прибагают усеке, сміют си, жертуют. И так ше днина їх захопит: вони ни мают коли лігати спати» [Гуцельщина, арк. 32].

Для всієї території повноцінного функціонування інституту *вечорниць/досвіток* характерним був звичай спільного спання хлопців та дівчат¹¹. Таку поведінку молоді не лише повсюдно сприймали як допустиму і навіть природну, але навіть часом розглядали як обов'язковий компонент дошлюбного спілкування.

Найбільш зацікавленою стороною та постійними ініціаторами спільного спання були, як правило, хлопці. Пара утворювалась, як правило, за взаємною згодою [Гнатюк, 1919, с. 46; Іванов, 1898, с. 103, 740, 861;

Пирятин, арк. 70; ІМФЕ, арк. 34, 109], але ініціатива належала хлопцеві: він обирав дівчину, з якою хотів ночувати, а та могла прийняти цю пропозицію чи відмовити небажаному залицяльнику. Прикметно, що самі дівчата далеко не завжди схвально ставились до ідеї спільної ночівлі з хлопцями, тож останні докладали певних зусиль, спонукаючи дівчат лягати разом [Рильський, 1890, с. 352], а дівчата змушені були вдаватись до різноманітних хитрощів, уникаючи ночівлі, особливо коли хлопець не викликав у дівчини симпатії. Якщо дівчата з якоїсь причини не пускали хлопців до хати, ті могли зламати лісу, вибити вікно, а ввірвавшись до хати — розбити лампу [Милорадович, 1897, с. 99]. Інколи дівчата, які ухилялись від «вечорництва» чи були гострі на язик зазнавали знущань зі сторони парубків [Гнатюк, 1919, с. 48; а також: Пирятин, арк. 74; Полтавщина, арк. 67]. Дівчата, у свою чергу, також часом могли дати відсіч — словесно чи фізично — надто напосідливому залицяльнику чи хлопцеві, що завдавав їй дошкульних збитків [Афанасьєв-Чужбинський, 1855, с. 142; Гуцельщина, арк. 32; Волинь, арк.9], а того, хто, не маючи пари, залишився-таки ночувати на вечорницях, дівчата могли зробити посміховиськом, пона-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ТІРСЯ ГЕНРІ ПАНКІВСЬКЕ Й АВАНГАРДНЕ МИСТЕЦТВО

унд-року набули виразного соціального і політичного підтексту, а англійська панківська сцена стала настільки ж свідомо пролетарською, наскільки вона була естетичною.

1975 року у Лондоні Малкольм Макларен, колишній менеджер «The New York Dolls» прийняв групу, що називалася «Sex Pistols», першу й найвідомішу з панківських команд. Слідом за нею з'явилися інші групи: «The Clash», «The Damned», «The Jam», «Generation X» і «The Stranglers», наприклад. Багато з цих груп не мали попередньої музичної освіти, а через брак почуттів їх музичні інструменти й апаратура часто були дешевими і тимчасовими. Панківська культура, представники якої через походження мали невеликі можливості спеціального навчання в будь-якій галузі, підкреслювали важливість недосвідченості. Розвинувся специфічний звук, навмисно некомерційний і аматорський. Він виражався у вібруючому рівні децибелів, що підкреслювало невірогідно швидкий, повторюваний ритм більше, ніж мелодію, і пронизливі слова, які були дуже нерозбірливими, хоча й важливими для панків (можна навести, наприклад, назви: «Гарненька вакансія», «Анархія в У.К.», «Білий бунт», «Право на працю»).

Представники цього руху, як правило, були білою молоддю з найнижчих соціальних прошарків, що зазна-

ли важкого удару від англійської економічної ситуації. Вони відчували, що «не мають майбутнього» (одне з гасел, що стало синонімом панківського світобачення), і що суспільство приречло їх бути в хвості у людей із несправедливими перевагами (тобто грошима й політичною владою). Навіть закінчивши вищу школу, вони або не могли знайти роботу, або дістали місця, що їм здавалися нестерпно нудними, бо не потребували творчості і були низько оплачувані. Як і представники раннього авангардного руху, вони були антибуржуазними й антикапіталістичними. Мері Гаррон з газети «Village Voice» описувала ситуацію 1977 року: «Безробіття в Британії вразило молодь до двадцяти років більше, ніж будь-яку іншу групу». Згідно з «New Statesman»: «Вага безробітних серед молодих 25-ти ймовірно перевищить у новому році 35 відсотків... Цього літа тисячі шістнадцятилітніх закінчать школу й сядуть на допомогу по безробіттю. Чим довше вони будуть без роботи, чим довше вони будуть без навчання, тим менше будуть спроможні працевлаштуватися. Бути на допомозі по безробіттю, значить жити з батьками і роздивлятися шпалери; 15-25 доларів на тиждень не залишають багато шансів на розваги. Це — не провінційна нудьга, це — безнадія. Можна зрозуміти, чому пісня Pi-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

шивавши йому на спину клаптиків, насипавши у шапку попелу чи крейди тощо [Іванов, 1898, с. 213].

Думка про необхідність спільного спання на вechорницях (навіювана та постійно «впроваджувана в життя» хлопцями, а також підкріплена вірою в те, що вечорничний обранець стане нареченим) у свідомості дівчат поступово ставала переконанням: «треба обов'язково з хлопцями спати, а то і заміж не пійдеш» [Заглада, 1934, арк. 87]. Подібна модель поведінки перетворювалась на нормативну, а подекуди навіть престижну у молодіжному середовищі [Гнатюк, 1919, с. 46].

Різне ставлення чоловічої та жіночої частин вечорничних зібрань до сексуально-еротичних аспектів спілкування пояснюється, з одного боку, відмінностями статевого дозрівання хлопців та дівчат. Дослідники відзначають, що хоча дівчата раніше дозрівають фізіологічно, у них на початку сильнішою є потреба в ніжності, ласці, емоційній теплоті та розумінні, аніж у фізичній близькості. Натомість у юнаків здебільшого раніше виникає чуттєво сексуальний потяг до фізичної близькості, тоді як потреба в духовному зближенні та взаєморозумінні виникає дещо пізніше [Волков, 2001, с. 48].

З іншого боку, варто відзначити відмінності в інтерпретації звичаю спільного спання молоді інформаторами-чоловіками та інформаторками-жінками (і відповідними «жіночими» фольклорними текстами). Якщо перші розглядають його як нормативний і навіть обов'язковий компонент дошлюбного спілкування молоді (про що недвозначно свідчать етнографічні матеріали, використані у праці З. Кузели [Кузеля, 1906; а також: Іванов, 1898, с. 103, 861] — записані дослідником-чоловіком від інформатора-чоловіка, то другі хоч і сприймали таку поведінку як звичайну, проте дії хлопців змальовують переважно як насильницькі, вбачаючи у них санкціонований традицією примус дівчини до задоволення чоловічих бажань. Публіковані досі етнографічні дані пропонували нам лише чоловіче — андроцентричне — бачення цієї ланки молодіжної субкультури українського села, тобто мали явно односторонній характер. Лише залучення інформації, наданої жінками, надає цілісності нашим реконструкціям і демонструє складний та суперечливий характер цього явища.

Вечорничні стосунки мали здебільшого платонічний характер: хлопці, як правило, з повагою стави-

чарда Гелла «(Я належу до) Втраченого покоління» стала новою популярною серед молоді співанкою».

Крім політичного й економічного становища, одним з найважливіших джерел панківського руху було невдоволення ситуацією в рок-н-ролі. На думку панків, традиційний рок не виконував потрібної функції. Він підтримував широку ієрархію суперзірок із супергрошима і майже непробивну індустрію платівок — приклад гнітючого економічного клімату і комерціалізації мистецтва.

Щоб протестувати проти цієї ситуації, панки виставляли себе соціальними покидьками, ніби кажучи: «Ми — ваші діти, що ви думаєте про свій витвір?» Панківська мода витягла на поверхню таку соціальну болячку, як садомазохізм. Суть була в тому, щоб виглядати настільки жахливо бридко, наскільки це можливо, стать мала жахати більше, ніж приваблювати.

Іншою шокуючою тактикою були фашистські погляди як елемент моди. Панківська мода була антимодою: це що було агресивним щодо звичайної публіки, щось «неприродне» — багатобарвне волосся, щопоставлене дуба за допомогою вазеліну, нерозчесана фризура, надмірна косметика — вигляд з фільмів жахів 1940-х років. Вів'єнн Вествуд, лондонська модельєрка, яка багато зробила для

створення панківської естетики, стала відомою після виголошення Дайком Блейром її «маніфесту»: «Вів'єнн Вествуд... проголошує свої винаходи «одягом для героїв» і каже, що одягти їх — значить виразити своє ставлення і взяти певні зобов'язання; треба бути дуже сміливим, щоб вбратися в її одяг. Ти привертаєш до себе увагу на вулиці, і твоє вбрання — це демонстрація сили, яка може викликати протидію — іронію рабського одягу... Як би там не було, одяг часто може виражати ідеї краще, ніж слова. Він може бути такою ж руйнівною зброєю, як книжка, плакат або памфлет: людина, що сидить біля тебе в автомобусі у футболці «Анархія в У.К.», справляє враження». Панки використовували манеру одягатися як революційне знаряддя, — багато в чому так, як це робили російські футуристи. Футуризм — рух, що його започаткував 1909 року Філіппо Марінетті опублікуванням у велико-тиражній паризькій газеті «Le Figaro» праці «Заснування й маніфест футуризму». Так, як і інші обговорювані в цій газеті авангардні рухи, футуризм був багатоплановим: включав у себе візуальне мистецтво, літературу й вистави. Він присвячував себе відкиданню традиційних мистецьких форм, незвичайним засобам вираження: шокуванню публіки. Російські футуристи, за Голдбергом, «...понесли свій

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

лись до дівочої честі, і пестоці не переходили тієї формальної межі, за якою починається розпуста [Труди, VII, с. 352-354; Афанасьєв-Чужбинський, 1855, с. 141-142; Николаєв, 1854, с. 17; Сумцов, 1886, с. 20; Вовк, 1995, с. 228; Гуцульщина, арк. 31, 32; Полтавщина, Полісся]. Проте, із цього загальноновизнаного та суворо дотримованого правила траплялись прикрі винятки¹².

Громадська думка, що засуджувала і карала нерозважливу дівчину-покритку¹³, насправді зовсім не знімала відповідальності з парубка, який «звів» дівчину. На Гуцульщині його не лише публічно били палицями, але й сама парубоча громада висловлювала йому свій осуд [Онищук, 1912, с. 313-314]. В народі вважали, що зневага дівчини — великий гріх, а «цей чоловік, що зведет дівку, він не має на ціле жите шестя у себе. Він ніколи не доробит си, через то, що збанований» [Гуцульщина, арк. 31, 37]. Ймовірно, звичай громадського покарання хлопця, що звів дівчину, колись був поширений не лише на Гуцульщині, але й на інших українських етнічних територіях. Його відгомін знаходимо у текстах народних пісень, сюжет яких вказує на можливість і навіть реальну спробу

уникнути покарання шляхом відкупу [Поповський, с. 12-13; Рокосовська, с. 193; Гнатюк, ЕМУР, с. 191; Чубинський, с. 346].

З іншого боку, чоловіка (парубка), винного у перелюбі чи згвалтуванні, на підставі Магдебурзького права та Литовського статуту суди засуджували «на горло», проте, як правило, пом'якшували кару, змушуючи винного до матеріальної компенсації дівчині, що постраждала. Це потверджується значною кількістю документальних свідчень кінця XVII-XVIII ст. (Левецький, с. 113-119; Гошко, с. 82-91). Пізніші етнографічні матеріали вказують лише на можливість матеріальної компенсації з боку жонатого чоловіка, який звів дівчину, заперечуючи такі вимоги щодо нежонатого [Онищук, с. 319-320]. Цікаво, що іноді батьки хлопця-винуватця змушували його до одруження, виходячи з власних міркувань та інтересів, особливо коли дівчина була із заможної родини [Полтавщина, арк. 43; Гуцульщина, арк. 36]¹⁴.

Деякі дослідники пов'язували зростання кількості фактів збездечення дівчат на *вечорницях/досвітках*¹⁵ із посиленням впливу міського та заводського середовища [Сумцов, 1886, с. 227; Труди, VII, с. 352-353].

ТІРСЯ ГЕНРІ
ПАНКІВСЬКЕ
І АВАНГАРДНЕ
МИСТЕЦТВО

футуризм до людей: вони ходили вулицями у несамовитих вбраннях — мали розмальовані обличчя, циліндри на галом, вельветові піджаки, серезжки, редиску або ложку в петельці». Панки, які хотіли винести свої соціальні переживання на вулицю, ходили по Кінгз Роуд у Лондоні в ланцюгах, собачих нашийниках, маючи різнобарвне волосся і косметику в стилі фільму жахів, — з подібним шокующим ефектом.

У панківському середовищі великий обмін інформацією відбувався через розповсюдження маленьких публікацій, що називалися «fanzines». Крім інформації про події і перформенси, і альтернативности до традиційної критики, «fanzines» включали в себе те, що Гебдідж називає «маніфестами». Він пише на цю тему так: «Sniffin Glue», — перший «fanzine», який набув найбільшого поширення, завдяки використанню однієї з найвиразніших форм пропаганди, виробленої субкультурою, — безапелляційної заяві створеної панками філософії — діаграми, що показувала позицію трьох пальців на грифі гітари і підпис: «Ось де один акорд, онде ще два, а зараз створюйте власну групу».

На додаток до налагодження мережі філософського обміну в межах панківської традиції, «fanzines» внесли

інший важливий елемент: встановлення естетики образотворчого мистецтва. Як і панківська мода, панківське мистецтво виходило з відсутности коштів і доступности. Воно було «антиприлизане»: нерівне, копіюване на ксероксі, чорно-біле (велика контрастність) і колажне. Воно вже самою появою наштовхувало на думку зруйнувати себе, через шокующий ефект.

Панківський колаж відбивав зіставлення несумісних речей у панківській моді. Такий підхід — відомий аспект дадаїзму і сюрреалізму. «Дада», що існувала в основному в межах 1916-22 рр., виникла у Франції невдовзі після Першої світової війни і рішуче відкинула всі попередні соціальні й естетичні вартості. Вона проповідувала нонсенс і антимистецтво, використовувала пародію і непристойний гумор, щоб викликати вороже ставлення публіки. Марсель Дюшан, провідна постать дадаїзму, прославився своїми «Readymades», які він створював, ставлячи підпис на таких речах, як пісуари, коробки з-під пляшок, лопати для чищення снігу, і виставляючи їх як мистецькі твори. Інший дадаїст, Ганс Арп, робив колажі, кидаючи шматочки кольорового паперу на більший аркуш для створення мистецьких творів, що полягають на випадкових поєднаннях.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Першорядним завданням для дівчини було вберегти неушкодженою дівочу цноту до одруження — саме цей момент був ключовим у визначенні «доброчесности» дівчини під час весілля¹⁶. Тож виховані на традиціях християнської моралі та здорового селянського прагматизму, тверезо оцінюючи непривабливі життєві перспективи покритки, а також, аби протистояти чоловічому натиску, зберегти самоконтроль на належному рівні, дівчата обмежували вживання алкоголю: «здержуються, щоб не пропить розум» [Пирятин, арк. 75]. Подекуди (зокрема на Київщині) молодь вдавалась до так званої «гри в притулу», яка, по суті, була неповноцінним статевим актом, що не призводив до втрати дівчиною «вінка» та до вагітності [Кузеля, 1906, с. 96-97]. Природно, що такі розваги були доволі ризикованими, тож часом їх наслідком була поява ще однієї покритки [Гнатюк, 1919, с. 41].

ПОДВІЙНИЙ СТАНДАРТ

Описана вище поведінка дівчат та хлопців, що явно суперечила усім соціально визнаним та усталеним морально-етичним нормам, спричинена дією в групі

певних соціально-психологічних механізмів. У нашому випадку йдеться про актуалізацію статевого потягу на тлі загальної еротизованости ситуації вечорничного спілкування. На посилення загальних тенденцій в групі безпосередній вплив має також кількість присутніх та щільність їх розташування у приміщенні (так звана «масовидність» поведінки), тож природно, що згадані еротичні імпульси ставали інтенсивнішими саме на вечорницях, коли в стосовно невеликому приміщенні збиралось до 20 та більше осіб. Окрім того, сучасна соціальна психологія доводить, що в групі знижується самоконтроль, а це призводить до послаблення нормативного стримування: у деяких групових ситуаціях люди схильні до того, щоб відкинути нормативні поведінкові обмеження, втратити відчуття індивідуальної відповідальности за власні вчинки та діяти «як усі», навіть усупереч власним цінностям [Майєрс, 1997, с. 369-374]. У групі також актуалізуються механізми конформізму: що привабливішою є для особи певна група, то сильнішим буде наслідування прийнятих у ній моделей поведінки та страх перед санкціями з її боку (як от висміювання, знуцання тощо) [Робер, Тільман, 1994, с. 144].

Сюрреалізм, заснований 1924 року групою приятелів Дюшана, цікавився більше нерациональним, нелогічним розумом, ніж раціональним чи логічним. Проте, сюрреалізм не виступав за заперечення одного іншим, як це робив дадаїзм, а радше припускав співіснування окремих, ніби несумісних істот. Він шукав способу вираження підсвідомого мислення, зокрема того, що виступає у снах і не «перекладається» свідомим, аналітичним розумом. Ландшафти (або «сношафти») Сальвадора Далі — гарний приклад цього.

Панківські колажі коливаються від абсурдності дадаїзму до того, що Майкл Кірбі, професор Нью-Йоркського університету і визнаний авторитет у питаннях авангарду, визначає як «проникнення в іншу реальність» сюрреалізму. Наприклад, зразки ксеромистецтва, англійських шпильок і трубочисток ніби стикаються з нелогічною, безглуздою, випадковою естетикою «дада». «Rauograh» — знімки предметів Мена Рея, зроблені без використання фотоапарата, — яскраві приклади, що показують таку ж висококонтрастну якість ксерокопіювання. З іншого боку, рекламні плакати концертів панк-року мають радше сюрреалістичний вигляд. Усі предмети з колажів не є незвичними для міських пейзажів, але їх роз-

міри та сполучення — незвичайні. Як зазначає Кірбі, різні предмети — радше відмінні, ніж взаємозаперечні; вони одночасно не пасують і не пасують один до одного.

Не всі панківські колажі підпадають під категорії дадаїзму або сюрреалізму, але, незважаючи на розмаїття стилів, усі вони мають одну спільну рису: звичні речі — в незвичних обставинах, зміна контексту змінює значення.

Панківські перформенси так само, як панківська мода й мистецтво, — руйнівні. Це — атака на розум. За останні п'ять років, вони помітно вдосконалилися, а на самому початку (кінець 70-х) перформенси відбувалися в маленьких, вщент переповнених, дешевеньких приміщеннях в горезвісних хуліганських районах. Учасники перформенсів у більшості своїй мали погану або й зовсім не мали спеціальної музичної освіти, користувалися лише дуже дешевою й простенькою апаратурою. Рівень децибелів був брутально високий, а поведінка як виконавців, так і публіки була агресивною і часто насильницькою. Як частину панківської політики провокації виконавці часто включали до перформенсів такі атрибути, як блювання на сцені, плювання в публіку; демонстрація ран, що було результатом поширеного самокалічення — різання або биття себе скляними пляшками, гачками для риби і ножа-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Усі згадані чинники, безумовно, спрацьовували в межах вечорничних зібрань, тимчасово змінюючи поведінку молоді на асоціальну. По суті, мова йде про подвійні поведінкові стандарти та подвійну мораль: одні норми — для привселюдного спілкування, інші — за умов відсутності контролю зі сторони дорослих. Бо ж загальновідомо, що у повсякденному житті поведінка дівчат вирізнялась стриманістю та скромністю, прилюдність вияву симпатій між хлопцем та дівчиною була неприпустимою [Заглада, 1934, арк. 88; Полісся; Волинь, арк. 9; Гуцульщина, арк. 31; арк. 35].

Скажімо, на Гуцульщині, попри загалом доволі вільні стосунки між хлопцями та дівчатами, суворо дотримувались обмежень на спілкування у присутності дорослих: існувало табу на розмову під час танцю! Ба, навіть у проміжках між танцями хлопці та дівчата повинні були зберігати дистанцію, гуртуючись окремо [Гуцульщина, арк. 31, 33]. Усталений погляд на стосунки молоді висловлений у коломийці:

Ой, любім си, мій миленький,
Потайно, потайно.
Єк пидемо межі й люди —
Вкупі ни сїдаймо [Гуцульщина, арк. 32].

Однак громадська думка допускала значну свободу стосунків молоді на *вечорницях/досвітках* та *«вулиці»*. Батьки розглядали ці інститути як прадавній звичай і вважали несправедливим відмовляти дітям у таких формах дозвілля, що їх свого часу самі запізнали [Грушевський, 1991, с. 257-259; Іванов, 1907, с. 209; Рильський, 1890, с. 352 та ін]. Прикметно також, що селяни доволі поблажливо ставились не лише до вечорниць як явища, але й до інших проявів асоціальної поведінки молоді. Це стосується насамперед парубочих громад, які своєю «антиповедінкою»¹⁷ часто завдавали господарям чималих матеріальних і моральних збитків, крадучи солому та дрова для вечорничних потреб і влаштуовуючи доволі прикрі молодечі «розваги» (пересновування вулиць мотузками, перегороджування їх боронами догори зубцями, викрадення воріт, витягування возів на дах, навмисний галас, псування житлових та господарських будівель тощо). Цікаво, що ці дії були спрямовані насамперед супроти тих господарів, що не пускали дівчат на вечорниці [Балушок, 1998, с. 97].

Вечорниці/досвітки та *вулиця* були головними осередками соціалізації селянської молоді юнацького віку,

ОКСАНА КІСЬ
УКРАЇНЬСЬКА
СІЛЬСЬКА
МОЛОДЬ
У ДЗЕРКАЛІ
ГЕНДЕРНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ

ТІРСЯ ГЕНРІ
ПАНКІВСЬКЕ
Й АВАНГАРДНЕ
МИСТЕЦТВО

ми. Роль публіки часто полягала на киданні завжди незакріплених стільців, пляшок з-під пива, склянок і всього, що тільки можна, у бік виступаючих. Конфронтація «виступаючі — публіка» також була елементом футуристичних і дадаїстичних вистав: бурхлива відповідь публіки на лайливу мову і зухвалу поведінку акторів у «Ubu Roi» Альфреда Жаррі — загальновідома; так само, як протест, з яким зустрілися в Берліні провокаційні вистави Ріхарда Гельзенбека, що вихвалювали війну, нападали на експресіонізм і ображали публіку.

Учасники панківського руху часто називали себе «неодадаїстами». Наприклад, у своїй книжці «Панк», що подавалася як погляд на сцену зсередини, автори писали: «Це був сильний, агресивний засіб. Графіті, колаж і мода, всі елементи панку, мають «неодадаїстичний» аромат». Концерти також рекламувалися як «неодада». Панки відчували й союз із футуристичним рухом. Бельсіто, Дейвіс, Кестер, наприклад, написали таку присвяту в своїй книжці «Street Art»: «ця книжка присвячується Філіппо Марінетті (1876-1944), поетові і мрійникові футуристичного руху, який написав:

«Ми хочемо оспівати любов до небезпеки, звичку до небезпеки і безрозсудности».

«Немає краси більшої, ніж в боротьбі. Нема шедеврив без агресивного характеру».

Хоча жоден із цих письменників або митців детально не описав зв'язку між панком і авангардом, деякий взаємозв'язок — ясний. Ставлення до революційності й конфронтації, обговорені вище, — це два спільні знаменники. Ще один — це використання «сирого» матеріалу — відсутність спеціальної освіти або її недостатність. Гру неакторами «Перемоги над сонцем» Маяковського, наприклад, можна порівняти до «Readymades» Дюшана або до панка Джонні Роттена, якого вибрали основним співаком «Sex Pistols» радше завдяки агресивній зовнішності, ніж хисту до співів.

Хоча здавалося, що панки зі своїми мазохістськими тенденціями були проти всього, мов дадаїсти, які виступали проти всього, включно з дадаїзмом, — але так, насправді, не було. Мазохізм був шокуючою тактикою, що використовувалася поруч із іншими руйнівними елементами панку. Панки хотіли показати публіці, що вони думають про суспільство; вони виступали за анархію; за розвиток нового музичного стилю, який їм відповідав, і за те, щоб цю музику зробити доступною через незалежні фірми запису, «fanzines» і перформенси. Це відрізня-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тут дівчата та парубки могли краще пізнати протилежну стать, опанувати стиль та форми поведінки, властиві дорослим, здобути певні знання та досвід у сфері особистих стосунків. Ближче знайомство із потенційними шлюбними партнерами під час щоденного спілкування упродовж кількох місяців дозволяло виявити вади та переваги кожного, що, природно, позитивно позначалось на якості майбутнього подружнього вибору. Знана дослідниця молодіжної культури села Т. Бернштам вважає, що в межах інституту *вечорниць/досвіток* відбувалась символічна імітація сімейних стосунків (як господарсько-виробничих, так і особистих), що мало вирішальну роль на завершальному етапі підготовки молоді до самостійного життя [Бернштам, 1988, с. 238].

У молодіжній субкультурі українського села виразно простежується гендерна диференціація у стилі та моделях поведінки дівчат та парубків відповідно до усталених гендерних стереотипів, а саме: перші демонструють пасивність, залежність, статичність, другі виявляють активність, домінантність та мобільність у стосунках із протилежною статтю. Окрім того, соціальний контроль та санкції за порушення громадських,

поведінкових та моральних норм жорсткіші щодо дівчат і виразно поблажливіші щодо хлопців, відтак хлопці частіше безкарно демонструють асоціальну поведінку (недопустиму для інших статево-вікових груп).

Агапкина, 1999 — Агапкина Т.А. Инцест // Славянские древности. Этнолингвистический словарь / Под общей ред. Н.И. Толстого. — Т. 2 — М., 1999. — С. 418-420.

Афанасьев-Чужбинский, 1855 — Афанасьев-Чужбинский А. Быт малорусского крестьянина (преимущественно в Полтавской губернии) // Вестник Императорского Русского Географического Общества. — Ч. 13. — СПб., 1855. — С. 129-156.

Балушок, 1998 — Балушок В. Обряди ініціації українців та давніх слов'ян. — Львів—Нью-Йорк, 1998. — 216 с.

Бернштам, 1988 — Бернштам Т.А. Молодежь в обрядовой жизни русской общины XIX — начало XX века. Половозрастной аспект традиционной культуры. — Ленинград, 1988. — 277 с.

Бернштам, 1999 — Бернштам Т. «Хитро-мудро рукодельице» (вышиванье-шитье в символизме девичьего совершеннолетия у восточных славян) // Женщина и вещественный мир культуры у народов Европы и России. —

ється від дадаїстичного руйнування логіки. Панківська поведінка не була алогічною, — це був послідовний систематичний метод вираження ставлення до специфічних соціальних і естетичних проблем.

У сучасних постановках панківські перформенси мають велику подібність до експресіоністських вистав. Експресіонізм — це рух, що з'явився в Європі перед Першою світовою війною, і полягав радше на вираженні внутрішнього «я», емоційного досвіду особистості, ніж показі реалістичного зовнішнього світу. Панк, як і експресіонізм, напористий, наступальний і дуже конкретний. Також, як і експресіонізм, він думає, як спровокувати рішучу реакцію глядача через атаку на почуття й емоційне переважанення. Крик, емблематичний для експресіонізму, — мотив, що також зустрічається в панку, як в ліриці, так і в образотворчому мистецтві.

Панк також провокує рішучу реакцію за допомогою «body language» («мови тіла»). Як і експресіонізм, він зображує конвульсивні й гіперактивні фігури. Надмірна косметика також спричиняє рішучу реакцію, — наприклад, косметика в стилі фільму жахів, популярна серед панків, і нерви, намальовані на тілах виконавців у «Murderer the Women's Hope», Кокошки викликають

сильну емоційну реакцію. У «The Cabinet of Dr. Caligari», відомому експресіоністичному фільмі Роберта Віне, Карпа Майєра і Ганса Яновітца, персонажі мають як надмірну косметику, так і конвульсивні, гіперактивні фігури, щоб мати візуальний і емоційний вплив, дуже подібний до панківського. Інтенсивний рівень децибелів, про який згадувалося вище, мала відстань між публікою й виконавцями (це важливий аспект панківського перформенсу), яка ще збільшує інтенсивність, — і фізична, й емоційна чіткість втілюється в негайну інтелектуальну реакцію.

В останні роки з'явилася нова течія в панківській виконавській естетиці — естетика виконавця — робота. Ця «дехарактеризація» прозирає в американській групі «Devo», яка представляє себе у виді конвульсивних «гуманоїдів». Одягнені так, щоб виглядати якомога подібніше один до одного, з дуже схожими фізичними даними, члени групи виконують свої пісні, використовуючи механічні, роботоподібні рухи. Цю ідею виконавця — маріонетки або механічної істоти також знаходимо у футуризмі, хоча там її призначення інше. Тоді як футуристи вихваляли машини й еру техніки, панки бачили парадокс у зростаючій залежності їх покоління від техніки, оцінювали її як спустошуючу силу поза їх контролем. Панківське по-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Сборник Музея антропологии и этнографии. — Т. LVII. — СПб., 1999. — С. 191-249.

Богуславський, 1855 — Богуславский Ф. Село Юриновка Новгородсеверского уезда Черниговской губернии в историческом и этнографическом отношении // Черниговские Губернские Ведомости. — 1855. — № 19-21. — С. 1-43.

Бойківщина — Етнографічні матеріали з Бойківщини, записані О.Кісь під час експедиції «Закарпатськими стежками В.Гнатюка через 100 років» у серпні 1995 р. // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 418.

Бондаренко, 1993 — Бондаренко Г. Від хлопчика до мужа... // Хроніка — 2000. Наш край. — 1993. — № 1-2 (3-4).

Боржковський, 1887 — Боржковский В. «Парубоцтво» как особая группа в малорусском сельском обществе // КС. — 1887. — № 8.

Виноградова, 1981 — Виноградова Л.Н. Девичьи гадания о замужестве в цикле славянской календарной обрядности (западно-восточнославянские параллели) // Славянский и балканский фольклор. Обряд. Текст. — М., 1981. — С. 13-43.

Вовк, 1995 — Вовк Х. Шлюбний ритуал та обряди на Україні // Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995. — С. 219-335.

Волинь — Етнографічні матеріали з Волині (Львівська та Волинська обл.). Записала у липні 1999 р. О.Кісь // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 456.

Волков, 2001 — Волков Ю.Г., Добренков В.И., Кадария Ф.Д., Савченко И.П., Шаповалов В.А. Социология молодежи: Учебное пособие / Под. ред. Ю.Г. Волкова. — Ростов-на-Дону, 2001. — 576 с.

Воропай, 1993 — Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. — К., 1993. — 590 с.

Гнатюк — Гнатюк В. Улиця і весілля // Відділ рукописів ІМФЕ ім. Рильського. — Ф.28. — Оп.3. — Од. зб. 389. — Без дати. — 14 с.

Гнатюк, 1919 — Гнатюк В. Пісня про покритку, що втопила дитину. — Львів, 1919. — 144 с.

Гомик, 1929 — Гомик І. Лемківські «вечірки» (вечерниці). — Львів, 1929. — 6 с.

Гошко, 1999: Гошко Ю. Звичаєве право населення українських Карпат та Прикарпаття XIV-XIX ст. — Львів, 1999. — 332 с.

Грушевський, 1991 — Грушевський М. Історія української літератури. — Т.1. — Київ, 1991.

Гуцульщина — Етнографічні матеріали з Гуцульщини, записані Р.Кісем під час експедицій 1970-1972 рр. // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 202а.

коління, що зростало в часи В'єтнаму й ядерної загрози, телебачення, джук-боксів й електрогітар мало іронічніші погляди на механізацію; тому панк-виконавець часто постає мертвим, байдужим, запрограмованим членом апатичного суспільства. Іронія полягає на відразі, яку панки відчувають до суспільства, приналежність, до якого не можуть заперечити.

Захоплення багатоплановим підходом до мистецтва (важлива риса авангарду) мало великий вплив на американський панк. За Блейром: «Виконавці перформенсів нарешті знайшли публіку. Перші панківські групи Нью-Йорка грали на «Mercer Arts Center»; в Торонто, Клівленді й Сан-Франциско художні школи дали музикантів і публіку для місцевих сцен. Патті Сміт і Том Верлен оберталися в поетичних колах перед тим, як потрапили в рок-н-рол. «Talking Heads» зустрілися в художній школі, Амос По суміщав панк з кіно, — є багато відеомагнітофонів, і всі мають фотоапарати, — панк такий фотогенічний!»

Однак, різниці між багатоплановим підходом авангарду і панку полягала на тому, що авангард найчастіше цікавиться нечіткими межами між жанрами мистецтва з самого початку, тоді як панк, як і інші течії рок-н-ролу, перш за все орієнтується на музику. Панківський стиль

впливає на інші жанри мистецтва не свідомими зусиллями спрямованими на дослідження багатопланового мистецького руху, а так як Лорі Андерсон, актриса, яка часто виступала в панківських клубах США, або Твіла Тарн, танцівник, який багато зробив як для поповнення агресивного словника рухів панку, так і для появи специфічних композицій панк-року (найвідоміші — в «The Catherine Wheel» з музикою Дейвіда Бірна з «Talking Heads»). Ці митці хотіли зблизитися з панківською естетикою як з добрим матеріалом для творчості; приблизно так само футуристи використовували цирк і вар'єте.

Як ми побачили, панк розділяє багато із своїх революційних методів з авангардом, і виражає свідомий союз із ним. Першорядне значення має те, що ці жанри — бунтівні у мистецькому і соціальному сенсі, вони тісно переплітаються і часто неподільні. При вивченні панку і авангарду, політична природа історії мистецтва стає очевидною: традиція, *бунт*, традиція і т.д. Те, як митці нового десятиліття виступають проти того, що вже стало традицією панк-року, може бути цікавим.

Переклав Павло Макаренко

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Заглада, 1929 — Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля // Матеріали до етнології. — Т. 1. — К., 1929. — 260с.

Заглада, 1934 — Заглада Н. Матеріали з етнографічних досліджень в Чорнобильському районі на Поліссі в 1934 р. // Відділ рукописів ІМФЕ ім. Рильського НАНУ. — Ф. 43. — Оп. 5.— Од. зб. 166. — 93 арк.

Захарчук-Чугай, 1988: Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. — К., 1988. — 190 с.

Іванов, 1898 — Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края // Под ред. В.В. Иванова. — Т. 1. — Х., 1898. — 1012 с.

Іванов, 1907 — Иванов П.В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. — Т. 17. — Х., 1907.

ІМФЕ — Етнографічні та фольклорні матеріали з Полтавщини. — 1927-1935 рр. // Відділ рукописів ІМФЕ ім. Рильського. — Фонд 1. — Опис 7. — Од. зб. 790. — 192 арк.

Кабакова, 1999 — Кабакова Г.И. Девственность. Девушка // Славянские древности. Этнолингвистический словарь / Под общ. ред. Н.И. Толстого.— Т. 2 — М., 1999. — С.35-39.

Камінський, 1928 — Камінський В. Нариси звичаєвого права України. — К., 1928.

Квітка, 1928 — Квітка К. Українські пісні про дітозгубницю. — К., 1928 — 61 с.

Кісь, 1998 — Кісь О. Дівчина-покритка в українському селі кінця XIX — початку XX ст. // Народознавчі Зошити. — 1998. — № 6. — С. 684-692.

Кон, 1998 — Кон И.С. Возрастная стратификация // Социальная психология. — 1998. — № 8.

Косташук, 1929 — Косташук В. Парубоцька громада в селі Тулові на Покуття, в Галичині // Побут. — 1929. — Ч. 4-5.

Кузеля, 1906 — Кузеля З. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. 8. — Львів, 1906.

Кузеля, 1914 — Кузеля З. Ярмарки на дівчата. (Причинок до української етнології) // Львів, 1914. — 12 с.

Левицький, 1900: Левицький О. Южнорусская женщина в XVI-XVII ст. // Иллюстрированный сборник Киевского Литературно-Артистического Общества. — К., 1900. — Т. 1. — С. 108-122.

Майерс, 1997 — Майерс Д. Социальная психология (пер. с англ.). — СПб., 1997. — 684 с.

Милорадович, 1897 — Милорадович В.П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888-1895 г. // Сборник Харьковского

андрій пехник

герої мечалімагії: втікачі від реальності чи останні лицарі?

© А.Пехник, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Историко-Филологического Общества. — Харьков, 1897. — Т.16.

Николаев, 1854 — Николаев А. Свадебные обряды малоруссов // Москвитянин. — 1854.— №7.

Онищук, 1912 — Онищук А. Родини і хрестини та дитина до шостого року // МУЕ. — Т. 15. — Львів, 1912.

Пирятин — Етнографічні та фольклорні матеріали з Полтавщини, записані студентами Пирятинського педтехнікуму у 1925-1927 рр. // Відділ рукописів ІМФЕ ім. Рильського НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 6. — Од. зб. 621. — 167 арк.

Полісія — Етнографічні матеріали з Київського Полісся, записані О. Кісь у липні 1998 р. // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 454.

Полтавщина — Етнографічні матеріали з Полтавщини, записані О.Кісь у липні 1997 р. // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2.— Од. зб. 438.

Рильський, 1890 — Рылский Ф. К изучению народного мирозерцания. II. Семейные отношения // Киевская старина. — Т. 30. — К., 1890. — С. 341-372.

Робер, Тильман, 1994 — Робер М.-А., Тильман Ф. Групповая динамика. Руководство и лидерство в малой группе // Хрестоматия по социальной психологии. — М., 1994. — С. 142-155.

Сенчин, 1908 — Етнографічні матеріали. Записав Я. Сен-

чин на Холмщині та Підлассю. 1903-1908 рр. // Відділ рукописів ІМФЕ ім. Рильського. — Ф. 28. — Оп. 3. — Од. зб. 174. — 18 арк.

Сумцов, 1886 — Сумцов Н.Ф. Досветки и посиделки. — К., 1886. — 24 с.

Сявавко, 1974 — Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. — К., 1974. — 150 с.

Труди, VII — Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... — Т.VII. — СПб., 1877. — 608 с.

Чубинський, 1869: Чубинский П. Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии. — СПб., 1869. — 41с.

Чугай, 1979: Чугай Р.В. Народне декоративне мистецтво Яворівщини. — К.,1979. — 142 с.

Ястребов, 1896 — Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на юге России // КС.— 1896.—№10. Worobec C. Temptress or Virgin? The Precarious Sexual Position of Women in Postemancipation Ukrainian Peasant Society // Slavic Review. — Vol. 49. — №2. — 1990. —P. 227-238.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej... — Т. 7. — Kraków, 1884.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej... — Т. 8. — Kraków, 1885.

ОКСАНА КІСЬ
УКРАЇНЬСЬКА
СІЛЬСЬКА
МОЛОДЬ
У ДЗЕРКАЛІ
ГЕНДЕРНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ

200

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОЇ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

1. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК КЛАСИКА ЛІТЕРАТУРИ

Усе на світі з чогось починається. Толкієнізм теж не був винятком із цього правила. Одного разу, у 1937 році, нічим не примітний професор англійської літератури Джон Роналд Руел Толкієн (John Ronald Reuel Tolkien) опублікував чарівну (у всіх значеннях цього слова) казку *«Гобіт, або мандрівка туди і назад»* (в українському перекладі О.Мокровольського – *«Гобіт, або мандрівка за Імлисті гори»*). У 1955-1956 роках було надруковано її розширене, так би мовити, повномасштабне продовження – трилогія *«Володар перснів»*. Через 10 років, у 1965-му, після перекладів на низку європейських мов, трилогію видають у США. У тому ж році вона випадково потрапляє на очі американським неформалам. І почалося...

Твір та його автор стрімко набирають популярності, у 1965 році постає Американське толкієнівське товариство; приблизно тоді ж Толкієн отримує шанобливе прізвисько Професор. Далі все – справа техніки. Як гриби після дощу, з'являються клуби та

асоціації толкієністів, при цьому спектр їх учасників простягається від бунтарів проти всіх та усього до філологів, захоплених літературним талантом та ерудицією Професора. З'являються переклади усе новими й новими мовами. Під бурхливу радість фанів Середзем'я підкорює світ.

2. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ЗАКОНОМІРНА ВИПАДКОВІСТЬ

З точки зору сучасного оглядача, успіх толкієнівської серії був абсолютно закономірним. До Толкієна алгоритм написання гітової фентезі-книжки був простим і невибагливим (багато хто, зрештою, й досі його використовує). Для початку, наче у комп'ютерній грі, треба обрати одного із кількох стандартних персонажів. Стартовий набір включає:

а) *варвара* – бойову машину із підвищеними бійцівськими якостями та вродженим імунітетом до всього, крім їжі та випивки (як правило, вино та іноді – пиво; при цьому самогон, зрозуміло, категорично виключений якщо не зі сценарію, то принаймні з опису), а також напівоголених красунь, як правило, незайманих, попри всю їхню напівоголеність;

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

¹ У різних місцевостях України парубків називали також «легінями» (Гуцульщина, Бойківщина), «хлопцями» (Полісся), дівчат – «відданицями» (Гуцульщина), «девками», «невестами» (Полісся), «дівочками» (Бойківщина), «на порі» (Центральна Україна) та ін.

² Особлива важливість шиття та вишивання для дівчат шлюбного віку пов'язана насамперед із необхідністю приготувати собі посаг («скриню», до якої мали входити певна кількість рушників, хусток, сорочок, постелі тощо), а також звичаєм дарувати родичам молодого (батькам, хресним, сестрам та братам) вишиті сорочки й хустки та потребою мати кілька власноручно вишитих рушників для весільного ритуалу. Крім того, одним із критеріїв оцінки дівчини на виданні було її вміння тонко прясти і готувати білі нитки, дбати про посаг [Захарчук-Чугай, 1988, с. 53] (для того, аби напрядати нитки рівні, тоненькі та міцні, пряля повинна була володіти значним досвідом та вміннями [Чугай, 1979, с. 20]).

³ Єдиний запис ритуалу, пов'язаного із відзначенням повноліття дівчини, зроблений у селі Юринівці Новгород-Сіверського повіту на Чернігівщині: «Повноліття дівчат святкують так: до такої дівчини збираються рідні та знайомі, вітають її з повноліттям, їдять пироги, п'ють горілку, а

потім викидають над хатою білий прапор – знак радості, або возять іменинницю на санках чи в кориті по селу, до того ж скачуть і кричать «Поспела! Поспела!» Після такого оприлюднення повноліття дівчини будь-хто має право її сватати, а до того – ніхто» [Богуславський, 1855, с. 13]. В інших регіонах інколи спостерігаємо лише окремі елементи ритуалу дівочої ініціації (що, ймовірно, колись побутував у розгорнутому вигляді), серед яких насамперед придбання відповідного одягу, зміна зачіски тощо [Кабаква, 1999, с. 37-38].

⁴ Найприкметніші їх риси (докладно розглянуті нами далі) невластиві зібранням молоді Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини та Підляшшя, де ці останні мали здебільшого трудовий характер, об'єднуючи для спільної праці неодружену молодь та подружні пари; тривалість їх була меншою; спільне частування траплялось лише як виняток (у свята); вони були практично позбавлені еротичних компонентів (за винятком, хіба що, дівочих ворожін про одруження); назагал, тут «все діялось спокійно і поважно, хотя й веселості і сміху не brakло» [Гомик, 1929, с. 3; а також: Сенчин, 1908, арк. 11-12; Гнатюк, 1919, с. 42].

⁵ На Полтавщині дівочі вечорничні гурти називали «табунами».

⁶ Як правило, від Покрови до кінця м'ясяць [Сумцов,

б) *лицаря* – більше кричі та моральних засад порівняно з попереднім пунктом, однак рефлексії природна опірність організму дещо менші;

в) *сучасника* – тобто звичайну (хоча, як виявляється згодом, не зовсім) людину з нашої епохи, яка відчуває себе тут не на місці і внаслідок щасливого збігу обставин: невдалого наукового експерименту, залізничної катастрофи чи (за особливої бідности авторської фантазії) простого удару блискавки, опиняється в альтернативному вимірі (минуле, інша планета чи просто «загублений світ»), де отримує нагоду спробувати себе в ролі *варвара* чи *лицаря*.

При цьому, без огляду на номінальні початкові відмінності між різними персонажами, напрямок їхніх апгрейдів жорстко детермінований: «елітний воїн» – «полководець», і, врешті – «король». Крім того, кожному персонажу із певною періодичністю випадає призова гра у ролі «коханця» – переважно для того, аби не дати читачеві заснути...

Пізніше до стандартного стартового набору персонажів додалися: *амазонка* (феміністичний варіант *варвара*), *маг* і *чарівниця*. При цьому струк-

тура апгрейдів залишилася незмінною, з тією тільки різницею, що *маг* за рівнем сексуальної активності лише трохи поступається маніякам трьох попередніх типів, натомість *амазонки* з *чарівницями* під кого зазвичай не лягають, принаймні у перших двох третинах книжки.

Моя іронія щодо традиційних стандартів фентезі може видатися надто в'їдливою, однак не можна заперечувати, що навіть блаженної пам'яті Роберт Говард, визнаний класик, з якого всі завжди списували і списуватимуть аж до смерті жанру фентезі, у своїх творах хронічно повторюється. Найцікавіше, що Говард і сам відчував шаблонність свого Конана, однак спроби відмовитися від нього призвели лише до створення його духовних братів-близнюків Амальріка та Кулла; при цьому антураж «новоствореної» планети Зуран та давньої Атлантиди виявився настільки схожим на конанівську Гіперборейську еру, що персонажів можна у кращих марктовнівських традиціях перекидати туди і назад із твору в твір без жодної шкоди для сюжету і психічної рівноваги не надто уважного читача.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

1886, с. 3]. Інколи вечорничий сезон починався після свята Миколая [Воропай, 1993, с. 28].

⁷ Хоча інколи музик наймали також дівчата [Загледа, 1934, арк. 88].

⁸ Як правило, парубки приносили соломку з дому або ж крали обмолочені снопи в інших господарів.

⁹ Проте нам не вдалось віднайти інші свідчення про побутування згаданого звичаю в цьому регіоні чи на інших теренах України.

¹⁰ Докладний аналіз дівочих ворожінь про заміжжя див. [Виноградова, 1981].

¹¹ Зокрема, про це є свідчення з Полтавщини, Чернігівщини, Слобожанщини, Полісся [Докладніше див.: Балушок, 1998, с. 103-104].

¹² Прямі вказівки на обставини подібних інцидентів віднаходимо в українському фольклорі [Квітка, 1928, с. 26-27].

¹³ Про становище покритки докладніше див. [Кісь, 1998].

¹⁴ Навіть на тих теренах, де наприкінці XIX століття про покарання парубка вже цілком забули, зберігся відгомін звичаю відкупу парубка, котрий звів дівчину, – відкуп набув форми подарунка [Кузеля, 1906, с. 119-120].

¹⁵ Аморальна поведінка молоді на вечорницях і відповідні їй наслідки були підставою для переслідувань та спроб

заборони вечорниць. Саме такі аргументи були висунуті в гетьманському універсалі для духовних осіб Полтавщини у 1719 році, коли Київська духовна консисторія розпочала відкритий наступ на цей інститут [Сумцов, 1886, с. 13-18].

¹⁶ Збереження незайманості до одруження розглядали як запоруку однозначного батьківства чоловіка щодо майбутніх дітей [Кабакова, 1999, с. 38; Воробець, 1990, с. 232].

¹⁷ Термін запозичений із книги: Балушок, 1998, с. 96.

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОІ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

Тому підхід Толкієна, хоча й був обраний інтуїтивно, тобто за рахунок особистих нахилів та зацікавленень автора, був просто приречений на успіх. На відміну від своїх попередників та сучасників, котрі створювали своїх шаблонних суперменів, яких закидали у не менш шаблонні нескінченні пригоди, Толкієн створив цілу низку абсолютно живих, характерних і правдоподібних героїв. Ба більше – він створив цілісний світ, у якому ці герої існують, і пояснив, чому вони так існують. Толкієн створив міт, чи, точніше, мітологію. Як це не парадоксально, саме Джон Толкієн у другій половині ХХ століття (!) створив усі ті стереотипи, котрі нині прийнято вважати традиційними британськими легендами. Саме з його легкої руки гноми з жадібних підземних рудокопів стали найкращими ковалями, ювелірами та воїнами Середзем'я, носіями найкращих військових традицій; саме за його примхою ельфи з класу підлуватих лісових духів перетворилися на веселих і мудрих істот (як це, цікаво, поєднується?), найпозитивнішими з усіх позитивних персонажів. Я вже не кажу про те, що саме завдяки Професоро-

ві вигадане ним слово «гобіт» (hobbit) – чудернацький гібрид слів «людина» (homo, латинською мовою) і «крізь» (rabbit) – згодом стало ледь не символом старої доброї Англії, а у 1970 році було включене до Оксфордського словника англійської мови.

3. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ФІЛОСОФІЯ

Якщо професора Толкієна не зараховують до категорії «видатних філософів ХХ століття», то лише через його надмірну «філологічність». Простіше кажучи, в тіні геніального філолога (саме філолога, а не просто письменника) Толкієна самобутній філософ Толкієн загубився так само безнадійно, як геніальний поет та драматург Вільям Шекспір начисто затьмарив промінням своєї слави видатного психолога Шекспіра. І якщо «Сильмарилліон» Професора часто іронічно називають «Біблією толкієніста», то при цьому до уваги, як правило, не беруть той факт, що це, по суті, і є Біблія. Біблія, переспівана на рівні казки для тих, хто у своєму житті саму Біблію в очі не бачив і до рук не брав.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВІКТОР ПЕЛЄВІН

**СВЯТВЕЧІРНІЙ КІБЕРПАНКЛАДО
«РІЗДВЯНА НІЧ-117.СІР»**

Справді, у «Сильмарилліоні» можна знайти не просто відлуння, а достоту переспів біблійної легенди про сотворіння світу, про бунтівного янгола, про вигнання з раю, про шлях страждань, самопожертву та дар вічного життя. Словом, це не просто «Біблія толкієністів», а «Біблія *для* толкієністів».

Якщо «Сильмарилліон», як і належить квінтесенції всього багаторічного акту толкієнівської деміургії, просто-таки зобов'язаний був вмістити в себе всю «глибоку мудрість жанру», то й іншим, динамічнішим творам Професора аж ніяк не бракує філософської глибини. Наприклад, у «Володарі персів» крізь динамічну канву сюжету чітко проступають кілька «вічних ідей». По-перше, боротьба Добра зі Злом. Зрозуміло, Добро тут миле, маленьке і пухнасте, а Зло – потужне і дуже-дуже зле, однак, як і повинно бути, завдяки вмілій грі та сприянню арбітра-долі наприкінці другого тайму (чи четвертого періоду – хто якими категоріями мислить) Добро все одно неодмінно перемаже з переконливим відривом.

По-друге, визначальною у всьому сюжеті є теза про роль «маленької людини». Я особисто схиль-

ний підозрювати, що навіть сама ідея створення боягузливого маленького і схильного до клептоманії викрадача-гобіта служила у підсумку одній глобальній меті – дати цьому генетичному непорозумінню шанс перерости себе і за рахунок проявлених чеснот схилити шальку терезів і відвернути неминучий тріумф Зла. У контексті цього абсолютно логічними є ідеї жертвовності, що беруть свій початок ще у напівдитячому «Гобіті» (згадаймо готовність Більбо зазнати негараздів і пожертвувати чесно заробленою часткою скарбів і навіть дружбою гномів заради досягнення вищої мети), а також милосердя (саме «помилуваний» Горлум/Гам-гам врешті-решт призводить до перемоги Добра). Інші важливі ідеї включають сенс життя, відповідальність перед прийдешніми поколіннями та готовність до дороги у вічність. Словом – повний філософський набір. Це вже – без іронії. Читайте. «Хто має очі – побачить...»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Не треба бути фахівцем із так званої культури, щоб помітити спільний практично для усіх країн світу занепад інтересу до поезії. Можливо, це пов'язано з політичними змінами, які сталися у світі упродовж останніх кількох десятиліть. Поезії, далекому нащадкові старовинної магії залять, добре ведеться при деспотіях і тоталітарних режимах через своєрідний резонанс – такі режими, зазвичай, самі мають магічну природу і тому здатні природним чином підсичувати інше відгалуження магії. Але перед лицем (вірніше фізіономією) тверезомислячої гідри ринку поезія виявляється неспроможною і наче й непотрібною.

Але це, на щастя, не означає її загибелі. Просто з фокусу суспільного інтересу вона зміщується на його далеку периферію – у простір університетських кампусів, районних багатотиражок, стінгазет, капусників і вечорів відпочинку. Ба більше, не можна навіть сказати, що вона зовсім полишає цей фокус – їй усе-таки вдається зберегти свої по-

зиці у тій розжареній області, куди скерований блукаючий і каламутний погляд людства. Поезія живе в назвах автомобілів, готелів і шоколадок, в іменах, які дають кораблям, гігієнічним прокладкам і комп'ютерним вірусам.

Останнє, мабуть, найдивовижніше. Адже за своєю природою комп'ютерний вірус не що інше, як бездушна послідовність команд мікроасемблера, яка непомітно приліплюється до інших програм, щоб одного чудового дня узяти і перетворити комп'ютер у безглузду купу металу і пластмаси. І от цим програмам-убивцям дають імена на кшталт «Леонардо», «Каскад», «Жовта троянда» тощо. Можливо, поетичність цих імен є не що інше, як повернення до уже згадуваної магії залять; можливо, це спроба якось олюднити, одушевити й умилостивити мертвий і всемогутній напівпровідниковий світ, що по ньому мандрують електронні імпульси, визначаючи людську долю. Адже навіть багатство, до якого все життя прагне людина, у наші дні означає не підвали, де лежать купи золота, а цілком безглуздий для непосвячених ланцюжок нулів і одиниць,

4. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ

Водночас не слід забувати, що «Володаря перснів» Професор писав для британців (зокрема для сина – військового льотчика) у Англії в роки Другої Світової війни, і не в останню чергу – з ідеологічних міркувань. З одного боку, він мав слугувати противагою давньогерманським епосам – скандинавській «Старшій Едді» та німецькій «Пісні про Нібелунгів», а також – псевдо-англосаксонському Беовульфіві, скандинавське походження якого навряд чи може викликати сумнів. З іншого боку, величезний вплив на сюжет трилогії вчинила сучасна Толкієну політична ситуація, насамперед – Друга Світова війна; практично вся книжка тією чи іншою мірою відображає англійські реалії й традиції. Це і географічні орієнтири – суворя і дика, але зарозуміла і справедлива Північ (**Шотландія**), затишний (**через Голфстрім**) і патріархальний Захід, дикий Південь і чужий та ворожий осередок зла – Схід. Ліси – надійний притулок лучників-ельфів, а водночас – символ чосерівської «веселої старої Англії»; пустелі – навпаки – апріорі ворожа за своїм

характером арена бойових дій (**Хрестові походи+колоніальні війни+африканська кампанія проти Німеччини**). Ставлення до гір неоднозначне, оскільки це, з одного боку, батьківщина вільних кланів гномів (шотландська вольниця, імідж якої змінився на позитивний лише у XIX столітті завдяки Вальтерові Скотту), а з іншого боку – прихисток ворожих британцям піктів, остаточно винищених або асимільованих аж у пізньому середньовіччі. Це і тяжіння до яскравості і блиску обладунків (**лицарство**) та зеленого сукна (**Робін Гуд**), на противагу до темних обладунків і чорних, коричневих і червоних стягів армій зла.

5. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ТОТАЛІТАРИЗМ

Філософські ідеї, якими ненав'язливо пронизані всі твори Професора, мають один суттєвий недолік – надто вже вони ненав'язливі. Тексти Професора можна читати як завгодно. Можна – як філософський трактат, а можна – як черговий екшн в стилі графоманських саморобок «а-ля Конан». Тому велика вада і одночасно причина надзвичайної

205

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОІ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

що зберігається в пам'яті банківського комп'ютера, і все, чого досягає найщасливіший підприємець за повні праць і турбот роки перед тим, як інфаркт чи куля змушують його перейти до інших форм бізнесу, то це зміни послідовності зарядів на якому-небудь тридцятидвоємітерному транзисторі з чіпа, який настільки малий, що і роздивитися його можна тільки через мікроскоп.

Тому немає нічого дивного, що комп'ютерний вірус, який цілковито паралізував на кілька днів життя великого російського міста Петроплавовска, був названий «Різдвяна Ніч». (У програмах-антивірусах і комп'ютерній літературі його зазвичай позначають як «PH-117.DIR» – що означають ці цифри і латинські літери, ми не знаємо.) Але назву «Різдвяна Ніч» не можна вважати чистою даниною поезії. Річ у тому, що деякі віруси спрацьовують у певний час чи певний день – так, скажімо, вірус «Леонардо» повинен був зробити свою чорну справу в день народження Леонардо да Вінчі. Точнісінько так само вірус «Різдвяна Ніч» прокидався від сну у ніч проти Різдва. Що стосується його дії, то ми спробуємо

описати її якомога простіше, не заглиблюючись у технічні подробиці – зрештою, тільки фахівцеві цікаво, у який кластер «PH-117.DIR» записував своє тіло і як саме він видозмінював таблицю розташування файлів. Для нас важливо тільки те, що цей вірус руйнував бази даних, які зберігаються в комп'ютері, причому робив це доволі незвичним способом – інформація не просто псувалася чи стиралася, а наче перемішувалася, причому дуже ретельно.

Уявімо собі комп'ютер, що стоїть де-небудь у мерії, в якому зібрані усі відомості про життя міста (як це, до речі, було і є в Петроплавовску). Поки цей комп'ютер справний, його пам'ять схожа на зібраний кубик Рубіка – припустимо, на синьому боці зберігаються які-небудь відомості про комунальні служби, на червоному – дані про міський бюджет, на жовтому – особистий банк даних мера, на зеленому – його записна книжка тощо. Отож, активізуючись, «PH-117.DIR» починав обертати грані цього кубика божевільним і непередбачуваним чином, але всі клітини при цьому зберігалися, і сам

популярності толкієнізму серед осіб з невисокими розумовими здібностями полягає у його догматичності. Якщо «Сильмарилліон» не дуже надається для спрощеного прочитання, то «Володар пернів», а тим більше «Гобіт», знайомством із якими обмежується пересічний фанат Професора, абсолютно категоричні: добро – воно і за Імлистими горами добро. Адже воно добро тому, що воно добро. Погані – вони погані тому, що роблять погані речі. Хороші – вони тому хороші, що не дають поганим робити погані речі. Однак для цього вони вбивають поганих, тобто теж роблять погані речі – і від цього, зауважте, зовсім не стають поганими. Адже зробити погане поганому означає зробити добре (мінус на мінус дає плюс)! Все просто: орки, які вбивають заради поганого Мордора – погані; люди, які вбивають заради хорошого Гондора – хороші, і жодного іншого тлумачення тут бути не може. Навіть «Сильмарилліон» – найглибша і найфундаментальніша праця Толкієна (якщо не рахувати незакінчених ним «Незакінчених оповідей»), не дає чіткого пояснення, чому хороші – хороші, а погані

– погані. Все дається як аксіома: ось вони, погані – фас! А чому вони погані – не вашого розуму справа. Звучить дуже знайомо, правда?

Можна припустити, що єдиною причиною, чому толкієнізм не міг розвиватися в СРСР, було те, що з ідеологічної точки зору боротися треба все ж на благо комунізму, а не на благо абстрактних світлих сил, а бойовий клич «За Гондор!» для пересічного совка не настільки милозвучний, як «За Батьківщину!», і до того ж викликає певні неприйнятні звукові асоціації. Інакше все було б доволі просто: «ми» – уособлення добра (СРСР та країни соцтабору = Гондор із союзниками, партія – світле лицарство, класики марксизму-ленінізму в ролі богів та провидців, науковці – маги-характерники науки, а армія – вона і в Середзем'ї армія). При цьому «вони» (а зовсім не ми, як вони вважають) – імперія зла, їхні армії – орки чи, в кращому разі, масове збіговисько кочівників; «їхні» крилаті ракетні назгули наводять жах на всіх, однак ми знайдемо на них артефакти. В ролі «злого» божества виступає нажива (якої у нас, зрозуміло, нема і бути не може),

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

кубик теж. Якщо продовжити цю аналогію, то антивірусні програми, перевіряючи пам'ять комп'ютера на наявність вірусу, наче вимірюють грані цього кубика, і якщо вони не змінюються, то значить і вірусів у комп'ютері немає. Тому будь-які ревізори диска і навіть новітні евристичні аналізатори були безсилі проти «PH-DIR»; невідомий програміст, котрий з незрозумілих причин встав на шлях абстрактного зла, створив справжній маленький шедевр, який удостоївся скупой і презирливої похвали самого доктора Лозінського, вищого авторитету в галузі комп'ютерної демонології.

Про автора вірусу нічого не відомо. Кружляли чутки, буцім ним був той сам божевільний інженер Герасімов, у справі якого вперше в практиці петроплавського міського суду був ужитий закон про захист тварин. Справа ця набула розголосу, отож нагадаємо про неї тільки в загальних рисах. Герасімов, людина від народження психічно невірноважена і до того ж приналежна до того нечисленного прошарку нашого суспільства, який не зрозумів і не сприйняв реформ, ненавидів усі ті парос-

тки майбутнього, які пробиваються до сонця крізь багат шаровий асфальт нашого сумного буття. На цьому ґрунті в нього і розвинулася манія переслідування: для нього найголовнішим символом змін, які трапилися в країні, чомусь став бультер'єр. Можливо, це пов'язано із тим, що в шістнадцятиповерховому будинку, де він мешкав, багато хто розжився собакою цієї популярної раси, і, спускаючись у ліфті, Герасімов багато разів опинявся у товаристві трьох, чотирьох, а іноді й п'яти бультер'єрів водночас. Закінчилося це тим, що Герасімов, розпродавши своє нехитре майно і набравши серйозних для людини його статків боргів, теж придбав собі бультер'єра.

Сусіди спершу дуже зраділи тій зміні, яка трапилася з Герасімовим. Спершу здавалося, що вона свідчить про серйозне бажання людини пристосуватися до обставин, які змінилися, і почати нарешті жити в ногу з часом. Але, коли з'ясувалося, яке ім'я Герасімов дав собаці, аматори тварин з його будинку були просто шоковані. Річ у тому, що він назвав свого бультер'єра «Муму». Вечорами Гера-

ВІКТОР ПЕЛЕВІН
СВЯТВЕЧІРНИЙ
КІБЕРПАНК АБО
«РІЗДВЯНА НІЧ-
117.DIR»

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОІ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

разом з її верховним ідеологом (взяти хоча б Адама Сміта чи видавців «*Wall Street Journal*»), а дрібними божками, шаманами та лжепророками слугують Мак'явеллі із Фройдом. Побудувати аналогічну модель протистояння з «їхньою» точки зору ще простіше: основний мотив – захист релігії та принципів чесного підприємництва від злісних комуністичних орків, котрі не мають нічого святого.

6. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ФОРМА ПРОТЕСТУ

Толкієністська ностальгія за лицарством з її епічністю, запереченням матеріальних цінностей та однозначним поділом на добро та зло, хоча й відповідала стереотипам «старої доброї Англії», проте суперечила духові наживи та конформізму – панівній ідеології Америки часів «холодної війни». Масовою формою пасивного протесту проти реальності стала так звана «втеча у Середзем'я», тобто те, що ми зараз називаємо толкієнізмом, і що у 60-ті роки за своїм спрямуванням та масштабами можна було порівняти з рухом гіппі.

Вплив головних ідей Толкієна – таких, як мило-

сердя, значущість окремо взятої «маленької людини» (гобіта), самовдосконалення та боротьба із самим собою, а також встановлення розумних меж влади та законслухняння правителів, були настільки високими, що, якщо, наприклад, гасло валлійських шахтарів кінця 80-х років: «Де ж король Артур?» сприймалося передусім як курйоз чи свідчення наївності, то популярне гасло 60-х «Гандальфа – в президенти!», попри свою очевидну навіть для авторів сміхотворність, означало цілком конкретні вимоги до іміджу кандидата.

Неважко помітити, що підвищення інтересу до толкієнізму, особливо до рольових ігор, припадає на періоди соціальної, політичної чи економічної нестабільності у суспільстві і збігається з підвищенням інтересу до містики (астрологія, хіромантия) та систем, що знижують стрес, гарантують стосовний спокій (йога, буддизм), безпеку (різноманітні єдиноборства) та однозначність. У США це, наприклад, Корейська та В'єтнамська кризи. В СРСР за будь-які спроби рольових ігор (наприклад, Карнавал 1980 року у Феодосії) суворо карали. Однак із «пере-

сімов став ходити на прогулянки до поблискої ріки і, бувало, подовгу простоював на березі, дивлячись на середину потоку і напружено про щось міркуючи. Муму бавилася поруч, іноді підбігаючи до господаря, щоб потертися до його ноги і подивитися йому в обличчя своїми довірливими червоними вічками.

Собаківники того будинку, де жив Герасімов, вважали, що ці прогулянки мають відверто демонстративний характер. Закінчилася справа, як відомо, судом; утрутився сам мер Петроплавовска, який був палким аматором бультер'єрів, і Герасімова позбавили прав на тварину.

– Герасімову ненависне усе те, що уособлює Муму, – сказав на суді державний обвинувач, – точніше, Муму уособлює все те, що ненависно Герасімову. Але ж для тисяч і тисяч росіян бультер'єр став синонімом життєвого успіху, оптимізму, віри у відродження нової Росії! Герасімов простягає свої лапи до Муму тільки тому, що вони занадто короткі, щоб дотягтися до тих, кого цей пес символізує. Але ми вимагаємо позбавити його прав на твари-

ну не через ці переконання, як би ми до них не ставилися, ні – ми вимагаємо цього тому, що бідному псу загрожує небезпека!

Герасімов програв процес. Муму, узятую під захист закону, передбачалося відправити в елітарний спецсобакопритулок, де доживають віку бультер'єри, пітбульмастифи і вовкодави загиблих капітанів бізнесу; гроші на утримання Муму і на спеціальну клітку, в якій собаку повинні були відправити поштою, виділив особисто мер.

Можливо, тому і з'явилася чутка, що це Герасімов написав «PH-117.DIR», щоб помститися меру. Нам ця версія здається вкрай малоімовірною. По-перше, програміст, здатний написати вірус рівня «Різдвяної Ночі», навряд чи став би зганяти свою злість і заздрість до чужих статків на ні в чому не винному бультер'єрі – він, без сумніву, був би достатньо заможною людиною, аби завести собі хоч десять бультер'єрів. По-друге, Герасімов жодного разу не з'являвся в мерії, а можливість заразити комп'ютер таким вірусом через «Інтернет» украї сумнівна. І по-третє, найголовніше, у версії про

будовою» совєцькі толкієністи поступово посміливішали до такої міри, що у 1990 році провели перші Всесовєцькі гобітські ігри (вдумайтеся у словосполучення!). І нічого їм за це не зробили. У наступному році були проведені наступні ігри, через рік – ще одні. Однак розпад СССР та організаційні проблеми спричинили розпад всесоюзного руху на регіональні; при цьому одним із толкієнічно найпопулярніших регіонів стала Україна.

7. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ГРА

Спершу толкієнські ігри виникли як моделювання подій, описаних у книгах Професора. Потім виявилось, що імпровізувати в межах своєї ролі набагато цікавіше, ніж просто відтворювати написаний сценарій. Так з'явилися ігри сучасного зразка.

Суть гри проста – це вічне протистояння добра і зла. З одного боку виступають «світлі сили» (люди, ельфи, гноми, гобіти), які захищають загальнолюдські цінності – свободу, братерство і приватну власність (свою, зрозуміло), а також безкорисливу любов. Їм протистоять «темні сили» (здебільшого орки,

тролі та назгули, а також неідентифіковані кочові племена), які насаджують голод, розбрат і повний комунізм. Кожна команда/раса має свою фортецю (яку сама будує, сама ж і обороняє), власні військові зағони, королів і полководців, а також свою місію та кілька «магічних» предметів, що можуть посприяти у її виконанні. Воїни кожної раси мають свої переваги та слабкі місця. Люди – найуніверсальніші, але не мають додаткових очок на жодний вид зброї чи обладунку; гноми – такі собі незграбні ходячі танки із дворучними бойовими сокирами та молотами (зрозуміло, гумовими); ельфи – неперевершені лучники та розвідники; орки мають перевагу при користуванні шаблями та ятаганами, у той час як тролі – тупі й практично нездоланні (через твердолобість) неповороткі туші із довбнями.

Крім воїнів, принцип дії яких очевидний, існують також маги – білі (добрі), чорні (відповідно – злі), сірі (найрозумніші), а також усілякі сіро-буро-малинові чаклуни невизначеної орієнтації. Цим останнім усе фіолетово – вони із затуманеним із похмілля містичним поглядом блукають полігоном і намага-

авторство Герасімова цілковито відсутня логіка. Як казав на суді обвинувач, Герасімов простягнув свої лапи до Муму саме тому, що вони були занадто короткі, щоб зачепити будь-кого, хто міг би добряче вдарити по цих лапах. Герасімов був занадто боязкий, щоб зважитися зачепити кого-небудь з реальних владомощів. А мер Петроплавовска Александр Ванюков, більше відомий у місті під прізвищем Шурік Спіноза, таку владу, безумовно, мав. До речі, цю кличку він одержав зовсім не через своє захоплення філософією, а тому, що на самому початку кар'єри убив кількох осіб в'язальною спицею.

Ванюков був одним із трьох осіб, які тримали Петроплавовск. (Уява так і малює трьох м'язистих атлантів, які тримають на плечах скибу землі, покриту вулицями і будинками. Обмежимося розповіддю про Ванюкова – просто ніякого стосунку до нашої історії вони не мають.) Ванюков контролював, головним чином, проституцію, торгівлю і наркобізнес; навіщо йому знадобилося на додаток до цих справ звалювати собі на плечі ще й обов'язки

мера, ніхто до ладу не знає. Але уявити, як у нього могло зародитися таке бажання, можна – мабуть, повертаючись з лазні в офіс, він розглядав сіро-коричневі будиночки рідного міста крізь тоноване скло лімузина і випадково побачив плакат, який кличе усіх на вибори мера. Кажуть, у Ванюкова була звичка смикати гудзики – от так він, напевно, бавився з якимось гудзиком на штанях чи піджаку і раптом подумав, що набагато краще було б відвалювати собі, аніж якомусь там мерові.

Решту вже було справою техніки. Прийнявши рішення балотуватися в мери, Ванюков насамперед провів нараду зі своїми «барсіками» (так називається людина, яка курує проституцію на території міського району; приблизно відповідає капітанові міліції). Він пояснив їм, що якщо хоч один з них не мобілізує всіх підконтрольних йому дівчат на агітаційні заходи, то він, Васюков, візьме в'язальну спицю й особисто зробить такого барсіка муркою. Решту пояснив референт Ванюкова: усі учасниці агітації повинні виглядати цнотливо і безневинно і в жодному разі не ходити у штанях, тому що це може

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОІ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

ються перетворювати все, що рухається, на те, що не рухається, і навпаки. Але на них і так ніхто не зважає.

Ще існують майстри – організатори гри. Від їхнього таланту та авторитету залежить, якою саме буде гра, і чи відбудеться вона взагалі.

Більшість команд дотримуються тієї чи іншої спеціалізації. При цьому вважається, що кожна раса мала б дотримуватися і власної орієнтації. Однак для зміни команди чи ігрової орієнтації необхідно лише зуміти обґрунтувати її необхідність цитатами з книг Професора чи поточною «політичною ситуацією». Тому на іграх завжди присутній елемент балагану, що різко знижує відповідність першоджерелам, проте аж ніяк не зменшує задоволення від самої гри. Наприклад, на іграх 2001 року, що проходили під Хмельницьким, в ролі ельфів виступали «професійні» орки; фортеця людей (Гондор) назавгал сильно нагадувала зоопарк – окрім людей, у ній мешкали: «професійний» некромант, що тимчасово виконував обов'язки верховного служителя світлих сил; блакитний гном (названий так *пер-*

важно за колір одягу); плем'я безпритульних, але, незважаючи на це, «добрих» орків, а також цілий виводок гобітів. При цьому сама Гобітанія ще у перший день свого існування внаслідок інтенсивної еміграції залишилася чисто географічним поняттям, оскільки кожен табір/команда вважала за справу престижу «завести» бодай одного гобіта – на щастя. Армії імперії зла (Мордору), яка, згідно з трилогією, мали достоту затопити усі землі, за три дні гри лише один раз виходили зі свого неприступного укріплення (неприступного тому, що ніхто і не намагався туди приступити), зате два підрозділи «добрих» веселих гномів з ранку до вечора тинялися полігоном і намагалися взяти штурмом усі укріплення, які бачили – тобто переважно своїх сусідів і союзників ельфів.

8. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК СПОСІБ ЖИТТЯ

Середовище толкієністів надзвичайно строкате та неоднорідне. Зводити феномен толкієнізму до звичайної гри чи впадання у дитинство – такий же ж нонсенс, як прирівнювати мореплавство до мис-

відлякати людей похилого віку і взагалі консервативну частину електорату.

З Москви за великі гроші був виписаний тінювий фахівець із постановки передвиборної кампанії. Ванюков чув багато історій про те, як цей фахівець організував у сусідньому Єкатерінодінську передвиборну кампанію в Держдуму для місцевої «хрещеної мамки» Дар'ї Сердюк; особливий наголос у кампанії покладалася на боротьбу із організованою злочинністю, а головне гасло, розтиражоване на тисячах листівок, звучало так: «Сидітиме в тюрмі бандюк, якщо оберемо Сердюк!»

Ванюков попросив фахівця організувати для нього щось подібне. Фахівець узяв тиждень на вивчення обстановки і запропонував у обумовлений термін розгорнутий аналіз психологічної ситуації в місті – цілу папку з якимись роздвоєними графіками, таблицями і розбитими на сектори колами. У результаті опитувань громадської думки в місті з'ясувалося, що на відміну від Єкатерінодінська, де серед виборців справді дуже сильна була ненависть до мафії, у Петроплавовску, який отримував

великі доходи від туризму, мешканцям був радше притаманний якийсь неокреслений шовінізм; вони ненавиділи певних абстрактних «сволот» і «гівнюків», які зовсім «сіли на шию» і «не дають жити». На запитання про те, що ж це за сволоти, мешканці зазвичай знизували плечима і казали: «Так хто ж їх не знає? Усім відомо, хто». Тому виборчу кампанію пропонували проводити під знаком готовності мера протистояти цим «сволотам», не особливо конкретизуючи, хто це такі, щоб не трапилося, як висловився фахівець «секціонування електорату». Як передвиборне гасло був запропонований такий текст: «Від сволот і гівнюків врятує нас лиш Ванюков!»

Коли Ванюкову показали цей двовірш, за який, згідно з обліком заповненої графіками папочки, було сплачено сто вісімдесят тисяч доларів, він подумав, що займається в житті чимось не тим. Вочевидь, від заздрощів у ньому прокинувся Шурік Спіноза, і москвич ледь ноги виніс із Петроплавовска. Текст, звичайно довелося змінювати, причому не в останню чергу тому, що всі, залучені до передвиборної кампанії, імлісто відчували, що коли

тецтва конструювання паперових корабликів. Загалом те, що невтаємничені із поблажливою поспішкою називають словом «толкієнізм», охоплює спектр поняток та напрямів не менш різноманітний, аніж, скажімо, філософія чи релігія. У цьому і полягає причина популярності цього «зсуву» – кожен може знайти тут збочення до душі. Диференціювання можна проводити за різними критеріями. Насамперед це, звичайно ж, класична опозиція «добро-зло». Толкієністи першого покоління поголовно були якщо не лицарями у сліпучих обладунках, то як мінімум третьогатунковими ельфійськими принцями; у наступних хвилях відчутно простежується зростання частки прихильників темних сил (а й справді, це ж круто – бути могутнім некромантом чи принаймні орком, якого всі бояться і гидують ним). І, якщо для «світлого» воїнства характерне ледь не догматичне дотримання якщо не християнських, то принаймні кращих поганських традицій, то серед «чорних» толкієністів щедрим цвітом розквітли найрізноманітніші альтернативні культури – від невинного буддизму до відвертого сатанізму.

При цьому межа між грою та реальністю іноді розмивається аж до цілковитого зникнення.

Серйозність ставлення до теми теж достатньо різна. З одного боку, існують окремі індивідууми, котрі і в реальному житті тижнями не знімають зі себе обладунків чи ігрових костюмів, доводячи до неприємності співробітників чи однокурсників. Частина з них спілкується між собою високою квенья (давньою ельфійською мовою), якою володіє значно краще, ніж державною, і цитує напам'ять цілі сторінки з трилогії. З іншого боку, на кожній грі обов'язково присутнє стадо бовдурів обох статей, які ніколи в житті не читали книжок Професора, декотрі навіть через поважну причину – через неписьменність. Для більшості з них слово Толкієн – щось середнє між базаром та назвою легкого наркотику, а вся різноманітність клинкової, деревкової, ударної та металевної зброї описується збірним терміном «дрин» або ж «фігня» (друге слово – це, звичайно, не сам термін, а найдоступніший варіант його перекладу на пристойну мову).

Толкієнізм, особливо рольові ігри, взагалі при-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

вже і є в Петроплаховску гівнюк і сволота, так це сам Ванюков. Тому в остаточному вигляді гасло звучало так: «Від диктатури і кайданків врятує нас лиш Ванюков!». Саме під цим гаслом Ванюков і переміг на виборах, причому з пристойним відривом.

На посаді мера Ванюков кермував, наче дотримуючись давньокитайського заповіту, який гласить, що про найкращого із правителів народ не знає нічого, крім його імені. Він два рази провів свято під назвою «Віват, Петроплаховск!», про яке годі принаймні щось сказати. Один раз він зустрівся в себе в кабінеті з редакторами міських газет; під час бесіди він у м'якій і делікатній формі спробував пояснити їм, що вислови «бандит» і «злочин», якими зловживають засоби масової інформації, уже давно перестали бути політично коректними (цей вираз Ванюков прочитав із написаного референтом папірця; вочевидь ми маємо справу із перекладом-калькою американського «politically correct»). Ба більше, сказав Ванюков, ці слова вводять людей в оману – слово «злочин» наче допус-

кає, що людина, яку так називають, може вилізти зі свого «Лінкольна» і полізти в чиюсь квартиру, щоб украсти шматок м'яса з каструлі з овочами (стенограма зафіксувала дружний сміх редакторів), а термін «бандит» передбачає, що таку людину шукає міліція (знову зафіксований стенограмою сміх). На запитання, яким же ж терміном позначати вищеперелічені категорії громадян, Ванюков відповів, що особисто йому дуже подобається вираз «особливий економічний суб'єкт», чи скорочено «Оес». А ті журналісти, які полюбляють словосполучення вигадливо і фігурально, можуть користуватися словосполученням «надновий русській». Цей вираз уже давно нікого не дивує, але цікаво, що мало кому відомий його справжній автор, яким був референт Ванюкова.

Такий, мабуть, єдиний більш-менш помітний слід, який залишив після себе Ванюков. Можна ще додати, що в недовгий період його правління газети Петроплаховска називали Ванюкова меценатом і філантропом: обидва ці епітети – нехай навіть не цілком адекватні та заслужені – були нагородою

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОІ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

вабляють найрізноманітніші категорії. Серед його адептів є й романтики, яким тісно у сучасному «надто прагматичному» світі, і мрійники, які хочуть створити свою «історію» і писати про неї саги, є невдахи, які хочуть відчувати себе великими і сильними, дрібні шкідники, що хочуть мати можливість спробувати себе у масштабніших злочиннях, і правдошукачі та мазохісти, які мають тут усі можливості героїчно загинути за праведну справу. Є інтелектуали, яким подобається процес плетіння інтриг і хитросплетіння таємної дипломатії, та бійці, які не оминають жодної сутички. Потенційні Наполеони мають змогу спробувати повести в бій армії (якщо ті за ними підуть), а непотенційні дегенерати – зробити зі стародавнього портеру не менш стародавній йоржик.

9. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК НОВІТНЄ ЛИЦАРСТВО

Всередині того, що збірно називають толкієнізмом, існують три дуже різні за своїм характером напрямки, настільки різні, що вони не розсварилися між собою лише через ворожість зовнішнього середовища. Перший – класичні толкієністи, тобто

ті, хто був описаний вище: великі діти, які все ще вірять у казку, розбавлені дегенератами, котрі ні у що не вірять. Головне – костюм і манери поведінки повинні відповідати обраній ролі. Щоправда, можливі різні трактування останнього твердження: одні вважають, що автентичний костюм ельфа повністю відповідає стандартному «прикидові» гіпі, при цьому лук тримається, як гітара; інші наполягають на необхідності нанесення макіяжу. Одні орки для досягнення потрібного ефекту вдягають зимовий одяг хутром назовні, інші вважають, що вистачить просто не митися. Підходи бувають різні, однак основне для справжнього толкієніста – віра. Непохитна віра у те, що маг – він і в Африці маг, і якщо він каже «бум!» – це блискавка, чи принаймні бодай якась поганенька вогняна куля. Віра у те, що всі світлі – хороші, а темні – погані (у темних сил вірування у цьому пункті діаметрально протилежні). І, звичайно ж, непохитна віра у те, що гра – це і є справжнє життя, в той час як справжнє життя – лише бліда подoba гри. Бійці з них ніякі, тому визначити справжніх толкієністів на полігоні дуже прос-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

за ту роль, яку він відіграв у долі бультер'єра Муму. Словом, якби не дивовижні події, до яких призвела поломка комп'ютера мерії, в історії Ванюкова не було б абсолютно нічого незвичайного чи прикметного.

Як і всі молоді технократи, Ванюков ставився до комп'ютера із великим пієтетом і намагався максимально полегшити своє життя з його допомогою. Усі зведення, що стосуються його багатогранної діяльності, були занесені в кілька різних баз даних, до деяких з них можна було одержати доступ, тільки знаючи пароль. Комплект програм-органайзерів і вбудований календар практично виконували за Ванюкова всю його рутинну щоденну роботу. Присутність в офісі самого Ванюкова була не обов'язковою і тому рідкісною; інформація про термінові справи надходила до нього відразу з кількох підвішених до пояса пейджерів (один із яких, із золотим двоголовим орлом на білому тлі, дзвонив за увесь час тільки два чи три рази), а з іншими справами добре давала собі раду секретарка. Робочий день у мерії зазвичай починався з того,

що вона включала комп'ютер і роздруковувала список справ на день. Приміром, коли роздруківка повідомляла, що треба проконтролювати хід підготовки до опалювального сезону, одержати леве з грузинського ресторану і полити квіти, вона спокійно спускала два перших повідомлення до відповідних інстанцій, брала з підвіконня банку і йшла до крана за водою.

Приблизно так само усе відбувалося і того нещасливого дня, коли під пластмасовим черепом комп'ютера вже трапилося кілька великих електронних інсультів. Ванюков ще не виходив з новорічного запою, справи в офісі вела секретарка; місто за вікном, припорошене срібним пилом, було тихим, світлим і загадковим.

Почалося з того, що бригада будівельників (якщо висловлюватися простіше, то просто три баби в жовтогарячих безрукавках, з тих, які вічно довбають ломачами якусь кригу на узбіччях доріг) отримала дуже дивне розпорядження на бланку мерії. Цей бланк містив недвозначну вказівку «валити Кішкєрова»; підписане воно було «Шуріком Спінозою».

то – їхня фортеця переходить із рук до рук, як почесний вимпел чи люлька миру, бо її хронічно беруть штурмом всі, кому не ліньки, від важкопанцерних кнехтів до місцевих ведмедів і ховрахів.

Другий тип – спортсмени. Для них основне – військові дії: штурми, сутички, поєдинки «дуельного» типу і славна перемога за будь-яку ціну. Вони – природжені бійці, хоча б тому, що нічого іншого робити просто не вміють. Обладунків вони робити самі теж не вміють, тому, якщо і трапляється щось справді цікаве, то можна сміливо закладатися на останнього вставного зуба, що воно або куплене, або зроблене на замовлення, або ж принаймні відібране як трофей. Взагалі, типовий обладунок спортсмена – ватянка, залізний шолом і хокейні рукавиці. У цьому, звісно, є свій резон – який зміст тягати на собі тридцятикілограмовий сталевий обладунок, якщо легка ватянка цілком незгірш захищає від дерев'яного меча?

Однак саме у цьому пункті спортсмени кардинально розходяться з іншою важливою, хоча й стосовно нечисленною групою – істориками. Істори-

ки, чи, точніше, прихильники історичного фехтування, навпаки, стверджують, що найважливішою є саме реалістичність бою та відповідність його специфіці тієї чи іншої епохи. Якщо для толкієнста найважливіше – атмосфера казки, а для спортсмена – радість переможної битви, то історик у першу чергу «приміряє на себе» певні історичні події, пробує себе у ролі реального, а не казкового чи ідеалізованого куртуазного лицаря. Тому історика не влаштує бутафорська ватянка. Його п'янить тягар обладунка, важкі кроки, від яких вгинається земля на ристалищі. «Я теж так можу!» – ось у чому радість фаната історичного фехтування. І водночас сталевий обладунок – не просто костюм чи данина традиції, але й сувора необхідність: хоча «історичники» і вміють працювати «іграшковою» дерев'яною зброєю, для них більш звична робота з залізом. Зрозуміло, що жодна ватянка не захистить від удару важким залізним мечем чи сокирою, навіть незагостреною. Стримати удар не завжди можливо, не кажучи вже про те, що при цьому втрачається більша частина задоволення від реальності сутич-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Варто відзначити, що і ці жінки, і всі інші знали, хто такий мер Ванюков. Усе, пов'язане з ним, було оточене похмурим і гіпнотичним ореолом. І дуже багато муніципальних службовців у глибині душі сподівалися, що Ванюков придивляється до них і, якщо вони пройдуть певний незрозумілий тест, надійде мить, коли Ванюков візьме їх із напівголих сірих буднів у чарівний світ таємничої і лячної «крутизни». Як виявилось, достоту така надія – ще зворушливіша через свою крайню безглуздість – жила й у цих бідних жінках, отруєних мексиканськими серіалами і радіоактивним буряком. Хто такий Кішкерів, вони добре знали – це була одна з найсерйозніших персон Петроплавовська, що видно було принаймні з того, що він зважився на конфлікт із мерією. Треба сказати, що «завалити» його було зовсім не просто, позаяк Кішкерова маєток перебував під ретельною охороною: охоронці, які знайшли його поштрикане ломанами тіло в сараї для садового інвентарю, довго не могли зрозуміти, як це трапилося: ніхто з них навіть не подумав, що три похмурі баби, які приходили розчищати доріжки в

саду, можуть мати до цього якесь відношення. До речі, нам тільки що спало на гадку, що цими жінками могла рухати не якась незбутня і романтична надія на нове життя, а просто трудова дисципліна, до якої вони звикли ще в совєцькі часи.

Водночас чотири фахових убивці, які працювали на Ванюкова, котрі збували час у більярдній одного замиського пансіонату за дієтичною кокаколою і газетою «Абсолютно секретно», отримали папір, зрозуміло підписаний «мер Ванюков». У записці в різкій формі висловлювалася вимога, щоб до вечора на центральній вулиці **не залишилося жодного бугра**. Убивці були люди з досвідом, але тут навіть їм довелося почухати в потилицях. Тільки один список бугрів, які мали офіс чи якусь справу на центральній вулиці (яка так і називалася – Центральна), займав дві сторінки. Тому кілерам довелося терміново звернутися по допомогу до дружнього угруповання. Не станемо зайвий раз описувати те дивовижне побоїще, яке того дня сталося на Центральній. Телебачення, ласе до видовища чужих страждань, багато разів показувало, у що

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОЇ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

ки. Тому обладунки доводиться робити на совість. При цьому кращі з них практично не поступаються історичним аналогам.

У середовищі толкієністів спостерігається висока спеціалізація на командах. Так, якщо київські клуби «Ратник» і «Скалаґрім» та одеська «Баварія» виявляють претензії на чемпіонські титули у чисто спортивних повноконтактних боях, то київський «Мордор» є, на мою думку, одним із найцікавіших рольових клубів у сучасній Україні. Водночас молодий хмельницький «Воїн», попри певні організаційні труднощі, небезпідставно претендує на роль західноукраїнського центру ігрового моделювання. Досвідчений одеський «Тангар» є, на мою думку, найяскравішою шоу-командою сьогодення, в той час як львівський «Галицький лев», попри незапечені бойові якості та професійне володіння «залізом», доволі серйозно зарекомендував себе науковими дослідженнями та реставрацією історичних пам'яток, а також виховною роботою серед молоді.

Очевидно, що наведена класифікація є дещо умовною, оскільки більшість клубів тією чи іншою

мірою виходять за рамки «своєї» групи. Можна виділити, наприклад, рольовиків-істориків – рольові клуби, що відіграють не «фентезюшні» племена і раси, а цілком реальні народи та епохи із «земної» історії. При цьому рівень спеціалізації і навіть фановості теж буває різним. Одні команди (наприклад, київська «Норвегія») до дрібниць відтворюють не лише костюми та обладунки, але й побут та манеру бою обраної епохи (відрізняючись від «чистих історичників» лише обмеженістю свого образу). У багатьох інших ситуаціях вибір буває чисто випадковим, зі стелі (точніше, з географічної карти), звідки, щоб «бути, як люди», методом наукового тицання пальцем вибирають «незайняту» країну (що в нашу «перенаселену» толкієністами епоху зводиться до вибору між поки що нічим баден-баденським князівством, Намібією та Західним Самоа). Іноді доходить до курйозів. Наприклад, «слов'янське плем'я угорців» було дуже здивоване, коли йому делікатно натякнули, що угорці мають до слов'ян приблизно таке саме «родинне» відношення, як монголо-татари. Ще більше були вони здивовані,

перетворилася вулиця після того, як по ній проїхала кавалькада джипів з убивцями. Їй бо, є щось безсоромне в тому ентузіазмі, з яким молодий телекореспондент пояснює, який будинок розбитий гранатометом звичайного вибуху «Шмель», який фасад продірявлений «Мухною» і чому секретний засіб «Потьомкін», руйнуючи усі внутрішні перекриття, залишає зовсім недоторканими зовнішні стіни будинків.

На тлі цієї моторошної бойни якимись незначними здаються інші події цього дня. Скажімо, коли група рекетирів, людей тупуватих, але ретельних, одержала факсом підписаний мером запит, коли ж нарешті буде **спалений мусор**, життя майора міліції Козуліна, якого тримали в заручниках за несплату відсотків від своєї справи, кілька хвилин висіло на волосині: його уже облили гасом, і врятувало майора тільки те, що на Центральній вулиці почалася канонада, а про нього відразу забули.

Разюче, але деяких жителів міста божевільний комп'ютер мера змусив зазнати приємних емоцій. Так, хазяїн крамниці «Секс-елегант» Екклезіаст Кол-

паков, який спробував було вчинити вкрай ризиковану спробу змінити «дах» Ванюкова на «дах» іншого авторитета Гріші Скорпіона, уже давно із трепетом очікував відплати і був приємно здивований, одержавши від мера факс із вишукано-ввічливим різдвяним поздоровленням, підписаним «Шурік Спіноза». Зате мери п'ятдесяти найближчих до Петроплавовська міст відчували певне здивування, отримавши текст такого змісту:

«Мерові (далі йшла назва міста й ім'я мера, автоматично вставлені комп'ютером, який за командою секретарки розіслав віялом ці факси). Ти, козел, мені будеш платити, або нікому не будеш, пойняв? Щоб до лютого підгнав лева за півроку, а то за одну ногу я смикну, за іншу – Гріша Скорпіон, і що від тебе залишиться, падла? Подумай. Щиро і завжди Ваш, А. Ванюков, мер Петроплавовська».

Звичайно, у великих мегаполісах над такою нахабною претензією тільки посміялися, але серед одержувачів листа були також люди, які поставилися до цього всерйоз, про що свідчить смерть Гріші

коли виявили, що самоназвою племені є зовсім не «угорці».

10. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ЗАСІБ РУСИФІКАЦІЇ

Якщо для пересічного обивателя толкієнізм просто чужий, то для «широкого українця» він – двічі чужий через русифікованість.

Справді, середовище класичних толкієністів переважно російськомовне (як, зрештою, і більшість населення неньки-України). Хоча реально жодної ворожості чи упередженості щодо української мови немає, однак, якщо лідери та «законодавці мод» поголовно розмовляють «на общепонятном», то всі решта приходять до висновку, що так і має бути. Тому, коли україномовний «Галицький лев» погодився взяти участь у рольовій грі та командою дебютував на вже згадуваних іграх 2001 року, ставлення до нього на полігоні спочатку було настороженим: нахаб вирішили провчити. Однак після того, як дебютанти досить впевнено відбили штурми чотирьох професійних бійцівських команд поспіль, ворожість змінилася радістю від появи нового дос-

тойного супротивника, і наступна частина ігор проходила в атмосфері дружби та повної демократії у мовних питаннях.

Слід зазначити, що російськомовність середовища толкієністів є радше вимушеною, аніж природною. Річ у тім, що майже вся творчість Професора перекладена російською, причому деякі тексти мають по кількадесят різних перекладів. Деякі версії вже стали ортодоксальними для справжніх фанів. Українською ж мовою перекладів немає, окрім вже згаданого «Гобіта» у, на жаль, не надто точному перекладі Олександра Мокровольського. Водночас українські видавці чомусь вважають багатотисячний ринок українських толкієністів безперспективним (принаймні так деякі з них коментували свою відмову на пропозицію автора цих рядків про видання вже *готової* української версії перших двох книг трилогії). Тому, через повну відсутність загальноприйнятої термінології і традицій, на повноцінну українізацію толкієністського руху в Україні розраховувати поки що не доводиться.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Скорпіона, яка сталася через місяць після описаних подій, – він був розстріляний невідомими просто на генеральній репетиції п'єси Беккета «В очікуванні Годо», яку ставив його домашній театр.

Сам Ванюков, ясна річ, одержував звіти про те, що відбувається в місті. Певний час він думав, що на Петроплавовск наїхав мер якогось із сусідніх міст, зовсім у дусі «Страстей за Андрієм» Тарковського. Але доволі швидко з'ясувалося, що всі учасники неподобств, які чиняться, упевнені, що виконують команди самого Ванюкова. Нарешті, стало остаточно ясно, що всі розпорядження, які уже викликали в місті значні руйнування, були відправлені комп'ютером мерії, а позаяк секретарка була поза підозрами, стало очевидно, що вся справа в самому комп'ютері. Невідомо, чи знав Ванюков про існування комп'ютерних вірусів; можливо, він сприйняв, усе, що трапилося як особисту образу, завдану йому комп'ютером, що його він розглядав як цілком одушевлену істоту. На користь такого припущення свідчить підкреслено емоційна реакція: увірвавшись до свого офісу і вихопивши з

підпличної кобури нікельовану «Беретту», він відштовхнув дико репетуючу секретарку і п'ятнадцятьма дев'ятиміліметровими кулями вщент розніс чудовий «пентіум-100» із найсучаснішим інтелівським процесором; на підлогу полетіли шматки розбитої в друзки пластмаси, осколки скла, обривки різнобарвних дротів і розсип схожих на мертвих тарганів мікросхем.

Навіть після того, як винуватець усіх лих був знищений, відлуння його руйнівної діяльності продовжувало звучати. Наприклад, через три дні після побоїща на всіх міських повій зібрали на Центральній приміській спортивній базі, і червоний від сорому і здивування заступник мера по зв'язках із громадськістю прочитав їм вітання, у якому вони чомусь були названі ластівками, дівчатами і надією російського нартярського спорту. Можна навести ще кілька подібних прикладів, але вони не надто цікаві – крім одного, який стосується особисто Ванюкова.

Після описаних подій він впав у важку депресію і покотив до свого заміського будинку, більше схо-

11. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ

Якщо моральні аспекти толкїєнізму та споріднених із ним рухів і можна поставити під сумнів, то могутній потенціал цих рухів як освітніх та виховних інструментів не підлягає сумніву. Цілком природний для підліткового віку потяг до лицарства, шляхетності, справедливості та взаємодопомоги можна і треба використовувати у виховних цілях. Злочинній романтиці вулиці можна повноцінно протиставити ще більшу романтику лицарства. Спільний захист фортеці (і навіть її побудова, особливо під загрозою близького штурму) набагато більше сприяє укріпленню дружби та взаємодопомоги, ніж спільна втеча з уроків. Спільні маневри піднімають як дух команди, так і здатність до взаєморозуміння.

Що ж стосується пізнавального значення, то натиск лавини закованих у залізо «ворогів» за один-єдиний раз дає для розуміння середньовічної історії набагато більше, ніж десять шкільних уроків. Спробуйте – переконаєтеся, що попри всі прочитані історичні книжки та переглянуті фільми ви не мали й близького уявлення про справжнє серед-

ньовіччя! (Це – стандартне враження від першої повноцінної битви, і винятків я ще не зустрічав.) Після одного такого уроку Куликівська чи Грюнвальдська битва перестають бути простими схемами з підручника, наповнюючись багатими власними відчуттями та образами.

Скажімо, учасники проведеної у вересні 2001 року вже згаданим львівським клубом «Галицький лев» спільно з «Пластом» імітаційної рольової гри для старшокласників «Давня Русь» зізнавалися, що під час підготовки команд та упродовж двох днів гри засвоїли для себе корисних знань з історії більше, ніж упродовж усього навчання у школі. При цьому підготовка обладунків змушувала вивчати особливості озброєння та військової тактики не лише обраного племені, але і його супротивників; необхідність створення правдоподібних автобіографій та ведення господарства обумовлювала вивчення звичаїв та економіки, а потреба спілкування з Верховним богом (Перун у слов'ян, Удин у варягів/вікінгів тощо), роль яких виконували представники «Галицького лева», що «опікувалися» відповід-

215

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОІ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

жого на замок. До нього з розрадою приїжджали соратники і друзі, і поступово він заспокоївся – зрештою, життя є життя. Уповноважений по боротьбі з оргзлочинністю почастивав Ванюкова дуже гарним марокканським гашишем, і Ванюков, звелівши наближеним залишити його в спокої, на кілька днів занурився в оспіваний ще Бодлером штучний рай, сподіваючись знайти в ньому спокій і забуття. Вдалося йому це чи ні, точно не довідається ніхто – його життя обірвав трагічний випадок, який своєю фантазмагоричністю здивував навіть журналіста, який провадив колонку карної хроніки в газеті «Вечірній Петроплавхвск».

Скористаємося міліцейською реконструкцією подій. Біля восьмої години вечора Ванюкову була доставлена дивна посилка – обтягнута тканиною скринька пристойних розмірів. Ванюков, який саме в цей час докурював наступний косячок (його потім знайшли поруч із тілом), недбало відкрив скриньку, і, перш ніж він устиг щось зметикувати, йому на груди стрибнув голодний і напівзадушений бультер'єр Муму.

Ми ніколи не курили гашишу і не знаємо, що саме відчував бідний мер, коли з відкритої клітки, огорнутої кількома шарами обгорткової матерії, до нього мовчки і швидко рвонув коротконогий білий монстр з очима Ієн Сяпіна. Ми можемо тільки припускати, що з екзистенційної точки зору це було одним з найдужчих переживань його життя. А причина цієї події була тією ж, що й усіх інших нещасть у місті – бультер'єра відправляли в спецпритулок того ж дня, коли вірус змішав усі дані, що зберігаються в пам'яті комп'ютера, і замість таємничого собачого раю розлючена Муму, провівши кілька днів у холодному вагоні на сортувальній, була доставлена за домашньою адресою мера. Важко повірити, що це було випадковим збігом, але інші пояснення ще менш ймовірні.

Як не дивно, охорона Ванюкова, знайшовши хазяїна із розшарпаним в клоччя горлом і виразом непередаваного жаху на застиглому обличчі, зоставила собаку в живих. Причина цього полягала у звичайному людському шовінізмі – охоронці до такої міри зневажали тварин, що вважали безглуздя

ними командами, змушувала орієнтуватися і в основах відповідної релігії.

12. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК НЕ-ТОЛКІЄНІЗМ

Досі терміном «толкієнізм» я називав усе розмаїття рухів і течій, які до певної міри мають дотичність до прогулянок полігоном в ігровому костюмі та розмахування дрином більшої чи меншої небезпечности. Річ у тім, що слово «толкієнізм» є усталеним терміном на позначення такої діяльності. Водночас для кожного, хто бодай трохи мав справу із рольовими іграми, очевидно є абсурдність такого узагальнення. По-перше, далеко не всі так звані «толкієністи» взагалі читали Толкієна. По-друге, полігонні рольові ігри зводилися до Толкієна лише на перших етапах свого становлення. У наш час існує понад півсотні різних авторів та текстів, за якими ставлять ігри; що ж, тоді залишається – вигадувати окрему назву для кожного напрямку? І розплодяться тоді на українській землі говардисти, сапковісти, буличісти, желязністи-амберісти, катнерісти, нортоністи, андерсоністи, макнамарісти,

маклаудісти і просто скоттисти. Потім піднімуть голови перумовісти, леґуїністи, ліндґреністи та кіплінґісти-мауглісти, а з ними стартрекісти та старкрафтісти. Потім монолітний рух ліндґреністів розколеться на ліндґреністів-карлсоністів та ліндґреністів-пеплідовгопанчохістів, і перші будуть під салюти з іграшкового пістолета урочисто поїдати на даху булочки та зображати привида (що завершуватиметься польотами з даху найп'яніших учасників дійства), а другі – жбурляти у міському парку (імітація безлюдного острова) полущеними каштанами (імітація кокосових горіхів) у беззахисних перехожих (імпровізована імітація мавп та піратів). Зрештою, незаплямованою у своїй первозданній чистоті залишиться хіба зачочка про курочку Рябу – поки і з неї врешті не зроблять бойовик.

Звичайно, описана ситуація абсурдна. Абсурдною вона є ще й тому, що багато клубів (переважно – спортсмени та історичники) взагалі не мають чіткої спеціалізації. На ігри вони їздять передусім для того, аби розім'ятися і поспілкуватися. Відповідно, вигадати якийсь новий термін для позна-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

мститися собаці за смерть людини. Як видно, з їхньої точки зору це було б схоже на розстріл цеглини, що впала з даху комусь на голову. Муму замкнули в сараї, а потім, коли метушня, викликана похороном, скінчилася, повернули інженерові Герасімову, котрий прийшов за нею, а незабаром зник незрозуміло куди.

Бачили його після цього тільки два рази – один раз у крамниці «Рибалка», де він купував коловорот для свердління ополонка, і ще один раз – наступного ранку, у полі далеко за містом. На ньому була якась безглузда хламида, пошита зі старої ватної ковдри, засмальцована тривуха шапка і звисаюча на плечі полотняна сумка з дискетами; кривий дерев'яний ціпок у руці робив його схожим на древнього мандрівника. Герасімов був у кількох місцях перебинтований, але вигляд у нього був просвітлений, переможний, і очі його були схожі на два тунелі, в кінці яких тремтіло ще неясне, хитке, але все-таки безсумнівно наявне світло.

ВІКТОР ПЕЛЄВІН
СВЯТВЕЧІРНИЙ
КІБЕРПАНК АБО
«РІЗДВ'ЯНА НІЧ»
117.DIR»

216

Переклав А.П.

чення цих клубів ще важче. Тому, хоча за браком достойних конкурентів термін «толкієністи» залишається найуніверсальнішим, а відтак і найпоширенішим, до його використання слід ставитися з обережністю.

13. ТОЛКІЄНІЗМ ЯК ГАМЛЕТІВСЬКА ДИЛЕМА

Зрештою, при будь-якому ставленні до толкієнізму, відповідь на запитання «бути йому чи не бути» залишається однозначною: бути! Колосальний потенціал цього руху просто не може зникнути безслідно. Та це й на краще: так жити значно цікавіше. Спробуйте – переконаєтеся!

217

АНДРІЙ ПЕХНИК
ГЕРОЇ МЕЧА
І МАГІЇ:
ВТІКАЧІ
ВІД РЕАЛЬНОСТІ
ЧИ ОСТАННІ
ЛИЦАРІ?

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© Д.Давыдов, 1998

даніла давидов

ПІДЗЕМНІ МЕШКАНЦІ

христина чушак, володимир бойко з наплічниками на узбіччі

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Жодного ефекту. Вони не принишки, навпаки, продовжували галасувати, незважаючи на окрик Зубова. Полковник стояв ледь осторонь і посміхався; він широко розставив ноги і, спираючись на ціпок перед собою, утворював, таким чином, живий триніжок. Зубов, підійшовши до полковника, довго щось говорив, схилившись йому до самого вуха. Полковник нічого не відповідав і продовжував посміхатися.

Переміщені особи, які оточували багаття, сиділи на землі і галасували. Вони заважали спати іншим переміщеним особам. Бараки ще не були збиті, і всім доводилося спати просто неба, навіть охоронцям. Тільки для офіцерів поставили намет. Полковник спав у танку. Власне, у танку офіційно розташовувалася і комендатура. Я там не був жодного разу, позаяк досі усі формальності залагоджувалися на свіжому повітрі. Якщо раптом почнуться сезонні зливи, доведеться побувати в танку.

Полковник посміхався. Зубов бігав табором, репетуючи на людей, котрі сплять навколо багать і гомонять занадто голосно. Я підійшов до полковника і спитав, чи не здається йому, що їх варто залишити в спокої, що вони і

так натерпілися, і натерпляться ще, і взагалі, не менше третини з них помруть, так і не пройшовши процедуру перевірки, і взагалі, поручник Зубов створює не менше галасу, аніж вони, і чи не замовкнути бува йому самому. Полковник посміхався. Він давно вже не удостоював нікого відповіддю, не лише підлеглих, але й представників незалежних інстанцій.

Зубов підбіг до мене, вигукнув, що ж Ви, інспектор, не стежите за порядком, і побіг кудись, я не встиг послати йому навздогін кілька слів, гідних його докору, цілком риторичного, треба розуміти. Справді, для пів на першу гомін був занадто голосним. Я оглянув табір, спробував підрахувати, скільки багать горить переді мною, безупішно. Зубов підкликав до себе низенького єфрейтора, вочевидь, вирішив підняти чоту. Поручник, вигукнув я. Жодного ефекту. Поручник! Зубов повернувся, невидюче подивився на мене, знову відвернувся, продовжуючи щось тлумачити єфрейторові. Я швидким кроком пішов у бік Зубова. Переміщені особи, повз які я проходив, розглядали мене в інспекторському мундирі як небаченого іноземного звіра. Наблизившись до Зубова впритул, я торкнув його за плече. Чого Вам, мосьпане, нервово огризнувся він. Поручник, мій голос був упевнений і погляд

ХРИСТИНА ЧУШАК,
ВОЛОДИМИР
БОЙКО
З НАПЛІЧНИКАМИ
НА УЗБІЧКІ

З II Світової війни США вийшли переможцями, економіка процвітала, світ лежав коло їх ніг... Звичайно, це впливало на свідомість людей, а особливо молоді. Сформувалась така собі етика «сили й успіху», відродилась віра в перемогу «американської мрії», одним словом – благодать і спокій. Тим більшим шоком для добропорядних громадян стали виступи молоді в 60-их роках, хоч ознаки нових настроїв можна було помітити значно раніше – ще в 50-х, у русі бітників, який, щоправда, не був таким масовим і вибуховим, але зумовили його ті ж проблеми.

У 50-х роках Америку заповнили мрії про хороший – кращий – ще кращий автомобіль / будинок / холодильник. Пересічний американець добре засвоїв істину: якщо добре працювати, розумно витратити гроші, то колись все це можна буде отримати (як трохи згодом співатиме Боб Дилан: «Ти народився. Носи теплу білизну. / Вчись танцювати. Одягайся гарніше. / Куй частя. Намагайся досягти успіху». США розколювалися на два табори: з одного боку – творці й прихильники цих цінностей середнього класу, а з іншого – гіпстери, прошарок молоді, якій НАБРИДЛА обмеженість інтере-

сів суспільства, такі собі маргінали – соціальне дно і ті, хто добровільно відійшов на узбіччя через небажання зливатися з мейнстрімом, своєрідна соціально-культурна еміграція (до того ж, це були люди із досить або й дуже заможних чи аристократичних сімей, з печатками престижної й ґрунтовної освіти). Саме їхнє життя й описували бітники, але не просто як спостерігачі, а як прямі учасники. Вони дійсно були маргіналами в тому суспільстві, де розумова праця зневажалася, всі інтелектуали мали прізвисько «яйцеголові», де далі існували расові й соціальні упередження (вони у своїй більшості походили з іще «незамериканізованих» родин – Аллен Гінсберг був євреєм, Ловренс Ферлінґетті, Греґорі Корро, Філіп Ламенша – з італійських сімей, Деніза Левертов – донька англійки й російського єврея, чорний Лерой Джонс, індіанка Даяна Ді-Пріма).

Саме виникнення слова «бітник» пояснюють по-різному, виходячи з двох значень слова «beat»: змучений, розбитий, а також такт, ритм.

Навіть представники цієї течії трактували назву по-різному. Керуак під час свого захоплення буддизмом узагалі заявляв, що «beat» – це скорочення від «beatitude» – просвітлення.

твердий, Ви поводитесь, як мудак, Ви не вмієте обходитись з підлеглими; Ви занадто багато метушитесь, і Вас не бояться і не поважають; беріть приклад з полковника, він незворушний, як усміхнута скеля, він подібний на олімпійського бога і незбагнений у цій подобі, йому не можна перечити, тому що він не стане й слухати Ваші дріб'язкові заперечення; Ви ж не можете опанувати навіть охорону, яка спить, а не те що переміщених осіб, хоча і є заступником коменданта табору. І я смикнув Зубова за свисток, що висить на його шиї як символ посади, зірвав його, голосно свиснув. Галас по всьому таборі змовк. Я прокричав: спати, педики! Люди, які сидять на землі біля мене, схилили голови і втупились у вогонь. У таборі стало помітно тихше. Побілілий від гніву Зубов зняв рукавичку і кинув у мене, завтра вранці, прошипів, у бамбуковому лісі. Про секунданти ні слова, і справді, які тепер секунданти.

Полковник стояв, спираючись на ціпок, посміхаючись. До нього підійшов ад'ютант, віддав честь, сказав кілька слів. Продовжуючи посміхатися, полковник побрів у бік танка.

Я не хотів повертатися у намет, бо спати цієї ночі не було сенсу. Походжаючи поміж багать, я розглядав фігури, які були колись повноцінними людьми, але поки що

не довели права бути ними й надалі; нарешті, впав від утоми біля одного з багать. Довкола нього сиділо чоловік дванадцять. Більшість з них були одягнуті у порвану солдатську форму. Одні були босі, інші — узуті у порвані сандалі. Лише один із тих, що сиділи біля багаття, носив черевики, судячи з усього, офіцерські, але брудні й діржаві. Його голова по-тубільному була зав'язана хусткою.

Людина в офіцерських черевиках щось розповідала, немов ні до кого не звертаючись. Вона затиналася. Інші мовчки і без інтересу слухали його. Хвилин десять я розглядав зірки. У тропіках небо зовсім не схоже на небо північних широт; я ще не встиг звикнути до цього. Поступово я мимоволі почав розуміти окремі слова, сказані заїкуватим, дякувати Богу, він говорив російською, потім слова почали складатися у фрази, фрази в єдине ціле. Коли П-перовській потрапив у п-полон, його п-помістили, говорив заїкуватий, у б-барак номер ч-чотири. Т-там були оф-фіцери. Т-туземці б-берегли й-його, сп-подівались, щ-що він зна-ає я-акісь в-військові т-таємниці. А-а він б-був пр-ростий лейт-тенант, н-нічого н-не знав. А-але його б-берегли. П-поруч з б-баракком б-була ф-ферма. Т-там р-розводили х-худобу. Св-виней, к-кіз, к-курей. Оф-фіцери п-примушувал-ли п-працювати н-на ф-фермі. Т-там б-

Рух зародився в кінці 50-х у богемних колах Сан-Франциско, Каліфорнії (Західна Венеція), Нью-Йорка (Грініч Вільдс). Бітники протестували проти кічу в мистецтві й житті, прагнули чогось щирого й повністю незалежного. Загалом були аполітичними й індиферентними до суспільних проблем. Рух належав до «закритого» типу – вони не мали на меті запроваджувати якісь зміни чи покращення в житті сучасного їм суспільства, приділяли натомість увагу особистості, її свободі, пошукам очищення й просвітлення, а свій вихід із суспільства виправдовували безрадіним й безцілним існуванням, як написав у одному зі своїх творів Ловренс Ферлінґетті:

Світ – чудове місце для народження,
якщо ви не маєте нічого проти того,
щоб помирили люди
весь час,
або тільки голодували
деякий час,
адже це не так вже й жахливо,
якщо це не ви.

Виразенням бітниківської відчуженості був старий і зношений одяг, а також сленґ, створений на основі

словника джазових музикантів. Один із хрещених батьків руху, американський письменник Джек Керуак, описував життя бітників так: «Це – ритм, який потрібно підтримувати, це – биття серця... Це і стародавній сум душі: як у галерних рабів, як у гончара, що ритмічно крутить свій круг». У своїх творах і своєю поведінкою бітники протестували проти вдовбуваної в голови моделі «масового суспільства» – спільноти однакових індивідів з однаковими потребами, мріями, майбутнім. Їхня виклична поведінка, небажання підкорятися встановленим нормам і правилам часто вела до виключення з навчальних закладів, позбавлення місця праці чи взагалі – обстеження в божевільні (до речі, руйнація ще одного міту – не лише у нас інакомислячі «відвідували» цей заклад, а й у «найдемократичнішій демократії» таке траплялось).

Найяскравіший слід бітники залишили по собі в літературі. Поети-бітники хотіли звільнити поезію від академічної точності і повернути її «назад на вулицю». Вони відстоювали вільну й неструктуровану композицію творів – саме завдяки цьому можна було, на їхню думку, висловити всі свої почуття й переживання, передати їх миттєвість («У дорозі» Керуака в початковому варіанті був написаний на 76 метрах паперу суцільним текстом,

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

було тр-ри ф-французи, ам-мерик-канець, д-два анґ-гліяці, л-литовець, поляк, д-двоє р-росіян. П-перовській і К-кабишев т-такий. Він незабаром помер. А-а П-перовській д-доглядав з-за курми. Т-там б-були б-білі кури, ч-чорні к-кури. А-а П-перовській п-полюбив д-доглядати за ними. Коли туз-земці на д-день с-своїї ср-раної н-незалежності в-вир-рішили п-полонених н-нагодувати п-по-людськи, т-то зв-веліли П-перовському п-пару к-курей з-зарізати, б-білу і-і ч-чорну. А-а П-перовській білу з-зарізував, а-а ч-чорну п-пош-шкодував. Й-його з-за це п-потім ф-французи і л-литовець в-відп-пиздили. А-а к-курка, ч-чорна п-пропала. І от сп-пить як-кось П-перовській, в-відпизж-жений. С-сниться й-йому сп-першу Ук-країна, п-потім як-кесь місто н-на Ук-країні. П-потім ще т-те-се. Т-туземці, п-пов-вітряні з-змії, п-пси. П-потім т-темрява. А-а в т-темряві г-голос, д-дякую, к-каже, л-лейт-тенант. Х-хто ти, п-питає П-перовській і бачить, як вих-ходить з т-темряви ч-чорна к-курка, к-котру він в-врятув-вав.

Голос заїкуватого почав тремтіти. Мої ноги затекли. Я встав і почав походжати туди-сюди, то віддаляючись від багаття, то наближаючись. Слова заїкуватого долинали до мене, але не доходили до свідомості. Я чув щось про королівство маленьких підземних чоловічків, які

живуть у зневазі та постійному страхові, про їхнього султана, хворого і слабосильного, про їхнього візира, змушеного через незрозуміло ким накладене закляття здаватися людям куркою чорного кольору, який символізує, але заїкуватий не сказав «який символізує», він сказав «оз-значає», невимовну скорботу, але заїкуватий не сказав «невимовну», він сказав «довічну», так, довічну скорботу. І нібито врятована Перовським курка і є візирем підземних мешканців. Курка взяла полоненого лейтенанта за руку, але як це в неї вийшло, утім, це був тільки сон, і провела якимись коридорами, стіни яких були прикрашені зооморфними візерунками, але заїкуватий не сказав «зооморфними», він сказав «із т-тварин, п-птахів і риб», він не сказав «орнаментами», він сказав «уз-зорами». І нібито там, за цими коридорами, у сліпучих палатах лейтенанта зустріли султана і піддані його, і нагородили його безсмертям, бо він просив безсмертя, і дали золоте насіннячко в знак безсмертя, тільки звеліли мовчати про них і ніколи нікому не розповідати, бо підземний народ зникне на землі, але заїка не сказав так, він сказав «п-підземний н-народ з-загине».

Я тьмяно пригадував подібну розповідь, яку мені в дитинстві читав гувернер. Стало холодно, принаймні, для

ДАНИЛА
ДАВИДОВ
ПІДЗЕМНІ
МЕШКАНЦІ

220

ХРИСТИНА ЧУШАК,
ВОЛОДИМИР
БОЙКО
З НАПЛІЧНИКАМИ
НА УЗБІЧІ

без абзаців, ком, крапок). Бітники принесли в світову літературу багато нових імен, а також привернули увагу до раніше забутих. Їхніми кумирами в літературі були французькі авангардисти, а також Волт Вітмен, Вільям Блейк, Джеймс Джойс, Гертруда Стайн. Бітники «втягнули» з підпілля Вільяма Берроуза – до певної міри свого натхненника (саме зустріч з ним остаточно змінила долю Керуака, що до того подавав надії на молодого письменника-реаліста, а потім став літописцем «The Beat Movement»), групу поетів, які називали себе співцями Чорних гір (від назви навчального закладу, де сформувався їх коло), до них спершу належали Гінсберг та Снайдер. Письменники-бітники збирались в певних місцях, найвідоміші з них – книгарня Ферлінгетті і Coexistence Bagel Shop в Сан-Франциско. Спочатку це були просто вечори для знайомих, однодумців (один із них, який відбувся в 1955 році і де вперше було прочитане «Виття» Аллена Гінсберга, описує Керуак в «Волоцюгах Джарми»), а потім бітники потроху виходять з андеграунду – з великими труднощами і скандалами. Перше видання «Виття», надруковане в Парижі, було заарештоване у Сан-Франциско, і через звинувачення в непристойності книгу віддали під суд. Гінсберг виг-

рав процес, заборону зняли, і книгу нарешті видали в «штаб-квартирі» бітників – видавництві «Сіті-лайтс». А в 1957 році світ побачив і роман «У дорозі», який у 1952 році був не сприйнятий і відкинутий.

Можна було б переказати зміст творів бітників чи багато розповідати про їхнє бачення Америки «з наплічником на узбіччі дороги», але краще візьміть ці книги самі і складіть власне враження – ми ж маємо на меті інформувати, а не осуджувати чи захоплюватись.

Звичайно, не лише література зазнала впливу бітників – такі фільми, як «У порту» чи «Гігант» є суто бітниківськими за настроєм, а, перебуваючи під впливом філософії буддизму (Гарі Снайдер навіть емігрував через це до Японії), вони перенесли деякі її принципи на реалії сучасного ім життя, створивши так званий «неодзен».

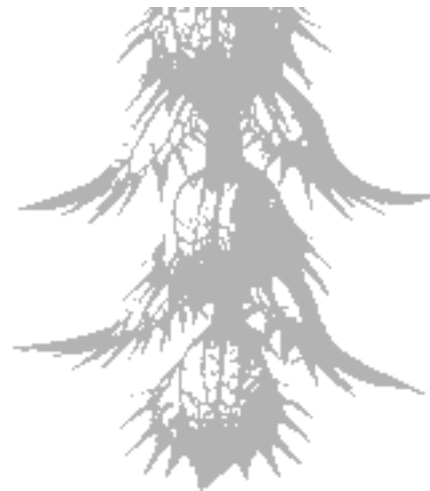
Та бітників не оминула доля кожного руху – після виходу із замкнутого кола адептів його ідеї зазнають деформації та викривлень. У 60-х роках рух занепадає, породжуючи велику кількість епігонів-ваґабундів, що шукали втіху у віскі, маріхуані й ЛСД і чхати хотіли на все інше. Але, як кажуть старші й приправлені досвідом люди, ніщо в цьому житті не минає безслідно – так і

тропіків. Захотілося накинути шинелю, але тут я згадав, що вирішив не повертатися в намет цієї ночі. Підсвівши майже до самого багаття, зовсім поруч із переміщеними особами, я зігрівав руки до вогню. Переміщені особи з недовірою дивилися на мене. Тільки заїкуватий ніяк не відреагував на інспекторський мундир. В-вранці, продовжував він розповідь, П-перовського п-повели до т-туземного п-підполковника, н-на д-допит. Т-той в-вимагав, щоб П-перовській р-розповів й-йому, де б-базуються р-ракети р-росіян. Н-не з-знаю с-сказав П-перовській, б-бо і сп-справді н-не знав. Т-тоді п-підполковник зв-велів п-порубати й-його шаблями. П-перовського с-стали р-рубати, він к-кров'ю з-зійшов, а-але не п-помирав. А-а т-туземці в-виріш-шили, що це як-кась т-таємниця союз-зників, як вони воїнів т-т-роблять м-міцними. І п-підполковник ск-казав, щ-що, м-мовляв, не б-будемо т-тебе убивати, л-лейт-тенант, а-а б-будемо в-втягати з т-тебя ж-жили п-по од-дній і ш-шкіру зд-дирати п-по шматочку, як-кщо н-не ск-кажеш, як вони вас т-так н-нала-аштували. І П-перовській з-злякався. Ц-це, к-каже, не н-наші, ц-це т-тут о-ось т-такі п-підземні ч-чоловічки, а-а од-дин з н-них п-перетворився на к-курку, а-але все це с-сон. Т-туземці з-засміялись, а-а п-підполковник п-почервонів, зв-відки, м-

мовляв, з-знаєш, с-сука, н-наші т-туземні л-легенди. Я, к-каже, в Ок-ксфорді вч-чився, н-не т-те щ-що ти, с-свиня р-російська, м-міт від пр-равди в-від-різню. І ст-стали т-тоді з П-перовського ж-жили т-тягнути. Т-тут г-грим в-вдарив, н-наші п-підійшли, табір вз-зяли. П-поклали П-перовського в л-лазарет, а-а вночі п-приснилась йо-ому ч-чорна к-курка, к-каже, з-зрадив, м-мовляв, т-ти, лейт-тенант, наш н-народ, т-тепер м-ми усі з-загинем, а-але щ-що вже т-тут п-поробиш. А-а ранком зн-найшла сестр-ра біля д-дверей л-лазарету в-відірвану к-курячу голову, ч-чорну, а-а д-доктор сказав, м-мовляв т-туземці, д-дике плем'я, у ж-жертву ж-тварин приносять, а-а м-може і людей. А-а ч-чи з-залишилось у П-перовського з-золоте насіннячко, я н-не зн-наю.

Заїкуватий замовк. Переміщені особи навколо багаття почали моститися спати. Заїкуватий зняв з голови хустку, і я побачив, що він скальпований. Було б нерозумно тут залишатися. Я встав і пішов не розбираючи шляху. Ноги винесли мене до воріт табору. Напівсонний охоронець невдоволено оглянув мою фігуру, що наближається, але, розрізнивши у світлі прожектора мундир, лівиво віддав честь і відкрив ворота, сказавши, проходите, пане інспектор. Я йшов у бамбуковий ліс. Краще заздалегідь

протест бітників проти «масового суспільства» породив «дітей квітів», які виростили й мужніли на бітниківській літературі. І хоча їхні філософії значно відрізнялись, без перших не було б останніх. Та це вже окрема розмова.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

знати місце своєї смерті, тому бо я не буду стріляти, і поручник Зубов уб'є мене.

Переклав А.П.

ДАНИЛА
ДАВИДОВ
ПІДЗЕМНІ
МЕШКАНЦІ

222

елеонора гаврилюк

ТУСОВКА | ВМЕРЛА – ХАЙ ЖИВЕ

© Е.Гаврилюк, 2001

ТУСОВКА:

ІДЕНТИЧНІСТЬ | ЛЬВІВСЬКИХ

НЕФОРМАЛІВ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© T.Duekers, 2000

таня люкерс

ЗОНА ГРИ

УРИВКИ | З РОМАНУ

Історія вивчення молодіжних культур є одним із яскравих прикладів зростаючої комплексності і багатомірності досліджень у межах сучасних гуманітарних та соціальних наук. Те, що було започатковано в міжвоєнний період Чиказькою школою урбаністичних досліджень як соціологічне вивчення підліткових кримінальних угруповань великих міст, пізніше стало об'єктом зацікавлення антропологів, культурологів, істориків і етнологів. В бурхливу епоху 1960-1970-х – добу розквіту так званих молодіжних видовищних культур – ключовими поняттями молодіжних досліджень стають субкультура і клас; науковці намагаються зрозуміти причини моральної паніки, створюваної навколо «девіантних» молодіжних угруповань. У 1980-х нову сторінку в дослідженні молодіжних культур відкрили студії Центру Сучасних Культурних Досліджень (CCCS), більш відомого як Бірмінгемська школа, які поєднали марксистське бачення класу з семіологічною перспективою. Субкультури робітничої молоді розглядали як прояв класового опору через символіку видовищних стилів. Згодом, однак (наприклад в працях Р. Дженкінса [Jenkins: 1983]), у сфері молодіжних студій окрес-

лився відхід від «класичного» наголосу на девіантності, маргінальності та відокремленості молодіжних культур. Натомість підкреслюється культурна гетерогенність, ідеї «розмаїття цілого» і зв'язку між соціально-культурними явищами, які, хоч і відрізняються від проявів домінантної культури, не обов'язково її заперечують чи конфліктують із нею. По суті, в цей час відбувається поступова «нормалізація» поняття «молодіжна (суб)культура». Вектор наукового пошуку було скеровано на визначення механізмів творення ідентичності в молодіжному середовищі, на розуміння культурного бриколажу – складної взаємодії наявних у домінантній культурі кодів, норм, цінностей і значень, з яких і завдяки яким виростає «звичайна несхожість» молодіжних культур будь-якого суспільства. Можна цілком погодитися з твердженням Вілліса про те, що «життя більшості молодих людей не присвячене мистецтву, проте воно насправді переповнене проявами, знаками і символами, за допомогою яких індивіди і групи залучають до творчого пошуку для того, щоб виразити свою присутність, ідентичність і значимість... Молодь увесь час намагається проявити свою актуальну і потенційну культурну значущість. Це і є цариною живої “звичайної культури”» [Willis 1990: 1].

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

З РОЗДІЛУ «ЛАУРА»

Мене жахає думка, що через п'ять днів знову почнеться школа. В мене таке відчуття, що в моєму житті абсолютно нічого ніколи не відбувається. Причому мені постійно дають зрозуміти, що я вступаю в той вік, коли треба бути божевільно закоханою, відвідувати несамопиті заваби й стрибати з однієї цікавої пригоди в іншу. Часом мені здається, що наші батьки, Вольф і Ганнелъоре, хизуються перед нами, розповідаючи, що вони пережили. Ганнелъоре була в травні 1968 року в Парижі, Вольф бачив, як стріляли в Дучке, і його самого навіть одного разу заарештували. Щоправда, як він згодом зізнався, тільки на одну ніч і за безбілетний проїзд у громадському транспорті. Час до часу Ганнелъоре розповідає про своїх хлопців. «Мої коханці», – говорить вона, а Вольф поглядає підкреслено байдуже, але мені здається, що йому неприємно таке чути.

А що роблю я? Політики чи якогось іншого групового заняття більше не існує, хлопця в мене ще не було, я маю на увазі по-справжньому, не просто так – цілуватися на забавах. Два рази на тиждень я ходжу на сучасні танці, трохи бренькаю на своєму кейборді, але

Свен каже, що музикою, яку я з нього видобуваю, «можна розганяти публіку». Він на три роки старший за мене, і йому вже дозволяють гуляти допізна, отож він знає, яку музику грають у клубах, аби забралися геть останні відвідувачі. Щоби мене понервувати, він каже: «А насамкінець – Easy Listening», але я йому пояснюю що він застарий і поняття зеленого не має, якими хіповими зараз є Easy Listening і Bad Taste. «Не завжди варто ганятися за модою», – повчає мене Свен і вмикає своє психоделічне терликання.

Ми снідаємо. Вольф нервовий, бо в нього сьогодні якась важлива зустріч. Він працює в газеті. Здається, йому дуже не подобається, що в нас усіх через це не сується настрої, і він докірливо дивиться на мене і Свена, коли ми дуріємо. Починаються новини, і мої жадібні до інформації батьки як за командою западають у позу «Прослуховування новин». Мова йде про якісь пенсійні реформи, які знову провалилися, і про інші нудні речі. Коли нарешті доходить черга до пограбування з убивством, і я починаю прислухатися, мама вимикає радіо.

Вечері під муром знову збираються наші. Сьогодні прийшли Гвідо і Ребекка, і ми так обкурюємося, що я

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
– ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА.
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

Власне, такий підхід до молодіжних культур як до чогось «незвичного», що постає з цілком «звичних» елементів і кристалізується навколо певних комплексів значень, зумовив ракурс мого бачення молодіжного субкультурного середовища Львова. Як і будь-яке етнологічне дослідження, ця робота ґрунтується переважно на оповідях інформаторів (було зібрано понад 50 розгорнутих інтерв'ю) та власних спостереженнях. Тому певну перевагу було надано «етичному» (більш описовому, зорієнтованому переважно на пріоритетність респондентів), а не «емічному» (такому, що акцентує теоретичне бачення дослідника) підходу до аналізованого явища. Ця розвідка – спроба дати уявлення про те, як сприймають самі молоді люди – здебільшого студенти, з якими я спілкувалась у 1998-2000 роках, – резонансні аспекти лише однієї з молодіжних субкультурних арен Львова (на якій, втім, починаючи з часів перебування, сфокусовано увагу медіа і громадськості). Йдеться про так званих неформалів. Власне, немає нічого дивного в тому, що оповідь про це молодіжне субкультурне середовище Львова 1990-х років увесь час повертається до питання етнічної/мовної приналежності його дійових осіб, оскільки в баченні моїх респондентів цей ра-

курс поставав як один з ключових чинників у витворенні молодіжної ідентичності – складного комплексу значень і кодів, які закономірно «вбудовуються в процесі спілкування з кимось іншим» [Fornas 1991: 18].

...В погожі теплі дні сторонній спостерігач може часто бачити молодих людей, зазвичай віком до 20 років, які у невимушених позах сидять на гранітному бордюрі біля пам'ятника Шевченкові на проспекті Свободи у Львові. Виглядають вони по-різному: патлаті парубки в джинсових куртках і «косухах», дівчата в джинсах і картатих сорочках або ж у довгих яскравих спідницях, увішані химерними прикрасами з дерева, шкіри і кістки; коротко стрижені типи доволі хижого вигляду, у важких армійських черевиках; дівчата і хлопці з емблемою «Пласту» теж з'являються там час від часу. Дехто з молодиків вирізняється екзотичною зачіскою і численними металевими деталями на одязі. Дехто виглядає цілком буденно і зовні схожий на звичайного перехожого, а дехто в очах обивателя виглядає справжнісіньким опудалом. Скидається на те, що ці молоді люди почуваються цілком комфортно в цьому гар-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

мало не падаю з родинного гробівця, бо вже не розрізняю кольорів довкола себе. А поза тим дуже весело. Гвідо розповідає про своїх нових лондонських знайомих, у квартирі яких повно черепах. Не знаю, чи все, що розкаже Гвідо, правда, але в нього багата фантазія, і він добре вміє розповідати про людей, яких ніхто з присутніх не знає. Коли ми потім граємо в пляшечку, я сідаю біля нього, сподіваючись, що коли пляшка покаже на нього, йому скажуть когось поцілувати, і це було би практично. І дійсно, коли пляшка показує на Гвідо, Єнс кричить: «А тепер, Гвідо, смачний поцілунок. Кого хочеш і куди хочеш». І Гвідо розвертається до Ребекки, яка сидить з іншого боку, і ніжно цілує її в ключицю під бретелькою майки неонового кольору.

Хоча по тому, як вони перед тим тулилися одне до одного під муром, я могла би здогадатися, мені все одно стає сумно. Отож я й обкурилася, як уже казала, так, що мало не впала з даху родинного гробівця, а вдома провалилася в сон мов, зацементована.

Ми не домовилися про наступну зустріч, або я більше нічого не сприймала, в кожному разі наступного ранку я прокинулася з почуттям, що сьогодні не буде нічого, чому можна було би тішитися наперед.

Дзвоню до Рікі. Її мати каже, що та поїхала сьогодні до сестри в Гамбург, на чотири дні. «Вона, що, тобі не сказала?»

Напевно, я вчора вирубалася, – подумала я.

Моя мати каже, що той, хто не знає, що робити і часто нудиться, сам занудна людина. В найбезнадійнішій ситуації, «наприклад, у сибірській тюрмі» – це її улюблений приклад – можна знайти щось для себе, якщо ти сам «творча і цікава людина».

Ну, то я, напевно, нудна людина, бо сьогодні мені так самотньо в цьому Нойкельні, в той час, як усі друзі пороз'їжджалися, і їхні голоси можна почути хіба на автовідповідачах, і я не знаю, де себе подіти.

3 РОЗДІЛУ «АДИНА РЕПРИЗА»

На Адиному роздобенаному велосипеді вони їдуть вниз алеєю Шьонгаузер у напрямку Пффеферберґа, Ада спереду, Нільс ззаду. Якщо звернути біля фабрики, пройти через два подвір'я, повз художні майстерні й курси гри на барабані, там є сходи, які ведуть у підвал. Взагалі-то двері закриті, але виявивши деяку спритність, їх можна відчинити. Ада і Нільс вітаються з якимись людьми, йдуть іржавими сходами донизу. 4000

ному і просторому громадському місці. Вони балакають собі про все і ні про що, переходячи з української на російську і навпаки, чергуючи влучні галицькі висловки з репліками із совєцьких фільмів, слівцями «приблатнього» жаргону і англійськими екзотизмами. Здається, що тут всі знають одне одного: часто можна спостерігати, як, прямуючи до «своєї» компанії, ці молоді люди мимохідь потискають руки, плескають по плечу чи обіймають когось із тих, хто зібрався поблизу гранітного бордюра. Різні люди з різних кінців міста приходять сюди: хто спонтанно, а хто попередньо домовившись з друзями, щоб поспілкуватися з завсідниками, несподівано перестріти знайомих чи просто повешатися серед люду. Зазвичай такі збіговиська є цілком мирними, але інколи даються взнаки спалахи інтенсивності. Тоді сторони, що конфліктують, покидають «Шеву» чи «Жабу» [сленгові означення походять від скороченого прізвища поета або від іронічної назви монумента, який одразу після встановлення вкрився інтенсивною патиною бронзи зеленого кольору. – Прим. ред.] (як вони називають «цю точку») і з'ясовують стосунки в інших місцях. Міліція дивиться на ці зібрання біля пам'ятника Шевченкові з підозрою і час від часу розганяє «тусовку під

Жабю». Пояснюють це здебільшого – в душі совєцької епохи – тим, що молоді громадяни виглядають провокаційно і розпивають пиво поблизу священного символу нації. Проте невдовзі молодь знову повертається на своє улюблене місце зустрічі.

Можна припустити, що «Жаба» має певне значення для них. За совєцьких часів їхнім одноліткам й на гадку не спало б збиратися під нині демонтованим – вперше в Україні, 1990 року – пам'ятником «вождю світового пролетаріату», що височів на цьому ж проспекті. Принаймні, якщо це відбувалося, то виключно «організовано», з нагоди якихось офіційних свят і дат. Однак цей народ – «неформали» – відчуває, що біля пам'ятника Шевченкові вони можуть вільно поспілкуватися і показати себе людям. Ця свобода вибору власної ідентичності, відсутність наперед заданих параметрів визначення свого «я» є не лише знаками характерного для перехідної соціально-політичної ситуації процесу поступового подолання тоталітарного мислення, але й засадничою модальністю існування в динамічному і непередбачуваному суспільстві нового типу, що його Бек влучно назвав «суспільством ризику» [Beck, 1992].

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

квадратних метрів підвальних приміщень, які до війни належали пивзаводу. Грунтові води тепер місцями так піднялися, що підвал подекуди нагадує моторошну підводну Венецію. Деякі гості плавають коридорами на дерев'яних плотах, наче на гондолах. В центрі всього – велетенське приміщення під склепінням завбільшки з середній неф церкви, повністю обмальований графіті. Саме тут відбуваються нелегальні забави. Жоден звук не проникає назовні. В розгалуженому лабіринті цього підвалу за просто можна загубитися. Ада кожного разу боїться, що колись, заблукавши в якомусь бічному відгалуженні, не знайде дороги назад, і їй доведеться «чекати» до наступної підпільної вечірки. Сотні людей стоять групами, танцюють в проходах. Є тут і ді-джеї, в кінці деяких коридорів видно сусідні зали, віддалені одна від одної на 50 метрів. Одні приміщення встелені рипучо-зеленими синтетичними килимами, інші – фізкультурними матами. Кілька людей, взутих у гумові чоботи кольору веселки, танцюють у залитих водою коридорах під Hard-House. На драбині під великим склепінням стоять п'ятеро акробатів у щільних костюмах зі срібними крилами. На одній трапеції танцює чоловік, який не має на собі нічого, крім яскравих

синіх плавок і паска, до якого причеплені крильця. На іншій, жуючи жуйку, розгойдується жінка з довгим рудим волоссям і пластмасовою змією довкола шиї. Голомоза дівчина з коров'ячими дзвіночками у вухах і велетенським кільцем у носі тримає на руці шматяного фламінго, який, як не дивно, виглядає майже як справжній, і роздає проспекти наступних акцій.

Попиваючи «спейс-дрінк», Нільс і Ада вмощуються у помаранчевих пластикових кріслах, подібних на ті, що в 70-х роках стояли в аеропортах. Нільс витягає з кишені маленьку іграшкову машинку і, їздячи нею Аді по спині, пише букви. «Ада», «Нільс», «Кохана» – більше йому нічого не спадає на гадку. Тоді Адина черга: «снозбиральні окуляри», «посткоїтальна депресія», «велосипедна діадема», «всеохопна мережа» – виводить на спині у Нільса Ада, і йому потрібна ціла вічність, щоби відгадати. Раптом вони бачать Фелікса і Кікі. Фелікс сьогодні з гострою борідкою, на голові в нього капелюх лісничого, Кікі – у звичайних шматах від H&M. Обом уже по 27 років, можна сказати, старі як світ. Вони намагаються перекричати музику. Нільс розповідає, що сьогодні йому виповнюється 21 рік.

– Тепер, якщо я скою щось дійсно погане, мене по-

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
– ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА:
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

Однією з основних ознак перехідного періоду в житті суспільства, як відомо, є те, що загальновизнані норми, вартості, культурні коди та ідеї втрачають свою чіткість і апелятивність, ба, навіть зникають зовсім. За таких обставин найвно було б очікувати, що в будь-якій сфері повсякдення запанують визначеність і одноманітність. Неважко помітити, що, наприклад, навіть у Львові, де українська мова і українські (галицькі) соціетальні моделі утримують міцні позиції на громадській арені і мають найбільшу підтримку і влади, і населення, продовжує існувати не так вже й мало сфер громадського життя, де інші мови, інші поведінкові коди і, відповідно, інші ідентичності є якщо не доміантними, то принаймні конкурентними.

У такий перехідний період молодь опиняється в ситуації подвійної невизначености, зумовленої, по-перше, зміною соціально-політичних орієнтирів у країні, і по-друге, перехідним, «межовим» статусом своєї соціально-вікової категорії: «Так само, як і інші вікові періоди,... молодість є передусім соціальним і культурним конструктором. Цей вік вирізняється своїм «мінімальним» характером, оскільки він знаходиться поміж невизначеними межами дитячої залежності і автономією дорослих у періоді..., коли юнаць-

кий потенціал повниться бурхливими враженнями. ...Більше, аніж будь-який інший психологічний феномен, молодість залежить від культурних факторів, які є різними в різних суспільствах і в різні епохи, і які по-своєму впорядковують та наповнюють значеннями цей перехідний, хаотичний і бунтівний період» [History of Young People 1997: 2].

Різні соціально-культурні коди мають свої переваги як джерела ідентичности, і вони не обов'язково взаємовиключають одне одного. Коли молоді люди спілкуються поміж собою, вони насправді досить рідко демонструють непохитну відданість якомусь одному чітко окресленому іміджу, манері чи стилю. Навпаки, як можна пересвідчитися, правилом є множинність «точок співвідношення», гнучкість у спілкуванні та суспільній взаємодії як з власним середовищем, так і з «зовнішнім світом».

Одразу слід наголосити, що молодіжна субкультурна арена сучасного Львова охоплює, в основному, різноманітні глобально розповсюджені стилі та формації. Проте, хоча більшість з них представлені як на Заході, так і в межах колишнього СРСР, субкультурне молодіжне середовище набуває певної, хоча й не завжди явної специфіки,

садять по-справжньому, – шепоче він на вухо Феліксу. Нільс знову трохи збуджений. Він цілує Аду в шию, відсуває трохи в бік її футболку, щоби поцілувати ключицю. Гладить її руки – ні хвилі без дії.

– А де сьогодні Моріц? – питає Фелікс.

– Моріц ночує в батьків, бо вони поїхали в Ліхтенраде, – відповідає Нільс.

Фелікс і Кікі продовжують розмову про схиблених людей – їхня найулюбленіша тема.

Нільс виходить в обмальований червоним графіті коридор, який веде наліво від зали зі склепінням. Тут «Червона зона». Посміхається. Він вже трохи п'яний. Ледь похитуючись, іде вздовж низького коридору, притримуючись за воگی стіни. Яскраве червоне світло засліплює його. Раптом перед ним вириває чоловік у водозлазному костюмі. Він цілує його й запихає щось йому до рота. Тоді зав'яже йому очі. Нільс сміється й навпаки рухається вперед. Він чує потріскування смолоскипа, напевно, він опинився у смолоскипному залі, відчуває тепло. Відчуває перед собою присутність інших тіл. Розщіпає блискавку. Десь тихо лунає «Japanese Toy». Він уявляє собі, що висаджується на Місяці чи десь іще далі. Його тверді кроки залишають відбитки там, де

ще ніколи не було жодних слідів. І жоден вітер їх не змете. На сто тисяч років. Він просувається вперед, рухається помалу, тоді знову швидше, повітря теплішає, він стогне, не чує нічого, але знає, що стогне. Сідає на синтетичну траву, знову встає, його сатинові штани теліпаються десь униз, біля кісток. Тихо лунає «Chinese Boy». Може, то *dejà vu*. Він уявляє собі, що висаджується на Місяці чи десь іще далі. Його тверді кроки залишають відбитки там, де ще ніколи не було жодних слідів. І жоден вітер їх не змете. На сто тисяч років. Він просувається вперед, рухається помалу, тоді знову швидше, повітря мов гаряча вата, він стогне, не чує нічого, але знає, що стогне. А тоді вже не стогне більше, скидає пов'язку. Перед ним навпочіпки сидять Фелікс і Поні.

Обкурена Ада присіла у вузькому залитому синьозеленим світлом коридорі; звідси приблизно на відстані 30 метрів вона може розглядати блискучі тіла акробатів, які вимахують срібними крилами. Вона бачить, як чоловік у мініатюрних плавках робить сальто, на льоту хапає гарну жінку з довгим волоссям за руки, цілує її, обоє знову опиняються на своїх трапеціях. Ада бачить усе в сповільненому темпі: як вони цілуються, повільно-повільно, плавні рухи їхніх тіл у повітрі. Раптом вона

яку, послуговуючись терміном Робертсона, можна назвати «глокальною» (глобальний+локальний) [Robertson, 1995: 173-174]. Особливо цікаві у цьому плані «неформали», – середовище, що є доволі складною взаємодією різноманітних, здебільшого зовні впізнаваних, «видовищних» молодіжних напрямків, рухів і стилів. Сучасні «неформальні» групи Львова є, як правило, аналогами «класичних» субкультурних молодіжних формацій Заходу: гіпі, панків, металістів, скінгедів, блекерів тощо. Хоча неформали відрізняються за своїми уподобаннями й світоглядними засадами, вони все ж досі схильні сприймати себе – і часто сприймаються іншими – як частини, чи радше уламки певної цілісності, одним з проявів якої, зокрема, була молодіжна метагрупа чи мережа, знана як «Система» [Shchepanskaja 1991: 3]. Ця символічна спільнота колись свідомо опиралася «совковим» принципам і настановам чи просто ігнорувала їх, а нині намагається витримати тиск «нормалізаторських» практик постсовецького суспільства у різних сферах повсякдення і творчості. Втім, слід пам'ятати й про те, що в колишньому СРСР «запозичення західних [молодіжних – Е. Г.] стилів не обов'язково слід розглядати як вияв політичного опору. Це може сприймати-

ся як один з виразів офіційного дискурсу модернізації, індивідуалізації та відкритості, а також і особистих дискурсів самовдосконалення, які існували в домінуючій культурі упродовж 1970-х – початку 1980-х» [Pilkington, 1994: 219].

Розташування Львова на західному кордоні колишньої совецької імперії можна розглядати як одну з важливих передумов того, що «рок-н-рол тут грали, коли на всіх інших просторах нашої колишньої батьківщини про нього ще тільки подекуди чули...» [Перетятко 1995: 2]. Так само, як Ленінград, Москва і Таллінн, Львів певний час був Меккою для гіпі та іншого «системного» народу з усього Союзу. Одним із перших відомих далеко за межами Львова місць збору тогочасних неформалів було подвір'я монастиря Кармеліток Босих, відоме як «Святий сад». Влада і міліція доволі довго не реагували на те, що в самісінькому серці міста, за якісь сто метрів від колишнього Львівського обкому КПУ, збираються молоді «мутії» і фани рок-н-ролу. На початку 1980-х, однак, розпочались репресії. Алік Олісевич, один з найвідоміших львівських гіпі, розповів про те, що:

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

відчуває смертельну втому і їй страшенно хочеться прилягти, витягнувшись у довжину, але в коридорі по кісточку води. Вона сидить навпочіпки і не знає, скільки вже отак просиділа тут на своїх чоботах з телячої шкіри із 8-сантиметровими обцасами. Баси б'ються в її животі, тіло перетворюється на виручке гудіння. Врешті вона чвалає в менш мокрий тунель, лягає і засинає.

Прокинувшись, замерзла й закоцюбла, вона раптом усвідомлює, що за останні тижні практично не виходила на вулицю при денному світлі, звикла до такого ритму: лягати спати зранку, вставати о четвертій-п'ятій пополудні. Мов продовження різдвяних канікул. Продукти вона тепер купує лише в нічних магазинах. За межами району Пренцлауер Берг майже не буває. Та й навіщо? Вона ж веде герметичне нічне життя. Життя в акваріумі, як назвала його Катаріна, студентка з квартири навпроти. Особливо дивним видається Аді рано вранці зустрічати на вулиці людей, які йдуть на роботу. Сама вона час до часу працює на касі чи в гардеробі одного з нічних гадючників. Багато грошей їй не треба: в неї всюди є знайомі, так що майже в усі клуби вона проходить задурно. Кіно, театри, ресторани її не цікавлять. Часом вона забуває, що на світі є не тільки нічні

люди, тижнями не бачить жодного нормального магазину, пошти, банку, дітей з ранцями, набурмосених дідусів. В якийсь момент дикі інтер'єри клубів, орнаменти якихось простиралд стають єдиною існуючою для неї реальністю.

Наскільки тепер він спокійний. Вони їдуть на Адиному велосипеді вздовж алеї Шьонгаузер, повз темні припарковані машини, які видаються Аді покинутими оселями. На холодному свіжому повітрі Ада трохи витверезіла. Вона сидить на багажнику, обхопивши Нільса за вузькі стегна – прагматичний доторк. Вона вже й не пам'ятає, як збиралася на забави з прискореним серцебиттям, сподіваючись зустріти там когось певного, когось особливого. Як давно це було: в звичайнісінькому одязі прийти на нормальну легальну забаву, маючи при цьому нормальне прискорене серцебиття. Ада лізе в торбинку, витягає кілька монет і кидає в припарковані машини. Монети коротко зблискують й зникають у темряві.

- Ідемо додому? – Ада прагне перекичати вітер.
- Що? Додому? Нє-є, тільки не додому.
- О'кей, тоді в «78».

Переклала Оля Сидор

ТАНЯ ДЮКЕРС
ЗОНА ГРИ

228

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
— ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА.
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

«Як на диво, Москва і Пітер – здавалося б, у центрі Союзу – менше приділяли уваги боротьбі з цими молодіжними «ересями». Найжорсткіше це все придушувалося на заході України. Їм з Москви казали: «Розібратись, не допустити», то вони старались вислужуватися перед московською номенклатурою. А ті в себе під носом менше це все розганяли. Ну і в нас, як пам'ятаємо, була маса передач... виключно про боротьбу з буржуазним націоналізмом, антисоветською пропагандою і релігійними забобонами. Це і рейди міліції – от що в нас було».

Складається враження, що не лише пошук субкультурної романтики, але й репресії проти молодіжних неформальних груп спричинилися до того, що львівські неформали подорожували і налагоджували зв'язки з собі подібними у різних куточках України, Росії та Прибалтики. Контркультурні молодіжні рухи бурхливо розвивалися в російських та русифікованих містах і, окрім того, сама ідеологія «Системи» заохочувала пошук спільноти і братерства – принаймні, в межах колишнього «єдиного» соціально-політичного простору СРСР. До того ж «неформальна» ідентичність, яка передбачала прийняття досить нетипових, «неортодоксальних» поглядів і моделей поведінки, найчас-

тіше перебувала у прямому зв'язку з родинним походженням цих молодих людей. Вони, як правило, були вихідцями з сімей міської інтелігенції та службовців, що, в свою чергу, в умовах Львова часто-густо означало якщо не етнічно російське походження, то принаймні російськомовність. Отже, не дивно, що за таких обставин «*язык межнационального общения*» став lingua franca також і серед тогочасних львівських неформалів.

«Неформальна» мережа, одним з об'єднувальних чинників якої залишається російськомовність, пережила розвал колишнього «спільного простору» і продовжує, хоча й не так активно, функціонувати досі. В одному з інтерв'ю відомий львівський рок-музикант розповів про те, яким чином він продовжує підтримувати стосунки з музикантами з інших міст, зокрема, в Росії.

«Я найчастіше посилаю листи і записи через «кур'єрів». Це такі люди, вони подорожують усюди – в основному, автостопом. У кожному місті знайдуться неформали, які допоможуть «вписатися» хоча б на одну ніч. Я передаю «кур'єрові» свої записи, а він мені привозить записи інших некомерційних груп. Оце таким чином я підтримую зв'язки з Росією. Українська мова там, до речі, вважаєть-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© Haruki Murakami, 1982

гарукі муракамі

дівчина з іпанеми

ся дуже екзотичною, там залюбки слухають українську рок-музику».

Існує, втім, чимало свідчень того, що навіть у «допоребудовні» часи, коли майже повсюдно в Україні домінувала російська, молоді львівські неформали активно використовували українську мову – зокрема, в своїй творчості:

«Спочатку пісні виконували переважно російською мовою, і на те було дві причини: могутній вибух бунтарської музики антитоталітарного спрямування з Москви та Ленінграда і патологічне засилля різних «чічок-смерічок» з теле- та радіоефіру. З часом пісні ставали україномовними, і поруч із «Кооп» у цьому напрямку почала працювати група «999»..., а трохи пізніше група «Аптека» створила першу повнометражну програму рідною мовою» [Перетятко 1999: 15].

Легендарна львівська група 1970-х років «Вуйки» виконувала свої в'їдливі «антисовецькі» пісні українською. Сама назва групи натякала на зневажене сільське та напівсільське – «місцеве» населення Західної України: «...назва «Вуйки» ніби говорила червоним можновладцям: «Ви презирливо називаєте населення Західної України вуйка-

ми, насміхаєтеся над нашою мовою, культурою, втоптуєте нас у багно, а ми, «вуйки», ось які. Ми, а не ви є володарями тисяч молодих сердець і вчимо їх добру і любові до людей, а наше гасло «Срав пес!» – означає, що ми, вуйки, маємо вас, червоних панів, десь...» [Ibid: 8-9].

Наприкінці 1980-х і початку 1990-х українська рок-музика, зокрема такі неконвенційні україномовні групи зі Львова, як «Брати Гадюкіни», «Плач Єремії», «Мертвий півень», набула популярності серед молоді, в тому числі й неформалів, усюї України. Стало очевидним, що бунтівний заряд і виразність текстів рок-композицій, написаних українською, нічим не поступаються російськомовній та англійській продукції. Втім, цікаво відзначити, що англійська ніколи не набувала широкого розповсюдження у неформальних тусівках «провінційного» Львова. Зокрема, Алік Олісевич стверджує, що від початку, у 1970 роки, англізований сленг не був особливо уживаним серед гіпі Львова, хоча у Пітері та Москві мова «піпла» рясила англіцизмами. Схоже на те, що й нині, хоча львівські рок-групи й пишуть та виконують пісні англійською, англоподібний жаргон не прижився у «неформальних» колах міста. Щодо російської, то обсяги її функціонування скоротились

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Ось гарна, струнка, засмагла,
Йде поруч дівчина з Іпанеми.
У ритмі самби,
Плавно хитаючись, йде...

Але... Чому я сумний?
О... Я хочу їй зізнатися...
Так!.. Мушу я їй відкритися...
Але не дивиться вона на мене,
Лиш на море все дивиться вона...

Так дівчина з Іпанеми дивилася на море в шістьдесят третьому році. І зараз, у вісімдесят другому, дівчина з Іпанеми дивиться на море точнісінько так само. Старшою вона не стала. Вкарбована у свій образ, пливе собі тихенько морем часу... А може, і стала старшою – і тоді їй мабуть уже під сорок. І нехай з цим хтось не погодиться, але вона вже, напевно, не така струнка і не така засмагла, як тоді. У неї троє дітей, а від сонця тільки шкіра хворіє. Може, вона ще цілком пристойно виглядає, але ж не молода, як двадцять років тому – що й казати...

Але ж на платівці вона дійсно не постаршала. Ось вона, в оксамиті тенор-саксофона Стена Гетца – завжди шістнадцятирічна, ніжна і струнка дівчина з Іпанеми. Я включаю програвач, опускаю голку – і відразу з'являється її фігурка.

О... Я хочу їй зізнатися...
Так!.. Мушу я їй відкритися...

Кожного разу, слухаючи цю пісню, я згадую шкільний коридор. Темний, дещо вогуватий коридор моєї школи. Висока стеля відлунює, коли крокуєш бетонною долівкою. Кілька вікон виходять на північ, але до них упритул підступають гори, і тому в коридорі завжди темно. Темно – і тихо, як у склепі. Принаймні, у моїй пам'яті цей коридор зберігся жахливо тихим.

А чому так трапилося, що я завжди згадую шкільний коридор, почувши «Дівчину з Іпанеми» – мені й самому не надто зрозуміло. Адже ніякого зв'язку немає. Цікаво, що то за камінці кидає дівчина з Іпанеми 63-го року в колодязь моєї пам'яті?

ГАРУКІ
МУРАКАМІ
ДІВЧИНА
З ІПАНЕМИ

230

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
– ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА!
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

порівняно із совєцьким періодом, проте у сфері неформальних молодіжних угруповань (як неформалів, так і, наприклад, їхніх запеклих ворогів – «гопників») її статус залишився практично незмінним. Як і в «епоху будівництва комунізму», чимало неформалів, навіть тих, для кого українська є рідною мовою, переходять на російську, спілкуючись із друзями з «неформального» кола. Ось що, наприклад, доводилося чути у відповідь на запитання про те, ким є неформали кінця 1990-х:

«Вони майже всі спілкуються російською. Ті, хто приходить під «Жабу», я чув, як тільки трохи далі відходять від неї, починають знову спілкуватися українською. Я думаю, що це тому, що пройде ще багато часу, перш ніж визріє неформальний сленг чисто українською. Зараз цього нема, але я думаю, що на Західній Україні він з'явиться...Що більше рок-музики українською, то більше неформали будуть спілкуватися українською» (Кірил).

«Є така особлива категорія неформалів. Я маю на увазі не тих старших. Ті є неформалами за духом і своїми переконаннями, вони відстоювали свої ідеї. ...У ті часи вони хотіли бути незалежними і вільними від системи, і тому заснували неформальний рух. Зараз також є люди, які

пропагують свої ідеї і свою оригінальність у музиці, в зачісках... Але є й багато таких неформалів, які вважають, що основа неформалізму – це спілкуватися всюди російською» (Ігор).

«Я маю змогу з ними спілкуватися, але, чесно кажучи, я їх щось не дуже сприймаю. Вони – це крайність. Серед них є розумні люди, навіть багато таких, але... Я не сприймаю те, що вони все страшенно перебільшують. Уся ця їхня жакливо песимістична заузна філософська балаканина... Вони демонструють свою вищість скрізь, де тільки можуть... Але ще була одна причина, чому я з ними «не дуже». Там так багато російськомовних! У мене таке враження, що неформалізм – це явище російського походження, і неформали все сприймають власне з цієї точки зору. Звичайно, цікаво з ними побалакати і все таке, але наступного разу ти сто процентів почувеш там те саме» (Марко).

«Серед неформалів більше росіян. Навіть якщо вони українці, то російськомовні. Мовою неформалів є російська. Якщо б українська стала престижною мовою в Україні, то неформали спілкувалися б нею – чому ні?» (Фарш).

Можна висловити припущення, що помітна російськомовність неформалів Львова частково є спадщиною со-

Шкільний коридор, у свою чергу, зроджує в мене у пам'яті овочевий салат. Огірки, помідори, листя салату, стручковий перець, спаржа, накришена кружальцями цибуля – і усе це полито рожевим соусом «Тисячу островів». Це, ясна річ, не означає, що в кінці шкільного коридора у нас торгували салатами. Коридор закінчувався дверима, а за ними на віддалі двадцяти п'яти метрів знаходився непоказний басейн.

То чому ж шкільний коридор нагадує мені овочевий салат? Тут також, якщо подумати, зв'язку ніякого.

А овочевий салат нагадує мені дівчинку, з якою я колись був трішки знайомий.

Хоча саме цю асоціацію легко витлумачити. Вона завше їла самі лиш овочеві салати.

– У тебе вже, хрум-хрум, завдання з англійської, хрум-хрум, зроблене?

– Хрум-хрум, ще ні. Хрум-хрум, ще трохи, хрум-хрум-хрум, залишилося.

Я теж був великим любителем овочів, отож ми з нею наминали їх удвійко. У неї були своєрідні переконання: вона свято вірила, що якщо дотриму-

ватися збалансованої овочевої дієти, то усе в житті буде йти відмінно. Якщо ж усе людство перейде на овочі, то запанують добро і краса, а світ переповниться здоров'ям і любов'ю. Просто «Сунічні галявини» якісь...

«У сиву давнину, – пише один філософ, – була епоха, коли між матерією і пам'яттю пролягала метафізична безодня».

Дівчина з Іпанеми Шістдесят Три / Вісімдесят Два продовжує безгучно йти метафізичним спекотним пляжем. Пляж дуже довгий, на нього набігають спокійні білі хвилі. Вітру зовсім немає, обрій чистий. Пахне морем.

Нещадно пряхить сонце.

Я вилежуюся під пляжною парасолькою; із скриньки з льодом виймаю і відкриваю банку пива. Скільки я їх уже випив? П'ять? Шість? А, чорт із ним. Скільки не пий, усі виходять з потом.

А вона усе йде собі. Бікіні у простеньких кольорах обтягує засмагле струнке тіло.

вещьких часів: російську продовжують вживати за інерцією, за традицією. Однак і думка тих, хто вказує на відсутній брак вироблених моделей українського молодіжного сленгу(ів), є цілком слушною. Віднайти адекватний «регістр» справді нелегко: строкатість галицької говірки для деякого виразно асоціюється з «селом», а правильність літературної української мови – з офіціозом. Звужена сфера функціонування української мови та, відповідно, її другорядний статус у попередні епохи теж даються знаки в «молодіжній» (як і в інших) сфері повсякдення. Окрім того, оскільки українську було проголошено офіційною мовою держави і, принаймні на галицьких її теренах, спілкування іншими мовами в громадській сфері стало оцінюватися як небажане, деякі львівські неформальні кола сприйняли це як наступ офіціозу і чергову спробу уніфікації суспільного життя. Спілкування російською з однолітками й однодумцями в публічних місцях набуло для них «бунтівного», провокативного відтінку і стало ще однією свідомою демонстрацією протистояння нормам, які поділяє українська більшість регіону. Проте демонстративне вживання російської і твердження про перевагу російської «високої культури» над українськими моделями

викликає протест не лише українців, а й також нерідко і частини більш поміркованих російськомовних неформалів:

«Неформали – це переважно російськомовне середовище, проте, якщо говорити про їхню національність, то вони такі ж росіяни, як і я [натяк респондента на польське коріння – Е. Г.]. Вони здебільшого мішаного походження, і спільного з росіянами у них мало... Але вони так вже любили відстоювати свою «російськість», так вже вихваляли все російське і зневажали все українське... Однак це робилося виключно тому, що вони не хотіли знайти спільну мову з українцями – от і все. Така собі дружба не з кимось, а проти когось» (Олег).

Говорячи про неформалів Львова, не можна оминати увагою те, що, фактично, до 1991 року це молодіжне середовище було більш-менш монолітним і згуртованим комунікативним простором. Завдяки цьому став, зокрема, можливим «феномен "Вірменки"», кав'ярні та прилеглої до неї території на вулиці Вірменській в історичному центрі міста. У 1980-х – на початку 1990-х це було чи не найпопулярніше місце зустрічі львівських і заїжджих неформалів, а також інших «нетипових» представників молодіжного міського ландшафту:

- Привіт, – гукаю я неї.
– Добрий день, – каже вона.
– Пива вип'єш? – запрошую я.
– Гарзд! – погоджується вона.

І ми разом п'ємо пиво під пляжною парасолькою.

– До речі, – кажу я, – здається, я тебе вже зустрічав тут – у шістдесят третьому році. І місце те саме, і час...

- Нічого собі... Так давно?
– Ну так...

Вона одним ковтком надпиває половину і дивиться в банку через дірочку.

– Може, і зустрічав... У шістдесят третьому році, кажеш? Хм, у шістдесят третьому... Могли і зустрітись.

- Ти зовсім не міняєшся, так?
– Та я ж метафізична дівчина.
– А тоді ти на мене зовсім уваги не звертала.

Тільки й дивилася, що на море...

– Усе може бути, – говорить вона. І сміється: – Слухай, а можна ще пива?

- Так, звичайно, – кажу я і відкриваю їй банку.
– А ти що ж: так відтоді і йдеш пляжем?
– Ну так.
– І підошвам не гаряче?
– Анітрішки. У мене дуже метафізичні підошви. Хочеш подивитися?
– Гарзд.

Вона простягає струнки ноги і показує мені свої підошви. Чудові метафізичні підошви. Я ледь торкаюсь до них пальцями. І не гарячі, і не холодні. Я торкаю їх – і лунає ледь чутний гомін хвиль. І навіть шум цей – дуже метафізичний.

Ми п'ємо з нею пиво, більше не кажучи ні слова. Сонце навіть не поворухнеться. Час зупинився на місці. Відчуття засмоктаного в задзеркалля.

– Коли я думаю про тебе, увесь час згадую шкільний коридор, – говорю я. – Чому б це?

– Суть людини – в її складності, – каже вона. – Предметом науки про людину є не об'єкт, а суб'єкт, який перебуває всередині тіла.

- Гм-м, – говорю я.
– Загалом, ти живи собі. Живи, живи, живи – й

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
– ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА.
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

«Вірменка» – це взагалі був феномен тусовки. Вона була, в принципі, інтернаціональною, у більшості своїй російськомовною. Можливо тому, коли постала Українська незалежна держава ця тусовка практично припинила своє існування... Я недавно чув такі вигукки: «Та це була москальська тусня!» Але згадаймо ті роки: у 1987 говорити про незалежну Україну не доводилось... Якщо зараз тисячі кажуть, що вони народились у вишиванках і вірили в незалежну Україну, то це неправда» [Горелик 1998].

У середині 1990-х «Вірменка» втратила свою позицію у неформальному і творчо-богемному середовищі. «Інтернаціональна тусовка» розпалася на групи і розפורшилася по різних «точках». Один із відомих завсідників «Вірменки» так прокоментував ці події:

«Але потім уже [після 1991 року – Е. Г.] з'явилося у місті дуже багато різних місць, де можна було збиратися. Паралельно [з «Вірменкою» – Е. Г.] існувала «точка» у Жовтневому проїзді – «у тьоті Тані на каві». Це була університетська «точка». Але там відразу почала гуртуватись переважно україномовна молодь. Можливо, це мало значення... Зрештою, відпала потреба у «дисидентському клубі», в хрестоматійних «кухнях»... Хоча тут і зараз зби-

рається молодь – але в них уже своя історія» [Горелик 1998].

Більшості цих «точок» початку 1990-х вже немає, проте замість них з'явилися інші, і фрагментарність «неформального» середовища міста помітна досі. Множинність місць зустрічі неформалів існувала й раніше. [Якщо взяти Львів, то спочатку – рік 68-й, 69-й – люди збирались на Личаківському цвинтарі. Вони збирались біля арки – не з головного входу, а збоку. Там збиралися гіпі. А потім вони перебралися до Домініканського собору, на сходинки, у центр. Це 69-й, до 71-го року. Потім ми збирались навіть у сквері біля пам'ятника Галану. Там скверик гарний був, то ми на газонах, на лавках сиділи. І паралельно ми облюбували Святий Сад, тому що там поблизу жили Сергій «Святий» і «Лемко» з групи «Вуйки» (з оповіді Аліка Олісевича)], але в нових соціально-культурних умовах вона є не стільки наслідком зовнішнього тиску (як відомо, за совєцьких часів репресії міліції та нетерпимість обивателів часто змушували тусовку шукати нові «місця дислокації») або тягою до зміни обстановки, а спричинена виразною атомарністю сучасної молодіжної арени Львова. З'явилася певна спеціалізація тусовок і, відповідно, «точок». Напри-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

усе. А я просто – дівчина з метафізичними підшвами.

З цими словами Дівчина з Іпанеми Шістдесят Три / Вісімдесят Два струшує з колін налиплий пісок і підводиться.

- Спасибі за пиво.
- Будь-ласка.

Трапляється, що я наштовхуюся на неї у вагоні метро. Тоді вона посилає мені посмішку, немовби кажучи: «Спасибі, що почастивав тоді». Ми не перекинулися з нею і слівцем відтоді – але мені здається, наші душі якось пов'язані. Чим вони пов'язані, де знаходиться цей вузол – мені не втямити. Напевно в якомусь загадковому місці, у якомусь далекому світі. У цьому ж вузлі переплелися і шкільний коридор, і овочевий салат, і дівчинка-вегетаріанка з її суничними галявинами... Чим більше так думаєш – тим частіше сприймаєш речі з якоюсь ностальгією теплою. Але ждесь повинен бути і вузол, який пов'язує мене із самим собою! І дасть Бог, коли-небудь я обов'язково потраплю в той

далекій світ, у те загадкове місце – і зустріну там самого себе. Коли можна – хотілося б, щоб у тому місці було тепло. А якщо там буде ще й трохи банок з пивом, то більшого і бажати годі. Там я перетворюся на Того-ким-я-є, а Той-ким-я-є перетворюється на мене. Між нами не залишиться ані щілинки. Десь обов'язково повинна бути така чудова місцина.

А Дівчина з Іпанеми Шістдесят Три / Вісімдесят Два і зараз простує спекотним пляжем. Так і буде йти, поки я не заграю до дірок останню платівку.

Переклав А.П.

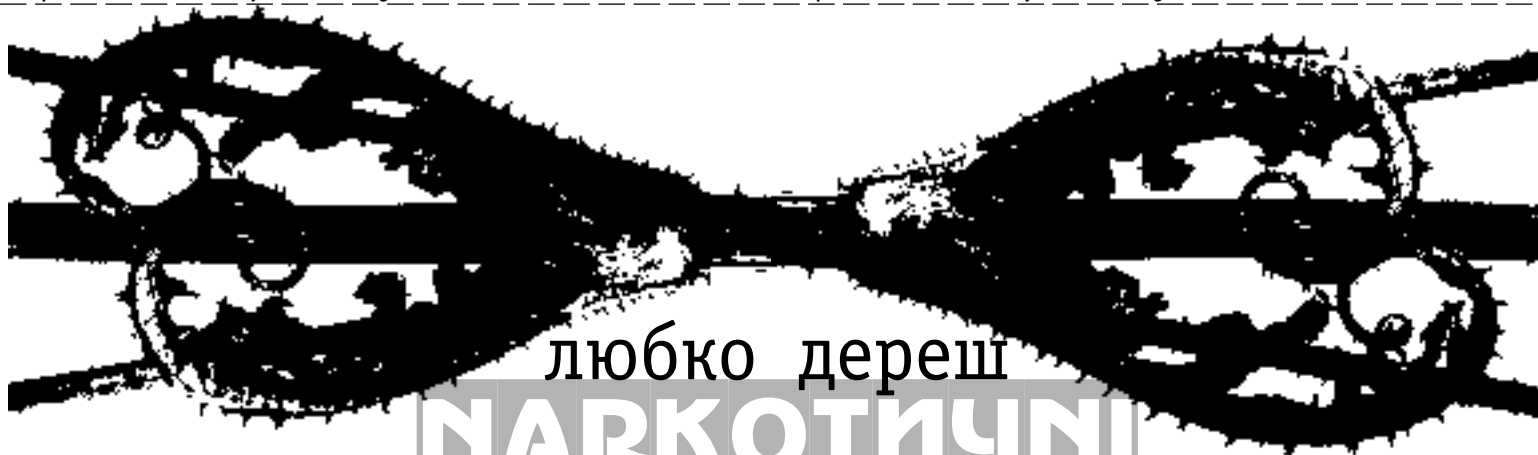
кінці 1990-х нове покоління неформалів – головню «молодняк» із досить невиразним колом зацікавлень – збиралося під пам'ятниками Шевченкові та Міцкевичу в центрі міста, тоді як «старша тусовка» – здебільшого мистецька й навколумистецька богема – віддавала перевагу клубам і кафе, таким як «Вавилон» і «Лялька». Вартості, життєві засади і, можна сказати, історичний досвід цих двох груп неформалів є настільки різними, що, по суті, єдиною підставою для того, аби зараховувати їх до однієї категорії, є їхня явна несхожість на майже настільки ж невизначену, майже мітичну, «решту народу» чи «загал».

Утім, не можна оминати увагою і доволі успішні спроби (ре)консолідації – принаймні, символічної – неформалів як молодіжного контркультурного руху. Однією з таких спроб став започаткований у 1993 році зліт неформалів «Рейнбов фемілі» в Карпатах, поблизу Шипітського водоспаду. Попри неоднозначність оцінок цього сейшена, факт залишається фактом: щорічно влітку, приблизно в той самий час, у Карпатах, неподалік Волівця, збирається кількадесят осіб «неформального люду» не лише з Західної України, а й із інших регіонів, і навіть з-за кордону (і західного, і східного):

«Я там три роки тому був, у 1997-му. Все було нормально: в палатках ми жили вдень, а ввечері виходиш – маса вогнищ там. І було одне загальне вогнище, куди всі приходили – і чехи, і поляки, і хто з Англії, хто з Німеччини. З Білорусії теж були, з Донецька, Запоріжжя... Грали на гітарах – два-три хлопці сідали і співали пісень англійською, російською... Танцювали, за руки бралися, коло робили – до сонця зверталися. Це свого роду культ такий, обмін енергією. Радієш життю, спілкуванню з природою, співаєш, спілуєшся. Хто хоче – малює собі, хто робить «фенькі» і дарує, касетами музичними обмінювались, адресами. Потім в гості одне до одного приїжджаєш, на інші сейшени в інших країнах, на рок-фестивалі...» (Олег, Таня).

Отже, схоже на те, що висновки про занепад постсоветської неформальної тусовки в Україні [Гриценко 1998: 710] є передчасними. «Неформальне» середовище змінилося як кількісно, так і якісно, переформувалося, можливо, стало прагматичнішим і цинічнішим – але в цьому неформали йшли в ногу із часом. Проте, як і раніше, неформалізм як певне комунікативне середовище і нонконформістський дискурс міської молоді триває завдяки спілкуванню з собі подібними з інших куточків колишнього «еди-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

любко дереш

НАРКОТИЧНІ

РОСЛИНИ

СХІДНОЇЄВРОПИ

**цикл третій: психоделічний словник молодого візонера
(уривки з роману)**

© Л.Дереш, 2002

ЕЛЕНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
— ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА:
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

ного» соціально-культурного простору. В таких умовах природно виникає потреба у спільній символічній сфері та спільній мові. Функції останньої, як я намагалася продемонструвати, поки що міцно утримує російська в її субкультурно-сленгових варіантах.

Деякі субкультурні стилі, що колись були популярними в молодіжних колах Львова, втратили свою масовість, але зберегли тотожність; деякі з часом занепали або переродилися у щось таке, що вкрай мало нагадує свого попередника, інші комерціалізувалися і баналізувалися. Картина молодіжних субкультурних течій у Львові сьогодні, як і колись, доволі строката і плитка за своєю суттю. Ідентичність сучасної молодіої генерації можна назвати сумою стратегій самовизначення, які змінюються залежно від контексту – від обставин, від оточення. Погляди, смаки й світоглядні засади молодіої людини, як відомо, не так вже часто становлять єдиний стійкий комплекс, і відповідно, приналежність до субкультурної групи чи напрямку, особливо за певних динамічних обставин соціально-культурної й економічної трансформації в країні, не є раз і назавжди

визначеною. Нинішній гіпі може стати растаманом, панки нерідко «перекваліфікуються» у скінгедів, а «домашні хлопчики» поповнюють ряди гопників. Окрім того, субкультурна динаміка молодіої арени за самою своєю природою є такою, що поняття про те, як мають виглядати, поводитися і яку музику мають слухати представники певної субкультурної формації, є мінливим, як львівська погода. Уся ця поліфонія ідей та поглядів спричиняється до того, що відтворити статистично вірогідну і вичерпну картину стилів і типів субкультурної ідентичності середовища неформалів майже неможливо. Однак в розмаїтті оповідей моїх респондентів вдалося виокремити цікаві дані про особливості «неформальної» арени у Львові:

«Гіпі в нас небагато. Сатаністи є, хоча вони радше не неформали, а секта. Сатаністи виглядають приблизно як металісти: довге волосся, «косухи»; весь одяг має бути чорний. Хрест носять перевернутий на шії. Але все це «побрякушки», «срунда». Справжні сатаністи ніколи не скажуть, що вони сатаністи, і не підуть паплюжити могили на Личаківському. Вони дуже ховаються. Растамани в нас є, але то, по-моєму, просто прикриття для тих, хто любить покурити «траву». Три-чотири роки тому найпотужнішою

Шульц пригадує, як невеличка компанія – він, д'Армограй та ще Аничка Л. – будучи добряче накетаміненіми (тоді радості фармакопеї лиш почали відчиняти свою ляду, а Бензольна Зоря щойно тільки бралася жевріти), відвідували виставку в «Дзидзі». Галерея була відразу біля Шульцового помешкання, був травень, виставка лишень відкривалась, і мав бути фуршет... Реланіум не міг дозволити, щоби халява пропадала.

Публіка зачаровано замовкла, ловлячи кожне її слово, як пси хапають ротом сперму повішаного. Несподівано Серж д'Армограй голосно, зів'ялим, мов курага, язиком, вимовив:

– Шульц, давай я вийду... Я їм ВСЬО скажу... що я про тих... це саме... ДУМАЮ!

Шульц низав плечима – його мало хвилювало, що робитиме накетаміненний, п'яний товариш. Але Аничка (тоді ще така хороша й ніжна – як *мід на душу*), смикнула того за рукав сорочки.

– Я вам обом т а к скажу, – продовжував д'Арм, не зауважуючи того, що говорить голосніше за грубу цюцю. – То всьо – богемна болтовня, як каже брат наш менший москаль. А по-простому, по-нашому – то є ПОВНА ХЕРНЯ!!!

Ораторка миттю залилась червінню, від чого стала схожою на зварену живцем відьму – жертву темної інквізиції. Чиясь міцна рука схопила д'Армограя за лацкан шкіряного піджака і потягла до виходу. Д'Армограй з дитячою усмішкою на невинному лиці махав їм на па-па руками, вигукуючи:

– Ну всьо! Наразі, рідні. Я буду біля Жаби!

А потім, упізнавши у миротворцеві працівника «Дзиги», почав розпитувати:

– О, слухай, а де тут такий дядько, Іва... Івашшин? Я маю нові вірші! Та не тягни ти... не тягни так! МАР-КІ-Я-НЕ! Де Івашшин? Іваш-ш-ш-шин!

Д'Армограй, відбиваючись від чоловіка, що волік його, зачепив рукою кілька полотен, скріплених в одну інсталляцію, і ті з тріском упали на кам'яну підлогу.

– Ой! – стривожено зойкнув він. – Я діко ізвіняюсь, шановний! Ти ж бачив: я ненароком!.. А може, то взагалі не я, га?

Шульц пішов за колегою, щоб довести того до пам'ятника Шевченкові й укласти на якусь лавку. А при потрєбі й повернути голову, аби той не захлиснувся власним пінням блювотинням.

Ще довго тривожили ансамбль вулиці Вірменської

неформальною течією був гранж – «Нірвана» та інші такі групи. А зараз більше з'явилося панків і скінів. Особливо скіни в нас, на Західній Україні, мають силу. Відрізніти їх легко: це голені голови, білі підтяжки і армійські бутси... Панки у Львові виглядають майже буденно, нічого такого особливо екзотичного. Вони, радше, відрізняються поведінкою, а не виглядом. І, до речі, поводяться не настільки агресивно і круто, як можна собі уявити. Іноді панк виглядає як цілком звичайна людина. Вони майже не носять «ірокезів» і всякі залізязки на себе не дуже чіпляють. Вони зазвичай роблять собі таку розкуйовджену зачіску, «курятник», як от у «Секс Пістолз». Вони носять звичайний одяг і слухають панк-рок» (Андрій).

« – Були у Львові стилиаги?

– Так, був такий рух, але це були не зовсім стилиаги... і як група вони у Львові не існували. Їх було повно в Києві. Називалися вони рокабіли. Так, рокабіли – рокабільна музика. Пригадуєш Жанну Агузарову і «Бригаду С»? От щось в тому дусі було.

– Мій тато був рокабіл! Мої батьки познайомились на «Вірменці», і вони мені робили прочуханки за те, що я слухала диско.

– Я був колись рокабілом. Оце було! В мене була така зачіска, під Елвіса, такі штанці вузьенькі зелені, такий довгий піджачок яскравий, такі мештики з вузькими носами... У нас у Львові були рокабіли, але дуже мало» (Саша, Тома, «Джин»).

«Кажуть, що тут, у Львові, ми лише копіюємо західні стилі. У цьому, звичайно, є зерно правди. У будь-якому разі, перші імпульси прийшли звідти, але згодом змішалися з нашим місцевим колоритом. На нас чинили тиск з боку КГБ і міліції, і тому в нас ці стилі так яскраво не проявлялися, як, скажімо, в Москві чи Пітері. Ось там гіпі дуже вирізнялися, вони яскравий одяг носили, дуже помітно це все було. А тут ми так не могли робити... В нас ще було менше дівчат, жінок в неформальному русі. У Москві, в Пітері їх більше було, приблизно половина. А у Львові вони були, як правило, молодші, і часто ставали гіпі на один сезон – носили гіпівський одяг на канікулах влітку, заради розваги» (Алік Олісевич).

Можна підсумувати, що субкультурні стилі неформалів у Львові були й здебільшого залишаються не настільки «видовищними» порівняно із західними аналогами чи навіть їхніми копіями у великих російських містах і в Києві.

благання про пиво, і про нові поезії, і шипіння, наче від проколотої шини, і вигукуване по складах, мов рефрен, ім'я директора культурного центру.

Аничка потерла долонею чоло і сіла під одним із полотен. Це було за три місяці до того, як виникла потреба відправити її на Кульпарштрассе, 95. Однак перші ознаки почали з'являтися десь приблизно тоді.

Зрештою, цього разу все було досить непогано: воєни п'яний, мов чіп, д'Арм лежав осьютучки на підлозі й хапав відвідувачів презентації за ноги. Тоді він ще, пригадується, обригав славнозвісний Пам'ятник Усмішці.

Але погано він не кінчив, бо, якщо вже виводити всіх на чисту воду, то найменше шанував себе не д'Арм, і не Реланіум, й не Аничка Л., і не циган Ваню Романов, лідер експериментальної рок-групи «Північний Пекельний Шум», холодні, вкриті кетаміновою піною уста якого мав нещастя витирати саме Шульц – Ваню помер у під'їзді будинку, на стриху якого жив Ігорко. Помер, не знайшовши сил доповзти на п'ятий поверх, де – Ваню не сумнівався в цьому ні секунди – Шульц допоможе йому. Найменше з усієї пістрявої компанії хіміків-випробовувачів любив себе саме Ігор.

Він, не щадя живота свого, вганяв собі по ампулі

анестезуючого препарату прямо в роззявлену вену, перевищуючи допустиму швидкість введення кетаміну у тричотири рази. Це тобі не автострада Шегині-Львів, де за перевищення швидкості ти розпрощаєшся з п'ятдесятьма гривнями. При швидкому введенні могла наступити зупинка дихання, після чого – судома, а відтак – останній мандат. Забирають права, знімають номери і ставлять на довічний штрафмайданчик.

Таких от прикрих трафунків було десь вісім. Шість із них припало на той період, коли виявилася Травма в малі. Тепер, на дистанції у два роки, Шульц вважав, що це були підсвідомі спроби суїциду.

Спроби – тобто ще два інциденти, один із яких довів його до реанімаційної «Богдан-Бориса» – повторились, коли у світ інший пішла Аничка Л. Зрештою, на кому, як не на ньому, лежала відповідальність за сироту? І хто, як не він, винен у її кончині?

Шульц знав небагатьох істинно одержимих – з тих, що жили в стольному граді Лева. До таких він відносив, перш за все, Свірга, і циганчука, румунину, нонконформіста-екстремала, творчого ядра групи «NNN» Ваню Романова.

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
– ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА:
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

Зовнішній вигляд представників цих молодіжних субкультур досить поміркований і значною мірою позбавлений епатажу та провокативної екстравагантності. Причиною цього є не лише жорстокіший, аніж деінде, контроль міліції над молодими «порушниками громадського спокою» в совєцьку епоху, але й традиційніші, консервативно орієнтовані настанови і етос дорослих галичан. Моральна цензура і тиск більшості були і є часто набагато дієвішими засобами, аніж репресії охоронців порядку. Обмежена участь дівчат у «неформальних» угрупованнях, а також те, що лише невелика група молоді наслідувала популярний в Росії та Києві «рокабільний» стиль – додаткове цьому підтвердження.

Однією з субкультурних течій, представники якої масово з'явилися в місті Лева після 1991 року, є скінгеди («голомози»). Схоже на те, що цей рух з'явився у Львові наперед під впливом контактів із однолітками із Польщі*, де скінгеди як молодіжний субкультурний напрямок були відомі дещо раніше [Jedrzejewski 1999: 179]. Проте цей запозичений «тренд» не зміг би закорінитися і набути поширення у Львові, якщо би були відсутні глибші соціальні передумови для цього (як це було у випадку рокабілів).

Це молодіжне угруповання в своїх зовнішніх виявах наслідує західний армійський імідж, пропагує патріотичну екзальтацію, войовничість і стереотипного стибу мужність (на протизвагу «жіночності» гіпі та деяких інших стилів). За двома останніми ознаками скінгеди наближаються до гопників (чи гопів) – вуличних ґангів, які по суті, теж є неформальними угрупованнями молоді, але не належать до неформалів *sensu stricto*, а навпаки, протиставляють себе їм і вважають своїм обов'язком тероризувати «хіпоблудів». Від гопників скінгеди відрізняються не стільки зовнішнім виглядом, скільки, передусім, наявністю певної ідеології. Ось що розповів про скінгедів один з моїх співрозмовників:

«Після розвалу Союзу це все почалося. З'явилися скіни. Є такі, яких я особисто скінами не вважаю, тому що вони просто народ у військових куртках, з голеними головами і ходять великою «шарою», яка може натовкти піку кому завгодно. Ну і черевики, звичайно. Але справжні скіни у Львові – це колишні панки. У 80-х вони були просто панками, а вже потім скінгедами. Вони поділені на дві групи: «Ой» і фашисти. «Ой» – скіни класні, вони мені подобаються, вони не чіпляються до кого попало. Інших нефор-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВИТРИМКИ З АНДЕГРАУНДНОГО ЧАСОПИСУ «ЛЬВІВСЬКЕ МЕТРО №4»

Вано Романос розмовляв із мертвими. Вся його музика насправді була розмовою з потойбічним.

«Північний Пекельний Шум» існував раптом якихось півтора року, проте за цей час ця вельми специфічна музична (якщо це слово можна застосовувати в їх випадку) формація збурила більше шуму (у певних колах, ясна річ. По «Території А» їх не показували), ніж усі *звьоздочки української естради* разом узяті.

Достатньо сказати, що творчість Вано і «шумиків» рухалась у напрямку *noise-art*'у, засновником якого вважається доктор філософії, професор Місканоніського університету Мануель Льюбос-і-Каталіна, Магістр Шуму; перейшла через територію, названу критиком із лондонського неформального часопису «I.T.» і підхоплену пєтербурзьким журналом «Fuzz» – т.зв. «concrete-rock» («бетонний рок»), подолала повну небезпек смугу, що до цього часу належала виключно гурту «King Crimson» – «heavy consrtuKction» й опинилась у тих районах музики, які картографіей мейнстриму називають «НЕДОСЛІДЖЕНІ ТЕРИТОРІЇ» або «КРАЙ, ДЕ ВОДЯТЬСЯ ЗМІЇ».

Вано можна без застережень вважати учнем Каталіни, бо він став тим, хто зумів підкорити Шум. Їх останній концерт, через добу після якого Вано спочив у Бозі, вважається новим кроком у музиці, абсолютно новим підходом до аранжування, теорії зміщення ритму, неперервно-го атонального звучання та використання світлових ефектів, покликаних стимулювати виникнення стану *ідіосинкрезії* (стан, що супроводжується зміною...)

Вано вчився на хемічному факультеті Львівського Університету. Він був алхіміком у повному розумінні цього слова – безупинно, як навіжений електрон довкола ядра, вишукував він філософський камінь, а філософським каменем сучасності для Вано став героїн, до якого не розвивається звикання. Але Вано згорів на поросках, згорів, як гази у хвості комети, немов астероїд у фотосфері Сонця. Можна було до мозолів у горлі сперечатися про його смерть, аргументуючи передсмертними словами Курта Кобейна про те, що краще вибухнути, аніж згаснути, трясати в повітрі танатологічною філософією смерті Моррісона чи розважаннями буддистів про те, що дарунок смерті – найбільший дарунок, який ми можемо отримати, бо життя наше – гівно, а людина – піщинка під ногами Будди, сон у його Свідомості... тільки чомусь цьо-

малів захищають, якщо гопи наїжджають. А от другі – то фашисти. Вони проти всіх: і проти гопів, і проти «патлатих», і проти всіх «кольорових». Особливо вони проти арабів. А в Києві вони навіть російськомовних товкли. Чесно кажучи, всі наші львівські скіни були російськомовні спершу. Приїхали скіни до Києва: «Блін, як це так: ви патріотами себе вважаєте і балакаєте по-російськи?» – то вони за кілька місяців підучили українську, і тепер вся ця братва розмовляє виключно українською» (Юрій).

«Проблемна поведінка» і спонтанна агресивність представників деяких молодіжних субкультурних течій як за кордоном, так і в Україні, – давно відомий факт. Проте агресивність і ексклюзивізм за етнічною ознакою (на противагу, наприклад, всеохопному братерству і космополітизму «дітей квітів») як основні засади самовираження (а саме таке ставлення до оточуючих демонструють скінгеди) є доволі рідкісними у молодому субкультурному середовищі. Не може не турбувати те, що фашистського штибу ідеологія «голомозих» знаходить дедалі більше прихильників у Львові.

Із соціологічної точки зору цікавою є інформація Юрія (підтверджена й іншими інформаторами) про неукраїнське

походження чи принаймні російськомовність значної частини скінгедів міста. Одним з імовірних пояснень цього може стати посилання на логіку інверсії, яку ми досить часто можемо спостерігати у повсякденні «перехідного періоду». Як і багато гучних фраз совєцької доби, риторика «інтернаціоналізму і дружби між народами» сприймається нині як щось плісняво-совкове, і часто-густо повна байдужість до національно-етнічних питань або ж, навпаки, вузько, «ексклюзивно» [Motyl 1993: 73-74] дефініюваний патріотизм виходять на перший план у свідомості молодих. Російськомовна молодь, яку із зрозумілих причин нерідко підозрюють у симпатії до «совка», намагається довести зворотнє і запекло заперечує все, що з ним асоціюється – навіть деколи цілком гуманні й помірковані поняття, що, на жаль, стали трюїзмами з риторичного обігу совєцької доби. Юнаки, які відчувають себе «патріотами і справжніми чоловіками», воїнами, починають реалізувати себе у деструктивний спосіб, атакуючи тих, хто «не такі, як ми». У певному сенсі життєва філософія львівських скінгедів є досить дивною сумішшю реакцій як на совєцький дискурс з його лицемірно проклятованим інтернаціоналізмом, а водночас мовчазним визнанням ієрархії національ-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

го ніхто не робив. Усі тихо визнали, що помер Вану явно завчасу. І смерть вийшла ідіотською.

«Північний Пекельний Шум» складався із шести осіб – трьох перкусистів, гітариста, що грав на дванадцятиструнній гітарі й ситарі, клавішника-синтезаторника і самого Вану – мультиінструменталіста, який давав собі раду з гобоєм, дриббою, саксофоном-тенором і таємничим духовим інструментом тибетських чаклунів *Бонло* – товстий дерев'яний флейті із вражаючим хрипким звуком (весь «Шум», все його трансцендентне звучання було акумульоване в її захриплого протяжного витті).

Дивувала, з першого погляду, велика кількість бубністів. Дві розширені барабанні установки, осідлані задуманого вигляду студентами філософського факультету ЛНУ, молодиками із затуманеними очима, плюс ексцентричного вигляду афроамериканець, а попросту кажучи – негр-мулат, що екзальтовано вибивав ламані ритми на конголезьких дерев'яних барабанах.

Концепція Вану полягала в тому, щоб заманити раціональну частину свідомості в лабіринти ритмів – лідерство підхоплював то перший бубніст, то другий, їхні партії накладались, заплутувались у вузли аритмії, перехоплювались пульсаціями електронних тонів клавішника, чи

розчинялись у ритмах барабанів Конго. Його наступним задумом був потаємний ритм чотири на чотири – також непомітно підтримуваний то одним, то іншим бубністом, він використовувався для введення слухачів у стани зміненої свідомості. Тони, гітари, ситарі, дримба, гобой і т.д. – вібраціями діяли на найглибші шари свідомості, пробуджуючи до життя те, що мешкало на самісінькому дні нашого еґо. За три місяці до смерті лідера групи мені поталанило взяти у них інтерв'ю після їхнього концерту в невеликому андеграунд-клубі «Скатологія».

ФЛОЙД МОРФІНСЬКИЙ: Наскільки мені відомо, ти присвятив частину свого життя кінематографу...

ВР: та... хе-хе-хе... Разом із хлопцями з «Phenomena» я зняв два третьосортні фільми жахів з бюджетом у п'ятдесят доларів кожен... хе-хе... вони називались «Ніч велетенських глистів» – про гельмінтів, що виростили на радіоактивному харчі до фантастичних розмірів і вступили у Львів, залазючи переляканим на смерть обивателям прямо в дупу; ну і «Плячки смерті» з Квадром Шкурупієм у ролі Кухарика-родом-з-Пекла. Про інфернальні Плячки смерті згадується також у Реланіума (*їдеться про Влодка Реланіума, львівського поета-модерніста, відомого своїми скандальними витівками, не менш епа-*

ЛЮБКО ДЕРЕШ
НАРКОТИЧНИ
РОСЛИНИ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(ЦИКЛ ТРЕТІЙ:
ПСИХОДЕЛІЧНИЙ
СЛОВНИК
МОЛОДОГО
ВІЗІОНЕРА)

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
— ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА.
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

ностей (де євреї, азіати і кавказці посідають найнижчі щаблі), так і на ідеї правоекстремістських українських угруповань. З іншого боку, звичайно, ситуація ускладнюється потужним впливом на світогляд скінгедів нацистської ідеології. Аналіз причин розповсюдження цієї ідеології серед молоді заслуговує, втім, на окреме дослідження. Тут я лише хотіла б ще раз наголосити на комплексності та неоднозначності субкультурного ландшафту Львова, де своєрідність національних, етнічних, квазі-етнічних і мовних явищ та проблем формують емоційний і когнітивний субстрат, що підживлює як творчі, конструктивні, так і руйнівні аспекти самовираження міської молоді.

Як цілком слушно зауважують дослідники [Pilkington 1994: 42, Гриценко 1998: 710], з розвалом «тоталітарного монстра» СССР неминує розпадається й інтегральний, «всесоветський» варіант молодіжної культури. Згуртована молодіжна «Система» могла існувати лише в опозиції до тоталітарної системи, як противага і заперечення її нівелюючих практик і постулатів. На початку 1990-х «інтернаціональну неформальну тусовку» Львова зміло потоком нових віянь, суперечностей і напруг. Відповіддю на дилеми — в тому числі мовні, етнічні і культурні, що довго визрі-

вали в масовій свідомості львів'ян, в множинності її дискурсів і міфології — стала після короткого періоду сум'яття і «невидимості», поява нової «неформальної» тусовки, точніше, розмаїття тусовок. Сьогоднішня львівська «неформальна» арена залишається *надприватним, але не поглинутим офіційними інституціями соціальним простором* міської молоді, в якому змішуються і зростаються, стикаються і відштовхуються українські, російські, квазі-російські («совкові») і глобальні поняття, символи, ідеї, стилі і впливи. У цьому фрагментованому середовищі нині, незважаючи на наявність тенденцій до створення нових меж і протистоянь, все ж таки гостро відчувається тяжіння до пошуку згуртовуючих чинників. Ними стають не лише вектори опору уніфікуючим впливам у повсякденні та творчій сфері (так званому *mainstream*і [Гриценко 1998: 710]) чи іншим субкультурним формаціям (зокрема, гопникам [Антипович 1998]), але й наявність спільної мітологізованої міської топографії, «історії», *lingua franca* (роль якої поки що й досі виконує російська) і тому подібних спільних точок співвідношення.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тажними, аніж концерти «Nordic Nosferatu Noise» — Ф.М.)

ФМ: а що то була за книжечка, випущена обмеженим тиражем на твій День Народження?

ВР: я трохи постібався з товариша Гайдара... Була така в нього штучка, називалась «Тимур і його команда», пам'ятаєш, не? Сюжет я залишив без видозмін, але деталей побільшало. Скажімо, там описані всі ті брудні речі, якими займалися в гарячі літні полудні Тимур і його подружка дівчинка Женя, в той час, як решта команди була на партзаданіях: «Тимур пропхав великі пальці під гумку її трусиків і повільно стягнув їх, залишаючи Женю лежати голою на соломі, покритій її червоним сарафаном», ну і так далі... в такому ж дусі... Арміїські ремені, вазелін, шовкові стрічки — сам знаєш (*сміється, скотина*).

ФМ: о'кей, тоді перейдемо до серйозніших речей, як от ваша музика. Ти вважаєш себе новатором? Чи натрапив ти на музичну Шамбалу, недосліджену її ділянку?

ВР: (*сміється*) почасти. Але новатором — ні. Дехто порівнює нашу групу із британською командою «SOIL», яка, зокрема, славиться довгими трансовими композиціями. Я вважаю нашу музику набагато ефективнішою. Вона — це ґрунт, в якому проростає коріння підсвідомого.

ФМ: що може Вану Романаш розказати про свою біографію як музиканта?

ВР: раніше я грав на гобой у невеличкій кришнаїтській групі «Свідомість Кришни», потім — разом із панками грав у «Піроманії», згодом робив музику для виставок групи дизайнерів-графіків «Рhenomena», десь приблизно з 1998-го я почав стягувати *їх (киває головою на решту хлопців)*. Спершу ми заснували експериментальну індастріал-групу «Der Meskalinrausch» (*«Інтоксикація мескаліном» — за назвою книжки К. Берінгера, повністю присвяченої експериментам із пейотом, кактусом, що містить цей галюциноген. — Ф.М.)* Але якось самі дійшли до теперішнього звучання, і концепція попередньої групи нас уже не задовольняла. Наше переродження відбулось, мабуть, під час концерту на закинутому ангарі в Тернополі.

Тоді я виконав одну композицію, майже що імпровізацію — грав лиш один гобой, а хлопці відбивали ритм, стібаючи батогами чавунні труби. І ті підвиваючі звуки, ті циркулюючі мелодії... вони якось повпливали на слухачів. Після сейшену до нас підходили люди з великими від здивування очима, і вони казали: «Так, це круто... це Нове Слово!»

1. Beck, U (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity.* – London.
2. Fornas, J (1992) *Otherless in Youth Culture.* In: Ethnicity in Youth Culture. Report from a symposium in Stockholm, Sweden June 3-6 1991 / Ed. by C. Palmgren, K. Lovgren, G. Bolin. – Stockholm. – P.11-27.
3. *History of Young People in the West* (1997) / Ed. by G. Levy and J.C.Smitt. – Vol. 1. Ancient and Medieval Rites of Passage. – Cambridge, Massachusetts – London.
4. Jenkins, R. (1983) *Lads, Citizens and Ordinary Kids.* – London.
5. Moyal, A. (1993) *Dilemmas of Independence. Ukraine After Totalitarianism.* – New York.
6. Pilkington, H. (1994) *Russia's Youth and Its Culture. A Nation's Constructors and Constructed.* – London – New York.
7. Robertson, R. (1995) *Globalization. Social Theory and Global Culture.* – London.
8. Shchepanskaja T. B. (1991) *The Symbols of the Youth Culture. A Functional Analysis* // In: Soviet Education (selected articles from Soviet educational journals in English translations). – 33 (10). – P. 3-16.
9. Willis, P. (1990). *Common Culture. Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Youth.* – Bristol.
10. Антипович Т. *Як Вася неформал книжку читав* // В: 38°. – №1, червень 1998.

11. Горелик О. «Вірменці» – 20 років. Дещо про жіночі клуби і кавові революції // В: Молода Галичина. – 29 серпня 1998.
12. Гриценко О. *Тусовка* // В: Нариси української популярної культури. – Київ, 1998. – С. 701-711.
13. Перетятко Ю. *Історія львівського рок-н-ролу.* Спецвипуск журналу «Фіра». – Львів, 1995.

*Як відзначали деякі інформатори, у Львові, де більшість може лише мріяти про доступ до Інтернету та сателітарного телебачення, найсвіжішу інформацію про глобально розповсюджені молодіжні стилі й напрямки постачають іноземці та львівські одолітки, що побували за кордоном. Що ж стосується доступних у Львові молодіжної преси та телепрограм, то більшість моїх співрозмовників оцінювали ці джерела інформації дуже скептично: «Це іде в першу чергу через людей, а не через журнали й телебачення. Найсвіжіша інформація йде від тих, хто повернувся з-за кордону – з них це все просто висмоктують» («Алекс»).

Авторка висловлює щире подяку Алікові Олісевичу, Андрію Гордійчукові і всім респондентам, які щедро ділилися інформацією і всіляко сприяли появі цього дослідження. Окрема подяка Ерікові Улссону (Коледж Південного Стокгольма, Швеція) за допомогу у підготовці статті.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ФМ: чи правда те, що якимось на сцені Ви з'їли людську плаценту?

ВР: я би волів на це запитання не відповідати... а хто тобі про це розказав?

ФМ: чи правда, що Ваню Романов має т.зв. «десницю слави»? (*кисть покійника, над якою провели відповідні магичні ритуали.* – ФМ)

ВР: це запитання такого ж плану.

ФМ: кажуть, має вийти Твій альбом?

ВР: це не тільки і не стільки альбом. Це, фактично, проект... концептуальний проект... Він включатиме в себе кілька гепенінгів, три концерти на нічних вулицях Львова, власне альбом і невеличку брошуру з текстами Еленіума. Її повинно випустити видавництво «МіМ».

ФМ: Еленіум? Цебто, Владко Реланіум, так? До речі, ваші постаті і творча манера мають багато чого спільного. Яка роль у проекті відведена йому?

ВР: Та, це буде своєрідний путівник по нашій творчості... З одного боку, ключ до загадки. А з іншого – чергова, іще містичніша головоломка. Можливо, не так важливо розгадати її, як віднайти і правильно сформулювати для себе власне *загадку*. Це дійсно важливо, бо це не розвага типу кросворда, – це РЕАЛЬНО –наголо-

шую, РЕАЛЬНО – може змінити твоє життя. Додам тільки, що тексти супроводжуватимуться візіями від графіків з «Phenomena»... якщо все, що я сказав до цього, не зацікавило тебе, то останній факт розсіює останні сумніви, що це буде балансуванням на межі реальності і галюцинацій. Я бачив ще недокінчені ескізи і одну готову роботу... Це як епіцентр психозу від дії ЛСД без самого ЛСД.

ФМ: як називатиметься проект?

ВР: «13 відтінків чорного: передсмертні відіння Вільяма Блейка»...

ФМ: повернімося до сьогоднішнього концерту... Скажи відверто, це була суцільна імпровізація, єдиний мікс із пісень «NNN», чи, може, одна композиція?

ВР: це не був концерт, це була вистава. Але замість форми був звук. Взагалі-то, ми з'єднали три п'єси в одну протяжну noise-композицію. Назва відповідає концепції дійства («Пустоти»), вірші – мої й Еленіума, задум – коллективу «NNN».

ФМ: твоя музика насправду моторошна... Вона нагадує прогулянку нічним Ермітажем. Ти розмовляєш з її допомогою з мертвими?

ВР: чорт забирай, ти вловив це! Але не я розмовляю з мертвими: мертві промовляють до вас через мене. Я – *двері*.

ЛЮБКО ДЕРЕШ
НАРКОТИЧНИ
РОСЛИНИ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(ЦИКЛ ТРЕТІЙ:
ПСИХОДЕЛІЧНИЙ
СЛОВНИК
МОЛОДОГО
ВІЗІОНЕРА)

ЕЛЕОНОРА
ГАВРИЛЮК
ТУСОВКА ВМЕРЛА
— ХАЙ ЖИВЕ
ТУСОВКА:
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЛЬВІВСЬКИХ
НЕФОРМАЛІВ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ФМ: що є Ключем до Дверей «Вано Романош»?

ВР: трави... гриби... Світ трав набагато різноманітніший, ніж ти собі уявляєш, і в цьому гіт-параді конопля займає далеко не першу сходинку. Не віриш — спитай он у того хлопця (*киває вбік*), його звати Шульц. А ще — немедикаментозні методи розширення свідомості.

ФМ: чи не думає «Північний шум» бодай трішки комерціалізуватися? Не думаю, що у нашому місті знайдеться бодай сотня людей, яка щось чула про Вашу групу, не кажучи вже про те, чи толерує вона Вашу музику...

ВР: чесно кажучи, мені байдуже, скільки людей приходить на наші спорадичні концерти сюди, у «Скатологію». Про існування САМОГО КЛУБУ чули одиниці... Але чули ті, кому приходить сюди є сенс. Тут немає випадкових, і сюди не приходять підчепити дівчину чи ще щось в такому дусі. Тут надзвичайно обмежений, але такою ж мірою й сталий контингент слухачів. А щодо нас, то ми грали і граємо навіть тоді, коли в барі сидять лише двоє — власник і бармен «Скатології» Бурий і вже згаданий мною Шульц, мій хороший колега.

ФМ: є якісь глобальніші ідеї стосовно групи?

ВР: наразі я веду листування з досить відомою співачкою Діамандою Галас, і є дуже високі шанси, що вона

приїде наступної осені до Львова сюди, на запрошення «Скатології». Вона хоче дати один сольний концерт для обмеженого контингенту і один спільний з «NNN».

ФМ: ну що ж, з нетерпінням чекатимемо наступного дійства. Дякую за інтерв'ю.

З гуртом розмовляв

Флойд Морфінський,
спеціально для «Львівського Метро»

Шульца завжди цікавило запитання: «А навіщо жжити взагалі?». Запитання цікавило його не просто так — воно стало символом усього його життя. Це запитання було більш ніж класичним — при неправильному трактуванні його можна було сприймати як кіч, у філософському плані, звісна річ.

Але навіщо жити?

Нашо ходити до школи?

Навіщо закохуватись?

Навіщо вступати до університету?

Навіщо доглядати за хворим на рак, помираючим татом? Навіщо?

Навіщо писати курсові? Навіщо заробляти гроші?

александр геніс

ФЕНОМЕН ПЕЛЄВІНА

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Навіщо займатися сексом і навіщо вживати наркотики?
Навіщо слухати рок-н-рол?

Навіщо писати дисертацію? Навіщо її захищати? Хто це все оцінить? Кому це потрібно? Хто зважає на всі твої спроби самовираження? Навіщо БУДЬ-ЯКІ спроби самопізнання?

Навіщо ходити на вибори, цікавитися політикою, виробляти паспорт, платити податки, переобладнувати хату, робити евроремонт, відвідувати перформенси Вано Романоса, упадати за Аничкою Л., навіщо лікуватися від нікотиноманії, алкоголізму, навіщо ходити вулицями і прокидатися щоразу у своєму ліжку?

А навіщо взагалі прокидатися? Навіщо лягати спати?

Навіщо удавати, що ти говориш правду? Навіщо обдурювати когось, роблячи вигляд, що ти щирий, як ніколи до цього? Навіщо робити вигляд, що ти віриш у щирість свого співрозмовника? Навіщо це все, питається?

Існувало рівно сорок сім тисяч дев'ятсот двадцять три запитання, на які треба було знайти відповідь.

Коли він зустрів Аничку Л. — дівчину в бузковій футболці й оранжевому сарі, дівчину, що сиділа на лавці біля оперного о четвертій годині ночі й розмірено потягувала пиво, зневажливо обводячи поглядом нічних бандитів,

маніяків, гвалтівників, мандрьох і сутенерів, — він отримав відповідь.

Відповідь була лаконічною і дуже в дусі Анички.
«Нінащо».

Чорт, а він здогадувався, здогадувався, що так і є!

Аничка була кристою кобітою. Божевільною, це точно. Пригадується, жидівка з Мідних Бук казала про їхню сім'ю так: «Мальчик у вас був со странностями, а дівчонка вапше слігка етава..».. Якби Мара Львовна якось устигла побачити Аничку Л., перш ніж урізати дуба, вона сказала би щось на зразок цього: «Ну да, все ані чьокнутіє, а невесту єво відалі? Прям' с дуркі збєжала, да-да!»

Певний період Аничка жила з Шульцом на Вірменській, в мансарді. Ну, а потім була та темна історія, пригадувати яку зараз Шульцові дуже не хотілось, а потім Аничка упокоїлась в Бозі. Але вони провели непоганих пів року, достоту непоганих. Власне кажучи, Шульць вважав ті шість місяців найщасливішою порою свого життя.

А що ж місто? Місто вмерло. Мабуть, до цього ще ніхто не додумався, але це було так. Шульць міг судити про це досить об'єктивно. Будучи місцевим, п'ять років живучи у Львові, а потім повернувшись, він заціпенів від жаху.

ЛЮБКО ДЕРЕШ
NARKOTИЧНИ
ROСЛИНИ
SXИДHOЇ EBPOПИ
(ЦИКЛ ТРЕТІЙ:
ПСИХОДЕЛІЧНИЙ
СЛОВНИК
МОЛОДОГО
ВІЗІОНЕРА)

АЛЕКСАНДР
ГЕНІС
ФЕНОМЕН
ПЕЛЕВІНА

*Я сентиментальний, якщо ви розумієте,
про що йдеться;
Я люблю країну, але не терплю того,
що в ній відбувається.
Я не лівий і не правий,
Просто сьогодні я сиджу вдома,
Гублячись у цьому безнадійному екрані...*

Ці слова з пісні Леонарда Коена «Демократія» стали епіграфом до найгучнішого роману останнього часу – нової книги Віктора Пелевіна, яка має гібридну російсько-американську назву «Generation П».

Мабуть, жодного твору в нинішню постлітературну епоху не чекали з таким нетерпінням. Роман Пелевіна накочувався на читача з Інтернету чутками, здогадами, уривками, навіть рецензіями на усе ще не опублікований текст.

Коли роман нарешті був опублікований, його чекала звичайна для пелевінських книг доля – миттєвий успіх у читача і оскаженіла відсіч критиків.

От від цього дивного ефекту мені й доведеться почати сьогоднішню бесіду, присвячену не тільки і не стільки книзі «Generation П», скільки феноменові Пелевіна загалом. Один із найзагадковіших аспектів цього літературного явища – майже одностайна реакція на нього критиків: одні говорять про Пелевіна крізь зуби, інші – бризкаючи слиною. Аргументи при цьому зазвичай заміняє спортивна лють, яку постійно розпалює безперечний і зростаючий успіх. Так, Андрій Немзер, найлютіший з викривачів Пелевіна, придумав для своєї жертви невимовний неологізм – «бестселлермахер», покликаний раз і назавжди знищити автора, який повернув читача сучасній книзі.

Я ніяк не можу зрозуміти, що викликає таку ворожість. Невже та і справді образлива обставина, що Пелевіна читають дедалі більше, а, нас, критиків, дедалі менше?

Так чи інакше, на читачів Пелевіна усі ці гнівні відсічі зовсім не діють. Можна, звичайно, пояснити це невимовливістю смаків, але в мене є підстави сумніватися у вірності такої відповіді. У 93-му році мені довелося бути членом Букеровського журі. Як відомо, крім головної нагороди правила передбачають і вру-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Воно й ДО ЦЬОГО не було особливо людяним. Вважалось, що в Мідних Буках живе близько 4 тисяч чоловік.

Насправді їх було куди менше. Шульц підозрював, що Хороші, Варті Чогось Люди вже виїхали, і тепер місто набирає нових квартирантів. Різну сволоту. Місто мало здатність притягувати до себе покидьків усіх прошарків населення.

От, наприклад, повернувся наркоман Ігорко Шульц. Це факт.

Але люди вмирили, виїжджали, а бувало, і зникали...

«А шо, Бузько, може сходимо до братів Нер? На пляшку пива?»

«Так Нери вже роки три як звалили в Сан-Франциско... По Грін-карті».

«Ну тоді заглянемо до Гладкого Гіпі, він же не поїхав з Нерами в Америку, так?»

«Та ні, не поїхав... Вони з матінкою перебралися десь до Тернополя... він вступив до медінституту, а потім й одружився на якісь дівасі... навіть не дзвонить».

«А Зеник? Як щодо Зеника? І Лідки, його сестриці?»

«Зеник? Як, а ти... ти хіба не чув? Лідка, її хлопець Юра, Зеник, його жінка Натка і Тадзьо, їх малий... ти дійсно не чув?..».

«Ні».

«Розбилися. Поверталися з Шацьких озер своєю машиною. Якийсь ваділа виїхав на зустрічну смугу... Про таке москаль каже: *«Всмятку»*. ВСІ, ВСІ ДО ОДНОГО. І малий Тадзьо також, Шульц».

«Трагедія. Ну гаразд, а Христя, як вона тут поживає?»

«Гм-м-м, стрьомно поживає. А точніше, не така вона вже й жива, як би того хотілося... Власне кажучи, вона спилася... А потім її дим згорів, разом із нею самою. Вочевидь, від цигарки. Хоча ходять чутки, що то могла бути справа рук Гіпі... Але то брехня, я ж бо його ЗНАЮ».

«Тю, та не може бути!.. А Ірка-Шкірка? Твоя однокласниця?»

«З нею трохи вже краще... Пише, що вже відходить від тогу всього...».

«Стоп-стоп... Пише? *Відходить?!*»

«Ну та... її мама була виїхала в Португалію, а потім забрала її і старого. Старий пішов працювати на будову, і йому на голову впала балка і проламала череп».

«А Олька, Віра, Сашко Сухотник, Бодя – вони ж то всі на місці, живі-здорові?»

«Не зовсім... Тобто, може, і здорові, але вони всі виїхали звідси нафіг. Перебралися в райцентр, в Бобехів, бо там є робота».

чення малої Букерівської премії — щоразу за здобутки різних жанрів. У тому році її давали за збірки оповідань. Напередодні засідання журі, яке зібралось в Англії, я запропонував колегам прочитати першу книгу Пелевіна «Синій ліхтар», чотири екземпляри якої спеціально задля цієї мети привіз до Лондона. Ранком доля премії була вирішена. Оскільки таких читачів, як Булат Окуджава чи академік Іванов, важко назвати невимогливими, краще говорити про неупередженість.

На свіжу людину, далеку від вивихів вітчизняного літературного процесу, Пелевін чинить приголомшливе враження. Про це можна судити і з його західних успіхів. Пелевін — один з дуже нечисленних російських письменників, які увійшли в американську літературу не через славістичні двері. Так, у США його друкує видавництво «New Direction», знамените своєю зухвалістю — «тут опубліковані усі книги Езри Палманди». Та й американська критика поводитьсь за Пелевіним значно краще, аніж вітчизняна. В Америці його порівнюють не лише з Булгаковим і Довлатовим, але й з автором легендарної «Пастки-22» Джозефом Геллером.

Те ж саме відбувається в Англії, Японії, Франції, де зараз із великим успіхом продають «Глиняний кулет» — так тут переключили назву роману «Чапаєв і Пустота».

Я уділив стільки уваги колишнім успіхам Пелевіна не для того, щоб переконати його численних критиків — цього мені все одно не вдасться зробити, і не для того, щоб підтримати його незрівнянно численніших шанувальників — вони цього не потребують. Мені просто хотілося за кошт західної точки зору злегка скорегувати ту літературну панораму, на тлі якої з'явився роман «Generation П», що й послужив приводом для нашої розмови про «феномен Пелевіна».

23 березня Масахару Нонака, 58-літній менеджер токійської фірми, яка торгує ключками для гольфа, висловив невдоволення реконструкцією компанії. Під час адміністративної наради він зняв піджак, розв'язав краватку, стягнув сорочку і зробив характерні жестами розривання риби.

Усі, хто читав «Чапаєв і Пустота», «а чи багато залишилося тих, хто цього ще не зробив», упізнають в цій історії ту кращу главу роману, де дія відбувається в московському офісі однієї японської фірми.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

«А Перебенді? Лилики? Навії?»

«Євка... по-моєму, стара Євка Навія ще жива. А всі решту вже спочивають на кладовищі. Таке життя, Шульц».

«Стрёмне життя, скажу я тобі... то скільки ж людей залишилося? Десять тисяч зо дві, не менше?»

«Дві тисячі? Я готовий з'їсти твій записник без солі, якщо тут набереться більше вісімсот чоловік... не рахуючи коледжу. Але коледж — це люди зі сторони».

«Але ж ходять вони до міднобуківських крамниць, на наш базар, не хіба?»

«Вони не в рахунок. Вони наших вулиць не заповнюють, і хоронять не їх на нашому кладовищі. Ти був на цвинтарі недавно?»

«Ще не встиг..».

«Твого тата поховали в дев'яносто дев'ятому... зараз 2001-ий... Так от, той ряд, де його поховали, заповнився за два місяці. Тепер людей ховають на іншому боці поля... Померло чоловік сто, не менше. Залишилася купка німців, які сидять у себе дома, п'ють трав'яну суміш «Гуцульська», бо на чай грошей немає, і дивляться УТ-1. Шульц, місто вмерло, і це не метафора».

Тато сказав, що їде в Трускавець підлікуватись.

«Ну-ну, *вужкоокасуко*, — подумала Леся: — *Вадзяра, дзєвкі, паціфон*, чи, може, я помиляюсь, татку?»

А може, і тихенько пробурмотіла собі під ніс.

А може, сказала це вголос, а потім подумала, що пробурмотіла, а потім засумнівалась, чи говорила вона, а чи тільки думала, і чи чув тато, і чи сказав щось у відповідь (вона ж бо не чула — постійно намагалася пригадати, казала вона, бурмотіла, чи все-таки лиш подумала), але заплуталась, знову спробувала знайти початок шнурка, але вже й забула, *що власне* треба було знайти... і чи треба це шукати й надалі.

Леся часто плуталась у власних думках.

Мама поїхала до цюці Оксани, маминої сестри, яку в сім'ї чомусь називали Сяською, а старий, скориставшись нагодою, звалив заливати за ковнір.

Алкоголік нещасний, доволі мирно подумала Леся. В цій думці вона не плуталась, і до неї звикла. Як звикла й до старого піаніна «Petroff», що стояло на веранді їхньої хати. На піаніні лежали старі газети, різні шмати й запошені півлітрові слоїки, які варто було б занести в пивницю, але які ніхто не чіпатиме ще років сім.

ЛЮБКО ДЕРЕШ
НАРКОТИЧНІ
РОСЛИНИ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(ЦИКЛ ТРЕТІЙ:
ПСИХОДЕЛІЧНИЙ
СЛОВНИК
МОЛОДОГО
ВІЗІОНЕРА)

У тій же книзі стверджувалося, що всі ми живемо у всесвіті підступного Котовського. Судячи з того, як оживають епізоди роману про Чапаєва, ми потихеньку перебираємося у всесвіт, вигаданий його автором.

Треба сказати, що коли я надіслав вирізку про нещасного менеджера Вікторів Пелевіну, котрий гостює зараз в Америці, той анітрішки не здивувався. На інтернетівській прес-конференції він цілком серйозно розвивав тезу про нищівний для дійсності вплив вимислу на реальність: **«Література значною мірою програмує життя, у кожному разі життя того, хто її пише»**. В числі іншого звідси випливає, що автор найшвидше потрапляє під вплив власної літератури.

Жертвою цього правила стала книга «Generation П». Сучасний лубок, поетику якого Пелевін так мистецьки застосовував у власних цілях, нарешті помстився авторові: новий роман вийшов гіршим від колишніх. Щоб зрозуміти, чому і як це відбулося, варто розглянути останній твір Пелевіна в контексті всієї його поетики. Її головна особливість — принципова межовість.

Усяка межа підкреслює, а іноді і створює відмінності. При цьому вона не тільки розділяє, але й поєд-

нує. Чим більше меж, тим більше прикордонних зон, де виникають умови для такого суміжного співіснування, при якому не стираються, а перебільшуються риси і своєї, і чужої культур. Межа породжує особливий тип зв'язку, де розходження, навіть антагонізми, служать в'язучим матеріалом. Ворожнеча, у чому легко переконатися, глипнувши на політичну карту, поєднує міцніше від дружби.

Пелевін — поет, філософ і побутописець межової зони. Він обживає стики між реальностями. У місці їх зустрічі виникають яскраві художні ефекти, пов'язані з інтерференцією — одна картина світу, накладаючись на іншу, створює третю, відмінну від перших двох. Письменник, який живе на зламі епох, він населяє свої тексти героями, які живуть відразу в двох світах. Совецькі службовці із оповідання «Принц Держплану» одночасно живуть у тій чи іншій комп'ютерній відеогрі. Люмпен з розповіді «День бульдозериста» виявляється американським шпигуном, китайський селянин Чжуань — кремлівським вождем, совєцький студент обертається вовком. Але винахідливіше за усе тема межі обіграна в новелі «Міттельшпіль». Його героїні — валютні повії Люся і Неллі — у совєцькому

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Вусик — білий пухнастий котик, іще зовсім малий, — гримотів порожньою мискою для їжі, розмазуючи рештки ставриди по вицвілому блідо-рожевому лінолеуму.

— Перестань, Вусику! — прикрикнула вона. Лесі було паскудно, і не тишило вже її ніщо: ані те, що матінки не буде днів так зо п'ять, ані те, що старий «зригнув» на води, тобто, теж появиться не скоро.

Вусик перестав витрушувати з миски залишки сніданку й енергійними стрибками приплигав до господарки. Леська нагнулася під стіл (ніжки того були вкриті дряпинами, немов слідами від віспи, але вони залишались невидимими для її ока, як і піаніно), і пошкрябала коту спинку. Кіт зафурчав, як стара «Пабєда». Леська любила цей звук, але від простої котячої радості, доступної навіть безголовому Вусику, що сцяв направо й наліво, захоплює мітяти свою територію, Лесі робилося ще гірше.

Якби хто-небудь спитав, чи може нефізичне переживання приносити фізичний біль, Леся довго не думала б. Зрештою, відповідь читалася у синцях під сірими очима.

Вона підхопила здивованого Вусика на коліна й запалила. Довгих дамських цигарок, які свого часу спричинилися до втрати нею невинності, наразі не було; в кіоску навпроти не продавали ані «Davidoff», ані «Vogue»,

ані «R1 Minima» («Бажана легкість!»), ані ще чогось такого... була «Прима оптима», і були «Прилуки», і ще була — Боже, порятуй, — «Верховина», в яку, здається, підмішували стружку з вулканізованого каучука.

Далі, ніж до кіоску навпроти, сил ходити Леська не мала. Хіба що до Олени... але подібний візит забере в неї останні крихти панування над собою та власними емоціями. Ну, прийде вона до Оленки, і ШО?

(А то, дарагая, шо ти знову розпустиш соплі, як ТОДІ, і це буде як серпом по яйцях, хоча звідки мені знати, ЯК ЦЕ — серпом по яйцях, але здогадуватись я можу. Звісно, можу — оце так, як зараз)

До Оленки йти не варто. Не варто і дзвонити, бо плач по телефону звучить іще брудкіше, ніж звичайно — від цього дуже вібує мембрана.

Леська випустила сивий дим «Прилук», і відчула, як пливе. Біль був разом із нею — найкращий товариш, — от хто не зрадить, так це він.

Біль зародився в закамарках її душі, але його коріння виявилось гострим, як у пірію, і він ріс. *Біль росте. Біль, він як наркоман, його джанк — твоя свідомість,*

житті були партійними працівниками. Щоб пристосуватися до змін, які сталися в країні, вони поміняли не тільки професію, але і стать.

Усі ці митецькі кульбіти критики часто зводять до анекдоту. Але, щоб виправдати подібний критичний редуccionізм, треба позбавити пелевінську прозу другого алегоричного плану.

Межа — це провокація, яка породжує метаморфозу, «яка підштовхує героя в потрібному авторові напрямку». У Пелевіна є «message», є свій символ віри, який він розкриває у своїх текстах, і до якого він хоче привести своїх читачів. Усупереч тому, що прийнято говорити про бездуховність нової хвилі, Пелевін схильний до спиритуалізму, прозелітизму, а отже й до дидактики. Вважають, що він пише сатиру, але радше — це байка.

Серед інших меж, обжитих Пелевіним, був і рубіж, який розділяє непримиренних супротивників — літературу і масову літературу. Освоюючи цю зону, він перетворив її в нічийну землю, на якій чинні закони обох ворогуючих сторін. Пелевін пише для всіх, але розуміють його по-різному. Прикриваючись загальнодоступністю популярних жанрів, він насичує їхні

невибагливі форми потаємним, езотеричним змістом.

Утім, основна теза усіх його книг не належить авторові. Радше, кажучи по-пелевінськи, це автор належить своїй основній тезі. Мова йде про універсальну для сучасної культури проблему зниклої реальності. Вишуючи її, усяка серйозна книга силкується сьогодні стати репортажем із безодні. Автор робить читача свідком ланцюга криз. Спершу він демонструє зникнення «об'єктивної реальності», яка виявляється артефактом, сконструйованим мовою і культурою. Потім на очах вражених глядачів автор розчиняє в повітрі і суб'єкт пізнання — власне особистість, що після Маркса і Фройда стало сприйматися грою класових сил чи підсвідомих прагнень. Завівши нас у цю гносеологічну прірву, художник залишає читача наодинці з порожнечою.

Саме її Пелевін і зробив прізвиськом героя свого дзен-буддистського бойовика «Чапаєв і Пустота». Буддизм у ньому — не екзотична система авторських поглядів, а неминучий висновок зі спостереження над сучасністю. Однак приналежність цього роману не в посланні (message), а в засобі зв'язку (medium). Заслуга автора в тому, що шлях від однієї порожнечі до іншої

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

твоє тіло. Він постійно розкумарений — цей біль, котрий живе в душі.

Біль проріс крізь думку в тіло, стискаючи дихання своєю чіпкою лозою. Це відомо всім невиліковно закоханим — болить не серце: болить у легенях і пече стравохід. Леська переконалась у цьому на власній шкірі.

Вусик зіскочив із колін, бо господарка вирішила зазирнути в холодильник за згущеним молоком. Вона ніколи не мила рук після кота, хоч і знала прекрасно і про токсоплазмоз, і про цисти глистів, і багато інших стимулюючих апетит фактів. Якщо чесно — їй було пофіг. Леська була фаталісткою, і якби їй одного ранку сказали, що у крові, яку вона здала на ревмопроби, виявили вірус імунодефіциту, вона б не здивувалась. Засмутилась — безперечно. Але не здивувалась.

Погримівши покришками, Леська витягла сріблясту бляшанку. Охоплений цікавістю, Вусик заліз на нижню порожню полицю.

Леська поїла трохи згущенки (вона, хоч страждань і не знімала, зате життя підсолоджувала).

— Вилазиш? — спитала в кота. Вусик збуджено винюхував глибини холодильника, в якому, крім запахів, за два дні вже нічого й не залишиться. Що могло бути тер-

міновішим і цікавішим у його котячому житті, аніж бажання пізнати ці запахи, м-м-м, ці запахи, гострі й доступні, як стиглі фрукти, ні, Вусик не пробачив би собі, якби пішов із цієї холодної яскині радості так швидко. Леська махнула на кота рукою й заклацнула дверцята. От почистить зуби після гвінних «Прилук», — і візьме його зі собою до озера.

Тільки б не забути.

Вона почистила зуби (під горлом стояв звичний клубок приспаного плачу), натягла старі джинси.

— Ти в них виглядаєш, як дівка з панелі, — неодноразово казав тато. Будучи п'яним, він ніколи не відмовляв собі в насолоді пляцнути доню по затягнутій тканиною худій дупі.

— Ти в них виглядаєш, як курва, — пошепки перекирляла вона старого, зачісуючись. — А може, мені так подобається вдягатись, га? Може, я сповідую нон-кон-формістичність? Шо, не знаєш такого слова? А доцю мацати ти знаєш, та?

Сама не завваживши, вона перейшла на високі тони, звертаючись тепер до матері:

— І взагалі, бля, ви ні фіга не шарите! Сидите в чоти-

він проклав по з'їждженому просторі. Роман заграє від того, що зміст — буддійську сутру — Пелевін перелів у форму чапаєвського міфу.

У цієї книги непростого доля. З одного боку, вона незворотно утвердила репутацію автора, як найдопечнішого і найвинахідливішого письменника свого покоління. Але, з іншого боку, для багатьох роман залишився незрозумілим.

Уявіть собі читача «Майстра і Маргарити», який не тільки не знає, але й не хоче нічого знати про християнство. Абсурд! Однак, саме це відбулося з пелевінським «Чапаєвим». Пелевін, узявши фольклорні фігури «чапаєвського циклу» анекдотів, перетворив їх у персонажів буддійської притчі. Так, Чапаєв став наставником, учителем, що у властивій східним мудрецам ексцентричній манері веде до просвітління свого улюбленого учня — петербурзького поета Петра з дивним прізвиськом Пустота [порожнеча], відомого також у якості чапаєвського ад'ютанта Петьки. Вихідним матеріалом для такої метаморфози Пелевіну послужили незліченні чапаєвські анекдоти, у яких він побачив дзенівські коани, буддійські запитання без відповіді. У романі Пелевіна кожен такий коан із су-

путнім поясненням служить Петьці черговою сходиною на шляху до просвітління.

Чапаєвський апокриф при всій його оригінальності органічно вписується в складну, але строгую і по-своєму логічну систему пелевінської прози. По суті, Пелевін поводить із реальністю достоту так, як з нею поводитися художники за всіх часів — він її мітологізує. Совецька влада служить йому такою ж сировиною, як Троя для Гомера, чи Дублін — для Джойса. У пошуках придатного мітологічного обрамлення для вишадливих артефактів совєцької цивілізації Пелевін звертається до архаїчних вірувань, до найдревніших шарів свідомості. Цей шлях підказав йому совєцький режим із його спрямованістю в майбутнє. Пелевін пише: **«Коли вони зметуть усе, що, на їхню думку, застаріло, оголиться те, що було під ним — тобто щось куди древніше [...] Усе спадкоємне: учорашнє вкладене в сьгоднішнє, як мотрійка в мотрійку, і той, хто спробує зняти стружку із сьгоднішнього, щоб потім розфарбувати його під майбутнє, у результаті западеться в дуже далеке минуле».**

Цю цитату я взяв із ще одного мітологічного опусу Пелевіна із характерною для нього назвою «Зомбіфі-

рьюх стінах, слухає «колгоспник», старий п'є, а ти дивишся, і тільки триндиш, що я вар'ятка, бо коли ти була молодою, все було зовсім по-іншому, була якась ПОРЯДНИСТЬ, була МОРАЛЬ. А я аморальна, бо мені так подобається, і мене харить, що ви намагаєтесь контролювати мене, влазите в моє життя, бля! А сама, сука, читала по тайки мій щоденник! Ше мені після того шось хочеш втрати? Шоб я не курила? І шоб носила хусточку до церкви, і шоб ходила з хлопчиками за руку після того, як поступлю? А ЯКШО НЕ ПОСТУПЛЮ? Якшо зараз заберуся і поїду до Львова, і заберу документи, і срати на то, що я вже відробила практику?! Шо тоді? Хто казав, шоби я поступала тільки на економічний, бо старий має там бєшені плечі, і шо козел їздить до Львова не закладати з вуйцьом Толіком, НС, *боронь Боже*, він їздить пробивати нашшот економічного факультета, і пофіг, шо Леся хтіла би піти на географію, зате які в тебе, дитино, потім бабки будуть! А ШО Я ТАМ П'ЯТЬ РОКІВ РОБИТИ БУДУ, НА ТОМУ ВАШОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ? «Дитино, знаєш шо? Не вказуй своїм батькам, де тобі поступати, чи ти, може, хочеш сидіти на хлібі з водою, зате з географічною освітою, та? Та твоя мама в шістнадцять років у технікумі була старостою групи, займалася туризмом, а не

курила! Замість того, шоби гуляти з хлопчиками, я ПІДРОБЛЯЛА і ДОПОМАГАЛА БАТЬКАМ, а ти — невдячна креатура!» Тоді ти стара сука! СУКА!!!

Вона жбурнула щітку до волосся коридором, цілячись у вікно. Накрохмалені фіранки зупинили удар. Щітка зі стукотом впала на вицвілий лінолеум.

Від безсилля навіть розбити вікно її голову проколов спалах болю. Лєська вчасно закусилла нижню губу, бо та почала зрадницьки тремтіти. Якщо вона розплачється, то не зупиниться до вечора. Відразу згадала про Олену, і про все, що цій темі супутне.

(О чорт, цей спазм у горлі, і біль у голові, наче кілька насинин ломикаменю проникли їй у мозок, поки вона спала, і тепер, у теплі й темряві, проростають — бліді анемічні паростки, що пробурюють собі шлях до світу Божого; вони проростуть десь у районі скронь, судячи з больових відчуттів.)

Вона недбало натягнула теніски, заламавши задні стінки п'ятками («Ну дивіться, я їй купляю в шо взутися, а вона така пані, шо їй тяжко нормально мешти надіти! Дивіться на неї! Ну дивіться, я спину не розгинаю, шоби ти мала в шо взутися, а вона..». — мамин голос перетворився в одну замкнуту борозенку на віні-

кація». У ньому розповідається про магічні практики, що існували в СРСР. Наприклад, про гасла-закляття, на кшталт того, яке висіло над будинком вокзалу в Казані: «Коммунизм — пыздыр максымардыш пыз!»

Вірний своєму принципу сполучити найновіше із найдавнішим Пелевін продовжує пустувати і у просторі постсовєцької реальності. У його новому романі московські рекламники виявляються членами таємної Гільдії Халдеїв, які поклоняються великій шумерській богині Іштар.

Нова книга Пелевіна — «Generation П» зшита за тією же викрійкою, що й роман, який приніс йому славу — «Чапаєв і Пустота». Але цього разу об'єктом медитації на порожнечі служить телевізор.

Ще чверть століття тому американський художник-концептуаліст Нам Джун Пайк, посадивши перед блакитним екраном Будду, виділив метафізичний аспект цього дивного апарату. З одного боку, телевізор формує нашу особистість, з іншого боку — він показує тільки те, чого ми хочемо. Потрапивши в систему відображень, реальність нашого буття сходиться до нуля. Телевізор, машина віднімання, яка продукує порожнечу, просто напрошується на роман з Пелевіним.

Я не буду переказувати складну фабулу книги, щоб не псувати читання тим, хто її ще не купив. Досить сказати, що вона розповідає про кар'єрне і духовне сходження рекламного сценариста Вавілена Татарського на вершину службових сходів, які водночас виявляються магічним зикуратом — Вавилонською вежею.

Дія в романі відіграє важливу, але другорядну роль. Як усі пелевінські книги, «Generation П» розповідає про маніпуляцію свідомістю, результат чого покликаний довести її, свідомості, повну відсутність. Як завжди в Пелевіна, цей космічний нуль одягнутий під загальновідомих фольклорних персонажів. Якщо в «Житті комах» ними були герої байки «Бабка і мураха», якщо в «Чапаєві» він використовував Васілія Івановича і Петьку, то «Generation П» експлуатує нового росіянина. Свій вибір Пелевін пояснив у інтерв'ю журналові «Експерт»: **«Фігура, відображена у фольклорі, — це подобна польового командира часів Громадянської. Начальник усієї реальності в зоні безпосередньої видимості, чия тачанка мало відрізняється від шестисотого «Мерседеса». Мене цікавить фольклорний тип, який клонує себе в реальному житті, а не справжні багатії, про яких я мало що знаю».**

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ловій платівці, і голка патефона в її голові не могла з неї вискочити, програючи ту саму фразу до безконечності). Вискочила з хати на спеку полуденної вулиці, злісно затраснула двері, ледве стримуючи крик у глибині горла: «Заткнись, стара дура!»

Леся побрела до озера, може, скупнеться, а може (якщо матиме достатньо частя), нахлепається води і втопиться. На мілководді біля пірса на протилежній стороні больбалися діти. Спека і волога дивним чином напружували повітря, і Леся не могла сказати напевне, кричали ці діти з радості, чи верещали з болю.

Вона скинула майку, штани і трусики (низ живота повільно заповнювався болем — схоже, мали починатися *діла*), сховавши їх за великим каменем; про всяк випадок, щоби ніхто не спіонерив. Обережно, стараючись не поранити ніг об розсипи річкового каміння, підійшла до води.

Леся пірнула, а потім плавала на спині, вдвляючись в небо на хмари типу страто-кумуляс. Вода перетягувала заряд божевілля з її шкіри на свою поверхню, знімаючи цю нездорову напругу і страх.

Пірнувши ще раз, Леся поплила холодними водами до берега.

— Привіт! Я лізу до тебе, а?

По спині побігли мурашки, і біль у голові миттю повернувся. Якийсь рагуль побачив її голою, і вже сам, певно, роздгається, щоб трохи скрасити собі полудень.

Вийшовши по пояс із води (від холоду її груди не надто вражачих розмірів піднялись і затверділи, а соски стали болючими на дотик... діла таки будуть), вона протерла очі. На неї впритул дивився, дебілкувато посміхаючись, русявий місцевий рагульчик, класичний екземпляр — спортивні штани, заправлена в них сорочка на короткий рукав (на спині велика темна пляма поту, напрочуд симетрична), на голові — кепка. Хлопець, який цієї осені співатиме «Не плач, девчонка» і писатиме червоною пастою в листі: «мама кормлять мало але то ше нічого. Всі офіцери пагані а ше деди б'уде дуже сильно», вже знімав штани. Залишившись у боксерських трусах, сиріч портках, він відважно глянув не переобтяженим інтелектом поглядом на голу натуру. Його прутень вороже підпирив майтки зісередини, достоту як палка — намет.

— Харош, а?

— Пішов на хуй! — викрикнула Леся, прохлюпала по воді, прямуючи до криївки з іншого боку, щоб забрати

Вибір героя вселяє сумнів. Новий росіянин не дає собі ради із нав'язаною йому мітологічною роллю. Для фольклору він занадто юний, простий і порожній, щоб у ньому знайшли вираз ті глибокі шари вітчизняної ментальності, з якими звик працювати Пелевін. Новий росіянин з «Generation П» нагадує гоголівського «іноземця Федорова». У ньому немає ні совєцької самобутності, ні космополітичної універсальності. Гібрид, складений із американських «слоганів» і російського мату, художньо нежиттєздатний.

Мітичний шар роману занадто тонкий. Він не витримує натиску бульварного жанру, який намагався використовувати Пелевін. Цього разу жанр використовував його. Спокушений і покинутий лубок збунтувався. Форма захопила зміст — бойовик згвалтував ідею.

Першою ознакою невдачі роману стала його мова.

Пелевіна часто і несправедливо ляляли за невміння писати красиво. Це, звичайно, нісенітниця. Пелевін шукає — і зазвичай знаходить — нові мовні шари. Про це він цікаво говорить в інтерв'ю російському «Плейбою». (До речі, воно супроводжує публікацію оповідання «Chelsey-hotel», побудованого на піснях того

ж улюбленого письменником Леонарда Коена). Отож, на питання, «що для вас постперестроечна Росія в мовному плані» Пелевін відповідає наступним чином: **«Логос втомився «зберігатися», втомився упрівати в роті безсилою інтелігента — і відродився в мові воюючих демонів. У мові братків міститься неймовірна сила, позаяк за кожним поворотом їхнього базару реально мерехтять життя і смерть. Тому на їхній мові дуже цікаво формулювати метафізичні істини — вони оживають».**

У «Чапаєві» чимало таких стильових мутантів. Ось, наприклад, теологічний диспут на блатній фені: **«Може, не тому Бог у нас ніби як пахан з блимавками, що ми на зоні живемо, а навпаки — ми тому на зоні живемо, що Бога собі обрали у подобі кума із сиреною».**

Стиль Пелевіна вимагає граничної точності. Крайцим пелевінським творам властивий перфекціонізм телефонної книги. Мова тут функціональна до повної прозорості — ми її не зауважуємо, поки вона виконує свою роль, перевозючи нас від однієї сторінки до іншої. Але не зважати можна тільки на правильну мову. Кожне зайве чи «приблизне» слово призвело б до таких же наслідків, як перекручена

свій одяг з-під каменя. Добре, що вона здогадалась його заховати.

— Да чьо ти, ми ж уже не діти...

Леська затулилась своїми лахами, тремтячи від холоду і роздратування. Ну чому їй навіть тут не дають спокою?

— Я тобі сказала: іди на хуй, мудац! — а потім ні з того, ні з сього кинула одєжину вбік, взяла до рук каменюку й пожбурила нею в непроханого гостя.

Камінь відскочив від його плеча, хлопець ойкнув, вилаявшись — не так від болю, як із несподіванки.

— Да чьо ти? Дурна зовсім? — ошаліло спитав він, не вірячи власним очам.

— Вали звідси, козел! — вона підбрала ще один камінь, і той із відстані п'яти метрів влучив хлопцеві в незахищені груди. Леська взяла по кругляку в руку і вийшла з води. Гість не відав, що робити: його погляд розгублено метлявся між піднятими грудьми дівчини, її виголеним міжніжжям і двома зловісними уламками породи в її руках.

— На, бля, а то заїбав, бидлоїд! — один із каменів відбився від лівої брови: хлопець закричав, схопившись за голову, а з-під руки потекла яскрава кров. Неймовірно,

але хлопець, схопивши одяг на оберемок, почав хникати.

По спинному мозку, як по лінії електропередач, в голову вдарив струм: Лесею почало трясти від нервів і тупої люті. Ще два камені вдарили купальника у череп над скронєю і груди.

— ПРИПИНИ! — закричав тремтячим голосом, відступавши. Він розвернувся й побіг, але й ганебна втеча не врятувала його від жмені дрібних камінців, що впилися в голі ноги й спину. В ту хвилину Леська ладна була закидати його бодай землею.

Відбігши на безпечну відстань і витерши сльози, хлопець прокричав:

— Ти, сука йобана, в псіхушці тобі місце, дура!!! Я ж купатися прийшов!!!

Почувши ці слова, Леська кинулась за ним. Видершись по крутішому схилу, вона побігла протоптаною стежиною, але перечепилась за корінь і витягнулась на землі у весь зріст. Від чергового приступу безсилля вона гупнула кулаком по землі. На очі знову набігли сльози.

Встала, помилась від налиплого сухого листа та глици, промила подряпину на нозі, вдягнулась і, криваючи на забиту ногу, пошкунтильгала геть.

(В псіхушці тобі місце)

цифра в телефонному номері — повідомлення не знаходить адресата.

«Generation П» написаний звично скупю, але незвично недбало. Коли автор хоче щось похвалити, чи то «товста ручка» чи «вузькі лацкани», він пише «неймовірно». Кожного разу, коли йому не вистачає епітетів, він обходиться без них: «якесь нестерпно важке знання», «якась чудова обіцянка наче обривалася в небі».

Від розпаду мови постраждала вся конструкція роману — його структура не витримує задуму. Хоча сюжетові заламують руки, він відмовляється тягти читача до необов'язкової розв'язки. Почасти цьому перешкоджає надмір деталей. Уся книга заросла лісом каламбурів. Зв'язуючи вузлом шари різних реальностей, вони повинні відігравати ключову роль. Іноді їм це вдається: **«Незабаром, незабаром зі стапелів у місті Мурманську зійде ракетно-ядерний крейсер «Ідіот», закладений з нагоди 150-річчя від дня народження Достоєвського. . . Дедалі гучніше лунають голоси, які пропонують закласти інший крейсер такого ж типу, «Богоносець Потьомкін», настільки величний, що моряки називають його плавучим се-**

лом». Однак, далеко не всі пелєвінські каламбури так щільно упаковані культурними ремінісценціями. Часто вони обходяться простішими засобами. Але навіть вдалі жарти в романі — як родзинки у булці. Їх ціль — поліпшити продукт, не змінюючи його якості. Книзі не вистачає проробленої глибини тла: емаль на жерсті. Тому навіть смішні вигадки стирчать, як колони, на які чомусь треба спиратися. Тим часом, сам же Пелєвін і привчив нас до того, що його письмом керує принцип Віттгенштайна: якщо якась деталь машини не працює, значить вона не є деталлю машини.

Підводячи підсумок, доводиться визнати, що в новій книзі Пелєвіна занадто багато зайвого і занадто мало необхідного. Роман не органічний — він не народився, а трапився. Одна частина нагадує інструкцію до відеогри, інша — трилер, третю складає трактат, переказ ленінською мовою ідей Мак-Люена і Маркузе.

Щоб не завершувати бесіду вироком, я хочу згадати паризького критика Сергея Рафальського, котрий «любив починати рецензію словами: «Я не знаю, скільки років автору. Якщо молодий, пораджу йому Пушкіна з Лермонтовим. Якщо старий, нехай пише, як хоче.»

Подумай, дарагая, що ти зробила: ти закидала камінням хлопця, який прийшов скупатися, чуєш, СКУПАТИСЬ! Поплюскатись у водичці!

Ні хрена, я знаю, що йому треба, йому хотілось когось віддухопелити, я ЗНАЮ, і не вчи мене! Якщо йому так вже хотілось поплавати, чому він вибрав місце поруч зі мною? Озеро має берегову лінію довжиною у вісімсот тридцять два метри, а він вирішив похлюпатись саме коло мене... просто так, та?

Та, ти тупа дівко, сюди веде стежина, тому він і натрапив на тебе.

Прямо так він вже й захотів купатись саме в той момент, що і я... це, скажеш, також випадковість?

Думай собі, як хочеш, але ти закидала його камінням. Ти десь чула, щоб таке робили *хороші* дівчата? А *дівчата* ВЗАГАЛІ? Ти псіханута істеричка і тобі пора в дурдім.

Я ЗАХИЩАЛАСЬ а не закидувала його, так що не перекручай факти!..

А ти подумай, як би відреагував на таку історію Шульц... Адже ти ще капельку любиш його, ні? Незважаючи на те, яка він свиня...

Та шо там Шульц, який хоч і свиня, але все одно завжди добрий до тебе. Подумай про Олену... Оленка, га? В неї висить портрет Ганді, а ти ж любиш і Олену? Чи Ганді хоч раз закидав когось камінням?

А я, чорт забирай, не пацифістка, мені можна! Чого він за мною стежив? Підглядав! Хотів мене трахнути...

А чого ти на голяса плавала?

А ТОМУ ЩО Я ДІВЧИНА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ, ЧОРТ ЗАБИРАЙ!

А знаєш, як би відреагувала на це все Олена, якби дізналася? Вона би стала до тебе такою холодною, як ти до своєї старої після тої історії з щоденником. Вона би ніколи більше не розказувала тобі своїх таємниць, ви б ніколи більше не ночували разом зимовими ночами, на одному ліжку, вона ніколи б тебе не запросила в дощовий день прийти, попити імбиру з лимоном і попоїсти кексів із повидлом, послухати «Radiohead» і пошаманити... **НІКОЛИ!**

Ой, ну перестань, страшна меція — кинула кілька каменюк в одного мудака! Нічого б Олена мені не казала.

Але ж він прийшов тільки скупнутись...

Тоді чому саме на те місце, де була я? На всьому озері, прибережна лінія якого рівна восьмистам тридцятьом двом метрам.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ЛЮБКО ДЕРЕШ
НАРКОТИЧНІ
РОСЛИНИ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(ЦИКЛ ТРЕТІЙ:
ПСИХОДЕЛІЧНИЙ
СЛОВНИК
МОЛОДОГО
ВІЗІОНЕРА)

Пелєвін за десять років бурхливої діяльності допоміг розвернути вітчизняну словесність обличчям до XXI століття. Він повернув книгу читачеві, який гидливо не хотів її брати до рук, заволодів Інтернетівською молоддю, розсердив вітчизняних критиків, привабив увагу сонного Заходу, написав три томи творів і усе ще не добрався до сорока.

«Generation П» — його перша невдача. Цей написаний за інерцією роман — привід для зупинки. Наступну книгу варто писати лише тоді, коли вона обіцяє стати несхожою на попередні.

Переклав А.П.

Радіо Свобода, 24-04-99

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Бо туди веде стежина ...

І так без перерви, по колу. Наче змія, котра гризе себе за хвіст.

Леська пішла до Олени. Скоро мав повернутись і Шульц з роботи. А Шульц умів заспокоювати, і він умів вселяти в неї відчуття порядку і *нормальности*, якого їй зараз так бракувало. А може, їй усе-таки вдасться розкрутити його, і запис у щоденнику, який прочитала мама, виявиться не еротичним маренням, а чудовною реальністю.

Голка в голові шарпнулась і знову потрапила на замкнуту доріжку платівки, і голос піляв те саме знову і знову...

...і знову. Від голосу в голові хотілося стати цапки, задерти голову до білого місяця на блакитному небі й протяжно завити вити вити вити

щоби прогнати голос геть, або принаймні придусити його.

Спершу вона побачила єдине на ціле місто дерево магнолії, а потім вже всі божевільні добудови, прибудови і підвісні мости цього безглуздового міні-Шанхаю.

Олена десь там, на гарячому піддашші, маленька і кра-

сива, добра й компанійська, довірлива. Лесі хотілося дитини, вона хотіла доню, і хотіла, щоб тою донею була Олена. Доглянути її, піклуватися про неї, оберігати її від таких, як отой мудак на березі, і любити, любити, закутати її у свою любов, як у добрий старий коц холодним вечором.

(Але матері не хочуть від доньок того, чого, здається, хочеш ти... чогось такого ніжного й забороненого... солодкого. В її житті — а воно, судячи з медичної картки та діагнозу, буде не надто довгим... та що там: коротким, як бабине літо — було мало солодкого. Чомусь усе, до чого вона доторкалась, перетворювалось на полин, а то й зовсім на гівно. Леська боялась, як би такого не сталося із Бузьком... чи Шульцом... чи, боронь, Боже, з *Олеєю*. Думка про можливість, — а то й НЕМИНУЧИСТЬ — останнього кидала її в мутний чорторий панічного жаху.)

Лесьці було по барабану те, що вона не здобуде вищої освіти. Єдине, в чому вона була певна, — це те, що вона хоче встигнути народити дитину. Відчути, як це — дати життя ще комусь. А тоді можна і йти... Їй хотілось дитини саме від Шульца.

Минувши хаші борбуляка, петуній та винограду, човгаючи ногами по бруківці, між якою проросла трава, Леська

марек цезари гротовскі людська нора

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ввійшла в тінь божевільного будинку — апофеоз еkleктизму і ракового психозу, що виріс у чашці Петрі, де агар-агаром слугувала освіта архітектора. Двері не були зачинені (навряд чи в Мідних Буках взагалі хтось зачиняв хату на ключ до заходу сонця.) З відчиненого дверного прорізу віяло холодом і сирістю. Китайські дзвіночки — довгі срібні трубочки, підвішені на нитках — подзеленькували, перешіптуючись про щось із гарячим вітром.

Леська зазирнула на привітну кухню — порожньо й сонячно; на столі (на місці Олени) стояла склянка з недопитим рожевим компотом, розлізлюю м'якоттю аличі на дні й мертвою осою на поверхні. На кухні пахло борщем і помями, що вже почали бродити.

Привідкривши люк у підвал, Леська вмить повірила, що зараз побачить там старого доброго Самі-Знаесте-Кого, ляже поруч і трохи поплаче йому на плечі, а якщо вдасться, то й трохи потрахається... але підвал пустував також.

Леська піднялася сходами на другий поверх, минаючи полотна Шкурупія — копії Клода Моне, а звідти по драбині вилізла на горище.

У мансарді стояла духота, незважаючи на відкриті навістіж вікна. У кімнаті гули мухи. На журнальному сто-

лику поруч із Оленциним ліжком лежала книжка Бенджаміна Спока про те, Як Виховати Вашого Шибеника. На книжці лежала жменя лез «Gillette», під столиком — скинуті папірчики, схожі на маленькі білі конвертики, в які ті леза були загорнуті. Леська відчула, що в голові стало гаряче й загули джмелі, а перед очима запурхали чорні мушки. Одне з лез використали як закладку. Леська обережно відкрила Спока: початок, де описується четвертий-шостий тижні вагітності. Від крові, що стекла з леза, сторінки в цьому місці зморщилися у цупкі бурі хвильки.

Книжка вислизнула їй з рук, по котрих наче пропустили перемінний струм.

«Це все я, не знаю, яким чином, але це через мене, молоду панну Мідас, все до чого я доторкаюсь, перетворюється на лайно», — стрельнуло в голову синхронно зі свіжим залпом болю.

Леська почула схлипування і в очікуванні найгіршого глянула у протилежний край кімнати, де дах під кутом стикувався з підлогою. Тільце дитини, одягнутої в майку, задерту на спині, й дорослі чорні трусики, здригалося від схлипувань.

Леська стала навкарачки і по-собачому побігла по дощатій підлозі до дівчини-дитини. Вона витягла її з па-

ЛЮБКО ДЕРЕШ
NARKOTИЧНІ
РОСЛИНИ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(ЦИКЛ ТРЕТІЙ:
ПСИХОДЕЛІЧНИЙ
СЛОВНИК
МОЛОДОГО
ВІЗІОНЕРА)

Східний Берлін. Знайомий німець із кимось розмовляє. Несподівано його співрозмовник зсуває дошку, яка лежить посеред тротуару, і спускається кудись униз. Отвір має дещо більше, як метр у діаметрі. Униз треба спускатися металевою драбинкою. Внизу панує темрява. Треба ступати дуже обережно, тим більше, що під ногами чутно нерівний ґрунт. Минаю щось, схоже на двері. З'являється «світло в кінці тунелю», чутно гамір. За розвішаною ковдрою видніє малесеньке приміщення. Посередині його стоїть старий стіл для гри у м'ячки. Далі – велика зала. Одна зі стін закрита маскувальною сіткою. На іншій стіні порозвішувані шматки автомобільного двигуна. Умеблювання складається з кількох дерев'яних столиків. Сидіння також різні: віклинний фотель, пара дерев'яних крісел, якийсь пуфик і велика канапа. В усьому приміщенні панує легкий напівморок, у носі крутить від цигаркового диму. Це бар мешканців сквота.

Бар обслуговують двійко панків. Вони одягнуті у старий витертий одяг, на голові дреди, обличчя прикрашені пірсингом. Виявилось, що вони розмовляють

польською. За мить підходить хлопака з шаленою зачіскою. Він сідає на канапі, і йому зовсім не перешкоджає, що вона мокра.

– Називай мене Млоди – каже він польською. – Я з узбережжя, точніше з Елка. Мені дев'ятнадцять. На Заході я прожив приблизно третини свого життя. Я познайомився тут з багатьма людьми, коли приїжджав на концерти до Берліна, – пояснює Млоди. – Це дуже гарне місце. Грають класну музику, і пиво дешеве. Шкода, що ти не прийшов раніше. Була непогана пиятика, і то надурняк.

Бармен відчиняє невеличку пічечку в кутку і докладає кілька шматків вугілля.

– З опалюванням трохи клопіт, – тлумачить Млоди. – Але як покомбінувати, то можна незле улаштуватися. Тут, у Німеччині, а особливо у Східному Берліні, добрі умови для таких, як ми. В околицях після падіння муру багато покинутих кам'яниць. Бува, що в деяких сквотах можна мешкати місяцями. Підключаєшся до струму, і все гаразд. Трапляються й такі, що мають Інтернет, – останні слова він уже вигукує.

Розмову обриває голосне гарчання, гавкіт і псяче скавуління. Виявилось, що майже кожен тут має пса.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

вутинистого кутка, розвернула Оленку обличчям до себе і жахнулася: фіолетові синці під очима, бліде, злегка зеленкувате обличчя, перекошене відчаєм; затуманений, розфокусований погляд. Оленка знову спробувала згорнутись у позу ембріона. Леська зауважила тугу бинтову пов'язку на лівому зап'ястку і маленьку плямку крові, що просочилася на світ Божий.

– Оленко, що таке з тобою? Дитино, що сталося?! – Леська у відчай кусала нижню губу, стримуючи сльози від жалюгідного вигляду малої. Її з головою накрило тверде переконання, що всі кари єгипетські, які впали на руду голову Олени – з вини її подруги Леськи.

– Я не думала, що станеться щось подібне, шо він покличе за собою таке... таку... такий відчай. Та сталося: він стався, і ти знаєш, до чого приводять аборти у твоєму віці? Та, знаю, а чи ти хочеш тої дитини? Ні, не хочу, і вже ніколи не буду мати, тільки з тою різницею, шо захочу дитину ще не раз, хоч Володька Хващун і казав, що всьо було гладко, чисто й акуратно, все, як книжка пише, я не вірю... Не вірю.

Байдуже, що між тваринами доходить до бійки, їхні власники обмежуються кількома прокляттями і пове-таються до попередньої справи.

– Пес для більшості нас – це наче брат, член родини – оповідає спокійним голосом Млоди. Питаю про родичів. Хвилю мовчить, зрештою каже: – У мене троє братів і три сестри в Польщі. Мені за ними не сумно. Менше думаєш, швидше забуваєш, крім того там не було ніяких перспектив. Закінчив автомобільне і що? Бути безробітним, як і мої родичі? Тут кілька годин на день помию шиби і зароблю коли 30, коли 50 марок. Вистачить щось з'їсти, приємно провести вечір, дрібні видатки та на квиток по місту. Тут жахливо чіпляються, а з поліцією я намагаюся жити мирно, – додає він. – Як тільки я приїхав, мені вкрали пашпорт та усі речі. Але це не така вже й велика проблема – втратити пашпорт. Я без нього пів-Європи проїхав, у Голландії був, Бельгії, Іспанії, Франції.

Мою увагу приваблює літній чоловік із засмаглим обличчям і в картатих штанах. Він придивляється до нас. Питає про щось Млодого.

– Це Папа Дестрой, іспанець, він був у Іноземному Легіоні, йому вже за п'ятдесят, – розповідає Млоди. –

У нас тут люду з усього світу. Ми пацифісти, дехто втік сюди від воєн, інші ненавидять міщухів, їм не по дорозі із звичайним способом життя: робота, обід, газета, телевізор – усе це не для них. Життя у сквоті багате на сильні враження, і цього нам досить. Я нічим не обмежений, можу робити, що схочу. Я люблю мандрувати, тому багато їжджу. Мені страх подобається новий парламент – вхід коштує лише п'ятірку, – додає Млоди.

Мовчанку я перервав запитанням про клозет. Клозет за коврою. Треба відсунути завісу і пройти коридором. Праворуч – приміщення, посередині якого якісь скриньки і дошки. Прямо – клозетна мушля, під'єднана до каналізації. До мушлі підведена трубка від водогону, яка виконує роль зливу. Зліва на стіні висить на мотузці туалетний папір. Повертаюся. Млоди пояснює стосунки між ними і скінами.

– Це не зовсім так, як про це кажуть у Польщі. Якщо ти не напрошуєшся, то тобі нічого не зроблять. Вони не б'ють просто так. Я багато разів ночував на лаві, чи просто на клумбі, і ніхто мене ніколи не побив. Я також кілька разів брав участь у бійках, але це зовсім інша справа. Я бився за місце для сну або роботу. В нашому житті немає часу на розчулення. Нікому з нас не виста-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© О.Фігель, 2001

оксана фігель

ВІРШІ

Діти білого місяця
взявшись за руки
живим ланцюгом
поспішали до вогнища
де тліли останки відьом
їм хотілось тепла
їм хотілось погрітися
перед тим як іти на Північ
діти білого місяця
йшли туди де біліше
за пір'я янголів
де до неба підвішена
сяйвом наречена райдуга
діти білого місяця
погубились в снігах
розвіями їм сліпим
було боязко навмання
мандрувати Північчю.

чить грошей на лікарню. На щастя, німецька служба охорони здоров'я до нас прихильно ставиться, напевне найкраще в усій Європі. Як піду до пункту надання допомоги, то перев'яжуть мене, про ніщо не питаючи, не треба їм ніких документів. Наша громада не хоче надокучати іншим. Я мию аватомобілі, і коли бачу, що їде той сам, що й годину тому, то не підходжу до нього. Отож люди ставляться до нас краще, аніж, скажімо, до наркоманів, – нарешті похвалився він.

Кілька секунд у темряві переходу, і цікавий світ залишається під землею.

Переклад Андрюса Вишняускаса

Grotowski M.C. Ludska nora // Pismo o sztuce życia publicznego «Polis». – 2001. – #33/34.

<http://www.supermedia.pl/klienci/polis/3334/14Grotowski.html>

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Напевно я схожа на асфальт.
 Заїжджений, брудний
 і недоброякісно встелений.
 Я обіймаю усе місто,
 натомість маю ляпаси підошов
 та іржання шин.
 А я мрію прокинутись
 від співу жайвора польовою дорогою,
 милуватись волошками і маками,
 відчувати хвилювання пшеничного
 моря.
 Та якщо я не буду міським асфальтом,
 мене замінить той,
 що мріє бути небом і легко дмухати
 на білосніжні хмари. Він не
 витримає чаду і перестане думати
 про високе.

Заради тебе тарганів
 я кілограми з'їсти
 три готова.

Натомість лишуся в тобі,
 як камінь в нирках чи печінці.
 Більмом на оці, скалкою в нозі
 залишуся в тобі,
 залишуся тобі.
 Чи хочеш того, чи не хочеш
 моє ім'я твоїм прокляттям
 від нині стане назавжди.
 Хай похоронним дзвоном сміх
 у вухах тебе будитиме мій уночі.
 Я буду завжди у тобі.
 Заради тебе я на все готова,
 та ця любов між нами нездорова, –
 здорові стільки не їдять,
 та й таргани – делікатес.
 І вже найдрібніша вервиця
 Німіла в долонях,
 Німів голос.
 Вона мовчала його ім'я,
 Бо не вірила у повернення...

АВТОРИ ЧИСЛА:

Тарасій (Тарас) Антипович, український журналіст і літератор, мешкає у Києві

Володимир Бойко, студент відділення міжнародної економіки факультету міжнародних відносин Львівського національного університету, мешкає у Львові

Ярина Боренько, політолог і перекладачка, програмний директор *Журналістської майстерні*, займається розробкою та реалізацією навчальних програм по громадянській освіті молоді, мешкає у Львові

Вікторія Бриндза, студентка відділення політології філософського факультету Львівського національного університету, мешкає у Львові

Кір Буличов (Бульчев, псевдонім Ігоря Можейка), російський письменник і кіносценарист, працює у жанрі фентезі, доктор історичних наук, фахівець у галузі сходознавства, мешкає у Москві

Верена Вертмюллер (Werthmueller), студентка інституту політології Берлінського вільного університету, член студентської ради інституту, мешкає у Берліні

Елеонора Гаврилюк, фольклорист і етнолог, кандидат філологічних наук, вивчає студентські субкультури сучасних міст, мешкає у Мальмьо (Швеція)

Александр Геніс (Генис), російський письменник і есеїст, з 1977 року мешкає у США, співпрацює з радіо Свобода; автор книг нарисів (разом із П.Вайлем) *Современная русская проза, 60-е. Мир советского человека, Родная речь*, у 90-х почав широко публікуватися в Росії, мешкає у Нью-Йорку

Віктор Гротовіч (Grotowicz), польський журналіст і перекладач, мешкає у Німеччині

Даніла Давидов (Давыдов), російський письменник, концептуаліст і перфоменсист, видавець журналу *Шестая колонна*, у прозі широко представив російську маргінальну та андеграундну культуру, мешкає в Москві

Валерій Денисенко, маляр-сюрреаліст, професор, доктор філософії, мешкає у Львові

Любомир Дереш, український письменник, навчається на 1-му курсі економічного факультету Львівського національного університету, дебютував 2001 року романом *Культ* (часопис *Четвер*), мешкає у Львові

Таня Дюкерс (Duekers), німецька письменниця, германістка та американістка, працювала на телебаченні *Дойче Велле*, авторка трьох романів, мешкає у Берліні та Барселоні

Данута Загродзка (Zagrodzka), польська журналістка, публікується у виданнях *Газета Виборча* та *Жеч-посполіта*, 2002 року нагороджена Ваймарською премією за публіцистику в галузі європейської проблематики та співпраці між Польщею, Німеччиною та Францією, мешкає у Варшаві

Кшиштоф Зельке (Zielke), публіцист Асоціації молодих журналістів *Поліс*, мешкає у Варшаві

Ришард Капушцінські (Karuściński), журналіст, працював кореспондентом ПАП на Близькому Сході та в Африці, автор низки документальних книг про історію та політичне життя цього регіону

Оксана Кісь, етнограф, науковий співробітник Інституту народознав-

ства, президент науково-дослідного центру *Жінка і суспільство*

Роман Кісь, український філософ, етнолог, науковий співробітник Інституту етнографії НАНУ, мешкає у Львові

Даніель Кон-Бендіт (Kohn-Bendit), франко-німецький політичний діяч родом з франко-німецького прикордоння (Монтобан); один з лідерів революції 1968 року; один з провідних теоретиків екологічної свідомості та руху на захист навколишнього середовища; керівник фракції зелених у Європарламенті, мешкає у Страсбурзі та Брюсселі

Ілья Кормільцев (Кормильцев), російський поет і перекладач, літературний критик, мешкає у Москві

Максим Логаш, власник комп'ютерного клубу *Блокпост*, лікар-невропатолог, практик і теоретик інтерперсональної комунікації у віртуальному світі, мешкає у Львові

Ганс Маєр (Mayer), керівник кафедри християнського світогляду, теорії релігії і культури інституту філософії Мюнхенського університету, мешкає у Мюнхені

Олег Марущенко, аспірант факультету соціології Харківського національного університету, член Харківської регіональної асоціації молодих соціологів та політологів, мешкає у Харкові

Гарукі Мураками, японський письменник, учасник студентських виступів у Японії 70-х років, втілення національної контркультури та модерності в літературі, мешкає у Токіо

Кай Мюллер (Mueller), німецький дослідник субкультур, працює в Манчестерському університеті (Велика Британія)

Андрій Пехник, викладач Львівського національного університету, письменник, лауреат всеукраїнських літературних премій, голова Львівської асоціації історичного фехтування, мешкає у Львові, apekhnyk@lycos.com

Віктор Пелєвін (Пелевін), російський письменник, автор низки бестселерів, у т.ч. *Чапаєв і Пустота*, *Generation П*, мешкає у Москві

Іванна Плахотнюк, українська поетка, студентка відділення країнознавства факультету міжнародних відносин Львівського національного університету, асистент і літературний редактор *Журналістської майстерні*, лауреатка премії ім. Антонича, мешкає у Львові

Всеволод Поліщук, український поет, мешкає у Львові

Дмитро Рошин, студент факультету соціології Харківського національного університету, член Харківської регіональної асоціації молодих соціологів та політологів, мешкає у Харкові

Олекса Семенченко, український есеїст і журналіст, знавець молодіжної субкультурної сцени України, мешкає у Лондоні

Анжей Стасюк (Stasiuk), польський письменник та есеїст, автор численних творів на регіональну та субкультурну проблематику, мешкає у селі Чарне біля Кракова

Александр Тарасов, російський соціолог й історик, прозаїк, поет і перекладач, провідний експерт Центру нової соціології та вивчення практичної політики *Фенікс*, експерт Інформаційно-експертної групи *Панорама*; у совецькі часи лівий дисидент, репресований; автор бл. 500 публікацій з проблем соціології молоді та освіти, історії, культурології, мешкає у Москві

Валерій Терещенко, викладач кафедри історії філософії Львівського національного університету, спеціалізується у галузі раціонального та раціональності, фахівець із філософії Нового Часу, мешкає у Львові

Марк Тітлей (Tittley), південноафриканський громадський діяч та учений, викладач Баптистського теологічного коледжу у ПАР, мешкає в Йоганесбургу

Оксана Фітель, українська поетка та журналістка, працює у газеті *Аудиторія* (Львів), мешкає у Львові

Тетяна Хома, правник, президент Об'єднання студентів-правників у 1998/1999 навчальному році, студентський мер Львова (1999-2000), мешкає у Львові

Олександр Хома, студент Львівського медичного університету, спікер учнівського парламенту Львівщини у 2000/2001 навчальному році, мешкає у Львові

Володимир Цибулько, український поет та іміджмерйкер, мешкає у Києві та Львові

Христина Чушак, перекладачка, студентка відділення країнознавства факультету міжнародних відносин ЛНУ, президент Центру *Молода дипломатія* у 2000-2001 рр., мешкає у Львові

Сергій Юдочкін, аспірант факультету соціології Харківського національного університету, член Харківської регіональної асоціації молодих соціологів та політологів, мешкає у Харкові

Оля (Олександра) Яворницька, соціолог, науковий співробітник Зеленогурського університету, докторантка Вроцлавського університету, займається соціологією малих груп, мешкає у Зеленій Гурі

Ольга Якуба, студентка факультету соціології Харківського національного університету, займається сучасними молодіжними субкультурами, зокрема толкієністами і гіпі, історичним моделюванням, мешкає у Харкові

Олег Ясків, кінознавець, завідувач відділом культури газети *Львівський телеграф*, віце-президент Львівської обласної ліги інтелектуальної творчості, мешкає у Львові